tarih

Ilan Pappe

Modern Filistin Tarihi

Çeviren: Nuri Plümer

phoenix

MODERN FİLİSTİN TARİHİ

TEK ÜLKE, İKİ HALK

ILAN PAPPE

Hayfa Üniversitesi, İsrail

Ilan Pappe'nin modern Filistin'in tarihi ile ilgili bu çalışması, 1990'lı yılların sonu ve yirmi birinci yüzyılın ilk yıllarında cereyan eden dramatik gelişmeleri de kapsayacak biçimde güncellendi. Oslo barış sürecinin görüşme aşamasında genel bir iyimserliğin hakim olduğu bu dönem, ikinci intifada ve her iki tarafta da militanlığın yükselmesi ile sonuçlandı. Pappe bu çalışmasında, Oslo sürecinin ve iki-devletli bir çözümün başarısızlıkla sonuçlanmasının altında yatan nedenleri irdeliyor ve iki toplumu ayıran duvarın gölgesinde Filistinliler ve İsrailliler arasında süren savaş ortamında bölgedeki yaşam üzerine düşüncelerini açıklıyor.

Ilan Pappe İsrail'deki Hayfa Üniversitesinde Siyaset Bilimi bölümü profesörlerindendir. Ortadoğu politikaları alanında kapsamlı çalışmalarda bulunmuştur ve İsrail tarihi konusunda revizyonist yorumlarıyla tanınmaktadır. Prof. Pappe'nin başlıca çalışmaları arasında The Making of the Arab-Israeli Conflict, 1947-1951 (1992/4) ve The Modern Middle East (2005) yer almaktadır...

Çevirmen: Nuri Plümer

Ankara, 2007

phoenix

Modern Filistin Tarihi

Ilan Pappe

Yayına Hazırlayan: Ceren Çıkın

Çeviren: Nuri Plümer

Kapak Tasarımı: Sadullah Hatam

Mizanpaj-Ofset Hazırlık: Gülay Yeltürk

Baskı ve Cilt: Cem Web Ofset
Alınteri Bulvarı No: 29 Ostim-Ankara
Tel: 0 312 385 37 27

Bu kitabın Türkçe yayın hakları Phoenix Yayınevi'ne aittir.

© Phoenix Yayınevi, 2007
Nisan 2007, Ankara
ISBN: 9944–931–12–8

Phoenix Yayınevi
Dirim Sok. 23/2 Çebeci 06600 Ankara
Tel: (312) 320 44 57 – 58 Faks: (312) 362 53 93

e-posta: info@phoenixkitap.com
http://www.phoenixkitap.com

Dağıtım
Siyasal Basın Yayın Dağıtım
Meşrutiyet Cad. Konur Sok. 30/9 Kızılay-ANKARA
Tel: (312) 424 03 08 (pbx) Faks: (312) 424 01 08

phoenix

MODERN FİLİSTİN TARİHİ

TEK ÜLKE, İKİ HALK

ILAN PAPPE

Çevirmen: Nuri Plümer

Ankara, 2007
phœnix

Phoenix Tarih Dizisi:

Mehmet Demiryürek
Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Bir Osmanlı Aydını: Abdurrahman Şeref Efendi (1853–1925)

Nihat Karaer
Paris, Londra, Viyana: Abdülaziz'in Avrupa Seyahati

H. Bayram Soy
Almanya'nın Osmanlı Devleti Üzerinde İngiltere ile Nüfuz Mücadelesi (1980–1914)

Yasemin Avcı
Değişim Sürecinde Bir Osmanlı Kenti: Kudüs (1890–1914)

Yonca Anzerlioğlu
Karamanlı Ortodoks Türkler

Mustafa Albayrak
Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946–1960)

Kenan Kırkpınar
Ulusal Kurtuluş Savaşı Dönemi İngiltere ve Türkiye (1919–1922)

Uygur Kocabaşoğlu
Yoktur Zulme Rızamız

Mustafa Şahin
Hayatı ve Düşünceleriyle Mustafa Rahmi Balaban

Esat Arslan
Bozgundan Zafere

Filiz Yaşar
Yunan Bağımsızlık Savaşı'nda Sakız Adası

Serpil Oppermann
Postmodern Tarih Kuramı, Tarihyazımı, Yeni Tarihselcilik ve Roman

Halil İnalcık/ Mehmet Seyitdanlıoğlu
Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu

Ogün Atilla Budak
Türk Müziğinin Kökeni-Gelişimi

Ahmet Mumcu
Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl

Josep R. Llobera
Batı Avrupa'da Milliyetçiliğin Gelişimi, Modernliğin Tanrısı

Kaynakça Notu:
Ilan Pappe, Modern Filistin Tarihi, Phoenix Yayınevi, Nisan 2007, 512 s.

İki harika oğlum Ido ve Yonatan'a. Yalnızca modern değil, aynı zamanda barış ve huzur ülkesi olan bir Filistin'de yaşamaları dileği ile.

İÇİNDEKİLER

Kronoloji xi

Önsöz xix

Sunuş xxi

Giriş: Modern Filistin ve İsrail'e Yeni Bir Bakış xxiii

Modern Filistin'in Doğuşu – Ortak Yorum xxvi

Modern Filistin'in Doğuşunun Yapı Çözümü xxix

Tek Bir Ülkenin ve İki Halkın Tarihini Yazmak xxxi

1. Yüzyıl Sonu: (1856-1900):Toplumsal Dinginlik ve Politik Dram 1

Kırsal Görünüm ve Halk 3

Filistin'de Kent Yaşamı ve Kent Toplumu 9

Politikasız Bir Toplum 12

Yerel Ekonominin Küreselleşmesi 14

1880'li Yıllarda Modern Filistin'de Ekonomi-Politika 17

Sivil Toplumun İşgali: Modern Osmanlı Devleti'nin Oluşumu (1876 – 1900) 20

Bir Dönemin Sonu: Yerel Aşiret Reisleri ve Ayanlar 24

Yeni Başlangıçlar ve Yeni Etkiler 27

Siyonizm'in İtici Gücü 33

Yeni bir Haçlı Seferi: Tapınakçılar, Kolonistler ve Vurguncular 40

2. İstibdat ve Savaş Yılları Arasında (1900 – 1918) 45

Abdülhamit'in Son Yıllarında Filistin(1900 – 1908) 52

Siyonizm'in Gelişi 56

Jön Türk Devrimi Sonrası Filistin (1908 – 1916) 66
Birinci Dünya Savaşı'nda Filistin 74

3. Manda Devleti, Sömürgecilik ve Birlikte Yaşam 89

Allenby'nin Filistin'i 91
Şehirlerin Ulusallaştırılmaları (1918-1920) 101
Güney Suriye'nin Sonu 105
İngiliz Mandası Döneminin İlk Yılları (1920 – 1929) 110
Politikanın ve Toplumun Buluştuğu An: 1929 Dönüm Noktası 118
Siyonist Anklavın İnşası (1929 – 1936) 122
Kırsal Filistin'in Yoksullaşması (1929 – 1936) 129
Liderlik ve Milliyetçilik Sorunları (1930 – 1936) 136
1936 Ayaklanması 140
1939 Tarihli Resmi Rapor 143
Milliyetçilikle Yüzleşme: Birlikte Yaşama Zorunluluğu 145
İkinci Dünya Savaşı'nda Filistin 156

4. Nakba ve Bağımsızlık Arasında: 1948 Savaşı 165

UNSCOP Dönemi 167
Filistin'de Etnik Temizlik (Mart – Mayıs 1948) 175
Filistin Savaşı (Mayıs 1948 – Ocak 1949) 179
Filistin'de Etnik Temizlik (Mayıs 1948-Ocak 1949) 185

5. Bölünme Çağı (1948 – 1967) 193

Tehcir ve Mülksüzleştirme 195
Tepki Biçimleri: Gerilla Savaşçıları, Tecrit Politikası ve Temsilci Atama 203
Süveyş Harekâtı 222

Politika ve Devrim: Direniş Hareketinin Kurumsallaşması 227
Sahte FKÖ (1964 – 1968) 231
İsrail Politikalarının Yumuşatılması: Bir Devletin Kurumsallaşması 234
İsrail Toplumunda "Araplığın" Marjinalleştirilmesi 243
Arada Kalanlar: Bedeviler ve Dürziler 254

6. **Büyük İsrail ve İşgal Altındaki Filistin: Yüksek Politikaların Yükselişi ve Çöküşü 257**

Haziran 1967 Savaşı 260
Yaşam Mücadelesi: 1967 Savaşının Ardından Filistinli Mülteciler 264
Halk Ayaklanması, Gerilla Savaşı ve Terörizm 271
İşgal (1967 – 1982) 275
Yerleşimler ve İsrail'deki İlk Tartışmalar (1967 – 1973) 281
İşgal Altında Yaşam Mücadelesi 287
Pax Americana, Savaş ve Barış (1973 – 1977) 291
Sınır Sorunu: Ürdün Seçeneği ve Büyük İsrail 295
Mizrahi Devrimi 298
Begin Devrimi 301
Gündemler Arası Geçişler: Filistin Siyaseti (1967 – 1987) 306
Lübnan Savaşı ve Sonrası (1982 – 1987) 311
Duvardaki Gedikler: İsrail Toplumunun Kutuplaşması 315
İsrail'deki Filistinliler (1967-1987) 319
İntifadaya Giden Yol 324

7. **Ayaklanma ve Politik Sonuçları (1987 – 1996).....327**

Cinsiyet ve Sınıf..... 337

Oslo Süreci ve Sonrası 344

Siyasetin Gölgesinde: Din, Milliyetçilik ve Çok Kültürlülük..... 352

8. **Post-Siyonizm'in Yükseliş Anı mı?.....361**

Akademik Tartışma – Post Siyonist Akademisyenler..... 363

Politik Arka Plan..... 364

Akademik Arka Plan 366

Diğer Dönemlerin Siyonist Yorumlardan Arındırılması 368

Post-Siyonist Şiir, Pop Müzik ve Yazın..... 371

Post-Siyonist Tiyatro ve Sinema..... 374

Post-Siyonist Medya..... 384

9. **İntihar Süreci: Oslo'nun Ölümü ve Gazap Yolu.....391**

İkinci İntifada..... 398

Umarsızca Şehitliğe Yönelenler 404

Post-Siyonizmin Ölümü 410

Sonsöz: Post-Arafat Dönemi ve Yeni Sharon Çağı..... 414

Kaynakça 425

İsimler Sözlüğü..... 439

Terimler Sözlüğü..... 458

Dizin..... 468

RESİMLER

Resim 1: Yafa Kapısı yakınındaki Kudüs pazarında Filistinliler ve Yahudiler, tahminen 1900. Heiko Haumann, *The First Zionist Congress in 1897 – Causes, Significance, Topicality* (Karher, Basle 1997) **48**

Resim 2: Osmanlı Dönemi sonlarında Ramallah bölgesinde bir köylü ailesi. Walid Khalidi, Before their Diaspora: *A Photographic History of the Palestinians, 1876 – 1948* (Beyrut, 1987)..... **86**

Resim 3: Kudüs Kız Koleji, 1920 Walid Khalidi, Before their Diaspora: *A Photographic History of the Palestinians, 1876 – 1948* (Beyrut, 1987) **96**

Resim 4: Arap ve Yahudi işçilerin manda hükümeti tarafından birlikte istihdam edildiği Atlit taş ocakları. Sarah Graham-Brown, *Palestinians and their Society 1880-1946: A Photographic Essay* (Londra 1980).....**162**

Resim 5: Mayıs 1948 kuşatmasından kısa bir süre sonra Tantura'daki kadınlar ve çocuklar. Ted Katz'ın İzniyle.....**188**

Resim 6: Kara Panterlerin Kudüs'teki gösterileri, 1972. Sami Shalom Shitrit'in izniyle..... **303**

Resim 7: Batı Şeria sınır noktasında Filistinliler, Aralık 2002. *News from Within* (14/1 Ocak 2003)..... **324**

Resim 8: Hayfa 2002, Karmel Dağı'ndan bir görünüm. Casa Edtiche Bonechi'nin izniyle..... **358**

HARİTALAR

1. Osmanlı Yönetimi Altındaki İdari Sınırlar 22

2. Filistin'deki Toprakların Mülkiyeti 128

3. UNGA Taksim Planı 173

4. Haziran 1967 Savaşından Sonra Ortadoğu 192

5. Oslo Ara Anlaşması, 28 Eylül 1995 357

6. Camp David Uyarınca Sağlanan Koruma, Temmuz 2000 407

7. Filistin'i Tam Merkezinden Bölen Duvar, 2005 418

KRONOLOJİ

1699	Osmanlı-Avusturya Savaşı'nın sona ermesi; Karlofça Anlaşması
1703-30	Padişah II. Ahmet Dönemi
1710-11	Osmanlı-Rus Savaşı
1725-30	İsmail Paşa'nın Şam Valiliği yılları
1730-54	Padişah I. Mahmut Dönemi
1745	Arap Yarımadası'nda Birinci Vahabi Devleti'nin Kurulması
1746-75	Celile Bölgesi'nin yönetiminin Dahir al-Umar'a geçmesi
1754-57	Padişah III. Osman Dönemi
1757-74	Padişah III. Mustafa Dönemi
1767-74	Osmanlı-Rus Savaşı
1770-73	Mısır yönetiminin Ali Bey el-Kebir'e geçmesi
1771	Tahir el-Umar ve Ali Bey'in Şam'ı işgali
1774-89	Padişah I. Abdülhamit dönemi
1774	Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya arasında Küçük Kaynarca Anlaşması'nın imzalanması
1775-1804	Akka'daki Sayda Vilayeti'nin yönetiminin Ahmet el-Cezzar'a geçmesi
1783	Rusya'nın Kırım Yarımadası'nı işgali
1787-92	Osmanlı-Rus Savaşı
1789-1807	Padişah III. Selim Dönemi
1789	Avusturya'nın Bosna ve Sırbistan'ı işgali; Rus ordusunun Moldavya ve Wallachia'yı işgali
1789-1840	Beşir II'nin Lübnan Emirliği'ne seçilmesi
1798	Napolyon'un Mısır'ı işgali
1799	Napolyon'un Filistin ve Suriye seferi
1800	Fransız ordusunun Mısır'dan geri çekilmesi
1801	Kerbela'nın Vahabbiler tarafından işgali
1802	Vahabbiler'in Mekke ve Medine'yi fethi
1805-48	Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'ın yönetimini eline geçirmesi
1806-12	Osmanlı-Rus Savaşı
1807-08	Padişah IV. Mustafa Dönemi
1808-39	Padişah II. Mahmut Dönemi
1818-32	Sayda ve Akka vilayetlerinin yönetiminin Abdullah Paşa'ya geçmesi
1820	Yahudiler arasında Hıristiyanlığın teşvik edilmesini amaçlayan Londra Hıristiyan Cemaati'nin Filistin'de faaliyetlerine başlaması
1820-30	Yunanistan'ın Osmanlılara karşı ayaklanması
1824	Filistin'de ilk modern hastanenin açılması
1826	İstanbul'da Yeniçeri katliamı
1828-29	Osmanlı-Rus Savaşı
1830	Cezayir'in Fransızlar tarafından işgali
1830	Kudüs'te İngiliz elçiliğinin açılması
1831-40	Suriye ve Filistin yönetiminin İbrahim Ali'ye geçmesi

1834	Filistin'in Mısır yönetimine karşı ayaklanması
1834	Beyrut'ta ilk Arap matbaasının açılması
1838-58	Mustafa Raşit'in Baş Vezirliğe getirilmesi
1839	Aden'in İngilizler tarafından işgali
1839-61	Padişah I. Abdülmecit Dönemi
1839	Gülhane Hattı Hümayunu ile Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Müslüman olmayan halka karşı ayrımcılığın sona ermesi; Tanzimat döneminin başlangıcı.
1840	Londra Anlaşması ile Suriye ve Filistin'de Mısır Yönetiminin sona ermesi
1843	Lübnan'ın, Maronit ve Dürzi olarak iki alt-bölgeye ayrılması
1850	Halep'te Tanzimat aleyhine ayaklanmanın başlaması
1853	Kudüs'te Shayun Anglikan Okulu'nun açılması
1853-56	Kırım Savaşı
1856	Paris Konferansı ile Kırım Savaşı'nın sona ermesi
1857	Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak Kanunu'nun yürürlüğe girmesi
1858-61	Lübnan İç Savaşı
1858-71	Ali Paşa'nın Baş Vezirliğe getirilmesi
1860	Suriye ve Lübnan'da yaşayan Hıristiyanların katledilmeleri; Fransız ordusunun çıkartması
1861-69	Fuat Paşa'nın Baş Vezirliğe getirilmesi
1861	Lübnan Organik Yasası
1861-76	Padişah II. Abdülaziz Dönemi
1864	Osmanlı İmparatorluğu'nda yeni *Vilayet Yasası*'nın yürürlüğe girmesi
1868	Jön Türk Hareketinin kuruluşu; Hayfa'da ilk Tapınakçılar kolonisinin kurulması
1869	Süveyş Kanalı'nın açılması; Fuat Paşa'nın ölümü
1870	İlk Yahudi tarım okulu olan Mikveh Israel'in Filistin'de açılması
1871	Küdüs Sancağı'na özerklik tanınması; Yafa yakınlarındaki Sharona'da Tapınakçılar kolonisinin kurulması
1875	Osmanlı İmparatorluğu'nun kısmen iflası; *El Ahram* Gazetesinin Mısır'da yayın hayatına başlaması; Kudüs Eski Kenti sınırları dışında ilk Müslüman ve Yahudi mahallelerinin kurulması; ilk ulusal cemiyetlerin Arap dünyasında faaliyete geçmeleri.
1876-1908	Padişah II. Abdülhamit Dönemi
1876	Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk anayasanın yürürlüğe girmesi ve ilk parlamentonun faaliyete geçmesi
1877-78	Osmanlı-Rus Savaşı
1878	Petach Tikva adlı Siyonist koloninin kurulması
1878	Osmanlı Parlamentosu'nun lağvedilmesi
1879	İngiltere'nin Kıbrıs'ı ele geçirmesi; Osmanlı İmparatorluğu'nun tamamen iflası
1880	Mısır'da Urabi Paşa isyanı

1881 Kudüs'te Amerikan kolonisinin kurulması

1882 Mısır'ın İngilizler tarafından işgali; Rishon le Ziyon, Zichron Yaacov ve Rosh Pina yerleşimlerinin kurulması; *Auto-emanciation* adlı derginin Pinsker tarafından yayınlanması

1882-1903 İlk Siyonist Göç Dalgası (Birinci Aliya)

1885 Avrupa'da ilk İbranice gazetelerin yayınlanması (*Ha-Shahar* ve *Ha-Megid*)

1892 Yafa – Kudüs demiryolunun açılması

1893 Katowitz'de Hibat Ziyon adlı Siyonist hareketin kurulması

1894-1904 Herzl'in Siyonist Hareketin kurucusu ve lideri olarak faaliyetlerine başlaması

1897 İlk Siyonist Kongre'nin İsviçre'nin Basel kentinde toplanması

1898 St. George Okulunun Kudüs'te açılması; Alman Devlet Başkanı Kayser Wilhelm II'nin Kudüs'ü ziyareti

1902 Herzl'in El-Arish planı

1903 Herzl'in Uganda planı; Filistin'de ilk Filistinli kadın örgütünün toplanması

1903-14 İkinci Aliya

1905 Mısır ve Filistin'i birbirinden ayıran sınırların nihai olarak belirlenmesi

1908 Şerif Hüseyin'in Mekke ve Medine'nin hamisi olarak seçilmesi; İran'da petrol kaynaklarının bulunması; Jön Türklerin iktidara gelmeleri

1909-20 Filistin'de Hashomer hareketinin başlaması

1909 Tel-Aviv kentinin kurulması

1911 El-Fetih örgünün kurulması

1911-13 Balkan Savaşı

1913 Enver Paşa, Talat Paşa ve Cemal Paşa ("üçlüsünün") Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimini ellerine geçirmeleri

1915-16 McMahon-Hüseyin yazışmaları

1916 İngiltere ile Fransa arasında Sykes-Picot Anlaşmasının imzalanması; Şerif Hüseyin'in Hicaz'da Osmanlılara karşı ayaklanması.

1917 Balfour Bildirisi; Allenby'nin birliklerinin Filistin'in büyük bir bölümünü işgal ederek Kudüs ve Şam'a girmeleri

1918-20 Filistin'de İngilizler tarafından askeri yönetim ilan edilmesi

1918 Müslüman-Hıristiyan Birliği'nin kurulması; ilk Filistin Ulusal Konferansı'nın düzenlenmesi

1919 King-Crane komisyonunun Filistin'i ziyareti; Yukarı Celile'nin Suriye'den ayrılarak Filistin'e ilhakı; Ahdut Ha'Avoda hareketinin kurulması

1920 Filistin'in bir manda devleti haline gelmesi; Kudüs'te Yahudiler ve Filistinliler arasında çatışmaların başlaması; Faysal'ın Büyük Suriye hükümdarı olarak ilan edilmesi; San Remo Konferansı; Kudüs'te İbrani Üniversitesi'nin kurulması; Yahudi Ajansı'nın faaliyete geçmesi; Palin Komisyonu; Histadrut'un kuruluşu.

1921	Mavera-ı Ürdün'ün, Filistin'den ayrılması; Yafa'da Yahudiler ile Filistinliler arasında çatışmaların patlak vermesi
1922	İngiltere'nin Mavera-ı Ürdün'ü Emir Abdullah'ın liderliği altında müstakil bir siyasi devlet olarak resmen tanınması; Emin el-Hüseyni'nin Baş Müftü olarak atanması; Yüksek Müslüman Konseyi'nin kurulması; Mısır'ın bağımsızlığına kavuşması.
1923	Lozan Konferansı ile Filistin'in nihai sınırlarının belirlenmesi
1925	Beitar'ın kuruluşu
1926	Filistin'de büyük deprem
1927	Emin'e dış işleri ve savunma konularında danışmanlık yapmak üzere bir İngiliz vatandaşı olan Abdullah'ın atanması
1929	Yahudiler ve Filistinliler arasında şiddetli çatışmalar
1930	Shaw Komisyonu ve Lord Passfield tarafından hazırlanan Resmi Rapor (White Paper); Ha-Poel'in kuruluşu; Arap İşçi Sendikası'nın kuruluşu
1931	Kudüs'te Pan-İslamik Konferans'ın düzenlenmesi
1931	Louis French tarafından düzenlenen rapor
1933	Haim Arlosaroff'un aşırı sağcı Yahudi militanlar tarafından öldürülmesi; İzz al-Din Kasım'ın 1935'te ölümüne kadar Filistin'de faaliyetlerini sürdürmesi.
1936	Arap Yüksek Komisyonu'nun kuruluşu; al-Difa Partisi'nin kuruluşu
1936-39	Arap İsyanı
1937	Peel Royal Komisyonu
1937	Baş Müftü'nün Filistin'den kaçışı
1939	Filistin'e Yahudi göçüne ve toprak alımlarına kısıtlama getiren Resmi Rapor'un (White Paper) uygulamaya konması
1946	Emir Abdullah'ın Ürdün Kralı ilan edilmesi; Yeni Arap Yüksek Komisyonu'nun seçilmesi; King David Oteli'nin Yahudi teröristler tarafından havaya uçurulması
1947	İngiliz kabinesinin Filistin sorununun Birleşmiş Milletler'e devrine yönelik kararı; BM Genel Kurulu'nun Filistin'in Yahudi Devleti ve Filistin Devleti arasında bölünmesine yönelik 181 Sayılı Kararı'nı uygulamaya koyması.
1948	İsrail Devleti'nin kuruluşunun resmen ilan edilmesi; Arap ordularının Filistin'e girmeleri ve Filistin halkına yönelik tehcirin başlaması; Eriha'daki (Jericho) Haşimî hanedanlığının Filistin ve Mavera-ı Ürdün'ün Haşimîlerin yönetimi altında birleşmelerine yönelik talepleri; BM'nin 194 Sayılı Kararı uyarınca Filistin'den sürülen mültecilere geri dönme izninin tanınması ve Kudüs'e uluslararası statü verilmesi konularında İsrail'e uyarıda bulunulması; David Ben-Gurion'un İsrail'in ilk Başbakanı olarak atanması; Hurut'un kuruluşu.
1949	İsrail ile Irak dışındaki Arap devletleri arasında ateşkes anlaşmasının imzalanması.
1950	Batı Şeria'nın Ürdün'e resmen ilhakı; ABD, İngiltere ve Fransa tarafından Ortadoğu için belirlenen sınırların nihai sınırlar olarak tayin edilmesine yönelik üçlü deklarasyonları.

1954-55 Moshe Sharett'in İsrail Başbakanı olarak Ben-Gurion'un yerine geçmesi

1954 Lavon Olayı (Ha-Parasha); Mısır'da bir grup Yahudi'nin İsrail Savunma Bakanı Pinchas Lavon'dan aldıkları emir doğrultusunda Mısır'da düzenledikleri espiyonaj ve sabotaj planlarının ifşası

1956 Süveyş Harekâtı; milliyetçi dinci parti Mafdal'ın kurulması

1957 Eisenhower Doktrini'nin, Nasır ve Batı dünyası arasındaki soğuk savaşı tetiklemesi

1958 İngiliz ordularının Ürdün'e, Amerikalı deniz piyadelerinin Lübnan'a çıkartma yapmaları; Irak'ta Haşimî döneminin sona ermesi.

1959 Wadi Salib ayaklanmaları

1963 Ben-Gurion döneminin sona ermesi; Levi Eshkol'ün İsrail Başbakanlığı'na getirilmesi

1964 İlk Arap zirvesi; FKÖ'nün kurulması; Al-Ard hareketinin İsrail'de yasa dışı ilan edilmesi

1965 El Fetih ve Gahal örgütlerinin kurulması

1967 Altı Gün Savaşı; İsrail'in Batı Şeria, Gazze Şeridi, Sina Yarımadası ve Golan Tepeleri'ni işgali; 200.000 Filistinlinin mülteciler olarak topraklarından sürülmeleri; 242 Sayılı Kararın BM Güvenlik Konseyi tarafından kabul edilmesi

1968 El-Fetih'in FKÖ'yü ele geçirmesi; Karameh harekâtı; El-Al uçağının Cezayir'e kaçırılması; PFLP ve PDFLP'nin kuruluşu.

1969 Golda Meir'in İsrail Başbakanlığına getirilmesi

1969-70 ABD'nin Arap-İsrail çatışmasına çözüm arayışına girmesi

1970 Ürdün'de ordu ve FKÖ arasında iç savaşın patlak vermesi; Ürdün'deki FKÖ gerillalarının toplu katliama uğramaları ve ardından Arafat ve Kral Hüseyin arasında imzalanan anlaşma uyarınca çok sayıda gerillanın Lübnan'a sürgüne gönderilmesi; Nasır'ın ölümü

1972 Rus danışmanların Mısır'ı terk etmeleri; Kral Hüseyin'in Filistin ve Ürdün arasında bir federasyon oluşturulmasına yönelik planı

1973 Mısır, Suriye ve İsrail orduları arasında Ekim ayında bir savaşın patlak vermesi; süper güçlerin araya girmesiyle savaşın sona ermesi; savaş döneminde, petrol ihraç eden Arap ülkelerinin (İngiltere ve Fransa hariç) Batı'ya ambargo uygulamaları; 242 Sayılı Kararı teyit eden ve mülteciler sorununun çözümüne yönelik ilave hükümler içeren 338 Sayılı Karar'ın BM Güvenlik Konseyi tarafından kabul edilmesi.

1974 BM'nin Filistin'i gündemine dahil ederek FKÖ'yü gözlemci olarak davet etmesi; Rabat'ta düzenlenen Arap Zirvesi'nde FKÖ'nün Filistin halkının tek yasal temsilcisi olarak resmen kabul edilmesi; Ürdün'ün, nehrin iki yakasını temsil eden parlamentoyu feshi; Agranat Raporu sonucunda Meir hükümetinin düşmesi ve yerine Rabin'in başbakan olarak seçilmesi; Kissinger'in, İsrail ve komşuları arasında karşılıklı barışı sağlamak üzere Ortadoğu'da "mekik politikası" uygulaması; İşgal altındaki bölgelerde Gush Emunim yerleşim hareketlerinin oluşturulması

1975 Arafat'ın BM Genel Asamblesi'nde konuşması; Lübnan'da iç savaşın patlak vermesi; İsrail ve Mısır arasında ilk görüş ayrılığının ortaya çıkması; İsrail'in kısmen Filistin'den geri çekilmesi.

1976 Suriye ordusunun Lübnan'a girmesi

1977	Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'ın Kudüs'ü ziyaret etmesi ve İsrail ile ikili barış görüşmelerine başlaması. Likud ve Begin'in iktidara gelmesi; İsrail'de *Barış Şimdi* hareketinin başlaması
1978	İsrail ve Mısır arasında Beyaz Saray'ın bahçesinde Barış Anlaşması'nın imzalanması; FKÖ'nün Tel-Aviv'in kuzey girişine saldırıda bulunması ve İsrail'in misilleme hareketi olarak gerçekleştirdiği Litani harekâtı ie Güney Lübnan'ın bir bölümünü işgal etmesi.
1981-84	İsrail'de serbest piyasa ekonomisi ve liberalizasyon politikalarının yürürlüğe girmesi
1981	Batı Şeria'da ortaya çıkmaya başlayan yeni liderliğin IDF tarafından ezilmesi
1982	Sina Yarımadası'nın kalan bölümünün Mısır'a iadesi; İsrail'in "Celile"de barış harekâtının bir bölümü olarak Lübnan'ı işgal etmesi
1983	Begin döneminin sona ermesi; Itzhak Shamir'in başbakan seçilmesi
1984	Haham Khana'nın Knesset'e seçilmesi; Shas Hareketi'nin kurulması
1985	İsrail'in elinde bulundurduğu güney bölümü hariç olmak Lübnan'dan geri çekilmesi; FKÖ ve Ürdün arasında, Ürdün'ün müzakerelerde Filistin davasını savunması hususunda bir mutabakatın sağlanması.
1987	İşgal altındaki bölgelerde Birinci İntifada'nın patlak vermesi
1988	Kral Hüseyin'in Ürdün'ün Batı Şeria'dan geri çekileceğini açıklaması; Hamas'ın kuruluşu; Filistin Ulusal Konseyi'nin Tunus'ta Filistin'in Bağımsızlık Bildirgesi'ni yayınlaması
1989	SSBB'nin feshi ve Rusya'da ve Doğu Bloku ülkelerde yaşayan Yahudilerin kitleler halinde İsrail'e göç etmeleri
1991	Körfez Savaşı; Irak'ın Hayfa ve Tel-Aviv'e Scud füzeleriyle saldırılar düzenlemesi
1991	ABD'nin İspanya'da Filistin ile ilgili olarak düzenlenen uluslararası konferansa katılması
1992	Washington'da, İsrail, Filistin ve Ürdün arasında üçlü barış görüşmelerinin başlaması; Rabin'in ikinci kez başbakanlığa seçilmesi
1993	Oslo İlkeler Deklarasyonu'nun Beyaz Saray'ın bahçesinde imzalanması
1994	Resmi Barış Anlaşması'nın İsrail ve Ürdün tarafından imzalanması; Arafat'ın işgal altındaki bölgeleri ziyareti ve Filistin Otoritesi'nin başkanlığına seçilmesi.
1995	İsrail ve FKÖ arasında Oslo B Anlaşması'nı imzalanması; Filistin'in Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nin bazı bölümlerini kontrolü altında bulundurmasına ilişkin ara anlaşmalar; Başbakan Rabin'in suikast sonucu öldürülmesi
1996	Benjamin Netanyahu'nun başbakan olarak seçilmesi
1999	İsrail seçimleri, Ehud Barak'ın başbakan olarak seçilmesi
2000	İsrail'in Güney Lübnan'dan geri çekilmesi; ikinci intifada
2001	İsrail seçimleri, Ariel Sharon'un başbakan olarak seçilmesi
2003	Sharon'un ikinci kez başbakan olarak seçilmesi

ÖNSÖZ

Bu kitabı yazma düşüncesi zihnimde, Hayfa Üniversitesi'nde verdiğim "Filistin çatışmasının tarihi" başlığını taşıyan sınıfta biçimlendi. Son derece atik ve istekli davranan Filistinli ve Yahudi öğrencilerim, benden defalarca birbiriyle çatışma halinde bulunan iki tarafın bilinen yorumlarını yinelemeyen bir yaklaşımla ülkelerinin tarihini yazmam konusunda bir talepte bulundular. İki taraf da birbirlerine saygı duyuyorlardı, aralarında bu öykünün içinde yer almayan bireyler bulunuyordu ve her şeyden önemlisi, tümünün de geleceğe yönelik umutları vardı. Bu kitabı yazmaya Oslo sürecinin uğradığı başarısızlığın hemen akabinde başlamıştım ve onlara herhangi bir umut verebilme konusunda oldukça karamsardım. Ancak daha sonra, bazı araştırmacıların gerçekleştirdikleri yoğun çalışmaların bizlere Filistin konusunda yeni perspektifler sunabildiklerini, ancak bunların mevcut anlatılarda yer almadığının ayrımına vardım. Bu özgün yaklaşımların ortak noktası, bu ülkenin ve burada yaşayan insanların öyküsünü anlatmaya çalışmalarıydı ve bu öykü, salt yüksek politikaların, dogmatik ideolojilerin ve daha önce uzun uzadıya aktarılan ulusal anlatıların ötesine geçiyordu.

Öğrencilerin, Filistinlilerin ve Yahudilerin öyküyü, milliyetçi, etnik ya da dinsel bir perspektiften değil, hümanist bir yorumcunun ağzından dinlemek istemeleri, başlı başına geleceğe yönelik bir umut ışığının belirebilmesi için yeterliydi. Bu kitabın üslubunu belirleyen unsur da, bu perspektif oldu. Bu kitap, dünyanın diğer bölgelerinde yaşayan çoğu insanın çok iyi bildiği ahmaklıklardan dolayı acı çeken ve mağdur duruma düşürülen Filistin halkının öyküsünü anlatmaktadır. Şu ya da bu ideoloji adına diğer bir insan grubuna eziyet eden bir grup insan, bu kitapta birçok kötülüğün ve gerçekten çok az sayıdaki iyiliğin kaynağı olarak gösterilmektedir. İnsanların bitip tükenmeyen hırsları, Filistin'e istilalar, işgaller, sürgünler, ayrımcılık ve ırkçılık getirmiştir. Bundan dolayıdır ki, bu kitabın kahramanları, bu felaketlerin kurbanları olan kadınlar, çocuklar, işçiler, sıradan kentliler, barış yanlıları ve insan haklarını savunan eylemciler olmuştur. "Kötüler" ise, belli bir ölçüde kibirli generaller, aç gözlü politikacılar, daima olumsuz davranan politikacılar ve kadın düşmanı erkeklerdir. Kurbanların büyük bir bölümünü ise Filistin'in yerli halkı, bizzat Filistinliler oldu ve bugün de bu durum sürmekte ancak bu kişilerin bir bölümü aynı zamanda, bugün giderek büyüyen ve Filis-

tin'in ikinci kuşak yerlilerini oluşturan Yahudi toplumunun da dahil olduğu yeni bir Filistin toplumunun da birer üyesidirler.

Sürekli bir biçimde, tarihimizin ve kolektif belleğin esiri olmamamız konusunda uyarılırız. Bu kitap, İsrail'de ve Filistin'de böyle bir özgürleşmenin gerçekleşebilmesi için öncelikle, silinmiş ve unutulmuş bir tarihi yeniden yazmamız, hatta bu tarihi yeniden gün ışığına çıkartmamız gerektiği görüşünden yola çıkılarak yazılmıştır. Geçmişin hegemonik anlatısının şiddet içeren simgesel anlamının kavranması ve insanların bu anlatıdan dışlanmaları, bugün yaşanan şiddetin kaynağını oluşturmaktadır. Dolaysız bir biçimde Filistin'in unutulmuş ve marjinalleştirilmiş kesimlerinden gelen çeşitli tarihçiler, özgün ve öncü çalışmalarıyla benim Filistin'in tarihsel bir görünümünü inşa etmeye yönelik projemi gerçekleştirebilmemde birer yapı taşı işlevini gördüler. Bu proje salt entelektüel bir tutkunun eseri değildir ve özünde, burada yaşayan halkın tüm kaygılarına ve umutsuzluklarına rağmen, nüfusu Londra'nın ya da New York'un nüfusunu aşmayan ve yüz ölçümü olarak da Kuzey Amerika'nın Büyük Gölleri'nden daha küçük olan bir bölgenin küresel medyanın gündeminde daima en üst sıralarında yer alan bir ülkede olup bitenler hakkında daha kapsamlı bir anlatının kitlelere aktarılmasını sağlamak arzusu yatmaktadır. Bu çalışma, bu ülkeye ilk kez ilgi duyan okurlara –eğer bu denli talihli insanlar bulunuyorsa– konuya genel bir giriş sunmak ve –anlaşılabilir nedenlerden dolayı– parçalanan ve türlü acılara şahit olan Filistin ülkesi ile ilgili her şeyi okuduklarını düşünen kişilere alternatif bir anlatı önerisi sunmaktır.

SUNUŞ

Bu kitabın gerçekleşebilmesine çok sayıda kişi katkıda bulundu. Bu kişilerin tümünün de her şeyden önce, haklı ya da haksız nedenlerden dolayı, siperlerin gerisinden yazdığını düşünen bir insana karşı sabırlı davranmaları gerekiyordu. Tarihinin en dramatik anını yaşayan Filistin'de yaşayan ve bu ülkenin geçmişi üzerine yazan birisi için Filistin'de yaşıyor olmanın, kitabın yazılabilmesi açısından bazı avantajları vardı. Ancak kısa bir süre içinde gerekli kaynaklara gereksinim duyan, büyük önem taşıyan bazı sorulara ivedilikle yanıt arayan ve bu el yazmasını tamamlayan ayrıntıların arayışı içinde bulunan biri için, Filistin'de yaşıyor olmanın herhangi bir yararı bulunmuyordu. Ben de burada bu kitabın oluşumuna katkıda bulunan herkese teşekkür etmek istiyorum: Marigold Acland, Karen Hildebrandt ve Amanda Pinches.

Ayrıca ana dili İngilizce olmayan (kökenleri Almanya'dan gelen ancak ana dili İbranice olan ve bugün konuşma dili giderek artan bir biçimde Arapça'ya dönüşen) biri için, dilbilgisi ve üslup konusunda bana yardımcı olan editörlerin de katkılarını asla yadsıyamam. Bu alandaki çalışmaların büyük bir bölümünü üstlenen Mary Starkey'e, her zaman olduğu gibi, bu çalışmada da kapsamlı ve yapıcı görüşleriyle bana sağladığı son derece önemli katkılarıyla Dick Braggman'a ve düzeltmenlik görevini büyük bir başarıyla yerine getiren Donna Wiliams'a da çok şey borçluyum. Gerçekleştirdikleri kusursuz çalışmalardan dolayı onlara minnettarım.

Son olarak da, her zaman olduğu gibi, Revital'e ve çocuklarıma, ülkeme duyduğum sevginin, devlete duyduğum hoşnutsuzluğun ve işime olan bağlılığımın bedelini ödemek zorunda kaldıkları için şükran borçluyum.

GİRİŞ

Modern Filistin ve İsrail'e Yeni bir Bakış

Karmel Dağları eteklerindeki Hayfa Üniversitesi'ndeki odamdan aşağılarda uzanan şehrin manzarası ancak nadiren net bir biçimde görülebilmektedir. Bir mucize sonucu sisin ve hava kirliliğinin olmadığı günlerde penceremden dışarı baktığımda, Hayfa'nın Yahudi ve Filistin mahallelerini görebilirim. Şehir, deniz kıyısından Karmel Dağları'na doğru uzanmaktadır. Filistinliler, aşağı bölgede, kentin limana yakın kısımlarında yaşarlardı. Ancak son yıllarda, dağın eteklerine, 1948'den önce oturdukları semtlere taşındılar. Hayfa'da yaşam düzeyi, tepelere doğru ilerledikçe yükselir, irtifa arttıkça yoksulluğun giderek azaldığı gözlenir.

Sosyo-ekonomik refah, ulusal ve etnik bağlar ve topografi ile yakından ilişkilidir. Bu durum da İsrail toplumunun ve daha da önemlisi bölgenin tarihinin tabakalaşmasını kapsayan bir piramit oluşturmaktadır. Bu coğrafi politikanın ışığında, üniversitenin, bir dağın tepesinde, Filistinlilere, Mizrahi Yahudilerine ve kentin daha talihsiz sosyo-ekonomik kesimlerine tepeden bakan otuz katlı bir kule şeklinde yükselmesine şaşmamak gerekiyor. İsrail'deki tüm diğer ulusal kurumlar gibi Hayfa Üniversitesi topluluğu da başat biçimde Yahudi, Avrupalı ve orta sınıf özellikler içerir.

Bununla birlikte, Hayfa Üniversitesi oldukça geniş bir Filistinli nüfusu da barındırıyor. Kesin bir rakam vermek gerekirse, toplam nüfusun yüzde yirmisini Filistinliler oluşturuyor ve bu oran, İsrail'de yaşayan Filistinli nüfusun oranından daha yüksek. Benim sınıfım da gerek Filistinli gerekse Yahudi öğrencilerden oluşuyor ve dersin içeriği Filistin'in tarihi ile ilgili. Politikanın gündelik yaşamda ağırlığını son derece yoğun bir biçimde hissettirdiği ülkemde, her iki grup da tarihi, geçmişten çok, gündelik gerçeklikleri gözlemleyebilmelerini sağlayan bir prizma olarak görüyorlar. Havanın açık olduğu o beklenmedik günlerde, sık sık öğrencilerimden pencereden dışarı baktıklarında gördükleri manzarayı tarih ile ilişkilendirmelerini isterim. Filistinli öğrenciler, kenti, bir zamanlar refah içinde yaşayan ancak 1948'de Yahudiler tarafından boşaltılarak yok edilen bir Filistin şehri olarak tanımlıyorlar. Yahudi öğrenciler ise, bir zamanlar boşluğun ve yıkımın hüküm sürdüğü bir yerde yükselen ve giderek gelişen ve büyüyen bir şehir gör-

düklerini ifade ediyorlar. Ülkenin diğer bölgelerinde de her yerde birbiriyle çelişen bu iki görüş hakim... Bu görüşler, ister anaokulundaki eğitmenler tarafından okul öncesi yaştaki çocuklara, ister üniversite profesörleri tarafından tarih bölümü öğrencilerine aktarılsınlar, tümü de tarihsel anlatıları, gerçek oldukları varsayılan güçlü tarihsel yorumları temsil ediyorlar. Anlatının yoğunluğu değişse de, olayların akışı ve iyiler ve kötüler değişmiyor.

İsrail ve Filistin'in kısa ve özlü bir tarihinde, bu anlatıların belli bir noktaya kadar dikkate alınmaları gerekse de, bunları "tarihsel gerçekler" olarak kabul ettirmek doğru değildir. Zira bu anlatılar, karşı tarafın aynadaki yansımaları gibidir. Yorumlardan birinin "tarihsel gerçeklik" olarak kabul edilmesi, diğer yorumun doğru olmadığı anlamına gelmektedir. Her iki yorumu da doğru olarak kabul edecek olursak, ortada tarihsel gerçeklik diye bir şey kalmaz ve yalnızca geçmişle ilgili kurgusal yorumlar söz konusu olur. Burada, başka bir şeye gerek duyulmaktadır: Benzer noktaları kabul eden, bariz çarpıtmaları eleştiren ve bölgenin tarihini iki farklı ulusal anlatının kapsamlarında yer almayan konuları de içerecek biçimde genişleten alternatif bir anlatı.

Birbiriyle çelişen anlatılar arasında bir köprü oluşturabilmenin zorluğunun yanı sıra bu kitap, "modern" tarih konusunda da yeni bir bölüm açmayı amaçlamaktadır. (Bu arada her iki anlatının da "modernliğin" ne olduğu konusunda aşağı yukarı aynı tanımları benimsediklerini belirtmek gerekiyor.) Bu nedenle, modernlik kavramına eleştirel bir yaklaşım, arada herhangi bir ayrım gözetmeksizin, her iki anlatının da yapı çözümüne yönelik bir yöntemi içerebilir. İşte bundan dolayı, geçmişe doğru yolculuğumuza çıkmadan önce aşmamız gereken iki engelle karşılaşıyoruz. Bunların birincisi, halkının büyük bir bölümünün zihinlerinin derinliklerinde gömülü bulunan, ülkenin tarihi konusunda birbirinden kesinlikle farklı iki yorum ile baş edebilmek, hatta bu yorumlara karşı bir mücadele vermek. Bu yorumlar, İsrail ve Filistin'in birbiriyle çelişen iki ulusal tarih yazımını oluşturmaktadır ve elbette bu farklılaşma, birbirinden kesinlikle farklı iki ayrı tarih kitabında daha kesin çizgilerle belirtilmektedir. Bu çalışmada ise bu iki ulusun tarihi, tek bir kitap halinde sunulmakta, yorumlardan bazıları öne sürdükleri gerçek dışı iddialardan dolayı reddedilmekte ve etnosantrik ve seçkinci görüşlerden dolayı eleştirilmekte, bazıları ise içerdikleri epik söylemden dolayı saygı görmekle birlikte, us dışı ve saçma görünen özellikleri alaya alınmaktadır.

İkinci engel ise, ulusal tarih yazarları tarafından kabul edilen temel tarih paradigmasına meydan okumamızdan kaynaklanmaktadır. Paradigma, açık ve belirgin bir başlangıca, kesin bir şimdiki zamana ve makul ölçüde beklenebilir bir gelecek zamana sahip bir öyküyü kurgulayan bir modernleşme kuramı üzerinde temellendirilmiştir. Modernleşme kuramından yana olanlar, ister Filistin davasının, ister İsrail savlarının savunucuları olsunlar, modern İsrail ve Filistin tarihinde kesin bir çıkış noktası belirleyebilmektedirler. Bu çıkış noktası ise, değişmez bir biçimde Avrupa ile ilk temasın başladığı dönem olarak saptanmıştır. Bu paradigmaya meydan okuma, öykümüz için de alternatif çıkış noktaları oluşturmamıza yardımcı olacaktır.

"Modern" terimi, günümüzde artık bir "gerçeklik" olarak kabul edilmemektedir ve "modernleşme" de evrensel olarak kabul görmüş bir kavram olma niteliğini yitirmiştir. Bu nedenle, başlangıç üzerinde, Filistin ve İsrail'in "modern" geçmişine doğru bir yolculuğun çıkış noktasının ne zaman ve neresi olacağı sorusu üzerinde yapılacak olan bir tartışma, artık "dönemleştirme" üzerinde yapılan bir tartışma olmaktan çıkmıştır. Bu konuya yönelik herhangi bir girişim, modernliğin tanımından tarih yazımında ulusal ideolojinin tanımına kadar birçok alanda karmaşık ve birbirleriyle ilintili tartışma konularının gündeme gelmesi ile sonuçlanmaktadır. Bu giriş bölümü, bu tür sorunların ayrıntılı bir biçimde irdeleneceği yer değil... Ancak bu sorunlar bir kenara bırakılamayacak denli önem taşıyorlar. Tarih yazımının yeniden inşası, özellikle Asya ve Afrika toplumları söz konusu olduğunda, tarihçilerin "modernite", "ilerleme" ve "ulusçuluk" kavramlarına yönelik tanımlarından derin bir biçimde etkilenmiştir.

Filistin ve İsrail tarihi gibi girift bir konuyu irdeleyen bir giriş yazısında, tarih, modernlik ve ulusçuluk üzerinde son yıllarda geliştirilen kuramsal tartışmaların dikkate alınmaları gerekliliğine karşın, ben dolaylı bir yaklaşımı tercih ettim. Burada, İsrail ya da Filistin'in modern tarihlerinin genelde nasıl başladığına dair bir özet sunulmaktadır. Amacım, kuramsal yaklaşımın "yanlış" ya da "doğru" olduğunu göstermek değil, taşıdığı büyük öneme rağmen, onun, tarihsel gerçekliğin yalnızca bir bölümünü yansıttığını göstermektir. Küresel medyada gördüğü büyük ilgiden dolayı Ortadoğu üzerine bir çok kitap yayınlanmıştır. Ancak, bölge üzerine yapılan çalışmalarda modernleşme kuramının başat bir öneme sahip olmasından dolayı, bu kitaplarda yer alan anlatılar birbirine oldukça benzemektedir. Bu giriş çalışması ise,

gerek akademik çevreler gerekse medya tarafından gerçekleştirilen yoğun girişimlere rağmen, bölgenin modern tarihi üzerine ortak olarak paylaşılan yorumdan farklı bir yaklaşıma neden gereksinim duyulduğunu açıklamaya çalışmaktadır.

MODERN FİLİSTİN'İN DOĞUŞU–ORTAK YORUM

Ortak yorumda, Filistin'in tarih yazımı, 18. yüzyılın sonunda Napolyon ordusunun Filistin ve Suriye'ye yaptığı akınlarla başlar. Ancak Napolyon bu bölgede çok kısa bir süre kalmıştır ve bölge üzerinde herhangi bir "etkisi" söz konusu değildir. Filistin'in modernleştirilmesi görevi, 1831 ile 1840 yılları arasında Filistin'i yöneten Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'ya verilmiştir. Mehmet Ali, Osmanlı padişahına hizmet eden bir generaldi ve 19. yüzyıl başlarında Mısır valisi olabilmek için çeşitli entrikalara ve koalisyonlara dahil oldu. Mehmet Ali Paşa oldukça hırslı bir insandı. İktidar arzuları Nil'in ötesine geçiyor ve olasılıkla padişahı devirmeyi de kapsıyordu. Bölgede sahip olduğu gücü daha da genişletmeye yönelik planlarının bir parçası olarak, Filistin ve Suriye'yi ilhak etti.

Filistin'i en etkin biçimde modernleştiren kişi, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa olmuştur. Babasının adına bu toprakların yönetimini üstlenen İbrahim Paşa, tarım reformları gerçekleştirdi, merkezi bir vergilendirme sistemi ihdas etti, güvenli bir ulaşım sistemi geliştirerek yeni yollar inşa ettirdi ve yerel eşrafa eşit biçimde temsil edilme hakkı sağlayan anayasal bir sistem getirdi (Osmanlı İmparatorluğu tarihinde ilk kez olarak temsilciler meclisinde bölgede yaşayan Hıristiyan ve Yahudi cemaatlerini temsil eden vekiller bulunuyordu).[1]

Avrupalı devletlerin yardımıyla, Filistin'deki Osmanlı reformcularının İbrahim'i yenerek görevinden azletmeleri ile eski sisteme geri dönüldü. Avrupalılar, Filistin'de eski durumu yeniden tesis etmekle birlikte, modernleşme sürecinin kesintisiz bir biçimde devamını sağladılar. Bu süreç, modernizasyon yanlıları tarafından önerilen modellerin çoğunda olduğu gibi, teknolojik ve ekonomik anlamda modernleşme ile başladı. Avrupa'dan gelen daha fazla sayıda yapısal reform, önce başkent İstanbul'da, ardından belli başlı vilayetlerde ve son olarak da daha ücra bölgelerde uygulanmaya başlandı. Osmanlı reformcuları 1830'lu yıllardan başlayarak en azından 1876'ya kadar, Filis-

[1] Antonius 1938, s. 21-35.

tin'de yeni toplumsal ve politik gerçeklikler oluşturdular. Tanzimat olarak bilinen bu reform hareketleri özünde, gözünü hırs bürümüş yerel yöneticilerin, henüz embriyo aşamasında olan ulusçu hareketlerin ve aç gözlü Avrupalı emperyalistlerin baskıları altında çözülme tehdidi ile karşı karşıya kalan bir imparatorluğu bir arada tutabilmek üzere tasarlanan, merkezîleştirici ve yeniden örgütleyici bir girişimdi. Bu reformlar Filistin'de 1840'lı yıllarda uygulanmaya başlanmıştır. Bu nedenle, Filistin'de bu değişim sürecinin uygulayıcıları, bölgede iktidarı aralarında paylaşan iki bölgesel başkent olan Beyrut ve Şam'ın reformcu valileri idi. Modernleşme sürecinin diğer uygulayıcıları ise, 1830'lu yılların sonlarından bu yana bölgede bulunan Avrupalı konsoloslar ile Kırım Savaşı'nın (1853-56) hemen ardından bölgeye yerleşen Avrupalı tacirler ve bankerler idi. Modernleşme açısından bakıldığında Kırım Savaşı, değişim sürecini kolaylaştıran ve hızlandıran bir katalizör işlevi görüyordu. Tanzimat, Filistin'de Osmanlı iktidarının gerileyişinin ve Avrupalıların bölgedeki çıkarlarının yükselişinin bir göstergesi idi. Bu gelişmeler, Avrupa ile ekonomik bütünleşme ve gerek yerel faaliyetlerde, gerekse merkezi politikalarda Avrupalı konsoloslara daha geniş müdahale etme yetkisinin tanınması ile sonuçlandı.

Modernleşme açısından Avrupa ile bütünleşmenin en önemli sonucu, Filistin'de ulusal ve laik bir toplumun ortaya çıkması idi. Bu gelişim, ancak Filistin'deki Müslüman çoğunluk ile Hıristiyan azınlık arasındaki ilişkilerde köklü bir değişikliğin ortaya çıkması ile gerçekleşebildi. Osmanlıların Kırım Savaşı'nın ardından İngiliz ve Fransız yardımına olan bağımlılığı sonucu daha da artan Avrupalıların baskıları ve ardından da Rusya'dan gelen baskıların devam etmesi sonucunda, Osmanlı padişahları Avrupalı tebaalarına daha geniş haklar tanınması konusunda vaatte bulundular. Bu vaat, toplumun laikleşmesine yönelik bir zeminin gelişmesi ve bununla örtüşecek biçimde, gelecekteki Arap milliyetçiliği için ortak bir zeminin oluşturulması ile belli bir ölçüde yerine getirildi.

Ulusçuluğun ortaya çıktığı noktada, ortak anlatılar büyük ölçüde modernleşme kuramlarıyla paralellik içine girerler ve bu söylemde, ulusçuluk "modern" olma sürecinin sondan bir önceki aşamasıdır. Bunu, Batı teknolojisinin ve askerî *know how*'ın ithali ile Batılı idari yapıların ve kurumların öykünülmesi izler. Bu aşamanın ancak bir toplumun Batı ideolojisi ve ahlaki politik felsefesinin yardımıyla kavramsal bir dönüşümü deneyimleyebilecek düzeyde "olgunlaştığı" bir durumda ortaya

çıkabildiği öne sürülür.[2] Filistin'in bu gözle görülebilir dönüşüm sürecine girmesini kolaylaştıran çok özel bir insan grubu bulunuyordu: 19. yüzyılın ortalarında bölgede açılan okullarda öğretmenlik yapan Amerikalı misyonerler. Bu okulların açılmasıyla birlikte, Filistin ulusçuluğunun gelecekteki liderleri, ulusçuluk, demokrasi ve liberalizmin ilkelerini öğrendiler. Başlangıçta bu laik eğitime yalnızca bölgede yaşayan Hıristiyan nüfus ilgi duyuyordu. Ancak Müslümanların da kabul edilmeleriyle birlikte bu okullar bölgede yaşayan seçkinler için *par excellence* [kusursuz] birer özel okul niteliğini kazandılar.

Mısırlı yöneticiler, Osmanlı ıslahatçıları ve Avrupalı konsoloslar, danışmanlar ve bankerler, Filistin ve Suriye'de yaşayan yerel seçkinlere Avrupa'dan mesajlar iletiyorlardı. Ancak bu durum, muhafazakar kesimin tepkisini çekiyordu. Bu "gerici" güçler, sürecin tamamlanmasını engellediler. Tüm Ortadoğu'da olduğu gibi Filistin de, modernleşme yanlılarının, gelenek ve modernlik arasındaki "geçiş dönemi" adını verdikleri süreç içinde donmuştu. Bunun anlamı da, toplumun yalnızca seçkin kesiminin bir bölümü modernleşirken, ülkenin büyük bir bölümünün "ilkel" koşullarda yaşamayı sürdürüyor olması idi. Modernleşmenin yeni uygulayıcıları olan ilk Siyonistler, 1882 yılında Filistin'e gelmemiş olsalardı, bu durum devam ederdi. Siyonizm, Avrupa'ya özgü bir olgu idi ve bu nedenle de modernist bakış açısından, Filistin'deki etkileri Batılılaşmanın bir bölümünü oluşturmaktaydı. Siyonizm, daha önce kolonyalizme atfedilen değişim sürecinin itici gücünü ve motivasyonunu edindi.

Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda İngiliz mandası, Avrupa'nın Filistin'deki etkilerini pekiştirdi ve 1948 öncesi Filistin'ine ilişkin söylemin en son unsurunu oluşturdu. İşte, bir yanda Filistin'de İngiliz mandasının varlığı ve politikaları, diğer yanda Siyonistlerin bölgeyle ilgili planları ve ihtirasları, Filistin'deki Arap toplumunun Emin-el-Hüseyni'nin başkanlığında geleneksel bir liderlik yapısı altında yeniden birleşerek yeni bir ulusal Filistin hareketinin ortaya çıkmasına neden oldu. Gerçekten de, tarih kitaplarının büyük bir bölümü, bir dönüm noktası olan 1918'de bir sapmanın gerçekleştiğini vurgularlar ve bölgenin tarihini, Filistinli ve Siyonist olarak birbirinden kesinlikle farklı iki bölüme ayırırlar. Öte yandan, 1948 sonrası döneme gelince, Arap-İsrail savaşlarının ele alındığı belirli bir bağlam dışında, bu iki ulusun tarihini tek bir konu altında irdeleyen kitapların sayısı birkaçı aşmaz.

---

2 Patati 1957, s. 173 - 200.

Bu nedenle geleneksel anlatı, ilkel bir çağdan modern bir çağa geçiş süreci içinde Filistin'in modernleşmesinin çizgisel bir tarihini sunmaktadır. Siyonist anlatıda ilerlemeyi temsil eden güç Siyonizm'dir. Filistinlilerin anlatısında ise modernliğin mesajını ve sonucunu temsil eden, Filistin ulusçuluğudur. Bu noktada çatışma neredeyse kaçınılmaz görünse de, aslında böyle bir çatışma, modernleşmenin birbiriyle çelişen iki sonucunun bir ürünü olarak ortaya çıkan ve modernleşme sürecinin tamamlanmasıyla birlikte sona erecek olan geçici ve gereksiz bir durumdan öte bir şey değildir.

MODERN FİLİSTİN'İN DOĞUŞUNUN YAPI ÇÖZÜMÜ

Modernleşme kuramı, tarihte toplumların geleneklere bağlı ve geçmişe dönük yaşam biçimlerine son verdikleri, zamanı tam olarak saptanabilen bir anın bulunduğunu varsaymaktadır ve bizim durumumuzda bu an 1799'dur. Bu görüşe göre Filistin, Batı'nın yardımıyla geçmişi geride bırakmıştır. Avrupa'nın sihirli dokunuşuyla Filistin, aydınlanmaya ve ilerlemeye maruz kalmıştır. Batılılaşma sürecine ilişkin diğer örneklerde de olduğu gibi, bu "maruz kalma" sürecinin başarıyla mı, yoksa başarısızlıkla mı sonuçlandığı henüz tam olarak belirlenememiştir.

Modernleşmeci görüşe göre madun toplum olan Filistinliler, modern olmadıkça ya da modernleşmedikçe tarihçiler açısından geçerli bir konu oluşturmayacaklardır. Şuraya kadar ki, Filistinli seçkinler Batılılaşabilmişlerdir ve bu nedenledir ki, ülkenin modernleşmesine ilişkin anlatı, bir "halkın" hikayesi olmaktan çok, Filistinli seçkinlerin hikayesi olarak kabul edilir. Seçkinler, kendi dünyalarına ilişkin yazılı belgeler bırakmışlardır. Bu belgeler, tarihçilerin, sanki tüm Filistin'in tarihiymişçesine seçkinlerin tarihini yeniden inşa etmelerine yardımcı olmuştur. Diğer bir deyişle, Filistin ve İsrail'in bilinen tarihi, politik arşivlerde yer alan bilgilerden oluşmaktadır.

Oysa yerel seçkinler, modernleşme dramının kahramanları değillerdir ve ancak ikincil bir role sahiptirler. Bu olgunun esas oyunoları, Batı ile Filistin arasındaki füzyonu kolaylaştıran yabancılardır. Bu haricî kolaylaştırıcılara modernizasyon literatüründe "aracı" adı verilmektedir. Daha önce de gördüğümüz gibi, modernizasyonun bazı aracıları, Bonaparte'ın 1799'da kısa bir süre için Filistin'i istila etmesiyle birlikte Filistin'e girmişlerdir. Klasik tarihçilerin gözünde tüm bu aracıların ortak bir noktaları vardı: Filistin'i tanınmayacak ölçüde dönüştürmeyi başarmışlardı. Bundan dolayı da klasik tarihçilerin görü-

şüne göre Filistin tarihi hem Avrupa merkezcidir, hem de oldukça dramatiktir.

Bu aşamada, İsrailli tarih yazımının modernizasyon yanlısı anlatıyı savunacağını, Filistinli tarih yazımının ise böyle bir yaklaşıma meydan okuyacağını belirtmek yerinde olur. Geçmiş olaylar ile ilgili İsrailli (hatta bundan da önce "Siyonist") yorum, benim "ortak yorum" adını vereceğim anlatıyı benimser ve yankılar. İsrail'in kendisi hakkında benimsediği yabani Arap topraklarının ortasında bir Batılı devlet imajı ve Filistinlileri "öteki" olarak algılaması, bu görüşü beslemektedir. Oysa mevcut durum bu kadar basit değildir.

İlk bakışta Filistin milliyetçiliği yorumu, Avrupa merkezci ya da kolonyalist bakış açısına bir alternatif olarak görülebilir. Oysa tam aksine, Filistin'de milliyetçiliğin yükselişi, Batılılaşma öyküsünün ayrılmaz bir parçasıdır. Modernizasyonun bir yan etkisi de, yerel toplumların ulusçu bir bakış açısını benimsemeleridir. Modernleşme öyküsünde, Batı'dan gelen modernleştirici güçlerin etkisi altındaki bir toplumun, örneğin bağımsızlık ve özgürlük hakkı gibi Batılı idealler adına modernleştirici güce karşı başkaldırmak üzere milliyetçi bir kimliği benimseyeceği yazılıdır.

Bu nedenle, ulusal anlatının gizli elinin, Filistin/İsrail ülkesinin tarihini yazdığını ya da daha kesin bir biçimde, modernizasyon paradigmasına oldukça uygun düşen birbiriyle çelişik iki tarihsel anlatıyı ürettiğini söyleyebiliriz. Bu durumun İsrailliler açısından talihli sayılabilecek yönü, Batı ile daha yakın bir özdeşleşme içinde bulunduklarından dolayı, akademik araştırma konusu olarak ulusal tarih yazımlarının yakın bir geçmişe kadar daha saygın bir konumda bulunması ve ideolojiden ziyade "gerçeğe" yakın görülmesi idi. Filistinli araştırmacılar bu yönden daha talihsiz bir konumda yer alıyorlar. Kendilerine ait bir devletleri bulunmadığından dolayı, uygun bir akademik altyapıdan yoksundular ve çalışmaları Batı'da geçerli olan akademik kurallara uygun olmasına rağmen, salt propagandacılar olarak görülmüşlerdi. Son yıllarda bu akademik değerlendirmenin tersine döndüğü izleniyor. Sarkacın aksi yöne doğru deviniminin ardında, değişen politikalarla birlikte insan bilimlerinde ortaya çıkan dönüşüm de yatıyor. Yine de çok yakın bir zamana kadar bölge hakkında yazılan tarihler tarafgir bir biçimde İsrail yanlısı ya da Filistin yanlısı idiler. Tarihçiler, tarafsız ve nesnel kalmayı arzu etseler bile, ya birbiriyle çatışan iki taraftan birine aittiler ya da güçlü bir biçimde kendilerini taraflardan biri ile özdeşleştiriyorlardı.

Her iki tarafta da ulusal tarih yazımı, ülkenin tarihinin kendi ulusunun tarihi ile eşanlamlı olduğunu savunuyordu. Bir kavram olarak ulusçuluğun, belirli bir ülkedeki tüm insanların yaşamlarını kapsadığı düşünülür. Oysa aslında ulusçuluk, çoğunluğun değil azınlığın, kadınların değil erkeklerin, yoksulların değil zenginlerin hikayesini anlatır. Bu anlamda, salt taraf tutmanın çok ötesinde bir olgudur. Filistin ulusal hareketi ya da Siyonizm, Filistin ve İsrail topraklarının tarihi ile eşdeğerdedir. Ulusal tarih yazıcıları, toprak ile ulus arasına bir ayrım getirmezler; bunlar özdeştir ve aynı tarihsel zaman içinde bir öz haline gelirler. Ulus, anavatan -ya da baba ocağı gibi- özsel bir varlık olarak betimlenir Ulusalcı tarihçiler doğum tarihlerine değil, keşif tarihlerine ilgi duyarlar. Soru, bir ulusun ne zaman doğduğu değil, ne zaman yeniden doğduğudur. Homi Bhabha'nın büyük bir ustalıkla belirttiği gibi; "Uluslar, tıpkı anlatılar gibi kökenlerini zamanın mitosları içinde yitirirler ve ufuklarını ancak belleklerinde tam olarak ayrımsayabilirler." [3] Bu nedenle, ulusların ve onların topraklarının kökenleri ancak uzak ya da kadim bir geçmişte bulunabilir: Benedict Anderson[4] tarafından fark edilip alaycı bir biçimde dile getirilen ulusçu bir açıklama.

TEK BİR ÜLKENİN VE İKİ HALKIN TARİHİNİ YAZMAK

Filistin ve İsrail'in durumunu daha da kapsamlı kılan, bölgenin tarihinin, Filistin ve İsrail'in tarihinin özünü oluşturan, ulus içi çatışmadır. Bu tarih, farklı bir biçimde yeniden inşa edilebilir mi? Bu kitapta farklı bir yaklaşım geliştirmeye çalışacağım. Bu yaklaşımı, Batı'nın, politik seçkinlerin, ulusçuluğun ve bölge içi çatışmaların önemini küçümsemeden ya da modernizasyon kuramcıları tarafından tarihsel gelişim süreci içinde sıralanan belli başlı bazı değişimlerin önemini göz ardı etmeden gerçekleştirmeye çalışacağım. Bu süreçler, benim "Batılı olmayan" olarak tanımladığım toplumların, Batı ile kurdukları ilişkiler sonucu deneyimledikleri endüstrileşme, kentleşme, hijyenikleşme, laikleşme, merkezileşme ve politikleşme gibi birtakım gelişmeleri de kapsamaktadır.[5]

Tüm bu unsurlar çalışmanın kapsamına dahil edilmişlerdir ancak geçmişe kıyasla daha şüpheci bir yaklaşım içinde ele alınırlar. Bu nedenle bu yeni yaklaşım, yukarıda tanımlanan süreçlerin fiilen ortaya

3 Bhabha (ed.) 1970, s. 1
4 Anderson 1991, s. 204-206
5 Levi 1996

çıkışlarını sorgulamamakta ancak modernleşmeci görüşü savunanların, bunlar arasındaki bağlantıların oluşturulmasında uyguladıkları mantığı reddetmektedir. Batı ile kurulan ilişkiler sonucu oluşan yapısal ve erekbilimsel değişim ve gelişim örüntülerine karşı ortaya atılan alternatif görüş, yerel toplumların modernizasyon kuramı tarafından çizilen çizgi boyunca "geriye" (geçmişe) ya da "ileriye" (Avrupa'ya) eşit bir coşkuyla devindikleri, kırılmış ve parçalara ayrılmış bir dönüşüm süreci ortaya çıkartmaktadır. Güçlü bir "öteki" ile temas, olumlu olduğu kadar olumsuz etkiler de yaratabilmektedir. Bir tür çimento işlevini gören milliyetçiliğin, yerel toplumu bütünleştirerek kaynaştırmasından önce böyle bir temas, toplumun dağılmasına ve kutuplaşmasına yol açar. Toplum bir dönüşüm sürecine girer ve harici etkiler, kuram tarafından önceden görülemeyen ve Avrupa'nın sunduğu tarihsel örneklerin hiçbirine uymayan bir biçimde son derece değişken ve modüler süreklilik ve reform hareketleri meydana getirirler.

Bu yaklaşım, 1960'lı ve 1970'li yıllarda Asya ve Afrika'daki vaka analizlerinden öğrenilen derslere çok şey borçludur. Bu nedenle de, gerek tümdengelim, gerekse tümevarım bazında, Filistin'in yakın geçmişine ilişkin *a priori* görüş, kaçınılmaz bir biçimde geçmişe kıyasla daha post-yapısalcı olacaktır. Ancak, post-modernist jargonla okurun ilgisini yitirmeden önce, modernizasyon ve ulusçuluğun eleştirisine yönelmemin nedeninin bu olmadığını eklemek isterim. Beni esas ilgilendiren, yeni bir yaklaşımın, modernist yaklaşımda var olmayan ya da tümüyle marjinalleştirilmiş bazı aktörleri tarih sahnesine nasıl dahil ettiğini göstermek idi. Böyle bir yaklaşımı geliştirmeyi amaçlayan bu kitap, yukarıda sözünü ettiğim bu aktörlerin tarihinin, en az ulusçuluğun, çatışmanın, seçkinlerin ya da Batılılaşmanın tarihi olduğu kadar, bu ülkenin de tarihi olduğunu savunmaktadır.

Bu "modernlikten arındırılmış" tarih sahnesinin baş aktörlerinden biri, bir kural olarak politika ve iktidar alanının dışında yaşayan ve yaşamın tüm veçhelerinde olmasa bile en azından bazı veçhelerinde devlete ve seçkinlere güvenmeyi arzu eden grupları ifade eden "madun" toplumdur. Anlatı oldukça açıktır: Filistin'de geç Osmanlı döneminin politikalarından olabildiğince uzak yaşayan bir toplumla başlar ve aynı toplumun 1990'lı yılların Oslo sonrası dönemin gerçeklerinde içinde bulundukları koşullar ile sona erer. Arada seçkinler, politik oyunlar, ideoloji, ulusçuluk, kolonyalizm ve Siyonizm tarafından kuşatılmış, ayartılmış ve biçimlendirilmişlerdir. Zaman içinde kitle ile-

tişim araçları ve devlet tarafından sağlanan eğitim gibi yeni unsurlar ortaya çıkmış ve etkileşimlerini daha da karmaşık bir hale getirmiştir.

Bu toplum, modernleşme kuramını savunan kitaplarda zaman zaman boy gösterir. Bu kaynaklar, söz konusu toplumu "kitleler" olarak tanımlar. Onlar, birer piyon, şu ya da bu seçkinci politika ya da karara olan itaatlerine göre değerlendirilen pasif varlıklardır. Bu kitapta ise bu kişilere çok farklı bir kimlik ve davranış biçimi tanınmaktadır. Bunlar, tek bir kitle değildirler. Seçimlerine bağlı olarak küçük birimler halinde, genellikle ev halkı oluşturacak biçimde gruplara ayrılırlar. Ancak zaman içinde kendi kimliklerini, etnik kökenler, cinsiyet, meslek, sınıf ya da kültürel yapı bazında tanımlamayı tercih edebilirler. Seçimleri doğrultusunda değişebilirler, ancak kimi zaman değişime zorlanabilirler ve bu değişim her zaman onların lehine sonuçlanmayabilir. Dünyaları, maddi gereksinimlerin karşılanmasına ve manevi huzura kavuşmaya yönelik arayışların karışımından ibarettir. Çoğunun, üzerinde yaşadıkları ya da yerleşmeyi seçtikleri topraklarla aralarında çok sıkı bir bağ vardır. Yaşadıkları topraklara ya da sahip oldukları mülklere olan bağlılıklarının altında yatan neden, anavatanı/baba ocağını korumaya yönelik ulusal bir emre itaat değil, çok daha dünyevi ve aynı zamanda insani nedenlerden kaynaklanmaktadır.

Yerel aktörler, birer lider olmanın yanı sıra yaşadıkları cemaatlerin sıradan bireyleriydiler. Filistin toplumu, kadınları ve çocukları, köylüleri ve işçileri, şehirlileri ve çiftçileri kapsar. Filistinliler, dinsel ya da etnik kökenlerine bağlı olarak, Ermeni, Dürzi, Çerkez ya da Mizrahi ve Eşkenaz Yahudi'si olarak tanımlandıkları gibi, dinsel görüşleri temelinde laik, Ortodoks ya da köktenci olarak da tanımlanabilirler. Filistinliler hakkında yazarken yapılan tanımlar, onların kendi iddiaları ile yazarın onları bir grup halinde birlikte yaşamalarını sağlayan bağın ne olduğu konusundaki kavrayışı arasında bir dengenin kurulmasını gerekli kılmaktadır. Bir ailenin beslenmesini üstlenmek, aileye ait topraklar üzerinde yaşamı sürdürebilmek ya da yabancı topraklarda yeni bir yaşam kurabilme mücadelesini vermek, vatanseverlik ya da milliyetçilik şeklinde yorumlanabilir. Oysa çoğu insan için bu mücadele, bir var olabilme ve hayatta kalabilme eylemidir.

İkinci yeni aktör, geleneklere ve dine bağlılık şeklinde tezahür eden geçmişin kendisi olmaktadır. Geleneksel modern tarihin yorumuna göre geçmiş, Batı'nın Filistin'e getirdiği ilerlemenin önünde yükselen bir engeldir. Onun varlığı, Filistin'in ve İsrail'in bazı bölgele-

rinin neden modernleşme sürecini tamamlayamadığı sorusuna verilen en iyi açıklamadır. Gelişmeye olumsuz yönde müdahalede bulunan geçmişin bu gölgesi, Filistin'de ve Filistinliler arasında yaygın bir biçimde kendisini hissettirmesine karşın, İsrail'de bu etkinin göreceli olarak daha az olduğu fark edilmektedir. Geçmişin izlerinin, Arap ülkelerinden göç eden Yahudiler arasında kendisini hissettirmesine karşın, Batılı ülkelerden gelen Yahudiler arasında bu etkiye rastlanmamaktadır. Geçmişe bağlılık, erkeklere kıyasla kadınlar, toprak sahiplerine kıyasla köylüler, işverenlere kıyasla işçiler arasında daha yoğun bir biçimde kendini hissettirir. Geleneksel görüşe göre, modern Filistin ve İsrail'in tarihi, daha iyi bir gelecek beklentisi içinde olan gelişmişliğin sağladığı avantajlardan yoksun tüm gruplar üzerine yansıyan geçmişin gölgesinin tümüyle ortadan kalkmasının tarihidir. Artık hayatta olmayan Elie Kedouri gibi karamsarlar, çoğu kişi açısından böyle bir geleceğin gerçekleşebilmesinin mümkün olmadığına inanıyorlardı. Öte yandan, yine artık aramızda olmayan Albert Hourani gibi iyimserler ise böyle bir vizyonun zaman içinde gerçekleşebileceğine inanıyorlardı. Ancak her durumda, Filistin ve İsrail tarihçilerinin büyük bir bölümü, modern, gelişmiş bir Filistin ya da İsrail'in ortaya çıkabilmesi için, gelenekler, din ve adetler tarafından temsil edilen geçmişin gölgesinin tümüyle ortadan kalkması gerektiğini savunuyorlardı.

Bu çalışmada benim amacım, geçmişi yeniden tanıtmak ve onun İsrail ve Filistin halklarının yaşamında hâlâ güçlü bir unsur oluşturduğunu gösterebilmektir. Nasıl gelecek her zaman ilerici olmuyorsa, geçmiş de her zaman gerici değildir. Ortadoğu'nun diğer bölgelerinde olduğu gibi Filistin'de de geçmiş, bugün yitirilmiş bulunan eşitlikçi bazı davranış kalıplarını içermektedir. Benzer bir biçimde, Batı ile yüzleşme her zaman kadınların toplum içindeki konumlarını yükseltmez ya da aşiretlerin sahip oldukları gücü kaçınılmaz bir biçimde azaltmaz. Aksine, geçmişin, kolonyalizm, Siyonizm ve daha sonraki dönemde Filistin milliyetçiliği tarafından getirilen önemli politik değişimlere karşın, toplumda var olan temel ilişkiler bağlamında daha esnek ve hoşgörülü olduğu ortaya çıkmıştır.

Bundan dolayıdır ki Filistin ve İsrail tarihinde laiklik, Batı ile yüzleşmede kaçınılmaz bir sonuç olarak tanımlanmaz. Din, bu bağlamda elastik bir unsur olarak yer almaktadır ve değişen teknolojik ve hatta politik dünyaya başarılı bir biçimde kendini uyarlayabilmektedir. Gelenek ise, "modern" olmanın karşısında yer alan en son engel değil,

kendilerini değişen gerçeklerin çalkantıları arasında bulan kişiler tarafından benimsenen bir savunma ve adaptasyon mekanizmasıdır. Din ve gelenek, politika, toplum ve kültürü son derece güçlü bir şekilde etkileyen unsurlar haline gelmişler ve bu etkilerini sürdürmüşlerdir.

Geçmiş böyle bir rolü üstlendiğinde, değişime ilişkin kavrayışlarımızı da etkiler. Bu kitapta ele alındığı anlamda değişim, çizgisel bir gelişim izlemediği gibi, kesin olarak uzlaşmacı bir niteliğe de sahip değildir. Batıyla karşılaşmalar, kimi zaman geleneksel davranış biçimlerini güçlendirmekte, kimi zaman da bu tür davranış biçimlerinde kopmalara yol açmaktadır. Değişim süreci, bazı durumlarda süratle gerçekleşir, bazı durumlarda gerçekleşebilmesi için belirli bir sürenin geçmesi gerekir. Bazı durumlarda ise, neredeyse yok denecek kadar azdır. Olasılıkla "değişim" ve kesinlikle "süreklilik" terimlerinin anlamı üzerinde yeniden düşünmemiz gerekiyor. Sömürgeleştirilen toplumların ve yerli halkın geçmişinin yeniden tanımlanması için alternatif yöntemler arayışında olan post kolonyalist eleştiri ve madunlar üzerine yapılan çalışmalar, hâlihazırda bir yeniden değerlendirme yöntemini sunmaktadırlar. Bu tür yaklaşımlar, "geçmişin piyonları" tanımını kesinlikle reddetmekte ve "Batılılaşma" sürecini kaçınılmaz ya da olumlu bir gelişim olarak kabul etmemektedirler. Asya ve Afrika tarihindeki yerel aktörlerin, ötekiler tarafından işgal edilmeden önce kendilerine ait olan bir dünya içinde, büyük bir özenle ve bin bir güçlükle bir yol çizmeye çalışan insanlar olarak betimlendikleri yeni yöntemler geliştirmeyi amaçlamaktadırlar.

Ulusal tarih yazımında geçmiş genellikle romantikleştirilir. Ulusçuluğun öyküye geri kazandırmak istediği geçmiş, şimdiki zaman üzerinde bir başatlık kurmak üzere, kendi var oluşlarının beşiği ya da şafağı olarak ulusçu hareketler tarafından yeniden yaratılmak istenen uzak ve görkemli bir geçmiştir. Kendimi bu tür bir tarihsel yeniden inşa girişiminden uzaklaştırmak üzere, önce bölgeye iki-uluslu bir isim verdim ve ikinci olarak da, belirsiz, görkemli bir geçmişe herhangi bir göndermede bulunmamayı tercih ettim. Ulusçu hareketler açısından büyük bir önem taşıyan "kadim" geçmiş, bana göre, bölgede yaşayan insanların büyük bir bölümü açısından fazla bir anlam taşımıyordu. Filistinli ya da İsrailli tarihçilerin büyük ilgi gösterdikleri yorumu değil, bunun yerine, daha yakın geçmişe ait, bu insanları daha yakından ilgilendiren, "sıradan" insanların geçmişi üzerinde odaklanmayı tercih ettim. Burada tanımlanan ulus da, milliyetçi vakanüvislerin "ölümsüz" olarak nitelendirdikleri bir ulus değil. Belirli amaçlara hizmet etmek

üzere göreceli olarak daha yakın bir tarihte ortaya çıkan ve bazılarına yarar sağlarken bazılarını da yok eden, insan yapımı bir kavram. Her şeyden önce ulus, hiçbir zaman geçmişte iddia ettiği ve bugün de iddia etmeyi sürdürdüğü gibi "yaşamın özü" olmamıştır. Yaşamın belirleyici güçleri arasında, iklim, çekirge sürüleri, ekonomi ve gelenekler gibi fiziksel unsurlar da en az milliyetçilik kadar önem taşımaktadır.

Filistin ve İsrail üzerine yazılan tarihlerin büyük bir bölümü, çatışmaların tarihi ile ilgilidir. Oysa, Filistin ve İsrail'de yaşamı belirleyen tek şey çatışma değildir. Bu kitapta, İsrail ve Filistin'i tek bir konu altında ele alarak, çatışmanın bir analizini de kapsama dahil etmeye çalıştım. Ancak tek bir tarih sunarak, çatışmanın Filistin topraklarında "yaşamın özünü" oluşturduğuna ilişkin görüşü de reddettim. Kitabın alt başlığının bazı okurların tepkisini alacağını biliyorum. Ancak bölgeyi tanıyan okurlar, burada yaşayan insanların her iki adı da aynı inanç ve duygu içinde telaffuz ettiklerini kabul edeceklerdir. Benim bu kitapta sunduğum tarih, İsrail ve Filistin haline gelen tek bir ülkenin tarihi ve benim görevim de, bu ülkenin iki ada sahip olmasının burada yaşayan insanlar açısından ne anlama geldiğini irdelemek...

Ülkenin adlandırılması, 19. yüzyılın sonunda Osmanlı Filistin'inde gerçekleşen politik bir eylemdi. Bu tarihten önce ülkeye verilen isim üzerinde herhangi bir tartışma olmamıştı ve ülkenin yöneticileri, burada yaşayan nüfus ya da ziyaretçiler ülkeyi hangi adla anıyorlarsa, dinsel ya da idari amaçlar için kullanılan çok sayıdaki alternatiften biri olarak o ad kabul ediliyordu. Ülkenin hangi adla anıldığı, orada yaşayan insanların hayatları üzerinde herhangi bir rol oynamıyordu.[6] Bir taraftan Siyonizm ve Avrupa kolonyalizminin ülkeye gelmesi, diğer taraftan Filistin ulusçuluğunun yükselişe geçmesi sonucunda, ülkeye verilen ad bir önem ve anlam kazandı. Ad, salt bir coğrafi bölgeyi tanımlama işlevinden ayrı olarak, ülke üzerinde sahip olunan iddiaları da temsil etmeye başladı. Böylece, 19. yüzyılın sonundan başlayarak, farklı tarihsel dönüm noktalarında farklı insan grupları, gerekli kararlılığa ve güce sahip olduklarında, yeni bir gerçeklik yaratmayı amaçlayan bir zorbalık içinde, ülkeye kendi seçtikleri adı verdiler. Milliyetçiliğin gücü de buradan kaynaklanmaktadır. Tarihi "iki-ulusa" ayıran, hatta onu "ulussuzlaştıran" bu çalışma ile milliyetçiliğin tarih yazımı üzerindeki kıskacını gevşetmeyi amaçlıyorum.

---

6 Gerber 1998, s. 563 – 572.

Ayrıca, başlıklar ya da yer isimleri, milliyetçi bir tarih yazımını oluşturan yegane unsurlar değiller. Bölgede yaşayan bir yazar olarak, kişinin kendi yaşam felsefesi ve mitosları dışında tarihin yeniden inşasının ne denli zor olduğunu çok iyi biliyorum. Kişi, belli bir mesafeden, tarafsız bir tarih yazmak istediğinde, benliğinde kişisel sempatilerinin ve belirli değerlere olan bağlılığın değişmeden kaldığının ayrımına varır. Bu kitabın okuru da burada, ulusal anlatılardan birinin, Filistinlilerin savlarının büyük bir bölümü ile örtüşen, buna karşın İsrailli-lerin savlarına çok fazla uymayan durumların ve tanımların bulunduğunu fark edecektir. Bunun nedeni, bu kitabın yazarının Filistinli olmasından kaynaklanmıyor, zira ben bir Filistinli değilim. Geçmişe ait gerçeklerin yeniden inşasında doğrulara ve "gerçeğe" bağlı kalmam gerektiğini savunan meslektaşlarımın baskılarına rağmen, eğilimlerimin hangi yönde olduğu açıkça belli. Bana önerilen türde bir yeniden üretim, gereksiz ve kibirli bir eylemden öteye geçmezdi. Bu kitap, sömürgeciden değil sömürülenden yana olan, işgalcilere değil, işgal altındakilere sempati duyan, patronların değil, işçilerin tarafını tutan bir insan tarafından yazılmıştır. Bu satırların yazarı, baskı altındaki kadınların durumuna büyük bir ilgi duyuyor ve emir verme yetkisini elinde bulunduran erkeklere karşı en ufak bir hayranlık duymuyor. Kötü muameleye maruz kalan çocuklara karşı ilgisiz kalamıyor ve onlara bu kötü muameleyi yapan büyükleri kınamaktan çekinmiyor. Kısacası, benim yaklaşımım öznel bir yaklaşım ve her zaman olmasa bile çoğunlukla zafer kazanana karşı ezilenden yana olmayı tercih ediyorum. Bu ülkenin tarihinin belli başlı dönüm noktalarının büyük bir bölümünde Filistinliler mağdur kalan taraf oldular ve buna karşın Siyonistler ve daha sonra İsrailliler ezen taraf olarak ortaya çıktılar. Bu kitap, Filistin'in ulusal tarih yazımı değildir. Ancak, birçok dönüm noktasında, Filistinlilerin diğer Filistinliler üzerinde, İsraillilerin diğer İsrailliler üzerinde ya da Filistinlilerin ve İsraillilerin ortak olarak diğer Filistinliler ve İsrailliler üzerinde uyguladıkları baskı, yıkım, zorbalık, kötü muamele ve şiddete ve güce dayalı diğer eylemleri göstermeyi amaçlamaktadır. Daha önce de belirttiğim gibi bu kitap, ulusal kimliğin, gerek geçmişte gerekse bugün, bu topraklarda yaşayan insanlar arasındaki etkileşimleri belirleyen çok sayıdaki unsurdan yalnızca birini oluşturduğunu savunmaktadır. Bu bağlamda ulusal kimlik konusu, Filistin'de ve İsrail'de insan yaşamını etkileyen sosyal statü, cinsiyet, politik durum ve ekonomik ve teknolojik kaynakların dağılımı gibi çok sayıda unsuru göz ardı eden indirgemeci bir kavram olarak görülmek-

tedir. Bu nedenle, bu öyküde geçmiş, ulusal hareketler tarafından insanları yönlendirmek üzere kullanılan bir baskı aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu haliyle geçmiş, kendi bencilce eylemlerini sanki yalnızca baskı altındaki kişilerin çıkarlarını savunmak amacıyla yapıyormuş gibi göstermeye çalışan bir azınlığın elinde bulunan bir araç işlevini görmektedir.[7]

Buraya kadar yazdıklarımı özetlemek gerekirse, modern Filistin/İsrail'in tarihinin, gerek madunların, gerekse seçkinlerin ait oldukları grupların, gerek değişmeyi arzu edenlerin, gerekse ellerindekilerle mutlu olanların, gerek harici, gerekse dahili değişim dinamiklerinin tarihi olması gerektiğini savunuyorum. Tarih, sömürenlerin ve sömürülenlerin, işgal edenlerin ve işgal altındakilerin, baskı uygulayanlarla baskı altındakilerin anlatılarını birlikte sunmayı amaçlar. Konusu, Filistin ve İsrail halkları ve bunların bilinen yaşam örüntülerinden çıkış noktaları, diğer bir deyişle, Filistin ve İsrail'in modern tarihinin başlangıcı olarak anılan çıkış noktalarıdır. Gerçekten de, kitabın ikinci bölümü, dağılan imparatorluklar, milliyetçilik, sömürgecilik, kapitalizm gibi büyük ölçekli süreçlerin insanların yaşamlarında yol açtığı önemli değişimleri temsil eden birtakım başlangıçlar önermektedir. Bu farklı başlangıçlar, birbirilerini gölgelemekten çok, yeni tarihsel araştırmaların önünü açan olasılıkları ve bir ülkenin tarihini aktaran tarihçilere sunulan olası açılımları aydınlatırlar. Bu başlangıçların her biri belirli bir insan grubunu temsil ettiğinden dolayı bu çalışma, modernleşme ya da ulusçuluk üzerinde bir durum incelemesine dönüşen bir tarih yazımından uzaklaşarak başlangıçları belgeleyen kayıtlara mümkün olduğu ölçüde sadık kalmaya çalışmıştır.

Bununla birlikte, İngiliz mandası dönemine ve 1948 sonrası yıllara doğru ilerlediğimizde, politikaların ve milliyetçiliğin gerçekte sahip olamayacakları bir özelliği–yaşamın özünü- yansıtıyormuş gibi gösterilmeye çalışıldığına şahit oluyoruz. Bu durum özellikle 1948-1967 yılları arasındaki dönemde geçerli idi. Bu dönemde politika, toplumun her kademesinde yoğun bir biçimde kendini gösterdi, onu göz ardı etmek isteyen kişileri saf dışı bıraktı ve şairler ve romancılar gibi özgür ruha sahip bireyleri bile eline geçirdi ve onları dönemin başat ideolojisi olan milliyetçiliğin birer neferi haline getirdi.

---

[7] Foucault, 1972, alıntı: Colin Gordon (ed.)

Başlangıç noktası olarak 1948'den yola çıkan bu kitap, İsrail ve Filistin toplumlarını oluşturan farklı grupların tepeden inme politikalara karşı gösterdikleri tepkiler üzerinde odaklanmaktadır. İster savaş, ister barış anlaşması olsun, seçkinler tarafından başlatılan ya da yaratılan her olay, genellikle bunun tüm insanlık adına verilen bir karar olduğu yolundaki iddialarla karşılaştırmalı olarak irdelenmekte ve tanımlanmaktadır. Savaşların o toplumda yaşayan herkesi ilgilendirmediğini ve savaşın o toplumdaki tüm bireyler üzerindeki etkisinin aynı olmadığını göreceğiz. Barış anlaşmaları da büyük ölçüde aynı etkilere sahiptir. Bu topraklardaki insanların yaşamları üzerinde en büyük öneme sahip olan unsurlar, ekonomik ve sosyal politikalardır.

İdeolojik med cezir, ancak sonlara doğru, etnisite, cinsiyet ve insan hakları adına milliyetçiliğe meydan okuyan, ancak politikalar ve ulusal ideolojiler uğruna 2000 yılının sonunda acımasız bir biçimde ortadan kaldırılan, İsrail/Filistin topraklarındaki "mini-toplumların" ortaya çıkışı ile alçalmıştır.

BÖLÜM 1

YÜZYIL SONU (1856-1900): TOPLUMSAL DİNGİNLİK VE POLİTİK DRAM

KIRSAL GÖRÜNÜM VE HALK

Kırım Savaşı'nı izleyen dönemde, Filistin ülkesinde yarım milyon insan yaşıyordu.[1] Bu insanlar Arapça konuşuyorlardı. Çoğunun Müslüman olmasına karşın, yaklaşık 60.000'i Hıristiyanlığın farklı mezheplerindendi ve yaklaşık 20.000'i de Yahudi idi. Ayrıca, 50.000 Osmanlı askerinin ve memurunun ve 10.000 Avrupalının varlığına da tahammül etmeleri gerekiyordu. İdari yaşam, Osmanlıların alt-eyalet birimi olan *sancak* merkezinde gelişiyordu ve Osmanlı-Filistin'inde bu bölgede üç sancak bulunuyordu: Nablus, Akkâ ve Kudüs. Belli bir ölçüye kadar bu idari bölünme, bölgenin topografyasına uygun biçimde belirlenmişti. Filistin tepeleri üzerinde yükselen dört bölge buluyordu: Kudüs Dağları, Nablus Dağları ve diğer iki bölge: Kudüs beldesinde bulunan El Halil ve Akkâ alt vilayetinde bulunan Celile. Her idari ve coğrafi bölgenin başkenti olan önemli bir şehri bulunuyordu ve böylece, Filistin'in en ünlü kentlerinin bazıları toplumsal ve kültürel yaşamın odak noktalarını oluşturuyorlardı. Bölgenin başlıca şehirleri arasında bulunan Akka, Kudüs, El Halil ve Nablus'un yanı sıra, Hayfa, Yafa ve Gazze gibi daha küçük sahil kentleri de bulunuyordu.

Sancağın idari bürokrasisinin dışındaki insanlar kırsal bir yaşam sürdürüyorlardı ve gerek yaşam biçimlerinde gerekse amaçlarında göreceli bir homojenlik göze çarpıyordu. Kırsal alanlarda genellikle dağların eteklerine ya da küçük vadilerin girişlerine yayılmış küçük köylerde yaklaşık 400,000 kişi yaşıyordu.[2] Sayıları az olmakla birlikte bölgeye gelen ziyaretçilere de rastlanmıyor değildi. Eşkıyalar ve hırsızlar sayıca az olsa da, yaşamın ayrılmaz bir parçasını oluşturduklarından dolayı yetkililer, köylülerin silah bulundurmalarına izin veriyorlardı. Bu silahların zaman zaman aç gözlü vergi tahsildarlarına ve davetsiz Osmanlı askerlerine karşı da kullanılmalarına şaşmamak gerekiyor.

Bölgede yaşam, aileyi merkez olarak alıyordu ve her ailenin faaliyetleri, ait oldukları aşiret (*hamula*) tarafından yönetiliyordu. Aşi-

---

1 McCarthy, 1988, s. 6.

2 Farsoun ve Zacharia 1977, s. 24-25 Doumani 1995, s. 1-20.

retlerin büyüklüğü değişebiliyordu ve bazıları alt-aşiretlere bölünmüşlerdi. Bir aşiretin bir ya da iki köyü kapsayabilmesine karşın, bazı köylerde birden fazla aşiret bulunabiliyordu. Dış güçler müdahale etmedikçe, aşiret yaşam tarzını belirlemekteydi. Komünal yaşamın en etkileyici özelliği, köylüler tarafından ortak olarak sahiplenilen tarlaların, tüm köylülerin daha verimli parsellerden aynı ölçüde yararlanabilmelerini sağlamak üzere gönüllü bir rotasyon sistemine bağlı olarak ekilmesini içeren *musha'* adı verilen sistemi idi.[3]

Her Osmanlı idari alt-birimi (*nahiye*) birkaç köyden oluşuyordu. Her nahiye, en güçlü aşiretin reisi olan bir şeyh tarafından kontrol ediliyordu. Bir tür yarı feodal "baronu" andırsa da şeyh, aslında bulunduğu bölgenin en yoksul sosyo-ekonomik kesiminden geliyordu. Kendi sınıfının lideri konumunda bulunan şeyh, yetkililer nezdinde kendi aşiretini ve diğer aşiretleri temsil ediyor ve üst yönetimin politikalarını kendi halkına aktarıyordu.[4] Kentin önde gelenlerinin aksine, bu yoksul liderler genellikle herhangi bir güvenceden yoksundular. Vergi tahsildarları olarak sahip oldukları becerilere göre değerlendiriliyorlardı. Ancak bundan daha önemli bir işlevleri daha vardı: Aşiretler arasındaki çatışmalar arasında uzlaşma sağlıyorlar ve kan davalarını çözüme ulaştırıyorlardı. Esas sorun, yerel çatışmaları önlemenin onların menfaatlerine olmasına karşın, bu tür çatışmaların, köylerin bulundukları toprakların sahibi olan ya da bunların idaresinin sorumluluğunu üstlenmiş bulunan kentin önde gelenlerinin ya da devlet memurlarının çıkarlarına hizmet ediyor olmasından kaynaklanıyordu. Bununla birlikte, şeyhlerin büyük bir çoğunluğu görevlerini başarıyla yerine getiriyorlardı. Bu şeyhlerin arasında –belki de sahip olduğu kötü ünden dolayı- en iyi bilineni, Mustafa Abu Gosh idi. Yafa-Kudüs karayoluna tepeden bakan bir köyde yaşayan bu şeyh, kentli eşrafın aleyhine çevirdikleri entrikalara ve yetkililerin kendisine karşı duydukları yoğun antipatiye rağmen, uzun yıllar güçlü bir lider olarak varlığını sürdürdü. Bununla birlikte, 19. yüzyılın sonlarına doğru yerel liderler, İstanbul'daki ıslahatçıların merkezileştirme girişimleri sonucu ortadan kaldırıldılar.

---

3 Firestone 1990, s. 91-130

4 Bu feodal sistemin yapısıyla ilgili olarak, bkz. Scholch 1986, s 123-9.

Filistin'in kırsal bölgelerinde verimli geçen bir hasat mevsimi ve başarılıyla sonuçlanan zirai uygulamalar, mutluluk anlamına geliyordu. Bölgenin batı kesimindeki ovalarda ve yükseltilerinde pamuk yetiştiriliyordu ancak orta Filistin'in teras şeklindeki tepelerinin büyük bir bölümünde, iklime ve toprağın yapısına uygun olarak, zeytinlikler bulunuyordu. Vadilerde ise buğday, mısır, arpa ve susam ekiliyordu.

Yaşamın en olumsuz yönü, genellikle olumsuz barınma koşullarının neden olduğu çeşitli hastalıklardı.[5] Bölgede yaygın olarak inşa edilen konutlar, iklime uygun olmakla birlikte, içinde yaşayan insanlara yeterince koruma sağlamaktan acizdi. İnşaatlarda kullanılan yetersiz malzemeden dolayı evlerin içi kışları çok soğuk oluyordu. Yaz aylarında insanlar sıcak yaz gecelerini çatılarda yatarak geçiriyorlardı ancak evlerin yatak odalarına çeşitli haşereler musallat oluyordu. Geleneksel adetler ve uygulamalar da insan sağlığı üzerinde olumsuz etkiler yaratabiliyordu. Gerek Müslüman, gerekse Hıristiyan nüfusta, aile ya da aşiret içi evlilikler yaygın bir gelenekti. Bu durum da, 1970'li yıllara kadar Filistin'in kırsal bölgelerinde soya çekimden kaynaklanan hastalıkların yaygın bir biçimde sürmesine neden olmuştu.

Sağlık ve doğa koşullarının yaşam ve ölüm üzerindeki etkileri, ekonomi ve politikadan çok daha güçlü idi. Sağlık sorunları, gerek çocuklar, gerekse yetişkinler arasında ölüm oranının yüksek olması anlamına geliyordu. Buna karşı, din ve gelenek başlıca savunma mekanizmaları arasında yer alıyordu. Bu bağlamda, *din* ve *gelenek* kavramları yanıltıcı oluyor. Bu *savunma mekanizmalarının* İslam, Hıristiyan ya da Yahudi ruhban sınıfı tarafından kabul edilen dinsel geleneklerle fazla bir ilişkisi bulunmaz. Bu nedenle, tinsel dünya, inanç sistemi ve yaşamı idame ettirmeye ilişkin görenekler, Filistin'deki yaşam döngüsü için bir temel oluşturuyordu.[6] Doğa ötesine duyulan güçlü inanç, belli aralıklarla ortaya çıkan hastalıklara ve salgınlara, hatta kötü niyetli komşulara karşı bile bir tampon görevini görüyordu: "Kem gözü" uzakta tutmak yaygın bir alışkanlıktı.

---

5 Masterman, 1918, s. 56-71

6 Canan 1920, s. 4

Modern Filistin'in doğuşu ile ilgili olarak kabul edilen tarihin, toplum ve kültürün tarihinin bazı yönleri ile fazla bir ilişkisi bulunmamaktadır. Metafizik dünya, Clifford Geertz'in dinin "popüler yorumu" adını verdiği yorum ile yakından ilişkiliydi ve bu yorum, ruhban kesimin sunduğu yorumlardan büyük ölçüde farklıydı.[7] Bölgenin tüm tarihi boyunca olduğu gibi Osmanlı yönetiminin son yıllarında da Filistin'de, üç tek tanrılı dinin "popüler yorumları" varlıklarını sürdürdüler ve resmi görevlilerin bunları ortadan kaldırmaya yönelik tüm girişimlerine rağmen, bugün bile varlıklarını sürdürmektedirler. Osmanlı yönetiminin son yıllarında Filistin'de köylülerin tinselciliğin önemli bir rol oynadığı geleneksel dinsel göreneklerin başatlığına yer veren külte yönelmelerine karşın; yönetim, dini gelişen bir gerçekliğe uyarlamayı amaçlayan entelektüel uygulamalara yönelmişti. Ruhban sınıfın diğer üst düzey temsilcileri ise, tam aksi yöne yönelmişler ve gerçekliği dinsel metinlerin köktenci ve katı bir yorumuna uyarlamaya çalışıyorlardı.[8]

Kurumlaşmış dinin manevi huzur ve yol gösterme konusundaki rolünün küçümsenmemesi gerekmesine rağmen, kurumlaşmış din, yorumlayıcı bir varlık olmaktan çok düzenleyici bir güç niteliğini taşımaktadır. Oysa toplum, bu etkileşim süreci içinde pasif bir oyuncu değildi. Ülkenin "modernleştiği" dönemde Filistin üzerine son yıllarda yapılan çalışmalar, örneğin şeriat mahkemeleri gibi dinsel seçkinlerin ülke halkı ile iletişim kurduğu alanların, etkileşime açık ve dinamik alanlar olduğunu göstermiştir. Buralarda halk, ruhban otoriteler olan müftülerden yalnızca fetva almakla kalmıyor, aynı zamanda kutsal kitapların nasıl yorumlanması gerektiği konusunda da onlarla diyalog kurabiliyorlardı. [9]

Bu etkileşim, gayri-Müslimleri ve kadınları ilgilendiren konular hakkında da bize hayli bilgi vermektedir. Örneğin, Yahudiler ve Hıristiyanlar, kendi yapılarını yetersiz buldukları durumlarda toprak ve mülk konularındaki anlaşmazlıklarda yetkili merci olarak Müslüman mahkemelerine başvuruyorlardı.[10] Ancak geleneksel

---

7 Bu, Geertz tarafından geliştirilen bir kuramdır.

8 En iyi kaynaklardan biri için bkz. Kalbe 1912, s. 139 -178.

9 Bu konu, mahkemelere çıkan kadınlar üzerine yapılan çalışmada ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır. Bkz. Agmon 1994, s. 36 – 59.

10 Cohen vd. 1993 (İbranice)

tarihçilerin özellikle kadınların pasif bir yaşam sürdürdüklerini öne sürdüklerinde, bu konuda ne denli yanılabildiklerini, görebiliyoruz. Son yıllarda kaleme alınan akademik çalışmalar, mahkemelere çıkan kadınların, evlenecekleri erkeğin seçiminde söz sahibi olmaları ya da miras konusundaki anlaşmazlıklarda kendi haklarını savunmak üzere nasıl bir özgüven içinde ön plana çıktıklarını belgeleyen durum incelemelerine yer vermektedir.[11]

Kadınların bir araştırma konusu olarak ele alınmaları, sürekliliğin ve değişimin hiç de kolayca irdelenebilecek kavramlar olmadıklarını göstermektedir. Doğruyu söylemek gerekirse, Filistin'in kırsal kesiminde yaşayan kadınların 17. yüzyıldan önceki dönemlerdeki yaşamları hakkında çok az şey bilmemize rağmen, tarih boyunca bu kadınların yaşamında önemli herhangi bir değişikliği gözlemleyebilmek son derece zordur. Kadınlar ancak 1870'li yıllarda Tanzimat reformlarından sonra nüfusa kaydedilmeye başlandılar. Ancak bu tarihten sonra nüfus kütüğünde belirli bir dönemde Filistin'de bulunan erkek, kadın ve çocukların sayısı üzerinde nüfus tarihçilerinin bir değerlemede bulunabilmelerini sağlayabilecek düzeyde ayrıntılı bilgiler yer almaya başladı.[12]

Bununla birlikte, rakamlara dayalı veriler, bölgeye ait görsel malzemeden ve gezginlerin anlattıklarından önemli ölçüde farklı herhangi bir bilgi sunmamaktadır. Kırsal bölgelerde yaşayan kadınlar, evlilik, boşanma ve miras gibi konularda, genelde onların aleyhine işleyen ataerkil bir rejime tabi idiler. Avrupalı ressamların her zaman gerçeği tam bir kesinlik içinde yansıtmadıkları bilinse de, tablolarında Filistinli köylü kadınlar, başlarının üzerinde ağır yükleri ve kimi zaman sırtlarında bebekleri, kocalarının birkaç adım gerisinde köy pazarına giderken betimleniyorlardı.

Kırsal Filistin'deki cinsiyete bağlı iş bölümü, o dönemde Ortadoğu'da oldukça yaygındı ve erkekler tarlada, kadınlar ise köyde çalışıyorlardı. Üretimin önemli bir bölümü tarıma dayalıydı. Buğday ekimi yapılan bölgelerde kadınlar, tarlalarda zararlı otları ayıklarlar ve başakları toplarlardı. Mısır ekilen tarlalarda ise erkeklerin

---

11 İyi bir örnek için bkz. Yazbak 1998, s. 163-188.

12 1930'lu yıllarda hazırlanan daha eski dönemlere ait açıklamalar için bkz. Mogannam 1937, s. 35-49.

görevi ancak mısırlar evin ambarında depolandıklarında sona ererdi. Genel olarak, köy içinde gelir dağılımında bir eşitsizlik vardı ve bu durum, kadınların toplum içindeki konumlarını etkiliyordu. Etnografyacılar, çok yoksul kadınların hasat alındıktan sonra artakalanları toplamak üzere tarlalara gittiklerini belirtirler. Bu kadınlara, hasadın alınmasından sonra tarlada kalan acınacak derecede küçük demetleri başlarının üzerinde taşırken rastlamak mümkündü. Daha talihli ailelerde, buğday ya da arpa ekimi yapılan tarlalarda kadınlar erkeklerle birlikte çalışırlardı. Erkekler, ekinlerin tanelerini saplarından ayırırken, kadınlar da samanların boylarını belirliyorlardı. Samanlar daha sonra *tabaka* adı verilen ağır yüklerin taşınmasında kullanılan levhalar halinde örülüyordu. Hazırlanan bu hasırlar daha sonra boyalarla çeşitli renklere boyanıyordu ve bu iş, güneş batana kadar kadınları meşgul ediyordu.

Köylerde ve bir ölçüye kadar kentlerde yaşayan yoksul Müslüman kadınlar, bu bölgeler yabancı turistler tarafından ziyaret edilmeye başlanana kadar, başları açık gezebiliyorlardı. Bununla birlikte daha varsıl zümreler arasında genel bir kural olarak kadınlar örtünüyorlardı. Ancak Filistin'in dünya ekonomisiyle bütünleşmesi ilerledikçe, istisnai durumların sayısı da giderek arttı. Kadınların örtünmesi, yasa olmasa da oldukça köklü bir adettir. Bu dönemle ilgili gözlemlerde bulunan bazı araştırmacılara göre Filistin bu konuda Suriye ve Mısır'ın gerisinde idi.

Filistin üzerine yapılan araştırmalarda, yerel aşiret reislerinin eşleri konusunda neredeyse hiçbir bilgi yer almamaktadır; bu nedenle, aşiret reislerinin eşlerinin durumlarının, en azından resmi açıdan, köylerde yaşayan kız kardeşlerinden biraz daha farklı olduğunu belirtebiliriz. Bununla birlikte, bölgede yaşayan kadınlara ulaşabilen Avrupalı kadınların verdikleri bilgilerden, kapalı kapılar ardında Filistinli kadınların kocalarının faaliyetleri üzerinde belli ölçüde söz sahibi oldukları anlaşılmaktadır.[13]

---

[13] Bkz. Mabro (ed.) tarafından yazılan giriş yazısı ve seçilen makaleler, 1991. Daha ayrıntılı bilgiler için bkz. Archer ve Fleming, 1986.

FİLİSTİN'DE KENT YAŞAMI VE KENT TOPLUMU

Osmanlı dönemi boyunca Filistin'de kırsal yaşam, kentsel merkezlerle yakından ilişkiliydi. Elde edilen ihtiyaç fazlası tarımsal ürünlerin kentlere getirilerek takas edilmeleri, kırsal halkın yaşamlarının bir parçasını oluşturuyordu. Bu ilişki, Filistin ekonomisinin dünya ekonomisiyle bütünleşmesiyle birlikte önce sekteye uğradı, daha sonra da tamamen ortadan kalktı.

Kentler ayrıca, bölgenin güney ve batı kısımlarında yaşayan ve ülkenin göçebe halkını oluşturan Bedevilerin yaşamı ile de yakından ilişkili idi. Kentlerin köylerle ve dış dünya ile bağlantısını sağlayan bu insanlar, ticaretin altyapısının çekirdeğini oluşturuyorlardı. Bedeviler, hammadde tedarikçileri olmanın yanı sıra, köylülerin ardından kentlerde imal edilen malların en önemli alıcılarıydılar.[14] Bu düzen, modernleşmeye duyulan coşkunun Bedevileri yerleşik düzene geçmeye zorlayıncaya kadar herhangi bir değişikliğe uğramamıştır. Bu karşılıklı ilişkinin ayrıntılı bir biçimde ele alındığı bir akademik çalışma mevcuttur. Uzun bir süre, Bedevi *Bani Shakr* aşireti, işlenmiş ürün karşılığında Nablus'da faaliyet gösteren sabun endüstrisine hammadde tedarik etmiştir. Nablus üzerine yapılan çalışmadan öğrendiğimize göre, 1700'lü yıllarda takas ekonomisi önemli bir gelişim göstererek ekonominin yeni bir veçhesini oluşturmuş ve gerek ticari mallar, gerekse topraklar, özel mülkiyetmiş gibi kabul edilmişler ve böylece, Avrupalılar ülkeye ayak basmadan çok daha önce, kolaylıkla "modern" olarak adlandırabileceğimiz bir ekonomik model ortaya çıkmıştır. Avrupa'nın etkisi ise bu süreçleri ilk kez ortaya çıkartmaktan çok, bunları yalnızca süratlendirmiştir.

Ekonomik değişim, Filistinli kadınlar açısından da oldukça etkin bir unsuru oluşturuyordu. Avrupa ekonomisi ile bütünleşme süreci, Bedevilerin yerleşik düzene geçmeleri ve bunların kentlerle sürdürdükleri takas ekonomisinin sona ermesine yol açmasının yanı sıra, kentlerin de arz-talep dengesine dayalı yeni piyasa güçlerine açılmaları ile sonuçlanmıştır. Piyasaya açılma ise, kentlerin ekonomik yaşamlarını düzenleyen kamu görevlilerinin yetkilerinin önemli ölçüde azalmaları ile sonuçlanmış ve bu gelişme de, kadınların top-

14 Doumani 1999, s. 27-28.

lumdaki konumlarını ve ekonomik yapılarını etkilemiştir. Bu gelişmelerin bir örneği, yerel hakimler olan kadıların yetkilerinin zayıflaması idi. Osmanlılar tarafından ülke dışından atanan tek idari görevliler, kadılar idi. 19. yüzyılın ikinci yarısında kadılara yüzyıllardır tanınmış olan, başlık bedelleri de dahil olmak üzere, kentsel bölgelerde uygulanan fiyatlar üzerindeki müdahale yetkisi geri alınmıştı. Başlık bedelleri üzerinde herhangi bir düzenlemenin olmaması, kız babalarının daha yüksek başlık talebinde bulunmaları ile sonuçlanıyordu; ancak daha yüksek başlık parası talebi, evliliklerin ertelenmesi ile sonuçlanıyordu ki, bu durum birçok kişi açısından, kadınların toplumsal konumlarında bir ilerleme olarak görülmüştü.

Kentsel Filistin'de salt ekonomi değil, bir bütün olarak yaşam, tarihten etkileniyordu. Kudüs ve El Halil gibi bazı Filistin kentlerinin tarihi eski çağlara kadar iniyordu. Buna karşın, Hayfa gibi bazı kentler ise göreceli olarak daha yeni idiler. Tarihin önemi, Filistin'in yerel soylularını oluşturan *ayan* kesimin yaşamları açısından önem taşımaktadır. Seçkin bir ailenin soy ağacı, İslamiyet'in ilk yıllarına kadar iniyordu ve böyle geniş bir soy ağacına sahip aileler genellikle köklü bir tarihe sahip olan şehirlerde yaşıyorlardı. Müslüman seçkinler, bu konumlarını kadim çağlara inen aile bağlarına olduğu kadar, iktidardaki güçlerle aralarında geliştirdikleri olumlu ilişkilere de borçluydular.[15] Osmanlı reformları gerçekleşmeden önce aileler, merhum Albert Hourani tarafından "eşraf politikası" olarak tanımlanan türde politik bir yaşam sürdürüyorlardı.[16] Bu terim, Arap alemindeki bazı ailelerin kentsel toplumsal seçkinler olarak sahip oldukları konumu muhafaza edebilmedeki başarılarının altında yatan nedenleri açıklamaktadır. Soyluluk ayrıcalığı bu tür ailelere, kendi toplumları ve İstanbul'da bulunan merkezi otorite tarafından onlara tanınan ikili bir meşruiyet ile sağlanıyordu. Bu ailelerin toplumda kazandıkları üst düzeydeki saygınlık, dolaysız bir yönetimi üstlenmekten mümkün olduğu ölçüde kaçınan Osmanlıların, bu "yerel eşrafa" tüm eyaletlerde önemli bazı mevkileri teslim etmeleri ile sonuçlanıyordu. Bu süreç, belirli birtakım müzakereleri ve dengeleyici bazı becerileri gerektiriyordu ve söz konusu unsurlar, "eşraf politikasının" özünü

15 Örnek için bkz. Maoz ve Pappe (ed.) s. 163 – 208.

16 Hourani 1981, s. 36-66.

oluşturuyordu. Osmanlı döneminde, bu aileler tarafından benimsenen taktikler, Arap dünyasındaki kentsel toplumun etik ve politik kurallarını oluşturdu ve yerel milliyetçiliklerin ve son aşamada bağımsızlığın ortaya çıktığı yıllara kadar geçerliliğini sürdürdü. Bölgenin kolonyalist rekabetin bir arenası haline geldiği ve başkaldıran yerel yöneticilerin bağımsızlık ve egemenlik düşlerini gerçekleştirebilmek üzere harekete geçtikleri 18. ve 19. yüzyılların siyasal çalkantılarının devam ettiği bu süre boyunca, yerel eşrafın elde ettiği politik başarının anahtarı, ılımlılık idi.

Kırsal bölgelerde olduğu gibi, kentsel toplumlarda da halkı yöneten başlıca unsurlar din ve tarih idi. Ancak, kırsal bölgeler ile kentsel bölgeler arasındaki en önemli ayrım, kentsel bölgelerde din anlayışının başat olarak resmi din tarafından belirlenmesi idi. Osmanlı İmparatorluğu'nda din, halkın Tanrı'ya değil, devlete bağlılığını sağlayan bürokratik bir araçtı. Bu nedenle, inanç ile ilgili temel konularda daha az kural içermesine karşın, Osmanlı hanedanlığına karşı yerine getirilmesi gereken dinsel görevlerin ifası konusunda birçok emredici hüküm içeriyordu.[17] Bu gerçek, kadınların toplumsal statülerinde daha 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan değişimi açıklamamıza yardımcı olabilir. Avrupalı gezginler, Filistin'in kentsel bölgelerinde ataerkil yapının uğradığı aşınmayı betimleyen anekdotlar aktarmışlardır. Bu gezginlerin belirttiklerine göre, kızlara kiminle evlenmek istedikleri sorulmaktaydı ve gençler arasında flört, oldukça yaygındı.[18] Bu uygulama, geç Osmanlı ve İngiliz mandası dönemlerinde de devam etmiştir. Gelin ile damadın aileleri arasında, başlık, çeyiz ve kanuni düzenlemeler ile ilgili konularda ayrıntılı ve karmaşık nitelikte pazarlıklar yapılırdı ve elbette bu gibi konularda gelinin de fikri alınırdı. Bu konuda yazılanlardan, kentin ileri gelen ailelerinden olan kadınlar arasında ayrıcalıklı grupların yer aldığı da anlaşılmaktadır. Evlilikler, önde gelen aileler arasındaki politik koalisyonların güçlendirilmesinde önemli bir araç işlevini görüyordu. Bu nedenle de kadınların evlilikler konusunda söz sahibi olmaları, politik bir statüye de sahip oldukları anlamına geliyordu.

---

17 Mardin, 1993, s. 347-374.

18 Darwazeh 1986, s. 66 (Arapça).

Dolayısıyla, sosyal statü, adetler ve gelenekler, ekolojik unsur ve olasılıkla aile reislerinin kişilik özellikleri, o toplumda yaşayan kadınların toplumsal konumları üzerinde, onların Yahudilik, İslamiyet ya da Hıristiyanlık dinlerine bağlılıklarından daha güçlü bir belirleyici unsur oluşturuyordu. Bu durum, Hıristiyan ve Yahudi toplumların kültürlerinin İslami kültüre benzer bir biçimde salt dinsel inançlar değil, aynı zamanda coğrafi ve toplumsal konum tarafından da belirlendiği genel kentsel yerleşim merkezlerindeki seçkin zümrelerin yaşamları açısından geçerli idi. Hangi dinsel gruba ait olurlarsa olsunlar, bir toplumda yaşayan seçkinler, "Osmanlılığı" belirleyen güç koridorlarının henüz fazla uzağında olmayan bir Arap-Osmanlı toplumunun parçalarını oluşturuyorlardı. Her ekolojik birim -aşiret, köy ya da kent- kullandığı dil, adetleri ve yaşam şekliyle tek başına Arap ve Osmanlı unsurlarının bir karışımını sunuyordu. Örneğin, bildiğimiz kadarıyla genelde konuşma dilinin Arapça olmasına karşın, tüm resmi yazışmalarda kullanılan dil, Osmanlı Türkçe'si idi.

POLİTİKASIZ BİR TOPLUM

Bu dönem boyunca politika, halkın büyük bir bölümünün yaşamında neredeyse hiç yer almadı. Ekonomik boyutun dışında yerel nüfus, yaşamında huzursuzluklara kesinlikle yer vermek istemediğini açıkça belli ediyordu. 18. ve 19. yüzyılların belli dönemlerinde halk ayaklanmaları ve başkaldırıları arada sırada patlak vermişti. Bu gerçek, pastoral bir dinginliğin ve istikrarın hakim olduğu dönemin Filistin'i ile ilgili görüşlerimizle çelişebilir Ancak bu ayaklanmaların büyük bir bölümü, bir değişikliğin ortaya çıkması için değil, aksine, yapılan değişikliklere tepki olarak ortaya çıkmışlardı.

Ayaklanmaların bazıları, ulusal tarih olarak kayıtlara geçmiştir. Bunlardan biri, 1834 yılında Filistin'in (1831'de başlayan ve 1840'a kadar süren) Mısır tarafından işgaline karşı ayaklanmadır. Kendinden öncekiler gibi bu ayaklanma da aşırı yüksek vergilere, zorunlu askerliğe ve silahların yetkililere teslim edilmesi konusunda yapılan baskılarda kendini gösteren aşırı merkeziyetçi müdahalelere köylülerin gösterdikleri bir protesto niteliğini taşıyordu. Köylüler daha önce de direniş eylemlerinde bulunmuşlardı ve özellikle katı ve acımasız Osmanlı valileri ve onların hizmetindeki yerel yönetimlerin

zalim ve baskıcı güçlerini devirebileceklerine inanıyorlardı. Bu tür isyanların bastırılmasına yönelik beklenmedik bir biçimde birbirini izleyen olaylarda, öncelikle asiler yakalanarak cezalandırılırlar; ardından da acımasız vali ya da vergi tahsildarı görevden alınırdı. Osmanlı yönetimi altında Suriye üzerine geçtiğimiz yıllarda yayınlanan bir çalışmada da belirtildiği gibi, 18. ve 19. yüzyıllarda Osmanlıların geniş ve karmaşık yapıya sahip bölgelerin yönetimindeki becerisizlikleri, baskıya dayalı bir politika izlemeleri ile sonuçlanıyordu.[19] Özellikle Suriye ve Lübnan'da ve göreceli olarak daha az ölçüde Filistin'de Osmanlı idaresi, bölgedeki köylüler üzerinde baskı oluşturan aşiret halinde yapılanan birtakım hanedanlar aracılığı ile sürdürülüyordu. 1834 yılında Mısırlı yöneticilerin bu aşiretlerin yerine başka aşiretler yerleştirmelerine karşın, baskı ve kötü idareye karşı direniş devam etti ve ilerlemeye yönelik arzular bu ayaklanmaların itici gücünü oluşturdu.

Yeni dönemde Mısır yönetimi tarafından uygulanan politikalar, Osmanlı yönetimi tarafından serbest bırakılan Filistin halkı tarafından kabul edilmeyen birtakım değişiklikler içeriyordu. Filistin'in kentsel ve kırsal kesimde yaşayan soylular, özerk bir yapıya sahip olmalarına rağmen, kendilerinden para ve silah talebinde bulunan, daha da kötüsü, çocuklarını zorla Mısır ordusuna almak isteyen Mısırlı yöneticiler tarafından taciz ediliyorlardı. Filistinli soyluların ve halkın tam bir dayanışma örneği gösterdikleri 1834 ayaklanması, ülkenin tarihinde eşine ender rastlanan anlardan birini oluşturdu ve bir yazara göre bu olay, yalnızca ulusal bir başkaldırıyı değil, aynı zamanda Filistin milliyetçiliğinin de doğuşunu temsil ediyordu. Benim görüşüme göre bu ayaklanma, toplumun bağımsızlığa kavuşma arzusunu değil, yeniden Osmanlı yönetimi altına girme arzusunu yansıtıyordu.[20] Kökten değişime ilişkin benzer boyutta herhangi bir kolektif girişim –tabii tüm konu bundan ibaretse- İngiliz mandası dönemine kadar kayıtlarda yer almıyor.

---

19 Douwes 1999.

20 Abu-Izz-al Din 1929 (Arapça) bu konudan ilk kez söz eden kişidir. Konu daha sonra Kimmerling ve Migdal 1993 s. 3-35 tarafınsan da ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır.

YEREL EKONOMİNİN KÜRESELLEŞMESİ

Bu süre içinde kırsal bölgelerde, köylüleri benimsedikleri yaşam biçimini değiştirmeye yönlendirecek politik bir güç ortaya çıkmamıştı. Bununla birlikte, ilk olarak yerel ekonomilerin daha özel üretim tarzlarına dönüşümü, ikinci olarak da, gerek Avrupalı kapitalistler, gerekse Osmanlı reformcuları tarafından arzu edilen bir süreç olarak Filistin'in aşamalı olarak Avrupa ekonomisi ile bütünleşmesi ile birlikte, yavaş da olsa, değişime doğru bir hareket gözlemleniyordu. Bu süreç, kırsal Filistin'in açık semalarında bir gölge gibi asılı kalmıştı. "Süreç" kavramı, bir şekil üzerinde kolayca işaretlenebilmesine karşın, gündelik yaşamda gözlemlenebilmesi hayli zor, enigmatik bir terimdir. Bu "süreçlerin" gerisinde öncelikle yabancıların bulunmasına rağmen, Filistin halkını daha yakından tanıyan kişiler olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun idarecileri de yer alıyorlardı.

"Süreç" teriminin belirsiz niteliği, "modern Filistin'in doğuşunun" klasik yorumun aksine, neden bölgede modern yaşamın başlangıcına yönelik kesin bir tarihin elimizde bulunmadığını açıklamaktadır. Değişim, yaşam tarzının dönüşümüne ilişkin bir itici gücün var olduğu durumlarda ortaya çıkmıştır. Bu tür bir gelişmenin ortaya çıktığı her durumda ve her dönemde, modern çağda Filistin'in yaşamında yeni bir aşamanın ortaya çıktığından söz edilebilir. Değişim arayışları içinde bulunan ilk grup, dışarıdan gelmişti; ikinci grubu ise yerel seçkinler oluşturuyordu.

Kırım Savaşı'nın ardından Avrupalı güçlerin, Filistin'e girmeye ya da onu Avrupa ekonomisine dahil etmeye yönelik girişimleri, 1856 yılında sona erdi. Savaşı sona erdiren Paris Kongresi, Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı eyaletleri Avrupalı yatırımcılara ve vurgunculara açtı. Yabancılara, bu tarihten itibaren bölgede arazi ve mülk satın almalarına izin verildi ve daha önce hac bölgeleri olarak bilinen bölgelerde gayrı menkul ticareti ve bankacılık faaliyetleri oldukça kârlı yatırım alanları olarak önem kazandı. Yabancı bankerler, tacirler ve ekonomik dönüşümün diğer aracıları, kolay yönden kâr elde etmek üzere bölgeye akan sermayenin peşinden Filistin'e geldiler. Ortaya çıkan bu yeni ekonomik düzen, Filistin'in toplumsal yapısı üzerinde ikili bir etkiye sahipti: Bir taraftan jeopolitik bir birim olarak ülkeyi

yeniden tanımlarken, diğer yandan da bölgenin üretim tarzını ve üretim biçimlerini değiştiriyordu.[21]

Dış baskı, daha o tarihte paraya dayalı ticaret yaşamına girmiş bulunan kentsel seçkinlerin başarılı üyelerini oluşturan göreceli olarak varlıklı ailelerin kendi yaşam standartlarını yükseltmeye yönelik doğal arzuları ile örtüşüyordu. Filistin'in bazı bölgelerinde yaşayan tacirler, toprak sahipleri ve yerel eşraf, sürekli bir biçimde daha da zenginleşmenin yollarını arıyorlardı ve kentler ve köyler, zengin ve yoksul, tüketiciler ve üreticiler arasındaki denge, zaman zaman değişikliğe uğruyordu. Bununla birlikte 1856'ya kadar bu hareketlilik, sosyal kodların tanımlandığı ve tabanda belirli bir dengenin muhafaza edildiği bilinen bir sosyal sistem bünyesinde gerçekleşiyordu. Bu kodları alt üst eden ve Avrupalıların bölgenin ticaretinde ön plana çıkmalarını sağlayanlar, çoğunluğu Hıristiyanlardan ve belli bir bölümü de Yahudilerden oluşan Filistinli tacirlerdi. Bölge nüfusunun o döneme kadar fazla bir etkinlik göstermeyen bu sektörünün uyanışı, varlıklı kesimlerin herhangi bir baskıya maruz kalmalar ile değil, aksine, ticaretle kalkınan nüfusun artışı ile kendini gösterdi. Bunlar arasında, kentsel merkezlerde düşük ölüm oranına ve yüksek doğum oranına sahip bulunan Kudüs'ün Rum Ortodoks toplumu, Avrupalı yaşam tarzını benimseyen ilk grubu oluşturuyordu.[22]

Rum Ortodokslar yalnızca yeni bir yaşam tarzı benimsemekle kalmadılar; yerel ekonominin ticarileşmesi tarafından biçimlenen farklı bir dünya görüşü (*Weltanschauung*) benimsediler. Para ve finansın ön plana çıkmasını sağlayan unsur, bu dünya görüşüydü ve Müslüman toplumun da bu yeni ekonomik düzene entegre olmalarını geciktiren unsur da yine bu yeni dünya görüşü oldu. Toplumun bankerlere gereksinimi vardı; ancak, şeriat düzeninin krediler üzerinden faiz geliri elde edilmesini yasaklamasından dolayı, Müslümanlar bankerlik faaliyetinde bulunamıyorlardı. Yabancılarla ticaret, finansman ve kredi gereksinimini artırıyordu. Bu nedenle, gerek köylüler, gerekse tacirler, bir bankacılık sistemini uygulama konusunda geleneklerinin izin verdiği ve Avrupalıların güvenini kazanmış toplumlarla ticari ilişkilerde bulunmayı tercih ettiler. Ço-

21 Scholch 1993, s. 78-118

22 Al-Tamimi ve al-Bahhjat 1987, Cilt 2, s. 104-122.

ğunlukla Rum Ortodoks toplumunun üyeleri ya da yabancılar tarafından işletilen yabancı bankaların şubeleri birbiri ardından bölgede faaliyete geçti. Kısa bir süre içinde Rum Ortodoks toplumu Filistin'deki ekonomik seçkinler zümresinin temel direğini oluşturdu ve laik ulusçuluğun daha farklı etnik unsurları ortaya çıktıkça elde ettikleri bu konum onlara, bölgedeki politikaları göreceli olarak daha kolay bir biçimde etkileyebilmelerini sağlayan bir nüfuz kazandırdı. O dönemden günümüze kadar Rum Ortodoks toplumu, yalnızca İsrail ve Filistin'de değil, aynı zamanda Filistin diasporasında da başat bir konuma sahip olmuştur.[23]

Hıristiyan tacirler, Yahudi girişimciler ve Yunanistan ve Lübnan'dan gelen küçük sanayiciler bölgede, Müslüman "öteki" nüfusa karşı, daha güçlü bir güvenlik duygusu ve zaman zaman küçümseyici bir özgüvenin eşlik ettiği ekonomik bir refah dönemini başlattılar. İmparatorluğun diğer bölgelerinde, Hıristiyan ve Yahudi toplumlarının yeni edindikleri bu ekonomik güvence, durumlarından mutlu olmayan Müslüman liderler ve onlar kadar talihli olmayan diğer kentliler arasında bir öfkenin ortaya çıkmasına neden oldu. Şam'da bu öfke, 1860 yılında kentin Hıristiyan mahallelerinin yakılıp yıkılması ile sonuçlanan bir şiddet dalgası biçiminde kendini gösterdi. Bununla birlikte Kudüs'te ve Filistin'in diğer bölgelerinde bu antipati, bireylere yönelik az sayıdaki saldırılardan öteye geçmedi.

Filistin'in yaşamında devrimin varlığı, kırsal bölgelerden çok kentsel bölgelerde kendini hissettirmiştir. Kent merkezlerinin gerek eski, gerekse yeni bölümlerinde nüfus düzenli bir biçimde artmaya devam etti ve bu dönemde küçük çapta bir kentleşme süreci kendini hissettirdi. Bununla birlikte, bu yıllarda söz konusu değişimlerin bazıları gözle görülemeyecek ölçüde az olmuştur. Ancak geriye yönelik bir incelemede bu değişimlerin Filistin'deki toplum yaşamı üzerinde bir tehdide ya da hasara yönelik bir potansiyelin varlığını saptayabiliriz. Nüfusun büyük bir çoğunluğu, toprak mülkiyeti ve vergilendirme yasalarına ve bu sürecin yol açtığı yaşamın idamesi koşullarına uyum sağlayarak daha geniş ölçekli bir ekonomik sistemle bütünleşmek zorundaydılar. Değişimin ve yeni bir gerçekliğin ortaya çıkmasına yönelik zaman dizini, bu kitabın giriş

---

23 Tsimchoni, alıntı G. Ben-Dor (ed.) 1979, s. 71-100.

bölümünde özetlenmeye çalışılan geleneksel anlatıdan büyük ölçüde farklılık göstermektedir.

Değişimin itici güçleri, yerel ekonominin küresel ekonomi ile bütünleşmesinden önce de vardı. Dış güç üzerinde bir değerlendirme ya da analizde bulunmanın zorluğu da burada yatmaktadır. Kırım Savaşı'ndan önce, kent eşrafı, tacirler, kırsal bölgedeki aşiret reisleri, köylüler ve Bedeviler arasındaki güç dengesi, belli dönemlerde değişime uğramıştı. 18. yüzyılın ilk yıllarından başlayarak tacirler, tarımsal üretimde daha büyük bir paya sahip oldular ve salt ticaretle yetinmediler. Kent eşrafı da benzer durumdaydı ve kırsal bölgedeki aşiret reisleri, köy ekonomisi üzerindeki nüfuzlarının bir bölümünü yitirdiler. Zengin olma fırsatı, vergi politikalarında ortaya çıkan değişikliklere bağlıydı ve bu durum da, küreselleşme öncesi Filistin'de artı değerin yeniden bölüştürülmesine neden oldu. Bu dönüşümün, daha sonra Avrupa tarafından desteklenen dönüşümden farkı, göç, köylü nüfusun köklerinden kopmaları ya da Bedevilerle olan ticari bağların sona ermesi gibi süreçleri içermemesi idi. Avrupalıların mali ve ticari çıkarlarının ön plana çıkması, iç göç, toprak kaybı ve geleneksel toplumsal yapıların çökmesi gibi çok daha zararlı sonuçların ortaya çıkmasına neden oldu. Böyle bir durum elbette çoğunluğunu tacirlerin ve kentsel eşrafın oluşturduğu belli grupların yararına oldu. Ne var ki, nüfusun çoğunluğu bu gelişmeden olumsuz yönde etkilendiler.

1880'Lİ YILLARDA MODERN FİLİSTİN'DE EKONOMİ POLİTİKA

Dış güçlerle etkileşimin ilk sonuçları, Kırım Savaşı'nı izleyen otuz yıl içinde görünürde fazla yoğun olmamıştır. Bununla birlikte, 1830'lu yıllarda Filistin ekonomisi geri dönülmez biçimde dünya ekonomisine bağımlı ve bağlı bir duruma geldi. Buharlı gemiler de dahil olmak üzere büyük gemilerin bölgeye endüstrileşmiş İngiltere ve Fransa'da imal edilen ürünler getirerek, çoğu Filistin dışında yetiştirilen, ancak bu bölgeden geçmesi gereken hammaddeler yükleyerek ülkelerine geri dönmeleri ile, Avrupa ile Filistin arasındaki ithalat ve ihracat önemli bir artış gösterdi. Filistin, dünya ekonomi haritası üzerinde, ne Beyrut'a ne de Kahire'ye bağlı, bağımsız ve kesin bir ticari üs olarak belirlendi. Daha da önemlisi Filistin, Lübnan, Su-

riye ve Mısır pazarlarına uygun bir erişim noktasıydı. Böylece Filistin artık salt İncil'de anlatılan bir bölge olmaktan çıktı.

Modern Filistin, pazarın salt geçici bir mübadele mekanizması değil, bizatihi bir kaynak işlevini gördüğü kırsal bölgelerde başladı. Değişim, Filistin halkının büyük bir önem taşıdığı yerde, ekili tarlalarda açıkça kendini gösterdi. Filistin'de tarım dış güçlerin önünde eğilmeye başlamıştı. Yerel tarım artık pazarlamaya endekslenmişti ki, bu da köylülerin gündelik gereksinimleri için yaptıkları üretimin yerinin ticari amaçlara yönelik üretimin aldığı anlamına geliyordu. Bununla birlikte, pazarlanabilir tek bir ürün üzerinde yoğunlaşan tarım, köylülerin kendi kendilerine yeterliliğini engelliyordu. Bu nedenle de tek bir ürünün yerine birden fazla ürünün ekimi gerçekleştirildi. Filistinli köylüler için, ekonomik küreselleşmenin bedeli oldukça ağırdı.

Osmanlıların reformları ve küresel ekonomik süreçler üretim araçlarının dönüşümüne ortak bir katkıda bulundular. Osmanlıların 1858 yılında yürürlüğe koydukları toprak kanunu, diğer uygulamaların yanı sıra "musha" sistemini yasaklıyordu. Bununla birlikte bu sistem Osmanlılar dönemi boyunca devam etti ve bu sistemi ilkel bir tarımsal yöntem olarak gören İngiliz Mandası yönetimine kadar uygulanmaya devam etti. Sonuçta, tüm geçimlerini topraklarından kazanan yoksul köylüler için yaşam son derece güçleşti.

Osmanlıların toprak reformlarının "musha" sistemi üzerinde bir tek önemli ve zarar verici etkisi bulunuyordu: Filistin'de ilk kez ücretli toprak işçiliği uygulaması bu sistemle birlikte ortaya çıktı. Geçmişte topraklar, örneğin padişaha ödenen vergiler gibi birtakım hizmetler karşılığında kiralanabilmesine karşın reformlar, artırılan vergileri ödemeleri kaydıyla, isteyen herkesin yalnızca kırsal alanlarda değil, şehirlerde de küçük bir mülk edinmelerine izin veriyordu. Özel mülkiyet, küçük toprak sahiplerini ve şehirlerde yaşayan esnafı mülkiyet haklarını büyük toprak sahiplerine ve zengin kentsoylu ailelere satmaya zorladı. Üzerlerindeki yüksek vergi yükünü ödeyemeyen köylüler, sahip oldukları toprakları bu vergileri ödeyebilecek kişilere devretmek zorunda kalıyorlardı.

Kırsal Filistin, giderek özel mülkiyetin erişimine açıldı ve bu erişimden kazançlı çıkanların artık salt gündelik gereksinimlerini

karşılamak için toprağı ekmeye gereksinimleri yoktu. Onlar, Avrupa pazarlarına hammadde şeklinde kendilerine bir servet sağlayabilecek nakde tahvil edilebilen tarımsal ürünler peşindeydiler. Köylüler daha önce de toprak sahibi değildiler, bu nedenle onlar açısından önemli bir değişiklik söz konusu olamazdı. Bununla birlikte, özellikle "musha" sisteminin uygulandığı dönemde normal zamanlarda yılın büyük bir bölümünde topraklara erişim onlar için en alt düzeyde de olsa geçimlerine yardımcı olabiliyordu.

Aşırı olmasa da düzenli nüfus artışı da, köylerden bir itici unsurun gelmesini sağlıyordu. Ekonomi, ticaret, evlenme yaşının daha geç olması ve yaşam koşullarının düzelmesi, Osmanlı döneminde Filistin'in nüfusunun artmasına katkıda bulunan unsurlar arasındaydı ve bölgenin nüfusu 1870'li yıllarda 350.000 iken 1914 yılına kadar neredeyse iki kat arttı ve 660.000'e ulaştı.[24] Bugünün perspektifinden bakıldığında bu rakam fazla etkileyici görünmeyebilir. Daha 1947 yılında bile Filistin'in nüfusu ortalama bir Amerikan şehrinin nüfusundan fazla değildi: yaklaşık iki milyon. Ancak dünyada nüfus patlamasının Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda (tam olarak 1920) başladığını dikkate alacak olursak, Filistin'deki nüfus artışının dikkate değer olduğunu belirtebiliriz.

Köylüler yalnızca bilinen üretim tarzlarından uzaklaşmakla ya da geleneksel üretim araçlarını yitirmekle kalmıyorlardı. Aynı zamanda, ellerinde geleceğe yönelik herhangi bir tasarım olmaksızın tüm yaşam biçimlerini, yaşamı anlamlandırmalarında onlara yardımcı olan bir inançlar dizgesini de terk ediyorlardı. Milliyetçiliğin, özellikle kökenleri gerçekliğin tinsel ya da dinsel yorumunda yatan bir damga anlamında cazip bir seçenek olarak ortaya çıkması da bu koşullarda gerçekleşti. Eski bir toplumsal sistemin sona ermesinin yol açtığı boşluk, tıpkı tinselliğin cazibesi gibi, bugün de İsrail ve Filistin'de kendisini hissettirmektedir.

---

24 Yakın tahminler için bkz. MacCarthy, s. 10-24.

SİVİL TOPLUMUN İŞGALİ: MODERN OSMANLI DEVLETİ'NİN OLUŞUMU (1876 – 1900)

Filistin'deki kırsal yaşamın bir bütün olarak değiştiği izlenimini uyandırmamak üzere bu noktada, yukarıda açıklanan sürecin tüm köylüleri etkilemediğini ve oldukça ağır bir biçimde işlediğini belirtmem gerekiyor. Yaşam temposu ve ritmi açısından, kırsal Filistin'de 1930'lu yıllardan oldukça sınırlı bir değişim gözlemleniyordu. Kırsal Filistin'de yaşam, ölümler, geçiş ayinleri ve dinsel festivallerle ölçülüyordu.

Bu tempoya ilk müdahale, Osmanlıların Fransız modeli temelinde merkezi bir devlet kurmaya yönelik girişimleriyle başladı. Salt ekonomik dönüşümle yetinmeyen Osmanlılar, "modern" (Avrupalı, diğer bir deyişle Fransız) bir yönetim tarzı benimsemişlerdi. Fransız modeli, Filistin'in özerk kırsal alanlarına nüfuz etmeye ve kentin önde gelenlerinin faaliyet alanlarını kısıtlamaya yönelik bir başarı olmasa bile, en azından bir arzu anlamına geliyordu. Osmanlılar, 1840'ta yöneticiler olarak Filistin'e geri döndüklerinde, belki bir değişiklik yaratma girişiminden ziyade Filistin'i çevreleyen iki güçlü idari merkez olan Beyrut ve Şam'ı kontrol altında bulundurmak arzusuyla, bölgeyi yeniden organize etme girişimlerinde bulundular. Bu yeni politika 1860'lı yılların sonlarına doğru formüle edilebildi ve Beyrut'a bölge üzerindeki idari kontrolün paylaşımı yetkisinin tanınmasıyla birlikte, Şam'ın Filistin üzerindeki o güne değin sorgulamayan tahakkümünün sınırlandırılması ile sonuçlandı. Bölgede, (Nasıra ve Safad kentlerini de içine alan) Nablus ile (Hayfa kentini de içine alan) Akka alt-vilayetleri, vilayet statüsüne kavuşturulan ve başkenti Beyrut olarak belirlenen Sayda vilayetine ilhak edildi. Şam ise (Yafa, Beersheba, El Halil ve Gazze kentlerini de kapsayan) Kudüs alt-vilayeti üzerindeki nüfuzunu muhafaza etmekle birlikte, Beyrut'un giderek artan gücünü resmen tanımak zorunda bırakıldı.

Jeopolitik haritanın yeniden organizasyonu, modern bir devletin doğuşundan önce ortaya çıkan biçimlendirici bir oluşumdur. Ortadoğu'da oluşan her devlet için bu geçerlidir. Ancak İsrail devleti Osmanlı politikasının doğal bir gelişimi olarak görülmedikçe, böyle bir oluşumun Filistin'de gerçekleşmediği öne sürülebilir. Bu

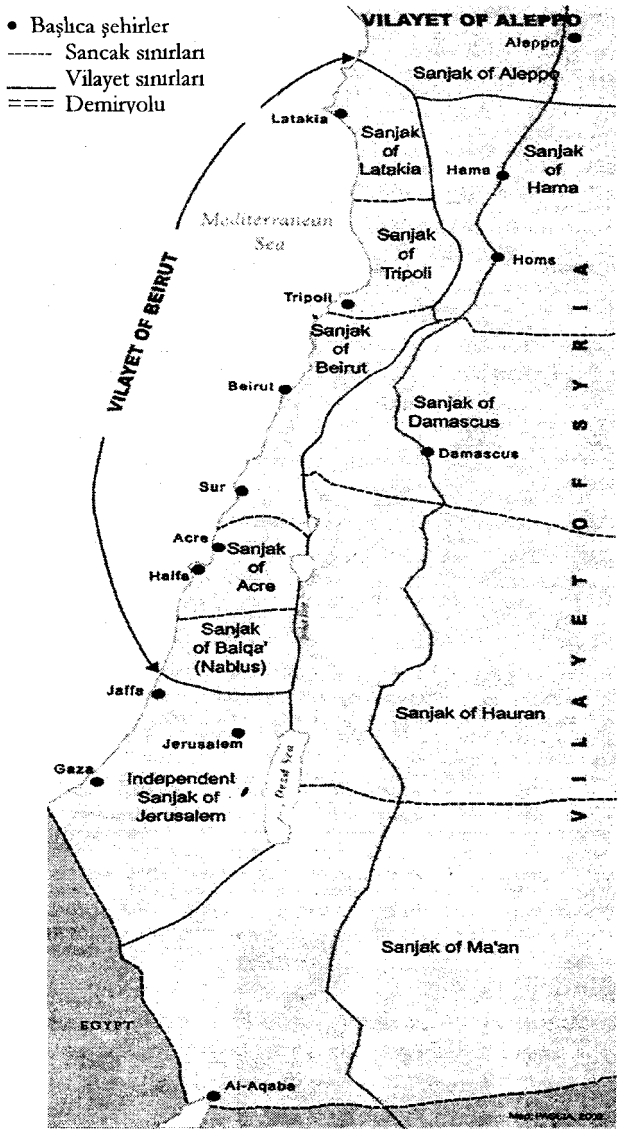
arada, İsrail'in Filistin'in bir ardılı olarak ortaya çıktığı savı, Siyonist tarihçiler tarafından kabul edilmekle birlikte, Filistinliler tarafından kesinlikle reddedilmektedir. Osmanlıların Filistin'deki reformist yaklaşımları İstanbul'un Filistin'i yeniden tanımlamaya ve bu ülkeyi daha tutarlı bir coğrafi birim haline dönüştürmeye yönelik son bir girişimde bulunduğu 1872 yılında, doruk noktasına ulaşmıştı. En azından bir tarihçi, bunun modern Filistin'in oluşumu üzerinde önemli bir etkisinin olduğunu ve modern Filistin'in tarihi açısından diğer bir başlangıç noktasını –bağımsız Kudüs *sancağının* doğuşunu temsil ettiğini öne sürmektedir.[25] Bu görüş, imparatorluğun bölünmesini, alt-bölgelerin bağımsız bölgelere ayrılmasını ve her bölgenin doğrudan doğruya İstanbul'a bağlanmasını öngören 1864 yılında yürürlüğe giren *vilayet* kanununun bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Kudüs açısından bu gelişim, en azından resmi olarak, bölgenin Şam ya da Beyrut gibi güçlü bir bölgesel merkezin doğrudan yönetimi altına gitmeyeceği anlamına geliyordu. Bu da, söz konusu iki idari merkezin nüfuzunu sınırlandırmaya yönelik genel bir hamlenin bir bölümü idi. Kudüs'ün statüsünün yükseltilmesi aynı zamanda bölgenin güneyden gelen iki bölücü güce: Arap Yarımadası'ndan gelen Vahabbiler ile Mısır'dan gelen Kavalalı Mehmet Ali Paşa hanedanına karşı bir tampon bölge haline getirilmesi anlamına geliyordu.

Bu bölgesel politikaların yerel halk üzerindeki etkisi ise oldukça sınırlıydı. Temelde bu gelişme, bölgede yaşayan halkın resmi yetkililerle olan tüm ilişkilerinin Kudüs alt bölgesinin idari ve ekonomik sınırları içinde gerçekleştirileceği anlamına geliyordu. Buna göre, Kudüs ahalisinden bir kişi artık bir *Şamî* değil, al-Kuds (Kudüs) *sancağının* tebaası olacaktı.

Yeni Kudüs *sancağı,* Yafa, El Halil, Gazze Beersheba ile otuz yedi köy ve beş Bedevi aşiretini kapsıyordu. Yerel dinsel ve etnik cemaatlerin önde gelenleri ve reisleri, *sancağın* işlerini denetleyen bir meclis tarafından temsil ediliyorlardı. Böyle bir durumun, valinin aldığı kararların mührünün ötesinde fazla bir anlamının olmamasıyla birlikte, en azından yeni Kudüs belediyesinin çok daha etkin ve enerjik bir merci olduğunu gösteriyordu. Belediye son ola-

25 Abu Maneh, 1979, s. 21-24.

rak şehrin sosyal, mimari ve kamu sağlığına ilişkin hizmetlerinin dönüşümüne önemli bir katkıda bulundu. Bu bağlamda Kudüs belediyesi, İstanbul'dan sonra tüm imparatorluk bünyesinde oluşturulan ikinci belediye idi.

HARİTA 1. Osmanlı yönetimi altındaki idari sınırlar

Kısa bir süre için İstanbul'daki reformcular, Nablus ve Akka alt-vilayetlerini de Kudüs'e ilhak etmeyi düşündüler. Eğer bunu gerçekleştirseydiler, Mısır'da da olduğu gibi, yarattıkları coğrafi birimde belirli bir milliyetçilik akımı doğabilirdi. Bununla birlikte, idari yönden (Beyrut yönetimi altındaki) kuzeye ve (Kudüs yönetimi altındaki) güneye bölünmüş olsa da Filistin, daha önce sahip olduğu periferik yapıdan daha üst bir konuma sahip olmuştu. İngiliz yönetiminin 1918 yılında iktidara gelmesiyle birlikte kuzey ve güney tek bir birim olarak birleştiler. Benzer bir biçimde aynı yıl İngilizler, üç Osmanlı vilayeti olan Musul, Bağdat ve Basra'yı birleştirerek modern Irak devletinin temelini attılar. Filistin'de ise, Irak'ın aksine, aile bağları ve coğrafi sınırlar (kuzeyde Litani nehri, doğuda Ürdün nehri, batıda Akdeniz) bir araya gelerek Güney Beyrut'un üç alt-vilayetini oluşturdu. Bu jeopolitik uzam, kendine özgü bir şiveye ve yine kendine özgü adetlere, folklora ve geleneklere sahip idi.

Bölgede yaşayan insanlar, bu benzerliklerin en baştan beri farkındaydılar ve bu nedenledir ki, Nablus halkı Kudüs'e bağlı kalmak için elinden gelen gayreti gösterdi. Nablus'un 1858'de resmen Beyrut vilayetine ilhak edilmesi, öyle yoğun bir protesto hareketine neden oldu ki, olaylar sırasında hayli kan döküldü. Kudüs'teki İngiliz konsolosunun belirttiğine göre olaylar sırasında 3.000 kişi hayatını kaybetti. (Bununla birlikte, konsolosun abartmış olduğu bilinmektedir. Bu nedenle, ölü sayısı çok daha düşük olabilir.)

Bu şekilde, Osmanlıların reformlara yönelik tutkuları, bölgede yaşayan halkın bir bölümünü etkiledi ve Kudüs belediyesi ve Nablus'un Kudüs *sancağından* ayrılmasında olduğu gibi, çeşitli tepkiler gösterdiler. Filistinliler tarafından yazılan tarih kitaplarında bu iki olaydan, ulusalcılığın ilk tomurcukları olarak söz edilmektedir. Oysa bu krizin, çoğunluğun yaşamını derinden etkilediğini söylenemez ve her ne kadar reformlar yeni bir doğrudan vergilendirme sistemi, tescile yönelik daha sıkı kurallar ve yöneticiler tarafından saha sıkı denetimler gibi uygulamalar getirmiş olsa da, köylüler her durumda kendi kaderlerine terk ediliyorlardı.

Devletin kırsal yaşama yönelik olarak getirdiği müdahale biçimleri, aynı zamanda genel nüfusa bazı avantajlar da sağlamıştı. Osmanlılar ve sonrasında daha başarılı bir biçimde Siyonistler, birer

sivrisinek yuvası olan bataklıkları kurutarak bazı salgın hastalıkları önleyebildiler. Böylece, tüm Filistin'de korkulu bir salgın hastalık olan ve Avrupalı gezginlerin "Kudüs vebası" adını verdikleri sıtmaya karşı kayda değer bir başarı elde edildi. Bununla birlikte, bu tür alanlarda ilerlemeler oldukça yavaş bir tempoda kaydediliyordu ve nüfus, Avrupa ve İstanbul'dan ithal edilen modern ilaçların bölgede kullanılmasından daha süratli bir biçimde büyüyordu.

BİR DÖNEMİN SONU: YEREL AŞİRET REİSLERİ VE AYANLAR

Yüzyıllardır aşiretlerindeki insanların yaşamlarını kontrolleri altında bulunduran şeyhler, ya da yerel aşiret reisleri, 1840'lı yıllarda yerel seçkinlerle bir iktidar mücadelesine giriştiler. Osmanlıların reformları ile tetiklenen egemenlik mücadelesi sonucunda güç dengesi, kentli seçkinlerin lehine döndü. Filistin'de de, hükümetin politik ve ekonomik iktidarı dolaysız bir biçimde eline geçirmeye yönelik girişimlerinin kurbanı olan şeyhlerin ortadan kalkmasına yol açan neden de, bu reformların merkezîleştirici özelliği idi. Şeyhler, mücadelelerini sürdürdükleri sırada, en güçlülerinden biri olan ve Kudüs dağlarında hüküm süren Mustafa Abu Gosh, soyları İslamiyet öncesi Arap Yarımadası'nın aşiret yapısına kadar inen ve (bugünkü Suriye, Lübnan, Ürdün, Filistin ve İsrail'i içine alan) büyük Suriye halkı ile kökenleri kadim geçmişe dayalı bir ittifak oluşturdu. Yarımadanın güneyinden gelen aşiretlerin ardılları *Yamaniler*, yarımadanın kuzeyinden gelen aşiretlerin ardılları ise, Quaysiler olarak anılıyorlardı. *Yamani* fraksiyonunun Kudüs bölgesindeki gayrı resmi lideri olan Abu Gosh, Yamani soyundan geldikleri kabul edilen diğer ailelere güç birliğinde bulunmayı önerdi. Geleneksel olarak, Kudüs'te bunların en önemli müttefikleri, Hüseyni aşireti idi. (Şehirde yaşayan rakip aile olan Halidiler, Quaysi fraksiyonundan idiler).

Bununla birlikte, ittifak düşüncesine sıcak bakmayan Hüseyniler, Abu Gosh'un Osmanlı karşıtı koalisyonuna katılma teklifini görmezlikten gelmeyi tercih ettiler. Filistin'de yaşayan çoğu aile de Hüseynileri izledi ve reformlara rağmen Osmanlılara sadık kalmayı tercih etti. Bu eylemin sonucu olarak güç dengesinde önemli bir değişiklik ortaya çıktı. Kent eşrafı, ülkede önde gelen toplumsal güç olarak yerel aşiret reislerinin yerini almaya başladılar.

Filistin'in önde gelen eşrafı olan *ayanlar,* her şeyden önce, yeni politikalara kendilerini kolayca uydurabilmeyi başardılar. Eşrafın daha önce benimsemiş oldukları politikalar, yeni gerçeklikle yüzleşmede onlara önemli ölçüde yardımcı oluyordu. Eşraf, belediyeler ve yerel meclisler gibi Osmanlıların bölgeye getirdikleri yeni örgütlenmelere katılarak kontrolü ellerine geçirmeyi başardılar ve bu kez imparatorluğun ücretli memurları sıfatıyla idari organizasyon içinde aracılık rolünü üstlenmeyi sürdürdüler. 19. yüzyılın ikinci yarısında, daha önceleri genelde ruhban mevkilerle ilişkilendirilen Filistinli eşrafın adlarına artık laik yönetim içinde de rastlamak mümkün oluyordu: Yusuf Diya el-Halidi, Kudüs'ün ilk belediye başkanı seçildi; Musa Kazem el-Hüseyni, Yemen valiliğine getirildi; Nablus'lu Haj Tevfik Hammad, bu kentin belediye başkanı seçildi ve Osmanlı parlamentosunda bu vilayetin temsilciliğini üstlendi. Reformlardan önce kent eşrafı, bürokratik hiyerarşinin en alt basamaklarının ötesine geçemezlerdi. Osmanlı yönetiminin sonlarına doğru, Kudüs ve Beyrut'ta, hatta İstanbul'da daha yüksek mevkilere atanabiliyorlardı.[26] Bu nedenle, "eşraf politikası" geçerliliği sürdürdü. Osmanlı reformcuları her şeyden önce, kent eşrafının reformların uygulanışında kendilerine yardımcı olmalarını istiyorlardı ve halk da gereğinden fazla sayıda gencin askere alınması ve vergisel istismarlara karşı bir koruyucu kalkan olarak Osmanlı ıslahatçılarının varlığına gereksinim duyuyorlardı.

Kentli eşrafın değişen konumu, kentsel yaşamda da kendini gösteriyordu. Kentler büyüyerek geleneksel surlarının ötesine yayıldıkça ve kent yaşamında Avrupalı özellikler yavaş yavaş kendini hissettirdikçe, kentin mimarisi de değişiyordu. Bu dönüşüm özellikle kıyı kentlerinde kendini göstermekteydi ve Hayfa, bunların arasında başlıca örnek olarak göze çarpıyordu. Ülkenin kuzeydeki limanı olarak Hayfa'nın giderek önem kazanması, kentin Beyrut'a olan bağımlılığını önemli ölçüde azaltıyor ve 18. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlılara başkaldıran Celileli bir aşiret reisi olan Dahir-el-Umar tarafından küçük bir kent olarak kurulan Hayfa'nın zengin ve büyük bir şehre dönüşümüne katkıda bulunuyordu. Ülkenin diğer liman kenti olan Yafa'nın büyümesi ise, yalnızca Avrupa yolu

---

26 Bkz. Butrus Abu Maneh 1990, s. 1-44. Filistin üzerine daha kapsamlı görüşler için bkz. Mana 1995.

üzerinde bulunan önemli bir geçit olmasından değil, inşa edilen yeni demiryolu şebekesi üzerinde önemli bir kavşak noktası olmasından kaynaklanıyordu. Hıristiyanların ve Yahudilerin Kudüs'e ulaşan hac yollarının çıkış noktası bu limanlardı ve ticaret yollarının ve "inanç" yollarının tek bir güzergah üzerinde birleşmesi, bu kentlerin giderek zenginleşmesinde önemli bir rol oynuyordu.

Yeni ekonomik ve mali gerçeklik, yeni toplumsal gerçekliklerin yaygınlaşmasına da yol açıyordu. Çok sayıda aile ve birey, ülkenin dünya ekonomisi ile bütünleşmesinden kazançlı çıktı ve bu sürece itici güç kazandırma yoluyla sahip oldukları serveti politik güce tahvil etmeyi başardılar. Filistin'in Avrupa'nın kapitalist monetarist sistemi ile bütünleşmesi, yeni toplumsal hareket biçimlerinin oluşumunu sağladı ve yerel seçkin zümrelere yeni üyeler kazandırdı.[27] Bu *yeni zenginler*, ne saygın birer soy ağacına, ne de ulema sıfatıyla herhangi bir mevkie sahiptiler. Oysa şimdi yalnızca seçkinler arasında yer almakla kalmamışlar, aynı zamanda birçok yönden politik olmasa da, sosyal yönden ülkenin önde gelen sosyal güçleri arasında da yer almaya başlamışlardı. Bu aileler arasından en iyi bilinenlerden biri de, servetlerini ticaret yoluyla kazanmış olan Nashashibiler idi.

Eski kuşağın seçkinleri için, bu yeni türeyen sınıflarla yüzleşebilmek sermaye gerektiriyordu. Bu gereksinim, dinsel amaçlarla bağışlanan mülklerin (evkaf) dağıtılması ile karşılandı. Evkaf, dükkanlar ve ticari işletmeler gibi oldukça değerli gayri menkullerden oluşuyordu. Varlıklı Müslümanlar, aileleri adına bu tür bağışlarda bulunmuşlardı ve bunların işletilmesinden elde edilen kârlar, dini amaçlar ve hayır işleri için kullanılıyordu. Bağışlanan bu tür mülklerin idaresi, *ulema* sınıfının başlıca gelir kaynağını oluşturuyordu. Bu tür bağışların denetimine merkezi hükümet tarafından el konuldu. Bu amaç için özel bir bakanlık oluşturan merkezî hükümet, vakıflardan elde edilen kazançların kendi bütçesine dahil edilmesini amaçlıyordu. Bu uygulamaya karşı beklenebilir bir tepki, sağlanan aktiflerin sahiplerine iade edilerek bu tür vakıfların yapılarının değiştirilmesi şeklinde gerçekleşti.[28]

---

27 Szyliowicz 1973, s. 1-22.

28 Baer 1979, s. 114.

Toprak mülkiyeti ve toprağın işlenmesine ilişkin bu yeni düzenleme, Avrupa'da olduğu gibi, üretim araçlarının yeniden paylaşımı ile sonuçlandı. Ne var ki, Avrupa'daki uygulamanın aksine, toprak, mülk ve işgücü gibi üretim araçlarının büyük bir bölümü, azınlığın elinde toplandı. Çoğunlukla büyük toprak sahipleri ve tarım üreticilerinden oluşan bu yeni yönetici seçkinler, ellerinde bulunan sermayeyi artırmanın en cazip yolunun arsa spekülasyonu olduğunu keşfettiler. İşte tam bu noktada Filistin'e gelen Siyonist hareket, bu durumu süratle değerlendirdi ve kendi çıkarlarına uygun biçimde kullanmaya başladı.

YENİ BAŞLANGIÇLAR VE YENİ ETKİLER

Tanzimat döneminde, hukuk ve eğitim gibi yaşamın diğer veçhelerinde, kentli seçkinler, Müslümanlar, Hıristiyanlar ve Yahudiler açısından eşit düzeyde yeni bir Filistin yeşermeye başlıyordu. Osmanlılar açısından hukuk ve eğitim konularındaki reformların vergilendirme ve idari sistem alanındaki reformlardan daha az önem taşımasına karşın, yine de tüm reformlar oldukça istekli bir biçimde uygulanıyorlardı. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki hukuk sistemine daha yakından bakıldığında reformların, anayasal ve adli dönüşümün amaçları açısından icraatlara kıyasla daha etkileyici oldukları görülmektedir. Anayasal düzlemde reformlar, mevcut İslami yasaların bir sistem çerçevesinde yeniden düzenlenmesinden ibaretti. Öte yandan, adli düzeyde bu reformlar, İslami ceza hukukunun laikleştirilmesine yönelik kapsamlı bir çabayı içeriyordu. Bizim amaçlarımız açısından önemli olan ise, söz konusu reformların, ceza hukuku ve medeni hukuk ile dini hukuk arasına bir ayrım getirmesi idi. Davalar artık dinî mahkemelerde değil, yeni oluşturulan idari mahkemelerde ele alınıyorlardı ve şeriat hukuku, evlilikler, boşanmalar ve cenazelere ilişkin konularda uygulanıyordu. Böylece reformlar Filistin'e laik hakimlerin yönetimi altında yeni bir adli sistem sunuyordu. Bu hakimler, kurulan yeni mahkemelere başkanlık ediyorlar, yabancı ülkelerin vatandaşlarının yer aldıkları davalar için ise, yabancı hakimlerin başkanlığı altında özel mahkemeler kuruluyordu. Yeni hakimler ve karma mahkemeler, şeriat makamlarının daha önce sahip oldukları güçlü konumu önemli ölçüde azaltmıştı. Örneğin, Kudüs'te görev yapan Avrupalı konsoloslar

artık mahkemelerde hazır bulunuyorlar ve müdahaleleri sonucunda yargıçlar yerli halktan kişilerin mahkumiyeti ve yabancıların beraat etmeleri yolunda kararlar alabiliyorlardı. Bu yönde kararların alınmasında en büyük rolü oynayan kişilerden biri de, Kudüs'teki İngiliz konsolosu James Finn idi ve onun bu konuda sahip olduğu ün, kentin önde gelenleriyle zaten gergin olan ilişkilerin daha da gerginleşmesine yol açmıştı.

Eğitim alanında da Osmanlı reformları, fazla olmamakla birlikte yerel seçkin zümreden gelen belirli sayıdaki kişilerin Osmanlı bürokrasisinde yer almalarını sağlayacak biçimde eğitim sisteminin yeniden yapılandırılmasını kapsıyordu. İlköğretim, daha fazla sayıda öğrenciyi kapsayacak biçimde yaygınlaştırıldı ve bu öğrencilerin, sınırlı da olsa, geleneksel müfredatta yer almayan konularda bilgilenmelerini sağladı. Bu uygulamanın bir bütün olarak tüm imparatorluk içinde geçerli olmasına karşın, özellikle Doğu Akdeniz'de görülmekteydi.

Eğitim reformunun başlangıçta Filistin'de genel olarak okuma yazma oranına önemli bir katkıda bulunmamasına karşın, ekonomik ve sosyal konumları uygun olan bireylerin seçkinler sınıfına dahil olmalarını sağladı. Ayrıca, toplumun "çekirdek grubunu" oluşturan seçkinlere dahil edilen bölümünün farklı bir yöne doğru yönlendirdi.[29] Bu gelişme, üyeleri İstanbul'a hizmet etmeye yönelik reformlardan sonra açılan yeni okullardan, ya da Batılı ve dolaylı bir biçimde ulusçu bir eğitim sunan özel Hıristiyan okullarından mezun bir Müslüman orta sınıfın ortaya çıkmasına katkıda bulundu.[30]

Yerel seçkinler açısından, Müslümanların, Hıristiyanların ve Yahudilerin Kudüs, Hayfa ve Yafa'daki birbirine benzeyen okullara birlikte devam etmeleri, yeni bir gerçekliği oluşturuyordu. Bu okullarda genç kuşaklar, aynı imgeleri özümsüyorlar ve dış dünyaya karşı ortak bir görüş geliştiriyorlardı ve bu da bir tür evrensel dünya görüşü edinmeleri anlamına geliyordu. Ancak Filistin'de militan milliyetçiliğin gelişmesiyle birlikte, bu durum sona erdi.[31] An-

---

29 Smelser ve Lipset 1996.

30 Khalidi 1997, s. 35-63.

31 Bu tür okullardan biri de 1853'de Samuel Gobat tarafından açılmıştı. Bkz. Kober 1968 (Almanca).

cak milliyetçiliğin Filistin'de yaşamın başat bir özelliği haline gelmeden önce ülke, milliyetçi bir akımın ortaya çıkmasında her zaman belirleyici bir unsur niteliğini taşıyan yabancıların emellerinin ortak nesnesi haline geldi.

Yerel pazarın ekonomik entegrasyonu, bölgeye karşı yeni yeni gelişen ilginin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştı. Hıristiyan yüzyılının sonlarına doğru, Kutsal Topraklara duyulan ilginin artması da burada bir rol oynadı ve Filistin'in yabancı müdahalelere biraz daha açık hale gelmesini sağladı. Bu durum, Kırım Savaşı nedeniyle ülkeye duyulan politik ve stratejik ilgilerin artması, Osmanlı İmparatorluğu'nun çözülüşü ve Avrupa'da bulunan beş büyük gücün yeni topraklar elde etmeye ve nüfuzlarını artırmaya yönelik arzularının giderek güçlenmesi ile eşzamanlı bir biçimde gerçekleşiyordu. Böylece, bölgeyi ziyaret etmek, işgal etmek, buraya yerleşmek ya da kökten bir biçimde değiştirmek isteyen Avrupalıların tüm bu arzularına karşılık verebilecek bir grup neden ortaya çıkmış oluyordu.

Kendi toplumlarında oldukça mütevazı konumlarda yaşayan kişiler bile, Filistin'in Avrupa'nın ilgi alanına ilhakına yol açan, giriş bölümünde açıklanan politik süreçlerden dolayı, yabancı topraklarda arzularını gerçekleştirebileceklerdi. Ülkeye ayak basan bu yabancılar, kökenler, ideoloji ve amaçlar açısından birbirlerinden farklı idiler; ancak ister sömürgeci güçler, ister Hıristiyan misyonerler, ister Siyonist yerleşimciler olsunlar, tümünün de gayeleri ortaktı. Kolonyalizm, salt motivasyonu açıklayan bir şablon kavram değildir, aynı zamanda belirli birtakım sonuçları da ima etmektedir. Bu nedenle, modern Filistin'in biçimlendiği bu dönemde ülkeye ayak basan bu yabancıların tümünün de bölgeye "modern" bir kimlik kazandırmak arzusunda olduklarını belirtmek, bu kişilerin bölgede yaşayan yerli halkı algılayış biçimleri üzerinde de bir şeyler göstermektedir. Bölgeye yeni gelen yabancılar ne tür bir Filistin'in inşasını amaçlarlarsa amaçlasınlar, yerli halkın ülkede gelecekte sahip olacakları rol konusunda paylaştıkları görüşlerde kesin ve ortak bir tavır yer alıyordu. Elbette yabancıların bazıları böylesine sert bir yargılamayı hak etmiyorlar; ancak, bunların sayısı oldukça azdır ve varlıkları da, sömürgeleştirmenin Filistin'in modern tarihinde

izlediği anayol üzerinde herhangi bir sapmaya neden olmamıştır. Ülkeye ayak basan yabancılar, gerek dünyayı, gerekse kendilerini değiştirmeyi arzuluyorlardı. Bunların en hırslı ve enerjik olanları, Alman Tapınakçılar ve Siyonistlerdi. Çoğu tarihsel yorumda, değişime yönelik bu güdülenme ve bunun uygulanışında elde edilen başarı, ülkenin tarihi ile eşanlamlı bir niteliğe bürünmüştür. Bugün ise okurlar, Filistinlilerin büyük bir çoğunluğunun farklı bir yaşam sürdürdüklerinin ve farklı arayışlar içinde bulunduklarının ayrımına varacaklardır.

İngiliz gezgini Rahip Michael Russell, 1837'de Filistin üzerine bir gezi rehberi yayınladı. Bu kitap, o dönemde bu konuda yayınlanan otuz civarındaki kitaptan biriydi. Russell'ın kitabında da, diğerleri gibi Avrupalılar, Filistin ülkesini keşfeden ve ona yeni bir kimlik kazandırmaya çalışan modern insanlar olarak betimlenmektedirler. Modernler tarafından "Filistin" adı verilen ülke, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde 31'inci ve 34'üncü kuzey enlemde yer alan ve Akdeniz'den Suriye çölüne, doğuda Ürdün nehri ve Ölü Deniz'e uzanan bölgeyi kapsamaktadır.[32] Bu ampirik ve kartografik tanım, Filistin'in içindeki ve dışındaki yabancılar tarafından bölgeye ilişkin olarak yapılan resmi referans haline geldi. Oysa Osmanlılar ya da Mısırlılar, ülkenin yönetimini ellerinde bulundurdukları sürece, bölgeden bu şekilde söz etmiyorlardı. Russell kitabını yayınladığı yıllarda, bölge henüz Osmanlıların yönetimi altındaydı ve 16. yüzyılın başlarından bu yana Osmanlı İmparatorluğu tarafından yönetilen pek çok idari vilayetten biri olarak tanımlanıyordu.

Gezginler, Filistin'i yeniden tanımlayan tek grup değildi. Modern Filistin'in habercilerini oluşturan diğer grup olan misyonerler, daha iyi yolların inşa edilmesi ve güvenliğin sağlanmasıyla bölgenin daha kolay erişilebilir ve cazip bir duruma gelmesiyle birlikte, 19. yüzyılın ilk yarısından, özellikle Kırım Savaşı'nın ardından gruplar halinde bölgeye geldiler. Yayılmacı hükümetleri tarafından Kutsal Topraklar üzerinde bir varlık oluşturmaya zorlandılar. Ancak, böyle bir teşvik olmasaydı bile, büyük bir bölümü, Hıristiyan öğretilerinde yüzyılın sonu için öngörülen olaylara şahit olmak üzere bölgeyi ziyaret etme arzusu içindeydiler.

---

32 Russell 1985, s. 17-18.

Cizvitler ve diğer Katolikler daha önceden Filistin'e gelmişlerdi ancak daha sonra onlara farklı mezheplerden kişiler de katıldı. İlk olarak Ortodoks kiliselerin temsilcileri geldi ve bunları Amerikalı ve İngiliz Protestanlar izledi. Bu ikinci grubun önde gelen temsilcileri arasında amacı Yahudiler arasında Hıristiyanlığın teşvik edilmesini amaçlayan ve 1820 yılında faaliyetlerine başlayan Londra Hıristiyan Cemaati de bulunuyordu. Bu grubun bir üyesi olan Doktor Dalton, Filistin'de bir muayenehane açan ilk Avrupalı pratisyen hekim oldu. Doktor Dalton genellikle Kudüs'te hekimlik yaptı ve yirmi yıl süren uğraşları sonucu elde ettiği finansman kaynakları ve Osmanlılarla bürokratik konulardaki pazarlıkları sonucunda, Kudüs'teki ilk modern hastaneyi açtı. Gerek Dalton'un, gerekse Londra Hıristiyan Cemaatinin faaliyetleri, 1839'da açılan ve Londra'dan gelen emir uyarınca yalnızca diplomatik faaliyetlerle sınırlı kalmayıp, Hıristiyanlığın yaygınlaştırılması konusunda misyonerlere yardım etmekle de görevlendirilen İngiliz Konsolosluğu tarafından desteklendi.[33]

İngilizlerin çabaları, büyük ölçüde Prusyalılar tarafından ya da daha doğrusu, Lutherci Prusya Kilisesi ve İngiltere Kilisesi arasında oluşturulan işbirliği tarafından destekleniyordu. İngiliz Parlamentosu 1841 yılında Piskoposluk Yasası'nı yürürlüğe koydu. Söz konusu yasa uyarınca, Kudüs'te bulunan Piskopos (Kudüs Piskoposu değil, zira piskopos, Canterbury Başpiskoposluğuna bağlı idi ve faaliyet alanı, Suriye, Mısır ve Habeşistan bölgelerinin tamamını kapsıyordu) belli dönemler için sırasıyla İngiltere ve Prusya kralları tarafından seçilecekti.[34]

Prusyalı Dr. Michael Solomon Alexander, Kudüs'teki ilk Piskopos seçildi. Kendisinin esasen Yahudilikten Hıristiyanlığa dönmüş olmasına rağmen, diğerlerini Hıristiyanlığa döndürmekte başarılı olamadı. İngiliz Konsolosu James Finn ile sürekli anlaşmazlık içinde olması nedeniyle bir süre sonra gözden düştü ve Mısır'a tayininden kısa bir süre sonra öldü. Halefi, Fransız asıllı İsviçreli Samuel Gobat idi. Gobat, bir "modernleşme modeli" olarak kar-

---

33 Haymson 1918, s. 126-127; ayrıca bkz. Tibawi 1986.

34 Bu birlik, 1886 yılında Almanya'nın birleşmesinin ardından sona erdi. Bkz. Hechler, 1883.

şımıza çıkmaktadır. Kusursuz Arapça biliyordu ve cemaatinin çıkarlarıyla yakından ilgileniyordu. Misyonerliği tüm kalbiyle benimsemiş olmasına rağmen, esas gayesi Kudüs'te ve civarındaki bölgelerde eğitimin yaygınlaştırılmasıydı. Samuel Gobat'ın bizim öyküsüzle olan ilişkisi, Shayun Dağı'nda önce 1853 yılında bir erkek okulu, hemen ardından da bir kız okulu açmasıdır. Erkek okulu, bir özel okuldu ve salt Gobat'ın sahip olduğu karizma ve sunduğu eğitim seviyesi sonucu, öğrencilerinin büyük bir bölümü Anglikan mezhebini seçtiler.[35] Bir sonraki bölümde de göreceğimiz gibi, milliyetçiliğin ilk algılanma biçimleri bu okullarda ortaya çıktı. Bu gelişmeler yalnızca Kudüs'te değil, diğer bölgelerde de ortaya çıkıyordu. Örneğin, kızlar için bir Hıristiyan Misyoner Okulu olan *Valley of the Cross School* Hayfa'da açıldı. Yerel eşraftan ailelerin kızları da dahil olmak üzere, yüz Müslüman kız çocuğu bu okula devam ettiler.

Yabancı gezginler yazmayı oldukça seven kişilerdi. 19. yüzyıl boyunca Avrupalılar tarafından 3.000'in üzerinde kitap ve bölgeyi tanıtan notlar yayınlandı ve bunların tümünde de Filistin, Avrupalılar tarafından kurtarılmayı bekleyen ilkel bir ülke olarak betimleniyordu. Daha dindar seyahat yazarları ise Filistin'in kaçınılmaz bir biçimde Avrupalılaşması sonucu İncil'de betimlenen Kutsal Toprakların acıklı bir biçimde yitirilmesi karşısında duydukları derin üzüntüyü dile getiriyorlardı. Bununla birlikte, Filistin'i ziyaret eden yabancıların büyük bir bölümü Filistin'i değiştirmeyi arzu ediyorlardı. Para ve toprağın yardımıyla, kendileri için yeni bir başlangıç belirlediler. Bir bölümü, bu eylemleri yerli nüfusun iyiliği için yaptıklarına inanıyorlardı. Bununla birlikte, bölge için gerçekten önemli birtakım çalışmalar yapan gruplar da bulunuyordu. Bunlardan biri de, 19. yüzyılda Filistin'in topografyasını ve etnografyasını kayıtlara geçiren Filistin Keşif Fonu (Palestine Exploration Fund) adlı bir İngiliz Arkeoloji Derneği idi. Bu derneğin üyeleri yazılarında İngiltere'deki okurlarına, Filistin'de "çok iyi vakit geçirdiklerini" yazıyorlardı. Üç aylık dönemlerde yayınladıkları *Quarterly Statements* başlığını taşıyan yayın organlarında Fon üyeleri, modernleşmenin bir tür "kurtarma operasyonundan" fazla bir farkı olmadığını belir-

35 Colbi 1969, s. 85-90 (İbranice)

tiyorlardı. Filistin'in acilen modernleşmesi gerekiyordu ve Avrupalı gezginlerin karşılaştıkları insanlar, modernleşmeden nasibini almamış dünyalarında gözle görülür bir sefalet içinde yaşıyorlardı. Bu gezginlerden biri olan Thyrwhitt Drake, şunları yazıyordu: "Bu ülkede bir erkek, kadın ya da çocuğun içten bir biçimde güldüğüne neredeyse hiç rastlamadım. Bu insanların çetin koşullarda verdikleri yaşam mücadelesi, onları öylesine ezik bir hale getirmiş ki, masallar dışında onları neşelendirebilecek hiçbir şey kalmamış hayatlarında." Bölge halkının hayata bakışlarının mutlu mu yoksa mutsuz mu olduğu konusunda elimizde istatistikî veriler mevcut değil, ancak kısa bir süre sonra Filistinliler tarafından kaleme alınan yaşam öykülerinde ve daha sonraki yıllarda uygulanan antropolojik araştırmalarda bu tür görüşlerin, Avrupalı sömürgecilerin bölge hakkındaki çarpık bakış açılarını yansıttığı vurgulanıyor. Avrupa modernliğinin ilk temsilcileri ile Filistin'de yaşayan köylülerin bu karşılaşmaları, kaçınılmaz olarak modern Filistin'in oluşumunun da bir bölümünü oluşturuyordu. Bu karşılaşma, bölgeye yalnızca maddi yararlar değil, aynı zamanda "mutluluğun anahtarını" getirdiklerine inanan Avrupalılar cephesinde, kibir olmasa bile, belirli düzeyde bir kendine güveni yansıtıyordu.

SİYONİZM'İN İTİCİ GÜCÜ

İlk Siyonistler, aşağı yukarı misyonerlerle aynı tarihlerde ülkeye ayak bastılar. Siyonizm, Avrupa'ya özgü bir olguydu ve bu nedenle de yerel nüfusun göz ardı edilmesine yönelik olan tavrı, diğer Avrupalılarla paylaşıyordu. Ayrıca Osmanlı yöneticilerine karşı ihtiyata dayalı bir tavır benimsediler ve onların yerine Avrupalı kolonyalist güçlere güvenmeyi yeğlediler. Diğer kolonyalist güçler gibi Siyonistler de ülkede kendileri için bir yer belirlediler ve bu alanı Avrupa'da eziyet gören Yahudiler için bir sığınma bölgesi olarak kullandılar. Siyonizm, Avrupa'da bir milliyetçilik akımı olarak başladı; ancak liderlerinin, bir ulusun yeniden canlanması ile ilgili vizyonlarını Filistin ülkesinde uygulamaya karar vermelerinin ardından, kolonyalist bir niteliğe büründü.

Siyonizm, Avrupa'da iki aşamalı bir biçimde ortaya çıktı. Önce, Avrupa Yahudiliğinin içinde bulunduğu açmazların entelektüel

yönden bir kavramlaştırılması olarak Orta Avrupa'da; ikinci aşamada ise, bu açmazlara yönelik pratik bir çözüm olarak Doğu Avrupa'da kendini gösterdi. Entelektüel hareketin kalbinde, otuzlu yaşlarında büyük bir başarı elde edemediği oyun yazarlığını ve gazeteciliği bırakarak Yahudi milliyetçiliği hareketinin liderliğini üstlenen ve bu hareketin 19. yüzyılın sonlarında Filistin'in sömürgeleştirilmesi ile sonuçlanmasında etkin bir rol oynayan Viyanalı bir Yahudi olan Theodor Herzl bulunuyordu.

Herzl'in Avrupa Yahudileri için ulusal bir çözüm geliştirilmesine yönelik vizyonu, onun buluşu değildir. Bu vizyonun kökenleri, 1850'lerde Doğu Avrupa'da başlayan entelektüel proto-Yahudi milliyetçiliğine çok şey borçludur. Akademik ancak hiçbir yönden politik olmayan bu sözde-milliyetçi devrim, Yahudi kültürünün daha önce eşine rastlanmayan bir biçimde yeniden canlandığı ve yeniden doğduğu hareketli bir dönemin bir bölümünü oluşturuyordu. Uygulayıcıları, Avrupa'da Yahudi sorununa yönelik çözümler üretmek üzere, yüzyıllar boyu devam eden dinsel dogmatizmi tümüyle terk ederek mantığa ve bilime yöneldiler. Bu konu üzerinde odaklanan araştırmacılar, bir din olarak değil, bir ulusun ideolojisi olarak Museviliğin yeniden keşfedilmesinde Herzl'e önderlik ettiler; geleceğin biçimlendirilmesine yönelik modellerinde, kutsal kitaptan değil kadim çağların Yahudi tarihinden yararlandılar. Eski çağların İbrani dilinde yazdılar ve İncil'de anlatılan Süleyman'ın krallığına ve son Yahudi cumhuriyeti olan Hasmoneanların öykülerini yeniden aktardılar.

Herzl, araştırmacılarda bulunmayan bir ivedilik duygusunu içinde taşıyordu. Kendi belirttiğine göre, Siyonizm'e hizmet etmek üzere mesleğini terk etmesine neden olan olay, Dreyfus davası olmuştu. Alfred Dreyfus, Yahudi asıllı bir Fransız subayı idi ve kökeninde anti-semitizm yatan asılsız birtakım iddialarla 1894 yılında vatan hainliği suçuyla yargılandı. Fransa'da anıldığı biçimiyle "Dreyfus Davası", o yıllarda bir Avusturya gazetesinin Paris muhabirliğini yapan Herzl'in, önde gelen laik Yahudi aydınlarının önerdiği çözüm olan asimilasyonun, Yahudiler açısından herhangi bir umut vaat edemeyeceği konusunda iyice emin olmasını sağladı. Bir Fransız subayının salt Yahudi olduğu için işlemediği bir suçtan

dolayı mahkum edilmesi ve son derece kötü bir muameleye maruz kalması, Herzl'i oldukça derin bir karamsarlığa sürüklemişti. Tek çözümün, Avrupa'yı terk ederek, "Siyon"a, İsraillilerin ülkesine yerleşerek yeni bir yaşama başlamak olduğunu düşünüyordu. Üstlendiği rol oldukça açıktı: Yahudi halkını Avrupa'daki antisemitizmin kaçınılmaz ve acımasız bir biçimde yükselişi konusunda uyarmak ve onları, Avrupa dışında bir Avrupa ulusu inşa edebilecekleri, kadim dönemlerde ait oldukları topraklara yerleşmelerini sağlayacak biçimde yönlendirmek. "Siyonizm" terimi, onun buluşu değildi ve onun bu girişiminden birkaç yıl önce bulunmuştu. Bununla birlikte, Herzl'in adı, Filistin'e geri dönmeyi amaçlayan Yahudi hareketiyle eşanlamlı bir niteliğe büründü.

Herzl'in başlangıçtaki eğilimi, Siyonizm davası için Batı'da yaşayan Yahudi aydınları bilinçlendirmekti. Bununla birlikte, karşılaşmış olduğu önde gelen Yahudi bankerler ve sanayiciler onu fazla ciddiye almadılar ve birkaç yakın dostu dışında girişimlerinde yalnız kaldı. Doğu Avrupa'daki girişimleri ise çok daha verimli sonuçlar verdi. Polonya, Rusya ve Romanya'da, tercihan dinî, ancak gerektiğinde laik de olabilecek bir kurtarıcıyı dört gözle bekleyen, alabildiğine yoksul, baskı altında ve her tür sosyal haktan yoksun Yahudi cemaatleriyle karşılaştı. Herzl, verdiği konferanslarda büyük kalabalıklar halinde onu dinlemeye gelen şevk dolu Yahudi grupları tarafından "yeni Davut" olarak selamlandı.

Herzl'ın, devlet adamları ve bankerler nezdinde başlattığı girişimlerin düş kırıklığı ile sonuçlanmasına karşın, Doğu Avrupa'da geniş bir taraftar kitlesine erişebilmesi, Siyonizm davasının en azından Orta ve Doğu Avrupa'da çok sayıda entelektüel arasında büyük bir ilgi uyandırdığının ayrımına varmasını sağladı. Bu düşünürler ve onların Doğu Avrupa'daki temsilcileri, Siyonist vagonu çeken atlardı.[36] Herzl'ın bu dost çevresi önemli bir politik hareketin öncüleri oldular. Ona, bu yeni ulusal ideolojinin temel kavramlarının belirlenmesinde ve bu ideolojinin daha fazla sayıda Yahudi toplumuna erişilebilir bir hale gelmesinde yol gösterdiler. [37] Herzl, arkadaşları ve Doğu Avrupa'dan gelen 200 delegenin katılımıyla, ilk

[36] Klausner 1960, s. 164-165 (İbranice).
[37] Nordau 1941, s. 218.

Siyonist Kongreyi 1897 yılında Basel'de düzenledi. Bu kongrede, Avrupa'nın her yerinden gelen katılımcılar, yalnızca bir Yahudi Atina'sının oluşumu üzerinde tartışmakla kalmadılar, aynı zamanda Siyonist bir Sparta'nın inşasına yönelik dileklerini de dile getirdiler. Hareketin öncüleri, Yahudilerin Filistin'i *yeniden* ele geçirerek orada kendi ülkelerini kurmadan önce son derece geniş bir kapsama yayılmış olan ulusal özelliklerin edinilmesi gerektiğinin farkına vardılar. Ayrıca Siyonizm düşüncesine karşı çıkan çok sayıda Yahudi sima ve örgüt bulunuyordu. Geleneklerine bağlı hahamların birçoğu, izleyicilerinin Siyonist faaliyetlere katılmasını men etmişti. Siyonizm'in, Tanrı'nın Yahudilerin, Mesih gelinceye kadar sürgün hayatı yaşamaları gerektiğine yönelik buyruğunu çiğnediğine inanıyorlardı.

Bununla birlikte, bu vizyona sahip olan Yahudiler artık harekete geçmişlerdi. Herzl'in, Yahudi çiftçiler, işçiler, yöneticiler, teknisyenler, mühendisler ve diğer yetişmiş insan gücünün kitleler halinde Filistin'e göç etmelerine yönelik düşlerini paylaşıyorlardı. Hareketin ilk yıllarında liderler, böyle bir hareketin öncelikle Avrupa'da yerleşik bulunan Yahudi nüfusun bulundukları ülkenin nüfusundan kendilerini ayırmalarına ve hareketin bu nüfusu kapsayacak biçimde genişlemesine bağlı olduğunu anladılar. Böyle bir süreç, bir ulusun inşası için gerekli olan altyapıyı sağlayacaktı. Doğu Avrupa'da Yahudi sosyalizmi kendisine yeni yollar arayışına girdiğinde, bu grubun liderleri, Yahudilerin geleneksel yaşam biçimlerinden, Filistin'in kolonyalizasyonuna uygun daha üretici bir yaşam biçimine doğru toplumsal ve ekonomik bir dönüşümün gerekliliğini vurguladılar.

Siyonist program ya da Basel programı, ilk Siyonist kongrenin başlıca ürünü idi. Manifestosunda, Siyonist hareketin amacının, Yahudilerin uluslararası yasalar tarafından sağlanan teminat altında Eretz Israel'e (İsrail Ülkesi) sığınmalarını sağlamak olduğunu belirtiyordu.[38] 1898 yılında düzenlenen İkinci Siyonist Kongre'de, Eretz Israel'in (İsrail Ülkesi) bu amaç için kolonyalize edilmesinin gerekliliği üzerinde duruyordu. Üçüncü Siyonist Kongre ise 1899'da düzenlendi ve bu kongrede Herzl, Osmanlı padişahından bu toprakların kiralanarak bölgeye uluslararası meşruiyet kazandı-

38 a.g.e.

rılmasını önerdi. Paranın ve Avrupa'nın baskılarının Osmanlı padişahını böyle bir kiralama işlemine razı edebileceğini düşünüyordu. Herzl, bu amaçla İstanbul'a geldi ancak Osmanlı Padişahı II. Abdülhamit (1876-1908) ile buluşması mümkün olmadı. Padişahın yaverleri, Filistin'in Yahudilere kiralanması önerisini kesin bir biçimde reddettiler. İflasın eşiğindeki Türk hükümetine önerdiği muazzam bir bedel -ki Herzl'in bu kadar parası yoktu- bir işe yaramadı. Herzl'in, Avrupalı kralların ya da devlet başkanlarının huzuruna çıkıp dileğini iletmekten başka çaresi kalmamıştı.

Politikacıların gözünde Herzl, fikirleri gerçeklerle uzlaşmayan bir şarlatandı. Yahudi cemaatlerinin liderleri ise, onu daha ciddiye almakla birlikte, ideolojisinden ürküyorlardı. Yabancı bir ülkede dünyanın diğer egemen ülkeleriyle eşit statüye sahip bir Yahudi ülkesinin kurulmasına yönelik çağrıları, onları rahatsız ediyordu. Batı ve Orta Avrupa'daki daha yerleşik Yahudi cemaatleri açısından ise bu, İngiliz, Fransız ve Alman Yahudilerinin yaşadıkları ülkelere olan sadakatlerini sorgulayan kışkırtıcı bir vizyondu. Fransa'da Napolyon Yasaları'nın kabul edildiği ve daha sonra diğer ülkelerde de etkisini hissettirdiği dönemden bu yana Avrupa'nın bu bölgelerinde yaşayan Yahudiler giderek içinde yaşadıkları toplumda daha fazla asimile oluyorlardı ve giderek kendilerini daha fazla güvende hissediyorlardı. Bu toplumların ve liderlerinin aradan yarım yüzyıl geçtikten sonraki korkunç yazgıları, Herzl gibi kişilerin Siyonist düşünce ve özellikle İsrailliler üzerine geliştirdikleri tartışmaların, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Yahudiler arasında yarattığı güçlü çekimin nedenlerini açıklamaktadır. Herzl, körcesine yaşanan bir asimilasyon süreci içinde göz ardı edilen gazabın kahini, yaşadığı dönemde reddedilen bir kurtarıcı olarak kabul edildi.

19. yüzyılın sonuna doğru, Siyonist harekete daha pratik kişiler katıldı. Bu kişiler, Herzl'in düşüncelerinden oldukça farklı, belli bir ölçüde Herzl'den daha önce bile Doğu Avrupalı Yahudilerin gündeminde yer alan konuları da kapsayan bir Siyonizm düşü geliştirdiler. Herzl vaaz vermeyi sürdürürken, onlar Filistin'e yerleşmeye başladılar. Rusya'daki Yahudi cemaatlerinin genç üyeleri tarafından desteklendiler ve Manchester'da yaşayan genç bir Rus Yahudi göçmeni olan Heim Weiszmann'ı lider olarak seçtiler. "Bölgesel

Siyonistler" olarak anılan bu grup, romantik ulusçuluk ve devrimci sosyalist ideolojinin bir karışımı olan bir düşünce sistemini benimsedi ve bu sistemi Filistin'de uygulamaya koydu. Bu grubun en ivedi gereksinimi, 19. yüzyılda Polonya ve Rusya'yı pençesine almış olan anti-semitizm dalgasına karşı bir mücadele başlatmaktı. Bu ülkelerde Yahudilere uygulanan zulüm, çoğu kişide isyan etme ve var oluş biçimini değiştirme güdülerini harekete geçiriyordu. Filistin üzerinde odaklanmadan önce, ana kuruluşları olan Hovevi Zion (Siyon Sevenler) adlı örgütün Herzl'in ortaya çıkmasından birkaç on yıl önce proto-milliyetçi bir Siyonist hareketi oluşturduğu doğu Avrupa üzerinde odaklanmışlardı. Bu genç Yahudiler arasında ivedilikle eyleme geçme güdüsü, 1881 yılında güney Rusya'da son derece gaddar bir biçimde uygulanan pogromlar karşısında daha da şiddetlenmişti. Aynı yıl içinde Çar II. Aleksandr, düzenlenen bir suikast sonucu yaşamını kaybetti. Çar'ın liberal politikaları kısmen Yahudi kapitalistlerin etkisi ile ilişkilendiriliyordu. Ardılı III. Aleksandr, gerici bir politika benimseyerek, selefinin gerek hatalarından, gerekse suikastından Yahudileri sorumlu tuttu. Rus politikacıları ve gizli polis, sosyalist ve komünist fikirlerin etkisiyle 19. yüzyılda mantar gibi türeyen yasa dışı devrimci organizasyonlarda Yahudilerin önemli bir rol oynadıklarından şüpheleniyordu. Güney Rusya'da yaşayan Yahudiler, daha önce eşine rastlanmayan ölçüde şiddetli saldırılara maruz kaldılar.

Yok edilme korkusu, Yahudileri Rusya'dan ayrılmaya zorladı ve bunların büyük bir bölümü, Amerika Birleşik Devletleri'ne göç ettiler. Avrupa'da kalan diğerleri de -çoğunlukla öğrenciler- yeni birtakım ulusal örgütler kurdular. Bunların bazıları milliyetçilik konusunda geliştirdikleri söylemi gerçekliğe dönüştürmeye karar verdiler. Filistin'e ilk Yahudi göçü 1882'de gerçekleşti. Filistin'e ilk kez 1882'de ayak basan Yahudilere Siyonist tarih yazımında "Birinci Aliya" adı verilmektedir. "Aliya" sözcüğü, "yükseliş" anlamına gelmektedir ve bu terimin benimsenme nedeni, Filistin'e göçün Yahudilerin daha yüksek bir yaşam ve var oluş düzlemine yükselmesi olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. (İsrail dışında ülkelere yapılan göçlere de bu nedenle *yerida* "alçalma" adı verilmiştir ve bu terim bugün de kullanılmaktadır.)

Bu erken dönem göçmenleri, Kuzey Amerika'nın batı bölgelerinde ilerleyen beyaz ırktan yerleşimciler arasında ortak olarak paylaşılan imgelere öykünerek, ya da en azından, bu imgelerden etkilenerek, kendilerini *haluzim* (öncüler) olarak görmüşlerdir. Bu tür öncüler arasında en iyi bilineni, Filistin'deki ilk Siyonist yerleşim merkezlerini inşa eden genç Rus Yahudilerinin oluşturduğu *biluim* hareketi idi. Bu hareketin öncüleri arasında, Filistin'e ideolojik göçün önde gelen peygamberleri sayılan Moshe Lilienblum ve Leon Pinsker gibi karizmatik tinsel liderler de bulunuyordu. Bu liderler yazılarında Yahudilerin Avrupa'dan neden ayrılmaları gerektiğini ve onları Filistin'e göç etmeye zorlayan nedenlerin neler olduğu konusunda açıklamalar yapmakla birlikte, Yahudiler için kabul edilebilir tek sığınma noktasının Filistin olduğuna dair herhangi bir belirleme yoktu. Bununla birlikte, onların tavsiyelerini dinleyen birkaç yüz Yahudi, Filistin'i Yahudilik için yegane sığınak noktası olarak kabul ettiler ve izleyen yıllarda, Rusya'da ve doğu Avrupa'da faaliyet gösteren diğer Siyonist örgütlerin de Filistin'e yönlenmelerini sağlayan liderler haline geldiler.

Filistin'e erişen "Bölgesel Siyonistler" sayıca azdılar ve çoğu uzun süre kalmadılar. Ancak ülkede geleceğin Yahudi toplumunun temellerini attılar. Avrupa'nın belirlenen bazı merkezlerinde bu yeni yaşam ile ilgili hazırlıkları yaptılar ve ilk toplantılarını 1884 yılında düzenleyen çeşitli birliklerin örgütlenmesine yardımcı oldular. Farklı gruplar, Filistin'in Yahudiler tarafından kolonyalizasyonu için açıkça faaliyet göstermek üzere tescil edilen bir yasal cemiyet haline geldiler.

Filistin'de ise genelde çiftçilikle uğraşmakla birlikte bazıları kentsel merkezlerde yerleştiler ve kendi idari karargâhlarını kurdular. İlk yerleşim merkezlerine verdikleri adlar, umutlarını ve düşlerini yankılıyordu: Rishon le Zion (İlk Siyon), Zichron Yaacov (Yaacov'un Anıtı), Rosh Pina (Köşe Taşı), Petach Tikva (Umut Işığı). En büyük sorunları parasızlıktı ve bu nedenle de, Avrupa'nın en zengin Yahudisi olan Baron Edmund de Rotschild ile temas kurdular. Baron Rotschild, Herzl'e yardım etmeyi reddeden Yahudi bankerlerden biriydi. Ancak bu erken yerleşimcilerin şevki karşısında onlara yardımcı olmaya razı oldu ve Filistin'deki Yahudi yer-

leşimciler için bağlar ve çiftlikler kurdu.[39] Rotschild, yerleşimcilere finansman sağlamakla kalmadı, aynı zamanda yerleşim planlarına yardımcı olmak ve bölgenin kolonyalizasyonunu yapılandırmak üzere ülkeye ziraat mühendisleri ve uzmanlar gönderdi. Bununla birlikte, projeye başladıktan kısa bir süre sonra, kolonistlerle arasında bir çıkar çatışması ortaya çıktı. İnşa edilen yerleşim merkezleri, kendi fikirleri ile örtüşmüyordu. Yöneticileri, yerleşimcilerin tahakkümcü davranışlarına karşı hoşnutsuzluk gösterdiler ve onların çalışkanlıkları ve üretimde sağladıkları yüksek randımandan fazla etkilenmediler. Siyonist kolonyalizasyon, iki koloninin (Hedera ve Rehovot) Rotschild'in yardımı olmadan inşa edilmeleriyle birlikte yeni bir döneme girdi. Rotschild, 1899'de geri çekildi ve sağladığı desteğin yerini, yeni kurulan bir örgüt olan Filistin Topraklarındaki Yerleşimler İçin Siyonist Organizasyonu (Zionist Organization for the Settlement of the Land of Palestine) aldı.

Osmanlı Devleti başlangıçta Siyonistleri durdurabilmek için elinden gelen gayreti gösterdi. Yahudi göçünü yasaklayan bir yasa 1882'de yürürlüğe girdi. Bununla birlikte, İstanbul'daki büyük elçiliği kanalıyla Osmanlı Devleti üzerinde yapılan baskılar sonucunda, Siyonist göç hareketleri üzerindeki kısıtlamalar gevşetildi ancak tümüyle ortadan kalkmadı.

YENİ BİR HAÇLI SEFERİ: TAPINAKÇILAR, KOLONYALİSTLER VE VURGUNCULAR

Siyonistler Filistin'e yerleştiklerinde, yalnızca göz ardı etmeyi tercih ettikleri yerel halkla değil, aynı zamanda kendilerinkine benzer bir biçimde yapılanan Hıristiyan kolonyalistleriyle de karşılaştılar. Bir tarihçi tarafından "Sessiz Haçlılar" olarak adlandırılan bu kolonyalizm, daha önce eşine rastlanmayan sayıdaki Hıristiyan hacının Filistin'e akın etmeleriyle birlikte başlamıştı. Kadim Doğu Hıristiyan Kilisesi ile Batı Kilisesi'ne yeniden birleşmesini öngörüyordu ve Beytüllahim (Betlehem), Nasıra (Nazareth) ve Kudüs gibi kutsal bölgelerde yaşayan yerel Hıristiyanların hayata bakışlarında köklü bir değişikliğe yol açmıştı. Dinsel festivaller artık -en azından Birinci Dünya Savaşı patlak verinceye kadar- son derece sık bir

[39] Schama 1978.

biçimde düzenleniyorlar ve Kutsal Toprakları ziyaret eden sayıları binleri bulan hacıların katılımıyla, büyük bir coşku ile kutlanıyorlardı. Paskalya Yortusu sırasında Kudüs'teki Kutsal Kabir, büyük bir kalabalık tarafından ziyaret ediliyor, yapıyı çevreleyen sokaklar genellikle bu izdihamı kaldıramayacak derecede doluyor ve taşan kalabalıklar, çevredeki yapıların eğreti balkonlarını, hatta binalara eklenen tahta iskeletleri dolduruyorlar, aşağıdaki insanlar için oldukça ciddi bir tehlike oluşturuyorlardı. Bu tür yortularda hacılar resmen Türk polisi tarafından koruma altına alınıyorlardı. Ancak bu, İstanbul'un farkında olmadan Kudüs şehri ile Beytüllahim ve Nasıra kentleri üzerinde Avrupalıların egemenlik kurmalarına yardımcı olması anlamına geliyordu.

Filistin'deki misyoner hareket, Alman Tapınakçıları'nın bölgeye gelmeleriyle birlikte bir ivme ve yoğunluk kazandı. Würtemberg Alman Devleti'nden gelen bu misyoner tarikatın liderleri tarafından, Kutsal Topraklarda bir Alman kolonisinin kurulması öngörülmüştü. Buna göre, Hıristiyanlar buradaki toprakları ekecekler, yerel halkı Hıristiyanlaştıracaklar, ve burada yeni bir cennet yaratacaklardı. Tarikat, oldukça gelişmiş bir organizasyon yapısına sahipti. Bu hareket sonucunda bölgede bir Alman koloni sistemi oluştu ve bu sistemin bir parçası olarak inşa edilen ve tipik Kuzey Avrupa mimarisinin özelliklerini taşıyan binalar, Galilee, Hayfa ve Kudüs'ün yerel mimarisinin ayırıcı bir özelliği olarak bugün de göze çarpmaktadır.

Önce Alman Protestanlarına kapılarını açan Tapınak kolonileri, Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan çok sayıdaki kıymetlerinden birini oluşturdu. Almanya'nın yükselen emperyalist emellerinin en azından Filistin'deki en somut ve gözle görülür özelliklerinden biri de, 1890 yılında kurulan Türk-Alman askeri ittifakı idi ve bu ittifak, bölgede Alman askerlerinin varlığı anlamına geliyordu. Yoachim Fast adlı bir Alman, 1892 yılında Kudüs Garı'nın yakınlarında, bir Alman barı ve bilardo kulübünü de içeren bir otel açtı. Burası, Alman askerlerine Doğu'nun dünyasından uzaklaşabilecekleri ve en azından bir süre için kendilerini evlerinde hissedebilecekleri bir mekan sunuyordu. "Modern Filistin", tıpkı "modern Mısır" gibi, yabancılara geldikleri dünyayı anımsatan ama aynı zamanda efendi ile yerli halk arasında oluşturdukları kolonya-

list gerçekliği de vurgulayan Avrupa "adalarını" sunan bir tür "oteller zinciri" anlamına geliyordu.

Tapınakçılar, kibirli ve ırkçı tavırlarından dolayı yerel halk üzerinde kötü bir izlenim bıraktılar. Bununla birlikte, tüm yabancı ziyaretçiler bölge halkının kolektif olumsuz izler bırakmadılar. Örneğin, Kudüs'teki Amerikan kolonisi, tüm yabancılar arasında en saygın konumda yer almaktadır. Kudüs Amerikan Kolonisi, Chicagolu bir aile olan Spafford'lar tarafından hayır amacıyla kurulan dinsel bir organizasyondu. Aile, Kudüs surlarının dışında bir bölgeye yerleşti ve Amerikan kolonisini kurdu (bugün binada aynı isimde bir otel bulunmaktadır). Ailenin kızları, Müslüman kız çocukları arasında eğitimin yaygınlaştırılmasını teşvik ederek yerel topluma katkıda bulundular. Bu inisiyatif, ailenin yakın bir dostu olan ve o dönemde şehrin eğitim bölümünün direktörlüğünü üstlenen İsmail-el-Hüseyni tarafından başlatılmıştır.[40]

Filistin'de yabancıların varlığı, yerel nüfusu katlanmaları gereken fiziksel zorluklardan biri olarak gören içine kapanık yabancı yerleşimcilerden oluşan "adaların" ortaya çıkması ile sonuçlandı. İstanbul'un reformcu atılımları, bireysel girişimci olarak, ya da hükümetlerinin temsilcileri, sıfatıyla bölgeye gelen çok sayıdaki yabancıyla birleştiğinde, kaçınılmaz bir biçimde Filistin'in değişen çehresini önemli ölçüde etkiledi. Ancak Avrupalılar Filistin'i modernleştirebildiler mi? Değişimin gerçekleşmesine birer aracı olabildiler mi? Her zaman ve her konuda değil. Onları izleyen Siyonistler gibi, 19. yüzyılda Filistin'e yerleşen Avrupalıların çoğu da, bölgenin halkından ziyade toprakları ile ilgileniyorlardı ve toprakların modernizasyonu ve ekilip biçilmesi, aynı zamanda "ilkel" yerli halktan kurtulma anlamına da geliyordu. Sonuçta, bölgeye yerleşen Avrupalılar, yeni teknikler ve donanımlar getirdiler ve tarımsal üretimi artırdılar. Ne var ki, modernleşmenin sağladığı bu nimetleri çok ender olarak bölge halkı ile paylaştılar. Ayrıca Filistin'de üretimin kaydettiği olumlu ekonomik ve istatistiksel verilerin elde edilmesinde kendilerini Filistin halkının üzerinde gördüler. Kentsel ve kırsal kesimde yaşayan Filistin'in varlıklı kesimlerinin bir bölümü, yeni teknolojiden kendi çıkarları doğrultusunda yararlanabildi-

40 SpaffordVester 1950, s. 192-194.

ler. Aynı şekilde, portakal ve limon bahçelerinin sahipleri de, istihsalin artırılmasında bu yeni gelişmelerden yararlandılar ve ürünleri için yeni pazarlar buldular. Ancak bunlar istisnadan öteye geçmemekteydi. Yerel sanayiciler ise bu gelişmelerden hiç yararlanamadılar ve yaşam ya da üretim biçimlerinde herhangi bir dönüşüm gerçekleşmedi. Nüfusun kalan bölümü ise, sağlık, hijyen ve iletişim alanlarında gerçekleşen önemli ilerlemelere karşın, yabancıların ülkeye gelmesinden oldukça olumsuz bir biçimde etkilendiler. Bu süreçler, bir yanda ölümlerin ve hastalıkların önlenebilmesine yardımcı olmasına karşın, diğer yönden halkı Avrupalıların kontrolüne ve sömürüsüne tabi tuttuğundan, aynı zamanda hem olumlu hem de olumsuz yönler içeriyorlardı.

Modern Filistin'in salt Kutsal Toprakların yeniden keşfi ve tüm Avrupalıların da bölgeye misyoner sıfatıyla geldikleri yönünde bir yorum, yanlış ve eksik olacaktır. Aynı zamanda vurguncular ve mali spekülatörler açısından da Filistin yabancılara cazip bir ülke olarak görünüyordu. Bu nedenle, Filistin'de "modern" olmak, yabancılar açısından geçmişin yeniden canlandırılması; ya da yeni bir başlangıç için geçmişin tümüyle silinmesi anlamına geliyordu.[41]

Bununla birlikte, modernleşmenin en erken dönemlerinden bu yana oldukça açık bir biçimde görüldüğü gibi, bu unsurların hiçbiri Siyonistlerin bölgeye getirdikleri kolonileştirici enerjiye ulaşamıyordu. Sayılarının az olmasına rağmen, geriye yönelik değerlendirmelerde bu göç hareketinin temelinde kolonyalizmin var olduğu görülebilmektedir. Filistin, herhangi bir Avrupalı güç tarafından işgal edilmediğinden bu süreç bilinen anlamda bir kolonyalizm değildi. Ancak, dünyanın başka yerlerindeki kolonyalizme benzer bir biçimde, Avrupa'dan gelen bir hareketti ve insanlar Filistin'e yerel halka yardımcı olmak için değil, Avrupa'nın çıkarlarına hizmet etmek üzere gelmişlerdi. Yerel halk ise yeni gelenlerin çıkarları için sömürülmesi gereken bir mal ya da bir varlık veya ortadan kaldırılması gereken bir engel gibi görülüyorlardı. Hıristiyan misyonerler açısından yerel halk, Hıristiyanlık inancının yaygınlaştırılmasında kullanabilecekleri manevi bir "meta" idi. Erken dönem Siyo-

41 Immanuel Wallerstein, kültürel küreselleşmenin tabakalarının varlığını kabul etmektedir. Bkz. Wallerstein 1990, s. 63-67.

nistler için bölge halkı, ucuz iş gücü ya da kâr amaçlı tarımın üreticileri idiler. Daha ideolojik Siyonistler açısından ise Filistinliler bir gizem idiler ve *shela neelama*, aynı anda hem gözle görülmeyen, hem de bir bilmece niteliğini taşıyan "gizli soru" idiler.

BÖLÜM 2

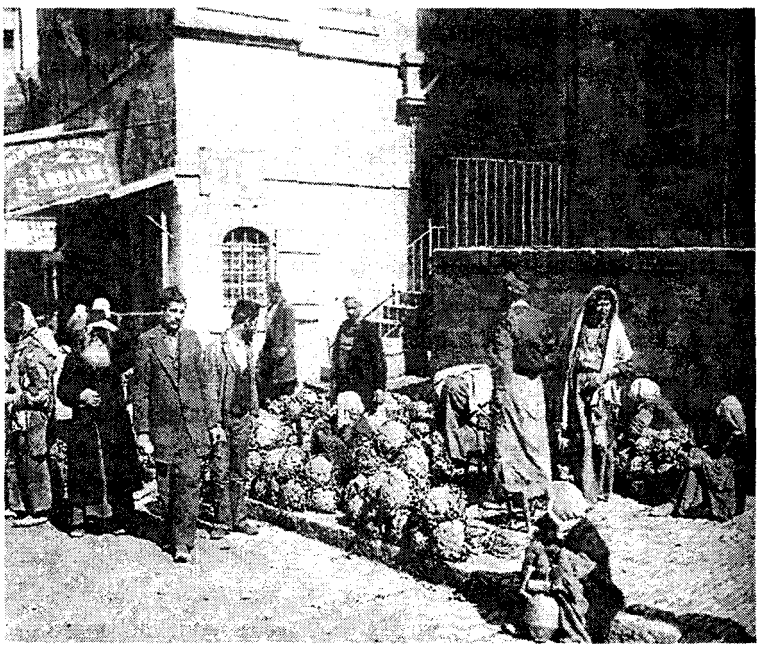
İSTİBDAT VE SAVAŞ YILLARI ARASINDA (1900-1918)

Yeni yüzyılın ilk on yılında, yukarıda tartışılan değişimler, neredeyse Filistin'de yaşayan herkesin yaşamının temel ve herkesçe kabul edilen bir bölümünü oluşturdu. Filistin, daha şimdiden "modern" ya da en azından modernleştirilmiş bir kimliğe bürünmüştü. Bununla birlikte, son derece çalkantılı bir dönem başlamaktaydı. Filistin, Büyük Savaş'a girmek üzereydi. İkincil öneme sahip bir konumda olmasına karşın, yine de bölgede kan dökülecekti. Savaş, yaşamın her veçhesini ele geçiren bir olaydı. Savaş öncesi ve sonrası politik faaliyetlerin etkileri ancak daha sonraki dönemde hissedilecekti.

Dönem, Sultan Abdülhamit'in 1908'de sona eren saltanatının son yıllarında başladı. Abdülhamit, kendinden öncekiler tarafından 1839'da getirilen reformlardan hiç hazzetmeyen gerici bir despottu. Reformların bir bölümü, Abdülhamit'in reformcuları sürgüne göndermesi, idam ettirmesi ya da kısaca marjinal bir konuma indirgemesiyle birlikte yok olmaya yüz tutmuştu. Aslında Abdülhamit, klasik anlamda bir gerici değildi. İmparatorluğu dönüştürmeyi başardı ama bunu kendi bildiği yöntemlerle gerçekleştirdi. Demiryollarının altyapısını genişletti, doğrudan vergilendirme ve zorunlu askerlik sistemini getirdi ve Osmanlı vatandaşlığı düşüncesini yaygın bir biçimde benimsetti.[1] Kendinden önceki padişahların aksine, Arap tebaasının sadakati ile çok yakından ilgileniyordu. Bu tarihe kadar, başta Rumlar, Bulgarlar ve Ermeniler olmak üzere birçok grubun sadakatini yitirmişti ve kendisini İslam halifeliğinin yeniden doğan bir tezahürü olarak göstererek, Arapları tahakkümü altında tutabileceğine inanıyordu. İmparatorluğu, endişe verici bir süratle küçülüyordu ve gerek aç gözlü Avrupalı sömürgecilerin, gerekse etnik ve dinsel grupların saldırılarının hedefi haline gelmişti. Abdülhamit, "Osmanlı milliyetçiliği" düşüncesinin, Osmanlı tebaasını oluşturan halkların büyük bir bölümü arasında benimsenmesini teşvik ederek, Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde bölücü bir güç olarak milliyetçiliğin gelişimine katkıda bulundu. Bu strateji, yalnızca tebaası arasında herhangi bir sempati uyandırmamakla kalmadı, aynı zamanda, dışarıdan zorla kabul ettirilen bir üst kimlik düşüncesi, hâlihazırda parçalara ayrılmış durumdaki karşı kimlikle-

[1] Deringil, 1999.

rin de kesin çizgileriyle kendilerini tanımlamalarına neden oldu. Pan-İslamizm ve pan-Osmanlılık başarılı olmayınca, Abdülhamit, daha baskıcı yöntemler benimsedi. İmparatorluğu merkezî bir yönetime bağlamak ve onu bölmeye çalışan tüm güçlerle çarpışmak ve onları ezmek üzere şiddete başvuran bir polis devleti oluşturdu.[2]

Resim 1:

Yafa Kapısı yakınındaki Kudüs pazarında Filistinliler ve Yahudiler, tahminen 1900

Bu polis devleti bünyesinde, yerel Filistin ekonomisinin dünya ekonomisiyle bütünleşmesi, kesintisiz bir biçimde sürdü. Bu da, Filistin'deki köylülerin savaş kapılarını çalıncaya kadar gerek kendi topraklarında, gerekse diğerlerinden kiralanan topraklarda kendi kendine yeterliliğin kaçınılmaz bir biçimde yitirilmesine karşı mücadelelerini sürdürdükleri anlamına geliyor. Yirminci yüzyılın ilk yirmi yılında, köylülerin gittikçe artan bir bölümü tarım işçisi, bir

2 Palmer 1993, s. 164-174

bölümü de vasıfsız işçi olarak Filistin'in kentsel merkezlerinin çevresinde yaşamlarını sürdürmeye çalışıyorlardı.

Abdülhamit rejimi, aynı anda vatandaşların, kentlilerin ve köylülerin yaşamlarına eşit ölçüde müdahalede bulunuyordu. Bu, vergi tahsildarları ve kamu hizmetleri için insan gücü toplayan kolluk kuvvetleriyle hiç de arzu edilmeyen karşılaşmaların giderek artması anlamına geliyordu. Ayrıca yabancılarla olan temaslar da daha yoğun bir biçimde sürmekteydi ve bunun sonucunda kadınların giysilerinde, mevcut resimlere ve gezginlerin anlattıklarına göre daha önce rastlanmayan bir sadelik göze çarpmaya başlamıştı. Bununla birlikte, Hıristiyan kadınların yabancı çevrelerle tanışmaları, belirli sınırlar dahilinde bir politikleşmeyi getirdi ve bu gelişim, 1930'lu yıllarda Filistin'de ilk kadın örgütlerinin kuruluşu ve kadınların yerel toplumun baskılarından kurtulup özgürleşmeleri ile sonuçlandı.[3]

Devlet, tebaasından saygı ve minnet bekliyordu. Bu dönemde yaşayan tanıkların ifadelerinden, yerel halkın Abdülhamit'in megaloman üslubuna karşı öfke duyduğu anlaşılıyor. Abdülhamit'in en fazla tepki gören kaprislerinden biri de, her yıl 19 Ağustos'ta (kardeşi II. Abdülaziz'in şüpheli ölümünün ardından) tahta çıkışına yönelik kutlamalardı. Filistinlilerin ortalığa rengarenk bayraklar asıp yüksek perdeden çalan bando müziği eşliğinde danslar ederek, bu utanç verici olayı anımsamaları ve kutlamaları isteniyordu. Kutlamalara katılmayı reddedenler, devlet düşmanı olarak şüphe altında tutuluyorlar ve gizli polis tarafından tutuklanma, hatta öldürülme riskine maruz kalıyorlardı.[4]

Öte yandan Abdülhamit, yerel nüfus ile işbirliğini de canlandırmaya çalışıyordu ve bu girişimleri, Filistin'deki yerel seçkinlerin politikleşmesinin de önünü açıyordu. Yönetiminin son yıllarında, Filistin kentleri köklü bir değişim yaşadı ve bölgenin seçkin ve soylu zümreleri açısından yeni bir Filistin ortaya çıktı. Hükümdar, bu konumlarını güçlendirebilmeleri ve ekonomik koşullarını geliştirebilmeleri için seçkin ve soylu sınıfların üyelerini yönetimde daha etkin ve nüfuzlu konumlar elde edebilmeleri konusunda teşvik etti.

---

3 "The Women's Movement" alıntı: *Palestinian Encyclopedia*, Cilt 2; Şam: FKÖ Yayını 1984, s. 212-213.

4 Frumkin 1954 (İbranice)

Abdülhamit ayrıca, büyük İslam reformcusu Cemaleddin al Afgani'nin etkisi altında, kendisini modern İslami düşüncenin lideri olarak görmeye başladı. Bu da, Arap ve Müslüman aleminin diğer ülkelerinde olduğu gibi, Filistinli seçkinlerin eğitimli ve bilgili kesimleri arasında da yeni bir Panislamik kimliğin benimsenmesi anlamına geliyordu. Abdülhamit'e iktidarını korumada yardımcı olmasa bile, bu gelişme Ortadoğu tarihinde yeni bir dönemin başlangıcını oluşturdu.

Yeni yüzyılın ilk on yılları, kentli soyluların yaşamında daha önemli birtakım değişikliklere de şahit oluyordu. Ya da daha doğrusu, söz konusu değişikliklere ilişkin olarak elimizde daha somut bilgiler bulunuyor ve bu bilgiler, Filistin'in soylu kesiminin yaşam şekilleri hakkında daha eksiksiz tanımlar geliştirmemize yardımcı oluyor. *Ayan* ailelerini, varlıklı kentsoylu aileleri ve büyük toprak sahiplerini kapsayan bir grup olarak seçkinler, 1914'ten başlayarak bir politikleşme sürecine girdiler. Kırsal bölgelerde yaşayan büyük toprak sahipleri de yeni bir zümre olarak boy göstermeye başlamıştı. Bu zümrenin üyeleri artık birer yarı feodal şeyh olarak değil, çoğu Filistin dışındaki doğu Akdeniz kentlerinde yaşayan, büyük toprak sahipleri olarak tanınıyorlardı. Savaşı izleyen yıllarda bu insanların, fazla başarılı olmasalar da, sahip oldukları servetleri birleştirerek bu birikimi politik nüfuza tahvil etme girişimleri içinde bulunduklarını görüyoruz.

Seçkinler arasında en girişimci grup, bu dönem de ulusçuluk kavramıyla flört etmeye başlayan kentsoylu ailelerin genç üyeleri idi. Ulusal bilincin oluşturulması neredeyse gizemli bir süreçtir. Özellikle başlangıçlarını ve mekanizmalarını ayrımsayabilmek hayli zordur. Ulusçuluğun Filistin'in tarihinde ya da daha doğrusu Filistin'de ortaya çıkışı, genellikle Arap milliyetçiliğinin ortaya çıkışından çok farklı olmamıştır. Bazı yorumlara göre, Suriye, Lübnan ve Filistin'in çeşitli şehirlerinde yaşayan ve sayıları giderek artan Arap entelektüellerinin, bu ülkelerde egemen olan Osmanlı yönetimine başkaldırmaları 1870'lerde başlamıştır. (Bu tür yorumlar son yıllarda sorgulanmaktadır. Bunların sayılarının iddia edildiği kadar yüksek olmadığı ve çoğu entelektüel açısından *Pax Ottomana*'nın kabul edilir bir gerçeklik olduğu öne sürülmektedir). Osmanlıcılığa mey-

dan okuyanlar ise kendilerini çevreleyen dünyayı yeniden tanımlarken, Osmanlı söyleminden değil, Arap söyleminden yararlanmışlardır. Filistin'in bu şekilde bir Arap ülkesi olarak yeniden tanımlanması, başlangıçta Osmanlılara karşı dolaysız bir başkaldırı şeklinde kendini göstermedi. Ancak açıkça dile getirildiğinde bir sürtüşmeye yol açtığı da bir gerçektir. Bu yeni fikirler, yayınlanan kitapçıklarda ve sunulan dilekçelerde dile getirildiklerinde, bir yanda imparatorluktan kopmanın, diğer yanda ise onun etki alanı içinde kalmanın arzu edildiği ikircikli bir durumu ifade ediyordu. Bu, çoğu ulusçuluk kuramcısı tarafından kabul edilen türde bir ikilemdi: Aynı anda hem tarihe dayanan, hem de kendini tarihten ayırmaya çalışan eşsüremli ve çelişik bir ulusal harekete duyulan gereksinim... Bu süreç, olgunlaşma döneminden sonra bile ulusal anlatılarda yer alan mekanizmaya göndermede bulunan Homi Bhaba tarafından ustalıklı bir biçimde tanımlanmaktadır: "Bugünün tarihi yarım kalmış bir tarih sayılabilir, zira henüz yapılma aşamasındadır."

Ancak bu, salt gerçekliğin algılanmasının ötesindedir. Avrupa'daki erken dönem Siyonistlerde olduğu gibi bu duygu, yalnızca az sayıda kişi tarafından paylaşılmıştır ve ilk kez, olasılıkla 1875'de Lübnan, Mısır ve Suriye'de toplanan gizli ulusal birlikler tarafından tartışılmıştır. Başlangıçta bu toplantılara çok az sayıda Filistinli katılmıştı ancak katılımcıların sayıları giderek arttı. Bu tür fikirleri diğer Filistinlilere anlatan ve yaygın bir biçimde benimsenmesini sağlayan geniş bir grup ortaya çıktı. Ayrıca bu döneme gelindiğinde Filistin, İstanbul, Beyrut ve Şam'dan kolaylıkla ulaşılabilen açık bir ülke haline gelmişti ve gezginlerin serbestçe ifade edebildikleri düşünceler, kitleleri kolayca etkileyebiliyordu.

Ulusal bilinç, imparatorluk sınırları içinde özerkliğe yönelik ilk umutların canlanmasına yol açtı. Bağımsızlık vizyonları ile insanların özgürlük hayallerini ateşledi ve görkemli bir pan-Arap geçmişin yeniden inşasını sağladı. Bu fikirlerin Arap dünyasında yaşayan insanların kendilerini özdeşleştirebilecekleri politik bir platforma dönüşümü zaman aldı. Bir önceki yüzyılın sonunda bu tür fikirlerin olgunlaşması ve milliyetçiliğin bir söylem ve politik eylem için bir neden haline gelmesi, yalnızca Mısır'da gerçekleşebilmişti.

ABDÜLHAMİT'İN SON YILLARINDA FİLİSTİN (1900 – 1908)

Filistin'de durum oldukça farklıydı. Abdülhamit'e duyulan nefrete rağmen, Osmanlı hanedanlığı ve Osmanlılık, yaşamın ayrılmaz bir parçası olarak görülüyor ve kabul ediliyordu. Sevilmeyen bir Osmanlı hükümdarına karşı direnmek, bazı reformları benimsemesini sağlamak ya da onun saltanatına son vermek gerekiyordu. Ancak bu, Osmanlılığın Filistin'den tamamen uzaklaştırılması anlamına gelmiyordu. Ayrıca Abdülhamit, Jön Türklerin sonradan oldukları gibi Arap düşmanı değildi. Bu nedenle de *Pax Ottomana* bünyesindeki konumlarını kaybetmek istemeyen kentli Arap seçkinlerin sempatisini olmasa bile desteğini kazanmış durumdaydı. Bu nedenle, 1908 öncesi Filistin'inde, milliyetçiliğin ancak marjinal bir konumda yer aldığını görüyoruz. Bu dönemde milliyetçiliğin en önemli faaliyet alanı, özel misyonerlik eğitim sisteminde yer alıyordu. Sistem, genellikle laik olarak tanımlansa da, bu terim bir şekilde yanıltıcı olabilmektedir. Müslüman bir eğitim sunmadığından dolayı laik olarak nitelendirilebilmekle birlikte, sistemin önemli bir bölümünün Hıristiyan misyonerler tarafından yönetilmesi nedeniyle dinsel bir niteliğe sahipti. Misyonerlerin, öğrencileri Hıristiyanlaştırma konusunda ne ölçüde başarılı oldukları hakkında herhangi bir değerlendirmede bulunmak oldukça zordur. Ancak ilgili kiliselerin, bu okulların açılmasının ardındaki amaçları ile karşılaştırıldığında, misyoner okullarının bu konuda oldukça başarısız oldukları ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, Müslüman öğrencilere Avrupa dünyasının tanıtılmasında başarılı oldukları söylenebilir. Batı dünyasının bölgeye tanıtılması özellikle (günümüzde İslami kökten dinciliğin bir karşı-akım olarak yükselmesine rağmen) günümüzde yaşayan Müslüman Filistinlilerin önemli ayırıcı özelliklerinden birini oluşturan laik İslam görüşünün önünü açmıştır. "Laik Müslümanlar" ya da "laik Yahudiler" gibi kendi içinde çelişik terimler, modern dünyada gelişen milliyetçi gerçeklikler tarafından üretilen çok sayıdaki paradokssal kavramlar listesine eklenebilirler.

Filistin'deki özel okullar, Roma ve Canterbury kiliselerinden bağımsızlık talep eden, sırasıyla Katolik ve Anglikan rahiplerin gösterdikleri direnişin bir yan-ürünü olarak ortaya çıkmışlardı. Anglikan

Araplar, Katolik ya da Ortodoks muhataplarından daha başarılı oldular ve küçük çapta bir başkaldırının ortaya çıkmasında da etkin bir rol oynadılar. İngiliz yönetiminin temsilcileri, Filistin'de kilise altyapısı üzerindeki yerel denetime karşı çıkmamalarından dolayı, Anglikan mekteplerini Araplaştırmak isteyen öğretmenlerin bu arzularına boyun eğdiler. Anglikan okulları başlangıçta salt misyonerlik amaçlı kurumlar olarak tasarlanmışlardı. Ancak bu inisiyatifin hemen ardından, bu yapıda bir değişiklik ortaya çıktı ve okullar, manevi konularda piskoposa karşı sorumlu ancak toplumsal ya da eğitimle ilgili konularda özerk, Filistinli rahiplerden oluşan bir organizasyon olan Filistin Yerel Kilise Konseyi'nin idaresine geçti.[5]

Abdülhamit döneminin sonuna gelindiğinde Anglikan Kilisesi'nin en başta Kudüs, Nablus ve Nasıra şehirlerinde olmak üzere, otuz okulu bulunuyordu. Daha bireysel bir düzlemde, Ortodoks ve Katolik özel okullarındaki öğretmenler, bir misyoner okulunun müfredatının ötesine geçen ve Anglikan okullarında olduğu gibi, Avrupa eğitiminin yaygınlaştırılması, eğitim düzeyi yüksek yerel seçkinlerin laikleştirilmesi ve politikleştirilmesi gibi amaçlar içeren malzemelerin eğitim müfredatına dahil edilmesi yoluyla, milliyetçi akımın öncülüğünü üstlendiler. Embriyo aşamasındaki Filistin ulusçuluğunun merkezini oluşturması nedeniyle Kudüs üzerinde odaklanacağım. Bu bağlamda Kudüs'teki St. George Koleji, belirleyici bir rolü olan ulusal Filistin kurumları arasında özel bir yere sahiptir. Önde gelen Müslüman ailelerin çocuklarının önemli bir bölümü, bu okula devam ettiler. Bu aileler arasında, Osmanlılar tarafından yerel seçkinlere tanınan en güçlü sosyal, politik ve ekonomik konumları aralarında paylaşan Hüseyni ve Halidi aşiretleri de bulunuyordu. St. George ve Yafa, Hayfa, Nablus ve Nasıra kentlerinde faaliyet gösteren muadili okullar, Filistin ulusal hareketinin sosyal seçkinlerini oluşturan kişilerin dünya görüşlerini (*Weltanschauung*) biçimlendirdi. İngiliz mandası döneminin baş müftüsü ve 1948 yılına kadar Filistin ulusal hareketinin liderliğini üstlenen Emin-el-Hüseyni de bu okulda birkaç yıl eğitim gördü.

Gelecekte ulusal liderler olarak ortaya çıkan kuşak, bu okullarda eğitim gördü. Ayrıca söz konusu okullar, öğrencilerin zihninde

5 Blyth 1927, s. 158.

daha evrensel bazı değerlerin de yeşermesini, geleceğin mühendis, doktor, yazar ve akademisyenlerinin, gelenek ve modernite konularına karşı daha ılımlı bir tavır benimsemelerini sağladı. Bununla birlikte, daha belirgin politik eğilimler benimseyen mezunlar, 1908 devriminden sonra kamusal yaşamdaki rollerinin etkinliğini arttırdılar. Politik çalkantılar ve değişimlerin yoğun biçimde yaşandığı bu dönemde, bölge insanının genel tavrı olan atalet ve kararsızlık, seçkin sınıflardan gelen bireyler için söz konusu olamazdı.

Daha eski kuşakların üyeleri, Abdülhamit rejiminin kendileri için açtığı yeni yolların sunduğu yararların arayışına girmişlerdi. *Pax Otomana,* bazı kariyer olanaklarının yalnızca soylular için ayrılması anlamına geliyordu. Bu grubun en göze çarpan özelliği, kısa bir zaman döngüsü içinde, dönemin dramatik politik olaylarına derhal tepki gösterebilmeleri idi. Başlangıçta Jön Türk devrimi karşısında, daha sonra ise İngiliz işgali altında, yıllar boyu benimsenmiş olan davranış biçimlerini değiştirmeleri gerekiyordu. Bu grup, şimdi, daha önceki dinsel ve toplumsal işlevlerinden tümüyle farklı bir politik rolü, Arap milliyetçiliği adına üstlendi. Kısaca belirtmek gerekirse, Abdülhamit döneminin önde gelenleri, İngiliz mandası döneminde milliyetçiliğin aracılığı işlevini üstlendiler. Bir taraftan kendi toplumlarının ulusallaşması sürecini denetliyorlar, diğer taraftan bu toplumların ortadan kalkmasına katkıda bulunuyorlardı. Modern Filistin'in düşünce yapısı ve söyleminde, bu grubun sahip olduğu imajın böylesine muğlak olmasının nedeni de budur.

Her soylu ailenin kendine özgü bir tarihi vardır. Bununla birlikte dönüşüm sürecinin büyük bir bölümü, ortak eğilimlere sahip aileler için birbirinin aynı idi. Bu ailelerden gelen iki birey, süreklilik ve ilerleme örüntülerindeki bu benzerliği örnekleyebilmektedir. Nabluslu Hacı Tevfik Hammad, kısa bir sürede Osmanlı Parlamentosu'nun bir âzâsı, şehrin belediye reisi ve birbiriyle çatışan üç farklı ideolojiden (Suriye yanlısı, Hüseyni yanlısı, Hüseyni karşıtı) üç partinin de önde gelen siması olmayı başarmıştı. Yoğun çalkantıların yaşandığı bir dönemde yaşadı. Ancak bu dönem, bireyleri birden fazla politik görüşü denemeye ve göreceli olarak kolay bir biçimde ideolojik konumlarını değiştirmeğe olanak sağlayan bir tür "açık toplum" niteliğini de taşıyordu. İkinci örnek olan Kudüslü

Musa el Hüseyni, 1881-1892 yılları arasında önce İstanbul'da Osmanlı Sağlık Bakanlığı'nın baş kâtipliğini, daha sonra da Yafa, Safad, Halep, Akka ve Ajlun şehirlerinin belediye başkanlığını üstlenmişti. Daha sonraki yıllarda, Osmanlı bürokrasisi içinde daha da yüksek konumlar elde ederek Irak, Arap Yarımadası, Anadolu ve Harran'da çeşitli görevler üstlendi. 1918'de Kudüs belediye başkanı oldu ve İngiliz yönetimi tarafından bu görevden alındı. Daha sonra, çeşitli Filistin ulusal konferanslarına başkanlık etti ve 1930'lu yıllarda ölümüne kadar, İngiliz hükümeti ile Londra'da yapılan müzakerelere katılan delegasyonlara liderlik etti.

Soyluların büyük bir bölümünün Abdülhamit düzenine olan bağlılıkları bilinmektedir ve ancak "milliyetçi aydınlar" adını verdiğimiz grup, Osmanlı yönetimine meydan okuma cesaretini gösterebilmiştir –bu durumun bir istisnasını Mısır'daki "milliyetçi soylular" oluşturmaktadır. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun sona ermesinden sonra soylular, açıkça milliyetçi hareketlere katıldılar ve bu hareketlerin liderliğini üstlendiler. Bu davranış biçimi, yalnızca Filistin'e özgü değildi. Arap dünyasının birçok bölgesinde kent eşrafı, Abdülhamit'i hükümdar olarak resmen kabul etti ve böylelikle, bir şekilde Arap milliyetçiliğinin ortaya çıkmasını geciktirdi.

Filistin'de ise Abdülhamit, yerel ayan tarafından destek gördü. Bunun nedeni, Abdülhamit'in ayan kesiminin geleneksel rolünü anlamış olmasından kaynaklanıyordu. Ayan sınıfı da, Abdülhamit'in yerel Filistin şeyhlerine ve daha kurak bölgelerde yaşayan Bedevi aşiretlere yönelik merkezileştirme girişimlerinden fazla etkilenmiyordu. Bedeviler, Tanzimat döneminin önemli bir bölümünde kendi kaderlerine terk edilmişlerdi. Ancak Abdülhamit döneminde bu durum sona erdi. Bedevi aşiretlere, yaşadıkları bölgeleri –ki bu bölgelere *dira* adı veriliyordu- devletin tapu dairesine tescil ettirmeleri konusunda çeşitli baskılar yapıldı. Arazilerin ve mülkün devletin tapu dairesine tescili, bugün de Filistin ve İsrail'de uygulanmaktadır. Bu uygulama, Bedevilerin kendi toprakları olarak gördükleri bölgeler üzerindeki mülkiyet haklarına bir sınırlama getiriyordu.[6] Aşiretlerin bazıları yerleşik düzene geçmeye karar verdi-

---

6 Reformlar bağlamında yeni toprak rejimi için bkz. Quartert, bulunduğu eser, İnalcık ve Quartert (ed.) 1994, s. 843-893.

ler ve bunu bir hareketsizlik dönemi izledi. Bu dönemde Bedevi aşiretleri, eski ve yeni yaşam biçimleri arasında oldukça rahatsız edici bir belirsizlik durumu yaşadılar ki İsrail'de yaşayan Bedeviler günümüzde de bu durumdan kurtulamamışlardır.

SİYONİZM'İN GELİŞİ

Ayan sınıfı, Abdülhamit döneminde Siyonizm'in meydan okuyuşunun farkında olmakla birlikte, ona karşı güçlü bir tepki göstermemişti. Siyonizm, kendinden önce ülkeye gelen ve soylular ve seçkinlerin ekonomik ve toplumsal statüleri açısından potansiyel bir tehdit unsuru olarak görülen Avrupalı misyonerler, konsoloslar ve girişimciler gibi yeni bir Avrupalı yerleşimci kuşağı olarak algılanıyordu. Yabancılar, örneğin Nablus'ta bir Anglikan okulunun açılması gibi yollardan yeni bir bölgeye nüfuz etmeye çalıştıklarında ya da Siyonistlerin yaptıkları gibi vadilerde bulunan araziler üzerinde hak iddia ettiklerinde, bu tür eylemler ve gösteriler düzenlemek ya da hükümete dilekçeler sunmak gibi tepkilerden öteye geçmeyen bir tavırla yerel halkın olumsuz tepkisine maruz kalıyorlardı.[7]

Genelde köylülerden ya da şehirlilerden daha iyi durumda oldukları kabul edilen Filistinli soylular, gerek Siyonistlerin diplomatik girişimleri, gerekse onların bölgede toprak edinme yolundaki pragmatik çabaları ile yüzleşen ilk grup oldu. Mısır'da, Lübnan'da ve Türkiye'de yayınlanan gazetelerden Siyonistlerin diplomatik faaliyetleri konusunda bilgi edinmişlerdi. Filistinli soylular, Siyonistlerin, toprak sahibi sıfatıyla toprak satın almaya ilişkin teklifleriyle muhatap olduklarında ya da örneğin, Kudüs müftüsü Tahir-el-Hüseyni'den Siyonistler aleyhine fetva vermesi talebinde bulunulduğunda olduğu gibi dinsel cemaatlerin liderleri sıfatıyla, Siyonizm konusuyla yüzleştiler.

Filistinli diğer eşrafın Siyonizm konusuyla ilk kez karşılaşmaları, belediye meclisi üyeleri olarak devlet yetkililerine Yahudilerin bölgede toprak edinmelerini engelleyen kararlar almaları yolunda talepte bulunduklarında ortaya çıktı. Bununla birlikte bazıları, cazip teklifler aldıklarında Yahudilere toprak satmaktan çekinmediler. Siyonizm,

---

7 Scholch 1993, s. 267-283

Filistin milliyetçiliğinin kristalize olmasını süratlendirdiyse de, bireyleri kolektif irade uğruna kişisel çıkarlarından ödün vermeye zorlayacak baskıcı bir ulusçu ortamı henüz oluşturmamıştı.

Ancak biz, geriye baktığımızda Siyonizm'in yönelimlerinde ortaya çıkan önemli değişimi gerektiği gibi değerlendirebilecek bir konumda olabiliriz. O dönemdeki Filistin toplumunun bu gelişmeler hakkında bilgi sahibi olup olmadığı konusu, tartışmalara hayli açıktır. Herzl'in Siyonist hareket ile İngiltere arasında bir *ittifakın* sağlanması konusunda elde ettiği benzersiz başarının ve Siyonistleri Uganda'da yerleşmeye razı edememesinin ardından hareket, Filistin ile ilgili gelişmelerde daha önemli bir rol oynamaya başladı.

Herzl hayatının sonuna kadar, Siyonizm'in Avrupalı güçlerin desteği olmadan ayakta duramayacağına inanmıştı. Bugün, onun bu konuda haklı olduğunu ve müttefik olarak İngiltere'yi seçerek yerinde bir karar verdiğini görebiliyoruz. İngiltere'nin Ortadoğu siyaseti üzerinde giderek artan ilgisini dikkate aldığımızda, bunun oldukça mantıklı bir seçim olduğu ortaya çıkmaktadır. İngiltere'nin bölgeye duyduğu ilgi, 1882 yılında Mısır'ı işgali ile başlayan, ancak bununla yetinmeyen sömürgeciliğe dayalı bir ilgi idi. Kahire'de yaşayan İngiliz vatandaşları ve İngiltere'deki Sömürgeler Dairesi bünyesinde faaliyet gösteren ve yayılmacılığı savunan bir düşünce akımının destekleyicileri, Osmanlı İmparatorluğunun yıkılması halinde Filistin'in gelecekte İngiliz İmparatorluğu sınırlarına dahil edileceğini düşünüyorlardı. İngiliz politikacılarının bir zamanlar Avrupa'da yeni bir savaşın tetikleyicisi olmasından korktukları Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması olasılığının, o dönemde beklenebilir bir senaryo haline gelmesi ile birlikte, 1880'li yıllarda İngiltere, Osmanlıların yönetimi altındaki Mısır'ın işgalinde bizzat yer almıştı. Yahudilerin, Anglosakson misyonerleri gibi İngiltere'nin Filistin topraklarında yayılmasına yardımcı olmaları halinde, bu katkıları memnuniyetle kabul edilecekti. İngiltere'nin 19. yüzyılın sonlarına doğru Ortadoğu politikalarında Siyonistlerin lehine çark etmesi, global gerçekliğe yönelik yeni kolonyalist perspektif ile Mesih'in ikinci gelişiyle birlikte Yahudilerin Filistin'e geri dönmelerini ilişkilendiren eski teolojik kavramların birleşimi sonucu ortaya çıkmıştı. Herzl, İngiliz hükümetine Gazze yakınlarında çorak bir alan

olan El-Arish bölgesinin Siyonist bir vahaya dönüştürülmesi teklifinde bulunduğunda, İngiltere'nin sömürgeci ve Evanjelist hayallerini ateşlemeyi başardı. Herzl'in açıklamasına göre, bu planda tek eksik nokta, Nil'den tatlı su taşıyabilecek bir kanalın eksikliği idi. Bununla birlikte, yararcılık felsefesini güçlü biçimde savunan İngiliz Hükümeti'nin Mısır Valisi Lord Cromer, bu vizyonlara fazla ilgi göstermedi ve itirazları sonucu plan başarısızlıkla sonuçlandı.[8]

Herzl şimdi umutsuz bir durumdaydı ve 1904'te ölümünden önce son bir çareye başvurdu. İngiliz Uganda'sında (daha sonra Filistin'e taşınacak olan) geçici bir Yahudi devleti kurmak üzere İngiltere'den yardım sağlamaya çalıştı. Bu teklif, özgün haliyle Whitehall'da tartışıldı. Uganda'yı taktik nedenlerden dolayı önermişti, ancak onu bu hareketi bir çok kişi tarafından Siyonizm'e ihanet olarak görüldü. "Bölgesel Siyonizm" hareketinin önde gelenleri, Uganda planını engellediler. Kaldı ki, Yahudi milliyetçiliğini Siyonizm olarak tanımlayarak Filistin'i Yahudilerin mukaddes toprakları olarak gösteren ve geri dönülmez bir biçimde Filistin (Siyon) ülkesinde yerleşimi başlatan, bizzat Herzl idi. Vatanseverliğin ya da Yahudi milliyetçiliğine bağlılığın değerlendirilebileceği bir kıstas oluşturmuştu. Vatanseverlik ilkeleri ile çatışan tüm eylemler –diğer milliyetçi akımlarda olduğu gibi- nefret ve düşmanlıkla karşılaşacaktı.[9]

Siyonizm'in kazandığı yeni canlılık ve enerji şüphe yok ki, politikaya ilgi duyan kentli seçkinler üzerinde de bir iz bırakmıştı. Filistinliler tarafından Siyonizme karşı gerçekleştirilen protestoların 1904'ten itibaren hissedilir ölçüde yoğunlaşmasının ve Abdülhamit tarafından askıya alındıktan sonra 1908'de yeniden faaliyete geçen Türk parlamentosunda yer alan birkaç Filistinli temsilci tarafından ustalıkla planlanabilmesinin altında yatan neden de olasılıkla bundan kaynaklanıyordu. Tüm bunlara rağmen, yerleşimciler bölgeye gelmeyi sürdürdüler ve Filistin'de Siyonist toplumun temellerini attılar. Bölgede Siyonizm'in yayılmasına karşı ciddi muhalefet ancak Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleşecekti.

---

8 Kamu Kayıtları Dairesi FO 78/5353, üç yazı Temmuz 1904

9 Alıntı: *Korot* 3(21) (Mart 1972) s. 17 (İbranice)

Yirminci yüzyılın başına kadar, Filistin'de yirmi Siyonist yerleşimi bulunuyordu. Topraklar, Filistin'in içinde ve dışında yaşayan zengin toprak sahiplerinden satın alınmıştı. Akdeniz kıyısındaki Zamarin köyünün yakınlarında bulunan ve 1903 yılında satın alınan bir arazi üzerinde kurulan Zichron Yaacov kolonisinde, Menachem Usishquin'in liderliği altında Beretz İsrail'in ilk Beni İsrail meclisi kuruldu. Usishquin, kırk yaşlarında bir Rus Yahudisi idi ve bir milliyetçi grup olarak Filistin ülkesinde bir Yahudi yerleşim merkezi kurmayı planlayan öncü Siyonist grup Hovevi Zion'un bir üyesiydi. Usishquin, Yahudi cemaatinin örgütsel altyapısının temellerini attı. Mesleki örgütler, onun önderliği altında politik örgütlerin yanında yer aldılar ve Filistin'de daha kalıcı bir Siyonist varlığının pekiştirilmesinde önemli bir rol oynadılar.

Herzl'in ölümünden sonra Siyonist harekete çeşitli kişiler liderlik ettiler. Birinci Dünya Savaşı'na kadar Siyonist hareketin karargâhı Berlin'de bulunduğundan, bu liderlerin bir bölümü Alman Yahudi'siydi. Bu liderler arasında yer alan Arthur Rupin'in Filistin'e gelmesi ve burada faaliyetlerini sürdürmesiyle birlikte, bölgedeki Yahudi yerleşim merkezlerinin kuruluşu bir ivme kazandı.[10] Rupin, bir ekonomist, toplumbilimci ve Almanya'daki Siyonist kolonizasyon girişiminin lideri idi. 1908 yılında Filistin'e göç etti ve yerleşim konusunda odaklanan belli başlı bazı Siyonist grupların kuruculuğunu üstlendi. Rupin, toprak satın alma faaliyetlerine ivme kazandırmak üzere bu yeni yapılardan yararlandı. Projenin en önemli kısmını, Kudüs'teki Skopus Dağı'nın büyük bir bölümünün satın alınması oluşturuyordu. Rupin, 1913 yılında bu parselleri, 1875 yılında buraya yerleşerek bir yazlık köşk inşa eden Siyonizm taraftarı bir İngiliz olan Lord Grey-Hill'den satın aldı. Kudüs İbrani Üniversitesi, bu köşkün bulunduğu arazi üzerinde inşa edildi ve 1925 yılında hizmete girdi.

Rupin, ikinci kuşak *Aliya* halkını temsil ediyordu. İlk dalga (1882-1903) Osmanlı İmparatorluğu yönetimi altındaki Filistin'de yaşayan Yahudilerin ya da Filistinlilerinin yaşamında önemli bir değişiklik yaratmamıştı. Bununla birlikte, ikinci dalga, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması ve Türkiye'de modern bir politik

10 Rupin 1968, s. 164-165 (İbranice)

sistemin kurulması ile aynı döneme tekabül ediyordu. Bu nedence ikinci dalga, eski dünya ile yenidünya arasında bir salınımın gerçekleştiği, tarihsel yönden daha uygun bir anda gerçekleşti ve bu özelliğiyle Filistin'de statükoyu etkileyebildi. Yerleşimciler, Yahudi milliyetçiliği ile sosyalizmi birleştirdiler ve kendi aralarında hangisinin önce gelmesi gerektiği konusunda bir tartışma geliştirdiler. Bu tartışma, Filistin'de iki Siyonist partinin ortaya çıkması ile sonuçlandı.[11] Bu tartışma aynı zamanda farklı türde ve biçimde yerleşimlerin oluşumuna da açtı –ki bu yerleşim türleri arasında en iyi bilineni kibutz olmuştur. Bununla birlikte, şu gerçeği de belirtmek gerekiyor ki, Siyonistlerin çoğu tarıma ya da köy yaşamına ilgi duymuyordu ve bir yaşam şekli olarak kolektivizmin güçlü sendikalara bağlı olmak kadar önemli bir konuma sahip olmadığı Filistin'in kentsel alanlarında yaşamayı tercih ettiler.

Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda Siyonizm, ulusal duygular tarafından güdülenen kolonyalist bir proje olarak varlığını sürdürmüştür. İdeolojik reçeteler, yeni gelen göçmenlerin bu topraklara duydukları ekonomik ilginin türüne bağlı olarak değişebilmekteydi. Kolektif yerleşimlerde ulusallık ön plana çıkıyordu. Özel toprak sahipleri ise ulusçuluğun daha sessiz bir versiyonunu tercih ediyorlar, Yahudilerin geniş topraklara sahip olmalarını istemelerine karşın, bu bölgelere yerleşen göçmenlerin sayısının kısıtlı tutulmasını arzu ediyorlardı. Yahudi büyük toprak sahiplerinin bu tavrı, işçiler olarak sahip oldukları hakların göreceli olarak daha fazla bilincinde olan Yahudi toprak işçilerinin yerine Filistinli işçileri istihdam etme konusundaki tercihlerinden kaynaklanıyordu. Filistinli işçiler yüksek ücret talep etmiyorlardı ve toprak işçisi olarak sahip oldukları becerileri düzeyi, Yahudi işçilerden daha yüksekti.[12]

Siyonist girişimin liderleri, ulusal amaçlar için Filistin'in kadim Yahudi *millet*'ini Yishuv (yerleşim) adı verilen cemaatin bir bölümü olarak kabul ettiler. Geriye bakıldığında, Filistin'deki ülke içi çatışmalar arttıkça, onun bu stratejisinin doğru bir hareket olduğu da anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, bu dönemde birbirinden kesinlikle farklı iki cemaat bulunuyordu. Yahudi *millet*inin daha eski üye-

11 Sternhell 1989

12 Shafir 1989, s. 54-61

lerini oluşturan bölümü, kent nüfusunun yerli halkını oluşturan, son derece dindar bir kesimi oluşturuyordu. Yeni gelenlerden hiç hoşlanmıyorlardı ve özellikle Filistin'e 1905 yılından sonra gelen (ve büyük bir çoğunluğu o yıl başarısızlıkla sonuçlanan devrim girişiminin ardından ülkeyi terk etmek zorunda kalan Rus Yahudilerinden oluşan) göçmenlerin seküler yaşam biçimlerini kesinlikle kabul etmiyorlardı. Şu hususun da unutulmaması gerekiyor ki, Siyonist liderler ve ideologlar, Filistin topraklarında yeni bir Avrupalı Yahudi modeli geliştirmek istedikleri kadar, bölgenin yerleşik Yahudileri arasında da bir reformu gerçekleştirmek istiyorlardı.

Bölgede tek ve homojen bir Yahudi cemaatinin var olmadığı, yeni gelenlerle eski kuşak arasındaki bitip tükenmeyen mücadeleler ve çatışmalar tarafından da doğrulanmaktadır. Ayrıca, Siyonistler ile siyasi yetkililer arasındaki entrikalara dayalı ilişkiler, bölgede yaşayan Yahudi cemaatinin yaşamını daha da güçleştiriyordu. Dünya görüşleri devrimcilikten kesinlikle uzak olan bu grup, Tanzimat'ın ilanından sonra kendilerini hayli güvende hissetmişler, bunu izleyen dönemlerde II. Abdülhamit ve Jön Türklerin yönetimi altında durumları daha da iyiye gitmişti.[13] Eski kuşak Yahudiler Siyonizm'i bir tür sapkınlık olarak telakki ediyorlar ve kurtuluş yolu olarak sekülarizasyonu yüceltttiğinden dolayı onu Museviliğin etik kurallarına yönelik bir tehdit olarak algılıyorlardı. Oysa Filistin'deki kadim Yahudi cemaatinin sekülerleştirilmesi, ahlak dışı bir gelişimi temsil ediyordu. Bu nedenle, ülkeye yeni gelenlerin davranışlarında ahlaki yozlaşmanın işaretlerini bulup çıkartmaya çalışıyorlardı. Bunun hiç de kolay bir iş olduğunu sanmıyoruz. Zira görebildiğimiz kadarıyla ilk Siyonistler oldukça puriten bir yaşam tarzı benimsemişlerdi. Bununla birlikte Ortodoks Yahudiler, tarihte ilk kez olarak onların gözünde Yahudilikte fahişeliğin Siyonizm'e atfedilmesi gerektiğine karar verdiler.

Yafa'da, (Doğu Avrupa'dan gelen) Eşkenaz Yahudiler ile (Osmanlı Yahudi *millet*'inin kadim üyeleri olan) Sefarad Yahudileri arasında süren çatışmalar, önlenemez bir hal almıştı. Eşkenazlar, kente iki mahalle ekleyerek ve kentte küçük çaplı işletmeler ve fabrikalar açarak Yafa'yı genişletme yoluyla varlıklarını hissettirdiler. Bu-

[13] Halpers ve Reinharz 1998, s. 46-58

nunla birlikte, diğer Yahudi cemaatlerinde olduğu gibi Yafa'da da, kasaplık hayvanların kesim yöntemleri, cenaze törenleri gibi konularla ilgili Yahudi şeriatına ilişkin tartışmalar kisvesi altında yapılan en büyük tartışmalar, hahamlar arasındaki politik rekabetten kaynaklanıyordu. Gerçekte, bu tür tartışmaların altında yatan temel saik, cemaatin yaşamı ve politikaları konularında bir iktidar mücadelesinden başka bir şey değildi.

Ortodoks Yahudiler Kudüs'te özellikle güçlü bir konuma sahiptiler ve Siyonistlerin bu kente gelmelerini arzu etmiyorlardı. Buna karşın, Siyonistler de, Ortodoks Yahudilerle bir arada olmak istemiyorlardı. Bu nedenle, laik ve modern bir şehir olan Tel Aviv'i inşa ettiler. Baron de Rotschild'in yardımıyla kolonileri inşa edenlerin öncülüğünü üstlenen altmış altı ateşli Siyonist, Temmuz 1907'de bir Cumartesi günü şehrin temellerini attılar. Çalışmalar, önceleri Ahuzar Bayit adıyla anılan bir malikanenin inşasıyla başladı ve daha sonra bu malikanenin adı Tel Aviv olarak değiştirildi. Önde gelen Siyonist finans kurumu olan Qeren Ha-Quayemet (Ulusal Fon) gerekli parayı sağladı. Bir sonraki yılın yaz aylarında ilk binalar inşa edilmişti. Dolambaçlı bir tarihin ardından, yaklaşık bir yüzyıl sonra, yirmi birinci yüzyılın başında, İsrail'deki Yahudi toplumu, adeta geçen zamana meydan okurcasına, Ortodoks Kudüs ve laik Tel Aviv olarak bir kez daha bölünecekti.

Siyonistler, 1909'da yerel bir bankadan kredi temin ederek yeni topraklar satın aldılar ve yeni inşaatlar başlattılar. Kısa bir süre sonra bu emekler meyvelerini vermeye başladı ve Gimnazia Herzlia adını taşıyan ve uzun bir süre ülkenin en büyük lisesi olarak faaliyet gösteren bir okul açıldı. Böylece Filistin'de nevi şahsına münhasır bir Siyonist kimlik ortaya çıktı. Tel Aviv, Kudüs'e nazaran çok daha yoğun bir biçimde Siyonist hareketin kalbini oluşturdu ve münhasıran Yahudi kimliğini taşıdığından dolayı, enerjik Siyonist liderlerin bir bütün olarak ülke ile ilgili hayallerini gerçekleştirmelerini sağladı.

Rusya'dan gelen göçmenler bu yeni kentin doğuşunda motive edici bir işlev üstlendiler. Bunların büyük bir bölümü, Çar'ın ordusuna hizmet etmek üzere zorla askere alınmamak için Rusya'dan kaçmak zorunda kalan Yahudilerden, ya da Tel Aviv'deki ilk mat-

baanın kurucusu olan Aharon Eitin gibi, Filistin'e göç etmeden önce yıllarca orduda hizmet veren bireylerden oluşuyorlardı.[14] Zanaatkârlıkla geçiniyorlardı ve sahip oldukları becerileri ya Rusya'da kazanmışlar ya da ülkeye geldikten sonra edinmişlerdi ve bu becerileri onlara, bağımsız bir ekonomiye sahip olabilmeleri için bir temel sağlamış ve bir yandan yerel halk ile etkileşime girmeye zorlanırken, diğer yandan da Siyonistlerin salt alıcı konumundan çıkarak aynı zamanda verici konumuna da geçmelerini sağlamıştır. Bu gelişme, arazi satın alma ya da göç konusunda Türkler tarafından uygulanan politikalar gibi olumsuz politikaların karşı çıkamayacağı türde, Filistin ülkesiyle bir bütünleşme süreciydi.

Erken dönem Tel Aviv Konseyi'nin protokolleri, üyelerinin kiralama sözleşmelerinin uygun bir biçimde kullanılışı, kredi ödemeleri ve yeni açılan işletmelere verilecek olan izinler gibi konular üzerinde soruşturmalar uyguladıkları bürokratik bir dünyayı yansıtmaktadır. Sebt Günü kutlanırdı ancak fanatik bir biçimde değil. Tavukları ev içinde bulundurmak yasaktı ve yeni açılan kafeler ile gezinti yolu üzerindeki otelde domino oynanması men edilmişti. Tel Aviv'e ilk yerleşenler arasında çok sayıda müzisyen bulunuyordu ve bunların saat 22:00'den sonra müzik yapmalarına izin verilmiyordu. Dilenciler şehir içinde serbestçe dolaşamazlardı. İlk sinema 1914'te açıldı. Şehrin bazı bölümleri, Orta Avrupa şehirlerinin bir kopyası gibiydi. Hatta Tel Aviv'in eğlence ve bohem yaşamının yoğun olduğu bazı mahalleleri, 1948'deki ölüm kalım savaşına katılmamışlardı.[15]

Tel Aviv, yerleşim birimlerinde sunulan sosyalist komünal yaşamın antiteziydi. Kentin taşıdığı önem aynı zamanda 1905'ten önce ülkeye göç edenlerin büyük bir bölümünün toprak edinmek değil, iş bulmak amacıyla gelmiş olmalarından kaynaklanıyordu. Bu gerçek, Doğu Avrupa'daki Yahudilere tanınan sosyal ve ekonomik olanaklarının ne denli sınırlı olduğunu ve Yahudilere aracılık, acentelik, bankerlik, tefecilik gibi çok kısıtlı mesleklerde faaliyette bulunma izni verildiğini dikkate aldığımızda daha anlaşılır bir nitelik kazanmaktadır. Meslek seçimine ilişkin bu spektrum, o dönemin

---

14 Naor ve Levinson 1984, s. 5-31 (İbranice); Katz 1994, s. 287-291.

15 Bkz. IDAN 1999, The Sacred Scrolls of Tel Aviv., s. 32-42.

anti-semitizmini anlamamıza, Hıristiyanlık ve yabancı düşmanlığı kadar yardımcı olabilmektedir.

Ülkeye 1905'ten sonra gelenler, ülkedeki yerleşim birimlerini Siyonizm'in Filistin'deki en büyük hamlesi haline getirmeyi arzu ediyorlardı. Bunlar, Doğu Avrupa'daki sosyalist hareket içinde yıllarını geçirmiş kişilerdi ve yalnızca ulusal bir düşü değil, aynı zamanda komünal bir özlemi de uygulamaya geçirmeyi arzu ediyorlardı. Mevcut durum, ülkeye yeni gelenlerle yerel halk arasında oluşturulacak bir güç dengesinin göz önünde bulundurulması gerektiğini açıkça gösteriyordu. Artık 1905 öncesi dönemde rastlanan tarımsal kolonilere yer yoktu ve mahremiyete ve bireylerin keyfi biçimde hareket edebilme özgürlüğüne dayalı bir yaşam tarzı, ülkenin hayatta kalabilme şansını ortadan kaldırıyordu. Kesin kurallara tabi komünal ve Yahudi merkezli kolonilerin oluşturulması, tek çare idi. Bu kararın uygulanması sonucu, Arap işçi çalıştıran Yahudilere karşı şiddetli bir mücadele başlatıldı. Celile'de, Tabor Dağı yakınlarında bulunan Sejra adlı bir ortak çiftlikte kırk Yahudi işçiyle birlikte beş Arap işçinin de çalıştığı tespit edildi. Çiftliğin sahibi aldığı yoğun tehditler sonucu Arap işçilerin görevine son vermek zorunda kaldı. Kısa bir süre sonra da, olasılıkla işten çıkarttığı Filistinli işçilerden biri tarafından öldürüldü.[16] Filistinlilerin istihdamı üzerine uygulanan yasaklamayı aşabilmek için, Arapların farklı bir kolu olan Arap Yahudilerin istihdam edilmelerine ilişkin bir karar yürürlüğe girdi. Bu amaçla, ilk işçi kafilesi Yemen'den getirildi. Bu, aynı zamanda hem bölgesel, hem de ırkçı bir çözümdü. İşçiler hem Yahudi hem de Arap'tılar ve ucuz iş gücünü temsil ediyorlardı. Bu insanların tarihleri, bir yerleşim biriminde geçici bir süre istihdam edildikten sonra kendi kaderleriyle baş başa bırakılan talihsiz bir halkın tarihidir. Bu insanlar önce kandırılmışlar, daha sonra da Siyonist yerleşim birimlerinin kalbinde yer alan ve yeni gelişmekte olan Yahudi şehirlerinin kenar mahallelerine sürülmüşlerdi.[17] Politik liderler, tepeden inme politikaların ve işsizliğin ortaya çıkarttığı ikili sorunlarla baş edebilmek zorunda kalmışlardı. İngiliz iş-

16 Bu konuda ve ilgili diğer konularda Yacov Hazanov'un mektuplarını da içeren ve tarihleri 1905 yılına kadar inen, ailesiyle ilgili belgeleri benimle paylaşan Rahel Hazanov Alexander'a teşekkür etmek isterim.

17 Bkz. Nini 2000 (İbranice). Tüm kitap bu olayla ilgilidir.

gali ile birlikte, toprak satın alma ve işsizlikle mücadele, giderek artan sayıdaki Yahudi göçmen için yerel nüfusun topraklarının ve işlerinin gasp edilmesine yönelik sömürgeci gayretlerle birleşti.

Siyonizm, yalnızca şehirler inşa ederek, koloniler yaratarak ve yeni vergiler uygulayarak değil, aynı zamanda izleyen yıllarda Yahudi sermayesinin Filistin topraklarındaki Siyonist projelere akışını yönlendirecek olan bağımsız bir monetarist sistem geliştirerek, emin adımlarla yirminci yüzyıla giriyordu. Göçmenler, yerel finansal ve parasal ekonominin istikrarsızlığından dolayı kendi finansal zeminlerini oluşturabilmek zorundaydılar. Osmanlı yönetiminin son yıllarında resmi kur Türk parası olmakla birlikte, aynı akçelerin değerleri Filistin'in farklı bölgelerinde değişkenlik gösterebiliyordu. Yatırımla, hem düzensiz, hem de herhangi bir güvenceden yosundu. Yüzyıl sona ermeden önceki yıllarda Filistin'de yabancı bankalar mevcuttu, ancak Siyonistler, yerel merkezi ülke içinde bulunan ilk milli bankayı açtılar. Ayrıca, yirmici yüzyılın ilk yıllarında, kredi kooperatifleri de kurdular.

Giderek büyüyen Filistin projesinin yerel perspektifini yeniden canlandırabilmek oldukça zordur. O dönemde sayıları daha 50.000'i bulmamasına rağmen Siyonistler, bölgede yaşayan diğer nüfusa karşı düşmanca bir tavır sergiliyorlardı ve bu durum kısa sürede Filistinlilerin fiziksel tepkisine yol açtı. Yerleşimciler kendilerini savundular ve bir süre sonra, askeri gücün, savunmanın ötesinde bazı önemli hedeflerin ele geçirilmesinde kullanılabileceğini keşfettiler. Bununla birlikte, Filistin'in kırsal bölgelerinde yerel toplulukların liderlerinin daha 1880'i yıllarda Yahudi göçmenlerin yol açabilecekleri tehlikeyi ve bölgede istikrarı bozmaya yönelik tehditleri sezmelerine rağmen, Siyonizm'in etkileri ancak Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda kendini hissettirdi. Gerçekten de, Filistin halkının önemli bir bölümü için Siyonizm henüz bir bardak suda kopan fırtınayı andırıyordu. Yahudi kolonilerinin sayıları azdı ve ancak bir avuç Filistinli bunlarla temasa geçmiş durumdaydı. Pastoral dünya görüşünü biçimlendiren, büyük ölçüde kırsal yaşamın başatlığı idi ve yerel halkın kendi yaşamlarını tanınmayacak derecede değiştiren olaylara ancak Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ve Siyonistlerin geniş çapta topraklar satın almaya başlamalarından sonra fiilen şahit oldu.

JÖN TÜRK DEVRİMİ SONRASI FİLİSTİN (1908 – 1916)

Bir grup Osmanlı aleyhtarı subay ve öğrenciden oluşan Jön Türkler, 1908 yılında Sultan II. Abdülhamit'i devirmek üzere ayaklandılar. Önceleri, imparatorluğun yerine liberal bir cumhuriyet kurmayı düşünüyorlardı. Ancak daha sonra, romantik ulusçuluğun ve modern merkeziyetçi hükümetin gücünün büyüsüne kapıldılar. Jön Türkler, 1908'in sonunda Abdülhamit'e anayasayı yeniden yürürlüğe koyma ve 1876 yılında iktidara geldiğinde feshettiği parlamentoyu yeniden göreve çağırması konusunda baskı yaptılar. Bununla birlikte, yeni anayasal rejimin başarısı kısa bir süre sonra, İmparatorluğun Balkanlar'da ve başka bölgelerdeki rakiplerine birbiri ardından toprak kaybetmesiyle birlikte zayıfladı. Abdülhamit, Nisan 1909'da giriştiği bir karşı devrim hareketiyle bu yenilgilerden istifade ederek iktidarı yeniden ele geçirme girişiminde bulundu, ancak başarılı olamadı. Bir ay sonra, Jön Türk ordusu İstanbul'a girdi, sultanı tahtından indirdi ve etkin bir biçimde Osmanlı yönetimine son verdi.

Jön Türkler, Arapların özerkliğinin ya da bağımsızlığının sağlanması amacıyla Arap dünyasıyla kurulan tüm ilişkileri yasa dışı ilan etti. Bunun sonucunda, bu ilişkiler yer altı faaliyetleri biçiminde devam etti ve öğretmenlerin, öğrencilerin ve subayların katılımıyla bu tür faaliyetlerde bulunan kişilerin sayısı giderek arttı. Katılımcıların bazıları Filistinliydi ve tümü de, birleşik, bağımsız bir Arap devletinin oluşturulmasını düşlüyorlardı. Jön Türkler bu akımlara karşı, çökmekte olan Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan herkese yeni bir ulusal Türk kimliğini zorla kabul ettirmeyi amaçlayan bir Türkleştirme politikası benimsediler. Bu politika, neredeyse din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması noktasına ulaşan, güçlü laik eğilimlerle besleniyordu.

Jön Türklerin 1908 yılında gerçekleştirdikleri devrim karşısında, gerek soylular, gerekse aydınlar yeni bir durumla yüz yüze gelmişlerdi. Yerel Filistinli seçkinler, en hafif ifadeyle, kendi dünyalarında ortaya çıkan değişim karşısında, isteksiz davranıyorlardı. Sekülarizm, onların dinsel konumlarını zayıflatmış ve sultanlığın ortadan kaldırılması, padişaha biat yemini edenlerin nüfuzlarında önemli bir

azalmaya yol açmıştı. Türk milliyetçiliği, kendilerini Arap olarak kabul eden kişilere olumlu herhangi bir şey vaat etmiyordu. Taraf tutmak, bir anlamda Filistin'in önde gelen aileleri arasında bir kuşak çatışmasının ortaya çıkmasına yol açmıştı. Geleneklerine bağlı yaşlı kuşak, politikadan uzak durmayı tercih ederken, genç kuşaklar, daha etkin bir politik rol üstlenmeyi arzu ediyorlardı. Bazıları, Jön Türklerin devrimci hamlelerini coşkuyla karşılamıştı. Ancak çoğunluk, henüz embriyo durumundaki ulusal Arap hareketinin öncülüğünü üstlenmek istiyordu. Bu amaçla da, Büyük Suriye bölgesinde faal durumda bulunan ulusal birliklere katıldılar. Bu örgütler, aynı zamanda ilk resmi Filistin örgütlerinin de ortaya çıktığı Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar faaliyetlerini yeraltında sürdürmek zorunda kaldılar. Bu tarihten önce, milliyetçi fikirleri benimsemiş bulunan Filistinliler, bu faaliyetlerini sürdürebilmek için büyük bir risk üstlenmek zorundaydılar. Türk hükümeti 1912'de, imparatorluk Türkiye'sinde yalnızca bir tek ulusal kimliğin geçerli olduğunu belirten bir yasa yayınladı. Milliyetçi politikaları benimseyenler ki bunların büyük bir bölümü, Osmanlı okullarından ve özel Hıristiyan okullarından mezundular, kendilerine dikte ettirilen bu yasayı reddetmekle birlikte, itirazlarını dile getirebilecek herhangi bir eylemde bulunamadılar.

1908 devrimini izleyen yıllar, yerel seçkinler için önemli bir değişimin gerçekleştiği yıllardı. Filistinli lider Cemal-el-Hüseyni 1930 yılında Merkezi Asya Cemiyeti tarafından düzenlenen bir konferansta, 1908 yılının yalnızca İstanbul'daki Osmanlı yönetiminin sonunu değil, aynı zamanda, Filistin'deki Osmanlı döneminin de sonunu temsil ettiğini belirtiyordu. Cemal-el-Hüseyni'nin ifadesiyle "Filistin'in Özgürlüğü" o anda gerçekleşmişti. Daha kesin bir yoruma göre, Jön Türk rejimi bünyesinde gerçekleşen bir darbenin anti-Arap Türkçülüğün yükselişini ortaya çıkartmasıyla birlikte 1912 yılında Filistin milliyetçiliği kesin bir dönüm noktasına girmişti.[18]

Jön Türk hareketinin sahip olduğu politik enerji, yalnızca Müslüman kentli seçkinleri değil, aynı zamanda tüm Hıristiyan ve kentlerde yerleşik Yahudi gruplarını da etkilemişti. Abdülhamit'in saltanatının son yıllarında köktenci İslamcı bir lider olarak yeniden

18 Al-Hüseyni 1930, s. 93-98

ortaya çıkması, o tarihe kadar oldukça iyi bir durumda bulunan Hıristiyan seçkinler ve Yahudi kentliler arasında korku yaratmıştı. Laik görüşleri ile Jön Türkler, daha rahat bir yaşam tarzı ve politik açıdan daha etkin bir konum vaat ediyorlardı. Filistin'de yaşayan kadim Yahudi *milleti*, seküler devleti derhal benimsemişler; buna karşın Hıristiyan seçkinler ve özellikle de entelektüeller, bir ulusal Arap bilincini yavaş yavaş özümseyerek belli ölçülerde yaygınlaştırmaya başlamışlardı. Onların bu eğilimine, Müslümanların sosyal seçkinleri olan *ayan* kesimden aileler de katılıyorlardı.

Bununla birlikte aynı dönemde, bir anti-Türk, Hıristiyan tepkisi daha gelişmekte idi. Bu hareket, Anglikan eğitim sisteminin bir yan ürünü olarak ortaya çıkmıştı ve milliyetçiliğin, onları bölen Osmanlı yönetiminin aksine, dindar grupların birleşmesini sağladığı yeni ve laik bir Müslüman Arap uygarlığını ile kendilerini özdeşleştirmeleri konusunda bölgedeki Hıristiyan nüfusu teşvik ediyordu. Reformcu İslamcılar ve Müslüman entelektüel seçkinlerin diğer üyeleri de Jön Türklerin açık Türk milliyetçiliğinin etkisi altında, benzer bir süreci izliyorlardı. Savaş, bu entelektüel milliyetçiliğe, bir anti-Türk koalisyon başkanlığında, kitlesel bir politik hareketi temsil edebilme fırsatını sağlıyordu. Şam, Suriye'nin oldukça hareketli entelektüel merkeziydi ve kendilerini laik ulusal terimlerle tanımlamak isteyen ve yerel Arap seçkinlerin kendi toplumlarının içişleriyle ilgili olarak son sözü söyleyebilecekleri Osmanlı dönemi sonrası bir geleceğe kendilerini hazırlamak isteyen, Hıristiyan ya da Müslüman, tüm Filistinliler için bir çekim merkezi oluşturuyordu.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında bu yeni geliştirilen politik söylem, henüz gizlilik içinde ve kültür ve edebiyat cemiyetleri kisvesi altında sürdürülüyordu ve hiç şüphe yok ki bu haliyle, kentlerde yaşayan yerel seçkinler arasında heyecan verici bir deneyim olarak kabul ediliyordu. Kent, bu yeni oyunların sahnelendiği bir merkez, hatta yegane mekandı. Ancak kentlerde yaşayan nüfusun büyük bir bölümü seçkin zümreden değildiler ve politikleştirme sürecine bir ağırlık kazandıracak düzeyde güçten ya da organizasyondan yoksundular. Yaşamlarında ortaya çıkan değişikliği yaratanlar, politikacılar değil, mühendisler, inşaatçılar ve kapitalistlerdi. Yirminci yüzyılın başlarında kentlerin sunduğu yeni hizmet altyapısını oluşturan

demiryolları, kamu sağlığı hizmetleri, ve aydınlatma ve su dağıtım şebekelerinin oluşturulmasıyla birlikte yeni yaşam alanlarına kavuştular. Bu yaşam şeklinde "Filistin'e özgü herhangi bir özellik yer almıyordu. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda kabul edilebilir bir yaşam tarzına yönelik var oluş mücadelesi yerel halkın büyük bir bölümü tarafından Siyonizm'e ya da İngiliz işgaline karşı mücadele ile ilişkilendirildi. Bu ilişkilendirme gerçekleşince politik söylem, çoğunluğun daha kolay erişebileceği ve daha iyi anlayabileceği bir nitelik kazandı.

Bununla birlikte, Filistin'in kentsel bölgelerinde yaşayan sıradan insanlar arasında herhangi bir gelişim söz konusu değildi. Zorunlu olarak seçkin sınıfa dahil olmayan kentlilere bir rol üstlenebildikleri alanı, ulusal politikalar değil, yerel politikalar sunuyordu. Kentlerde yaşayan insanlar, yasama ve temsil mercilerinin, özellikle de, yerel nüfusun refahı konusuna her zamankinden fazla ilgi gösterildiği Jön Türk devriminin ardından yeni bir işlev kazanan şehir konseylerinin önemini kavramaya başladı. Dönemin yerel Filistin basınında yer alan haberler, "halkın" daha gelişmiş belediye hizmetleri talebinde bulunduğu izlenimini yaratmaktadır.

Basının kendisi, Jön Türk döneminde Filistin'deki sosyal ve politik görünümün yeni bir özelliğini yansıtıyordu ve her ne kadar toplumdaki bireylerin yaşamlarının herhangi bir güvenceden yoksun ve toprak sahiplerinin servetine bağımlı olsa da, toplumun dönüştürülmesinde ilerici bir rol oynuyordu. Yerel basın bir keresinde, kısaca "halk" adı verilen gizemli bir grubun, Kudüs valisinin ve şehir konseyinin en başta ekmek olmak üzere temel maddelerin fiyatlarına yapılan zamlara müdahale etmesi gerektiği yönünde bir haber yayınlamıştı. Söz konusu haber gerçekte konseyin yetki alanının genişletilmesine yönelik bir talebi yansıtıyordu. Bu talep, halk adına konuşan konsey üyelerinden biri tarafından yapılmış olabilir. Böyle bir talebin seçkinler arasında daha duyarlı bir davranışın benimsenmesine yol açıp açmadığı, tartışmaya açık bir konudur. Yasalar gereği konsey, ekmek fiyatını denetlemeye yetkiliydi (halkın büyük bir bölümünün evlerinde kendi ekmeklerini yaptıkları göz önüne alındığında, böyle bir yetkinin hükümet açısından fazla bir özveri gerektirmediğini söyleyebiliriz). Buna karşın, diğer tüketim

maddelerinin fiyatları denetlenmiyordu ve bu maddelerle ilgili fiyat dalgalanmaları, oldukça sık karşılaşılan bir durumdu. Bu şikâyetin sonucu olarak belirli düzeyde bir denetim mekanizması uygulamaya konmuştu.[19] Bu olayın, konsey ile vali arasında zorunlu olarak bir iktidar mücadelesine yol açmadığı da, Kudüs basınında yayınlanan haberlerden anlaşılmaktadır. Basın, 1914 yılında valinin karıştığı yolsuzluklar ve belediyenin ilgisizliği konusunda aşağıdan gelen ilk eleştiriyi yayınladı. Gerek vali, gerekse belediye, şehir bütçesini kendi çıkarları doğrultusunda kullanmakla suçlandılar. Konsey, su dağıtım ve kanalizasyon şebekelerinin bakımını ihmal ettiğinden dolayı eleştirildi.[20]

Basın ayrıca, Türk valinin yabancılara olan düşmanca davranışlarının her zaman belediye meclisi üyeleri ya da yaşamlarını turistlerden kazanan kişilerce paylaşılmadığını da belirtmektedir. *Al-Kuds* gazetesi, turistler ile bölgede daimi olarak ikamet eden yabancılar arasına da bir ayrım getirmektedir. Gazete, bu makalede özellikle turistlere değinerek şöyle demektedir: "Turistler, kılavuzlara, esnafa, vb. iş olanağı ve kazanç sağlamaktadırlar ve bu nedenle, onlara iyi muamele etmek gerekir." Bununla birlikte, bu anlatılanlar ancak istisnai durumlar için geçerlidir; kentlerde yaşayan sıradan Filistinlilerin kendi toplumsal ve ekonomik durumları hakkında anlamlı herhangi yorumda bulunabilmeleri söz konusu bile değildi.[21]

Kadınlar da -ancak yalnızca seçkin sınıflardan gelenler- yaşamlarını değiştirmeye yönelik birtakım girişimlere başlamışlardı. Yüzyılın başlarında, ilk kez olarak bazı kadın örgütler kuruldu. Önemsiz görünse de, bu tür girişimler, seçkinler arasında politikleşme sürecinin kadınları ve olasılıkla seçkin ailelerin yaşamlarını etkilediği anlaşılmaktadır. Kadın işçiler, ancak yeni Siyonist topluluklarda istihdam edilmeye başlanmışlardı, ancak burada bile cinsiyetler arası ilişkilerde retorik, köklü bir değişimin önünde yer alıyordu. İronik bir biçimde, toplumun daha az varsıl kesimlerinde, toprağı kiralayan kişilerin sayısında ortaya çıkan artış, kadınların yaşamında

19 Al-Quds, no. 42, 30 Mart 1909.

20 Al-Muandi, 23, 9 Temmuz 1914. Söz konusu gazete yalnızca bir yıl yayın yaşamını sürdürebildi. Buradaki alıntı Yehosusha tarafından yapılmıştır 1974, s. 50 (Arapça)

21 Sayı 334, 7 Şubat 1913

farklı türde bir gelişimin ortaya çıkması ile sonuçlandı. Toprağı kullanım hakkına dayalı yaşam, ailenin bilinen ataerkil yapısı içinde kocanın başat rolünü kısıtlamasa da, geleneksel iş bölümünde bir değişikliğin ortaya çıkmasına yol açtı.[22] Bu değişim, kadın ve erkeğin aynı çalışma süresinde aynı türden işleri üstlenmelerinde kendini gösteriyordu. Bu eşitlik, kadınları ev işlerini yapmaktan alıkoymasa da onların evlerinin dışında farklı bir dünyayı tanımalarını sağlıyordu.

Filistin'deki çocukların yaşamında da 1908'in yeni bir başlangıç noktası oluşturduğu söylenebilir. Bu değişim, çocukların ebeveynlerinin kararlarından ziyade, örneğin Jön Türkler döneminde eğitimin daha evrensel ve daha laik bir nitelik kazanması gibi, yukarıda belirtilen toplumsal dönüşümlerden kaynaklanıyordu. Eğitim sistemi hâlâ oldukça katı olmasına rağmen (dayak, yüzyılın ilk yarısında Filistin'deki eğitim sisteminde bir norm olarak varlığını sürdürmüştü), yetişkinler dünyasının iş yaşamına alternatif bir hazırlık süreci işlevini görüyordu. Bununla birlikte, bu ilerleme uzun ömürlü olmadı, zira Birinci Dünya Savaşı'nın ilk kurbanları çocuklardı.

Filistin'de çok kısa süren Jön Türk yönetimi sırasında, çocuklarla ilgili önemli yatırımlar gerçekleşti. Bu yatırımlar Osmanlı döneminin sonlarında, Abdülhamit'in büyük bir hevesle uyguladığı eğitim reformlarıyla başlamışı. Genellikle eğitim sistemi Osmanlıların kontrolü altındaydı.[23] Bununla birlikte Filistin'de yerel halka okulların denetimi konusunda söz hakkı tanınmıştı ve eşraf ve ulema, her nahiyedeki okulların idaresini üstlenen meclislerde üye olarak yer alıyorlardı. Örneğin Gazze'de yerel müftü eğitim konseyine başkanlık ediyordu ve İsmail el-Hüseyni'nin Kudüs'te kız çocukları için açtığı okuldan yukarıda söz edilmişti.

Jön Türkler döneminde eğitim bedelsizdi, ancak bu gerçek, eğitimin önemli bir bölümünün devletten destek almayan yabancı misyonerlerin elinde bulunduğu Kudüs *sancağı* açısından herhangi bir önem taşımıyordu. Beyrut *vilayetine* bağlı Akkâ ve Nablus kentleri, eğitim alanında sağlanan bu teşviklerden daha geniş bir biçimde yararlanıyorlardı. Jön Türkler, yeni okulların inşasında kullanıl-

22 Bernstein 1987 (İbranice)

23 Abu Ghazzalah n.d. s. 115 (Arapça); Tibawi 1956, s. 103.

mak üzere köylülerden ve kentlilerden vergi topluyorlardı. Türkleştirme sürecine fanatiklik derecesinde bağlı olmalarına rağmen Jön Türkler, gizli milliyetçi örgütlerin propagandalarına karşı koyabilmek ve hakiki Arap kültürünü temsil ettiklerine yönelik iddialarını desteklemek amacıyla okullarda Arapça öğrenimini yaygınlaştırdılar.[24] İronik bir biçimde söz konusu gizli cemiyetler, ulusal bilinci geliştirmek üzere uygulanan bu müfredattan yararlandılar. Türk görevliler 1913'te Türk hükümetinin temsilcilerine eğitim sistemi üzerinde daha geniş yetkiler tanıyan merkeziyetçi yeni bir kararnameyi yürürlüğe koyarak yükselmekte olan bu milliyetçi akıma karşı koymaya çalıştılar.

1914 yılının sonlarına doğru Filistin'de doksan beş ilk okul ile Akkâ, Nablus ve Kudüs kentlerinde faaliyet gösteren ve Fransız liselerinin muadili konumunda bulunan üç orta okul bulunuyordu. İki yüzün üzerinde öğretmen, bu okullarda okuyan ve yaklaşık yüzde onu kızlardan oluşan 9.000 öğrencinin eğitimini üstlenmişlerdi.[25] Ayrıca, geleneksel eğitim sistemi *kutab* da uygulanmaktaydı ve 130'u kız 8.000 öğrencinin eğitim gördüğü 300 okulu bulunuyordu.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında eğitim sisteminde tam bir kaos hüküm sürüyordu. Yine de Türk hükümeti, böyle bir dönemde ülkede bir *sultaniye* mektebinin açılmasına karar verdi. Bu okul yapısal yönden bir Amerikan kolejine benzemekle birlikte, eğitim dili Arapça olacaktı ve Türkçe ancak seçmeli ders olarak okutulacaktı. Bu okul zamanla bir öğretmen okulu niteliğini kazandı. Dönemin Filistin Valisi Cemal Paşa, okula özel bir ilgi gösterdi ve tüm laboratuar donanımlarının Almanya'dan getirilmesini sağladı. Okul, Kudüs'te bir manastırın içinde inşa edilmişti ve 400 yıl süren yönetimin ardından, Osmanlı İmparatorluğu'nun Filistin kültürüne ve toplumuna sağladığı en son katkıyı temsil ediyordu.[26]

Jön Türk döneminin, farklı bir Filistin'in oluşumuna doğru kapsamlı bir hareket niteliğini taşıdığına ilişkin bir izlenimin yaratılmasını önlemek üzere, bu noktada, bu çalışmada ana aktör ko-

---

24 Al-Khalidi 1925, s. 2 (Arapça)

25 Filistin Hükümeti: *Filistin Yönetimine İlişkin Rapor,* Temmuz 1920-Aralık 1921 s. 50.

26 Makover 1984, s. 26

numunda olan toplumun kendisinin, yukarıdan politikalardan fazla etkilenmediğini vurgulamak gerekiyor. Yabancılar ve büyük kentlerde yaşayan bir avuç soylu aile dışında, köylüler ve Filistinli toprak sahipleri, İstanbul'da olup bitenlere karşı herhangi bir ilgi duymuyorlardı. Jön Türk devrimi ile Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması arasında geçen sürede, politik seçkinler dışındaki Filistinlilerin çok farklı sorunları vardı. Olasılıkla bu sorunların tarihçesi çok eskilere inmekle birlikte, tarih kitaplarında bunlar yeni ortaya çıkan sorunlar gibi tanıtılıyordu. Bunun nedeni, Filistin'in dış dünyaya açılmasının ve tarihçeler için erişilebilir bir konuma gelmesinin ancak bu dönemde gerçekleşmesi idi. Örneğin, Jön Türk devrimini izleyen yıllarda Filistin'de ortaya çıkan salgın hastalıklara ilişkin haberlere, devrim öncesi yıllara kıyasla daha çok yer veriliyordu. Bu nedenle, yirminci yüzyılın ilk yıllarında Türk sekülarizminin, Yahudi sömürgeciliğinin ve Filistin milliyetçiliğinin Filistin'de kendini hissettirmesine karşın, kolera ve veba salgınlarının yaşandığı yıllar, Filistin halkının önemli bir bölümünün yaşamında bunlardan çok daha büyük önem taşıyordu. Kudüs çevresi 1910 yılında bir çekirge istilası sonucu büyük zarar görmüştü. Bu olayı izleyen kış, Kudüs dağlarında çok sert geçti. 1912 yılında patlak veren kolera salgını, Hayfa ve çevresini ciddi bir biçimde etkiledi. Yerel bir Yahudi gazetesinin bildirdiğine göre Hayfa halkı salgın süresince çadırlarda yaşamıştı. Bu olaylar, 1915 ve 1916 yıllarında yaşanan daha da güç dönemin birer ön habercisi gibiydiler ve bu yıllarda doğal afetler, eşine rastlanmamış ölüm, açlık ve işsizliği getiren insan eylemlerinin yanında ikinci planda kalıyorlardı. İnsan eliyle oluşturulan bu felakette, kırsal bölgeler kentlere kıyasla daha az zarar gördüler ve Yafa ve Kudüs gibi yoğun nüfusu barındıran kentler, yabancı güçlerin Filistin topraklarında sürdürdükleri savaşın dehşetini her yerden daha yoğun bir biçimde hissettiler.[27]

Savaşın patlak vermesi, nüfusun önemli bir bölümünün kazandığı sosyal ve ekonomik ilerlemenin erken açan tomurcuklarını yok etti. İmparatorluğun başka bölgelerinde bulunan Osmanlı İmparatorluğu'nun vatandaşları da refah sistemi ve buna ilişkin politikalarda daha büyük hisseye sahip olmak istiyorlardı. Filistin'deki be-

---

27 *Filastin, 8 Ağustos 1914*

lirli gruplar, taleplerinde ve eleştirilerinde seslerini yükseltmişlerdi. Kadınlar, politik bazı konumlar elde etmişlerdi ve çocukların eğitim düzeyinde bir artış kaydedilmişti. Başlangıçta Balkanlar ve Batı Avrupa'da ortaya çıkan savaş, altı ay gibi kısa bir süre içinde Filistin'e ulaşmıştı ve savaş, açlığı ve kurbanlarını yalnızca yabancı askerler değil, Filistinli kentliler ve özellikle de çocukların oluşturduğu ölümü de birlikte getirmişti.[28]

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA FİLİSTİN

Savaşın patlak vermesine ilişkin haberler Filistin'deki Müslümanlar, Hıristiyanlar ve Yahudiler tarafından aynı ilgisizlik içinde karşılanmıştı. *Filastin* gazetesi, şöyle bir yorumda bulunuyordu: "Bırakalım Avrupa kendi kirli çamaşırlarını yıkasın. Biz kendi çamaşırlarımızı Balkanlar'da yıkayacağız" [Diğer bir deyişle Balkanlar, Türkiye'yi ilgilendiren bir meseleydi]. Bununla birlikte Osmanlı İmparatorluğu, tarafsız konumundan vazgeçerek Aralık 1914'te Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın yanında savaşa katıldı. Askerler, kitleler halinde Filistin'e girerek kentleri devasa askeri kamplar haline getirdiler. Kentlerde yaşayan bir çok insan için bu olay, dehşet verici bir dönemin başlangıcı oldu. Askerler, tıpkı çekirge sürüleri gibi az sayıdaki birikimler ve sınırlı gıda stokları da dahil olmak üzere, halkın sahip olduğu her şeyi tükettiler. Filistin açlığa teslim oldu, ancak tüm protestolar sessizlik içinde gerçekleşti.

Bankalar kapılarını kapattılar, böylece bankalarda hesapları olanlar, kendi paralarına erişemediler. İnsanlar, özellikle un, gaz yağı ve şeker gibi temel maddelerin fiyatlarında ortaya çıkan inanılmaz boyuttaki zamlarla baş etmek zorunda kaldılar. Gıda ithalatı tamamen durdu ve temel maddeler öylesine pahalandı ki, hiç kimsenin gücü bunları satın almaya yetmiyordu. İşsizlik, had safhaya ulaştı. Yafa'da yaşayan Yahudi cemaati, diğer Yahudilere kendi kendine yeterli olmayı ve dayanışmayı öğreterek gücünü gösterdi. Bu girişim, servet üzerinde vergi tarhiyatı, işsizlere iş olanaklarının sağlanması ve tıbbi yardım amaçlı organizasyonların kurulması gibi faaliyetleri de kapsadığından dolayı, oldukça etkili sonuçlar doğur-

28 *Filastin*, 14 Ekim 1914

du.[29] Yalnızca çok varlıklı kesim, özellikle ellerinde İngiliz parası bulunanlar doğru dürüst bir yaşam sürdürebiliyorlardı.

Filistin halkından, duydukları derin kederi gizlemeleri bekleniyordu. Savaşın başından itibaren sık sık düzenlenen gösteriler aracılığı ile hükümete kayıtsız şartsız destek vermelerini sağlamak üzere Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi liderler, Osmanlı güçlerinin hizmetine girmeye zorlanıyorlardı.[30] Yaşadıkları büyük sefalete rağmen Osmanlı ordusuna övgüler yağdırmayan kişiler, Cemal Paşa'nın gazabına uğrama riskine maruz kalıyorlardı. Bu adam ve eylemleri, gerek Yahudilerin gerekse Arapların kolektif belleklerinde savaşın kötülükleriyle neredeyse eş anlamlı bir duruma gelmiştir. Cemal, İstanbul'daki en nüfuzlu devlet adamlarından biri ve Jön Türk hareketinin kurucularındandı. Savaş başlamadan hemen önce, Ortadoğu'daki Türk ordularının başkomutanlığı görevine tayin edilmişti. Karargâhını Şam'da oluşturdu ve sık sık Büyük Suriye'ye yolculuklar düzenledi. Cemal Paşa, acımasız bir kumandan olarak ün kazandı ve Filistin de onu bu acımasız eylemlerinden payını aldı. Cemal Paşa Filistin'i her ziyaretinde, sanki halkın kurtarıcısıymış gibi kalabalıklar tarafından karşılanmayı şart koşmuştu. Kendisine her zaman Alman kuvvetlerinin başkomutanı General von Schellendorf eşlik ediyordu ve onun bu görüntüsü, Arap milliyetçiliği adına kendisine karşı çıkanlar arasında yabancı işgal güçlerinin temsilcisi olarak algılanmasına neden olmuştur.

Cemal Paşa'nın başlıca görevlerinden biri de, genç erkeklerin askere alınmasını sağlamaktı. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce çok az sayıda Filistinli Arap Osmanlı ordusuna yazılmıştı.[31] Savaş devam ettikçe, yedek askerlere duyulan gereksinim de artıyordu. Bununla birlikte, Cemal'in ürkütücü varlığına rağmen Filistinli çok az genç adam orduya katılma konusunda istekli davrandı. Cemal'in asker kaçaklarına gösterdiği acımasızlık sınır tanımıyordu. 1914'te, biri Müslüman, biri Hıristiyan, diğeri Yahudi üç asker kaçağını Kudüs'te halkın önünde idam ettirdi ve iki yıl boyunca toplu idamlar uyguladı. Yahudiler ve Hıristiyanlar, *bedeliya* (Osmanlı döne-

29 Ram 1996, s. 273 (İbranice)
30 Yehoshua 1981, s. 43 (İbranice); Khalil-al-Shakini, Günce, 28 Eylül 1914.
31 Mc Carthy 1988, s. 5

minde askere alınmamak için ödenen bedel) ödeyerek askerlik yapmaktan kurtuluyorlardı. Ancak, bu bedeli ödeyemeyenler, asker kaçağı sayılıyorlar ve saklanmak zorunda kalıyorlardı.

Müslümanlar, aynı zamanda Cemal'in başlattığı bir diğer haçlı seferinin de kurbanı oldular. Suriye ve Arap milliyetçiliğinin oluşturduğu gizli birliklere karşı giderek artan bir paranoya duygusuna kapılmıştı. Haklı ya da haksız nedenlerle bu gruplarla ilişkisi bulunduğundan şüphe duyulan eşraftan kişiler, ihanet suçuyla yargılanarak idam ediliyorlardı. Kısmen belki de karısı Yahudi olduğundan dolayı Cemal, Siyonist yerleşmecilere kentli Müslüman seçkinlere kıyasla daha cömert davranabiliyordu.

Ancak yukarıda belirtilenler, savaşta Türkiye'nin uyguladığı politikanın tümüyle kabul edilmez olduğu anlamına gelmemektedir. Türklerin uyguladığı politikanın özellikle bir yönü, son derece olumlu karşılanmıştı: Avrupalılara tanınan kapitülasyonların kaldırılması. Bunlar, Osmanlı döneminin son yıllarında Avrupalılara ve aynı zamanda yerel Hıristiyanlara ve Yahudilere de tanınan ticari imtiyazlar ve hukuki ayrıcalıklardı. Kapitülasyonların yabancılara yaygın biçimde verilmesi, ülkenin Müslüman karakterini ve ülkede yaşayan Müslümanların konumu üzerinde olumsuz bir etki yaratmıştı. Yizhak-Ben-Zvi (kendisi daha sonra İsrail Devleti'nin ikinci cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir) gibi Siyonist liderler bile kapitülasyonların aleyhine konuşmuştur. Bununla birlikte, İngiliz yanlısı yer altı örgütünün lideri ve Siyonist agronominin kurucusu Aharon Abronson da dahil olmak üzere Siyonist liderlerin büyük bir bölümü, kapitülasyonların kaldırılmasını, "her Arap ayakkabı boyacısının kendini eşit hissedeceği" olumsuz bir gelişme olarak nitelendirdi.[32]

Aslında Cemal Paşa bir anlamda yanlış grubu cezalandırıyordu. Geriye baktığımızda, Ahronson'un Filistin'deki Türk karşıtı faaliyetlerinin Türkiye'nin savaşla ilgili girişimlerine olasılıkla Filistinlilerin girişimlerinden daha fazla zarar verdiği ortaya çıkmaktadır. Ahronson başlangıçta, yerleşmecilerin kazanan tarafta yer almaya yönelik hedeflerinin bir bölümü olarak, Türklere hizmet sunmayı önermişti. Bu önerisinin Türkler tarafından reddedilmesi üzerine,

32 Ben Zvi 1936, s. 156-161 (İbranice)

İngilizlere yöneldi ve istihbarat konusundaki yardımlarının İngilizler tarafından memnuniyetle kabul edildiğini gördü. Bu gelişme, Siyonizm ile İngilizler arasındaki bağın daha da güçlenmesi ile sonuçlandı. Esasen, bu işbirliği tam da bölgede İngiliz mandasının kurulduğu dönemde gerçekleştiğinden dolayı Siyonistlerin zamanlaması kusursuzdu. İstihbarat toplama ve askeri alanlardaki bu işbirliği aynı zamanda Filistin'deki Yahudi toplumunun askeri gücünü biçimlendirdiğinden dolayı, Siyonistlere ek bir yarar sağlıyordu. Henüz embriyo halinde bulunan bu altyapı, 1920'li yıllarda Yahudi toplumunun en sonunda İngilizlerden bağımsız bir biçimde ayakta durabilmelerini sağlayacak, etkin bir savunma örgütü durumuna geldi.[33]

Elbette, savaşa hiç karışmayan sessiz bir azınlık da bulunuyordu. Başlangıçta Türkler zafere doğru ilerliyor gibi görünüyordu ve bu durumda, Cemal Paşa'nın diktatörce politikaları karşısında pasif durumda kalmak ve temkinli davranmak yerinde bir davranıştı. Nisan 1915'te, Gelibolu Zaferi tüm Filistin'de kutlandı. Ancak bunu hayli acıklı bazı durumlar izleyecekti. Tüm yollar, insanlık dışı koşullarda Türk ordusuna hizmet etmek üzere gönderilen *tabur ameliye* adı verilen taburlar tarafından işgal edilmişti. Bu taburlar, 1915 yılının sonuna kadar bölgedeki tüm ağaçları keserek yollar inşa ettiler. Filistin iyice çorak bir bölge haline geldi. Kesilen ağaçlar, Cemal'in askerî güçlerinin önemli bir bölümünü Sina Yarımadası üzerinden Mısır'ı işgal etmek üzere güneye sevkiyatını sağlamak üzere geliştirilen demiryolunun inşasında kullanıldı. Bu dönemde bölgedeki tüm ağaçlar kesildi; meşe ağaçları, sedir ağaçları, zeytinlikler, doğal ormanların sunduğu tüm güzellikler acımasızca yok edildi. Doğal ortamın bu şekilde yok edilmesi, Filistinlilerin büyük bir bölümünün yaşamını altüst etti. Oysa tüm bu yıkım, herhangi bir yarar sağlamadı ve Cemal'in orduları yenildiler. Demiryolu şebekesi iki yıl sonra General Allenby komutasında Mısır'dan gelen İngiliz Keşif Güçleri'nin sevkiyatında kullanıldı. Her şeye rağmen, Cemal Paşa'nın yararlı bazı eylemleri de bulunmaktadır. Sağı solu belli olmayan bu general, kendinden beklenmeyen bir biçimde son derece insancıl davranabiliyordu. Bir çekirge istilası buğday tarlalarındaki ekinleri yok ettiğinde, bölge halkını fiyatlarda ortaya çıkabi-

---

33 Sluzki 1954, Cilt 1, s. 324-344 (İbranice)

lecek spekülasyonlara karşı korumak üzere halka ucuz fiyatlardan gıda ürünleri temin etmek için büyük bir mağazanın açılmasını finanse etti. Bununla birlikte, bu dönemde Filistin'in tarihinde eşi görülmemiş bir kıtlık yaşandı ve 1917 yılına kadar özellikle kentlerin nüfusu önemli ölçüde azaldı. Aynı yıl içinde yalnızca Filistin'de bir ayda 300 kişi açlıktan ölüyordu.

Savaş, getirdiği mahrumiyetlerle, toplu katliamlarıyla ve akıttığı kanlarla birlikte en sonunda bitti. Filistin'de on dokuzuncu yüzyılda başlayan ancak en önemli bölümü 1908-1918 yılları arasında gerçekleşen yavaş değişim sürecini sona erdirmese bile geciktirmişti. Devrimin hemen akabinde Osmanlı İmparatorluğu'nun yerini laik bir devletin alması ve Siyonist faaliyetlerin merkezinin Avrupa'dan Filistin'e taşınmasıyla başlamış, Birinci Dünya Savaşı, "Büyük Savaş" ve İngiliz işgali ile doruk noktasına ulaşmıştı. Bunu izleyen gelişmeler, İngiltere'nin Yahudilerin anavatanı olarak Filistin vizyonunu Yahudilerle paylaşması ve böylece Siyonist hareketin İngiliz politikası tarafından desteklenmesi ile sonuçlanmıştı.

Filistin'in politik geleceğinin belirlenmesi ile ilgili tartışmalara, bölgenin yerel nüfusundan katılan olmamıştı. Ülkenin yapısı ve gelişimi üzerindeki yoğun kolonyalist müzakereler üç farklı yönde ilerledi. Bunlardan birincisi, Haşimî bağlantısı idi. Türklerin Arap ve İslam karşıtı politikaları, İslamiyet'in kutsal kabul ettiği Hicaz'daki Mekke ve Medine şehirlerinin Emiri Mekkeli Şerif Hüseyin ve gizli Arap birliklerinin üyeleri gibi, Arap dünyasının dini liderleri arasında Türk düşmanlığına dayalı bir tepkiye yol açmıştı.

Haşimîler, Hazreti Muhammed'in soyundan gelen seçkinlerdi. Ailenin Sultan Abdülhamit ile güçlü bağları bulunuyordu ancak Jön Türkler iktidara geldiklerinde bu bağlar önemini yitirdi. Jön Türkler en baştan, Mekke ve Medine üzerinde doğrudan kontrol yetkisine sahip olmak istediklerini açıkça belirttiler ve 1908'de Şerif Hüseyin'i görevinden almakla tehdit ettiler. Şerif, Türklere karşı İngilizlerden yardım talebinde bulunmak üzere ikinci oğlu Abdullah'ı Kahire'ye gönderdi. İngilizlerin başlangıçtaki tepkileri olumsuzdu ve İstanbul'a karşı potansiyel bir ayaklanmayı desteklemek üzere silah tedarikinde bulunmayı reddettiler. Ancak on ay sonra İngiltere, Türkiye'ye savaş ilan etmesinin ardından, Şerif'e ittifak

önerisinde bulundu. İngiltere'ye sağlanacak olan yardım karşılığında, Şerif'in temsil ettiği "Arap ulusu" Türklere karşı İngilizler tarafından korunacak ve ilke olarak, Mekke'nin yönetimini ele geçirme konusunda Haşimîlere destek sağlayacaktı. Hüseyin ve 1915 yılının son ayları ile 1916 yılının ilk ayları arasında İngiltere Yüksek Komiserliğini üstlenen Henry McMahon arasında daha sonra gerçekleşen yazışmalarda İngiltere, savaştan sonra Ortadoğu'da Hüseyni hanedanlığı bünyesinde bağımsızlık tanınacak olan bölgeleri kesin olmayan sınırlarla belirliyordu.[34]

Ne var ki İngilizler Haşimîlere karşı açık oynamıyorlardı ve Haşimîler, İngiltere'nin Ortadoğu ile ilgili başka planlarının bulunduğunun farkında değildiler. Bu planlara, 1912'de Fransızlar da dahil oldu ve böylece Fransa, bölgeyle ilgili politikaların gelişiminde ikinci eksen işlevini üstlendi. Bu dönemde Filistin, işgali 1906 yılında Sina Yarımadası'nın İngiltere tarafından Mısır'a ilhakının tamamlayıcı bir parçasını oluşturacak olan Süveyş Kanalı'nın korunmasında bir tampon bölge işlevini görecekti. Filistin, savaş öncesi dönemde ittifaklar ve karşı ittifaklar ağına gömülmüş olan Avrupalı güçlerin yer aldığı diplomatik labirentin bir parçası idi. Anlaşmaların oluşturduğu bu ağ, özellikle Rusya, Fransa ve İngiltere başta olmak üzere, Avrupalı güçlerin yardımıyla giderek bağımsızlığına kavuşan, ancak henüz Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olan Balkanlar'da bulunan Avrupalı güçleri yakından ilgilendiriyordu. Rusya, Fransa ve İngiltere'nin oluşturduğu üçlüye karşı, Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu bölgede Osmanlı varlığını destekliyorlar ya da en azından bölgenin kendi kontrolleri altında bulunmasını arzu ediyorlardı. Bu nedenle, rekabetin ve Cermen güçleri ile Müttefikler (İngiltere, Fransa ve Rusya) arasındaki düşmanlığın yoğunlaşmasıyla birlikte Osmanlı İmparatorluğu giderek birinci gruba yakınlaştı. Osmanlılar, Çar'ın yayılmacı emellerine karşı Almanya'nın desteğine gerek duyuyordu. Rusya ise kıta üzerinde başat bir konuma ulaşabilmek için hâlâ sıcak denizlere ulaşabilme arayışı içindeydi (kuzey denizi yılın büyük bir bölümünde buzlarla kaplıydı). Rusya'nın savaş planları, Osmanlı İmparatorluğu'nun kalbini oluşturan Anadolu'nun işgalini de içeriyordu. Bu kuvvetler

34 C. D. Smith 2004, s. 59-64

dengesi sonucunda, Osmanlı-Arap egemenliğindeki Ortadoğu Avrupalı güçlerin hesaplaşabilmeleri için potansiyel bir sahne oluşturdu ve Birinci Dünya Savaşı'nda da bu durum gerçekleşti.

İngilizler ve Fransızlar 1912'de savaşı kazanmaları durumunda ganimetlerin aralarında nasıl paylaşılacağı konusunda henüz bir pazarlığa oturmamışlardı. Osmanlı vilayetlerinin yerine yeni politik birimler oluşturma yoluyla, Arap Ortadoğu için farklı bir konfigürasyon öngörüyorlardı. Böylece, önce Suriye, Irak ve Filistin politik varlıklar olarak ortaya çıkacaklar, bunu Lübnan ve Ürdün/Filistin (Transjordan) izleyecekti. Nihayet savaş başladığında Fransa ve İngiltere, Arap Ortadoğu'yu ele geçirmeye yönelik planlarını uygulamaya koyuldular. Mayıs 1916'da düzenlenen bir toplantıda, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan Sir Mark Sykes ve muhatabı Fransız Dışişleri Bakanlığı'ndan George Picot, Arap Ortadoğu'yu kendi aralarında iki etki alanına bölerek yeni politik oluşumlar tasarladılar.

Bölgenin bu şekilde paylaşılması, İngiliz hükümetinin Şerif Hüseyin'e vaatlerinin çiğnenmesi anlamına geliyordu. Hüseyin mektuplarında, kendisi ve dört oğlu ile olasılıkla embriyo aşamasındaki Arap milliyetçiliğinin temsilcileri için, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir zamanlar elinde bulundurduğu Arap vilayetleri üzerinde tam bir hükümranlık yetkisi istediğini belirtiyordu. İngilizler ilke olarak onun bu talebini kabul ettiler ancak sınırları tam olarak belirlenmemiş bazı bölgelerde, örneğin Fransızların ve Arap olmayan azınlıkların çıkarları da dahil olmak üzere, birtakım çıkarları göz önünde bulundurmaları gerekeceği konusunda onu uyardılar. Bu hususlar, Sykes-Picot Anlaşması'nın temel kriterlerini oluşturuyordu.

Politik baskıların altında Hüseyin, öne sürülen bu koşullara fazla dikkat etmedi. Ancak daha sonra, Sykes-Picot Anlaşması'nın, onun anlayışına göre gelecekte kurulacak olan Haşimî krallığının bir parçası olarak tasarlanan bölgenin önemli bir bölümünün kendisine verilmeyeceğini öğrendi. Birçok tarihçi, Hüseyni'nin aldatıldığı konusunda hemfikirdir. Haşimîlerin burada büyük bir haksızlığa uğradığı görüşünü paylaşan T. E. Lawrence, savaşın son yıllarında Haşimîlerin bölgesinin, Fransızların etki alanının aleyhine genişletilmesi için bir uğraş verdi. Ancak onun bu girişimi de sonuçsuz kaldı. Lawrence, Hüsey-

ni'nin oğlu Faysal'ın (Ürdün, Filistin, Lübnan ve Suriye'yi kapsayan) Büyük Suriye'nin kralı olarak tahta geçirilmesi girişiminde önemli bir rol oynadı. Bu girişim, İngiliz-Fransız ittifakına yerel Arap güçleri ile yapılan anlaşmalara kıyasla öncelik tanıyan İngiliz Dışişleri Bakanlığı tarafından engellendi. Böylece İngiltere, 1918'de Fransız birliklerinin Sykes-Picot Anlaşması uyarınca Lübnan'a girmesini ve oradan da, 1920 yılında Suriye'yi işgal ederek Faysal'ın küçük ordusunu bu bölgeden sürerek Haşimîlerin buradaki kısa ömürlü krallıklarına son vermelerini sağladı.

Haşimîler, daha savaş bitmeden aldatıldıklarını anlamışlardı. Kasım 1917'de Rus İmparatorluğu'nu deviren Bolşevikler, Rus hükümetinin taraf olarak katıldığı gizli anlaşmaları yayınlayarak ifşa ettiler. Bu belgelerden biri de, herhangi bir itirazda bulunmamaları koşuluyla, Ermenistan ve Kuzey Anadolu'daki bazı bölgelerin Rusya'ya verilmesini öngören Sykes-Picot Anlaşması'ydı.

Başlangıçta bu gelişmeler görünürde Filistin'in yazgısı üzerinde herhangi bir etkide bulunmuyordu ancak Filistin için belirlenen kolonyalist stratejinin üçüncü aşamasını oluşturan Balfour Bildirisi'yle birlikte, bağlantı iyice açıklığa kavuştu. Haşimîler ve Filistinlilerin İngilizlerin Yahudilere Filistin'de bir vatan oluşturulması konusunda vaatte bulunduklarını öğrenmeleri için aradan biraz zaman geçmesi gerekti. Ancak bunu öğrendikten sonra derhal, bu durumun Hüseyni'ye verilen vaatler üzerine herhangi bir sınırlama getirip getirmeyeceğini öğrenmek istediler.

Balfour Bildirisi İngilizlerin, Filistin'in Fransızlarla ortak yönetimine yönelik olarak daha önce yapmış olduğu önerinin yeniden gözden geçirilmesine yönelik girişimlerinin bir bölümünü oluşturuyordu. İngilizler, Kasım 1917'de Filistin'in işgaline başlamışlardı ve bu dönemde bölgede bir tek Fransız askeri bulunmuyordu. Böylece İngilizler, bölgenin *de facto* yöneticisi konumuna gelmişlerdi ve bu yönetimi hiç kimseyle paylaşmak niyetinde değildiler. Sykes-Picot Anlaşması, Filistin'e uygulanmadı ve İngilizler 1948'e kadar bölgede kaldılar.

Savaşın başlarında Siyonist liderler, Filistin'de bir Yahudi kolonisinin kurulmasının İngilizlerin çıkarlarına daha fazla hizmet edeceği konusunda İngilizleri razı etmeyi başardılar. Londra'da,

Herbert Samuel gibi politikacılar ve dönemin dışişleri bakanı Arthur Balfour, Siyonist hareketin yeni başkanı Haim Weismann'a başlattığı propaganda kampanyasında yardımcı olmayı bir görev olarak benimsediler. Bu gayretler sonucunda, İngiltere'nin Filistin politikasında bir değişiklik yapılmasını başardılar. Hareketin elde ettiği en büyük başarı, Rotschild ailesinin çevresinde, Yahudi ve Yahudi olmayan önde gelen simaların katılımıyla kalıcı bir Siyonist lobinin oluşturulmasıydı. İngiliz hükümeti, 1916 yılında Siyonist hareketin liderleriyle resmi görüşmelere başladı. Lord Balfour, 2 Kasım 1917'de İngiltere'nin Filistin'de bir Yahudi devleti kurulması konusunda vermiş olduğu taahhüdü bildirdi.

İngiliz hükümetinin Siyonist davasını desteklemesinin altında yatan neden neydi? Dönemle ilgili belgelerde, İngilizlerin bu kararı vermesinin altında yatan temel unsurun, bakanlarının, Rusya'da yeni iktidara gelen Çar hükümetinin oluşturduğu reformlarda Rus Yahudilerine atfettikleri önemli rolden kaynaklandığı belirtilmektedir. Rusya olmadan, Almanya'yı düşman ülkelerin çevrelediği bir kıskaca almak mümkün olmayacaktı ki, Almanya'nın teslim olmasını sağlamak ancak böyle bir stratejiyle mümkün olacaktı. İngiliz hükümeti, Rus Yahudilerinin Rusya'daki İngiliz propagandasının aracıları olmasını arzu ediyordu. Böylelikle, çar hükümeti, tarafsızlığından sıyrılarak Almanya'nın boyun eğmesini sağlamak üzere Müttefiklerin tarafına geçecekti. Bu yaklaşım, Rus Yahudilerinin imparatorluk bünyesinde sahip oldukları önemi oldukça abartıyordu. Dönemin Rus Çarı'nın çevresinde Yahudilerin etkin bir öneme sahip oldukları konusunda hiçbir kanıt bulunmamaktadır. İngiliz hükümeti ayrıca Yahudilerin Bolşevik hareketi içinde sahip oldukları önemin de farkındaydı ve Yahudi ulusçuluğuna sağlanan desteğin, Bolşevik örgütü içinde İngiliz yanlısı bir politikayı canlandırmasını ümit ediyordu. Oysa geriye baktığımızda, Bolşevik Yahudilerin görüşlerinin ulusçu olmadığını ve onların Siyonizm'den kesinlikle etkilenmediklerini görüyoruz. İngilizlerin bu umutları boşa çıkmıştı.

İngilizleri bu girişimlerinde teşvik eden başka unsurlar da bulunuyordu. Gerek müttefikleri, gerekse düşmanları, Siyonist hareketi kendi sömürgeci çıkarları ile ilişkilendirmek istediklerini ima ediyorlardı ve bu durum da, Londra'nın Balfour Bildirisi yayınlaması-

nı çabuklaştıran bir etken idi. Ayrıca Yahudilerin Amerika'nın politikalarının biçimlendirilmesi üzerinde oynadıkları role ilişkin gerçek dışı yorumlar da İngilizlerin Siyonizm yanlısı eğilimlerine katkıda bulundu. İngiliz hükümeti, savaş konusundaki çabalarının Amerika tarafından cömert bir biçimde ödüllendireceği beklentisi içindeydi. Kredi şeklinde sağlanması öngörülen bu yardım, çok sayıdaki ABD Kongresi üyesinin itirazı nedeniyle ertelendi. Son olarak da, İngiltere Başbakanı David Lloyd George gibi inançlı Hıristiyanların, Mesih'in ikinci kez gelişine katılımda bulunmak üzere Yahudilerin Filistin'e geri dönüşlerini kolaylaştırmayı arzu ettikleri gerçeğini göz ardı etmememiz gerekiyor.

Kasım 1917'de Siyonist harekete Balfour Bildirisi armağan edildi. Söz konusu belge, yerel nüfus ile çatışmamaları koşuluyla Yahudilere Filistin'de bir vatan kurmaları konusunda izin veriyordu. Böylece, Büyük Savaş yıllarında Arap milliyetçiliği ile İngiltere arasında yaşanan balayı, Filistin'de Arap egemenliğinin kurulması ile sonuçlanmıyordu ve Filistin, Ortadoğu'da İngiliz İmparatorluğu'nun bir bölümü olarak kaldı ve her zaman olduğu gibi, Filistin'in yerli halkının ülkesi olarak varlığını sürdürdü. Filistinliler, İngiliz emperyalizmine, Siyonist kolonyalizme hatta yerel proto-milliyetçiliğe herhangi bir ilgi duymuyorlardı. Ne yazık ki, buna rağmen, bu üç akımın kurbanı olmaktan kurtulamadılar.

Özetle, Filistin'in geleceğine ilişkin pazarlıklar sürecinde, üç belge hazırlandı: Hüseyni-McMahon yazışmaları, Sykes-Picot Anlaşması ve Balfour Bildirimi. Bu belgelerin tümünde de yerel halka bir vaat sunuluyordu. Benimsediği muğlak dille her vaat, diğer iki vaat ile çelişiyordu. Birincisi, Filistin'in geleceğini, Arap dünyasında kurulacak olan bir Arap Haşimî krallığı ile ilişkilendiriyordu. İkincisi, Filistin'in bir İngiliz-Fransız sömürge yönetiminin idaresi altında yönetilmesini öneriyordu. Sonuncusu ise Filistin'i, geleceğin Yahudi devleti olarak öngörüyordu. Bu tepeden inme politikalar oyununda temsil edilen tek grup, Filistin'de yaşayan yabancı nüfustu ve şimdi bu nüfus da birbirinden kesinlikle ayrı üç gruptan oluşuyordu: Bunların en önemlisi, Siyonist yerleşimlerde yaşayanlardı ve bunları Tapınakçılar ve üçüncü olarak da Avrupalı konsoloslar ile temsil ettikleri ülkelerden Filistin'e gelerek burada uzun

süre ikamet eden yabancı konuklar da dahil olmak üzere, konsolosların sosyal çevreleri izliyordu.

Siyonist hareket açısından Birinci Dünya Savaşı bir dönüm noktasıydı. Balfour Bildirisi ve Müttefikler tarafından düzenlenen benzer nitelikteki belgeler, hareketin liderlerinin, tarihin kendi taraflarında olduğu yönündeki kanılarını destekler nitelikteydi. Savaş yıllarında bir süre için, proje tehlikeye girmiş gibi göründü. Türklerin El-Arish'de yenilgiye uğramalarının ve Gazze'nin 1917'de boşaltılmasının ardından kısa bir süre sonra Cemal Paşa, denizden gelecek olası bir İngiliz çıkartmasına karşı Yafa'nın boşaltılmasını emretti. Öyle anlaşılıyor ki Cemal Paşa bu emri öncelikle kentte yaşayan Yahudi nüfus ve Tel-Aviv'deki ufak Yahudi cemaati için vermişti. Toplam 9.000 yoksul ve aç Yahudi, Filistin'in yeni işgalcileri olan İngilizler tarafından geri dönmelerine izin verilinceye kadar geçen on sekiz aylık süre boyunca evlerinden ve işlerinden ayrılmak zorunda kaldılar.

Siyonistler, bu olaylardan yılmadılar ve aksine, tüm gayretleriyle dönemin iktidarda bulunan politikacılarını etkilemeye çalıştılar. Onlara göre retorik ve vizyona dayalı senaryolar, en az bunların uygulanabilmeleri kadar önem taşıyordu. Önde gelen bir entelektüel ve Siyonist hareketin ideologu ve lideri Leo Mozkin, 1918 yılında Filistin sorunu karşısında Siyonist tavrı, hareketin neredeyse tüm diğer liderleri tarafından da mutabık kalınan bir biçimde özetledi. Mozkin'in fikirleri, o dönemde Filistin'in, yerel halkı yaşadıkları bölgelerden göç etmeye zorlamadan 6 milyon Yahudi'yi alabilecek kapasiteye sahip olduğunu savunan bir Alman uzmanın bu savı üzerinde temellendirilmişti. Aynı uzman, böyle bir şeyin gerçekleşebilmesinin büyük ölçüde yerel Arap nüfusun Yahudi egemenliğine ve gelecekte ortaya çıkacak olan Yahudi çoğunluğa rıza göstermesine bağlı olduğunu vurguluyordu. Siyonist harekete yerel nüfus tarafından direniş gösterilmedikçe, bölgede yaşayan insanların yerlerinden sürgün edilmeleri, planın zorunlu bir bölümünü oluşturmuyordu.

Bununla birlikte, Filistin topraklarında Siyonizm'in gerçeklikleri tatmin edici olmaktan hayli uzaktı. İlk kez İngiliz Mandası döneminde kullanılan ve bugün tarihçilerin "Yisuv" (yerleşim) adını verdikleri cemaat, gerek savaştan, gerekse Türklerin baskıcı rejiminden ciddi bir

biçimde zarar görmüştü. Bu cemaat, o dönemde savaş nedeniyle açlıktan ölme noktasına ulaşmıştı. Gerek yerel Yahudi nüfus, gerekse bölgeye yeni göç edenlerin büyük bir bölümü, kıtlık ve yaşam için gerekli temel maddelerin yokluğu sonucu yaşamlarını yitirmişlerdi. Savaş sona erdiğinde bölgede yaşayan Yahudi nüfus 6.000'e inmişti.

Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasını izleyen yıllarda bu absürd tiyatronun son perdesi henüz başlamamıştı. Daha sırasını bekleyen iki aktör daha vardı. Bunların birincisi, karargahını Şam'da kuran ve buradan Sykes-Picot Anlaşması'na meydan okuyan Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal kimliğiyle ortaya çıkan Haşimî Krallığı idi. Daha 1918 baharında Ortadoğu'daki düşmanlıklar henüz sona ermeden, Hüseyin ve ailesi, modern emperyalizmin yerine getirilmeyen vaatlerinin katı gerçekleriyle yüzleşmek zorunda kalmışlardı. Hüseyin'in oğulları ve aşiretleri, İngiliz kuvvetlerine katılarak konvansiyonel güçlerin hemen ardından bir tür gerilla tekniği uygulayarak Müttefik askeri güçlere yardımcı olmuşlardı. Her ne kadar askeri dengede önemli bir değişiklik yapmasalar da, İslam aleminin önde gelen simalarından biri olan Hüseyin'in İngilizlerin tarafında bulunması, Hindistan'daki Müslümanları kendi tarafına çekerek bir tür cihat girişiminde bulunmaya çalışan Türklerin bu girişimine karşı önemli bir darbe oluşturuyordu. Hüseyin başlangıçta ganimetleri oğulları arasında bölüştürmeyi planlıyordu. Bağdat'ı ve o cephede ele geçirilecek olan tüm bölgeleri büyük oğlu Abdullah'a, Şam ve çevresini de küçük oğlu Faysal'a ayırmıştı. Hüseyin'in, Hicaz'daki kendi krallığında önemli pozisyonlara sahip bulunan iki oğlu daha vardı. Arap Yarımadası'nın bu bölümü 1916'da bağımsız bir devlet statüsünü kazandı ve 1918 Versay Barış Konferansı'nda bu bağımsız devlet resmen tanındı.

İkinci aktör, ABD idi. Özellikle ABD Başkanı Woodrow Wilson'un, 1914 yılında savaşta ve barışta Amerika'nın dünya politikasına dahil olmasına ilişkin koşulları belirlemesiyle birlikte, ABD'nin rolü daha da belirginleşti. Wilson, bir Demokrattı ve sömürgeci imparatorlukları parçalayarak, baskı altındaki halklara kendi kaderlerini tayin etme hakkını sağlamayı arzu ediyordu. Aşağıda göreceğimiz gibi aynı süreci, yeni sömürge bölgeleri olarak İngiltere ile Fransa arasında bölüştürülen bölgenin halkı için de talep ediyordu.

Resim 2:
Osmanlı Dönemi sonlarında Ramallah bölgesinde bir köylü ailesi

Savaş davulları Şam ve Kahire'de duyulurken, Filistin'in kırsal bölgelerindeki halk, taraçalı tepelerde, dağların yamaçlarında ve kıyıya doğru hafif eğimle inen bölgelerde oluşturulan yeni yerleşim alanlarında, yüzyıllardır alışageldikleri biçimdeki yaşamlarını sürdürüyorlardı. Köyler, bugün Akdeniz'deki adaların çoğunda olduğu gibi, beyaz badanalı, kem gözden koruduğuna inanılan koyu mavi renkteki dekoratif unsurlarla süslü, meyve ağaçları ve begonvillerle çevrili evlerden oluşuyordu. Her köyün merkezinde, bir caminin de yer aldığı bir meydan, köy halkının buluştuğu ve köyün sorunlarını tartışarak görüş alış verişinde bulunduğu kamusal alanlar olarak kullanılıyordu. Aşiret, bu toplumların kimlik yapısında hâlâ belirleyici bir unsurdu ve din ya da mezhepten daha önce geliyordu. Cemaat özünde ataerkil bir yapıya sahip olmakla birlikte, mülkiyet konusunda eşitlikçi bir anlayış hakimdi. Kadınlara ve çocuklara karşı hayli sert ve katı bir davranış şeklinin benimsenmesine karşın, kendi içinde ilerlemeye ve değişime açık mekanizmalar içeriyordu.

Köyün başlıca geçim kaynağı henüz toprağa dayalı idi. Tarımsal üretim, sınırlı olmakla birlikte, köylülere bir güvence sağlayabiliyordu. Türk vergi tahsildarları, ya da silahlı çetelerin taciz eylemleri oldukça enderdi ve bu nedenle de, kırsal bölgelerde yaşam, rutin bir biçimde sürmekteydi.

Filistin'deki kentler de bu dönemde düzenli bir biçimde büyüyordu ve bu büyüme sürecinde kentlerde yaşayan bazı grupların toplumsal konumları ve yaşam standartları giderek düzeliyordu. Varlıklı ailelerden gelen kadınlar geçmişe kıyasla daha iyi bir sosyal konum edinebilmişlerdi ve çocuklarına daha uygun düzeyde bir eğitim sağlayabiliyorlardı. Gerek kentler, gerekse köyler, ülkenin on altı yüzyılda Osmanlılar tarafından işgal edildiği dönemden bu yana özerk yapılarını korumuştu. Bu özerk yapı kent eşrafının, kendi toplumlarında sahip oldukları başat konumu muhafaza etmelerini ve İstanbul'da kentin önde gelenleri olarak saygın bir konum kazanmalarını sağlıyordu. Ailenin dinsel kökenlerine, servetine ve geçmişine göre farklı kategorilere ayrılabilen bu seçkin zümrelerin üyeleri, İstanbul, bölgesel başkentler olan Beyrut ve Şam, müdahaleci yabancı ülkelerin konsoloslukları ile gerek toplumun içinden, gerekse kent surlarının dışından gelen talepler arasında birer aracı olarak üstlerine düşen görevi başarıyla yerine getirebiliyorlardı. On dokuzuncu yüzyılın sonlarındaki Filistin, "modern Filistin" ne anlama gelirse gelsin, son aşamada kendilerine fazla bir kazanç sağlamayacağının ayrımına herkesten daha önce varan yerel şeyhler ve Bedevi aşiretlerin yitirmeye başladıkları bir ülkeydi. Bununla birlikte, şaşırtıcı da olsa, ortaya çıkan bazı politik değişiklikler sonucu, en azından şeyhlere, gelecekte birtakım roller düşecekti.

BÖLÜM 3

MANDA DEVLETİ: SÖMÜRGECİLİK, ULUSALLAŞTIRMA VE BİRLİKTE YAŞAM

ALLENBY'NİN FİLİSTİN'İ

Mısır'dan gelen İngiliz Keşif Gücü'nün Genel Komutanı General Allenby, 9 Aralık 1917'de Kudüs'ü işgal etti ve işgal altındaki düşman bölgesi olan Filistin'in yönetimini sağlamak üzere geçici bir siyasi çerçeve oluşturdu. Eylül 1918'de, Filistin'in kuzeyi sessiz sedasız bir biçimde ele geçirildi ve yukarı Celile'nin 1919'da Fransız Suriye'sinden teslim alınmasıyla birlikte, bugün bildiğimiz biçimiyle Filistin ve İsrail, tek bir jeopolitik birim ve İngiltere İmparatorluğu'nun Ortadoğu'da ayrılmaz bir parçası haline geldi.

Allenby kendisini, Haçlı ruhunun yeniden doğuşu ya da "ülkesi", Kahire'deki Arap Ofisi'nden gelen Arap yanlılarının yardımıyla ele geçirilen İngiliz İmparatorluğu'nun yeni topraklarına çok benzeyen bir biçimde yönetilen bir "sözde kral" olarak görüyordu. Allenby, Arap işbirlikçilerinin yardımıyla, Filistin'de yeni bir siyasi oluşumun temellerini attı. Filistin'e gelişinden birkaç ay sonra, Hindistan, Afrika ya da Mısır'da deneyim kazanan sömürge subaylarından oluşan küçük bir grup, Allenby'nin uzmanlar grubuna katıldılar. Bu sömürgeci subaylar, bir Arap ülkesinin İngiltere'nin sömürgelerine katılması düşünü paylaşıyordu.

General Allenby ile 1918-1920 yılları arasında onun yerini alan iki askerî vali, bir Arap ülkesi olarak gördükleri bu bölgede Yahudilere bir devlet kurma vaadinde bulunan Balfour Bildirisi'nin içerdiği taahhütten dolayı oldukça zor bir durumda kalmışlardı. Yönetimin üst ve ast kadrolarında yer alan bazı üyelerin bu konuda itirazlarının bulunmasına rağmen, kişisel fikirlerin herhangi bir önemi bulunmuyordu. Bu konudaki politikalara ilişkin kararlar, Londra'da kapalı kapılar ardında alınıyordu. Ayrıca yerel İngiliz yönetimi bünyesinde, Siyonist hareketin ilerlemesine destek sağlayan Siyonizm taraftarı bir grup da bulunuyordu. İster askeri vali, ister sömürge memuru ya da ister Arap yanlısı, ister Siyonizm yanlısı olsunlar tüm İngilizlerin nihai amacı, Filistin'de İngiliz çıkarlarına hizmet etmekti. İngiltere'nin Ortadoğu'ya yönelik kararları, salt Ortadoğu'daki gelişmelerin ışığındaki yorumları yansıtmakla kalmıyor, aynı zamanda daha küresel boyuttaki İngiliz stratejisini de yansıtıyordu.

Allenby'nin Filistin'i ağır darbeler almıştı. Doğal yapı, özellikle sahil bölgeleri savaşın izlerini taşıyordu. Arazinin yaklaşık üçte biri, ekilmiş alanlardan, diğer üçte birlik bölümü kentsel alanlardan, kalanı ise çöllerin ve doğal su kaynaklarının karışımı bir doğal yapıdan ve Türklerin savaş makinesi tarafından yok edilmeden önce yer alan ormanlardan artakalan çorak araziden oluşuyordu. Bölgede yaşayan 800.000 kişilik nüfus, yeni yönetim tarafından derhal dinsel inançlarına göre sınıflandırılmıştı. Buna göre bölge nüfusunun dağılımı şöyle idi: 650.000 Müslüman, 80.000 Hıristiyan ve yerel Yahudi *milleti* ve Siyonist yerleşimciler de dahil olmak üzere, 60.000 Yahudi.

Savaşın sona ermesinin hemen ardından, sanki Osmanlılar ülkeye hiç gelmemişler gibi, bölgede Türklerin yönetim biçimi ve Türkçe'nin kullanılması tamamen ortadan kalktı. Yeni işgalci güçler açısından, kentli Müslüman seçkinler, ülkenin liderlik yapısını ellerinde bulunduruyorlardı. Filistin halkı, Avrupalıların ülkeyi savaş alanı olarak kullanmalarına yönelik kararlarının bedelini çok ağır bir biçimde ödemişlerdi. Yaklaşık 40.000 Müslüman, 10.000'in üzerinde Hıristiyan ve 1.000'in üzerinde Yahudi, zorbalık, silahlı çatışmalar, kıtlık ve hastalık sonucu yaşamlarını yitirmişlerdi. İstatistiklere göre, bölge nüfusunda "yüzde altı oranında bir azalma" kaydedilmişti.[1]

Filistin'de, Osmanlı döneminde olduğu gibi nüfusun büyük bir bölümü sayıları bini bulan köylerde, daha önceki yüzyıllarda olduğu gibi bölgeden elde edilen maddelerden inşa ettikleri binalarda yaşıyorlardı. Bu maddeler, dağlık bölgelerde taş, düzlük bölgelerde ise çamur, kil ve samandan oluşuyordu. Evlerin inşasında seçilen malzemelerin simgesel bir özelliği vardı. Tepelik alanlarda inşa edilen taş evlerin savaşın şiddetine direnebilmelerine karşın, sahil bölgelerde kilden inşa edilen evler, yerle bir olmuşlardı. Filistin'in kırsal bölgelerinde yaşayan nüfusun tümü de yaşamını çiftçilikten sağlamıyordu. Toplumun yaklaşık %15'lik bir bölümü, tarımsal üretimle dolaylı ilişkisi bulunan (ticaret, katırcılık, aracılık gibi) faaliyetlerle geçiniyorlardı. Tüm bölge halkı, su kaynakları konusunda gerek kendi aralarında, gerekse Siyonist yerleşimcilerle rekabet içindeydiler. Çiftçilerin

[1] McCarthy, 1998, s. 26

çok az bir bölümünün sulama olanakları buluyordu. Yaklaşık yüzde doksanı ya yağmur mevsimini bekliyor ya da verimliliği çiftçiden çiftçiye değişen bir biçimde, bölgede bulunan –ve o tarihe kadar hayli kirlenen—nehirlerden ve kaynaklardan su çekiyordu. Modern sulama yöntemlerinden yararlanamayan çiftçiler, ya turunçgiller yetiştiriyorlar ya da satmak üzere sebze ve meyve ekimiyle uğraşıyorlardı.[2]

Savaş rüzgârlarının yatışmasının ardından, bölge halkının yaşamın eski haline getirilmesine yönelik girişimleri, her yerde kendini yoğun bir biçimde hissettirdi. Osmanlı yönetiminin son yıllarında köy ekonomisini yönlendiren üretim biçimleri, İngiliz Mandası altındaki Filistin'de de aynen sürdürüldü. Tarıma dayalı pazarlara yönelik yatırımlar artırıldı. Buğday, susam ve darı ekimi tüm bölgede yaygın bir biçimde uygulandı ve bu tür tarım sonucunda tarlalardaki ürün çeşitliliği ve renk zenginliği önemli ölçüde azaldı.

Köyler, yerlileri için güvenlikli bir yaşam alanı sunuyordu. Ayrıca, İngiliz müdahalesinin kademeli ve ağır bir gelişim izlediğinden ve yaşamın belirli alanları üzerinde odaklandığından dolayı bir anonimliği içeriyordu. Bu arada İngiltere'de, Londra'nın sömürgelerini ne ölçüde ve ne şekilde yönetmesi gerektiği konusunda iki düşünce akımı bulunuyordu: İngiliz yönetiminin ilk yıllarında yaygın olarak benimsenen cömert bir yaklaşım ve daha sonraki dönemin politikalarının ayırıcı bir özelliği olarak, daha sıkı bir yönetim tarzı anlayışı. İlk strateji, Filistin'de İngiliz varlığının uzun yıllar devam edeceği varsayımından yola çıkıyordu belgelerde daha yumuşak bir ifadeyle "İngiliz Uluslar Topluluğu Yaklaşımı" (*Commonwealth Approach*) olarak söz ediliyordu. Bu yaklaşımın temel mantığına göre, ekonomik özerklikten hem sömürgecilerin, hem de sömürgelerin yararlanabilmeleri için, yerel altyapıya yatırım yapılması gerekiyordu.

Temelde, yatırım -diğer bir deyişle müdahale- ve özerklik arasındaki seçim, tam olarak açık değildi. Daha erken dönemlerde hükümet, köylere geleneksel hiyerarşi ve adetleri doğrultusunda özerklik sağlama yoluyla, Hindistan örneğini izlemek istiyordu. Ancak, İngiliz kolonyalizminin altyapının geliştirilmesinde çok daha yoğun bir biçimde yer aldığı Mısır'dan gelen görevliler başta

---

2 Asaf 1970, s. 201 (İbranice)

olmak üzere, çeşitli etkilerin devreye girmesiyle İngiliz mandası hükümeti, başlangıçta olmayı istediği ya da beyan ettiği düzeyden daha müdahaleci bir politika izlemeye başladı.

Kuramda, özerkliğe verilen öneme karşın, İngiliz yönetiminin ilk on yıllık döneminin sonlarına doğru daha yoğun bir sömürgeci müdahale ortaya çıktı. İngilizler, yerel tarım politikaları, eğitim altyapısı, sağlık hizmetleri ve siyasi eğilimler üzerinde daha etkili olmaya çalıştılar. İngilizlerin amacı açık ve kesin biçimde sınırlı bir modernleşmenin sağlanmasına yönelikti. Mısır ve Hindistan'da ortaya çıkan İngiliz karşıtı milliyetçiliği doğuran tehlikeli sıçrayışları önleyecek biçimde, bölgeye özgü yerel geleneklerin de yardımıyla kırsal bölgelerde yaşam düzeyinin yükseltilmesi. Bu çerçevede, il okullarının yaygınlaştırılması teşvik edilmekle birlikte, liselere ve elbette ki üniversitelere gerek görülmüyordu. Bu yöntemle kolonyalist idareciler, yerel ekonominin Yahudi piyasalarla rekabet edebilmesine olanak tanımayan, ağır bir gelişim sürecinin gerçekleşmesine izin veriyorlardı.

Her şeyden önce yöneticiler, köylülerin kırsal bölgelerde kalmalarını sağlamak istiyorlardı ve geleneksel tarıma dayalı üretimin bunu sağlayabilmesini umut ediyorlardı. Geniş çapta kentleşme, kontrol edilmesi olanak dışı tehlikeli bir süreç olarak görülüyordu. Yerel toplumsal seçkinlerin konumlarında bir değişiklik olmayacaktı. Ancak seçkinler, köyler ile hükümet arasında aracı konumunda bulunan İngiliz yöneticilere tabi olacaklardı.

İngiliz eğitim politikası, bu eğilimleri oldukça net bir biçimde yansıtabilmektedir. Bu çerçevede, hükümet denetimi altında kırsal bölgelere yönelik bir eğitim sistemi geliştirildi. Öğretmenlerin eğitimine özel bir önem verildi. Öğretmen yetiştiren iki kolej, Kudüs'te eğitime açıldı. *Sultaniye* mektebi kapatıldı ve burada bulunan, Cemal Paşa'nın büyük bir gururla Almanya'dan getirttiği sofistike eğitim gereçleri bu okullara aktarıldı. Kızların eğitimine de önem verildi ve İsmail-el-Hüseyni dönemindeki okullardan çok daha büyük ve gelişmiş kız okulları açıldı.[3] Bir yıl içinde gerçekleştirilen bu hamlelerin sonuçları somut bir biçimde kendisini gösterdi. Her

[3] Filistin Hükümeti, Eğitim Bakanlığı, *Note on Education in Palestine, 1920-1929* s. 4 (Hayfa Üniversitesi kütüphanesi mikrofiş arşivlerinde yer alan rapor)

köyde ve kasabada bir ilkokul bulunuyordu ve her köye, yeni bir okul açması koşuluyla 30 sterlin tahsis edildi. Yalnızca 1919 yılında, kırsal Filistin'de elli iki okul eğitime açıldı.[4]

Sivil idare yönetimi devraldığında, tipik bir kolonyalist eğitimci olan Humphry Bowman, eğitim sisteminin sorumluluğunu üstlendi. Bowman, bölge halkını, daha önce Mısır ve Hindistan'da yaşayan insanlara baktığı biçimde görüyordu: Cahil ve her şeyden önce doğru dürüst bir eğitim alamayacak derecede yoksul. Bununla birlikte bölge halkının eğitimine olan yaklaşımında aşağılama ve kırıcı davranmanın ötesinde bazı güdüler de bulunuyordu. Eğitim konusunda ilerleme kaydetmeyi içtenlikle arzu ediyordu ve gerçekten de yerel eğitim sistemine katkıda bulundu. Ramallah'da 1920 yılında ikinci bir öğretmen okulu ve 1931 yılında Tul-Karem'de Kedouri College adlı bir ziraat mektebi açtı (bu okulu, Tabor Dağı eteklerindeki, Yigal Alon ve İzak Rabin gibi yeni kuşak Siyonist liderleri için bir tür hazırlık okulu işlevini gören Yahudi okulu Kedouri College ile karıştırmamak gerekiyor). Bowman'ın amacı, ilköğrenimi yaygınlaştırmak, orta öğrenim sistemini belli ölçüde geliştirmek ve daha genel, ulusal olmayan eğitim için sınırlı bazı olanakları sağlamaktı. Kısacası Bowman, köylerin geleneksel yaşam ve üretim biçimlerini sürdürmelerini ve (onun gözünde siyasileştirmenin ve milliyetçi görüşlerin yaygınlaşması için bir reçete işlevini gören) kentleşmeye yönelik değişime herhangi bir ödün vermemeyi arzu ediyordu.[5]

4 Tibawi 1956, s. 24-25.
5 Bowman 1947

Resim 3:
Kudüs Kız Koleji, 1920

Bölgeye yeni gelen İngilizler bir anlamda -sağlık uzmanları ve tabipler olarak- halk tarafından iyi karşılanmışlardı. Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda Filistin, özellikle hijyen koşullarının bulunmamasından dolayı hâlâ birçok hastalığın nüfusu kırıp geçirdiği bir ülke idi. Filistin tarihinde, yerel topluma hizmet eden bazı Avrupalı doktorlardan söz etmek gerekiyor. Bunların çoğu savaşın ardından, Filistin'deki İngiliz ordusunun sağlık birimlerinin üyeleri olarak ülkeye gelmişlerdi ve Filistin'in doğu Akdeniz'de yaşayan en sağlıklı toplumlardan biri olmalarını sağlayacak biçimde, sağlık ve hijyen alanındaki yasal düzenlemeleri geliştirmek üzere önemli gayretler gösterdiler. [6]

---

6 Gurney 1920, s. 1-20

Tabiplerin bu girişimlerini güdülendiren tek unsur, göründüğü gibi salt özveri değildi. Allenby'nin emrinde bulunan binlerce asker, onun "sağlıksız koşullar" olarak adlandırdığı bir dizi hastalıktan dolayı son derece zor bir durumdaydılar ve bu İngiliz askerlerinin yaşamlarını kurtarmak için ivedilikle bazı önlemlerin alınması gerekiyordu.[7] En kötü sağlık koşullarında yaşayanlar ise Bedeviler-di. Keçi kılından yapılan çadırları ve giysileri aşırı doğa koşulları karşısında onlara yeterli koruma sağlayamadığı gibi, sivrisinekler ve bitler karşısında da savunmasız durumdaydılar. Toplumun daha varlıklı kesimleri arasında bile para ve yeterli gıdaya sahip olmak, sıtmaya ve tüberküloza karşı bir koruma sağlayamıyordu. Kültürleri gereği yaşamlarını açık havada geçiriyor olmasalardı, çiçek, tifüs ve kızamık gibi hastalıkların oranı da, hiç şüphe yok ki daha yüksek olurdu. İngilizlerin ülkeye getirdikleri sağlık sistemi ve ilaçlar sayesinde ölüm oranında bir azalma sağlandı. Bazı İngiliz doktorları, kırsal Filistin yaşamının onlara öğretecekleri bazı gerçekler olduğunu bile düşünüyorlardı. Yazdıkları raporlarda, kadınların nasıl kolay ve doğal bir biçimde doğum yapabildiklerini büyük bir şaşkınlıkla aktarıyorlardı. Ayrıca önyargılarının aksine, bedenin akut bir hastalık tarafından etkilenmemesi koşuluyla, şifalı otlarla bedensel yaralanmaların kısa bir sürede iyileştiğine şahit olmuşlardı.

Kolonileştirmenin kontrol ve sömürü anlamına gelmesine rağmen, bu amacın yerine getirilmesi için inşa edilen altyapı, bu sürecin yararlı yan ürünlerini oluşturuyordu. İletişim ve altyapı alanlarında yatırımlar gerçekleşiyordu ve bunun sonucu olarak da Filistin'in kırsal bölgeleri tecrit edilmişlikten göreceli olarak kurtuluyordu. Trenler ve kamyonlar, ülkenin neredeyse her bölgesine telgraf ve posta hizmetleri sunuyordu. Osmanlı döneminin sonlarına doğru yurt dışına gidecek olan postanın Avrupa'ya sevk edilebilmesi için önce Yafa'ya gönderilmesi gerekiyordu ancak bu dönemde, ülkenin her yerinde postaneler açıldı. Aynı dönemde halka açık bir telefon şebekesi oluşturuldu, eski yollar tamir edilerek asfaltlandı ve demiryolu şebekesi, ülkenin birçok noktasına ulaşacak biçimde genişletildi.[8]

---

7 Pirie-Gordon 1919, s. 79

8 Biger 1994, s. 118-131.

Bununla birlikte, hükümetin çabalarının önemli bir bölümü, zaman ve enerji açısından, tepeden gelen politikalara yönlendirilmişti. Hedef, açıkça belliydi: Mısır ve Hindistan'daki İngiliz yönetimi modeli üzerinde bir Arap-Yahudi yönetiminin oluşturulması ve bu bağlamda, Arap-Yahudi yasama ve yürütme mercilerinin üzerinde bir İngiliz manda yönetimi komiserinin atanması. Bölgenin gelişimi ve refah düzeyinin yükseltilmesine yönelik girişimler, bu yapılanmanın ardından gelecekti. Siyasi gündemin en üst maddesini, kırsal bölgede yaşayan Filistinlilerin kendi varlıklarını kentli seçkinlere kıyasla yoğun bir tehdit altında görmelerinden dolayı, Siyonist yerleşimcilerle yerel halk arasında giderek tırmanan çatışma oluşturuyordu. Bu gerginlik, toprak satın alma işleminden sorumlu Siyonist görevlilerin ilk gezilerini gerçekleştirdikleri 1919 yılında başlamıştı. Bu görevliler, kentli seçkinlerin mülkiyeti altında bulunan toprakları denetlemek üzere bölgeye gelmişlerdi. Bunun akabinde, büyük bir bölümü kıyılarda yer alan, modern sulama yöntemlerinin uygulandığı ve yeni inşa edilen konutların tel örgülerle çevrelenerek koruma altına alınan yeni Yahudi yerleşimleri ortaya çıkmaya başladı.

Bununla birlikte, her ne kadar uzaklarda yaşan İngiliz hükümdarının simasını ancak İngiliz-Mısır sterlini resmi kur ilan edildikten sonra banknotların ve metal paraların üzerinde görmelerine karşın (1927 yılında bu para birimi, sterlin ile aynı değere sahip olan ancak biçim olarak Mısır lirasına benzeyen Filistin sterlini ile değiştirildi)[9], kolonyalist idareciler, Filistin'in kırsal bölgelerinde yaşayan halk ile neredeyse dirsek teması mesafesinde bulunuyorlardı. Ayrıca, Osmanlı döneminde yöneticilerin vergi tahsilatı dönemlerinde halkla yüz yüze gelmelerine karşın, İngiliz yönetimi işini köylerin ihtiyar meclisine bırakmış ve bir dönem için İngiliz yöneticiler Osmanlılar tarafından uygulanan vergi sistemini değiştirmeden uygulamayı sürdürmüşlerdi. En ağır vergi yükü, İngilizlerin de Türklerle aynı titizlikle köylülerden talep ettikleri ondalık vergi (âşar vergisi) idi.

Allenby, yerini sivil bir hükümete bırakarak İngiltere'ye geri dönmesiyle birlikte, durgunluk dönemi de sona erdi. Kentlerde ticari

9 Asaf 1970, s. 276.

yaşam, 1920 yılından başlayarak yeniden canlandı ve bu gelişmeyle birlikte köylerin özerk yapılarında bir aşınma ortaya çıktı. On beş yılı aşkın bir süre boyunca, oldukça ölçülü bir biçimde piyasa güçleri, ya da bu güçlerin gerisinde yer alan insanlar, köylerin apolitik ortamını işgal etmişlerdi. Tarımsal üretimle uğraşanlar ürünlerini yakınlardaki yalnızca kentlere ve kasabalara satmakla kalmıyorlar, aynı zamanda mallarını bildikleri dünyanın dışında uzanan, daha önce görülmemiş düzeyde tüketim potansiyeline sahip olan ve giderek büyüyen Filistin'in Yahudi nüfusuna ihraç ediyorlardı. Filistin ekonomisi dışındaki bölgelere pazarlanan Filistin'in tarımsal üretiminin oranı, 1921'de yüzde 50 iken, 1935'te yüzde 65'e ulaşmıştı.[10]

Yeni müşteriler profilini oluşturan İngilizler ve Yahudiler, meyve ve sebzenin yanı sıra insan gücüne de gereksinim duyuyorlardı. Yahudi ekonomisinde istihdam edilen Filistinlilerin sayısı, 1921 – 1935 yılları arasında, üç misli arttı ve 4.000'den 12.000'e yükseldi. Bu rakam, tam da bu yıllar arasında Siyonistlerin Filistin iş gücünün dışlanmasına yönelik kararlılığının güçlendiğini, formüle edildiğini ve uygun bir ideolojiye dönüştürülerek bu ideolojiden sapmaların cezalandırıldığını öne süren ulusal anlatılar dikkate alındığında, daha da önem kazanmaktadır. Bununla birlikte, Siyonist liderlerin yalnızca Yahudi iş gücünün istihdamına yönelik politikalar izleme çabalarına rağmen, Filistin ve Yahudi piyasaları birbirlerine bağımlı bir biçimde var olmayı sürdürdüler ve bizzat Yahudi ve Filistin halkları, her iki tarafın siyasi seçkinlerinin ayrımcılı taleplerine karşı çıktılar.

Bu, birçok açıdan İngiliz mandası yönetimi altındaki Filistin'in yazılmamış tarihidir Olayların aşina olduğumuz bir biçimde aktarılması, yerel milliyetçiliklerle yüzleşmek zorunda kalan İngiliz sömürgeciliğinin dramatik bir öyküsünü ortaya çıkartır. Bir bütün olarak bölge nüfusunu etkileyen entrikalar ve iktidar ilişkilerinden oluşan bir görünüm. Bu görünümle çelişmese de, benim yorumuma göre, bu süreç tamamlanmadan önce yeni bir yaşam şeklini oluşturmaya çalışan grup, ne yerel seçkinler ya da liderler grubu, ne de İngiliz yönetici sınıfı olmuştur.

---

10 Mezer ve Kaplan 1990, s. 165-166 (İbranice). Ayrıca, bkz. Mezer 1998, s. 26-29.

İngiliz mandası yönetimindeki Filistin üzerine yazılan kitapların çoğu, Nisan 1920'de patlak veren ilk şiddet dalgasında doruk noktasına ulaşan çatışmanın ilk günlerinden yola çıkarak başlarlar. Oysa, bu tanımın indirgemeci niteliğini de dikkate almamız gerekiyor. İnsanların büyük bir bölümünün yaşadıkları göreceli olarak özerk uzamlarda din ve maneviyat, İngiliz görevliler ya da Siyonist kolonyalistlerden çok daha yoğun bir biçimde ortak olarak paylaşılan bir etkiye sahipti. Gerçekten de, amatör ya da profesyonel olarak etnografiye ilgi duyan ilk ziyaretçiler, Filistin köylerinde yaşamın çeşitli yönleri üzerine çeşitli yazılar yazmışlardır. Bu yazıların da gösterdiği gibi, metafizik dünya kırsal yaşamda hâlâ önemli bir yer tutuyordu (be İngiliz mandası yönetiminin sonu kadar da tutmaya devam etti).

Kırsal Filistin'de köylüler hâlâ yerel azizlerine yeni yöneticilerden ya da ulusal liderliğe aday kişilerden daha fazla güveniyorlardı. Kutsal sayılan kişilerin kabirlerine (*makam*) yapılan ziyaretler, daha önce olduğu gibi İngiliz mandası döneminde de Filistin'de oldukça yaygındı ancak Osmanlı döneminde bu tür yerler, üç tek tanrılı dinin temsilcileri tarafından ortak olarak ziyaret edilirlerdi. Ulaşımı oldukça güç yerlerde bulunduklarından dolayı, bu bölgelere yapılan ziyaretler, toplu halde ve eşek ya da katır sırtında gerçekleşirdi ve ziyaretçiler, uzun süre kalacakları için yanlarında kendilerine yetecek kadar erzak bulundururlardı. Neredeyse Filistin'deki her köyde en az bir -bazen birden fazla- *makam* bulunurdu. Mitolojik kahramanlar ya da Arap istilaları döneminde yaşamış gerçek savaşçılar, Kuran'da ya da İncil'de yer alan figürler, hatta 1840'lı yıllarda Mehmet Ali'ye karşı savaşan kişiler, bu kutsal bölgelerdeki türbelerde yer alabilirdi. Örneğin, Kudüs'te Kral Davut ile ilişkilendirilen birçok yapının inşasını üstlenen Dajani ailesi gibi, bu azizlerin soyundan geldiklerini iddia eden ya da öyle olduklarına inanılan kent eşrafından bazı ailelerin üyelerin mezarları da burada yer alabiliyordu. Ayrıca bu azizler arasında kadınlar da bulunabiliyordu. Güney Filistin'de yaşayan Bedeviler, gerek yaşamında, gerekse ölümünden sonra hastaları iyileştirdiğine inanılan aziz Ahmed Abu Shabib'in kızı Fatma gibi bazı azizeleri kutsuyorlardı. Bununla birlikte, İngiliz mandası döneminde bu tür alanlar politikleştirildi ve bunun sonucu olarak da farklı mezheplere ait kutsal yerler olarak kendi aralarında bölündüler.

Filistin'de yaşamak bundan böyle, daha önce eşine rastlanmamış ölçüde bir bütünlük içeren jeopolitik bir birime ait olmak anlamına geliyordu. Bu durum, bir şekilde temeldeki uyumlu etnik ve dinsel dokuya tekabül eden kolonyalist girişimin bir sonucuydu. Filistin daha önce hiçbir dönemde kesin çizgileriyle tanımlanan bir ülke olmamıştı ve bu nedenle de bu gelişme, geçmişten bir kopma anlamına geliyordu. İngiliz hükümeti, Filistin'in konumunun nihai uluslararası onayının beklendiği 1923 yılında, ulusal hareketlerin üzerinde mücadelelerini sürdürecekleri, bölgede yaşaya halkın da kesin bir aidiyet duygusu geliştirecekleri daha iyi tanımlanmış bir uzam oluşturmak üzere, ülkenin nihai sınırlarını belirledi. Sınırların nihai olarak belirlenmesi, Siyonist hareketin, Eretz Israel, İsrail ülkesi kavramına coğrafi bir boyut kazandırmalarına yardımcı oldu.

ŞEHİRLERİN ULUSALLAŞTIRILMALARI (1918–1920)

Siyasi gelişmelerde yer alan iki bölüm, kentli seçkinler tarafından yakın bir biçimde izlenmişti: Manda yönetimine Balfour Bildirisi'nin dahil edilmesi ve 1918 yılının sonlarına doğru Şam'a girmesinin ardından Faysal'ın büyük Suriye'nin kralı olduğu yolundaki iddiasına karşı Fransızların başlattıkları mücadele. Politikaların kırsal Filistin'e tecavüzlerinin ağır bir seyir izlemesine karşın, Filistin'in kentli seçkinlerinin dünyasında dörtnala bir süratle ilerliyorlardı. Kentlerde yeni bir güç ortaya çıkıyordu: Milliyetçilik. Kısa bir sürede milliyetçi bir kimlik kazanan dini eşraf tarafından milliyetçilik tüm bölgede yaygınlaştırılıyordu.

Dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi Filistin'de de milliyetçilik, ortak bir geçmişi, şimdiki durum üzerine bir yorumu ve geleceğe dönük bir vizyonu paylaşan insanlar arasında oluşturulan güçlü bir bağ anlamına geliyordu. Yaşamın farklı konumlarında yer alan insanlar, gerek kendilerini, gerekse kendilerini çevreleyen dünyayı benzer bir biçimde hayal ediyor ya da kurguluyorlardı. Bu anlamda, siyasi bir kolektivizm de söz konusu oluyordu. Bunun ne ölçüde yeni bir durum olduğunu söylemek, hayli zor. Bu süreçte yer alan insanlar, Osmanlı dönemi soyluları olarak daha önce sürdürmüş oldukları yaşam tarzına büyük ölçüde bağlı kalmışlardı ve dayanışma ve özveri açısından milliyetçiliğin kendilerinden ne tür

taleplerde bulunduğu konusunda tam anlamıyla net bir fikir geliştirememişlerdi.

Ulusal bir deneyim olarak yaşam üzerine geliştirilen yeni yorumlar, Filistin'in belli başlı kentlerinde yaşayan aşirete benzeyen aşina çevreler tarafından kesin çizgilerle tanımlanmıştı. İngilizler bölgeye geldiklerinde, kentli eşraftan gelen ailelerin daha önce de olduğu gibi, sosyal, kültürel ve dinsel yaşamı kontrolleri altında bulundurduklarını, hatta Kırım Savaşı'ndan bu yana ekonomik güçlerinin daha da arttığını gözlemlediler. Konsoloslar tarafından Osmanlı döneminde hazırlanan raporlardan, yerel liderlerin kimler oldukları, İngilizler tarafından zaten biliniyordu: Söz konusu raporlarda, geç Osmanlı döneminin kentli eşrafı ya da *ayanlar* olarak bu liderlerin kimlikleri listeler halinde belirlenmişti.[11] Bununla birlikte, geç Osmanlı dönemine karşılaştırıldığında, belirgin bir farklılığın bulunduğu göze çarpmaktadır: Filistin'de Osmanlı döneminin sona ermesiyle birlikte, belirli bir kuşağın siyasi yaşamı sona ermiş ve daha genç bir politikacılar kuşağı ortaya çıkmıştır. Bu yeni dönemin liderleri, henüz yirmili yaşlarında olan ve Kudüs, Yafa, Nablus, El Halil ve Hayfa'nın *ayan* ailelerinden gelen genç adamlardan oluşmaktaydı. Almış oldukları daha laik ve belli ölçülerden Batılı eğitimden dolayı, yeni yöneticilerle daha kolay ilişki kurabiliyorlardı. Osmanlı döneminin son yıllarında Arap milliyetçiliği düşüncesinin cazibesine kapılan bu genç kuşak, milliyetçi politikalardan yoğun bir biçimde etkilenmişlerdi. Bununla birlikte, bu grubun ancak çok küçük bir bölümü, Şam, Beyrut ya da Kahire'de kurulan gizli Arap örgütlerine etkin bir biçimde katılmayı seçti. Bunun bir nedeninin korku olmasına rağmen, esas neden, yaşlı kuşağın Osmanlı dünyasının değişmeden kalmasını arzu etmelerinden kaynaklanıyordu. Ancak artık bir Osmanlı Devleti'nin mevcudiyeti söz konusu değildi ve daha da önemlisi, Faysal'ın Büyük Suriye'si şeklinde, sanal olmasına rağmen yine de gerçek bir Arap devleti bulunuyordu. Ulusal söylem üzerinde oynanabilir, bu söylem kesin bir biçimde dile getirilebilir ve yaygın bir biçimde kitlelere ulaşması sağlanabilir. İngilizlerin kentsel eğitim sistemi üzerindeki etkisi,

---

[11] Porath 1974. Birinci ciltte politikacıların oluşturduğu bu gruba dahil kişiler, kronolojik bir sırayı izleyen bir biçimde belirtilmiştir.

başlangıçta genç milliyetçilerin düşleri ile uyumlu görünüyordu. İngilizler, Arapça'yı ulusal dil olarak ilan ederek, ulusal kimliğin daha da kesin bir biçimde tanımlanmasına yardımcı oldular. Sekülarizmin dinsel eğitimin yerini almasını sağladılar ve ulusal seçkinler tarafından ulusal bir gücün teşvik edilmesine ve bölücü bağlantılara karşı mücadeleye yardımcı oldukları kabul edildi.

Faysal'ın Filistin'i, bağımsız bir Arap krallığının ayrılmaz parçası olarak görmesi, çömez konumundaki milliyetçileri hazırlıksız yakaladı. Ülke, İngilizler tarafından yönetiliyor, Siyonistler tarafından arzu ediliyor ve 1920'lere kadar Haşimîler tarafından sahipleniliyordu. Ancak bu, bölgedeki milliyetçilerin tam olarak edilgin bir konumda bulundukları anlamına gelmiyor. Filistin'de Arap milliyetçiliğinin siyasi arenasına girmeyi seçen herkes tarafından etkilenebilecek bir tarihsel an duygusunu paylaşıyorlardı. Bu grubun daha duyarlı üyeleri, matbaanın gücünü kavramışlardı ve ülkenin politikasında madun bir konumda bulunmalarına rağmen, ülkenin geleceği üzerine görüşlerini kendi kuşaklarından gelen diğer kişilere de iletebilmek üzere gazeteler yayınlayarak bu güçten yararlanmaya başlamışlardı.[12]

Harekete yeni katılan eylemciler, Balfour Bildirisi'nin birinci yıl dönümüne ortak bir yanıt geliştirmek üzere, önce Yafa ve Hayfa'da, daha sonra da Kudüs'te gazeteler yayınladılar. Bu eylemin gerisinde, erken dönem gazetecilerinin neredeyse tümünün, milliyetçiliği iki dinli bir hareket olarak teşvik eden Hıristiyanlardan oluştuğu gerçeği yatmaktadır. Basındaki tartışmalar, 1918'de eşraf ailelerden gelen coşku dolu genç Filistinlilerin, Filistin'in ilk siyasi partisi olan Hıristiyan-Müslüman Birliği'ni kurmalarıyla birlikte gerçek anlamda siyasi eyleme dönüştü. Siyonizm'e ve Faysalizm'e karşı ulusal bir güç gösterisi örgütlemeyi amaçlayan bu kurul, ülke çapında şubeler açarak etkinliğini sürdürdü.

Balfour Bildirisi'nin birinci yıldönümü, ulusal bir protesto günü ilan edildi ve bu eylem, ülkenin önde gelen ailelerinin göreceli olarak az tanınan üyeleri tarafından bile güçlü bir biçimde desteklendi. Eylemin başarısı, daha fazla sayıdaki Müslüman eşraf ailelerinin

12 Khalidi 1997, s. 94-126.

bu kampanyayı desteklemelerini sağladı. Filistin'in siyasi geleceğinin belirlendiği yıllarda yüzlerce, hatta kimi zaman binlerce kişinin protesto eylemlerine fiilen katılmalarına rağmen, seçkinler gelecekte kurulacak olan devletin altyapısını oluşturabilmek üzere daha tutarlı bir zemin üzerinde örgütlenme konusunda yeterince istekli davranmıyorlardı. Siyonizm'in, küçük ve kapalı cemaatlerden anonim ve gayrı şahsi modern bir yapılanmaya doğru evrildiği dönemde, Filistinli politikacılar siyasi iktidarın dizginlerini manda yönetimi yerine Faysal'ın ellerine teslim etmeyi yeğliyorlardı.

Ayanların ulusal liderlere dönüşümü sürecinde İngilizler, tuhaf bir rolü üstlenmek üzereydiler. İngilizlerin karşı karşıya oldukları başlıca sorun, "Filistinli Müslümanlar" adını verdikleri cemaatin seçkinleri de içermesine rağmen, herhangi bir liderlerinin olmaması bir yana, liderlik kavramına bile sahip olmamalarıydı. İngilizler, hiç değilse dinsel bir unvana sahip bir başkan tarafından temsil edilen bir topluluğu ifade eden Osmanlıların *millet* kavramını Filistin'deki Müslüman çoğunluğa kabul ettirmeye çalıştılar. İslam kültürü üzerinde uzmanlaşan kişiler, Müslümanların toplumsal hiyerarşisinde en yüksek konumu belirten "müftü" kavramını yeniden keşfettiler. Müftü, Kuran'daki ayetler ve İslamiyet konusunda sahip olduğu bilgiler bazında yargı yetkisine sahip Müslüman bir din adamı idi. Müftü tarafından verilen yargısal kararlar, yaşamla ilgili din dışı ve kritik önem taşıyan tüm konulara uygulanabiliyordu ve gerek bir bütün olarak cemaati, gerekse bireysel eylemleri etkiliyordu. Müftünün toplumda oynadığı rolün önemi, Mısır'da bulunan İngilizleri hayli etkilemişti. Laik ulusal hareket iktidara gelinceye kadar Mısır müftüsü, ülkenin en yüksek dinî mercii olarak kabul edilmişti. İronik bir biçimde Filistin, Ortadoğu'da bir müftünün liderliği altında bulunan tek İngiliz sömürgesi olmasına karşın, daha sonraki dönemde bölgede İngilizlerin düşmanları arasında müftü de yer alıyordu.

Filistin'de çok sayıda müftü bulunuyordu. Belli başlı her kentin ve her İslamî akımın başında bir müftü vardı. Osmanlılar tarafından tercih edilen bir mezhep olan Hanefiler, Filistin'de başat konumda idiler. Bu nedenle İngilizler, Küdüs'deki Hanefi müftüsünü Filistin müftüsü ve Müslüman çoğunluğun lideri olarak tayin ettiler. Bu şahıs, Kudüs'ün en köklü ailelerinden gelen ve ataları bir-

kaç istisna dışında 1700'den bu yana bu görevi üstlenmiş bulunan Kamil-el-Hüseyni idi. El-Hüseyni bir İngiliz taraftarı idi ve en azından 1920 baharına kadar, İngilizlerin çıkarlarına uygun davranarak politikadan uzak durdu. Ancak ailesinin diğer üyeleri, özellikle küçük kardeşi Hacı Emin, Büyük Suriye'nin doğuşunu destekledi ve Faysal'ı Filistin'in müstakbel kralı olarak selamladı. Bir sonraki kuşak, kentli Hıristiyanlar arasında yer alan akranlarına benzer bir biçimde, Filistin'in gelecekteki politikacılarının yer aldığı etkin bir kadronun çekirdeğini oluşturdular.[13]

GÜNEY SURİYE'NİN SONU

Uygun bir liderin belirlenmesi sürecinde yerel seçkinlerden, Filistin'in geleceği konusundaki fikirlerini dile getirmeleri istenmişti. Bu talep, o dönemde Ortadoğu'nun politikasında önemli bir role sahip olan ABD Başkanı'ndan gelmişti. Başkan Woodrow Wilson tarafından görevlendirilen soruşturma komisyonuna, Filistin'in Büyük Suriye'nin bir parçası olması istendiği, Balfour Bildirisi'ne şiddetle karşı çıkıldığı ve eğer yabancı bir hami gerekiyorsa, tümünün tercihinin de Amerika yönünde olacağı belirtildi. Ancak Wilson ABD'deki seçimleri kaybetmek üzereydi ve Amerika'da giderek içe dönük bir dış politika izlemeye başlamıştı, bu nedenle de, Wilson'un bu girişimi sonuçsuz kaldı.

Amerikalıların inisiyatifi, üç ulusal grup için bir katalizör işlevini gördü. Bu gruplar arasında, ABD'ye yönelik tepkilerde önemli bir fark olmasa da, yine de bu farklar, gruplar arasında bir bölünmenin ortaya çıkmasına yetecek düzeyde idi. Hıristiyan-Müslüman Birliği, Filistin'deki şubelerinin sayısını artırıyordu, buna karşın, yeni kurulan ve muhalif görüşlere sahip diğer iki cemiyet, siyasi ortama bir canlılık kazandırıyorlardı. Bu cemiyetler, sırasıyla bir Arap derneği ve bir yazın kulübü olan Nadi-al-Arabi ve al-Muntada-al Arabi idi. İlk dernek, Hüseyni ailesi tarafından, ikincisi ise, muhalif grup olan Nashashibi'ler tarafından kurulmuştu. Bu iki eşraf arasındaki görüş ayrılıkları, Hüseyni'nin İngilizler tarafından müftü olarak atanması üzerine daha da şiddetlendi. İngilizlerin bu kararına karşı çıkan Nashashibi'ler, İngilizlerin "böl ve yönet" politikası

13 Bkz. Pappe 1997

çerçevesinde sağladıkları yardımlarla, resmen tanınan bir muhalif grup olan al-Mu'arada'yı kurmuşlardı. Bununla birlikte, her iki ailenin çocukları da, toplumda yer alan diğer seçkinler ve aydınlarla birlikte, aynı anda iki hatta kimi durumda üç örgütün de üyesiydiler ve bu nedenle de iki aile arasındaki bu gerginlik bariz bir biçimde kendini göstermiyordu.

Amerika'nın Filistin halkının görüşlerini almaya yönelik girişimini uyguladığı dönemde, kent eşrafı ve aydınlar arasında yalnızca bir avuç kişi Filistin'deki milliyetçilik hareketlerinin içinde yer alıyorlardı. Bu gerçekte herhangi bir ironi yer almamaktadır. Amerikalılara yapılan açıklamaların gerçekten bir bütün olarak Filistin halkının düşüncelerini yansıtıp yansıtmadığını söyleyebilmek, olanak dışıdır. Öte yandan, bu görüşler uygulamada seçkinlerin düşüncelerini yansıtmaktadır ve bu nedenle de, seçkin grupların çıkarları ile sınırlıdır.

Amerikalıların geri çekilmesi, Büyük Suriye kralı Faysal'ı Avrupa sömürgeciliğine karşı mücadelesinde yalnız bıraktı. İngiltere ve Fransa, uzun süren müzakerelerin sonunda, Fransa'nın Haşimî prensini Suriye'den sürme hakkına sahip olduğu konusunda mutabakata vardılar ve bunun sonucunda Faysal, 1920 yılında Suriye'den sürüldü. Buna karşın, İngiltere'nin Ortadoğu'daki yeni eline geçirdiği bu bölge üzerinde sahip olduğu yönetim hakkına ve bunun sonucunda Filistin'in, İngiliz İmparatorluğu'na ekonomik kazançlar sağlayan ve Hindistan'a ve Arabistan'daki zengin petrol yataklarına erişimi sağlayan yol üzerinde İngiliz emperyalizminin çıkarlarına hizmet eden bir bölge statüsüne girmesine hiç kimse itiraz etmedi.

Filistin'deki milliyetçi seçkinler, Faysal'a Filistin'de verilen büyük desteği göstermek üzere, toplu gösteriler ve tiyatro oyunları düzenleyerek ve gazeteler yayınlayarak, Büyük Suriye'yi kurtarmak üzere son bir gayret gösterdiler. Bu eylemciler arasında özellikle, Arif-al-Arif ile Emin-el-Hüseyni adlı iki genç adam göze çarpmaktadır. Arif-al-Arif, Kudüs'ün en saygın öğretmenleri arasında yer alıyordu ve daha sonraki yıllarda, Kudüs'ün önde gelen tarihçileri arasında kendini gösterdi. Emin-el-Hüseyni ise, müftünün erkek kardeşiydi. Büyük Suriye'nin alacakaranlığında, bu iki genç, *Güney*

Suriye adını verdikleri bir gazete yayınladılar -Faysal'ın gelecekteki krallığında da Filistin bu adla anılacaktı. Nashashibiler ve müttefikleri, Faysal'ın tarafında yer almadılar ve Ortodoks bir Hıristiyan tarafından 1909'da Yafa'da çıkartılan *Filastin* adlı gazetede, bağımsız bir Filistin'in kurulması için çağrıda bulundular.

Bununla birlikte Siyonizm, her yerde kötü ve tehlikeli olarak ilan edildi. Bölge eşrafı, her ikisi de Yahudilerin Hamursuz (Passover) bayramına yakın bir tarihte gerçekleşen Hıristiyanların Paskalya ve Müslüman Nabi Musa bayramlarını, İngiliz hükümetini Siyonizm'in Filistin üzerindeki iddialarını tanıma kararından dolayı halkın duyduğu öfkenin ifadesi için uygun bir zaman olduğuna karar verdi. Nisan 1920 tarihinde Nabi Musa'da düzenlenen gösteri, en saldırgan Siyonist organizasyonlardan biri olan Beitat ile Araplar arasında çatışmalara sahne oldu; söz konusu örgütün üyeleri, bayram kutlamalarının yapıldığı sırada Kudüs'ün Arap mahallelerinin sokaklarında dolaşarak provokasyonlarda bulundular ve bunun sonucu patlak veren şiddet olaylarında her iki taraftan da ölenler oldu. Zayiatın göreceli olarak fazla olmamasına karşın, İngiliz hükümeti olayları son derece ciddiye aldı ve çatışmaların elebaşları olarak el-Hüseyni ile Vladimir Jabotinsky'i yargıladı. El-Hüseyni Ürdün'e kaçtı ancak daha sonra, Siyonizm yanlısı politikalarını dengelemek isteyen Herbert Samuel tarafından affedilerek Kudüs'e geri döndü.

Bir soruşturtma konseyi olan Palin Komisyonu, herkesçe bilinen birtakım sonuçları açıklıyordu: İngilizlerin Siyonizm yanlısı, Faysal aleyhtarı politikaları, Filistinli seçkinler tarafından hoşnutsuzlukla karşılanıyordu. İleride başka olayların ortaya çıkmasını önlemek üzere Komisyon, İngiliz politikaların gerektiği biçimde değiştirilmesini ve Balfour Bildirisi'nin gözden geçirilmesini tavsiye ediyordu.

Nisan 1920'de, Filistinli milliyetçi seçkinlerin Faysal için mücadelelerini sürdürmeleri için fazla bir nedenleri kalmamıştı. Faysal ise, Şam'daki saltanatının ilk yıllarından bu yana, Filistin davası pahasına bile olsa, kendisi için destek arayışı içindeydi. Bu arayışları içinde, umutsuz bir biçimde Siyonist hareketten yardım istedi. Faysal ve Haim Weizmann, Ocak 1919'da bir araya geldiler ve bir an-

laşma imzaladılar. Faysal'ın Filistin'deki Yahudi devletini korumasına karşılık Siyonist hareket İngiltere'yi Haşimîlere verdiği sözü tutmaya razı edecekti. Bununla birlikte, Siyonist hareket verdiği sözü tutamadı ve Faysal da bir Filistin karşıtı olarak kabul edilmeye uzun süre dayanamadı. Anlaşma, siyasi herhangi bir anlamdan yoksun tarihsel bir belge niteliğine büründü. 1920 yılının yazında, Faysal'ın Suriye'de herhangi bir geleceği kalmamıştı. Temmuz ayında Suriye'ye girmekte olan Fransız birlikleri bugünkü Lübnan-Suriye sınırı üzerindeki Maysalun yaylasında, Faysal'ın destekçilerinden oluşan küçük, eğreti bir orduyla karşılaştılar. Fransızlar bu orduyu kolayca yenmeyi başardılar. Kaçmayı başaran Faysal Hayfa'ya sığındı ve İngilizler tarafından kendisine Irak hükümdarlığı verilinceye kadar burada kaldı.

Bu arada Filistin'de de bazı değişiklikler oluyordu. İngilizler, 1920'de askeri yönetimin yerine sivil bir idare getirdiler ve askeri valinin yerine bir yüksek komiser atadılar ve Filistin üzerindeki manda yönetimi, Milletler Cemiyeti tarafından onaylandığı 1922'ye kadar beklediler. Daha sonra Filistin'e İngiltere'nin ülke ve halkı üzerindeki beklentilerinin açıklandığı bir kuruluş belgesi, bir tür anayasa verdiler.

Ürdünlü Abdullah'ın sorunsuz bir biçimde (o dönemde nüfusu 5.000 civarında küçük bir Çerkez köyü olan) Amman'a atanması, Fransızların Şam'ı kontrol altına almaları ve Amerikalıların da bölgeden çekilmeleriyle birlikte, hiçbir güç İngilizleri Filistin'e yönelik kolonyalist emellerini gerçekleştirmekten alıkoyamazdı. Siyonist hareket, Balfour Bildirisi'nin taahhüdünü yerine getiren İngiliz manda yönetimi biçiminde bir zafer kazandı. Bu başarı kolayca elde edilmedi. Kendilerine 1917'de verilen muğlak bir taahhüdü bir oldu bittiye getirerek gerçekleştirmeyi amaçlayan Siyonist hareket, 1920 yılında İtalya'nın San Remo kentinde Ortadoğu'nun nihai haritasının belirlenmesi konusundaki müzakerelerin sürdürüldüğü dönemde bir kampanya başlatmıştı. Bu tarihten başlayarak, müzakerelerin sonuna kadar, Siyonist diplomasinin etkinliği doruk noktasına ulaşmıştı. Siyonistler, 1917 Balfour Bildirisi'nin uygulanmasına yönelik lobi faaliyetlerinde bulunacak olan bir İngiliz-Siyonist komisyona başkanlık etmek üzere Lord Balfour'u görevlendirdiler.

Böyle bir destek Amerikalıları, Balfour Bildirisi'nin Filistin'deki İngiliz mandasının kuruluş belgesine dahil edilmesine karşı herhangi bir itirazda bulunmama konusunda razı edebilecekti. Eylül 1922'de kuruluş belgesine, Ürdün'ü Filistin sınırlarından dışlayan ve manda yönetiminin sınırlarını Ürdün nehrinden başlayarak Akdeniz'e kadar uzanacak biçimde yeniden belirleyen bir madde eklendi. Kuruluş belgesindeki bu değişiklik, Siyonist hareket bünyesindeki ilk ideolojik bölünmenin ortaya çıkması ile sonuçlandı. Jabotinsky'nin liderliği altındaki sağ kanat örgütler, Yahudi devleti için kilit bir öneme sahip olan Ürdün'ün, Filistin sınırları dışında yer almasını öngören tasarıyı bir taviz olarak görerek, kararı protesto etti.

Balfour Bildirisi'nin kuruluş belgesine dahil edilmesi, İngilizlere, bir Yahudi devletinin kurulması ve Filistin'e bağımsızlık sağlanması konularındaki taahhütleri arasında bir manevra olanağı sağlayan ikircikli bir dille kaleme alındığından, kuruluş belgesinin ruhu ile temelde çelişiyordu.

Zeminde, her iki tarafın siyasi seçkinleri, kuruluş bölgesi ile ilgili kendi yorumlarını karşı tarafa kabul ettirmeye çalışıyordu. Henüz embriyo aşamasında bulunan Filistin diplomasisinin temel hamlesi, savaştan sonra bağımsız devlet statüsüne kavuşan diğer Arap vilayetleriyle karşılaştırmalı bir biçimde Filistin'e tanınan olağanüstü statünün İngiliz hükümeti ile yeniden müzakere edilmesine yönelikti. Bununla birlikte, İngiliz mandası bünyesinde ve gelecekte kurulacak olan Yahudi devleti karşısında özerk yapılarını koruyabildiklerinden dolayı sahip oldukları haklarla yetinmeleri gerekiyordu. Bu oldukça oransız arka planı incelediğimizde, Filistinli liderlerin manda yönetiminin ilk yıllarında neden uzlaşmayı reddettiklerini daha iyi anlayabiliriz. Toplam nüfusun %90'ını temsil etmelerine karşın, yalnızca %50 oranında söz sahibi olabiliyorlardı. Manda yönetimi yerel hükümet ve parlamento seçimlerinde, Mısır ve Irak'ta olduğu gibi demokratik bir yöntemi desteklemiş olsaydı, bölgenin Arap-Filistinli karakterinden asla şüphe edilmezdi.

İngiliz yönetiminin ilk yılları ile ilgili tartışmalarımızda, oldukça cömert bir yaklaşımla "Filistin Liderliği" olarak belirtilen terim üzerinde dikkatle durulması gerekmektedir. İngilizlerin yardımıyla

daha tutarlı bir liderlik kavramının ortaya çıkabilmesi için aradan belli bir sürenin geçmesi gerekiyordu. Seçkinler arasında ulusal lider konumuna aday gösterilebilecek bir tek kişi bulunuyordu: Emin-el-Hüseyni. El-Hüseyni'nin iktidara yükselişini kolaylaştıran etkenler arasında, diğerlerinin arasında, 1920 yılında İngilizlerin Filistin'e sivil bir hükümet tanıması ve böylece ülkenin tarihinde yeni bir siyasi dönem başlamasıyla birlikte Filistin'de ortaya çıkan değişiklikler oldukça önemli bir rol oynadı.

İNGİLİZ MANDASI DÖNEMİNİN İLK YILLARI (1920 – 1929)

İngiliz manda yönetiminin ilk yüksek komiseri Sir Herbert Samuel, Siyonizm yanlısı politikaları dengelemek üzere hükümet tarafından benimsenen şeffaflık girişimlerinin bir parçası olarak, Temmuz 1920'de Emin-el-Hüseyni'yi affetti. Bir ay önce Samuel, sessiz sedasız Kutsal Topraklara girmişti. İngiliz aleyhtarı gösterileri önlemek üzere Samuel, küçük bir gemiyle Yafa limanına getirilmiş ve oradan da derhal Kudüs'teki valinin evine sevk edilmişti.

El-Hüseyni'nin ülkeye dönmesinden birkaç ay sonra, Mart 1921'de, kardeşi Müftü Kamil-el-Hüseyni öldü ve Hüseyni ailesinden halefi olarak Emin'i aday gösterdi. Nüfuzlu bir aileden gelmesi, yönetimle arasında zekice geliştirdiği ilişkiler, entrikalar karşısında ustalıkla geliştirdiği stratejiler ve yüksek rütbeli İngiliz subaylarının sempatisini kazanması, Emin-el-Hüseyni'nin iktidarı ele geçirmesine önemli bir katkı sağladı. Ülkenin tüm ulemalarının yer aldığı seçimlerde dördüncü gelmesine rağmen müftü seçilmeyi başardı.

Samuel, El-Hüseyni'yi Filistin politikalarının merkezinde yer alan bir mevkie yerleştirdi. Ancak yüksek komiserin eylemleri, yerel seçkinler arasında kesinlikle tasvip edilmiyordu. Uyguladığı Siyonizm taraftarı politikalara bağlı olarak, manda yönetimi bünyesinde Siyonizm'in genişlemesinin temelini oluşturan arazi keşif çalışmalarını sürdürmeleri konusunda Siyonistlere destek verdi. Yeni sivil hükümette Müslümanlara kıyasla daha yüksen oranda Yahudi'nin görev almasını sağladı (böylece hükümette görev alan Yahudilerin sayısı, Hıristiyanların sayısına eşit oluyordu). Bununla birlikte Samuel'in, el-Hüseyni ile bir ittifak oluşturduğu ve müftünün, şeri-

at mahkemeleri, vakıflar ve hayır işlerini denetleyen ve ileri gelen Müslüman din adamlarının katılımıyla 1922 yılında kurulan Yüksek İslam Konseyi'nin başkanı olarak seçilmesine yardımcı olduğu anlaşılıyor. Konsey, oldukça güçlü siyasi ve ekonomik bir temele sahipti ve el-Hüseyni'ye yalnızca dinsel yetkiler sağlamakla kalmıyor, aynı zamanda ona, ateşli bir Siyonizm karşıtlığı sonucu oluşturulan çeşitli ulusal örgütlerin de liderliğini veriyordu.

El-Hüseyni'ye siyasi piramidin zirvesinde, kendi ailesinin üyeleri, Nashashibiler ve Halidîler gibi Kudüslü diğer ailelerin temsilcileri ile diğer şehirlerdeki eşrafın temsilcileri de eşlik ediyordu. Ayrıca ortaya çıkan bölünmelerle birlikte yeni fraksiyonlar oluşmaya başladı. Müftü ve konseyi destekleyenler "Meclisiyyun" (koalisyon), Müftüye karşı olanlar ise "Mu'aridun" (muhalifler) olarak anıldılar. Bu basit bölünme, 1930'lu yıllarda pan-Arabizm'i destekleyen *el-İstiklal,* siyasi İslam'ı destekleyen *Müslüman Gençlik* gibi ideolojik partilerle, çağdaş Arap dünyasında tipik olan diğer akımların da katılımıyla daha sonraki yıllarda giderek karmaşıklaştı. Ancak, koalisyon-muhalefet kutuplaşması, dönemin temel siyasi görünümünü temsil ediyordu. Bu kutuplaşma şiddetlendiğinde –ki genellikle bu durum siyasi yaşamda kendini gösteriyordu, ulusal hareket bir bütün olarak zayıflıyordu.

Her iki taraf da Filistin'i Siyonizm'in varlığından özgürleştirmeyi amaçlıyordu ve bu amacın gerçekleşebilmesi için bölgedeki İngiliz kontrolüne belli bir tolerans tanınıyordu. Ancak taktikler ve özgüven konusunda iki tarafın birbirlerinden farklılaştıkları göze çarpıyordu. Hüseyniler, pan-Arabizm'in Siyonizm'in liderlik ile herhangi bir alanda uzlaşmaya karşı direnmelerinde kendilerine yardımcı olacağına inanıyorlardı. Diğer yandan Nashashibiler, Yahudilerin gücüne karşı olan savaşımlarında ve İngiliz politikalarının Filistin'in lehine bir biçimde yönlendirilmesinde, Mavera-ı Ürdün kralı Abdullah'ın yardımlarını bekliyorlardı. Bu amaç için, gerektiği takdirde, Abdullah'ın 1920'li yılların başından bu yana Filistin'in bir İngiliz şemsiyesi altında kendi krallığı ve küçük bir Siyonist topluluk arasında bölüştürülmesini öngören pragmatik tavrını benimsemekten çekinmemişlerdi. (Şuraya kadar ki, bu politika, Abdullah'ın 1940'lı yıllarda Büyük Suriye'nin hükümdarı olmaya yö-

nelik daha büyük bir vizyonu benimsediği döneme kadar geçerliliğini sürdürecekti.)[14]

Bu dönemde siyasi olaylara karışan tüm önde gelen ailelerin İngiliz yanlısı oldukları ya da en azından İngiltere'nin Siyonizm yanlısı politikalarına karşı çıkmalarına rağmen, zorunlu olarak manda düşüncesine karşı herhangi bir politika izlemedikleri göze çarpmaktadır. Özellikle müftü, sergilediği İngiliz yanlısı tavırlardan dolayı muhalefete yakın çevrelerde bulunan gazeteler tarafından ağır bir biçimde eleştirilmiştir. Müftü'nün bu tavrı, manda hükümetinin Filistin'in geleceğine yönelik vizyonunu da açıklamaktadır. İngilizler, Filistin'in İngiliz görevlilerinden oluşan gölge bir kabine tarafından onaylanmış ve İngiliz yüksek komiserinin denetimi altında bulunan yerel bir hükümet tarafından yönetilmesini arzu ediyorlardı. Mandanın yapısı, özünde bir sömürge olan sözde bağımsız bir devletin oluşturulması yönüne doğru bir adımdı. Şuraya kadar ki, Filistin, istisnai bir özelliğe sahipti ve yerel hükümetin her iki tarafın eşit oylarıyla oluşturulması gerekiyordu. Filistinliler başlangıçta, 1923-1927 yılları arasındaki dönemde parite ilkesine karşı çıktılar. Etkin bir istihbarat hizmetinden yararlanan Siyonist liderler, Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulmasına yönelik düşlerinden oldukça uzak da olsa, bu pariteyi kabul edeceklerini bildirdiler. Siyonistler, Filistinliler karşı çıktıkları sürece pariteye razı olacaklardı. Bununla birlikte, Siyonist pozisyon 1928'de, pragmatik Filistinli liderlerin, aşiretler ve mezhepler arasındaki farklılıkların bir görüş birliği sağlanması uğruna bir yana bırakıldığı ender anlardan birinde, parite ilkesine razı olduklarını belirtmeleri üzerine, değişikliğe uğradı. Filistinli liderler, oy eşitliği olmadan Siyonistlerin siyasi sistemin kontrolünü ele geçirmelerinden korkuyorlardı. Filistinlilerin beklenmedik bir biçimde pariteye razı olduklarını bildirmeleri, Siyonistler arasında geçici bir karışıklığa yol açtı. Toparlanmalarının ardından İngilizlere parite ilkesini reddettiklerini, ancak, alternatif bir çözüm önerisi de getirdiklerini bildirdiler: Filistin'in iki siyasi birime bölünmesi.

Böylece milliyetçi seçkinler, ilk kez ciddi bir açmaza girmişlerdi. Siyonistlerin değişen politikalarına karşı son derece temkinli bir bi-

[14] Aileler arasındaki görüş ayrılıkları için bkz. Khalaf 1991.

çimde ilerlemeleri, kendi cemaatlerinde giderek artan hoşnutsuzluğu dikkate almaları ve sayıları giderek artan yeni Yahudi göçmenlerin Siyonizm'i bölgenin tarihinde marjinal bir dipnottan tehdit edici bir bölüme doğru geliştirmelerini kaygı içinde izlemeleri gerekiyordu. Filistinli seçkinler, hâlâ birer lider olarak görülüyorlardı. Ancak sahip oldukları gücün etki alanını yaşadıkları kentlerin ötesine geçecek biçimde genişletememişlerdi. Bu kapsamdaki girişimlerinden biri de, uygun bir ulusal söylem geliştirerek bölgesel liderlerden oluşan ortak, somut bir topluluk oluşturmak üzere uzun yıllardır ihmal edilen yerel aşiret reislerine erişim idi. Yerel aşiret reisleri ise, 1840'lı yıllarda Osmanlı reformları ile birlikte başlayan ciddi gerileme sürecinden kurtulamamıştı ve manda yönetimi altındaki Filistin'in milliyetçi politikalarında yeni bir rol üstlenmeyi arzu ediyorlardı. Milliyetçi seçkinler ise, kalıcı ittifaklar oluşturmanın ve çok sayıda kişiyi kendi saflarına çekmenin yollarını arıyorlardı. Bu da ancak yerel aşiret reislerinin desteğini sağlamakla mümkün olacaktı. Bu girişimlerin sonucunda, birçok aşiret reisinin adını, gerek muhalif gruplar arasında, gerekse Hüseyni'nin liderliği altındaki örgütlerde bulabiliyoruz –ki bu örgütlerin en başta geleni, çeşitli Filistinli siyasi organizasyonların yılda bir kez bir araya gelerek oluşturdukları İcra Komiteleri idi (bu merci 1936'da Arap Yüksek Komitesi adı altında yeniden yapılanarak daha kalıcı bir kimlik kazandı). Ne var ki bu tür manevralar, geniş kapsamlı bir liderliğin oluşturulmasına herhangi bir katkı sağlamadı. Aksine, çeşitli fraksiyonlar arasında, yalnız mecliste değil, aynı zamanda meclis dışında da çeşitli çatışmaların ortaya çıkmasına neden oldu. 1920'li yılların başlarında siyasi yaşama katılan köylüleri esas ilgilendiren konular, idealin kendisi değil aşiretler arasındaki kişisel hesaplaşmalar, toprak davası değil, liderin kim olacağı idi.

Bir dönüm noktası olan 1929 yılı yaklaştıkça, milliyetçi politikaların genel görünümü, 1918'deki duruma oldukça benziyordu. Buna karşın Siyonist topluluk, dayanışma ve liderlik konularında oldukça önemli aşamalar gerçekleştirmişti. Üyeleri, Doğu Avrupa'daki küçük Yahudi kasabalarında sürdürdükleri komünal yaşamdan ulusal kimlik kazanmış bir topluma doğru dönüşümlerini, göreceli olarak daha kolay bir biçimde gerçekleştirmişlerdi. Bu amaçla kolonyalizmin, gerek İngilizler tarafından uygulanan yoru-

mundan, gerekse Siyonist yorumundan yararlanmayı başarmışlardı. Öte yandan Filistinli liderlerin, ülke üzerinde geliştirilen bu ikili kolonyalist tasarımlarla mücadele edebilmek için daha fazla zamana ihtiyaçları vardı. Kırsal bölgelerde yarı feodal, kentsel bölgelerde ise otoriter yapıya sahip olan Filistinli liderler eşraf politikalarının dar çerçevesini aşmakta zorlanıyorlardı. Siyasi seçkinlerin birbirleriyle kıyasıya mücadeleye girdikleri bir ortamda bu dar görüşlülük, kaçınılmaz olarak toplumsal anlamda bir felç ve durgunluk durumunu getiriyordu.

Buna karşın Siyonist liderlik, kendi toplumunu açık ve kesin bir hedefe doğru yönlendirebilmişti: Filistin'deki Yahudi devleti için bir altyapının inşası. Yahudi toplumu, çoğunluğu Doğu Avrupa'dan gelen homojen bir gruptu ancak aynı zamanda, yerli halktan ve orta ve batı Avrupa'dan gelen Yahudileri de barındırıyordu. Yahudi Ajansı'nın neredeyse tamamı ve toplumun siyasi kurumlarında yer alanların önemli bir bölümü Doğu Avrupalılardan oluşuyordu.[15] İkinci dalga Siyonist göçü ile bölgeye gelen ve ilk liderler kuşağını oluşturan Doğu Avrupalılar, 1970'lere kadar İsrail'in siyasi seçkinlerinin yer aldığı grubun çekirdeğini oluşturdular.

Doğu Avrupalılık, yerleşimciler için yeni bir kültürün inşasında da merkezi bir rol oynadı. Kültürel seçkinler, 1920'li yıllarda anlamlı boyutlara ulaşacak biçimde genişlediler ve Filistin'deki Yahudi cemaatinin kültürel kodunu, kanunlarını, tutkularını ve iddialarını belirlediler. Bu topluluk kendisini Batı kültürünün ayrılmaz bir parçası olarak kabul etti ve kendi toplumunda yer alan Ortadoğu ya da Arap özellikleri dışlamaya çalıştı.

Bununla birlikte Siyonist liderler siyasi alanda oldukça başarılıydılar. Bu dinamizm İngiliz yöneticileri şaşırttı ve Filistinli seçkinleri felce uğrattı. Siyonistler üstlendikleri role karşı bütüncül bir yaklaşım içindeydiler ve bu da onların, tıpkı ulaşabildikleri ülkede yer alan her ihmal edilmiş ya da boş kalmış uzamı işgal etmeleri gibi, komünal yaşamın her düzlemine güç kullanarak ve kararlılıkla nüfuz etmelerini sağlamıştır. Siyonist liderlik, Berl Kazanelson gibi aktif ideologların tavsiyelerinden ve yönlendirmelerinden yararla-

15 Horowitz ve Lissak 1978, s. 250-272

nan ve Menachem Usishquin ve Yeshosua Hankin gibi acımasız kolonistler tarafından desteklenen bir üçlüden oluşuyordu: David Ben-Gurion, Elizer Kaplan ve Moshe Sharett. Bu üçlünün mutlak kontrolü ele geçirmeye yönelik hırsları, Filistinli yöneticilerin kendi toplumlarının sosyal ve ekonomik yaşamlarını İngiliz hükümetine teslim etmekteki isteklilikleri ile taban tabana zıt bir davranışı sergiliyordu. Bu liderlerin elde ettikleri en büyük başarı, yaşamın belli başlı alanlarında Siyonist toplumu sömürge bir devlet statüsünden çıkartabilmeleri idi. Öyle ki, aşırı Ortodoks Yahudiler gibi Siyonist olmayan Yahudiler bile Siyonist liderliğin yasama ve yürütme mercilerine tabi olmuşlardı. Bu politikanın ilk örneklerden birini eğitim alanı oluşturuyordu.[16] 1914 yılında kurulan Siyonist eğitim birimi, bu yeni gerçekliğin yaratılmasında son derece önemli bir araç olmuştur. Manda yönetiminin yardımıyla Yahudi liderleri daha 1923'te eğitim sisteminde ayrımcılığı gerçekleştirmişlerdi. Eğitim sisteminin iki dilli ve iki uluslu olmasına rağmen, tüm eğitim kurumları özel bir nitelik kazanmışlardı.

Manda yönetiminde eğitimden sorumlu sömürge görevlilerinin, yerel nüfusun "eğitimsiz" ve "ilkel" görüldükleri ve eğitim yolu ile modernleştirilmeleri gerektiğine inanılan Afrika ve Mısır'da deneyim kazandıklarını anımsayacak olursak, İngilizlerin Siyonist eğitimin özerkliğine neden izin verdiklerini daha kolay anlayabiliriz. Böyle bir anlayış, Avrupalılardan oluşan bir topluma uygulanamazdı. Manda yönetiminin ilk eğitim direktörü olan Humphry Bowman, Siyonistlerin eğitim konusundaki özerklik taleplerini güçlü bir biçimde destekliyordu. Bowman'ın görüşüne göre (Siyonistlerin) sahip oldukları yüksek modern eğitim düzey ve Avrupa'dan gelmiş olmaları, kendi eğitim sistemlerini oluşturacak düzeyde "olgun" oldukları anlamına geliyordu. Ayrıca Yahudi sermayesinin kendi kendini finans edebilmesi de, Bowman'ın bu kararı almasına yardımcı olmuştu. Yahudilerin eğitimde kullanılmak üzere ülke dışından temin ettikleri finansman, hükümet tarafından eğitim için harcanan paralara eşit düzeydeydi. (Hükümetin en büyük şaşkınlık uyandıran eylemi, Filistin'de yalnızca kamu sektöründen,

---

16 Özellikle bu alanda elde edilen başarı Shepherd (2000) tarafından vurgulanmaktadır.

diğer bir deyişle devlet okullarından sorumlu olan eğitim genel müdürlüğüne Siyonist bazı görevliler atamasıydı.)[17]

Siysem, 1930'lu yıllarda eksiksiz bir biçimde işlemeye başlamıştı. Yahudi toplumunun parlamentosu, Vaad Leumi, hükümet tarafından yüzeysel bir denetime tabi olan bir eğitim şubesine sahipti. Birkaç özel okulu bulunuyordu ancak okulların çoğu resmi okul niteliğindeydi ve üç ana ideolojik akıma göre bölünmüşlerdi: Ortodoks okullar, ziraat okulları ve ulusal okullar. Öğrencilerin neredeyse yarısı ulusal akımın içinde yer alıyordu ve kalan bölümü, iki diğer akım arasında eşit oranda bölünmüştü.[18] Eğitim konusunda gösterilen gayretler özellikle kapsamlı yaklaşımlardan dolayı kayda değerdi. Anaokulları, doktrinlerin öğretilmesinde önemli bir araç işlevini görüyordu. Bu kapsamsa ilk işlevleri, elbette çoğu çocuğun ana dili olmayan İbranice'yi öğretmekti. İkinci işlevi ise ülkenin tarihi ile ilgili yeni anlatının gerek bölgenin yerlileri olan, gerekse yeni gelenlerin kalplerine ve beyinlerine aşılamaktı. Dünyanın başka yerlerinde eğitim henüz zorunlu ya da evrensel olmadan önce bile Siyonist topluluktaki tüm çocuklar okula gidiyorlardı.

Yahudi toplumunun erken dönemdeki yarı bağımsız dönemlerinde başarılı oldukları diğer alanlar arasında sağlık ve hukuk sistemleri yer alıyordu. Sağlık hizmetleri başlangıçta Amerikalı Yahudi Kadınlar Örgütü Hadassa tarafından gönüllülük bazında sağlanıyordu ancak kısa bir süre sonra bu hizmetler devlet tarafından sağlanan fonlarla desteklendiler.[19] Topluluk ile ilgili yerel davaların, diğer kaynakların yanı sıra İbrani (İncil ya da Talmut) kaynaklara uygun biçimde bakılması için bağımsız mahkemeler kurulmuştu. Bu tür mahkemeler, Müslümanlık ve Hıristiyanlıkta olduğu gibi, evlilik ve dinsel yaşamın diğer yönleri ile ilgilenen dini mahkemelere ek olarak kurulmuşlardı.[20]

Siyonist hareket için, bir diğer önemli alan olan ekonomi konusunda Filistin'de yeni yapılar oluşturmak uzun bir süreyi gerektirdi. 1930'lu yılların ortalarına kadar, yerel Filistin halkı ve bölgeye yeni

---

17 Filistin Hükümeti, *Yüksek Komiserin Filistin'in İdaresi Üzerine Raporu, 1920-1925* (22 Nisan 1925) s. 13-14. Ayrıca bkz. Haymson 1950, s. 47-48.

18 Nardi 1945; Segev 2000, 317-319

19 Anglo-American Committee of Inquiry 1991, cilt 2 s. 611

20 Ronen-Shamir 2000

göç edenler, aynı ekonomiyi, hükümeti ve sosyal ortamı paylaşıyorlardı. Bu durum, 1936'dan başlayarak kademeli bir biçimde ve 1948'de de birdenbire değişti.

Siyonist siyasi liderlik kendileri için verimli ve merkezi bir organizasyon geliştirdiği "yeni Yahudilerin" ülkeye akışları üzerinde bir kontrol uygulayarak yeni bir toplum modeli tasarlıyordu. Bu yönde atılan ilk önemli adım, Filistin dışındaki Siyonist organizasyonların, Filistin'deki Yahudilerin içişleriyle ilgili söz hakkının kaldırılmasıydı. Siyonist politikalar, 1929'a kadar "yerel topluluğun hükümeti" sayılan ve merkezi Kudüs'te bulunan Yahudi Ajansı tarafından uygulanıyordu. Yahudi Ajansı'nın icra organı, Siyonistlerden ve Siyonist olmayan (bunların çoğu aşırı-ortodoks Yahudilerden ve global Siyonist olmayan (ancak aynı zamanda anti-Siyonist de olmayan) örgütlerin temsilcileri idi) üyelerden oluşuyordu. Başkanlık salt unvandan ibaret bir pozisyondu ve aynı zamanda İsrail'in ilk göstermelik cumhurbaşkanı seçilen Haim Weizmann, bu unvanı manda yönetiminin büyük bir bölümünde elinde bulundurdu. İcra organının en güçlü adı, İsrail'in ilk başbakanı seçilen David Ben-Gurion idi. İkinci adam, Ajans'ın dışişlerinden sorumlu siyasi dairesinin başkanı idi. Bu pozisyonu, 1933'te aşırı uçtan bir Yahudi örgütünün düzenlediği suikast sonucu öldürülen Haim Arlosaroff idi. Onun ölümünden sonra bu göreve, daha sonra İsrail'in ilk dışişleri bakanı seçilen (ve 1948'den sonra Sharett adını alan) Moshe Chertock getirildi. İcra organının üyelerinin büyük bir bölümü, 1948 yılında topluluktan devlet statüsüne doğru süratli bir dönüşümü gerçekleştiren ilk hükümette bakan olarak yer almışlardı. Kesin konuşmak gerekirse, bu oluşum, 1948'de resmi bir statü kazanan bir "devlet içinde devletti".

Siyonizm ile ilgili dört ana ideolojik yorum, kontrolü ve liderliği ele geçirmek için birbiriyle rekabet halindeydi. Bunların en güçlüsü işçi hareketi idi ve onu sırasıyla daha sosyalist bir görüşe sahip Hashomet Hazair, dindar ve milliyetçi Mizrahi hareketi ve son olarak da sağ kanat revizyonistler izliyordu. İsrail'in siyasi yaşamı 1992'ye kadar bu dört ideoloji tarafından belirlendi. Bunların çeşitli organlar üzerindeki etkileri, demokratik seçimler, siyasi mekanizmalar ve kişisel müdahaleler tarafından belirleniyordu.

Filistin'in milliyetçi eşrafı ile Siyonist liderler, bir tek ortak özelliği paylaşıyorlardı: Kendi tarihlerini kendileri yapıyor ve kendileri yazıyorlardı. Kendi seçkinlerinin gündemine uygun gördükleri yoruma bağlı olarak Filistin halkının "öyküsünü" inşa ediyorlardı. Birbiriyle çelişen bu iki görüşün gücü, 1882 ile 1948 savaşı arasındaki dönemde giderek belirginleşti ve bugün bile İsrail ve Filistin toplumlarının tarih yazımı anlatıları üzerindeki başatlığını sürdürmektedir. Siyasi boyutta ise, her geçen gün, önemli bir bölümü sınırlı bir insan grubunu etkileyen, ancak tarihe toplu felaketler ya da zaferler olarak yazılan siyasi dramlar getirdi.

POLİTİKANIN VE TOPLUMUN BULUŞTUĞU AN: 1929 DÖNÜM NOKTASI

İngilizler, 1928'e gelindiğinde iki tarafın seçkinleri arasında asla sona ermeyen çatışmalardan dolayı, Filistin'de modern bir devlet kurulmasının olanak dışı bir görev olduğunun ayrımına vardılar. Bunun yerine, bir yandan giderek artmakta olan çatışmaları dizginlemeye çalışırken, diğer yandan da dolaylı bir biçimde bölgenin yönetimini ellerine geçirmeye çalışıyorlardı. İngilizlerin bir "çözüm" sorusunu bir yana bırakarak iki toplumun ortak bir biçimde İngiltere himayesi altında var olmalarını sağlamaya yönelik girişimleri, çeşitli nedenlerden dolayı başarısızlıkla sonuçlandı. Bunların birincisi, Siyonist politikalarının giderek sertleşmesiydi. Yahudi Ajansı'nın esnek olmayan konumu, doğrudan doğruya Siyonist çevrelerin son yıllarda başat bir konuma gelmeleri ile ilgiliydi. Diğer yandan Filistin liderliği, seçmenlerinin İngilizlerle işbirliğinde bulunmak istememesinden kaynaklanan bir durumla karşı karşıya idi. Merkezileşme ve birleşmenin Siyonistlerin önceliklerinin arasında yer almasına karşın, ulusalcı Filistinli seçkinlerin, öncelikle toplumlarının içinde yaşadıkları yoksulluk ile mücadele etmeleri gerekiyordu. Filistinli seçkinler şimdi, (en azından kendileri açısından) denetim altına alınamayacak derecede şiddetli protesto eylemleri ile sonuçlanacak olan, giderek büyüyen ekonomik yoksunluğun ve siyasi umutsuzluğun yıkıcı gücüyle karşı karşıya kalmışlardı. Emin el-Hüseyni, bir girdaba doğru sürükleniyordu. Bu süreç içinde Emin el-Hüseyni, Yahudi yerleşimcilerini ve yerleşimlerini önce izlemekle yetindi, daha sonra onayladı ve son olarak da, bunlara kar-

şı geçmiştekilerden daha da büyük ölçekli kargaşa ve şiddet eylemlerini destekledi. Özellikle Kudüs, Safad ve El Halil'in eski mahalleleri gibi Yahudilerin ve Arapların birbirlerine tehlikeli bir biçimde yakın olarak yaşadıkları şehirlerde şiddet olaylarını kışkırtan kendi paramiliter gençlik örgütlerini oluşturdu. Bu gençler daha sonra şehirlerin varoşlarında yaşayan yoksul kesimle birleşerek güçlü bir isyan dalgası oluşturdular ve giderek şiddetlenen bu olaylar, 1936'da manda yönetimine karşı ülke çapında sürdürülen bir ayaklanma ile doruk noktasına ulaştı.

Filistinlilerin politikalarını yönlendiren güç, yoksulluğun yanı sıra, özellikle Kudüs'te olduğu gibi dindi. El-Hüseyni'nin, kökenleri Kudüs'ün en eski ailelerine uzanan, ülkenin en yüksek dinî otoritesi olarak sahip olduğu liderliğin dinsel niteliği, bu kette yaşayan çoğu Filistinlinin dikkatinin bölgedeki Siyonist faaliyetler üzerinde odaklanmasına neden oldu. Kudüs'ün kutsal yerleri ile ilgili olarak belirli aralıklarla ortaya çıkan şiddet olayları, 1929'da bir ayaklanmaya dönüştüğünde, el-Hüseyni hazırlıksız yakalanmıştı. Hüseyni, 1928'de Yahudiler, kendi bölgelerini, Kudüs'teki Müslümanlar için en kutsal sayılan bölge olan Mescidi Aksa'nın bulunduğu Haram-el-Şerif'in sınırlarını ihlal ederek Ağlama Duvarı'na kadar genişletmeye çalıştıklarında, Kudüs'te giderek yükselen gerginliğin farkına varmıştı. Siyonistlerin bu bölgede üçüncü bir tapınak inşa etmelerine itiraz etmek üzere 1928'de Kudüs'ün savunması için bir komisyon oluşturarak bölgede bir kontrol sağlama girişiminde bulundu.

Ancak el-Hüseyni, ironik bir biçimde kontrolünü yitirdi. Zira bu aşamada, daha önce ailesinin hiçbir üyesinin sahip olmadığı kadar çok sayıda Filistinlinin güvenini kazanmıştı. *Ayan*, geleneksel bir biçimde, sorunlu zamanlarda kendi cemaatlerini daha iyi izleyebilmek üzere tedbirli davranmak üzere ikili bir politika izlemeye özen gösteriyordu. Bu politika, 1928 yılında hem Kudüs'ün savunması için çağrıda bulunmak, hem de zeminde doğrudan bir müdahaleyi teşvik etmemek anlamına geliyordu. Ancak Filistinli kitleler, bu tür bir uzlaşmacı milliyetçiliği kabul edilemez buldular. Kutsal yerlere yakın konumlarda yaşıyorlardı ve daha önce görülmemiş sayıda Yahudi'nin bu bölgelerde toplu halde dua ettiklerine şahit oluyorlardı –ki böyle bir eylem onların gözünde Filistin'in

"İslam'dan arındırılması" yönündeki bir planın bir parçasını oluşturuyordu. Harem-el-Şerif'in batı duvarındaki Ağlama Duvarı'nın yakınlarında her iki grup arasında ibadet konusunda ortaya çıkan anlaşmazlık şiddet olaylarını tetikledi ve kısa bir süre içinde, 1929 yılında şiddet olayları tüm Filistin'e yayıldı. Sonuçta, 300 Yahudi ve buna yakın sayıda Filistinli yaşamını kaybetti.

Öfkenin Kudüs'ten kırsal bölgelere ve oradan da diğer kentlere yayılması, liderlik tarafından koordine edilen bir plan değildi. Bu olaylar daha ziyade, tarımsal üretimin irat getiren ürünlere endekslenmesi ve topraklarının Yahudiler tarafından satın alınması da dahil olmak üzere çeşitli nedenlerden dolaylı toprağa dayalı gelirlerinden yoksunlaştırılan ve yerlerinden yurtlarından edilen Filistinliler tarafından başlatıldı. Topraklarını kaybeden bu Filistinli köylüler, kentlerin kenar mahallelerine yerleşmek zorunda kalmışlardı ve yaşamlarında ilk kez olarak buralarda siyasi eylemlere ve şiddet eylemlerine katıldılar. Bu köylülerin içinde bulundukları güç durumun sorumlularının dolaysız olarak Siyonistler olduğu söylenemez. Ancak Kudüs'teki Siyonist faaliyetleri toprak satın alma eylemleri ya da işgücü piyasasındaki katı ayrımcı politikalarla kolayca ilişkilendirilebilir.[21]

Yahudi liderliğe, gübre ve elektrik gibi endüstrinin belli başlı alanlarında birtakım imtiyazlar sağlanmıştı. Siyonizm'in bölge ekonomisine bu şekilde nüfuz etmesi, dönemin basınına yansımıştı ve daha eğitimli ve siyasi yönden daha bilinçli Filistinliler tarafından kabul edilmişti. Bu gelişmenin, yoksul ve talihsiz kitlelere nasıl devasa ve imansız bir komplo, siyasi ya da sömürgeci bir tehlike olarak yansıtıldığını ve neden buna yönelik tek tepkinin şiddet olduğunu bugün anlayabiliyoruz. Geriye baktığımızda böyle bir değerlendirmenin çok da yanlış olmadığı ortaya çıkıyor.[22]

İngiliz ordusu, bu huzurluğa yanıt verebilmekte gecikti. Kudüs'te 1920 yılında sınırlı boyutlarda ortaya çıkan şiddet olaylarının dışında, 1920'li yıllar oldukça sakin geçmişti. Karma etnik yapıya sahip bir toplumda ve uçsuz bucaksız İngiltere İmparatorluğu sınırları içinde bu

---

21 Al-Budairi 1980 (Arapça)
22 Al-Hut 1981 (Arapça)

tür olaylar kaçınılmazdı. Ancak 1929'da patlak veren şiddet olaylarının kontrol altına alınamaması üzerine İngiliz Hükümeti, Shaw Komisyonu adı altında bir soruşturma komisyonunun oluşturulmasına karar verdi. Komisyon üyeleri, ülke çapında yaptıkları incelemeler sonucunda hazırladıkları raporda, köylülerin yaşam koşullarında ortaya çıkan bozulmayı ve İngilizlerin Siyonizm taraftarı siyasetlerine karşı giderek artan sayıda Filistinlinin duyduğu hoşnutsuzluğu dile getirdi. Sert bir dille kaleme alınan bu raporun, İngiltere'nin Ortadoğu'nun diğer bölgelerindeki eylemleri de dikkate alınarak değerlendirilmesi gerekir. Bu dönem, bölgede İngiliz İmparatorluğu'nun varlığı açısından oldukça zor bir dönemdi. Mısır ve Irak'ta, öfkeli ve muhalif gruplar giderek seslerini yükseltiyorlar ve İngilizlerin bu ülkelere önerdiği kısmi bağımsızlık, hoşnutsuzlukları dindirmek bir yana, bu grupların öfkesini daha da şiddetlendiriyordu. 1930'da Irak'taki manda yönetiminin kaldırılması ve 1922'de Mısır'da Bağımsızlık Yasası'nın yürürlüğe girmesi, bu iki ülkedeki İngiliz yönetiminin varlığının örtük bir biçimde sürmesinden öte bir anlam taşımıyordu. Böyle bir ortamda yeni bir İngiliz aleyhtarı ulusçu hareketin ortaya çıkması, Londra'daki siyasi mercilerin en son istedikleri şeydi. Tüm bu gelişmelere yanıt olarak Shaw Komisyonu, Balfour Bildirisi'nin manda yönetiminin kuruluş belgesinden çıkartılmasını ve Yahudilerin bölgede toprak satın almaları konusunda bir kısıtlama getirilmesini tavsiye ediyordu. Dönemin sömürgelerden sorumlu bakanı Sidney Webb, Lord Passfield, bu tavsiyeleri hükümet tarafından hazırlanan bir resmi rapor şeklinde yayınladı.

Raporda, Emin-el-Hüseyni'nin başlangıçta bir protesto hareketi olmasını amaçladığı ve Filistin'in diğer bölgelerine de sıçrayan kitle hareketlerini kontrol altına alma çabalarının yetersiz kaldığı belirtiliyordu. Görünürde haklı nedenlerden dolayı el-Hüseyni, komisyon tarafından görevinden alınmıştı ancak bir lider olarak el-Hüseyni, bu konumuna bir daha geri dönemedi. Onun en büyük hatası, önemli ölçüde Filistin toprağının Yahudi yerleşimcilere satılmasına izin vermesiydi. Toprak satışları, manda yönetiminin sonuna kadar devam etmekle birlikte, 1930'lu yılların ortalarında azaldı. Bu azalma, Filistin toplumuyla olan sürtüşmelerin bir süre için ortadan kalkmasına yol açtı. Ancak bu dönemde de, özellikle Siyonistlerin dinamik gelişimleriyle kıyaslandığında, siyasi hareketlilik ve örgütlenme oldukça ağır bir tempo izliyordu.

Siyonist liderlik, paramiliter bir güç olan Hagana'yı (*savunma*) örgütlemek ve Filistin'e yapılan göçler yoluyla Yahudi yayılmacılığını artırmak yoluyla bu şiddet eylemlerine karşı direniyordu. Siyonistler, İngiltere Başbakanı Ramsey MacDonald'ı 1930 Hükümet Raporu'nu feshetmeye razı ettiler. Bununla eşzamanlı olarak, Filistin dışında ve az sayıda da olsa Filistin'de bulunan bazı Arap liderleriyle birlikte, Filistin ülkesinde sınırlı bir devlet kurulmasına yönelik temel Siyonist talep konusunda bir uzlaşma sağlama girişiminde bulundular. Fakat bu girişim sonuçsuz kalacaktı.

Avrupa'da Nazizm ve Faşizmin yükselişi, daha fazla sayıda Yahudi'yi Filistin'e göçe zorladı ve Araplar ile İngilizler karşısında Siyonistlerin daha sert bir tavır almaları ile sonuçlandı. Ben-Gurion günlüğünde, yerli nüfusun yerleşiminin ve koşulların uygun olması halinde ülkeye naklinin, Siyonist rüyanın gerçekleşmesini sağlayacağını açık bir biçimde belirtiyordu. Bununla birlikte, Siyonist liderlerin en büyük öncelikleri, Filistin bölgesinde ekonomik ve siyasi özerkliğin sağlanmasıydı.

SİYONİST ANKLAVIN İNŞASI (1929-1936)

Manda yönetimi, ideolojik nedenlerden çok, hükümetin geçici (*ad hoc*) para siyaseti nedeniyle, 1929'a kadar tek bir ekonomik birim olarak varlığını sürdürdü. Filistin, sterlin blokuna dahildi. Bağımsız bir bankası yoktu ve ekonomik açıdan Londra hükümetinin yönetimi altındaydı. Bu düzen, aynı zamanda manda yönetiminin en azından 1929 yılına kadar, sosyal hizmetler ve yerel ekonomik faaliyetler açısından bir bütünlüğün sağlanmasına yönelik hedefinden kaynaklanıyordu. İngilizlerin, tıpkı 1918'de entegre bir sistemin kurulmasına yönelik kararı gibi, 1929 yılında üniter ekonomik sistemin bölünmesine yönelik kararı da tümüyle pragmatik nedenlerden kaynaklanıyordu. Siyasette ortaya çıkan bu değişimin altında yatan yararcı nedenlerden biri tümüyle mali idi: Vergi tahsildarı sıfatıyla hükümet, Yahudilerden daha çok menfaat elde edebiliyordu. Yahudiler, Filistinlilerin iki katı vergi ödüyorlardı.[23]

---

[23] Bkz. Owen bulunduğu yer: Abed (ed.) 1988, s. 13-35.

Bağımsız bir Yahudi anklavının inşası ve Ben-Gurion'nın ılımlı Haim Weizmann'ı marjinal bir konuma düşürmesine olanak sağlayan liderlik yapısındaki değişim, Siyonist liderliği esnek olmayan bir konum benimsemeye zorladı. Kuşatılmış bölgenin ayrılması ve bölünmesi, bu bölgenin içinde yaşayanlara yarar sağlamasına karşın, çevresinde yaşayan yerel halka herhangi bir avantaj sağlamıyordu. İngiliz yönetimi, son aşamada ülke ekonomisinin ikiye ayrılmasına ve ayrıcalıklı bir Yahudi anklavının oluşumuna razı olarak Siyonizm'in Filistin'de başarılı olma olasılığını yükseltiyordu. "Yishuv" adı verilen Yahudi yerleşimleri, ayrı bir ekonomik varlık kazandılar. Bu durum da, ülkenin doğa ve insan kaynaklarının sömürülmesini ve mali varlıklar ya da mali piyasalar üzerinde spekülasyonu önlediği için, Yahudi yerleşimlerinin kazançlı çıkmalarını sağladı.[24]

Yahudiler, ekonomik entegrasyonun bulunduğu dönemde bile, örneğin Yahudi iş gücünün, sanayisi ve tarımının, Filistin halkının aleyhine gelişmesine izin veren Siyonist korumacı siyasetlere yetki tanınması yoluyla birtakım avantajlar elde edebilmişlerdi. Yahudilere bu tür imtiyazların sağlanması, yalnızca İngilizlerin geleneksel kolonyalist uygulamalarından saptıkları değil, aynı zamanda manda yönetiminin kuruluş belgesinde yer alan taahhütleri de çiğnedikleri anlamına geliyordu. İngiliz hükümeti, diğer tüm manda yönetimleri gibi, bir bütün olarak Filistin halkının ilerlemesi ve refahı için gayret göstereceğini taahhüt etmişti.

Filistin'deki İngiliz yetkililer açısından, Yahudiler tipik bir "yerli" grubunu temsil etmiyorlardı ve rekabetçi bir kolonyalist hareket gibi davranıyorlardı. Bununla birlikte, diğer hareketlerin aksine Siyonizm'in kökenleri tek bir ülkeye dayanmıyordu. Esas amacı kâr elde etmek olmayan, ideolojik açıdan milliyetçiliğe bağlı uluslararası bir hareketti. Bir "koloniyi/sömürgeyi" bir anavatana dönüştürmeyi arzu ediyordu. Bu da bu halkın, imparatorluk sınırları içinde yaşayan diğer yerli halklar gibi himaye altına alınamayacakları ya da ayrı bir sömürgeci güç gibi rakip olarak görülemeyecekleri anlamına geliyordu. İngiliz yöneticiler, Siyonizm'e karşı tavırları açısından ikiye bölünmüş durumdaydılar. Siyonizm sempatizanları, davalarında bir adım daha ileri gidebilmeleri için onlara destek sağ-

---

24 Barbara Smith, 1993.

lıyorlardı. Diğer yandan Siyonizm aleyhtarları, dengeyi sağlamak üzere Filistinlilere yardım etmeyi amaçlıyorlardı ve bu girişimleriyle istemeden de olsa bir ulusal hareket olarak Siyonizm'in güçlenmesine katkıda bulundular.

Siyonist hareket açısından zamanlama kusursuzdu. 1920'den önce, hareket henüz bir devletin temellerinin atılması için gerekli olan kaynaklardan yoksun ve nispeten yetersiz bütçesini güçlendirebilmek için İngiliz mandasına bağımlı olduğundan, liderleri, henüz ekonomik bağımsızlık talebinde bulunmamışlardı. Buna karşılık, 1929'dan sonra, Yahudilerin yabancı sermaye ile Filistin'de gerçekleştirdikleri yatırımlardan sağlanan fonlar, "Yishuvların" zenginleşmesini sağladı -bu sürecin gerçekleşmesinde kendi sermayeleri ile Orta Avrupa'dan gelen orta sınıf Yahudilerin sağladıkları yardımların büyük etkisi oldu.

Siyonistlerin bağımsızlık arayışlarını hızlandıran başlıca etken, topraklar ve iş gücü piyasaları üzerinde olabildiğince denetime sahip olabilme arzusu idi. Siyonistleri en fazla ilgilendiren konu - neredeyse saplantı düzeyine ulaşan- toprak idi. İsrail devletinde bir tür histeri niteliğine bürünen "yeterince toprağa sahip olabilme" kaygısı, 1920'li yıllardan başlayarak hep var olmuştu. Ben Gurion'a göre toprak her şeydi; genç Yahudilerin yerleşerek askerler, işçiler ve çiftçiler olarak eğitilecekleri kaynaktı. 1929'da, tüm harcamalarda en büyük önceliğin toprağa ayrılması gerektiği sonucuna vardı. 1930'lu yılların sonuna doğru, Yahudi Ajansı'nın toplam harcamalarının %40'ı toprak satın alma ve tarımsal kolonizasyon giderlerine ayrılmıştı ve toplam yatırımların %75'i de bu amaca tahsis edilmişti. Filistin'in sunabileceği her şeyi mümkün olduğu ölçüde ele geçirebilmeye yönelik yoğunlaştırılmış çabalar, sermaye yatırımları sürecini de yönlendiriyordu. Bu durum, özellikle parsellenmiş arazinin ticari meta olarak görüldüğü gayri menkul piyasalarında ve en yüksek sayıda istihdam olanağı sağlayan inşaat sektöründe kendini gösteriyordu. Ayrıca tarım ve inşaat sektöründe kullanılan modern teknolojinin ithalatı ve daha sonraki aşamada imalatı da kâr sağlayan faaliyetler arasında yer alıyordu.

"İbrani işçiliği" sloganının yardımıyla "Yishuv", çoğu bulunamayan büyük toprak sahiplerinden satın alınan topraklarla, karışık

nüfus barındıran kentlerin işgücü piyasalarını ele geçirdi. Yahudi Ajansı, aynı aileler tarafından yüzyıllardır ekilen (ve çoğu Osmanlı devletinin mülkiyeti altında bulunan) toprakları kısa bir süre içinde eline geçirdi.

Para ve toprak arasındaki bağın farkında olmak Siyonistlere vakıflar oluşturma sürecinde yardımcı oldu. Liderlik bünyesinde, Yishuv'un sermaye kaynakları ve giderek artan iş gücü üzerinde en iyi yatırımları gerçekleştirebilecek bir grup yer alıyordu. Böylece, en baştan ulusal çıkarlar, ekonomik çıkarların önüne geçti: Yahudi iş gücü, Arap iş gücünden daha pahalı olmakla birlikte, ulusal açıdan daha önemliydi. İthal edilen malların kalitesi daha yüksek olmakla birlikte, yerli mallara yapılan yatırımlar, ulusun inşasına da katkıda bulunuyordu.

Ulusal çıkarlara dayalı ekonomi siyaseti, aynı zamanda Siyonist topluluğun genel işçi sendikası olan Histadrut'un, topluluğun siyasi sınırlarının genişletilmesini, işçi haklarına kıyasla ön plana çıkartması ile sonuçlandı. Bu genişleme süreci, 1923, 1926 ve 1928 yıllarında yaşanan ekonomik buhranlara ve göçmenlerin son derece güç koşullar altında yaşamalarına rağmen, 1920'li yıllarda gerçekleşti. Histadrut, Siyonist İşçi Partisi Mapai tarafından yönetiliyordu ve Yahudi siyasi sisteminin neredeyse tamamını kontrolü altında bulunduran Ben-Gurion'a ek bir güç sağlıyordu. Mapai, en başta Siyonizm'in ilk yıllarından bu yana etkin bir biçimde siyasi yaşamda yer alan Ahdut Ha-Avoda ve Ha-Poel Hazair gibi sosyalist Siyonist grupların büyük bir bölümünü bünyesinde toplamıştı (yalnızca komünistler, çekirdek sosyalistler, Hashomer Hazair, Liberaller ve dinci partiler manda yönetiminin sonuna kadar bağımsız gruplar olarak varlıklarını sürdürdüler). Bu merkezî, siyasi ve ekonomik iktidar, Yishuv'un varlığını bağımsız bir biçimde sürdürmesini kolaylaştırdı.[25]

Bu tür yönetimsel beceriler Filistin tarafında bulunmuyordu. Milliyetçi seçkinler, en iyi durumda, belli amaçlar çerçevesinde aşiret bazlı toprak kiracılarının tarımsal ve ekonomik yaşamlarının yönetimini ellerinde bulunduruyor olsalar bile bir bütün olarak eko-

25 Shapiro, 1976.

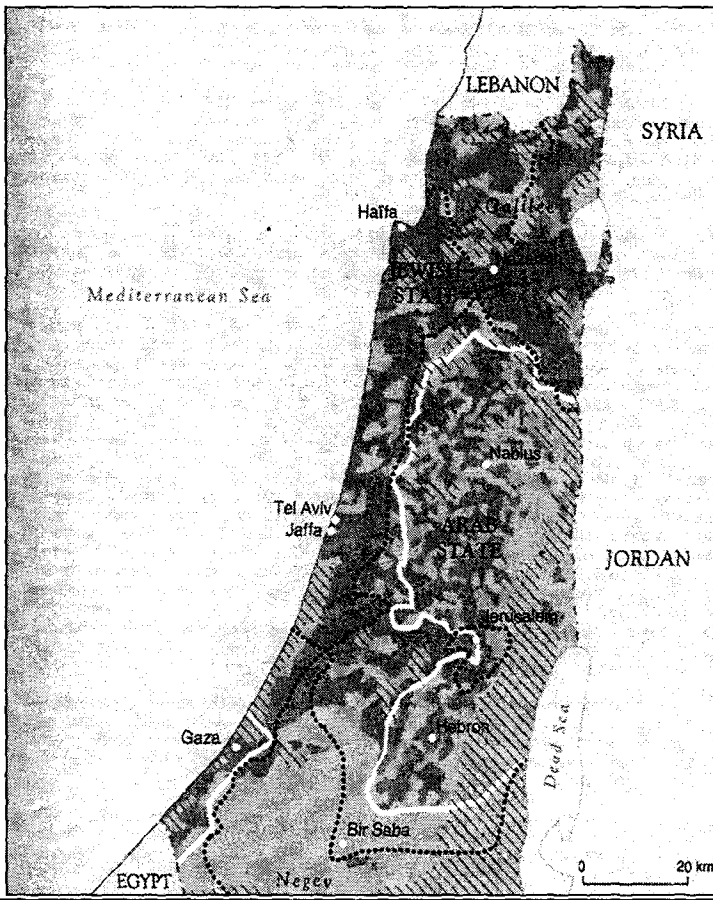
nomik liderliği ellerine geçirememişlerdi. Bu dengesizlik, Filistinlilerin kendi vatanlarını yitirdikleri Filistin tarihinin en önemli anlarından birini oluşturan Mayıs 1948'deki çatışmada Siyonistlerin elde etikleri başarıyı açıklayan nedenlerden biridir. Sosyal yardım kurumları, tarımsal komünler (*kibbutzim*), kolektif kooperatifler, inşaat şirketleri ve büyük fabrikalar, Mapai işletmelerinin birer bölümünü oluşturuyordu. Bu hareket, kültür kurumlarından (tiyatro, edebiyat kulüpleri ve çocuk yayınları) oluşan bir ağ ile eğitim sistemini de kapsıyordu. Daha sonraki dönemlerde yer alan tarihçiler, Mapai bünyesinde sosyalizmden büyük bir saygınlıkla söz edilmesine karşın, bir yaşam şekli ya da bir siyasi program olarak çok az benimsendiğini belirtirler. Parti Bolşevizm'i her yönüyle uygulanıyordu.

Ekonomik yönden etkin ve atik davranma gerekliliği, ek bir amaç işlevini görüyordu. Yoğun ekonomik etkinlik Siyonist hareket tarafından, ülkenin, yerel topluluğun yapısını bozmadan çok sayıda göçmeni bünyesine katabilme becerisinin bir kanıtı olarak sunulmaktaydı ve bu yaklaşım, İngiliz siyasetini belirleyen yetkililer üzerinde en azından 1933 yılına kadar etkinliğini sürdürmüştü. Öyle görünüyor ki resmi Siyonist raporlarında bu alandaki etkinliklerin düzeyi, Yahudi göçünün sağladığı avantajlar konusunda İngilizleri etkileyebilmek üzere abartılı bir biçimde yansıtılıyordu.

Yahudi Ajansı, "Anglo-Palestine Bank" adı altında 1903 yılında kendi resmi bankasını kurmuştu. Banka, kentlerin ve yerleşim merkezlerinin inşasına yönelik başlıca kredi kurumuydu. Bir diğer önemli finans kuruluşu olan "Yahudi Ulusal Fonu", manda yönetimi süresince vergilendirme ve bağışlar yoluyla Siyonist projeye önemli katkılar sağladı. "Filistin Vakıf Fonu", ulusal fon tarafından sağlanan paraların ve ulusal bankanın verdiği kredilerin dağıtımından sorumluydu. Manda yönetimi süresince Fon, Filistin'deki Yahudi yerleşimlerinin genişletilmesi için yaklaşık 20 milyon sterlin harcadı. İngilizler ise, manda yönetimi altındaki Filistin için 55 milyon sterlinin üzerinde bir harcamada bulunmuşlardı. Ancak bu paraların da bir bölümü Yahudilerin gereksinimlerine tahsis edilmişti.

Filistin'deki milliyetçi seçkinler ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kendi topluluklarına ekonomik bağımsızlık sağlamak üzere girişimlerde bulundular. Ancak bu girişim çok yetersiz ve çok geç ol-

muştu. Üstelik, bu girişim bile, aşiretler arasında bölünmüştü ve ulusal davaya herhangi bir katkısı olmadı. Filistinli liderler, zamanlarının büyük bir bölümünü ekonomi üzerinde değil, tepeden inme siyasetler üzerinde harcadılar. Bağımsız bir Siyonist anklavın inşa edilmesi dikkatlerinden kaçmamıştı. Nitekim, 1936'daki ayaklanmanın nedenlerinden biri de bu gelişme idi. Ancak 1939 yılına kadar süren bu ayaklanmanın daha önemli nedenlerinden biri, kolonyalizm altındaki kırsal Filistin'de yaşayan halkın içine düştüğü yoksulluk ve sefaletti. Filistin'in kırsal kesimini önce siyasileştirerek Filistin ulusçuluğuna yeni bir ivme ve anlam kazandıran, ancak daha sonra, manda yönetiminin sona erdiği o kritik an geldiğinde, toplumu felce uğratan bu olay, sosyo-ekonomik bir felaketle sonuçlandı.

- Filistinlilerin kamusal ya da ortak arazileri
- Filistinlilerin özel arazileri
- 1948'de Yahudilerin sahip oldukları topraklar
- Doğal rezervler de dahil, kamuya ya da devlete ait topraklar (İngiliz Mandası)
- Yeşil Hat (1949)
- Önerilen BM Ayrım Planındaki sınırlar, 1947

HARİTA 2: Filistin'deki Toprakların Mülkiyeti, 1948

KIRSAL FİLİSTİN'İN YOKSULLAŞMASI (1929 – 1936)

Filistin'in kırsal bölgeleri, sömürgeci siyasetler sonucu harap olmuş bir durumdaydı. Bu siyasetler, dışarıdan gelen aktörlerin, köyleri tükenme noktasına varacak ölçüde sömürmelerine yol açmıştı. Bu süreç, tarımın ticarileştirilmesi, Siyonistlerin toprak edinme hırsları ve gözü doymayan eşrafın tamahkarlığının yıkıcı bir karışımını kapsıyordu ve nüfusun yüzde altmışının yıkıntılar içinde yaşamaları sonucunu doğurdu. Bununla birlikte, Siyonizm bölgeye hiç gelmemiş bile olsaydı, köyleri yoksulluktan ancak bir tarım reformu kurtarabilirdi. Siyonist hareket ve büyük toprak sahipleri arasındaki ekonomik etkileşim, Siyonist yayılmanın altyapısını oluşturdu ve bunun yol açtığı tek ve yegane sonuç, 1948'de yerli halkın yurtlarından sürülmeleri oldu. Manda yönetimi sırasında Siyonistlerin yaklaşımları, büyük toprak sahiplerinden arazileri satın alarak, toprağı işleyen kiracıları tahliye etmekten ibaretti. Hükümet, Filistin'deki toprak kiracılarının, genel bir çözüm çerçevesinde başka bir bölgeye toplu halde nakledilmelerinin mümkün olabileceğini ümit ediyordu. Ancak kısa vadede köylülerin küçük gruplar halinde dağınık yerlere yerleştirilmelerini sağlamaya hazırdı. "Toplu halde nakil" işlemi 1948 yılında gerçekleştiğinde, bu durum, toplumun her kesiminden Filistinliyi etkiledi. Bu arada kiracılar, kendilerine herhangi bir tazminat ya da iş olanağı sağlanmadan topraklarını kaybediyorlardı.[26] Siyonistler açısından en kestirme yol, manda yönetimi sırasında özel mülkiyet kapsamındaki toprakların yüzde yirmisine sahip olan ve tüm eşraf arasında herhangi bir ulusa dahil edilemeyecek tek grup olan ülke dışında yaşayan toprak sahiplerinden toprak satın almaktı.[27] Filistin'de en büyük toprak sahibi olan Abdul Rahman Paşa, Şam'da yaşıyordu ve iki yüz bin dönüm toprağa sahipti (Kudüslü Hüseyni ailesi gibi en varlıklı yerel eşrafın sahip oldukları arazilerin toplamı elli bin dönümü aşmıyordu).

Köylerden kentlere olan göçün en önemli neden buydu. Kentlerde yaşayan nüfusun kazanç sağlayan ürünlere karşı giderek artan talebi de bir diğer nedendi. Bu talep, çiftçileri kendi topraklarında

---

26 Lewis French, Reports on *Agricultural Development and Land Settlement in Palestine*, Kudüs, Aralık 193

27 Quanu 1983, s. 16 not 8.

ya da ticari çiftliklerde ücretli işçi olarak çalışmaya zorlayacak denli güçlü idi.

Zorlu ekonomik koşullara yönelik şikayetler, ulusal liderlere ya da Siyonist harekete değil, kolonyal hükümete yöneliyordu. Her ne kadar "uzaktan kontrol" edilseler de İngilizler tarafından yönetiliyorlardı. İngiliz yetkililer ise birkaç marjinal bireyin dışında, kırsal bölgelerde değil, bir tür "İngiliz Raca" gibi, bir "küçük İngiltere" ortamı yarattıkları, evlerden, resmi konutlardan, spor kulüplerinden ve askeri kamplardan oluşan kentsel anklavlarda yaşıyorlardı. Manda yönetiminin resmi memurları buralarda sınırlı bir modernleşme siyaseti izliyordu. Temelde bu, köylülerin giderek azalan kendi kendine yeterliliklerine karşı, hükümetin ilgisizliğini yansıtmaktaydı. Devlet artık gerekli altyapıya yatırım yapmadığından dolayı, herhangi bir gelişme umudu yok denecek kadar azdı.

Daha önce de belirtildiği gibi İngilizler, manda yönetiminin başından bu yana Filistin'de gelişim konusuna karşı "İngiliz Uluslar Topluluğu Yaklaşımı" adını verdikleri bir yaklaşım benimsemişlerdi. Her ne kadar bu yaklaşım gelişim aracılığı ile ülkenin denetim altında bulundurulması anlamına geliyorsa da, Filistin'in kırsal bölgelerinde yaşamın geliştirilmesini sağlamak üzere tasarlanmış kapsamlı bir siyaseti öngörüyordu. Gerçekte ise böyle bir siyaset, tepeden inme siyasetlere daha büyük bir ilgi duyan İngiliz yöneticiler açısından hiçbir zaman bir öncelik, hatta ciddi bir amaç olarak görülmemişti.

Londra'daki görevliler, 1929 ayaklanmasının ardından toplanarak Filistin'deki gelişim siyaseti üzerinde ayrıntılı müzakerelerde bulundular. Gelişim konusu ilk kez siyasi bir bağlamda ele alındığında, ayaklanmaya yol açan sorunun, bölgede gelişimin sağlanması ile çözüme ulaştırılabileceği kabul edildi. Gelişim, kısa bir süre için Londra'da anahtar bir sözcük halini aldı. 1930 tarihli Shaw Raporu'nda, kırsal Filistin'de yeni bir 'gelişim' siyasetinin gerekliliği birkaç kez vurgulanıyordu. Raporda, köylülerin yaşam koşullarını geliştirebileceği umuduyla tarımsal üretimin yoğunlaştırılması öngörülüyordu.

Filistin'de görevlendirilen İngiliz tarım uzmanları, hükümetin kırsal bölgeleri bu denli ihmal etmiş olmaları karşısında şaşkına

dönmüşlerdi. İngiltere'ye geri döndüklerinde, hükümete kırsal bölgelerdeki piyasa güçlerine müdahalede bulunmaları ve piyasadaki mevcut durumu arz-talep dengelerine bırakmamaları gerektiği yolunda uyarılarda bulunan raporlar düzenlediler. İngiliz ve Siyonist kesimlerde kaydedilen ekonomik gelişmelerin tempolarında ortaya çıkan açığın, Filistin'in kırsal kesiminde ekonominin salt bir hammadde sağlayıcısı niteliğini taşıdığını gösterdiğini ve bu ekonominin köylülere herhangi bir yarar ya da ilerleme sağlamadığını belirttiler.

İngiliz tarım uzmanlarının bir bölümü, özellikle eleştirel bazı yorumlarda bulunuyorlar ve Filistin'in bir gelişim siyasetinin fiilen var olmasına karşın, bu siyasetin yalnızca Siyonist ve emperyalist çıkarlara hizmet ettiğini vurguluyorlardı. Bu siyaset, zengin Filistinli toprak sahiplerinin daha da zenginleşmelerini sağlıyor, öte yandan, kırsal bölgelerde yaşayan Filistinliler giderek daha da yoksullaşıyorlardı. Salt retorikle yetinmeyen uzmanlar, Filistin'in kalkınmasında tam olarak neyin eksik olduğunu rakamlarla belirtiyorlardı: Yatırımların kırsal bölgelere kaydırılmasını sağlamak üzere yedi milyon sterlin tutarında bir bütçe.

İngiliz hükümeti ise bu tavsiyeleri duymazlıktan geldi. Bunun nedeni, Londra'daki Siyonist lobilerin etkisi değil, genelde İngiliz Uluslar Topluluğu'nun İngiliz sömürgelerine yaklaşımlarında bir gerilemenin ortaya çıkmasıydı. Sömürgelerin İngiliz İmparatorluğu'nun çıkarlarına uygun bir biçimde kendi kendilerine yeterli olmalarını sağlamalarına yönelik bir arzu duyuluyordu. Bu değişim, İngilizlerin iç siyasetinde giderek artan bir biçimde kendini gösteren sosyalist eğilimlerin sonucu olarak ortaya çıktı. Yeni iktidara gelen İşçi Partisi, bir yandan kendi siyasetini "sömürgesizleştirme" kavramıyla özdeşleştirmeye çalışırken, diğer yandan da Siyonist hareketin liderlerinden birinin belirttiği gibi "sosyal emperyalizm" olarak tanımlanabilecek bir siyaseti benimsiyordu. Yeni siyaset açık ve belirgin bir biçimde, İngiltere bünyesinde kamu harcamalarının artırılmasını, buna karşın sömürgelere ve manda bölgelerine yönelik harcamaların azaltılmasını öngörmekteydi.[28]

---

28 Meredith 1975, s. 485 – 487.

Bu, yeni bir fikir değildi. İngiltere İmparatorluğu'nun tarihi boyunca, çağdaşları tarafından "Daha Büyük Britanya" olarak adlandırılan ve on dokuzuncu yüzyılda Benjamin Disraeli, manda döneminde ise Winston Churchill tarafından temsil edilen İngiliz Devletler Topluluğu aleyhtarı bir düşünce okulu var olmuştu. Bu yaklaşıma göre, imparatorluğun oluşturulmasının özünde, sömürgelerden mümkün olduğu ölçüde yarar elde edilmesine karşın, bunların refah düzeyleri üzerinde mümkün olduğu ölçüde az yatırım yapılması gerektiği görüşü yer alıyordu. Ancak manda, resmen bir sömürge değildi ve Filistin'de gözle görülebilir herhangi bir yatırımın bulunmaması, manda kuruluş belgesinin ihlali anlamına geliyordu. Bununla birlikte, belki de İngiltere, Filistin'de refahın sağlanması konusunda, Amerika'nın çekilmesinden sonra küresel siyasette fazla bir varlık gösteremeyen Milletler Cemiyeti'ne karşı sorumlu olduğundan, Filistin'e bir sömürge gibi davranılıyordu.

"Daha Büyük Britanya" yaklaşımı, tutucularla sosyalistleri birleştiriyordu. Sosyalistlerin ülke içi yatırımlara daha fazla fon tahsis edilmesi gerektiğini savunmalarına karşın, kapitalistler sömürgelerin endüstrileştirilmelerine ya da üretime yönelik ekonomik faaliyetlerin sömürgelerde sürdürülmesine karşı çıkıyorlardı. Filistin açısından ise bu, Londra'daki güçlerin bir an için siyasi gelecek üzerindeki tartışmaları bir kenara bırakarak sosyal ve ekonomik sorunlar üzerinde yoğunlaşmaları durumunda bile, ekonomik büyüme, yeni istihdam olanakları, tarımsal planlama ve modernizasyonun herhangi bir önem taşımayan hedefler olarak kabul edildikleri anlamına geliyordu.

Sübvansiyonlar, kârlılık, mülkiyet ve ticaret konularında daha dengeli bir siyasetin, tarımsal yaşamı ne şekilde etkileyebileceği konusunda bir değerlendirmede bulunmak hayli zor görünüyor. Tarihsel kayıtların gösterdiğine göre İşçi Partisi ikircikli bir durumdaydı ve yatırımların yapılmamasının ne tür sonuçlar doğuracağını biliyordu. İşçi Partisi'nin ikircikli durumu, oldukça eli sıkı ve faydacı bir felsefeyi benimseyen Louis French'in *Filistin'i Geliştirme Projesi*'nin başkanlığına atanmasında da kendini göstermektedir. Bununla birlikte Louis French, Filistin'e henüz ayak basmıştı ki, Londra'daki üstleri değiştirildi. İşçi Partisi 1931'de seçimleri kazanmasına rağmen, Liberallerle koalisyona girdi. Liberallerin siya-

set üzerindeki etkileri ise yurt dışı harcamalarda daha büyük bir kesintiye girerek *laissez faire* ekonomisini getirmeleri ile gerçekleşti. Serbest piyasa güçleri, sömürgelerden sorumlu yeni bir dışişleri bakanı arayışına girdi ve bu arayışın sonucunda, Yahudi göçmenlerinin ülkede inşa edecekleri yeni kapitalist gerçeklik ile bir gün bütünleşebilecek olan Filistinli köylülere "iyi haberi" verecek olan[29] Conlif Leicester bu göreve getirildi. Göreve yeni atanan yüksek komiser Arthur Wauchope yaptığı açıklamada, İngiltere siyasetinin Yahudi kapitalistlerin Filistin'e göçlerini teşvik edeceğini belirtti. Bu kişilerin servetleri, Nazi Almanya'sından kaçmaya çalışan binlerce talihsiz Yahudi'ye yardım etmek ve bir bütün olarak ülke çıkarları için kullanılacaktı.

French ve Wauchope'un birbirlerinden hoşlanmamalarına şaşmamak gerekiyor. Ayrıca, French'in tüm girişimlerine rağmen, hiçbir Filistinli ve özellikle de hiçbir Siyonist onu potansiyel bir müttefik olarak görmüyordu. Filistinliler bu tavırlarıyla ciddi bir fırsatı kaçırıyordu. Bu noktada, şu gerçeği vurgulamak gerekiyor ki, Filistinli liderlerin kendileri bile Filistin'deki toprak alım satımının kapsamının ve taşıdığı önemin henüz farkına varmalarından önce French, bu konunun tüm çatışmaların odak noktasını ve Filistinlilerin yaşadıkları trajedinin başlıca kaynağını oluşturacağını anlamıştı. French'in bu konudaki girişimlerinin milliyetçi seçkinlere, toprak satışına karşı giriştikleri kampanyada daha sert ve ödün vermeyen bir tavır benimsemelerinde yol göstermiş olabilir. Ancak toprak devirleri, Siyonist hareketin 1948 yılına kadar batı Filistin'in büyük bir bölümünü ele geçirmesinde oldukça önemli bir zemin oluşturdu.

Fransızların kırsal ekonomiye yatırımda ve müdahalede bulunma gerekliliği üzerine yazışmaları 1932'den sonra da sürdü. Ancak 1933'ten sonra bir öncelik ya da yatırım hedefi olarak kırsal Filistin'den söz edilmedi. İronik bir biçimde, 1933'te Londra'da büyük bir hoşnutlukla Filistin hükümetinin İngiltere İmparatorluğu içinde en zengin ülkelerden biri olduğundan söz ediliyordu. Ayrıca İngilizler, Filistinli siyasetçilerin 1933'de hükümete karşı ortak eyleme girişilmesi konusunda köylüleri kendi taraflarına çekmek konusunda

---

[29] Resmi Kayıtlar Bürosu CO 733/230/17249/2 tarihsiz; Sömürgelerden Sorumlu Dışişleri Bakanlığı'nın French tarafından hazırlanan rapora tepkisi.

uğradıkları başarısızlığı vurgulayarak serbest piyasa siyasetinin başarısını yüceltiyorlardı. Ortak grev ve ayaklanma konusunda Filistinli siyasetçilerin yaptıkları bu çağrıyı köylüler dikkate almamışlardı.

Bu zengin hükümetin bütçesinde, eğitim ve sağlık hizmetlerine yüzde on bir oranında bir pay ayrılmıştı. Bununla birlikte sağlanan eğitim, bir baskı ve yönlendirme aracıydı ve sağlık hizmetleri, her ne kadar önemli de olsa, ekonomik açıdan ayakta kalabilmek için yeterli değildi. Hükümet, az sayıda çiftçiye sınırlı krediler sağladı ve bazı durumlarda vergi yükünü azalttı. Ancak bu yeterli değildi. Şehirler –özellikle Yahudi unsurları-ile köyler arasındaki uçurum giderek büyüdü. Aslında bu konuda bir şeyler yapılabileceği gerçeği, İngilizler tarafından başlatılan, ancak sonuçlandırılamayan bir pilot gelişim projesinde ortaya çıkıyordu. Söz konusu proje, (1948'de İsraillilerin Beit Shean adlı proje kentinin inşa edildiği yıkıntılar üzerinde bulunan) Beisan yakınlarında tasarlanan Tel al-Suq projesiydi ve yerel düzlemde farklı bir altyapı ve kendi kendine yeterlilik sistemi oluşturulduktan sonra, bir pazarlama ve ticaret şebekesi de geliştirilmişti. Bu tür gelişim projeleri, sayıları çok az olan talihli köylülerin yaşam standartlarını yükseltiyordu.

Buna karşın, giderek artan sayıdaki Filistinli köylü açısından sermaye yokluğu, sürekli büyüyen, doymak bilmez şehirlere karşı yaşam mücadelelerinde ayakta kalabilme şanslarının giderek azaldığı anlamına geliyordu. Köylerde ortak kredi kooperatiflerinin kurulması talebinde bulundular. Hükümet ve banka yetkilileri bu talebe olumlu yaklaştılar, zira böyle bir sistemi oluşturabileceklerini biliyorlardı. Nitekim, bu düşünceyi kısa bir süre içinde kendi çıkarlarına uygun bir biçimde geliştirerek bir kredi sistemi oluşturdular. Oluşturulan bu sisteme göre krediler, ancak kısa vadede yüksek faizler ödeyebilecek durumdaki çiftçilere veriliyordu. Londra tarafından tayin edilen en yapıcı uzmanlardan biri olan Charles Strictland, köylerdeki ekonomik etkileşimin temel bir özelliği olarak karşılıklı güvene dayalı bir toprak siyasetinin geliştirilmesi tavsiyesinde bulundu. Ancak onun bu tavsiyesi göz ardı edildi. Aksine güvensizlik ortamı giderek derinleşti ve köylülerin hükümetle olan ilişkilerini iyice olumsuz bir yöne doğru sürükledi.[30]

30 Swedenburg 1995.

Filistin hükümetinin 1930'lu yıllarda gerçekleştirdiği "başarılı" mali siyaset, Yahudilerin yoğun yaşadıkları kent merkezlerinin ve kıyı bölgelerinin, Filistinlilerin yaşadıkları Celile ve dağlık bölgelere tercih edilmeleri yönündeki bilinçli kararından kaynaklanıyordu. Bu tercihin en önemli sonucu, Filistin'in kentsel merkezlerine göçler oldu. Giderek artan sayıda köylünün kentlere göç etmeleri, daha 1920'li yılların ortalarında ekonomik buhrana yol açmıştı. Ancak bu buhran 1929 olaylarını izleyen yıllarda doruk noktasına ulaştı. Göç, toprağı işleterek geçinmenin çok zor olduğu insan grupları için bile ilk seçenek değildi. Çoğu köylü, tarımla uğraşmayı tamamen bırakmadan önce kira yoluyla edindikleri toprakları işlemeyi denediler. Kira sistemi, karmaşık bir sistemdi ve kiracı ile toprak sahibi ya da toprak sahibinin ülke dışında bulunduğu durumlarda, toprak sahibini temsil eden *vekil* arasında düzenlenen özel anlaşmalar temelinde uygulanabiliyordu. Kira uygulamasından, ancak büyük ekonomik güçlükler ortaya çıktığında vazgeçiliyordu. Geçmişte köylü olarak yaşayan kişiler, artık toprak kiracıları olmaktan çıkarak, bedelini ödeyen herkese tarımsal ya da değil iş gücü sağlayan kırsal bir proletarya oluşturuyorlardı. Bu kişilere *harath* adı veriliyordu ve 1936'ya gelindiğinde sayılarının giderek arttıklarını görüyoruz. Bu insanların sık sık karşılaştıkları işsizlik, onların siyasi tavırlarını da belirleyen bir unsur oluyordu ve oradan oraya sürüklenen bu insan grupları, Filistin'in içinde bulunduğu güç duruma karşı kim köktenci bir çözüm öneriyorsa, o kişinin peşinden gidebiliyorlardı. Hükümet tarafından 1931'de yapılan bir araştırmada, bu durumdaki insan topluluklarının toplam köylü nüfusunun %30'unu oluşturduğu ortaya çıkmıştı.[31]

Niteliksiz tarım işçiliği de, kiralanmış toprak işçileri tarafından ekip biçilen arazilerin ilk elde çıkartılan araziler olmasından dolayı, kalıcı bir seçenek sunmuyordu. *Harath,* gerek kentlerde yaşayan Filistinli burjuvaların, gerekse Yahudi göçmenlerin angarya işlerini üstlenmek üzere şehirlere ve kasabalara göç etti. Avrupa'daki Yahudi düşmanlığından kaçarak 1929 yılından sonra Filistin'e gelen Yahudi göçmenlerinin sayısının artmasının nedeni ise yeni bir Ya-

31 Firestone Ocak 1975, s. 3-23 ve Nisan 1975, s. 173-194; Washitz 1947, s. 22 (İbranice); Stein 1984.

hudi krallığının kurulması isteğinden çok, Avrupa'da düzenlenen toplu kıyımlardan kaçıp sığınabilecekleri bir yer bulmaktı. ABD de dahil olmak üzere diğer ülkelere erişimin olanaksız olduğunu gören küçük bir Yahudi burjuva grubu, Filistin'deki şehirlerde ve kasabalarda kendilerine yeni bir vatan bulmuşlardı.

Henüz kendi toprakları üzerinde ya da en azından kendi topraklarından elde ettikleri gelirlerle yaşayan Filistinliler, 1936 yılına gelindiğinde, ticari amaçlı tarımsal üretimi kâra dönüştüremedikleri için oldukça zor bir durumdaydılar. Topraklarını terk edenler, kendilerini hiç de dostça karşılamayan şehirlere ve kasabalara yığılmışlardı. Yukarıdan gelen siyasetler konusunda fazla bir şey bilmeseler bile, durumlarının daha da kötüye gideceğini hissettikleri için birilerinin kendilerine yol göstermesini bekliyorlardı. Üstelik güvenebilecekleri herhangi bir lider de yoktu.

LİDERLİK VE MİLLİYETÇİLİK SORUNLARI (1930–1936)

Siyonist hareket, 1930'lu yılların başlarında, Yahudi Ajansı adı verilen belirgin bir liderlik yapısına kavuşmuştu ve 1934 yılında Filistinliler de, henüz embriyo aşamasında bile olsa, Arap Yüksek Komisyonu adı altında bir hükümet oluşturabilmişlerdi. Bu aşamada İngilizler bile Filistin'in siyasi açıdan üç farklı dinsel gruptan değil, iki "hükümetten" oluştuğunun ayrımına varmışlardı. Bu durum, Filistin'de neredeyse tatmin edici bir siyasi düzenin sağlandığı kanısının ortaya çıkmasına neden oldu. Mevcut yapıda her iki topluluk da, fiilen Filistin'in yöneticisi konumunda olan bir yüksek komiserin başkanlığı altındaki İngiliz görevlilerden oluşan hükümete karşı sorumlu bir icra organına sahipti. Ancak görünürdeki bu kontrol yapısı, demografik ve ekonomik gelişmeler sonucu kısa bir süre sonra altüst oldu: Kitleler halinde Avrupa'dan kaçan Yahudiler ve topraklarının ve yaşam kaynaklarının yitirilmesine karşı bir öfke dalgasına kapılan kırsal Filistin bölgesi.

Milliyetçi seçkinler, 1930'lu yılların başında faaliyet alanlarının ve buna bağlı olarak da siyasetin (milliyetçilik) kapsamını genişlettiler ve Yahudi yerleşim bölgelerine yakın bölgelerde ve Hayfa ve Yafa gibi şehirlerin varoşlarında biriken, yersiz yurtsuz ve işsiz ko-

numdaki Filistinlilerin yaşamlarına müdahalede bulunmayı başardılar. Milliyetçi seçkinler aynı zamanda kırsal Filistin'in desteğini sağlayabilmek için çaba harcadılar. Ancak böyle bir girişimi gerçekleştirebilmek son derece zordu. Öncelikle seçkinlerin bizzat kendileri, köylülerin emeğini sömüren toprak sahiplerinden ya da serbest meslek sahibi kentsoylulardan oluşuyorlardı ve köylülerin yaşamı ile ortak neredeyse hiçbir yönleri yoktu. Kırsal bölgelerde geçmişte var olan aşiret reisleri, gerek toprak sahiplerini gerekse toprağı kiracı olarak işleyen çiftçileri kendi bünyesinde bir araya getirebilen yarı feodal bir sistem oluşturabilmişti ve bu sistem yalnızca emeğin sömürülmesini değil, aynı zamanda karşılıklı bir özveriyi de içeriyordu. Ne var ki, bu sistem 1930'lara gelindiğinde tümüyle ortadan kalkmıştı.

Kentli seçkinlerin milliyetçiliğin çekiciliğine teslim olarak, dayanışmaya ve bir bütün olarak halkın çıkarlarına hizmet etmeye yönelik bir söylemi benimsemelerinden sonra bile ekonomik sömürü varlığını sürdürdü. Seçkinlerin ancak çok küçük bir bölümü, kırsal Filistin'in ekonomik yaşamı üzerinde sahip oldukları kontrolün, yeni bir tür dayanışma için temel oluşturabilecek kırsal toplumsal yapının meydana getirilmesinde kendilerine bir rol tanıdığının bilincindeydiler. Yalnızca Nashashibi ailesi 1934 yılında bir "köylü partisi" kurarak, kırsal Filistin'in toplumsal yaşamında daha büyük bir rol üstlenmeye yönelik bir girişimde bulundu. Ancak bu girişim de yeni bir ortak kimliğin oluşturulmasına yönelik ciddi ya da önemli bir gelişme sağlamakta başarılı olamadı.[32]

Filistin'deki kutuplaşma arttıkça, milliyetçi liderlerin (ancak toplulukların temsilcileri hariç) nüfusun kalan bölümüyle kendilerini özdeşleştirebilme olanakları da azalıyordu. Liderler, kendi halklarına Yahudi topluluğuna ve onların büyük bir hırsla sürdürdükleri yayılmacı planlarına en iyi nasıl karşı durabilecekleri konusunda yol göstermekten aciz durumdaydılar. Siyonist yayılmayı sınırlamakta başarılı olamadılar. Buna karşın, yerel köylü topluluklarını, örgütsüz ve hazırlıksız bir biçimde Yahudi yerleşimcilerle çatışmalara girme konusunda kışkırttılar. Filistinli köylülerle Yahudi

[32] Baer, bulunduğu yer, Migdal (ed.) 1980; ve Zuerik, bulunduğu yer, Nakhleh ve Zureik (ed.) 1980, s. 47-63.

yerleşimciler iki kez karşı karşıya geldiler. 1936 yılında gerçekleşen ilk çatışma kısa sürdü ancak Siyonist hareket henüz zayıf olduğundan önemli bir zayiat verilmedi. Ancak Siyonist hareketin güçlendiği ve daha iyi örgütlendiği 1948 yılında gerçekleşen ikinci çatışma bir felaketle sonuçlandı.

Tarihi bugünden başlayarak geriye doğru o, şu uyarıyı yapmam gerekiyor: 1930'lu yıllarda yaşanan dramatik olayların cereyan ettiği dönemde kırsal Filistin'de ulusallık bilinci henüz oluşmamıştı. Filistin nüfusunun en az yarısını kapsayan kırsal toplum, 1948 yılında kendilerini bekleyen felaketten habersiz bir biçimde, doğal yaşamın değişmeyen temposuna ve rutinine bağlı olarak yaşıyorlardı.

Kırsal Filistin'deki başlıca sorunlardan biri, liderlik konusunda yaşanan boşluk ve bu boşluğu doldurmaya yönelik girişimlerin sonuçsuz kalmasıydı. Bu girişimlerden biri de, 1920'li yılların ortalarında Hayfa'da yaşayan Suriyeli bir vaiz olan Izz al-Din al Quassam tarafından gerçekleştirildi. Çoğu tarih kitabında, Izz al-Din al Quassam'ın İslami dogmalarla ulusal ideolojiyi birleştirerek 1936 ayaklanmasını ateşlediği belirtilir. Ancak devrime ilişkin bu reçete nüfusun yalnızca belli bir kesimi tarafından benimsendi. Bu kesim, kentlerde yaşayan yoksullar ile Hayfa gibi şehirlerin kenar mahallelerini dolduran *harat al-tanc* adı verilen talihsiz kişilerden oluşuyordu. Izz al-Din al Quassam, 1933 yılında kuzeyde bir gerilla savaşı başlattı ve Hayfa kenti çevresinden topladığı savaşçıları kenti çevreleyen tepelere saldırtarak onlara önlerine çıkan her Yahudi'yi ve İngiliz askerini öldürmelerini emretti. Izz al-Din al Quassam, 1935 yılında İngiliz ordusu tarafından öldürüldü. Ancak bu olay onun bir aziz olarak kabul edilmesi ve yeni bir direniş hareketi için bir örnek olarak benimsenmesi ile sonuçlandı.

Bununla birlikte, al-Quassam'ın oluşturduğu milliyetçilik modeli, bir bütün olarak ahlakın, davranış biçimlerinin ve günlük hayatın dinsel inançlar değil, adetler tarafından belirlendiği kırsal Filistin'i derinden etkilemedi. Ayrıca al-Quassam'ın Hayfa civarında yaşayan yoksul göçmenlerin bir bölümü arasında elde ettiği kısa ömürlü başarıya rağmen, kırsal kökenli Filistinlilerin büyük bir bölümü, kendi aşiretleri ve köyleriyle aralarındaki ilişkileri kopartmamışlardı ve bu nedenle, al-Quassam'ın vaazlarını fazla ciddiye almamışlardı.

Köylerdeki hiyerarşi, oldukça açıktı: Aşiret, her şeyin üzerindeydi ve bunu köy izliyordu. Diğer her şey, bunlardan sonra geliyordu.[33]

Bugün, al-Qassam, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ndeki İsrail işgaline karşı direnen militan siyasi İslam hareketi ile ilişkilendirilmektedir. İsrail'in bölgeden geri çekilmesi için 1987 yılından bu yana yapılan bombalı intihar saldırılarını örgütleyen birime bu ad verilmiştir. Al-Quassam, ulusal liderlerin çoğundan daha saygın ve sevilen bir konuma sahiptir. Ancak kırsal kesimde düzenlediği ayaklanma hareketi, başlangıçta siyasi İslami bir eylem olmaktan çok, bölgenin yoksullaşmasına karşı bir başkaldırı niteliğini taşıyordu. Köylerde gerçekleşen eylemler, 1935 yılında ulusal eylemler olmaktan çok, yerel eylemler olarak örgütleniyorlardı ve 1948'de de bu durum henüz değişmemişti.

Eylemlerin ulusal boyutta değil, yerel boyutta gerçekleşmesi, siyasi boyutta da kendine özgü birtakım özellikler içeriyordu. Köyler, Siyonizm gibi siyasi hareketlerden ya da hükümet siyaseti gibi uygulamalardan kaynaklanan tehditlerle yüz yüze geldiklerinde, eylemleri "yerel vatanseverlik" diyebileceğimiz bir güdülenme ile belirleniyordu. Milliyetçi seçkinler, Siyonistlerin toprak satın almaları ya da Filistin'deki Yahudi varlığına yönelik hükümet siyaseti gibi gelişmelere karşı tepki göstermek üzere bu tür yerel vatanseverlik eylemlerini somut bir biçimde bir araya getirmeyi başardıklarında, Filistin milliyetçiliği de potansiyel bir güç olarak ortaya çıkabiliyordu. Ne var ki, böyle bir oluşum çok ender olarak gerçekleşebildi. Köylerin, seçkinlerin müdahalesi olmadan güçlerini birleştirebilmeleri de, oldukça enderdi. 1920'li yıllarda *muhtarların* Siyonizm'e ve vergilendirme siyasetlerine karşı güç birliği çağrısında bulundukları bazı konferanslar düzenlendi. Ancak bu girişimlerden de somut bir sonuç elde edilemedi.[34]

Siyonist yerleşimlerin yayılması, milliyetçi seçkinlere daha geniş kitlelere ulaşabilme konusunda bir fırsat sağlamasına karşın, birlik ve kararlılığın vurgulandığı birkaç gösterinin dışında köylüler arasında gerçek anlamda bir dayanışma henüz sağlanamamıştı.

---

33 Adler 1988, s. 97-120; Miller bulunduğu yer: Migdal (ed.) 1980, s. 127; al-Safari 1937, s. 174 (Arapça)

34 Hala 1974, s. 540-541 (Arapça)

Böyle bir an, tüm siyasi fraksiyonların, İngiliz hükümetine siyasetini değiştirmesi konusunda yoğun bir kampanyanın başlatılması ile ilgili olarak yapılan ortak çağrı sonucu bir araya geldikleri Mart 1933'te Yafa'da düzenlenen toplantıda gerçekleşti. Filistinli seçkinler adına toplantıya katılan beş yüz temsilci, eşine az rastlanan bir kararlılık içinde İngiliz ve Siyonist ürünlerinin boykot edilmesine yönelik kararlarını açıkladılar ve tarihte ilk kez olarak Filistin ülkesinde manda yönetimini resmen tanımadıklarını bildirdiler.

Bununla birlikte, bu kişileri Yafa'da birkaç günlüğüne birbirine bağlayan bağlar, kısa bir süre sonra çözüldü ve hizipleşme bir kez daha kendini gösterdi. Bu toplantıya katılan kişilerin adlarını belirtmeyeceğim ve siyasi yaşamın iki eksen etrafında bölündüğünü belirtmekle yetineceğim: Aşiret bağları ile "kavmi" (pan-Arabistler) ve "vatani" (bölgesel milliyetçiler) arasındaki ideolojik sürtüşmeler. İlk bölünme daha önemliydi ve Hüseyni ailesi ve müttefikleri ile Nashashibiler gibi diğer eşraf ailelerini karşı karşıya getiriyordu.

1936 AYAKLANMASI

Yaşamını mücadelesi yolunda feda eden Izz al-Din al Quassam gibi bir liderin başlattığı kısa ancak etkileyici başkaldırı, milliyetçi seçkinler üzerinde bir süre için etkili oldu. Müftü Emin el-Hüseyni, al-Quassam'ın dul eşine başlangıçta fazla ilgi göstermedi. Ancak cenazesine çok sayıda kişinin katıldığını duyunca, kırk gün süren yasın son günü al-Quassam'ın dul eşini bizzat ziyaret ederek taziyelerini sundu.

Al-Quassam'ın ölümünün ardından, simgesel yönden göreceli olarak ikincil bir önem taşımakla birlikte, liderlik ve amaçta birliğin sağlanması amacına yönelik bir girişim daha gerçekleşti. Son olarak, Yahudi Ajansı ile ilkelere dayalı bir uzlaşma sağlanmasına yönelik müzakerelerin sonuçsuz kalmasının ardından, Siyonistlerin amaçlarının gerçekleştirebilmekte ne denli kararlı olduklarını açık bir biçimde gören Arap Yüksek Komisyonu, tereddütlerini bir yana bırakarak 1936 yılının sonbaharında kesin bir biçimde eyleme geçmeye karar verdi.

Milliyetçi seçkinler düş kırıklığı içindeki kitleleri, mağdurlar için en uygun eylemin grev olduğuna ikna etmeye çalışıyorlardı. Arap Yüksek Komisyonu, Mayıs 1936'da genel grev ilan etti ve ülke çapında gösteriler düzenledi. Bunların en önemlisi, Kudüs'te düzenlendi ve bu gösteride yaklaşık 2.000 kişi Eski Kudüs'ün surlarının içinde toplandı. Üç hafta sonra gösteriler daha da şiddetlendi ve İngiliz polisi Yafa'daki göstericilere ateş etti.

Protestoların bu denli geniş olması ve niteliği başlangıçta İngilizleri oldukça etkiledi. Bu amaçla oluşturdukları soruşturma komisyonunun bakanı Lord Peel idi. Lord Peel, tavsiyelerini sunmadan önce 1937 yılında Filistin'i üç kez ziyaret etti. Komisyon, Filistin'in Ürdün'e ilhak edilmesini tavsiye ediyor ve Hayfa, Lydda'da yeni inşa edilen hava alanı ve Negev gibi önemli stratejik noktaların kontrolünün doğrudan İngiliz yetkililere devredilmesi gerektiğini vurguluyordu. Ülkenin küçük bir bölümü gelecekteki Yahudi devleti olmak üzere ayrılmıştı. Bu plan, reddedildi –reddeden taraf, elbette Mavera-ı Ürdün Prensi Abdullah değildi. Ancak kuvvetler dengesi henüz kendisinden yana olmadığı için, kendisine verileni kabul etmesi gerektiğini kavrayabilecek basirete sahip olan Ben-Gurion tarafından bir anlamda onaylandı. Ben-Gurion'a göre öneri, nihai bir haritayı değil, gelecekte yapılacak olan müzakereler için gerekli olan zemini sunmaktaydı. Bu yüzden de Filistin'in küçük bir parçasıyla yetinmeye razı olmuştu. [35]

Peel planının ve Woodhead Komisyonu tarafından sunulan yeniden gözden geçirilmiş versiyonunun sonuç vermemesi, İngiliz siyasetine karşı yeni bir protesto ve kınama dalgasına ivme kazandırdı. Kendi halkına bir avuntu sağlamak ya da yol gösterebilmekten aciz olan Filistinli liderler, o günlerde acınacak halde idiler. Filistinli seçkinlerin oluşturduğu daha genç bir kuşağın, Siyonistlerle müzakerelere son vermeyi ve İngilizlerin baskılarına boyun eğmemeyi öngören, daha yapıcı bir Filistin milliyetçiliği arayışı içine girmelerine şaşmamak gerekiyor. Bu grubun önde gelen üyeleri arasında, alternatif bir eylem şeklini seçen ve bir bütün olarak Filis-

---

35 Avi Shlaim'e göre Ben-Gurion aynı zamanda söz konusu raporun Filistin'de İngiliz yönetiminin sonunun haberciliğini yaptığını da anlamıştı. Bkz. Shlaim, 1999, s. 19.

tin halkıyla daha yakından diyalog kurmayı başaran, müftünün yeğeni Abd al Quader el-Hüseyni (1990'lı yılların iyi bilinen Filistinli siyasetçisi Faysal-el-Hüseyni'nin babası) yer alıyordu. Bu genç seçkinler, halk arasında en az Izz al-Din al Quassam kadar efsanevi birer kahraman olarak kabul edildiler. Bunların gösterdiği cesaret, kırsal bölgelerdeki yerel muhtarlara da yansıdı ve 1937 yılında köylerin muhtarları da İngiliz konvoylarına ve tesislerine karşı acımasız bir gerilla savaşı başlattılar. Bu faaliyetler, Peel raporunun sunulmasının ve dışarıdan gelen Arap liderlerin başlatmaya çalıştıkları barış müzakerelerinin reddinin hemen sonrasında başladı. Gerek kırsal, gerekse kentsel bölgelerden baskılar giderek yoğunlaştı ve giderek daha da militanlaşan genç kuşak, İngiliz ordusuna yönelik saldırılarını daha da artırdılar.

Küçük bir milliyetçi hareketin, dev bir imparatorluğa karşı savaşması için uygun bir zaman değildi. İkinci Dünya Savaşı'nın arifesinde İngiliz siyasetçileri hiç tereddüt etmeden ayaklanmayı bastırdılar. Bu hareketi, İngiliz düşmanlığı yaratmak üzere Almanlar ve İtalyanlar tarafından tasarlanan bir komplo olarak gördüler ve ellerindeki tüm gücü o bölgeye yığdılar. Filistin'de aynı yılın Eylül ayı içinde Celile bölge komiseri ve bölgedeki en yüksek rütbeli İngiliz yetkilisi olan Lewis Andrews'un bir suikast sonucu öldürülmesi, manda hükümeti açısından bir dönüm noktası oldu. İngilizler bu suikastı milliyetçi seçkinlere saldırarak onları tutuklamaları ve çoğunu sürgüne göndermeleri için bir bahane olarak kullandılar. Emin el-Hüseyni tutuklanmadan kaçmayı başardı ve sürgündeki ilk aylarında, gönüllülerden oluşan bir ordu kurmak ve ailesinin diğer üyeleriyle birlikte gerillalara geniş çapta silah sağlama operasyonunu gerçekleştirmek için uğraştı. Filistin'den ne kadar uzakta olursa, İngiltere'nin Avrupa'daki yeni düşmanları olan İtalyanlar ve Almanlarla işbirliğinde bulunmaya kendini o kadar yakın hissediyordu. Başlangıçta bu işbirliğinden yararlanarak 1941 yazında Irak'ta İngilizler aleyhine Almanlar tarafından başlatılan ancak sonuçsuz kalan bir darbe girişimine destek sağladı. Savaşın daha sonraki yıllarında ise Müslüman topluluklar arasında giriştikleri propaganda hareketinde Nazilere yardım etti.[36] Bu arada, Filistin'deki halk fii-

[36] Mattar 1988, s. 86-87.

len lidersiz kalmıştı. İngilizler, milliyetçi seçkinleri etkin bir biçimde ortadan kaldırmışlardı. Bunun sonucu olarak liderlik konusunda ortaya çıkan boşluk, komşu Arap ülkelerinden gelen siyasetçiler tarafından dolduruldu.

Ayaklanmaya katılan ve aralarında kadınların da yer aldığı daha genç Filistinlilerin çoğu, çatışmalar sırasında yaşamlarını yitirdiler. Çok güçlü bir ordu ve hava kuvvetlerine verilen mücadelede hayatta kalmayı başaranlar, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra paramiliter organizasyonların omurgasını oluşturdular. Bu insanlar, Siyonizm'e karşı kaçınılmaz mücadeleye hazırlık aşamasında Filistin davasına askeri açıdan sınırlı ancak yaşamsal öneme sahip bir beceri kazandırdılar. Ancak siyasetçiler gibi bu gerilla kumandanları da özerk değildiler ve İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda, tümü de Filistin'deki durumu kendi ulusal ya da en kötü durumda kişisel gündemleri doğrultusunda kullanan komşu Arap ülkelerinin siyasetçilerine tâbi oldular.

1939 TARİHLİ RESMİ RAPOR

İngilizler tarafından 1939 yılında hazırlanan resmi rapor, Filistinlilerin hassasiyetleri dikkate alınarak hazırlanmıştı. Balfour Bildirisi'nden geri çekilme ve Yahudi göçlerine ve Yahudiler tarafından toprak satın alınmasına sınırlama getirilmesi konularında Filistinlilere 1930 yılında verilen sözleri yineliyordu. Raporun amacı, Avrupa'nın durumu açıklığa kavuşuncaya kadar mevcut statükoyu muhafaza edebilmekti. Göçler üzerindeki sınırlama, Nazilerin Avrupa'da genişledikleri ve bu kıtada yaşayan Yahudilerin yaşamlarının dayanılmaz ve olanaksız bir duruma geldiği bir dönemde uygulamaya girdi. Yishuv, şimdi kendi başkaldırısını örgütlüyordu: Yasadışı göçe yönelik bir yer altı operasyonu, toprak edinme ve efsanevi Orde Wignate gibi Siyonizm sempatizanı İngiliz subayların yardımlarıyla bir paramiliter örgütün kurulması.

İngilizler, Filistinlilere ve Arap dünyasına herhangi bir jestte bulunma konusunda gecikmişlerdi. Filistinli siyasetçiler ve asiler, İngilizlerin 1936'daki ayaklanmayı acımasız bir biçimde bastırdıkları zaman, Filistin üzerindeki esas emellerini açığa vurduklarını düşünüyorlardı. İngilizlerin yaptıkları yerel basında belgeler halinde gözler

önüne serilmişti ve bu belgelerde yalnızca bu dönemle sınırlı kalmayan bir biçimde, 1936 – 1939 yılları arasında uygulanan kötü davranışlar, idamlar, işkenceler ve gaddarca eylemlere ilişkin tüyler ürpertici öyküler de yer alıyordu. Bu acımasızca eylemler hiç olmasaydı bile milliyetçi seçkinler, 1916 yılından bu yana Filistin'e verdikleri sözleri tutmayan İngiltere'nin ihanetine uğradıklarını düşünüyorlardı.

Siyonistler ise ayaklanmadan daha da güçlenmiş ve her zamankinden daha kararlı bir biçimde çıktılar. Liderleri, her şeyden önce silahlı kuvvetlerin sahip olduğu güç karşısında büyülenmişlerdi. O yıllar, Filistin sorununa yönelik askeri çözümlerin müzakerelere dayalı çözümlere kıyasla öncelik taşıdığı ve Siyonist ve daha sonra da İsrail'e özgü bir militarist anlayışın ortaya çıktığı bir dönemi kapsıyordu.

Somut tehdit ve gerçek nedenlerden kaynaklanan korkular, dağınık güçlerin bir ordu bünyesinde birleşmesini ve Yahudilerin gerek İngiliz yöneticilere, gerekse Filistinli nüfusa karşı daha da aşırı bir tavrı benimsemelerini teşvik etmiş ve bu yöndeki gayretleri güçlendirmiştir. Ordunun gelişimi, iki yönde olmuştur: Altyapının gelişimi ve daha yoğun provokasyon eylemlerinin düzenlenmesi. Altyapı, temkinliliği ve Yishuv'un askeri gücünün aşamalı bir biçimde oluşturulması gerektiğini savunan Haim Weizmann gibi seçkin zümrenin daha ılımlı üyelerinin devre dışı bırakılması yoluyla oluşturulmuştu. Weizmann'ın yerine, Siyonist toplumu Sparta modeli üzerinde biçimlendiren ve Ehad ha'Am gibi erken dönem Siyonistlerin savundukları Atina vizyonunu göz ardı eden David Ben-Gurion gibi sertlik yanlısı kişiler getirilmişti. Her şeyden önce, Yishuv'un omurgasını oluşturanlar yalnızca Histadrut* değil, aynı zamanda Hagana** idi. Bu askeri organın öncülüğünü ise, 1941 yılında 700'den fazla üyesi olmayan Palmach*** üstleniyordu. Palmach'ın 1948 yılında 7.000 iyi eğitilmiş askeri bulunuyordu. Yishuv'un askeri gücünün daimi kanadını oluşturuyordu. 1946'da İngilizlere karşı savaştı ve 1948 yılına kadar düzenli bir biçimde eğitildi. Bu eğitimlerde kazandığı deneyim, 1948 savaşının kazanılmasında önemli bir rol oynadı.

---

* Histadrut: İşçi Federasyonu ç.n.

** Hagana: Savunma Örgütü (bkz. Terimler).

*** Palmach Hagana'ya bağlı Komando birlikleri

Askeri yönelimin provokasyona dayalı diğer kanadı ise önce İngilizleri, daha sonra da Filistinlileri yıldıran Stern Çetesi tarafından temsil ediliyordu.

Bu gruplar, ilk kez 1940'lı yılların başlarında oluşturulmuşlardı, ancak daha önceki dönemlerde Yahudilerin eylemlerinde de Stern Çetesi'nin ruhunun izlerine rastlanmaktadır. Palmac, Stern Çetesi ve Menachem Begin tarafından kurulan Irgun, manda yönetiminin sonlarına doğru ortaya çıktı.

O dönemde Stern Çetesi ve Palmach, Siyonizm'in iki ayrı kanadını temsil ediyordu. Ayaklanmadan önce her ikisi de yerel halkı fazla dikkate almıyordu. Fakat daha sonra, halkın olabildiğince büyük bir bölümünü Filistin'den sürmek için ellerinden gelen gayreti gösterdiler. Sosyalist ana akım, Filistinlileri ülkenin küçük bir bölümünde toplamayı arzu ediyordu. Revizyonistler ise Filistinlilere başka bir bölgeye nakledilmelerini ya da Siyonistlerle işbirliğinde bulunmayı önerdiler. Son analizde, Siyonizm'in her iki ideolojik kanadı da Filistin'i Yahudilerin vatanı olarak görüyordu. Sosyalist çoğunluğun Siyonist hayalleri *realpolitik* yoluyla gerçekleştirmeye çalışmalarına karşın revizyonist azınlık, sınırları Ürdün'ün doğu sınırına kadar uzanan geleceğin İsrail krallığının yaratılmasını hedefleyen aşırılıkçı bir söylem benimseyerek Yahudi ulusunun geçmişteki görkeminin yeniden canlandırılması gibi ütopik vizyonların peşindeydi.

MİLLİYETÇİLİKLE YÜZLEŞME: BİRLİKTE YAŞAMA ZORUNLULUĞU

İkinci Dünya Savaşı sırasında ve bunu izleyen yıllarda siyasetçiler, en son savaşın tam olarak ne zaman olacağını kestiremeseler de yaklaştığını sezebiliyorlardı. Bu nedenle de ulusal ideolojiler, gerek kendi liderlerine güç kazandırabilmek, gerekse toplumlarının bu liderlerin arkasında birleşmelerini sağlamak üzere her zamankinden daha sert girişimlerde bulundular. Oysa bu süreç, ulusal tarihçilerin bizi inandırmaya çalıştıkları gibi, kendiliğinden gelişmemiştir. Bununla birlikte manda yönetimi, birlikte yaşama ve işbirliğine yönelik temel insani güdülerin bulunabileceği bir uzam yarattı. Örneğin, depremler gibi doğal afetlerin olduğu (1926), ekonomik kriz nedeniyle ticari yaşamın gerilediği ya da verimli dönemlerde

ekonomik yaşamın canlandığı dönemler gibi, milliyetçilerin sıradan ve önemsiz olarak gördükleri zamanlarda bu insani güdüler yüzeye çıkıyordu. Bu tür felaketler ya da bereketli zamanlar, ulusal kimlikleri aşan insani tepkileri canlandırıyordu. Filistin'de bu ortak tepkiler, işgal tehdidi altında yaşayan insanlar sendikaların varlığının farkına vardıklarında, hükümete karşı tepkileri paylaştıklarında, hasadın verimsiz olduğu ya da kıtlık ve salgın hastalıklarla karşı karşıya oldukları zamanlarda ortaya çıkıyordu. Bu tür olaylar ve pek çok benzeri durum, insanları birlikte var olmaya ve sınıf dayanışması, ortak uğraş alanları ya da işverenler ve işsizlik gibi ortak sorunlardan kaynaklanan ulusçuluk bağının ötesinde düzlemlerde işbirliği yapmaya zorluyordu.

Bu doğal güdüler, İngiliz kolonyalizminden çok milliyetçi projeye zarar veriyordu. Birlikte yaşama güdüsü tabandan geliyordu. Bu güdü, toplumsal dönüşüm konusunda Filistin'de yukarıdan gelen insani nitelikteki diğer iki itici güç olan Filistin ve Siyonist milliyetçiliği ve sömürgecilik ile rekabet içindeydi. Yukarıdan gelen milliyetçi etkinlik, yalnızca ülkede yaşayanları hedef almıyordu. Onlara göre yeni bir kimlik, öncelikle yeni hayali cemaatin dışladığı unsurların ortadan kaldırılmaları ile gerçekleşebilirdi. İngilizler, bu seçkinci projeye bir ölçüye kadar izin verdiler. Ancak tolerans gösterilen taraf Filistinlilerden ziyade Siyonistlerdi. İki seçkin grubun ortak bir hedefleri bulunuyordu: Manda yönetimindeki Filistin'in - Siyonist ya da Arap Filistinli- iki yeni üst kimliğine hizmet etmeyen insani dürtülerin henüz tomurcuk aşamasında iken budanmaları. Bu dürtülerin ortadan kaldırılmaları konusunda bugüne değin hiçbir şey yazılıp söylenmediği için bu konunun üzerinde daha fazla durulması gerekiyor. İşgale karşı bir güvencenin sağlanması, ekonomik refah, eğitim düzeyinin yükseltilmesi ve daha iyi bir yaşam sağlayabilmek için birlikte yaşamayı hedefleyen varoluşsal arzu ile İngiliz mandası altındaki Filistin'de milliyetçilik davası arasında elbette doğal bir bağ bulunmuyordu.

Doğruyu söylemek gerekirse, Siyonizm'in doğası birlikte yaşamayı olanaksız kılıyordu. Filistin'de Siyonist kimliğin oluşumu salt entelektüel bir uygulama değildi. Toprağın öylesine yoğun bir kolonizasyonunu içeriyordu ki, seçkin, yarı aristokrat Filistinli mil-

liyetçi liderlik, Siyonizm'in artık her Filistinlinin kapısının eşiğine ulaşan bu tehdidin aldığı ürkütücü boyutu Filistin ulusuna rahatça gösterebilirdi. Buna karşın, Siyonist işgale karşı Filistinlilerin gösterdikleri direniş hareketi de Yahudi göçmenlerin karşılaştıkları kişisel zorlukları "ulusal" bir sorun haline getiriyordu: Filistin'de bir Yahudi olmak, Filistinlilerin düşmanlığının hedefi olmak anlamına geliyordu. En azından Siyonist seçkinler giderek büyüyen çatışma ortamını kendi toplumlarına bu şekilde izah ediyorlardı.

Kimi zaman bu retorik temelde yatan gerçeklikle çelişiyordu. İngiliz sömürge devleti bu durumla ilgili farklı yorumları tetikleyebiliyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun aksine İngiliz yönetimi, kolonyalist ve sömürgeci yabancı bir güçtü. Aynı zamanda ülkenin başlıca işvereni, vergi toplayıcısı, polisi, yargıcı ve geliştiricisi idi ve bu haliyle, toplumlar içi bir çatışmaya katılım konusunda seçkinlerin çağrılarının ötesinde, bir bütün olarak toplumun dikkatlerini üzerinde topluyordu. Bu haliyle devlet, genellikle ulusal sınırların ötesinde aynı mesleği ve istihdam alanını paylaşan grupların tepkileriyle karşılaşıyordu. Filistin'de bu tür eylemlere çok sık rastlanıyordu. Bununla birlikte bu durum, kendi geçmişlerini güçlülerin tarihi olarak kabul eden Whiglerin tarih perspektifi ile uzlaşmıyordu. Filistin milliyetçiliğinin başarılı, kimi zaman da sert ve yıkıcı serüvenine mağlup tarafların tarihinin de dahil edilmesi gerekir

Bu alternatif tarih, manda yönetimi ile başlamaktadır. Geç dönem Osmanlı yönetimindeki Filistin'de, etnik ve dinsel yapılara bağlı bütünleşmiş bir ekonomik etkinlik geleneği bulunuyordu. Ancak manda yönetimi, bütünleşmiş ve üniter bir ekonomik sistemi biçimlendirebilmek için bundan fazlasını yapmıştır. Ulusal tarih yazıcılarının genellikle göz ardı etmelerine rağmen, İngiliz devleti insanların yaşamlarında öyle güçlü bir unsurdu ki, yaşamın en önemli veçhelerinden birini oluşturan ekonomik kontrolü ulusal seçkinlerin elinden almıştı. Filistin, tek bir ekonomik birim olarak yönetildiği sürece, ulusal bağlar, tüketiciler üzerinde bir zorunluluk oluşturmuyordu. Yerel Filistinli üreticiler, kendileriyle birlikte getirdikleri sermaye için yatırım ve harcama kanalları arayan Yahudi göçmenlerin giderek artan taleplerini karşılayabiliyorlardı. Bunun yerine, kendi topluluklarını çatışmalarına dahil etmek isteyen siyasi

seçkinlerin baskılarıyla ekonomik bir ayrım ortaya çıktı. Bununla birlikte ne Yahudiler ne de Filistinliler, İngilizlerin izni olmadan manda yönetimi altındaki Filistin'in ekonomisinde başat bir konum elde etmeyi ümit edemezlerdi.

Her iki taraftaki sıradan insanların birlikte yaşama arzuları, Siyonistlerin 1929'da ayrı bir ekonomik anklav oluşturmalarından sonra bile sürdü. Ayrımcı siyaset, Yahudi ya da Filistinli işçilerin, çiftçilerin, tacirlerin ve tüketicilerin gereksinimlerine yanıt veremiyordu. Mesleki çıkarlara ulusal çıkarlara kıyasla öncelik tanımakta ısrar eden azınlık, ayrımcılığı Filistin'de bağımsız bir Yahudi devletinin yaratılabilmesi için bir önkoşul olarak gören Siyonist liderlerden oldukça sert bir tepki gördü.

Manda yönetimi altındaki Filistin'in tarihinde, işçiler arasında işbirliğinin gerçekleştiği birçok an bulunmaktadır. Bu tarihi belgeleyebilecek kesin bir kronoloji olmamasına rağmen, manda yönetiminin ilk yıllarında da bağımsız Yahudi anklavının bir oldu bittiye getirilerek kuruluşunda da, manda yönetiminin sonlarına doğru toplumlar arasında en kanlı çatışmaların patlak verdiği yıllarda bile bu işbirliği gerçekleşmiştir. Şiddetin giderek tırmandığı her dönemde -1920, 1929, 1936 ya da 1948- ulusal liderler, özellikle de Siyonist liderler tarafından şiddetle karşı çıkılmasına rağmen, ekonomik ya da sosyal alanlarda işbirliğini gösteren durum incelemelerini bulabilirim.

Birçok durumda, cesaret sahibi bazı kişiler, (alt orta sınıf ve işçi sınıfından kişileri kapsayan) Yahudi proletarya ile (giderek kendi ülkelerinde proleter bir nitelik kazanan) yoksullaşmış yerli köylü sınıfı ile niteliksiz iş gücünü oluşturan ve kentlerin varoşlarında yaşayan kesim arasındaki çatışmaları önlemek için çaba harcadılar. Her iki tarafın siyasi seçkinleri, yoksulları, birbirini izleyen şiddet dalgaları ve kanlı olaylarda kullanabilecekleri "ulusal kitleler" olarak görüyorlardı. Diğer bazı durumlarda ise bizzat seçkinler birlikte yaşama uygulamalarını benimseyerek ateşli konuşmalarında ve vaazlarında öne sürdükleri iddialarla çelişiyorlardı.

Bu türden bir tarihin henüz yazılmadığını göz önünde bulundurarak, daha çarpıcı bazı örneklerden burada söz etmek yerinde olacaktır. İlk örnek, 1920 yılında Hayfa'dan... Hayfa'nın dayanışma ve iki uluslu, hatta ulus ötesi işbirliğinin en heyecan verici de-

neyiminin yaşandığı kent olması kimseyi şaşırtmamalıdır. Birbirine yakın büyüklükte Yahudi, Hıristiyan ve Müslüman cemaatleri barındıran tek kent Hayfa idi. Petrol rafinerileri gibi devletin idaresi altındaki belli başlı fabrikaların da bulunduğu, Filistin'in en varlıklı kentiydi ve çoğu Filistinli ve Yahudi sanayici, tesislerini Hayfa yakınlarında açmayı arzu ederdi. Ordunun gerek kent içinde, gerekse dışında büyük kampları bulunuyordu ve 1920'li yıllarda liman projesinin inşaatı başladığında, bölgenin ekonomik faaliyetlerinde daha da büyük bir artış sağlandı. Ayrıca, her iki topluluğun bünyesinde göçmenler yer alıyordu: Avrupa'dan gelen Yahudiler ve kırsal alandan gelen Filistinliler. Hayfa aynı zamanda, Suriye ve Mısır'dan gelen ve sayıları birkaç bini bulan işçiler için de cazip bir yerdi.

Hayfa'da rekabet edilecek birçok alanın bulunmasına karşın, aynı meslek grubundaki kişiler de mesleki işbirliğinden oldukça kazançlı çıkabiliyorlardı. Filistinliler, Yahudiler ve Suriye ve Mısır'dan gelen Araplar, 1920'de demiryolları, telgraf ve posta hizmetlerinin şantiyelerinde ve atölyelerinde Filistin'in ilk işçi sendikasını kurdular. İşçiler, her şeyden önce işverenin (İngiliz hükümeti) acımasız tavırlarına ve uzun çalışma saatleri, düşük ücretler, insanlık dışı yaşam koşullarına karşı birleşerek, köklü bir düzeltme talebiyle eylem yaptılar. Ancak Histadrut'un bu girişimleri engellemesi, eylemlerin başarısızlıkla sonuçlanmasına yol açtı. Histadrut liderlerinin Arap-Yahudi sendikalarının tehlikeli olduğu yönünde açıklamaları, konuyla ilgili olarak düzenlenen protokollerde yer almaktadır. Hayfa'daki yerel Histadrut lideri David Hacohen, Filistinlilerle güç birliğine giren Yahudi işçileri kınadı. "Demiryolu işçileri, Filistin'e yerleşim hareketinin bir parçası olan İbrani işçilerin sahip olduğu misyonun, Arap işçilerle yardımlaşarak müdahalede bulunmak değil, ülkedeki Siyonist projenin güçlendirilmesine yardım etmek olduğunu unutuyorlardı."[37]

Histadrut, 1929'a kadar geçen süre içinde, sendikada yer alan birçok Yahudi işçiye, ulusal çıkarları sınıf dayanışmasının üzerinde görmeleri gerektiği yönünde baskı yaptı. Histadrut, bu hizmetler için yalnızca Yahudi işçilerden oluşan bir sendika oluşturdu ve tüm

---

[37] İşçi Partisi Arşivleri, Histadrut İcra Kurulu Protokolleri, Yafa, 30 Aralık 1920, s. 1-2.

Yahudi işçilerden bu sendikayı yegane yasal temsilcileri olarak kabul etmelerini istedi. Filistinli işçiler de, Siyonistlerin bu girişimlerine kendi sendikalarını kurarak yanıt verdiler ve kısa bir süre sonra tüm Filistinli işçileri kapsayan genel bir işçi sendikası oluşturuldu. Sendika, 1930 yılında Hayfa'daki Nisnas Vadisi'nde bulunan bir binada faaliyetlerine başladı. Bugün bu bina İsrail Komünist Partisi merkezi olarak kullanılmaktadır. [38]

Sınıf bilincinin yanı sıra gündelik yaşam, birlikte yaşama konusunda alışılmamış bazı durumlar yarattı. Bizzat siyasetçiler de, çatışmaların en yoğun olarak yaşandığı dönemlerde bile, bu tür toplumlar arası etkileşimlerde fiilen yer alıyorlardı. Örneğin Emin-el-Hüseyni, patlak veren kanlı çatışmalarda, Kudüs'ün savunması konusunda başlattığı kampanyanın ortasında, Filistin sorununun bölgesel ve uluslararası profilini tanıtmanın yollarını arıyordu. El-Hüseyni'nin kampanyası, Haram-el-Şerif'in Siyonistler tarafından gasp edilmesi olarak gördüğü eyleme karşı Müslüman ve Arap güçleri toplamak üzere toplanan İslam Konferansı'nın düzenlendiği 1931 yılında doruk noktasına ulaştı. El-Hüseyni, İslam aleminin ileri gelenlerini ağırlamak üzere Palace Oteli'ni inşa ettirdi. Projenin ihalesi, biri Haim Weismann'ın kayın biraderi olan iki Yahudi müteahhide verildi. Kudüs'te Yafa Kapısı yakınlarında inşa edilen bu güzel bina, bir Türk mimarı tarafından tasarlanmıştı ve geç Osmanlı üslubunun mimari özelliklerini taşıyordu. Müftü, binayı o kadar beğendi ki, daha önce Filistinli müteahhitler tarafından inşa ettirilen yeni evinin bazı bölümlerinin yeniden inşası görevini de aynı müteahhitlere verdi.[39]

Bununla birlikte, varoluşsal içgüdülerin insanları ulusal zemin üzerinde değil, mesleki zemin üzerinde dayanışmaya yönlendirdiği toplumsal gruplar, genellikle işçiler ve çalışanlardan oluşuyordu. 1931 yılında Filistinli ve Yahudi kamyon sürücülerinin ülke çapında birlikte başlattıkları ve son derece etkili olan grev de bu tür dayanışmalara bir örnekti. Filistin'deki İngiliz hükümeti, motorlu araç trafiğinin ve ülkedeki yolların altyapısının genişletilmesinde son

---

[38] Özelikle Hayfa'da birlikte yaşam konusunun ele alındığı ve diğer bazı durumların da irdelendiği üç kitap bulunmaktadır. Bkz. Bernstein 2000; de Vries 1999 (İbranice); Lockman 1996.

[39] Bilginin verildiği yer: Katinka, 1961 (İbranice)

derece verimli çalışmalar gerçekleştirdi. Tacirler ve kentler arasında yolculuk eden diğer kişiler, 1920'li yılların sonlarına doğru, yolculuklarında otobüsleri ve kamyonları trenlere tercih etmeye başladılar ve demiryolu şebekesini kendi tekeli altında bulunduran hükümet, zarar etmeye başladı. Hükümet, uğradığı bu zararı karşılamak üzere, motorlu araç kullananlar, özellikle de kamyon sürücüleri üzerinde ağır vergiler uygulamaya başladı. Kamyon sürücülerinin önemli bir bölümü Filistinliydi. Bununla birlikte çok sayıda Yahudi kamyon sürücüsü de bulunuyordu. Kasım 1931'de sekiz hafta boyunca, Filistinli ve Yahudi kamyon sürücüleri omuz omuza, tüm ülkeyi felce uğratan bir grev başlattılar. Bu eylem sonucu hükümet, 1932 yılında motorlu taşıtlar üzerindeki vergi yükünü azalttı.

Filistinli kamyon sürücüleri genellikle kendilerine ait kamyonları kullanıyorlardı ve Yahudilerle mesleki bir zeminde işbirliğine girmenin yollarını arayan ve sayıları giderek artan kentli bir orta sınıfın üyeleriydiler. Histadrut başlangıçta grevi onayladı ve Nashashibi ailesi başkanlığındaki Filistinli muhalif çevrelere yakınlığı ile bilinen kamyon sürücüleri sendikası başkanı Hasan Sıtkı al-Dajani'yi aracı olarak belirlediler. Al-Dajani grevi, sınırın her iki tarafındaki kamyon sürücülerinin ve tacirlerin çıkarlarına hizmet edebilecek bir altyapının oluşturulması için bir fırsat olarak görüyordu. Histadrut, Al-Dajani'ye Filistinli işçi sendikalarının kardeş örgütü olan Brit Po'alei Eretz Israel'e katılma önerisinde bulundu; ancak Al-Dajani bu öneriyi reddetti. Brit, işbirliğinden ziyade tahakkümü öngören bir örgüttü ve Filistinli işçilerin gerçekliğin Siyonist yorumuna teslim olmalarını sağlamayı amaçlıyordu. Al-Dajani grevin kapsamını ticari kurulları ve kurumları da kapsayacak biçimde genişletme girişiminde bulununca, Histadrut, onun "aracı" olarak tayin edilmesine yönelik kararlarını değiştirdiler ve Al-Dajani'yi bir "siyasi grev" tasarladığı gerekçesiyle 'şüpheli şahıs' ilan etti. "Siyasi Grev" kavramı, iki uluslu işçi eylemi anlamına geliyordu. Histadrut liderleri bu kez bariz bir biçimde baskı uygulamadılar; bunun yerine, bir hafta süren işçi eyleminin anlamlı bir biçimde sürdürülmesini herhangi bir gerekçeden yoksun kılan bir ağırlaştırma sürecini başlattılar.[40]

---

[40] Greenberg, alıntı Pappe (ed.) 1995a, s. 157-158 (İbranice)

Milliyetçi seçkinler, Filistinlilerin hükümet istihdam siyasetlerine karşı bile olsa, "Yahudi yoldaşlarıyla" işbirliğine girmelerini ağır bir biçimde kınamak üzere yerel basını kullandılar. Trafiğin ve yolların son birkaç yıl içinde kazandıkları önemi kavrayan her iki tarafın liderleri de, kendi toplumlarında bulunan kamyon sürücülerinden kendileri için mesleki değil, ulusal bir konum belirlemelerini istediler. Bu eylemin bir sonucu olarak kamyon sürücüleri, Siyonistler ile Filistinliler arasında 1936 yılında patlak veren çatışmalarda en ön saflarda yer alıyorlardı.

Her ne kadar 1936 yılında ortaya çıkan ayaklanma birlikte yaşama örüntülerini engellese de, yaşamın birçok önemli alanında iki taraf arasındaki işbirliği devam etti. Birlikte varolma düşüncesine en fazla sadık kalan Arapların ve Yahudilerin yer aldığı komünistler, ayaklanma sonucu aralarında bölündüler. Ancak, gerilla savaşının fiilen gerçekleştiği alanlar dışında, birlikte yaşam sürüyordu. Örneğin, Hayfa belediyesinde Yahudi ve Arap memurlar birlikte çalışıyorlardı. Ayaklanma boyunca, işgücü ve gayrı menkul piyasalarında da birlikte yaşam adacıklar halindeki "kurtarılmış bölgelerde" sürüyordu. Siyonist seçkinlerin bu olgunun genişlemesini önlemek için ulusal doktrini zorla kabul ettirmeye yönelik baskılarına rağmen Yahudi işverenler, Filistinlilerin sunduğu ucuz işgücünden yararlanmayı sürdürmekten çekinmediler. Siyonistlerin bakış açısından daha da tehlikeli sayılan bir diğer unsur da, Filistin Komünist Partisi ya da birlikte yaşamayı bir norm olarak savunan oldukça radikal solcu bir Siyonist hareket olan Poalei Zion Small gibi siyasi hareketlerdi. Filistinli milliyetli seçkinler de, aynı şiddetle savaşımlarını sürdürüyorlardı. Fevzi el-Hüseyni ya da Fahri al-Nashashibi gibi kişiler iki uluslu bir siyasi yapıyı savunan Arap-Yahudi örgütlerine katılmalarını canlarıyla ödediler. Bir Filistin işçi sendikası lideri, 1937'de bir suikast sonucu öldürüldü. 1947'de, Sami Taha adlı bir diğer sendika lideri de öldürüldü. Her iki kişi de, sınıf bilinci uğruna ulusal dayanışmadan ödün verdiklerinden dolayı öldürüldüler. Diğer işçiler gibi onlar da ulusal davayı, milliyetçi seçkinler tarafından ve onların çıkarları doğrultusunda kullanılan sınırlı bir hareket olarak görüyorlardı. Her iki suikastta da Emin-el-Hüseyni'nin parmağının olduğu açıkça belliydi.

Bununla birlikte, her durumda Siyonist seçkinler, işbirliğine yönelik güdüleri yok etme konusunda Filistinli seçkinlerden daha başarılı oldular. Filistinli seçkinler, kendi *Weltanschauunglarına* ya da gündemlerine uymayan sosyo-siyasi gelişimlere karşı ilgisiz davranıyorlardı. Buna karşın Siyonist liderler, Arap-Yahudi meslek örgütlerinin altını oymak için her türlü girişime hazırdılar.

Birlikte yaşama güdüsü, manda yönetiminin kalan bölümünde de varlığını sürdürdü. Bu dönemde birlikte varolma sürecinin milliyetçilikten oldukça farklı bir biçimde geliştiğini söyleyebiliriz. İşgücü piyasasından kamu sektörüne ve özel sektöre doğru bir ivme kaydetti. Hatta sanayi gibi ulusal zafer için kilit önem taşıyan sektörlere bile nüfuz edebildi. Manda yönetimi sırasında, özellikle Arap Turunçgiller Sektörü'nün enerjik başkanı Şükrü Taji el-Farouqi'nin gayretleriyle, turunçgiller sektöründe yüksek düzeyde bir işbirliği sağlanabilmişti. Benzer bir biçimde Yahudiler ve Filistinliler, geçmişte olduğu gibi bugün de ülke ekonomisinde önemli bir yere sahip olan Atlit'teki tuzlaları birlikte işletiyorlardı.

Çalışanların işbirliğinde bulunma konusunda giderek zorlanmalarına karşın, endüstri işçileri arasında işverenlere karşı omuz omuza ayakta durma arzusu varlığını sürdürüyordu. Beyaz yakalı işçiler de işbirliğinin önemini kavramışlardı. Bu konuyla ilgili son örnek, 1947 yılına aittir. Manda yönetiminin sona ermesinden on sekiz ay önce, her iki taraftaki siyasetçilerin ve onlarla birlikte, Londra'daki ve Arap başkentlerindeki siyasi çevrelerin Filistin topraklarında ortaya çıkacak bir tragedyaya kendilerini hazırladıkları dönemde, sınırın iki tarafında yer alan bazı işçi grupları, mesleki alanlardaki öncelikleri ulusal dayanışma konusundaki önceliklerin üzerinde görmeye karar verdiler. Hükümette yer alan memurların iki hafta boyunca sürdürdükleri grev eylemi, resmi daireleri felce uğratmıştı. Bu eylemin elde ettiği başarı o denli güçlü oldu ki, birbirinden kesin çizgilerle ayrılmış durumdaki iki sendika, Histadrut ve Arap İşçi Sendikası, zorunlu olarak birleşme kararı aldılar. Ortak bir Arap-Yahudi grevi sonucu, Nisan 1946'da posta hizmetleri durdu. İngiltere'nin ülke yönetiminden çekilmesinin ardından, savaş davullarının duyulmaya bağladığı Mayıs 1947'de bile telgraf hizmetlerinde çalışan Arap ve Yahudi işçiler ortak bir grev başlattılar.[41]

---

41 Lockman 1996, s. 332-335.

Gerek kamu hizmetlerinde gerekse sanayi alanında grevler, iki uluslu işçi eylemlerinin tercih edilen uygulama yöntemi (*modus operandi*) olmuştur. Manda yönetimi süresince petrol ve yağ endüstrisinde ve sigara fabrikalarında çalışan Arap ve Yahudi işçiler ve fırıncılar, oldukça sık bir biçimde ortak eylemlerde bulundular. Grevler, 1936 yılından sonra giderek sıklaştı. 1938 ile 1943 yılları arasında, özellikle demiryolları sisteminde, belediyelerde ve İngiliz ordusuna ait kamplarda yılda ortalama iki kez ortak grev düzenleniyordu. Eylemler, Yahudi meslektaşlarını Kudüs belediyesi önünde toplayan Filistinli işçilerin başlattıkları grev eylemi ile doruk noktasına ulaştı. Histadrut, başlangıçta eylemin sorumluluğunu üstlenerek grevi denetim altına almaya çalıştı, ancak başarılı olamadı. Bir yıl sonra, Şubat 1944'te Histadrut demiryolu atölyelerinde başlatılan bir ortak greve müdahale etme girişiminde bile bulunmadı. Söz konusu grevin büyük bir bölümü Yahudi işçilerden oluşuyordu ve Filistinli meslektaşları, gösteriler düzenleyerek, grevcilere yemek ve fabrikada geçen soğuk gecelerde ısınmaları için palto temin ederek, grevci Yahudi işçilerle dayanışma içinde olduklarını gösterdiler.

Manda yönetiminin son günlerine kadar, her iki topluluktan tüketiciler, Filistin'in şehirlerinde birbirlerinin dükkânından alışveriş ediyorlardı. Bir Yahudi gazeteci, Arap Yüksek Komisyonu'nun Mart 1946'da ilan ettiği resmi boykot çağrısından sonra bile bu alışkanlığın kesintisiz bir biçimde devam ettiğini büyük bir şaşkınlıkla not ediyordu.[42]

Yerel Filistin'de de, bu işbirliği devam ediyordu. Manda yönetiminin sonuna yaklaşırken, Yahudi yerleşimler, Filistin köylerine daha örgütlü ve yapılandırılmış bir biçimde yardım temin ettiler ve 1940'lı yıllarda, Marg Ibn "Amir"de *kibbutz*lar ile köyler arasında daha önce eşi görülmemiş sayıda ortak tarım kooperatifleri kuruldu ve kentlerde yeni ortak ticari komisyonlar oluşturuldu.

Ortak yaşam, yalnızca Filistin'de bulunan az sayıdaki insan grupları arasında rastlanan bir uygulama değil, bir ideoloji idi. Güçlü, kurumlaşmış bir siyasi liderliğe sahip olmamasından ve Filistin Komü-

42 *Ba-Machaneh,* 8 Mart 1946.

nist Partisi'nin temel ilkelerinden biri olmanın ötesine geçemediğinden, siyasi yönden çok az destek görüyordu. Başlangıçta bu hareketle yer alan kişilerin çoğunluğu Yahudi idi. Ancak 1936 yılında parti tüzüğüne "Araplaştırma" sürecine yönelik bir maddenin dahil edilmesiyle birlikte, daha çok sayıda Filistinli harekete katıldı. Bu hareketle kendini özdeşleştiren parti, marjinal konumuna rağmen, belli başlı yayın organlarında ulus dışı (*a-national*) bir söylemden yararlanarak alternatif bir toplumsal gelişim sürecine katkıda bulundu. Ayrıca parti dışında Filistinli işçi sendikalarının kadroları arasında Filistin toplumu bünyesinde de bir sosyalist söylem geliştirilmişti.[43]

İki-ulusluluğu bir yaşam şekli olarak onaylayan en etkin grup, Brit Shalom adı verilen küçük bir Yahudi grubuydu. Bu grubun fikir babası, 1922 yılında Filistin'e göç eden Yehuda Megnes adlı Amerikan asıllı bir Yahudi idi. Musevilik bünyesinde Amerikan reform hareketinin bir üyesi olan Megnes'i esas ilgilendiren, Filistin'de Yahudi egemenliğinin kurulması değil, üniter iki-uluslu bir devlet bünyesinde Yahudilerin yaşamlarını idame ettirebilmeleriydi. Megnes, 1948 yılında ölümüne kadar, her iki tarafı da önerdiği çözümün mantığı ve uygulanabilirliği konusunda razı etmeye çalıştı. Bu amaca yönelik bir birim oluşturdu. Elde ettiği en büyük başarı, manda yönetimin son yıllarına doğru Hüseyni ailesinin önde gelen üyelerinden biri olan Fevzi el-Hüseyni'yi Brit Shalom hareketine dahil etmesiydi. El-Hüseyni kısa bir süre sonra, ailenin daha milliyetçi kanadı tarafından öldürüldü. Magnes, İbrani Üniversitesinin kurucusu ve ilk başkanıydı ancak sahip olduğu yüksek konum onu Siyonist hareketin ön saflarında yer almaktan alıkoymadı.[44]

İşbirliğinin ve ortak girişimlerin sürmesi, siyasileştirmenin ya da şiddete dayalı ilişkilerin azaldığı ya da kırsal Filistin'in ulusallaşmadan muaf kaldığı anlamına gelmez. Aksine siyasileştirme, ulusallaşma ve birlikte yaşama paralel bir biçimde varlıklarını sürdürdüler. Seçkinler, ulusal hedeflerinin elde edilmesinde güç ve şiddet uygulamadan çekinmediler. Üstelik yeni kuşak seçkinler, kendilerinden önceki kuşağın kararsızlığını hoşnutsuzlukla karşılayan genç ve daha aşırılıkçı grupların liderlerinden oluşuyorlardı.

---

43 Al-Budairi 1979

44 Kaufman (ed) 1998.

İşbirliği, milliyetçi ayrımı önlemekte yetersiz kaldı ve bu ayrımcılık, Filistin'in yerli halkı açısından bir felaketle sonuçlandı. Ancak, kısa vadede elde edilenler açısından, işçi eylemlerinin büyük bir bölümü, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başarılı oldu. Belli dönemlerde elde edilen kazançlar, iki grup arasında eşit olmayan bir biçimde bölümdü ve Yahudi işçiler, grev eylemlerini izleyen müzakerelerden genellikle kazançlı çıktılar. Bununla birlikte Filistinliler ve Yahudiler, çalışma saatlerinin azaltılması, ücretli izin haklarının ve sigorta ve tazminat haklarının sağlanması da dahil olmak üzere, çalışma koşullarının işçiler lehine değiştirilmesi konusunda genellikle birlikte çalışma olanağına sahip oldular.

Tarih yazımı açısından bakıldığında ise, alternatif bir tarih olasılığı ile karşı karşıya olduğumuzu görüyoruz. İngiliz belgelerinde kayıtlı bir gerçek, bu paralel gelişime son söz işlevini görüyor. Filistin'deki İngiliz hükümeti raporunda, manda yönetimi süresince Araplarla Yahudiler arasında, hükümetin "Irklar-Arası Zemin" olarak tanımladığı bir platformda, 1.400 ticari ortaklığın oluşturulduğu belirtiliyor.[45]

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA FİLİSTİN

İkinci Dünya Savaşı, Rommel'in Kuzey Afrika'da süratle ilerlemesi üzerine olası bir Nazi işgali konusunda çeşitli söylentilerin ortaya çıkması, İtalyanların kıyı şehirlerini havadan bombalamaları ve Mihver Güçleri ile Filistinli liderler arasındaki yakınlaşmalardan dolayı, Filistin'i farklı dönemlerde farklı yoğunlukta etkiledi. Yahudi gençleri, Avrupa'da fiilen savaşmanın yanı sıra, 1941'de (Büyük Müftünün himayesi ve yardımlarıyla) Bağdat'ta ve diğer yerlerde oluşturulan Alman yanlısı Arap rejimlerini devirmek amacıyla İngiliz ordusuna katıldılar. Ancak savaş her şeyden önce, daha önce misli görülmemiş sayıda İngiliz askerinin ve askeri personelin bölgede konuşlanarak, burayı devasa bir lojistik merkeze dönüştürmesiyle kendini hissettiriyordu. Bu noktada şu gerçeği de vurgulamak gerekiyor. Birinci Dünya Savaşı'nın aksine Filistin, bu savaşta bir çatışma bölgesi olmadı. Bunun yerine, gerek bölgedeki yabancı as-

[45] Bu açıklama, Nir Yehudai'in tezinin sonuç bölümünde yer alıyor 1977, s. 5 (M.A. Tezi, Hayfa Üniversitesi).

ker sayısını artıran, gerekse bölge halkına iş olanakları sağlayan devasa bir askeri kamp işlevini gördü.

Daha gündelik terimleri kullanacak olursak savaş, bir ekonomik canlılık ve toplumsal ve geleneksel hiyerarşilerin ve yapıların gevşemesi anlamına geliyordu. Ekonomik refah bir anda gelmedi; gerçekten de başlangıçta ekonomide bir çöküş yaşanması bekleniyordu. Özellikle bankacılık sistemi savunmasız bir durumdaydı. Savaşın ilk yılı yerel ekonomiyi neredeyse felce uğrattı. Banka hesaplarından çekilen yüksek tutarlar yerel bankaların istikrarını alt üst etti ve bunun sonucunda bazı bankalar tasfiye sürecine girdiler.[46]

Manda hükümeti 1942 yılında temel tüketim malları üzerine sübvansiyon uygulamaya karar verdi. Hükümet tarafından benimsenen ihtiyatlı para politikası sonucu, genellikle belirli mallarda yaşanan sıkıntılar sonucu ortaya çıkan hiperenflasyon önlendi ve savaşı izleyen yıllarda bir bütün toplumun ekonomik yönden toparlanması sağlandı. 1946 yılında Filistin, manda yönetiminin ilk yıllarının Filistin'inden oldukça farklıydı. Daha önce ulaşımın atlar ve arabalarla ağır ve düzensiz bir biçimde sağlandığı yolların yerini, üzerinde binlerce arabanın, otobüsün ve kamyonun işlediği asfalt yollardan oluşan karayolları şebekesi almıştı.[47]

Savaş yıllarında Filistin'de, sayıları daha önce görülmemiş boyutlara ulaşan çalışan kadınlar, daha önce hiçbir zaman kadınların istihdam edilmediklere sektörlere ait işyerlerinde çalışabiliyorlar ya da daha önce adımlarını bile atamadıkları kahvelere ve parklara rahatça tek başlarına girebiliyorlardı. Savaş yıllarına kadar kamuya açık yerlerde Batılı giysilerinin üzerine kara çarşaf giymek zorunda olan bağımsız kentli Filistinli kadınlar açısından, bu dönem oldukça iyi bir dönem sayılırdı. Artık kadınlar plajlarda mayo giyebiliyorlar, büyük kentlerin ana caddelerinde son modaya uygun giysilerle serbestçe dolaşabiliyorlardı ve kılık kıyafetteki bu değişim, kadınlar açısından bağımsızlığı ve kendilerini toplum kabul ettirebilmelerini simgeliyordu. Tel Aviv, özgür bir şehir olarak bu dönemde kendini gösterdi ve olasılıkla yeni bir şehirde özgür bir yaşama kavuşabil-

46 A Survey of Palestine, Cilt 2, s. 555
47 a.g.e. s. 863.

mek için Yahudi erkekleriyle evlenmeyi kabul edebilecek Beyrutlu kadınlar için cazip bir yer olarak göründü.[48]

Savaş, Yahudi kadınlarının yaşamlarında da bir dönüşüm gerçekleştirdi. "Siyonist Devrimin" ilk yıllarında hareketin kurucuları yeni bir "İbrani Kadını" yaratma vaadinde bulundular. Birkaç istisnai durum dışında bu, belli çevrelerde tartışıldığı ve uygulandığı biçimde cinsel özgürlük anlamına geliyordu. Çoğunluk için bu gelişme, özellikle *kibbutz*larda ama aynı zamanda kentsel komünlerde geleneksel aile yapısının sona erdiğine işaret ediyordu.

Ancak yeni iş olanakları ve özgürleşmiş yaşam biçimleri, ekonomide erkeğin sahip olduğu başat konum üzerinde ciddi bir biçimde zayıflatıcı bir etki yaratmadı. En yüksek ücret getirisi sağlayan işler yine erkeklere veriliyordu ve inşaat şantiyeleri ve fabrikalar gibi en üretken iş yerleri kesinlikle erkeklerin kontrolü altındaydı. Kadınların eşitliği, Siyonizm'in sözde sosyalist söyleminin bir parçası idi. Oysa gerçek oldukça farklıydı. "Üye kadın" ve "üyenin karısı" birbirlerinin yerini alacak biçimde kullanılabiliyordu ve Siyonist ve sosyalist devrimler açısından ikili bir görevi ima ediyordu –bir ev kadını, bir eş olmanın yanı sıra, bir işçi, çalışan ya da çiftçi sıfatıyla ilave bir iş yükünün altına giriyordu.[49]

Siyonist liderlik, savaş yıllarının Yahudi halkı açısından oldukça parlak bir dönem olmasında etkin bir rol oynadı. En ilginç uygulaması ise, gençlere olan gerekli askeri deneyimi sağlamak üzere savaştan yararlanması oldu. İkinci Dünya Savaşı'nın en kritik aşamasında, manda yönetiminin devrilmesine, hatta manda yönetimine karşı savaşma vermeye yönelik amaçlarını bir tarafa bırakan Yahudi liderleri, kendi askeri olanaklarını Nazizm'e karşı mücadelede İngiliz ordusunun hizmetine sundu. Bu, iki yüzlü bir siyasi eylem değildi. Savaşın belirli aşamalarında, Almanlarla göğüs göğüse savaşan İngiliz güçlerinin cesareti ve esnekliği olmasaydı, Filistin Nazilerin eline geçebilirdi. Yishuv liderleri, Avrupa'daki Nazi ölüm makinesini durdurabilme gücüne sahip bir orduyla açıkça savaşa giremezdi. Bu ikilem, Ben-Gurion tarafından çözüldü. Ben-Gurion, şöyle diyordu: "Sanki 1939 tarihli Hükümet Raporu yok-

48 Deniz Kuvvetleri İstihbarat Bölümü 1943, s. 162.

49 Kazanelson-Shazar 1930 (İbranice)

muş gibi Almanlara karşı İngiliz ordusuyla aynı saflarda yer alacağız ve sanki Almanya ile savaş hiç olmamış gibi İngilizlerin Hükümet Raporuna karşı mücadele vereceğiz."

Savaş süresince ve savaştan sonra Siyonistlerin tüm faaliyetlerinin odak noktasını Yahudi göçleri oluşturuyordu. Siyonist yerleşimlerin tarihinde ilk kez olarak, yurt dışında bulunan büyük sayıda Yahudi grupları Filistin'e giriş talebinde bulundular. Bu durum, 1936 ayaklanması sonucunda İngiliz hükümetinin Yahudi göçmenlere sınırlama uygulanması kararını aldığı bir dönemde ortaya çıktı. Yahudi liderliği, Yahudilerin ülkeye getirilmesi konusunda kendisine tanınan yasal iznin sınırını aştı ve bunun üzerine, yasa dışı yollardan Yahudilerin Filistin'e girmelerine yönelik başarılı bir kampanya başlattı. Bu şekilde Filistin'e girmelerine izin verilecek Yahudiler için bazı önkoşullar belirlenmişti ve bedensel yapıları uygun olanlara ve doğru ideolojik yapıya sahip olanlara öncelik, kimi zaman da münhasırlık tanınıyordu. Ülkeye alınacak Yahudilerin seçimi konusunda uygulanan kriterler, 1942 yılında Nazilerin Avrupa'da uyguladıkları Yahudi katliamları haberi Filistin'e ulaştığında bir süre için kaldırıldı. Bu haberler, ölüm kaplarında canlarını veren Yahudileri kurtarmaya yönelik gerçek eylemler olmasa bile, en azından bir onlara destek verildiğini göstermek üzere sembolik bir eylem olarak Siyonist paraşütçü birliklerinin Nazi Almanya'sına gönderilmeleri düşüncesini bile gündeme getirdi. Bu zor günlerde en büyük önceliğin Filistin'deki Yahudi toplumunun hayatta kalmasının sağlanması olduğundan dolayı, Avrupa'daki Yahudileri kurtarmaya yönelik herhangi bir Siyonist girişim, neredeyse yok denecek kadar azdı. Savaş sona erdiğinde, seçim kriterleri yeniden uygulanmaya başladı, ancak bu uygulama, Yahudi soykırımı ile Filistin'deki Yahudi projesi arasındaki bağlantıyı kanıtlamayı amaçlayan Siyonist tasarıyı sekteye uğrattı. Gerçekten de, eğer Nazi dehşetinden kurtulabilen tüm kişiler, özellikle de Müttefikler tarafından tüm Almanya çapındaki mülteci kamplarına yerleştirilenler yerleşmek üzere Filistin'i seçselerdi. Siyonist argümanın haklı olduğunu uluslar arası topluluğa kabul ettirebilirlerdi. Yishuv'un önde gelen diplomatları, ancak gelecekte kurulacak olan bir İsrail devletinin bu kişilere sığınacak bir liman sağlayabileceğini ve olası bir diğer Yahudi soykırımına karşı bir tampon işlevini göreceğini öne sürdüler. Buna

karşın, hayatta kalabilenlerin çoğu Amerika Birleşik Devletleri'ne gitmeyi tercih ediyorlardı. Soykırımdan kurtulabilenlerin Filistin'e yerleşmek istedikleri yolunda en azından bir izlenimin yaratılabilmesi ancak Siyonist elçilerin gözdağı verme derecesinde yoğun ikna girişimleri ile Amerika'nın katı göçmenlik siyaseti sonucu mümkün olabildi (son aşamada, Avrupa'dan ayrılan 3 milyon Yahudi'nin yalnızca yüzde 10'u Filistin'e yerleşmeye razı oldu).

Ancak Yahudi mültecileri taşıyan bir gemiye yalnızca Filistin'e giriş izni verilmemekle kalmayıp, aynı zamanda Almanya'ya geri gönderildiğinden dolayı tüm dünyaca kınanan *Exodus* olayının da gösterdiği gibi İngilizlerin Yahudi göçünü kontrol altında tutmaya ve en alt düzeye indirgemeye yönelik ısrarlı tutumlarının da sayesinde, diplomatik platformda sürdürülen önemli bir savaş kazanılmıştı. Yasa dışı göçlerle paralel bir biçimde toprak satın alma ve yeni Yahudi yerleşimleri kurma faaliyetleri devam etti.

Göç olaylarında olduğu gibi, yerleşim siyasetinin sürdürülmesi de 1939'da İngilizlerin hazırladığı Hükümet Raporunda sunulan önerilerin tam aksi yönünde ilerliyordu. *Homa* ve *migdal,* "tel örgü" ve "gözetleme kulesi", Siyonistlerin yöntemiydi. Bu taktikler, potansiyel bir yerleşim bölgesi için temel bir altyapının oluşturulmasının bir *oldu bitti* süreci için yeterli olduğunu belirten ve manda yönetimi Filistin'inde de geçerliliğini koruyan bir Osmanlı yasası üzerinde temellendirilmişti. İngiliz hükümeti ise yerleşimcileri tasfiye edebilecek kaynaklardan yoksundu.

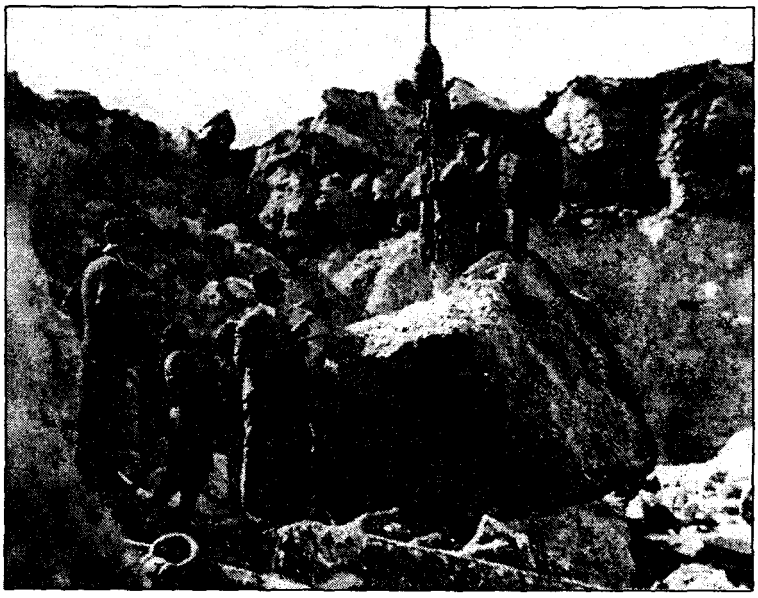
Savaşı izleyen yıllarda Siyonist seçkinler toplumlarını İngilizlerin bölgeyi boşaltmalarına iyice hazırladılar. Mavera-ı Ürdün kralı Abdullah ile manda yönetimi sonrası dönemde Filistin'in Haşimîler ve Siyonistler arasında bölünmesine yönelik başarıyla sonuçlanan müzakere sürecini başlattılar ve bu amaç için vergilendirme ve askere alma gibi konularda topluluk üzerindeki kontrollerini iyice sıkılaştırdılar ve Siyonizm'in bir bütün olarak Arap dünyası ile kaçınılmaz savaşının bir hayatta kalabilme mücadelesi anlamına geleceğini Yahudi toplumunun zihnine yerleştirdiler.

Filistin liderliği ise İkinci Dünya Savaşı yıllarında çok farklı deneyimler yaşadı. Emin el-Hüseyni, bir sürgün olarak bir Arap başkentinden diğerine yolculuk ediyordu. Sonunda Berlin'e vardı ve

burada Nazi propagandası ve savaş makinesinin hizmetine girerek temsil ettiği ulusal hareketin, savaşın galipleri tarafından yeterince anlaşılamamasına neden oldu. Emin el-Hüseyni'ye Arap Yüksek Komitesi'nin diğer üyeleri de eşlik ediyordu ve bunların bazıları, İngilizler tarafından tutuklanarak hapse atılmış ve talihin garip bir cilvesi olarak, İngilizlere karşı savaşan Yahudi teröristlerle tanışmışlardı. Tutuklanan komite üyelerinin yerini başka üyeler almıştı. Siyasi yaşam komşu Arap ülkelerinden gelen siyasetçiler ve onları himayelerine alan güçlerin etkisi altındaydı. Bunun sonucunda, Arap toplumu içinde birbiriyle çatışan iki resmi liderlik grubu ortaya çıktı: Arap Birliği tarafından onaylanan ve halihazırda Hüseynî ailesinin hakimiyeti altındaki Arap Yüksek Komitesi (başkanlığını Cemal el-Hüseynî elinde bulunduruyordu) ve Ragıp el-Nashashibi başkanlığını üstlendiği ve Haşimîler tarafından desteklenen Ulusal Otorite. Bu hizipleşme, yukarıdan aşağı tüm siyasi yapıyı etkiledi ve yaşamın her veçhesinde kendisini belli etti. Son dönemlerde Siyonistlerin ekonomik gücüne karşı koyabilmek için oluşturulan mali örgütlenmeyi ciddi biçimde bozdu. Zaten güçlü silahlardan yoksun bulunan ve sayıca Siyonist güçlerin çok altında bulunan para-militer birlikleri zayıflattı ve yerel toplulukların yönetimini üstlenmek üzere kurulan ulusal komiteler arasındaki dayanışmaya ket vurdu. Bu komiteler özellikle kentsel bölgelerde etkinliklerini sürdürüyorlardı ve manda yönetiminin son dönemindeki geçiş sürecinde kendi topluluklarının özerk bir kimlik kazanmalarına yardımcı oluyorlardı. Bununla birlikte komiteler, kendi topluluklarından çok, aşiretlerine ya da bağlı oldukları siyasi gruplara sadık kalmışlardı ve İngilizler, ya da daha sonraki dönemde Birleşmiş Milletler tarafından önerilen diplomatik çözümlerin izin vermesi ya da daha sonra patlak verecek yeni bir savaşın mümkün kılması halinde, Siyonistlerin tüm Filistin'i ele geçirmeye yönelik kararlılıkları karşısında kendi topluluklarını savunmasız bir durumda bırakabileceklerdi. Arap orduları 15 Mayıs 1948 yılında askeri müdahalede bulunmasalardı, Filistin'in hiçbir parçası Yahudi kontrolünün dışında kalmayacaktı.

İkinci Dünya Savaşı boyunca Filistinli milliyetçiler, çok etkili olmasalar da milliyetçi diplomatlar kimliğini benimsediler. Mihver Güçlerinin Ortadoğu'nun yeni efendileri olacakları ya da en azın-

dan İngiltere'ye karşı savaşlarında kendileri ile ittifak oluşturacakları yanılgısına kapılıp Mihver güçleriyle temas kurmak üzere Avrupa'yı dolaşan el-Hüseyni gibi bir grup, esas davalarından uzaklaştılar. Bazıları ise Filistin'de kaldılar ya da İngilizler tarafından affedildikten sonra ülkelerine geri döndüler. Bölgeyi terk etmek ya da eğer gerekiyorsa, bir vekil aracılığıyla dolaylı bir yönetim oluşturmakta kararlı olan İngilizlerin bu amaçla oluşturdukları komiteler karşısında, Filistinli milliyetçiler oldukça çaresizdiler. Filistinli ileri gelenler, kendilerini o denli güvensiz hissediyorlardı ki, 1946 yılında kurulan İngiliz-Amerikan Soruşturma Komisyonu adı altında İngilizler tarafından bir komiteye karşı davalarını savunmak üzere, Londra'daki Arap Bürosu'nda görev yapan Albert Hourani adlı genç bir akademisyeni görevlendirdiler.

Resim 4:
Arap ve Yahudi işçilerin manda hükümeti tarafından birlikte istihdam edildiği Atlit taş ocakları

Filistinlilerin bu mantıksız eylemleri, herhangi bir sonuç getirmedi. Almanlarla aralarındaki yakınlaşma, yabancı hükümetler üze-

rinde Filistinli liderlerin, özellikle el-Hüseyni'nin Nazi sempatizanı olduğu izlenimini uyandırdı ki böyle bir kanı, el-Hüseyni'nin Filistin'e geri dönebilmesini olanaksız kılıyordu. Bu yakınlaşma aynı zamanda İngiliz siyasetçilerini, artık küçümseyici bir tavırla "Müftü devleti" adını verdikleri bağımsız bir Filistin devletinin varlığını desteklemekten de alıkoyuyordu. El-Hüseyni'nin Nazilerle kurduğu bağlantılara ilişkin söylentiler, savaştan sonra Siyonist propagandacılar tarafından yoğun bir biçimde kullanıldı.

Ayrıca İngilizler kısa bir süre içinde, bölünme ve bölgedeki İngiliz kontrolünün sürmesinin karışımından oluşan bir dizi barış programı önerdiler. Ancak bu önerilerin tümü de, muhalif taraflarca reddedildi. Önerilen bu programların sonuncusu, dönemin Dışişleri Bakanı Ernest Bevin tarafından Ocak 1947'de sunuldu. Öneri, daha önce getirilen önerilerin ruhuna uygun bir biçimde hazırlanmıştı. Öneri, Amerikalıların da yönetime katılmaları talebinde bulunuyor, çok sayıda Yahudi göçmenin ülkeye girmeye izin veriyor ve doğrudan İngiltere tarafından yönetilen bölgeler hariç olmak üzere Filistin'in büyük bir bölümü için özerk Yahudi ve Arap kantonlarının kurulmasını öngörüyordu. Bu öneri de her iki tarafça kesin bir biçimde reddedildi.

Şubat 1947'de İngilizlerin sabrı taşmıştı. Filistin'de, Hindistan'a gönderilen asker sayısından daha fazla sayıda askeri bulunuyordu ve her iki tarafın siyasi liderleriyle doğrudan çatışmalara girmişti. Öncelikle, en başta Stern Çetesi olmak üzere Siyonist aşırılıkçıları tarafından düzenlen terörist eylemler sonucunda çok sayıda İngiliz askeri yaşamını yitirmişti. Bu terör olayları, 1946 yılında Kudüs'teki King David Oteli'nde bulunan İngiliz karargâhının havaya uçurulması ile doruk noktasına ulaşmıştı. Ancak İngilizlerin ülkeyi terk etmelerinin nedeni terör değildi. 1946-47 kışının çok sert geçmesi ve İngiltere'nin ABD'ye olan borçları konusunda Amerikalıların sert bir tavır içine girmesi, İngiltere'de bir ekonomik krizin ortaya çıkmasına nede oldu ve bu gelişmeler, İngilizleri öncelikle Hindistan ve Filistin'de sınırlı bir sömürgesizleşme girişimini başlatmaları konusunda teşvik etti.

Filistin sorunu, Şubat 1947'de Birleşmiş Milletler'e devredildi. Bu tarihe gelinceye kadar Arap Birliği, bir bütün olarak Arap dün-

yasından bağımsız bir Filistin Arap devletinin kuruluşuna yardımcı olmak konusunda bir taahhüt elde etmişlerdi. Ürdün'de Haşimîler, Filistin'in kendileri ve Yahudi liderliği arasında bölünmesi konusunda Yahudi Ajansı ile gizli müzakerelere girdiler. Yahudi Ajansı, 1942 yılında Amerika'da düzenlenen bir konferansta, manda yönetimi altındaki Filistin'in yarısından az bir bölümünün Yahudi devletine verilmesini öngören hiçbir öneriyi kabul etmeyeceklerini belirtti. Artık oyunun son perdesinin oynanması için gereken tüm hazırlıklar tamamlanmıştı.

BÖLÜM 4

NAKBA VE BAĞIMSIZLIK ARASINDA: 1948 SAVAŞI

UNSCOP DÖNEMİ

Bir İngiliz turisti olan Bernard Newman, manda döneminin sonlarına doğru henüz Kudüs'te olağan bir gün yaşayabilmenin tadını çıkartıyor ve kentin yukarı kesimlerine uzanan Kedron Vadisi'nde rahatlıkla dolaşabiliyordu. Bizlere aktardığı gezintisinde, özellikle yabancılar için tehlikeli sayılan bir saat seçmişti: Akşam dualarının yapıldığı saatler. Şiddet olayları patlak vermeden önce kent yaşamı ile ilgili elimizde bulunan son yorumlar Newman'ınkilerdir. Öyküsünde, birbiriyle iç içe geçen sesler vardır: Minarelerden yükselen ezan seslerine Ortodoks kiliselerinin çeşitli tınılardaki çanları ve Katolik kiliselerinin daha ağırbaşlı ve tok sesli çanlarından gelen sesler karışıyordu. Yakınlarda, keçilerin boyunlarına asılan çıngırakların sesi geliyor ve güneye doğru, sokakta oynayan çocukların tiz sesleri duyuluyordu. Newman aynı zamanda, sert klakson seslerinden ve zırhlı araçların gürültülerinden de söz ediyordu.[1]

O dönemde Filistin'deki gündelik yaşamın bir kesitini sunan bu görünüm, kısa bir süre sonra kökten bir biçimde değişecekti. Yaklaşmakta olan bu dramatik durumun senaryosu Filistin'in dışında yazılıyordu. Çatışmayı sonlandırmak üzere manda yönetimi adına yapılan daha önceki girişimler, bölgenin jandarmalığını üstlenecek olan yeni bir uluslararası örgüte, Birleşmiş Milletler'e bağımlılık ile sonuçlandı. Filistin, bu örgütün çözümünü üstlendiği ilk ciddi uluslar arası çatışma oluyordu. İlk kurulduğu tarihten bu yana BM, Soğuk Savaş politikalarından dolayı felce uğramış durumdaydı. Bununla birlikte, iki süper güç olan Rusya ve ABD, Filistin'deki durum konusunda ilke olarak uzlaşıyorlardı: Filistin'in, Siyonist hareket ve Filistinliler arasında paylaşılması gerekiyordu.

Filistin'in kaderini belirlemek üzere atanan resmi BM organı olan Filistin Özel Komitesi de (UNSCOP) aynı sonuca varmıştı. Komitede yer alan yetkililerin Ortadoğu konusunda herhangi bir deneyimleri ya da Filistin'deki durum üzerine herhangi bir bilgileri bulunmuyordu ve bölge ile ilgili deneyimler, Filistin'e yaptıkları birkaç ziyaret ile sınırlıydı. Esasen, Avrupa'daki Yahudi soykırımından sağ kurtulabilenlerin toplandıkları kamplara yaptıkları ziya-

---

1 Newman 1947, s. 143

rette elde ettikleri gözlemler, onları Filistin'de gördüklerinden çok daha fazla etkilemişti. Oysa Avrupa'da trajedi yaşanmış ve bitmişti. Buna karşın Filistin'de henüz başlamamıştı ve başlamak üzereydi.[2] 1947 yılının Şubat ayından Kasım ayına kadar geçen süre içinde UNSCOP'un Filistin'in geleceğine yönelik kararların alması tam 9 ay sürdü. Etkin ve hazırlıklı Siyonist temsilciler tarafından hazır bir bölünme programının UNSCOP'a sunulmasına karşın, Arap tarafı yapıcı herhangi bir alternatif sunmadı. Buna rağmen, Filistinlilerin bir görüş birliği içinde bölünme önerisini reddettikleri, UNSCOP tarafından biliniyordu. Gerek Filistinli liderler, gerekse sıradan Filistinliler için bölünme, tıpkı Cezayir'in Fransız yerleşmeciler ve yerli halk arasında paylaştırılması gibi, kesinlikle kabul edilemez bir öneriydi. Filistinliler tarafından gelen güçlü itirazlar, bölünme konusunda oybirliğine dayalı bir kararın alınmasını engelledi. Ancak, belli ölçüde Amerikalıların ve Rusların baskısıyla bir çoğunluk kararının alınmasını önlenmekte yetersiz kaldı.[3] Filistin'e düzenlenen seyrek gezilerinde komite üyeleri, Siyonist liderler tarafından son derece olumlu bir biçimde karşılanmalarına karşın, Filistinliler tarafından boykot ediliyorlardı. UNSCOP'un girişimlerine yönelik tepkilerde ortaya çıkan bu dengesizlik, komitenin Siyonistlerin bölünme taleplerinin çatışma için en mantıklı çözüm olduğuna yönelik kararı almalarında da oldukça etkin bir rol oynadı. İngilizlerin, soykırımdan canlarını kurtaran Yahudi mültecilerle dolu *Exodus* adlı geminin Almanya'ya geri gönderilmesi ile Yahudi göçlerinin sınırlandırılmasını amaçlayan son girişimleri, UNSCOP'un bölgeye yaptıkları ziyaretlerle aynı dönemde gerçekleşti ve soykırım ile Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulması arasındaki bağın daha da belirgin bir biçimde ortaya çıkmasını sağladı.

UNSCOP'un müzakerelerinin sürdüğü dönemde Filistin'de yaşam, İkinci Dünya Savaşı'nın sona erdiği tarihten bu yana bölgede oluşturulan yaşam şeklinden farklı olmayan bir tempoda devam ediyordu. Kırsal bölgelerde nüfus azaldığından, belli ölçüde bir istikrar sağlanmıştı ve Siyonist yerleşimler de fazla bir sorun yaratmıyordu. Yahudilerin faaliyetleri, Filistin çölünün kuzey sınırındaki

2 Gracia-Granados 1948.

3 Pappe 1994, s. 16-46.

Negev'deki ekilmemiş araziler ve 1939 tarihli İngiliz Hükümet Raporu'ndaki sınırlamalar uyarınca yerleşime izin verilen diğer yöreler üzerinde odaklanmıştı ve bu nedenle de ülkenin merkezi bölgelerinde varlığını fazla hissettirmiyordu. Şehirler, her iki taraftaki politik liderlerin şiddetle karşı çıkmalarına rağmen, iki uluslu birlikte yaşamın sürdürüldüğü alanlardı. Politik yaşama katılan insanların sayısında önemli bir artış kaydedilmedi ve çoğunluğun kaderi hâlâ azınlık tarafından belirleniyordu.

Ancak görünürde yaşanan bu sıradanlık bir yanılsamadan başka bir şey değildi. İngilizlerin, Filistin'i bir geçiş dönemi için uygun bir düzenleme yapılmadan ya da ikame bir rejim oluşturulmadan bölgeyi terk etme konusundaki ısrarlı tavırlarının yarattığı anormal durumun farkında olanlar, bu boşluğu kendi çıkarları doğrultusunda doldurabilmek üzere kendilerini en iyi biçimde hazırlamışlardı. Siyonist liderler Mayıs 1946'dan bu yana yerel nüfus ile ilgili nihai bir kararın alınmasına kendilerini hazırlıyorlardı. 1948'e kadar bölge için kesin bir plan oluşturulmamıştı. Ancak Siyonist liderlerin, çok sayıdaki çözüm önerilerinden biri olarak yerel Filistinli nüfusun tahliyesi fikri üzerinde düşünmeye başladıkları 1930'lu yıllara kadar inen bir düşünce yapısı açık bir biçimde varlığını sürdürüyordu.[4] O dönemle aradaki tek fark, Filistinlilerin BM çözüm önerisini reddetmelerinin Siyonist liderlere UNSCOP raporunda da sınırları belirlenmiş olan Yahudi devletinin bulunduğu bölgede yaşayan yerel nüfusun sistematik bir biçimde bölgeden sürülmesi için bir bahane sağlamaları idi. Nitekim, Yishuv liderleri, belirlenen Arap devleti sınırları içinde yer alan verimli toprakları ele geçirmeyi düşünecek derecede kendilerine güveniyorlardı. Böyle bir eylem, yeni kurulacak olan İsrail devletinin meşruiyetini yitirmeden bir topyekun savaş yoluyla gerçekleşebilirdi.

Bu dönemde, Filistinli köylüler ve Yahudi yerleşimciler topraklarını ekmeyi ve kimi durumda kendi aralarında çiftçilik konusunda ve diğer alanlarda etkileşime girerken, aktif Siyonist görevliler, UNSCOP raporunda Yahudilere tahsis edilmiş bulunan bölgelerde

---

4 Bu konuyla ilgili üç farklı görüş için bkz. Morris, bulunduğu yer, Pappe, 1999b s. 193 –210; Masalha, bulunduğu yer, Pappe a.g.e. s. 211-220; ve Pappe, bulunduğu yer Karmi ve Cortran 1999, s. 37-62.

yer alan Filistin köylerinde servet takdiri operasyonu başlattılar. Bu köyler hakkında temel bilgileri biriktirerek, bir tür istihbarat defterine ya da bir Filistin köyleri kütüğüne kaydettiler. Bu kütükte, nüfus ve tarımsal üretim gibi parametrelere göre kataloglanmış bir biçimde köylerle ilgili bilgiler ile Siyonist hareketle ilişkileri açısından köylerin tarihçeleri yer alıyordu. Bu kütükle ilgili kısa açıklamalar, manda yönetimi sona ermeden önceki iç savaş sırasında ve daha sonra Mayıs 1948 ve Ocak 1949 arasında Arap ordularıyla yapılan "resmi" savaş sırasında, bu köylere saldıran askeri birliklerin komutanlarına verilmişti. Bu özet bilgilerden, köylerin, sahip oldukları zenginlikler ve Siyonist topluluk ile daha öncekilerinin yanı sıra stratejik konumlarının da akıbetlerinin belirlenmesinde önemli bir rol oynadığı ortaya çıkmaktadır. Önemli yollara ya da Yahudi yerleşimlerine yakın konumda bulunan köylerin, Yahudi güçleri tarafından işgal edildikten sonra yaşamlarını sürdürebilme olasılığı, yok denecek kadar azdı.[5]

Bununla birlikte, tüm bu iddialı hazırlıklar, Yahudi toplumun büyük bir bölümünün İngiliz mandasının sona ermesi karşısında hiçbir kaygı duymadığı anlamına gelmemektedir. Yahudi cemaatinin birçok üyesi, büyük bir Arap ordusuyla girişilen savaşın sonucunu kaygıyla bekliyorlardı. Bu gerginlik, topluluğun manda yönetimi sonrası Filistin üzerine girişilen mücadeleye katılmalarını sağlamak üzere liderler tarafından son derece etkili bir biçimde kullanıldı. Giderek artan sayıda kişinin askere alınması, ezici vergi yükleri, ülkeden dışarı göçün engellenmesi ve daha çok sayıda Yahudi göçmenin ülkeye alınmasına yönelik girişimler, çok iyi örgütlenmiş bir seferberliğin bölümlerini oluşturuyordu. En üst politik düzlemde, farklı ideolojik hareketler arasındaki boşluklar daraltıldı ve askeri emir-komuta zinciri merkezileştirildi. Bu birleşik cephede bazı çatlakların bulunmasına rağmen, diğer tarafın durumu ile karşılaştırıldığında, Siyonistlerin yoğun biçimde savaşa hazırlıklı oldukları göze çarpıyordu.[6]

Filistinli seçkinler ise, Siyonistlerin seferberliğine karşı her zamankinden daha fazla tetikte olmalarına ve eyleme geçmek konu-

---

5 Morris 1988; Palumbo 1987.

6 Pappe 1994b, s. 16-46.

sunda istekli davranmalarına karşın, yine de çaresiz durumdaydılar. Diplomasiyi Arap Birliği'ne teslim ettiklerinden diplomatik kanalları kullanma olanağını yitirmişlerdi. Arap Birliği'nin, savaşçı bir retorik ile her tür uluslararası çözümün ertelenmesini amaçlayan gizli müzakereler arasında her türlü riski göze alan politikasını kabul ederek BM'nin kararlarını boykot etmeyi sürdürdüler. Öte yandan, Arap Birliği'nin benimsediği bu politika, Ürdün Kralı Abdullah'ın (o tarihe kadar Mavera-ı Ürdün olarak anılan bu ülke, 1948 yılında Ürdün adını aldı) İngilizlerin de desteği ile Filistin'in kendi krallığı ve Yahudi devleti arasında bölünmesi planı konusunda Yahudi Ajansı ile ciddi müzakerelere girmesi üzerine daha da karmaşık bir niteliğe büründü. Plan, ilke olarak Yahudi tarafınca kabul edildi ve savaş sırasında uygulamaya konularak, Haşimî Lejyonu'nun bir bütün olarak Arap güçlerine sınırlı katılımı karşılığında, doğu Filistin'in olaysız bir biçimde Ürdün'e ilhakını sağladı.[7]

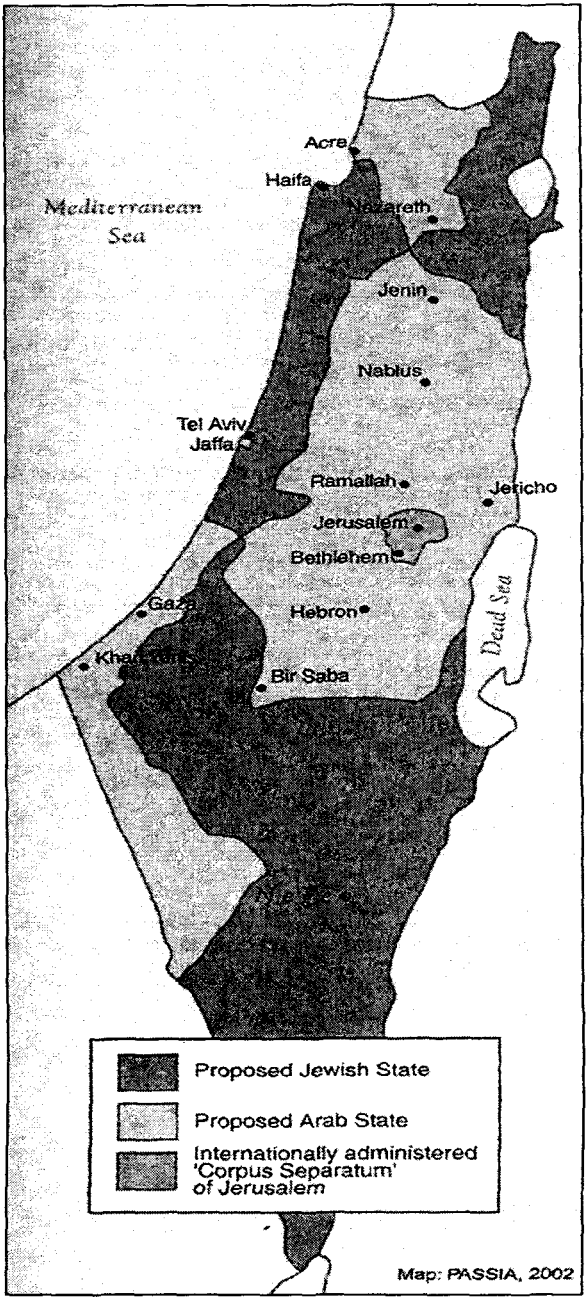
Milliyetçi seçkinler, bu diplomatik manevranın ve Yahudi politik seçkinleri tarafından başlatılan yoğun hazırlıkların farkında değildiler. Arap dünyasında yüksek düzeyde askeri retorik ve düşük düzeyde savaşa hazırlılık arasında var olan gerginliğin farkındaydılar. Ancak Arap Birliği'nin girişiminin, BM'nin bölünme kararının uygulanması üzerinde caydırıcı etkide bulunabileceğini ümit ediyorlardı. Yahudi tarafının güçlü askeri yapısıyla karşılaştırıldığında ciddi bir zemine sahip olmadığı ortaya çıkan Arap tarafının bölgedeki nihai güç dengesini nasıl etkileyeceğini olasılıkla tahmin etmemişlerdi. UNSCOP dönemi boyunca, tüm çabaları, birkaç bin asker toplamak ve parasal destek edinmekten ibaret kaldı. Hatta ulusal komiteleri de yeniden oluşturmaya çalıştılar ancak bu komiteleri merkezi bir komuta altında toplamayı da başaramadılar. Çoğunluk raporu, Filistin'in ekonomik bir birlik altında iki devlete ayrılmasını savunuyordu. Yahudi devletinin tayin edilen sınırları, kıyı bölgelerinin büyük bir bölümü ile batı Celile ve Negev'i kapsıyordu ve kalan bölüm, Filistin devletine ait olacaktı. Azınlık raporu ise, demokrasi ilkesi temelinde Filistin'de üniter bir devletin kurulmasını öngörüyordu. BM Asamblesi'nde bölünme önerisinin kabul edilebilmesi için gerekli olan üçte iki çoğunluğun sağlana-

7 Shalim 1988.

bilmesi, ancak Amerikalı Yahudilerin yoğun lobi faaliyetleri, Amerika'nın diplomatik baskıları ve Rusya'nın BM büyükelçisinin Birleşmiş Milletlerde yaptığı etkileyici konuşma sonucu gerçekleşebildi. Alternatif tasarıyı savunmak üzere neredeyse hiçbir Filistinli ya da Arap diplomatın bir girişimde bulunmamasına rağmen, bölünme önerisinin lehinde ve aleyhinde oy verenlerin sayısı neredeyse birbirine eşitti. Bu da üye ülkelerin önemli bir bölümünün, bölünme alternatifinin zorla kabul ettirilmeye çalışılmasının, bir tarafın desteklenmesine karşın, diğer tarafın çıkarlarının aleyhinde hareket edildiği anlamına geldiğini fark ettiklerini gösteriyordu.

Ertesi gün, her iki taraftan öfkeli gençlerin taşkınlıkları sonucu iki taraf arasındaki ilk şiddet olayı patlak verdi. Olay, dış gözlemcilerin algıladıkları gibi kendiliğinden gelişen bir çatışma değildi. Bir ay önce Genel Kurmay Başkanı Israel Galilli, ordu birliklerine Filistin'in kuzey ve güney bölgelerinde toplanmalarını emretmişti. Bu güçler, öfke ve şiddet içeren gösterilere karşı güç kullanmaya hazırdılar ve yerel Arap gençleri *shahab* tarafından saldırıya uğradılar.[8]

[8] Gilad (ed.) 1957, s. 15 (İbranice)

HARİTA 3: UNGA Taksim Planı, 1947,

Bir iki ay içinde başlayacak olan ülke çapında bir iç savaşa doğru politik durumun giderek bozulması, BM ve Washington'u bölünme planının uygulanabilirliği üzerinde bir kez daha düşünmeye zorladı. Ancak liderleri Yahudi güçleriyle giriştikleri ilk savaşları yitirdikten sonra, çok sayıda Filistinli yerlerinden yurtlarından olmuştu. BM Kararı'nın yürürlüğe girdiği tarihten on iki gün sonra, Filistinlilerin bölgeden tahliyeleri başladı. Bir ay sonra, Filistinlilerin konvoylara ve Yahudi yerleşimlerine düzenledikleri saldırılara misilleme hareketi olarak ilk Filistin köyü haritadan silindi. Bu eylem, Mart ayında bir etnik temizlik operasyonuna dönüştü ve bunun sonucunda Filistin'in yerli halkının büyük bir bölümü yerlerini yurtlarını yitirdiler.[9]

BM'nin yeniden değerlendirmesi de, karşılıklı katliamlarla sonuçlanan daha iyi örgütlenmiş çatışmalarda yaşamlarını yitiren Yahudi yerleşimciler ve Filistinliler açısından gecikmiş bir eylemdi. Ayrıca askeri seferberliğe yönelik daha ciddi hazırlıkların başladığı Arap dünyasında ortaya çıkan savaş yanlısı retoriğin önlenmesi için de vakit çok geçti. Özetle, BM manda yönetiminin yerini en iyi bir biçimde nasıl bir yönetimin alabileceği konusunda herhangi bir karara varmadan, manda yönetimi dağıldı. İngiliz Hükümeti, geçiş sürecinin bölünme kararına uygun bir biçimde gerçekleşmesini denetlemek isteyen BM görevlilerinin Filistin'e girmelerini yasaklayarak BM'ye yardımcı olmak istemediğini kesin bir biçimde ortaya koydu. BM görevlerinin Filistin'e girmelerinin Filistin'de yaşanan felaketin ya da savaşın önlenmesini sağlayabilir miydi sorusu tartışmalara açık bir konu. Ancak en iyi durumda, o aylarda, esas Arap-İsrail savaşına yol açan olaylar patlak verdiğinde, bölgede bir yedek güç bulunabilirdi. Söz konusu gelişmeler, Aralık 1947'den, son İngiliz askerinin Filistin'den ayrıldığı Mayıs 1948'e kadar geçen süre içinde gerçekleşti.

Bölgedeki durumun giderek içinden çıkılmaz bir durum alması, İngilizlerin bölgeyi boşaltmaya karar verdikleri Şubat 1947'den bu yana Filistin'de yaşanan politik ve askeri drama, Ocak 1948'den başlayarak giderek artan sayıdaki Filistinlinin sürüklendiği anlamına geliyordu. Arap Birliği tarafından desteklenen ve 1937 yılında gö-

[9] Khalidi, 1992.

nüllü olarak savaşan Suriyeli bir kıdemli subay olan Fevzi el-Quawuqji komutası altına verilen para-militer bir örgüt olan Arap Kurtuluş Ordusu bünyesinde örgütlenmiş bulunan ilk Arap gönüllü birlikleri, 1948 yılının başlarında Filistin'e girdi. Bu birliklerin resmi misyonu, İngilizler tarafından boşaltılan askeri üsleri ve sivil tesisleri ivedilikle ele geçirerek daha önce Yahudiler tarafından sağlanan üstünlüğe karşı koymaktı. Ülkede bulunan bir diğer güç olan Arap Birliği bünyesinde yer alan birimler, manda yönetiminin polis gücünün ayrılmaz bir parçasını oluşturuyordu. Bu birimler İngiliz manda yönetiminin diğer bölümleriyle birlikte ülkeden ayrılmayarak, Ürdün Nehri'nin batı kıyısında konuşlanmışlardı.

El-Quawuqji'nin kuvvetleri, bölgedeki sivillerin savunmasında fazla etkili olmadı. Aynı zamanda, yerel Filistinlilerin yaşamlarına yabancı, hatta hiç bilinmeyen bir aşina olmadıkları bir unsur kattılar. Bulundukları bölgede kibirli davranışlar sergiledikleri ve askeri yöneticiler gibi hareket ettikleri belirtiliyordu.[10] Bu birliklerin varlığı, yaklaşan savaşın tedirginliğini yaşayan ve barış içinde bir Filistin'e geri dönebilme umudunu taşıyan yerel Filistinli seçkinlerin ülkeyi alelacele terk etmeleri nedeniyle daha da belirgin bir biçimde hissediliyordu (Eylül 1947 – Mart 1948 arasındaki dönemde 70.000 Filistinli ülkeden ayrıldı). Bu çıkış, kentlerde yaşayan Filistinli nüfusun çeşitli kesimleri arasında ortak bir güvensizlik ve dehşet ortamı yarattı. Öte yandan, Arap Lejyonu'nun birlikleri, Filistin'in korunmasında daha etkin bir rol üstlenmelerine karşın, bu güçler büyük ölçüde Arap Yüksek Komitesi'ne sadık oldukları bilinen kişiler pahasına yerel politikada Haşimîlerin konumlarının daha da güçlendirilmesinde kullanıldılar. Lejyoner güçler, ellerine geçirebildikleri ölçüde Doğu Filistin'in Mavera-ı Ürdün'e gelecekteki ilhakı için gerekli olan zemini hazırlıyorlardı.

FİLİSTİN'DEKİ ETNİK TEMİZLİK (MART-MAYIS 1948)

Mayıs 1948'de askeri seferberlik ciddi boyutlarda başlatıldı. Bu operasyon, Filistin'deki Arap güçlerine karşı mücadele etmeyi ve 14 Mayıs 1948'en sonra Arap orduları ile karşı karşıya gelmeyi ta-

10 Quasmiya (ed.) 1975 (Arapça)

sarlayan Hagana tarafından hazırlanan askeri bir proje olan D Planı çerçevesinde gerçekleştirildi. BM tarafından hazırlanan Bölünme Planı'nın BM Asamblesi tarafından onaylandığı tarihin hemen ertesi günü başlayan çatışmalar, Mart 1948'e kadar dağınık, düzensiz ve kontrolsüz bir biçimde sürdürüldü. D Planı, Yahudilerin faaliyetlerini örgütleyebilmek amacıyla geliştirilmişti ve buna benzer bir girişim Filistinli liderler tarafından gerçekleştirilmedi. Öte yandan Filistinliler, para-militer grupları tek bir komuta altında toplamak ve çeşitli ulusal fonların tek bir fon bünyesinde birleştirmek üzere girişimde bulundular. Aynı zamanda, "ulusal komitelerin" yönetimini üstlenmek, köyleri ve yöreleri savunmak ve İngiliz kuvvetleri bölgeyi boşalttıktan sonra asayişi ve düzeni sağlamak üzere genel bir mekanizma oluşturma girişiminde bulundular. Yahudilerin sistematik hazırlıklarıyla karşılaştırıldığında bu girişimler gülünç derecede yetersiz kalıyordu. Önemli yol kavşaklarını ele geçirmek ve yalıtılmış konumdaki Yahudi yerleşimlerine taarruz etmek konusunda askeri açıdan yeterli bir kararlılık mevcuttu. Bununla birlikte güçler, bu tür operasyonların sürekliliğinin sağlanmasına yönelik esneklikten yoksundular. Abd-el-Kadir el-Hüseyni ve Hasan Salameh komutasındaki para-militer güçler bir süre için Tel-Aviv ile Yahudi devletinin başkenti olarak belirlenen Kudüs arasındaki yolu abluka altına almayı başardılar. Ancak tüm bu gayretler, Nisan ve Mayıs 1948'de D Planı'nın uygulanmasıyla birlikte yerle bir oldu.

Yahudi liderlerin daha sistematik davranmayı tercih etmelerinin nedeni, Filistinlilerin olası başarılarına karşı bir önlem almak istemelerinden değil, uluslararası çevrelerin, özellikle de Amerikalıların Filistin sorununa yönelik genel kanısında ve yaklaşımında ortaya çıkan bir değişikliği içermesinden kaynaklanmaktadır. Amerikan yönetimi, Mayıs 1948'de bölünme planının uygulanabilirliği üzerine yeniden düşünmeye başladı. Amerika'nın Birleşmiş Milletler delegasyonu, alternatif bir çözüm önerisi sundu: Filistin yönetiminin beş yıl süreyle bir uluslararası mütevelli heyetine devri ve bu sürenin sonunda, kalıcı bir mutabakatın sağlanmasına yönelik müzakere sürecinin başlatılması. ABD'deki güçlü Yahudi lobisi, ülkenin Filistin politikasında ortaya çıkan bu değişikliği engelledi. BM'nin Filistin'de bir Yahudi devleti kurulmasına yönelik taahhüdünün güçsüzlüğünü de vurguladı.

D Planı, Nisan ve Mayıs aylarında eksiksiz bir biçimde uygulamaya konuldu. Planın son derece açık iki hedefi bulunuyordu. Birinci hedef, İngilizler tarafından boşaltılan askeri ya da sivil tüm tesislerin ivedilikle ve sistematik bir biçimde teslim alınmasıydı. Bu hedefin başarısı, görevli İngiliz subaylarının ya da sivil memurlarının sempatilerini kazanmaya bağlıydı. Siyonizm yanlısı görevliler, önemli hizmetlerin sağlandığı karargâhların ve kilit öneme haiz askeri üslerin Hagana tarafından işgal edilmesi için gerekli olan istihbaratı kendisine sağladılar. Diğer yandan Filistin yanlısı İngilizler, yardım etmek istedikleri gruplara erişebilmekte zaman zaman güçlüklerle karşılaşıyorlardı.

Planın ikinci ve daha önemli hedefi, gelecekte kurulacak olan Yahudi devletinin bulunduğu alanın, mümkün olduğu ölçüde Filistinlilerden temizlenmesi idi. Temel askeri güç, birkaç tugaydan oluşan Hagana idi. Her tugaya, işgal edeceği köylerin adlarını içeren bir liste verilmişti. Köylerin çoğu yok edilecekti ve ancak çok istisnai bazı durumlarda askerlere köylere dokunmamaları emredilmişti.

Ayrıca tugaylardan bazılarından, Filistin ve çevresinde bulunan karma Arap-Yahudi kasabalarını ele geçirmeleri istenmişti. Bu, söz konusu kasabaların işgal edilmesi ve Filistinli nüfusun tahliyesi anlamına geliyordu. Yafa, Hayfa, Safad ve Tiberias'ın akıbeti böyle oldu. (Bazı İsrailli tarihçiler, hatta bu tarihçilerin en önemlileri, Hayfa'nın istisnai bir durum oluşturduğunu, zira Siyonist liderlerin burada yaşayan yerli halkın kentten ayrılmaması için büyük gayret sarf ettiklerini belirtiyorlar). Hayfa ile ilgili seferberlik, 20 Nisan 1948'de başladı. Birkaç gün önce Yahudi güçleri, çok iyi bilinen Dir Yassin katliamını gerçekleştirdi. Yerel halk, Yahudi güçlerinin Arap mahallelerine yağdırdıkları bombalarla dehşet içinde bırakılarak tehdit edilmişler, daha sonra da çapraz ateşlerle taciz edilmişlerdi. Çok az sayıda Filistinli şehirde kaldı ve liderleri, Yahudilerin şehirde kalmalarına yönelik önerilerini bir aldatmaca ve iki yüzlülük örneği olarak gördüğünü belirtti. Filistinli halkın hissettiği tehdit, Ocak 1948'de kent yakınlarındaki bir rafineride çalışan Yahudi işçileri hedefleyen terörist saldırılara misilleme olarak, Yahudilerin Balad al-Shaykh'da uyguladıkları katliamdan sonra daha da şiddetlenmişti.[11]

---

[11] Hayfa ile ilgili farklı yaklaşımlar için bkz. Morris, 1998; Masalha 1999; Palumbo 1987, s. 58-81

Karma nüfusun yaşadığı kentlerin yakınlarında çok sayıda katliam düzenlendi. Bunların bazıları, Filistinlilerin Yahudi konvoylarına düzenledikleri saldırılara misilleme niteliğindeydi. Ancak çoğunlukla son derece acımasız ve yoğun şiddet içeren olaylardı. Bu şekilde tasarlanmış da olabilirler. Zira sonunda ölüm ya da tehcir edilme tehdidi altındaki Filistinli halk, yaşadıkları bölgeleri terk ederek Yahudilerin eline geçmesine izin verdiler. Bu zalimce eylemler rast gele eylemler değildi. Kurulmakta olan Yahudi devletinin mümkün olduğu ölçüde Filistinlilerden temizlenmesini içeren ana planın birer parçası idiler.[12]

Tarih boyunca geliştirilen çok sayıdaki ana plan gibi D Planı da, genel kapsamlı bir plandı ve bazı bölümleri açık değildi. En az planın kendisi kadar önemli olan bir diğer konu da, Filistin'de etnik temizlik operasyonuna giden yolu açan genel atmosferdi. Bu nedenle, Hagana'nın eylemlerinin ana planın birer bölümünü oluşturmasına karşın, açık ve belirli yerel direktifleri bulunmuyordu. Plan uygulanıyordu, çünkü savaş alanındaki askerler yukarıdan gelen bir genel tavır tarafından yönlendiriliyorlardı ve Yishuv liderlerinin ülkenin "temizlenmesi" gerektiğine ilişkin yorumları tarafından motive ediliyorlardı. Bu yorumlar, politik liderler tarafından yapılan geçmişe yönelik değerlendirmelerde bu tür eylemlerin haklı görüleceğini bilen vazifeşinas komutanlar tarafından bölgenin üzerinde yaşayan nüfustan arındırılması şeklinde yorumlandı.

İngilizler mayıs ayında ülkeyi terk ettiklerinde, Filistinli nüfusun üçte biri halihazırda bölgeden sürülmüştü. İngilizler, yerli halkın bölgeyi tahliye etme sürecinin başlarında, bölgede asayişin sağlanmasından resmen sorumluydular. Bölgenin yerel nüfustan arındırılması sürecinin ilk dalgası olarak, ülkenin sosyal ve ekonomik seçkinlerinden olan 70.000 Filistinli, Ocak 1948'e kadar Filistin'i terk etti. Kentli seçkin zümrenin ülkeyi bu şekilde terk etmesi, tehcir politikasının savaşın ilk aşamasında Arap-Yahudi karma nüfusunun bulunduğu kentlerde ve batı Kudüs'te neden bu denli etkili olduğunu kısmen açıklayabilmektedir. Manda yönetiminin sona ermesi aynı zamanda, Aralık 1947'den Mayıs 1948'e kadar süren ve bir tür iç savaşı andıran 1948 savaşının ilk aşamasının da sona er-

12 Abu Sita 1999, s. 171-196.

mesi anlamına gelmektedir. Savaşın ikinci aşamasında, İngiliz ordusu gibi yerleşik katılımcılar geri çekilirken, muvazzaf Arap orduları gibi yeni taraflar, ilk kez olarak ortaya çıktılar.

FİLİSTİN SAVAŞI (MAYIS 1948 – OCAK 1949)

Savaşın ikinci aşaması kısmen siperlerde gerçekleşti ve başlıca askeri pozisyonların işgal edilmesini amaçlıyordu. Sivil hedeflerin rast gele biçimde bombalanması ve karma nüfusu barındıran kentlerin bazı mahallelerinin kurşun yağmuruna tutulması gibi modern savaşa özgü bazı özellikleri içeriyordu. Zaman zaman kesintiye uğramakla birlikte oldukça uzun sürdü. Savaşın ikinci aşaması süresince iki kez ateşkes ilan edildi ve Ocak 1949'dan başlayarak, neredeyse tüm Arap orduları, yeni Yahudi devletiyle mütareke anlaşması imzaladılar.

Arap devletlerinin savaş alanına asker sürebilmiş olması da bir başarı sayılır. Zira Arap dünyasındaki politikacılar ancak Nisan 1948 sonunda Filistin'in kurtarılmasına yönelik bir plan hazırlayabildiler ve bu plan da, Filistin'in mümkün olduğu ölçüde büyük bir bölümünün savaşa katılan Arap ülkelerine ilhak edilmesini amaçlıyordu. Bu orduların çoğunun savaş tecrübesi yok denecek kadar azdı ve manda yönetiminin sona erdiği tarihe kadar herhangi bir askeri eğitim görmemişlerdi. Askerler arasında koordinasyon çok zayıftı ve savaşma arzuları askeri becerilerindeki eksikliği telafi edemeyen bir grup gönüllü dışında ordunun morali ve motivasyonu oldukça düşük seviyedeydi. Gerek liderleri gerekse toplumuyla birlikte Arap dünyası, Filistin'i geri almaya and içmişti. Politikacıların bu konuda içten davrandıklarını söylemek zor. Buna karşın askerler ve komutanlar, işgal altındaki Filistin'in geri alınması gerektiği konusunda gerçekten inançlı idiler.

Savaş alanında ortaya çıkan performans düşüklüğü salt Araplara özgü değildi. Yahudilerin tarafında da böyle bir zayıflık söz konusuydu. Öncelikle yeterli düzeyde ateşli silahlara sahip olmamaları önemli bir engel teşkil ediyordu. Ancak bu eksiklik, Haziran 1948'de yapılan ilk ateşkes sırasında giderildi ve bu dönemde Siyonist liderler, Doğu Bloku'ndan silah satın almayı başardılar. Öte yandan İngiltere, BM kararına uyarak, İngiliz yapımı cephanelik

kullanan üç ülkeye silah ambargosu uygulamıştı: Mısır, Irak ve Ürdün.[13] Yahudi birlikleri arasında da savaş deneyimi olmayan çok sayıda göçmen bulunuyordu. Ancak ordunun çekirdeğini oluşturan birlikler savaşa daha hazırlıklı ve daha deneyimliydiler. Komşu Arap ülkelerden gelenler de dahil, her iki tarafta yer alan muharip sınıflar, savaş boyunca eşit sayıdaydılar.

Arap hükümeti yaklaşık 25.000 birliği savaş alanına yerleştirdi ve savaş ilerlediğinde bu sayı 100.000'i buldu. Hagana ve Irgun da dahil, Yahudi orduları da benzer sayıda idiler.

Mayıs 1948'den önce, iki kampta yer alan temel muharip unsurlar, Hagana'nın özel birlikleri, Palmach ve Filistin tarafının paramiliter birimlerinden oluşuyordu. 1948'de Palmach'ın emrinde 7.000 asker bulunuyordu. Oldukça iyi eğitim gören bu askerler, eşit sayıda, ancak silah açısından yetersiz, güçlü bir askeri disipline ya da deneyime sahip olmayan ve aşiretlere ya da en iyi durumda politik partilere sadakat yemini etmiş Filistinli savaşçılar ile karşı karşıya geldiler.

14 Mayıs 1948'de İsrail Devleti resmen kuruldu. Ertesi gün saat 01:00'de Amerika Başkanı Harry Truman, ülkesinin bu yeni devleti *de facto* (fiilen) tanıdığını bildirdi. Bir saat önce, son İngiliz yüksek komiseri Sir Alan Cunningham, ülkeyi terk etmişti. İki gün sonra Sovyetler Birliği de İsrail devletini tanıdığını ilan etti. Ancak rakibi olan süper güçten bir adım daha öteye geçerek, bu devleti aynı zamanda *de jure* (hukuken) de tanığını da bildirdi. Bunu izleyen günlerde diğer devletler de birbiri ardından İsrail'i tanıdığını beyan etti. Hiçbiri bu eylemin Filistin halkının çoğunluğunu oluşturan Filistinli Araplar açısından ne tür sonuçlar doğuracağını dikkate almamıştı.

Cunningham'ın ülkeden ayrıldığı 15 Mayıs gece yarısı, (yarısı eğitimli askerlerden oluşan) 10.000 birliği kapsayan bir Mısır ordusu, Sina ile Negev arasındaki sınırı aştı. Aynı gün içinde bu ordu süratle kıyı bölgelerine doğru ilerleyerek, yol üzerindeki Yahudi yerleşimlerine saldırdı ve bazı Yahudi yerleşimcileri esir aldı. Mısır uçakları havadan Tel Aviv'i bombaladılar. Suriyeli ve Lübnanlı birlikler de manda yönetimi öncesinde Filistin ile aralarında belirlenen

[13] Amitzur 1996.

sınırları aştılar. Ancak sınır bölgesindeki Yahudi yerleşimlerinin gösterdikleri sert direniş sonucu durduruldular. Arap lejyon güçleri yalnızca Kudüs yakınlarındaki Gush Etzion yöresinde bulunan tecrit edilmiş durumdaki dört Yahudi yerleşiminde bir direnişle karşılaştılar. Batı Şeria'da ya da daha sonra Batı Şeria olarak anılacak olan bölgede, herhangi bir Yahudi direnişiyle karşılaşılmadı. Lejyon, savaştan önce manda yönetimi sonrası Filistin'inde Haşimîler ve Yahudiler arasında bölünmesi yolunda varılan zımni anlaşmaya karşın, akıbeti henüz kararlaştırılmayan Kudüs yakınlarında durakladı.

Lejyon, 19 Mayıs'ta Kudüs kentine saldırdı. Arap birlikleri, Eski Kentin Yahudi mahallelerini ele geçirdiler. Ancak kentin batı kısmındaki Arap mahallelerini savunmak için fazla bir gayret göstermediler ve bu durum, Yahudi kuvvetlerine Kudüs'ün bu bölümünde kendi anklavlarını oluşturmaları için fırsat sağladı. Yahudi kuvvetleri aynı zamanda Yahudi devletinin belirlenen başkenti Tel-Aviv'e ulaşan bir yol açmayı da başardılar. Ürdünlülerin en büyük ortağı olan Iraklılar da bir zafer kazandılar: Jenin kentini işgale hazırlanan bir Yahudi ordusunu püskürttüler. Ayrıca Ürdünlüler, artık fiilen Ürdün'ün kontrolü altına girmiş olan Samaria'da asayişin sağlanması konusunda da Arap Lejyonundan destek gördüler.

Savaşın bu aşamasının beşinci gününde BM, çok önceden yapılmış olması gereken bir eylemi gerçekleştirerek Filistin konusundaki politikasını yeniden gözden geçirdi. BM Genel Sekreteri 20 Mayıs'ta bir aracı tayin etti. Kont Falke Bernadotte'ye bölünmeye alternatif bir çözüm tavsiyesi geliştirme görevi verildi. Güvenli Konseyi ateşkes çağrısında bulundu ve bu çağrı ancak iki hafta sonra yürürlüğe girdi.

Bir hafta boyunca savaş sürdü. Bu dönemde Arapların elde ettikleri tek başarı tecrit edilmiş durumdaki Yahudi yerleşimlerinde sağlandı. Ancak saldırıyı gerçekleştirenler, işgal ettikleri bölgelerde uzun süre kalamadılar ve savaşın ilk haftası sona erdiğinde geri çekilmeye başlamışlardı. Mısırlıların sağladıkları tek başarı, Betlehem ve güney Kudüs'teki Arap Lejyonu ile güçlerini birleştirmeleri idi. Ancak bu başarı da kısa ömürlü oldu. İki Arap ordusu, elde ettikleri bu üstünlüğü yitirdiler ve Yahudi güçleri, buradaki Arap birlikleri

ile Negev'de Faluja çukuru olarak bilinen bölgede (Cemal Abd al-Nasser genç bir subay olarak burada görev yapmıştı) sıkışan birlikler arasındaki alana girerek burayı ellerine geçirdiler. Suriyeliler ve Lübnanlılar, operasyonlarının ilk safhasında yenilgiye uğradılar. Yahudi orduları 18 Mayıs'ta Akka'yı işgal etti. Nisan ayı ortalarında mülteciler olarak Hayfa'dan buraya gelen Filistinliler bir kez daha tehcire uğradılar ve bu kez Lübnan'a doğru ilerlediler.

Kuzey cephesindeki durum, 24 Mayıs günü açıklığa kavuşmuştu. Kuzey Filistin'e giren Suriyeli, Iraklı ve Lübnanlı güçler ivedilikle geri çekilmeye başlamışlardı. Suriye ordusunun 6 Haziran'da giriştiği karşı saldırı başarısızlıkla sonuçlandı ve Arap Güçleri, Filistin'in Celile Denizi yakınlarındaki küçük bir bölgesinde toplandılar. 1948 savaşının ertesinde bu alan Suriye ile İsrail arasındaki anlaşmazlıkların odak noktasını teşkil edecek ve 1967 savaşına yol açan gerginliği tetikleyecektir. Diğer cephelerde de durum fazla farklı değildi. Cephane sıkıntısı, tedarik güçlükleri ve askeri deneyimin eksikliği, neredeyse aynı sayıda askeri birliğe sahip olmasına rağmen, daha deneyimli ve daha iyi teçhiz edilmiş olmasından dolayı daha güçlü konumda olan İsrail güçlerine karşı koyamaz bir duruma getirdi.

İlk ateşkes, 10 Haziran'da imzalandı. Güney Filistin'in bazı bölümleri henüz Mısırlıların ve Batı Şeria ile Doğu Kudüs de Ürdünlülerin elindeydi. En az iki başkent, bu durumu olumlu bir gelişme kabul ederek savaş sonrası bir uzlaşmaya giden yolu açacağına inanıyordu. Ürdün kralı Abdullâh, Filistin'in büyük bölümünü elinde bulundurmaktan hoşnuttu ve Londra Dışişleri Bakanı Ernest Bevin ve onun Ortadoğu uzmanları, Filistin'in bu şekilde bölünmesinin adil ve işlevsel olduğuna inanıyorlardı. İngiliz siyasetçilerine göre bu formül, çatışmaya makul bir çözüm getirebilecekti ve bölgedeki İngiliz çıkarlarına da uygun düşüyordu.

Ancak Tel-Aviv, Kahire, Şam ve Bağdat, daha büyük bölgesel kazançlar elde edebilmek için bölgede daha fazla kan akmasına razı idiler. Bazı Arap politikacılar açısından, askeri operasyonların durdurulması, ülkelerinde giderek büyüyen milliyetçi muhalefete karşı yenilginin kabul edildiği anlamına geleceğinden bu durum, siyasi yaşamları açısından bir ölüm kalım meselesiydi. Oysa bu siyasetçi-

lerin biraz daha dirayetli olmaları gerekirdi. Zira ateşkesten kısa bir süre önce bir güç gösterisinde bulunmak isteyen İsrail, civardaki Arap başkentlerini bombalamıştı.

Ateşkes süresince, İngiltere'nin savaşan taraflara silah ambargosu uygulanmasına ilişkin BM kararına uyma konusundaki kararlı tutumu nedeniyle Arap orduları silah ikmalinde bulunamadılar. Öte yandan Yahudi güçleri, BM politikasını çiğnemekten çekinmeyen Doğu Bloku ülkelerinden büyük miktarlarda silah ithal ederek, uygulanan yaptırımdan kurtulmayı başardılar. İlk hafta boyunca eşit olan durum, savaşın 1938 Haziran'ının ortalarında yeniden başlamasından sonra Yahudilerin lehine döndü.

Yahudi ordularına silah akışı, politik istikrar üzerinde ciddi bir etki yaratıyordu. Ateşkesin ortalarına doğru Yahudi tarafı tehlikeli bir biçimde iç savaşa doğru sürükleniyordu. Tüm yer altı fraksiyonlarını tek bir askeri birimin çatısı altında toplamak, beklendiğinden daha zor olmuştu. Özellikle fanatik ve aşırı milliyetçi unsurları barındıran Irgun, merkezi bir otoriteyi tanımayı reddediyordu. Irgun, 22 Haziran'da kendi askeri gücüne destek sağlamak üzere, bir gemi dolusu silahı ülkeye kaçırma girişiminde bulundu. Gemi, Hagana tarafından ortaya çıkartıldı ve yok edildi. Bu olaya doğrudan karışan iki kişi, bu çatışmanın sonuçlarını İsrail politikasına taşıyacaktı. Bu iki kişiden biri olan Menachem Begin gemide idi ve kendisiyle birlikte gemide olanları temize çıkartmaya yönelik girişimini kendi politik yaşamında bir misyon olarak kullandı. Karada olan ikinci şahıs ise, Hagana'nın kumandanlarından olan İzak Rabin idi ve Irgun'un kıdemli destekçileri tarafından hainlikle suçlandı. Yıllar sonra Rabin, Oslo Anlaşması'nı imzaladığında bu olay bir kez daha gündeme geldi ve Rabin'in bir suikast sonucu öldürülmesi ile sonuçlanacak bir nefret dalgasının doğmasına neden oldu.

Savaş, 8 Temmuz'da yeniden başladı ve on gün sonra ikinci bir ateşkes ilan edilinceye kadar devam etti. Artık inisiyatif kesin bir biçimde Yahudi tarafındaydı. Yeni silahlara kavuşan, ancak uluslararası topluluğun kendilerinin aleyhine bir karar vermesinden çekinen İsrailli liderler, Filistin'in büyük bir bölümünün tümüyle kendilerine teslim edilmesini sağlamak üzere bir girişimde bulundular.

İzleyen aylarda, İsrailllilerin başarılı girişimleri sürdü ve Batı Şeria ve Gazze Şeridi hariç olmak üzere tüm Filistin'in kontrolü onlara verildi. Her iki taraf da savaşlarda kayıplar vermişlerdi ancak Arap ordularının zayiatı ciddi boyutlardaydı. İsrail hükümeti, Filistin'deki politik durumu köklü bir biçimde değiştirebilmek üzere elde ettiği askeri başarıdan yararlanmakta gecikmedi. Ağustos ayında yeni İsrail para birimi lira, o tarihe kadar geçerli olan para biriminin yerini aldı. Aynı ay içinde İsrail hükümeti, İngilizlerin geride bıraktıkları tüm aktifler üzerine hak iddia ettiler ve gerek resmi, gerekse özel bankalardaki hesapların büyük bir bölümüne el koydular. Elbette hükümete ait bazı hesaplar Londra'da açılmıştı ve İngiliz hükümeti, sabık manda yönetimine ait bankalarda bulunan Filistinlilere ait hesapları 1950'li yılların başında tasfiye ederek, bunların tümünü İsrail devletine devretti. Filistinliler, bu ülkede otuz yıl süren İngiliz vergilendirme sisteminin uygulandığı dönem boyunca bankalarda biriken paralara bugüne kadar ulaşamadılar.[14]

Ağustos ayı aynı zamanda yoğun bir Yahudi göçüne de şahit oldu. Bu gelişme, zaten yaşam mücadelesi veren Siyonist toplum üzerinde önemli bir ekonomik yük oluşturdu. Özellikle Kudüslüler, askeri yönetim altında oldukça zor koşullarda yaşıyorlardı ve kente akan yeni nüfusu besleyebilecek durumda değildi. Bununla birlikte, Ağustos ayı içinde Haşimîler, savaş alanından çekilmeye başladılar ve Siyonist yapının bünyesinde yer alan zayıf bir nokta giderilmiş oldu.

Değişimin bir diğer göstergesi de, Tel-Aviv'e gelen Amerikalı ve Rus diplomatik temsilcilerdi. Eylül 1948'de Kont Bernadotte'nin, Yahudi aşırılıkçılar tarafından düzenlenen suikast sonucu öldürülmesi ve ardından o tarihe değin açık bir biçimde Siyonizm taraftarı olan BM ile ilk kez ortaya çıkan çatışmalar neticesinde bu diplomatik prestij tehlikeye girdi. Yahudi lider David Ben-Gurion'a göre Bernadotte'nin planının en kabul edilemez yönü, Negev'den vazgeçilerek Ürdün'e ilhakına yönelik planıdır ve bu plan İngiltere hükümeti tarafından her anlamda desteklenerek teşvik edilmiştir. Bernadotte'nin ölümüyle birlikte, Filistin'in tamamının askeri anlamda ele geçirilmesi tamamlanmıştır. İsrail, Ekim 1948'de

14 Bialer 1990

Beersheba'yı işgal etmiş ve hatta İsrail ordusu Sina ve Batı Şeria'ya, yani Ürdün ile arasında var olan zımni anlaşmayı yok sayarak Mısır topraklarına girmekle tehdit etmiştir. BM çeşitli müeyyideler yoluyla İsrail'i caydırmaya çalışmış, ABD İsrail'e sert bir uyarı yazısı göndermiş ve İngiltere, İsrail'in bu operasyonlarının Londra nezdinde *casus belli* (*savaş nedeni*) oluşturacağını belirten bir ültimatom göndermiştir. Bu eylemler, İsrail'i ateşkes hattının gerisinde tutmayı başarmıştır.

Bu boyutta bir askeri fetih karşısında savaşa katılan Arap devletlerin yapabilecekleri fazla bir şey kalmamıştı. BM'nin denetimi altında, İsrail ve ilgili Arap ülkeleri arasında (Irak dışında bu ülkelerin İsrail ile ortak sınırları bulunmuyordu) bir dizi diyaloga girmeye razı oldular. Müzakerelerde, Suriye, Ürdün ve Mısır ile 1967'ye, Lübnan ile 1978'e kadar geçerliliğini koruyan ateşkes hatları belirlendi. Bununla birlikte bu düzenlemeler, yeni bir savaşı kalıcı bir biçimde önlemekte yeterli olmadı ve zaman zaman sınır çatışmalarının ortaya çıkmasına neden oldu. Bir anlamda, bu müzakerelerin mimarı Ralph Bunch'a verilen Nobel Ödülü (suikastta öldürüldüğünde Bernadotte'nin yardımcısıydı) kalıcı barış konusunda herhangi bir teminat sağlamıyordu. Ancak o dönemde bu müzakereler en azından savaşı bir süre için durdurdu.

FİLİSTİN'DE ETNİK TEMİZLİK (MAYIS 1948 – OCAK 1949)

Filistin'in bazı bölgelerinde savaş geleneksel yöntemlerle, bazı yerlerinde ise çok farklı bir biçimde cereyan ediyordu. Konvansiyonel savaş, Yahudi devleti olarak kabul edilen bölgelerin sınırlarında ve Yahudilerin önerilen Filistin devleti sınırları içinde göz diktikleri alanlarda sürüyordu. Resmen kabul edilen Yahudi devleti sınırları içinde ise yaklaşık 300 Filistin köyünün çevresinde tuhaf ve tüyler ürpertici olaylar cereyan ediyordu. Okurlara bu köylerde neler olup bittiğini aktarabilmek ve Filistin'in tam kalbinde cereyan eden ve bu ülkenin tümüyle silinmesine yol açan bir durumu vurgulamak üzere, İsrail tarafından tamamen yok edilen 370 köyün 64'ünde yaşanan olayların kronolojik gelişimleri üzerinde duracağım.

Bu köyler, kıyı boyunca uzanan Tel-Aviv ve Hayfa şehirleri arasında yer alıyordu. Hagana'nın tugaylarından biri olan Alexandroni'ye, Filistin'in bu bölümünün İbranileştirilmesi görevi verildi. Nisan sonundan Temmuz 1948 sonuna kadar geçen süre içinde, zalimce hazırlanan bir senaryo, neredeyse her köyde sahnelendi: Silahlı İsrail askerleri bu köyleri üç taraftan kuşattılar ve köylüleri kuşatılmayan dördüncü taraftan kaçmaya zorladılar. Çoğu durumda, köylerini terk etmeyi reddeden köylüler, zorla kamyonlara bindirilerek Batı Şeria'ya sevk edildiler. Bazı köylerde, silahlı Arap gönüllüler kuşatmaya karşı direndiler ve İsrail askerleri bu köyleri ele geçirir geçirmez havaya uçurarak tamamen imha ettiler.

Yahudi devletinin kuruluşunun resmen ilan edildiği 14 Mayıs günü, 58 köy tamamen yok edilmişti. Kalan altı köyden üçü, Jaba, Ijzim ve Ein Ghazal, Temmuz ayına kadar haritadan silindiler. Hayfa'nın güneyinde bulunan iki köy, Fureidis ve Jisr al-Zarqa ise bugüne değin varlığını sürdürebilmiştir. Bu iki köy, Zichron Yaachov ve Binyamina adlı Yahudi yerleşimlerine ucuz iş gücü sağladıklarından dolayı yok edilmediler.[15]

Geride kalan altı köyün en büyüğü olan Tantura, Yahudi bölgelerinin ortasında, Alexandroni tarafından hazırlanan resmi savaş tarihinde yer alan ifadeye göre, "gırtlakta kalan bir kemik parçası gibi" sıkışmıştı.[16] Ancak 23 Mayıs'ta, bu köy de yerle bir edildi. Tantura, yaklaşık 1.500 nüfuslu, çağın ölçülerine göre büyük sayılabilecek, ekonomisi tarım ve balıkçılığa dayalı eski bir Filistin köyü idi. Yahudi istihbaratı subayları, muhtar da dahil olmak üzere köy eşrafından iki-üç kişiye teslim olmalarını önermişlerdi. Oldukça haklı nedenlerden dolayı teslim olmanın tehcir edilme anlamına geleceğini sezinleyen köy eşrafı, bu öneriyi reddetti. Yahudi kumandan, köye üzerinde hoparlörler bulunan bir kamyon göndererek köylülere teslim olma çağrısında bulunmayı düşündü ancak bu gerçekleşmedi. 22 Mayıs gecesi köye dört yandan saldırıldı. Daha önce de gördüğümüz gibi, böyle bir eylem olağan bir uygulama değildi. Koordinasyon eksikliği sonucu köy, tamamen kuşatıldı ve köylülerin büyük bir bölümü işgal kuvvetlerinin merhametine bırakıldı.

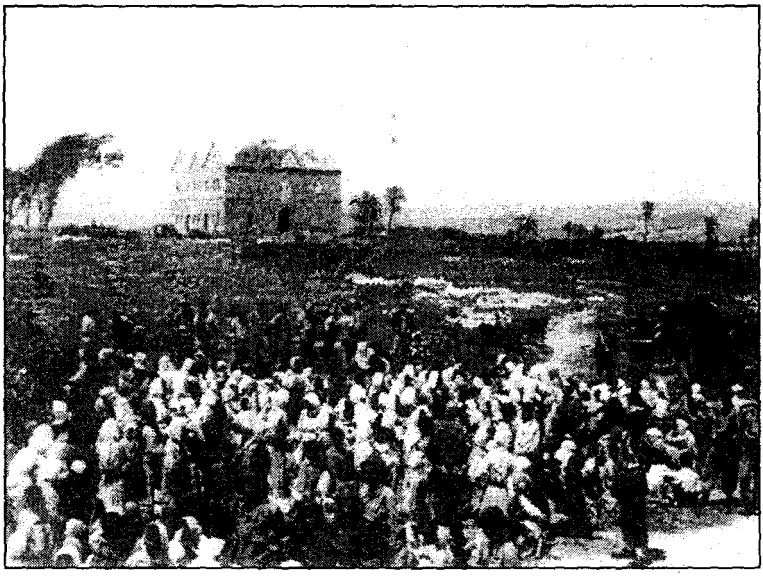
15 Morris 1990, s. 191-222.

16 IDF Yayınları, *Alexandroni Tugayı Notları* (Tel-Aviv 1964), s. 96 (İbranice)

Tutsaklar sahile getirildiler. Burada erkekler, yakınlarda bulunan Fureidis'e sürülen kadınlar ve çocuklardan ayrıldılar. (Bazı aileler on sekiz ay sonra yeniden birleşeceklerdi). Yaşları on üç ile otuz arasında değişen iki yüz erkek, Alexandroni ve diğer Yahudi güçleri tarafından katledildiler. Bu kan dökme eyleminin altında intikam güdüsünün yanı sıra savaşabilecek yaştaki erkekleri öldürme arzusu da yatıyordu. Benzer olaylar diğer birçok bölgede de cereyan etti. Bu konudaki ayrıntılar araştırmacılar tarafından gün ışığına çıkarılmayı bekliyor.[17]

Celile ve Negev'de de, kıyı bölgelerinde olduğu gibi diğer İsrailli tugaylar yeni devleti İbranileştirmek amacıyla benzer stratejiler uyguluyorlardı. Celile'de İsrail tarafından uygulanan operasyon, sistematik bir tehcir planı üzerinde temellendirilmişti ancak bu plan büyük ölçüde yerel bazı koşulların gerçekleşebilmesine bağlıydı. Bugün geriye baktığımızda, en hafif nitelendirme ile mantık dışı diyeceğimiz bir model içeriyordu. Örneğin, Yahudi yerleşimleriyle sıcak ilişkiler içinde olmayan Nazareth şehri ve Shafamru kasabasına dokunulmamakta, buna karşın, Yishuv ile bir saldırmazlık paktı imzalamayı arzu eden Tabor Dağı yakınlarındaki bir köy, yok edilmiş ve halkı tehcir edilmişti. Uygulanan yöntemin sistematik yapısı ise şöyle idi: Öncelikle bölgede yaşayan nüfus, tedhiş olaylarıyla yıldırılıyor ve halkı bölgeyi terk etmeye zorlamak amacıyla birkaç kişi idam ediliyor, daha sonra da boşaltılan köylerdeki ya da mahallelerdeki toprakların ve diğer mülklerin değerini belirlemek üzere bir değer takdir komisyonu buralara davet ediliyordu.

17 Pappe 2001, s. 19-39.

Resim 5:
Mayıs 1948 kuşatmasından kısa bir süre sonra Tantura'daki kadınlar ve çocuklar

1949 kışında silahlar sustu. Savaşın ikinci aşaması sona ermiş, böylece Filistin'deki etnik "temizliğin" ikinci aşaması tamamlanmış oldu. Elbette etnik temizlik süreci bununla bitmeyecekti. Üçüncü aşama, 1948 savaşını izleyen yıllardan 1954 yılına kadar sürdü. Bu konu bir sonraki bölümde ele alınacaktır. İlk aşamada tehcire ve katliama uğrayanların çoğunluğunun kentsel bölgelerde yaşayan Filistinlilerden oluşmasına karşın, Mayıs 1948'in ardından bu politikanın kurbanlarının önemli bir bölümünü, kırsal bölgelerde yaşayan nüfus oluşturacaktı. BM tarafından Yahudi devleti olarak belirlenen bölge sınırları içinde yaşayan 850.000 Filistinliden yalnızca 160.000'i kendi topraklarında ve evlerinde ya da yakın bölgelerde yaşamlarını sürdürebildiler. Bu bölgelerde kalan insanlar, İsrail'deki Filistinli azınlık durumuna geldiler. Filistinli nüfusun kalan bölümü, sürgün edilme tehdidi karşısında yaşadıkları yerlerden kaçtılar ya da tehcir edildiler ve birkaç bin Filistinli de katliamlarda yaşamlarını yitirdiler.

Böylece, kış geçti ve 1949 yılının baharıyla birlikte güneş, yaşanan olaylar sonucu donakalmış durumdaki Filistin'i aydınlattı. Bu kitapta betimlediğimiz Filistin ülkesi -250 yılı aşkın bir süre içinde- tanınmayacak derecede değişmişti. Ülkenin kalbini oluşturan kırsal bölgeler, rengarenk bir görsel zenginlik sunan Filistin köyleri perişan bir haldeydi. Köylerin yarısı, İsrail hükümetinin ekili alanlar ya da kalıntılar üzerinde yeni Yahudi yerleşimlerinin inşasına yönelik kararı sonucu, Ağustos 1948'den bu yana işleyen İsrail buldozerleri tarafından yerle bir edilmişlerdi. Oluşturulan bir adlandırma komitesi, kurulan yeni yerleşimlere özgün Arap adlarının İbranileştirilmiş versiyonlarından oluşan adlar veriyordu. Böylece, Lubya'nın adı Lavi, Safuria'nın adı Zipori oldu ancak Iteit, özgün adı ile anılmayı sürdürdü. David Ben Gurion, yeniden adlandırma sürecinin amacının, bu köyler üzerinde gelecekteki bir hak iddiasının önlenmesi olduğunu belirtmişti. Bu açıklama aynı zamanda, ülkenin haritasına neredeyse bir tür "antik çağda İsrail" görünümü verme çabası içinde bu yeni adları resmileştiren İsrailli arkeologlar tarafından da desteklenmişti.[18]

Filistin'in kentsel bölgeleri de benzer bir biçimde harap halde idi. Daha sonra Arap ülkelerinden gelen göçmenlerin yerleştirilecekleri tahliye edilmiş birkaç mahalle dışında, karma nüfusun yaşadığı kentlerde Filistinli nüfusun yaşadığı semtler yok edilmişti. Karma nüfusu barındırmayan kentleri ise iki farklı akıbet bekliyordu. Lydda, Ramleh ve Majdal'da yaşayan Filistinliler tahliyeye zorlanmışlar ve bu süreçte çeşitli katliamlara ve aşağılama eylemlerine maruz kalmışlardı. Öte yandan, Shafamru ve Nazareth'te herhangi bir yıkım uygulanmamakla birlikte, civardaki köylerden kaçan çok sayıda mültecinin bu kentlere yerleşmeleri sonucu nüfusları olağanüstü bir artış göstermişti.

Bir milyon Filistinlinin dörtte üçü mülteci konumuna düşmüştü. Bu rakam, Yahudi devleti olarak belirlenen topraklarda yaşayan Filistinlilerin neredeyse yüzde 90'ına tekabül ediyordu. Bu mülteciler, 1948 kışında, kendilerine uluslararası hayır kurumları tarafından bağışlanan çadırlarda yaşıyorlar ve yalnızca kendilerine en kısa zamanda evlerine dönebileceklerini vaat eden BM Kararı ile ısını-

18 Pappe 2001, s. 19-39.

yorlardı. Gazze Şeridi'nde yaşayanlar, mülteci topluluğunun en büyük bölümünü oluşturan, yoğun bir nüfusun bulunduğu bir alanda, o dönem boyunca sert ve katı, ancak genellikle sorunlara karşı ilgisiz davranmayı tercih eden Mısır yönetimi ile tanıştılar. Hâlâ kendi evlerinde yaşayan ve Haşimîler ile bağlantılarını sürdüren bir grup, kendileri için yeni bir politik ve ekonomik gelecek belirlemişlerdi. Kendilerini bu bölgede mülteci olarak bulanlar, çadırlardan oluşan kamplarda, hayır kurumlarının kendilerine sağladıkları olanaklar ve kendi aralarında oluşturdukları dayanışma ile hayatta kalmaya çalışıyorlardı. Hâlâ bağımsız bir Filistin umuduyla yaşayanlar ise kısa bir süre sonra Haşimîlerin gizli servisi ve polis güçlerinin kötü muamelelerine maruz kaldılar. Fakat daha sonraki dönemlerde, bağımsız eylem için ulusal bir politik altyapı oluşturmayı başardılar.

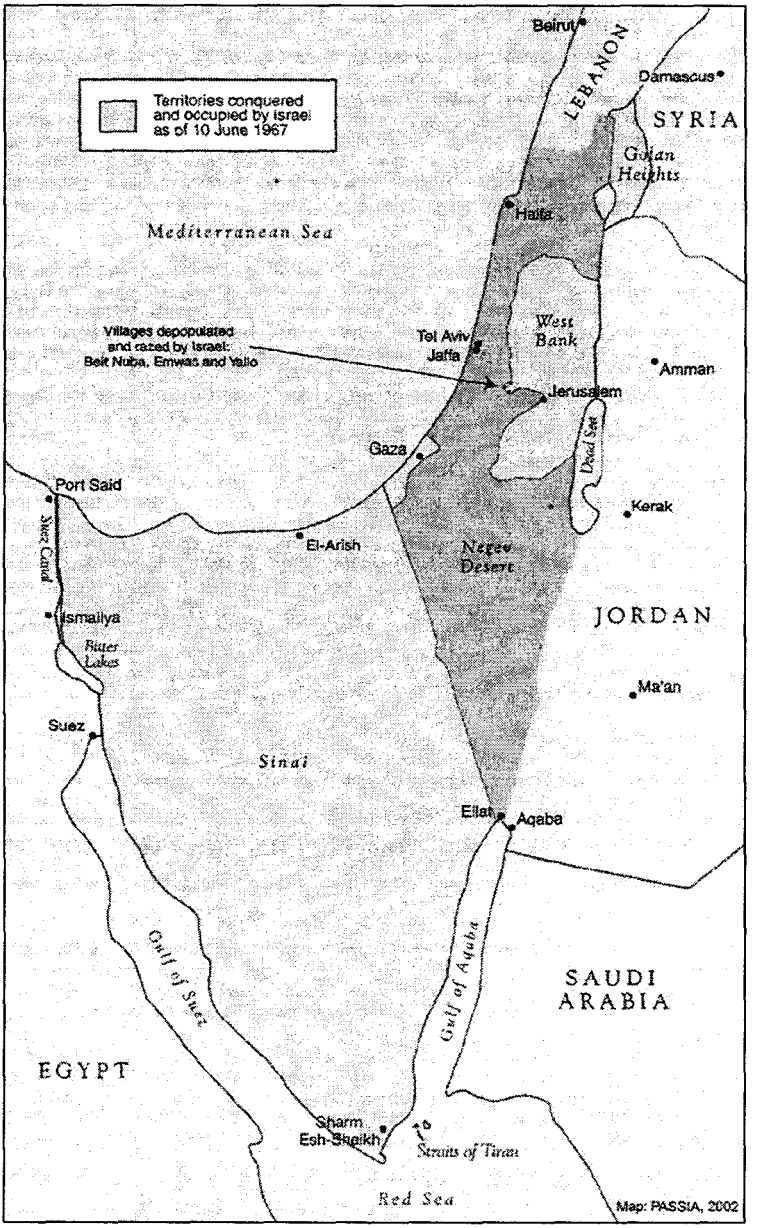
Filistinliler, 1948 savaşında, gerek diplomatik cephede gerekse savaş alanında Filistin'i yitirdiler. Savaştan hemen önce manda yönetimi sonrası Filistin'inin kendi aralarında bölüştürülmesi konusunda İsrail ve Ürdün arasındaki zımni anlayış, faaliyetlerini Kudüs'ü çevreleyen alan ile sınırlamış bulunan Ürdün'ün İngiliz yönetimi altındaki etkin ordusu Arap Lejyonu'nu tarafsız bir konuma getirmişti. Bu, 1948 savaşındaki güçler dengesini belirleyen stratejik bir karardı. Genelde, kısa süren bir eşitlik döneminin ardından, savaş devam ettikçe Yahudi tarafı, çok fazla olmasa da, asker ve silah konusunda üstünlüğü eline geçirdi. Rakibine kıyasla Yahudi ordusunun manevra kabiliyeti oldukça yüksekti ve çok daha iyi örgütlenmiş durumdaydı. Hagana, Batılı yöntemlerle eğitilmiş ve askeri deneyime sahip yedek kuvvetlerden dilediği sayıda birlik çekebiliyordu. Etkin ve merkezi bir emir-komuta zincirine sahipti ve göreceli olarak küçük bir alanda savaşıyor olması ona, kendi ülkelerinden uzak bir yerde savaşmaları gereken Mısır ya da Irak ordularına kıyasla daha hızlı ve daha etkili hareket edebilme kabiliyetini sağlıyordu.

Yahudi Ajansı'nın yerleşme politikası çok sayıda yerleşimin tecrit edilmiş konumlarda yer almalarını öngörüyordu ve genel kuvvet dengesi bu noktalara yansımıyordu. İsrail devletinin kuruluşuyla ilgili olarak benimsenen resmi efsaneye göre, çeşitli savaşlarda bir avuç Yahudi, büyük Arap ordularına karşı savaşmışlardı ve bu ölüm tarlalarında Yahudiler büyük kahramanlıklar sergilemişlerdi.

Oysa böyle bir genellemede bulunmak doğru değildi. Bununla birlikte, 660.000 kişilik Yahudi toplumu savaşlarda 6.000 kişi yitirmişti ve bunların 2.000'ini siviller oluşturuyordu. Ölü sayısı, toplam nüfusun yüzde birini oluşturuyordu.

Filistin bu dönemde, yeni bir jeopolitik varlık haline gelmişti, daha doğrusu üç bölüme ayrılmıştı. Bunların ikisi, Batı Şeria ve Gazze Şeridi, tam olarak tanımlanmamış bölgelerdi. Birincisi ise Ürdün'e ilhak etmişti ancak bu süreçte yerli halkın onayı alınmamıştı ve halk bu gelişmeden hoşnut değildi. İkinci bölüm, askeri yönetim tarafından kuşatılmıştı ve bölgede yaşayan halkın Mısır topraklarına girmesine izin verilmiyordu. Üçüncü bölüm ise İsrail'di ve İsrail, Filistin'in her parçasını İbranileştirmek ve İsrail'in Yahudi toplumunu yeni bir yaşayan organizma olarak yaratmak üzere büyük bir gayret sarf ediyordu.

Filistinlilerin yaşadıkları bu büyük felaket, ülkenin kolektif hafızasında *nakba* (kıyım) adıyla anılacak ve tüm Filistinleri ulusal bir hareket çevresinde birleştiren ateşi yakacaktı. Nakba kendini, bir gerilla hareketi liderliği altındaki yerli bir halkın, zamanı geriye döndürme konusundaki başarısız girişimi olarak algılamaktadır. İsrail'in kolektif hafızası ise savaşı, hem İngiliz sömürgeciliğine, hem de Arap düşmanlığına karşı savaşan ve tüm olumsuzluklara rağmen bu savaşı kazanan bir ulusal özgürleşme hareketi olarak tanımlamaktadır. İsrail'in nüfusunun yüzde birine tekabül eden insan kaybı, bağımsızlığı kazanmanın yarattığı sevince gölge düşürmekle birlikte, Filistin'in tamamını İbranileştirerek ülkeyi soykırım sonrasında tüm Yahudiler için sığınacak bir liman durumuna getirmeye yönelik arzusunu ve kararlılığını hiç değiştirmemiştir.

Harita 4:
Haziran 1967 Savaşı'ndan Sonra Yakındoğu

BÖLÜM 5

BÖLÜNME ÇAĞI

YER DEĞİŞTİRME VE MÜLKSÜZLEŞTİRME

Geçmişte İngiliz manda yönetiminde olan Filistin'de artık yaklaşık 2.5 milyon kişi yaşamaktadır. Yeni kurulan İsrail devletinde bu nüfusa, çoğunluğu Doğu Avrupa ve Arap ülkelerinden gelen Yahudi göçmenlerle birlikte, topraklarını muhafaza edebilmeyi bir şekilde başaran 160.000 Filistinli de dahildi. Bölgenin yerli halkını oluşturan yaklaşık bir milyon Filistinli, mülteci konumunda idi. Bunların büyük bir bölümü Batı Şeria ve Gazze Şeridi"ne, kalan bölümü ise Lübnan, Suriye ve Ürdün'deki yakın bölgelere sürülmüşlerdi.

Toplumun her kesiminden mülteci vardı ancak sosyo-ekonomik yapıları ne olursa olsun, mülteci kamplarında tutsak yaşamı süren bu insanlar, ortak bir yazgıyı paylaşıyorlardı. İster kamplarda, ister başka bölgelerde yaşasınlar, ister zengin, ister yoksul olsunlar, bu insanlar, ulusal bir topluluk olarak gelecekteki bağlarını ve yitirdikleri vatanlarını merkez alarak benimsedikleri kimlikleri birleştiren kolektif ve kişisel bir travma yaşamışlardı. Bu durum da bizi, bu ülkede yaşayan mültecilerin tarihine yönlendirmekte, hatta bu konuyu çalışmamızın kapsamına dahil etmemizi zorunlu kılmaktadır. Mültecilerin çoğunluğu, İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda zenginleşen, ancak elde edilen kârın büyük bir bölümünü, manda yönetiminin sağlayamadığı sosyal altyapının inşası için köylere harcamak zorunda kaldıkları için bu zenginleşmenin yaşam standartlarında önemli bir değişiklik yaratmadığını gören çiftçilerden oluşuyordu. Şimdi ise, 1948 savaşı sonunda kendi topraklarından zorla tehcire uğrayan bu insanlar, Birleşmiş Milletler'in bağışlarına bağımlı olarak ve günün birinde vatanlarına geri dönebilme umuduyla yaşayan birer dilenci konumuna düşmüşlerdi. Diğer bir ifadeyle, Filistin'de o tarihte yaklaşık bir milyon Filistinli yaşıyordu ve sayıları 1.5 milyonu bulan Yahudiler karşısında azınlık konumuna girmişlerdi. Sayıları bir milyonu bulan diğer bir Filistinli nüfusu da, Filistin sınırlarına yakın bölgelerde ve çoğunlukla da mülteci kamplarında yaşıyorlardı.[1]

[1] Bu dönemle ilgili istatistikler için Bkz. Gilbar 1997.

Geçmişin İngiliz mandası yönetimi altındaki Filistin'inde bu dönemde yaşayan "toplum", tehcire zorlanan yerli halk ve bu topraklara yerleşen yeni gelenlerin yanı sıra, diğer unsurları da barındırıyordu. Bunlar, ülkeye ilk gelişleri 1880'li yıllara kadar inen ilk kuşak Siyonistlerdi. 1950'li yılların ilk yarısı, gerek bölgeye yeni gelenlerin, gerekse yerleşik nüfusun kendilerini, ortaya çıkan yeni jeosiyasi duruma adapte etmeye çalıştıkları bir dönemdi. Siyasi terimlerle açıklamak gerekirse bu dönemin başat özelliklerini, karasızlık, yitirilmiş fırsatlar ve geri alınamaz kararlar oluşturuyordu. Filistin'de istikrarsız bir geçiş süreci başlamıştı ve bu süreçte bazıları diğerlerinden daha talihli idiler.

Bununla birlikte, en ağır bedeli, kamplarda yaşayan mülteciler ödüyordu. Yaşam kaliteleri, yaşadıkları ülkelerin rejimleri tarafından belirleniyordu. Zira, mülteci kamplarının boyutlarını, kerpiçten inşa edilen kulübelerin aralarındaki mesafenin ne olacağını ve bu kamplardaki temel altyapının nelerden oluşacağını, ev sahibi ülkelerin resmi siyasetleri ve ekonomik kaynakları belirliyordu.

Mültecilerin yaşamında belirleyici öneme sahip bir diğer örgüt de BM idi. Örgüt "mülteci" kavramını şöyle tanımlıyordu: "Filistin'de yaşanan savaş sonucunda evini ve geçim kaynağını yitirmiş yardıma muhtaç kişi ve doğrudan onun soyundan gelen diğer kişiler".[2] 1948-1949 savaşı son derece soğuk ve çetin koşullarda gerçekleşti ve Amerikan hayır kurumları ve uluslararası yardım ajansları olmasaydı, mülteci konumundaki 750.00 kişi büyük bir olasılıkla hayatta kalamayacaktı.[3]

Yardım kurumlarından sağlanan fonların tükendiği Ocak 1949'da BM, Filistinli mülteciler sorununu çözüme ulaştırmak üzere Filistinli Mültecilere Yardım Teşkilatı (UNRWA) adlı bir örgüt oluşturdu. Bu örgütün fikir babaları, doğrudan doğruya mülteci sorununun siyasi boyutlarına ilgi duymaktan çok, Arap ülkelerindeki mülteci yerleşimlerinin Ortadoğu için hazırlanabilecek bir tür Marshall Planı ile finanse edilebileceğine inanan Amerikalı girişimcilerdi. Avrupa'da olduğu gibi bu plan da, Sovyetlerin genişlemesi-

2 UNRWA Yıllık Raporu 1951, A/905, ek 16, s. 67.
3 Pappe 1988, s. 124-161

ni önlemenin en iyi yolu olarak, bölgenin yaşam standartlarının geliştirilmesi düşüncesi üzerinde temellendirilmişti.

Sorunun sosyal refah cephesi üzerinde odaklanan Amerikan yaklaşımı, UNRWA'nın mültecilerin durumunun ya da yaşam koşullarının etkin bir biçimde düzeltilmesinde neden yetersiz kaldığını da açıklamaktadır. UNRWA, Filistinli mültecilerin ülkelerine geri dönmeleri konusunda onlara destek sağlamayı vaat etmesine rağmen, asla bu vaadini yerine getiremedi. UNRWA aynı zamanda mültecileri ve uluslararası hukukun onlara tanıdığı hakları koruma vaadini de yerine getiremedi. Örgütün elde ettiği en büyük başarı, mültecileri, içinde yaşadıkları çadırlardan çıkartarak, Ortadoğu şehirlerinin yeni kenar mahallelerini oluşturan sokaklarda yer alan, alçak duvarlı kamplarda inşa edilen kerpiçten kulübelere nakletmek oldu. Bugün hayli aşina görünen bu mülteci kampları, tüm dünyaya, bir yazarın deyişiyle "1948 Savaşı'nın acı hasadını" anımsatan kalıcı bir işaret olarak bugün de ayakta durmaktadır.[4] İlk kulübeler ve daha sonra yapılan eklemeler, kargir yapılarda kullanılan taşlardan değil, en başta kil olmak üzere geçici malzemelerden inşa edilmişlerdi ki, bu da mültecilerin geçici olarak bu kamplarda barındırıldıklarını ve mültecilerin 194 Sayılı BM Kararı uyarınca ülkelerine geri dönebilecekleri, hatta daha da romantik düşünenlerin, Siyonizm'i ve İsrail'i yenmeye ant içmiş olan gerilla örgütlerinin vaat ettikleri gibi, Filistin'in kurtulacağı umudu içinde yaşadıklarını göstermektedir.

Mayıs 1949'a kadar geçen bir yıl içinde mülteci sorunu uluslararası gündemden silindi. Mülteciler sorunu, başlangıçta Filistin sorununu belirleyen başlıca üç konudan birini oluşturuyordu ve bu konuyu, Kudüs'ün geleceği ve ülkenin bölünmesi izliyordu. Bölgedeki çatışmaya ilişkin bu üçlü kavrayış, 1948-49 yıllarında BM'nin barışa yönelik girişimlerinin de temelini oluşturuyordu. Bu üç temel sorunun çözümüne yönelik formül ise, BM açısından kesin bir biçimde belirlenmişti: Mültecilerin kayıtsız şartsız ülkelerine geri dönmeleri; Kudüs'e uluslararası statü tanınması ve ülkenin iki nüfusun dağılımına uygun bir biçimde bölüştürülmesi. Bu üç husus, BM tarafından arabulucu sıfatıyla bölgeye gönderilen Kont

4 Hadawi 1967.

Bernadotte'nin sunduğu önerilerin merkezini oluşturuyordu. Kont Bernadotte'nin Eylül 1948'de Yahudi aşırılıkçılar tarafından öldürülmesinin ardından sunduğu öneriler, onun yerini alan BM Uzlaşma Komisyonu tarafından da ele alındı.

Nisan 1949'da İsviçre'nin Lozan kentinde toplanan barış konferansında Bernadotte'nin önerileri temel ilkeler olarak benimsendi. Konferans sırasında Amerika'nın baskısıyla İsrail bir günlüğüne (tam olarak, 11 Mayıs günü) bu üç öneri üzerinde müzakerelerde bulunmayı kabul etti, ancak aradan yirmi dört geçmeden bu tavrından geri döndü. Bu süre içinde Yahudi devleti, BM üyeliğine kabul edilmişti. BM'ye kabul edilmesinin ardından İsrail, elde ettiği bu güvenceye dayanarak beğenmediği BM çözüm önerisine karşı esnek olmayan bir pozisyon benimsedi. ABD yönetimi, bir süre için söz konusu üç öneri üzerinde müzakerelerde bulunmayı kabul etmesi konusunda İsrail'e baskı yaptı, ancak bu baskılar sonuç vermedi ve süreç kendiliğinden sona erdi.[5]

Mültecilerin geleceği konusunda uluslararası görüşmelerin sonuçsuz kaldığı bir dönemde bazı Arap ülkelerinin, kendi ülkelerinde bulunan mültecilere yönelik ivedi kararlar almaları ve bu konudaki siyasetlerini belirlemeleri gerekiyordu. Zira mültecilerin varlığı, örneğin Lübnan'da olduğu gibi, ülkenin zaten hassas durumdaki dinsel dengesini ya da mültecilerin ülkeye gelişinin ve Batı Şeria'nın ilhakının ülkenin Filistinleştirilmesi ile sonuçlanabileceği Ürdün'de olduğu gibi, etnik dengesini dramatik bir biçimde değiştirebiliyordu. Ürdün kralı Abdullah, bu tehlikenin tamamen farkındaydı ve ülkeye gelen Filistinlilerin Ürdün toplumuna asimile olmaları için girişimlerde bulunmaya başlamıştı. En baştan beri Ürdün'deki mültecilere mesleki faaliyetlerde bulunma özgürlüğü tanınmıştı ve rejime sadık kalmaları koşuluyla kaldıkları kamplardan ayrılma hakkı tanınmıştı. Buna karşın yakın bir geçmişte sınırlarını genişletmiş bulunan krallık sınırları içinde gerçek ya da hayali alternatif bir Filistin kimliğinin sergilenmesine yönelik girişimler, acımasız bir biçimde bastırılıyordu.

---

5 Pappe 1994b 203-243.

1950'li yıllarda, Ürdün'ün siyaseti oldukça muğlaktı. Filistinli mültecileri ülkeye davet etmesine karşın, mülteci ya da Batı Şeria'da yerleşimci olsun, bir bütün olarak Filistin toplumunu, denetim ve gözetim altında tutulmaları gereken potansiyel bölücü bir halk olarak görüyordu. Ürdün'ün diğer bölgeleriyle karşılaştırıldığında Batı Şeria'nın sahip olduğu maddi ve ekonomik üstünlük, olası bir bölünme ya da ülkenin Filistinliler tarafından ele geçirilmesiyle ilgili birtakım korkular uyandırıyordu. Batı Şeria'da yaşayanlarla yeni hükümdarları arasındaki gerginlik, zaman içinde hafiflemedi ve Abdullah'ın torunu Kral Hüseyin 1953'te iktidara geldiğinde iki toplum arasındaki ilişkilerde bir düzelme kaydedilmedi. Aynı durum, doğu yakasındaki kamplarda yaşayan mültecilerle resmi yetkililer arasındaki ilişkilerde de geçerliydi. Ürdün devleti ile normal ilişkiler kurabilenler, yalnızca doğu yakasındaki kampların dışındaki bölgelere yerleşen Filistinliler oldu. Bu da bazı grupların katıldıkları yeni toplumla bütünleşmekte neden istekli davrandıklarını açıklamaktadır.

Ayrıca Ürdün, ülkeye gelen mültecilere, örneğin Lübnan ve Suriye'den daha iyi davranan bir "ev sahibi ülke" idi. Lübnan hükümeti, en baştan beri mültecilere karşı uzlaşmaz bir baskı ve dışlama siyasetsi uyguluyordu. Lübnan'a gelen Filistinli mültecilerin önemli bir bölümü, Celile'den gelen ya da Hayfa ve Akka'dan sürülen kendi halinde çiftçiler ve köylülerdi. Tümü de olağanüstü güçlüklerle karşılaştılar ve konut ve iş temininde yabancı muamelesi gördüler. Mültecilerin, Lübnan'ın son derece hassas olan etnik-dinsel dengesini bozmalarından korkan hükümet, onları son derece çetin yaşam koşullarının hüküm sürdüğü mülteci kamplarına göndermişti. Aynı uygulama, medeni haklar açısından da geçerliydi. En az kırk meslek dalı mültecilere kapalıydı.[6] İş bulabilenler ise toplumun en alt kesimlerinde kalıyorlardı. Gerçi bu durum tüm göçmen topluluklarının ortak yazgısıdır ancak Filistinliler açısından bu ayrım, kasıtlı bir etnik siyasetnın sonucuydu.[7]

Suriye hükümeti, mültecilere karşı daha rahat bir tavır içindeydi ve serbest girişimcilerin küçük ölçekli işletmeler kurarak, ticari faa-

6 Farsoun ve Zacharia 1997, s. 154-155.
7 Peretz 1993, s. 415

liyetlerini Suriye'de sürdürmelerine izin verdi. Ancak niteliksiz işgücüne karşı tavrı, Lübnan'dan farklı değildi. Düşük ücretli işlere gereksinimi olan çok sayıda yoksul ve işsiz Suriyeli bulunuyordu ve elbette ülkeye gelen rakiplerine karşı düşmanca bir tavır sergilediler.

Öte yandan Basra Körfezi ülkeleri, mültecilere daha uygun koşullar sunabiliyordu. Bu nedenle de bu bölge, mülteciler tarafından en fazla arzu edilen yer olmakla birlikte, çok az sayıda Filistinli bu ülkelere yerleşebildi. Hasan Kanafani'nin *Güneşin Altındaki Adamlar* adlı öyküsünde kurgusal üç ümitsiz kahramanın –ya da antikahramanın- yaşadıkları serüvenler, oldukça dokunaklı bir biçimde anlatılmaktadır.[8] Ancak bu göreceli cennette bile hayatta kalabilmek bazı koşullara bağlı idi. Ülkede kalabilmesi için kişinin daimi bir işinin bulunması gerekiyordu. Aksi durumda bir "konuk işçi" konumunda oluyordu ve temel haklarından yoksun kalıyordu. Daimi mukimlik en emin biçimde, o ülkenin vatandaşı bir şahısla evlenme yoluyla gerçekleşiyordu. Bu koşulları yerine getirebilen mülteciler, becerilerini kullanarak niteliklerine uygun bir iş bulabiliyorlardı.

İsrail açısından ise değişen koşullar, mültecilerin bir "sorun" olarak ülkenin gündemindeki yerini koruduğu anlamına geliyordu. Kudüs'teki hükümet, uluslararası diplomatik çevrelerin 194 Sayılı Karar uyarınca mülteciler konusunda verdiği taahhüdü yerine getirmeleri konusunda İsrail'e baskı yapılması olasılığından dolayı oldukça tedirgin bir durumdaydı. Bu olasılığı önlemek üzere İsrail hükümeti, Ağustos 1948'de ülkeye geri dönmeyi yasaklayan bir siyaseti uygulamaya koydu. Bu siyaset, uyarınca gerek köylerde, gerekse kentsel alanlarda Filistinlilere ait terk edilmiş durumdaki tüm evler ve yerleşimler ya tamamen yok edilecek ya da tümüyle Yahudilere devredilecekti. Gerçekten de BM ve uluslararası diplomatik çevrelerin, mültecilerin ülkelerine geri dönmeleri konusuna eskisi kadar ilgi göstermemeleri sonucunda İsrail hükümeti, dünya kamuoyu tarafından herhangi bir engellemeyle karşılaşmadan rahatça daha çok sayıdaki köyü eline geçirme fırsatını elde etti. Öncelikle, hükümetin Filistinlilere ait mülklere el koyması ve bu mülkleri Yahudi halkının kullanımına tahsis etmesi yetkisini tanıyan yasa tasarısını 1950 yılında Knesset'ten geçirerek, Filistinlilerin ülkelerine

8 Pappe 1995b, s. 415

geri dönmelerini yasaklayan siyasetin yasal temellerini oluşturdu. Bunun ardından, 1953 yılında orduya da Filistin köylerini ve tarlalarını kullanma yetkisi tanındı. Bu yasama süreci, güvenlik adına Filistin köylerinde yaşayan nüfusun sürekli biçimde tahliyesi işlemine meşruiyet kazandırıyordu. 1948 Savaşı'nı izleyen ilk yıllarda ordu, ülkenin kuzeyinde ve kıyı bölgelerinde bulunan düzinelerce köyü işgal etti ve köy halkını sürgüne gönderdi. Güney bölgelerde Bedeviler, Osmanlı yönetiminin son dönemlerinde ve kimi durumda daha önceki yıllarda edinmiş oldukları geniş toprakları ve göçebe kültürlerini yitirmelerine yol açan bir mülksüzleştirme sürecinde yerleşik düzene geçmeye zorlandılar.[9]

İşgal edilen bölgelerdeki nüfusun tahliyesi, İsrail'in resmi massetme ve yerleşim siyaseti ile yakından ilişkiliydi. Hükümet, en kısa zamanda terk edilen Filistin topraklarına ve mülklerine ve tartışma konusu sınırlara en yakın bölgelere Yahudi göçmenleri yerleştirmeyi arzu ediyordu. Ancak sınırlara komşu bazı bölgelerde Filistinli nüfus yaşamını sürdürdü. Bu coğrafi yakınlığın Filistinliler arasında sınır ötesi işbirliğini teşvik edebileceği düşüncesi, İsrailli güvenlik uzmanlarını tedirgin etti. Bu tür ittifaklar hiçbir zaman gerçekleşmese de bu yakınlık, söz konusu bölgelere sert bir askerî yönetimin uygulanmasının temel gerekçelerinden, hatta bahanelerinden biri olarak kullanıldı.

Merkezi hükümet tarafından 1950'li yıllarda sınır bölgesindeki yerleşimlere gönderilen Yahudi göçmenlerin önemli bir bölümü, Arap ülkelerinden geliyordu. Bu göçmenlerin sınır bölgelerine, özellikle terk edilen Filistin köylerinin kalıntılarının bulunduğu yerlere yerleştirmek, çeşitli amaçlara uygundu. Öncelikle, konut ve arazi sorunlarına basit bir çözüm sunuyordu. Ayrıca Filistin'in İbranileştirilmesi sürecinin sınırlarını, manda yönetimi yıllarında Yahudilerin ulaşamadıkları bölgelere kadar genişletiyordu. İsrail Dışişleri Bakanlığı, bu durumun "doğal adalet" sağladığını öne sürüyordu: Yahudi göçmenler, Arap dünyası tarafından sürgüne gönderilmişti (ki bu durum yalnızca Irak için söz konusuydu) ve onlara Filistinliler tarafından boşaltılan konutlar veriliyordu. İsrail Dışiş-

---

9 Bu sürgün ve tehcir faaliyetleri konusunda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Masalha 1997, s. 7-14.

leri Bakanlığı yetkilileri uluslararası çevrelere yerleşim siyasetini bu şekilde açıklayarak, bir tür nüfus mübadelesi sürecinin gerçekleştiğini ve mülteciler sorunu konusunda başka herhangi bir çözüm arayışının gereksiz olduğunu kabul ettirmek istiyorlardı.[10]

Toprakların ve köylerin gasp edilmesine yönelik bu uygulamalar, 1949'dan 1954'e kadar belirli aralıklarla sürdü. Kurbanlar çaresiz, yağmacılar ise kararlı idiler. İlginçtir, bu uygulamadan en kazançlı çıkan taraf, taşıdığı pankartların üzerinde her zaman "İki Ulus Birlikte Yaşamalıdır" sloganına yer veren Hashomer Hazair'in liderliğindeki sosyalist kibutz hareketi oldu. Genç İsrail devletindeki üç ana kibutz hareketinin en solunda yer alan bu hareketin, aynı zamanda kibutzların en açgözlüsü olduğu ortaya çıktı.[11]

İdeoloji ve gerçeklik arasındaki bu uyumsuzluk aynı zamanda üyeleri arasında son derece ayrıntılı (aynı zamanda üzüntü verici) tartışmalara yol açtı. Ancak bu tartışmalardan hiçbiri etnik temizlik sürecini durduramadı. Hashomer Hazair'in partisi Mapam, 1949 yılında İsrail'de yapılan ilk genel seçimde, iktidar partisi olan David Ben-Gurion'un liderliğindeki Siyonist işçi hareketinin ardından ikinci parti konumuna geldi. Mapam, manda yönetimi döneminde Palmach adıyla bilinen kendi paramiliter grubuna sahipti. İsrail'in tüm Filistin'i ele geçirebileceğine inanan Palmach liderleri, 1948 Savaşı'nı kaçırılmış bir fırsat olarak görüyorlardı. Koşulların uygun olduğu her durumda -örneğin, 1951'de, 1956'da, 1958'de ve elbette 1967'de- Batı Şeria'nın işgal edilmesi için baskı yaptılar.[12] Kibutzların genişlemesi için İsrail sınırları içinde yeni toprakların ele geçirilmesi söz konusu olduğunda, bu genişlemenin, yüzyıllardır bu topraklarda yaşayan Filistinli komşularının yerlerinden edilmeleri anlamına geldiği durumlarda bile, planlarını uygulamakta bir an bile tereddüt etmediler.

1949-1952 yılları arasında kırk Filistin köyü boşaltıldı ve bu köylerde yaşayan Filistin halkı ya toplu halde diğer köylere nakledi ya sınırın ötesine sürüldü ya da dağınık bir biçimde ülke içindeki diğer bölgelere sürüldüler. Evlerini terk eden ancak İsrail sınırları

---

10 Shenhav 1999 s. 605-630.

11 Amitai 1988 (İbranice); ayrıca bkz. Beinin 1990. s. 77-99.

12 Pappe (yayınlanma tarihi: 2003)

içinde kalan halk, ülke içindeki en büyük mülteci topluluğunu oluşturdu. Bugün sayıları 200.000'i bulan bu Filistinliler, İsrail'de yaşayan Filistinlilerin arasında en siyasileştirilmiş olanlardır.[13]

Giderek artan sayıda köyün yitirilmesinin yarattığı trajik durum, 1948 savaşında yok edilen köylerin ve savaşın ardından tahliye edilen arazilerin üzerine alelacele yeni Yahudi yerleşimlerinin inşa edilmesi ile daha da belirginleşiyordu. Ben-Gurion Temmuz 1949'da ülkedeki "tüm yerlere, dağlara, vadilere, pınarlara, yollara İbrani adlarının verilmesi" ile ilgili büyük bir projenin denetimini şahsen üstlendi. Bu "bellek katliamı" 1951 yılında tamamlandı.[14]

TEPKİ BİÇİMLERİ: GERİLLA SAVAŞÇILARI, TECRİT SİYASİASI VE TEMSİLCİ ATAMA

Zaman içinde tüm bölgelere dağılan Filistinli mülteci kampları, giderek daha kalıcı özellikler kazandılar. Bu kamplar, merkezlerindeki pazaryerleri, kahveleri ve çarşılarıyla küçük birer Ortadoğu kasabası görünümüne büründüler. Fakat yine de minyatür boyutlarda kurulan tüm şehirler gibi oldukça küçüktüler ve boyutlarına göre son derece yoğun bir nüfusu barındırıyorlardı. En belirgin özellikleri, okullar, yiyecek satan dükkanlar ve sağlık ocakları gibi kamu hizmeti sunan tüm binaların üzerinde UNWRA'nın (BM Filistinlilere Yardım Teşkilatı) bayrağı ya da mavi renkli tabelasının bulunmasıydı. Bölgede bulunan tüm öğretmenlerin, doktorların ve sosyal hizmetlilerin ücretleri bu örgüt tarafından ödeniyordu. Bu görevliler son derece güç koşullar altında çalışıyorlardı. Kamplar, su, kanalizasyon, konut gereksinimleri, elektrik ya da yollar gibi temel altyapıdan yoksundu ve tüm Arap dünyası içinde en yoksul mahalleleri oluşturuyorlardı. 1950'li yıllarda, bu yoksulluktan kaynaklanan şiddet ve umutsuzluk, her yaştan erkek ve bazen de kız çocuklarının katıldığı gerilla faaliyetlerine yönlendirildi.

Bu süreç, Filistin ulusal hareketinin yeniden ortaya çıkışının bir bölümünü oluşturdu. Burada iki özelliğin belirtilmesinde yarar var. İlk olarak, bu hareket, son derece siyasi ve etkin, hatta hiperaktif bir hareketti. İkinci olarak bu hareket, toplumsal ve kültürel açı-

---

13 İsrail'deki mülteciler için bkz. Zureik 1997, s.61-74.

14 Benvenisti 2001.

dan, başlangıçta daha az göze çarpan ancak daha ölçülü bir çözülme, daha sonra da bütünleşme sürecini içeriyordu. Birinci özelliğin başlıca katılımcıları, şafaktan gün batımına kadar tüm gayretlerini yeni bir "geleneği" –Filistin gerilla hareketini- üretmek için harcayan çeşitli Filistin ulusal örgütlerinin üyeleriydi. Benimsedikleri yaşam tarzının bir özelliği, çeşitli tören, gösteri, kutlama ve anma günlerinin düzenlenmesi ve bu tür etkinliklere eşlik eden işaretler, simgeler ve adetlerdi. Tüm bu özellikler, sömürgelikten çıkarma ve Üçüncü Dünya ulusçuluğunun en güncel söylemi olarak dile geliyordu.

Filistin ulusal hareketi bünyesindeki bu eğilim, 1928'de Gazze'de Hasan al-Banna tarafından Mısır'da kurulan pan-İslamik bir örgüt olan Müslüman Kardeşler örgütünün Filistinli üyeleri tarafından destekleniyordu. Gerek Gazze Şeridi'nde, gerekse Batı Şeria'da etkinliğini sürdüren bu siyasi İslami akım, 1950'li yıllarda mülteci kamplarında önemli bir taraftar kitlesi kazanan tek örgüttü ve mülteci kamplarında yaşayan köylülerin ve orta-alt sınıftan gelen şehirlilerin geleneksel eğilimleri temelinde bir ağ oluşturdu. Filistin ve Arap dünyasındaki liderlerin 1948 yenilgisi sonucu uğradıkları hezimet göz önüne alındığında, kent kökenli mültecileri laik siyasetya bağlayan herhangi bir bağ kalmamıştı. Bununla birlikte, mülteci topluluğu üyeleri, İslami bir örgüt olarak faaliyet göstermek yerine, İsrail'e karşı verdikleri savaşta Müslüman Kardeşler örgütünü bir model olarak benimseyip, ulusal savaşçılar olarak eylemlerde bulunmayı tercih ettiler.[15]

Mülteci topluluğu kısa bir süre içinde ideoloji ve siyasetin daha önce ulaşamadığı düzeyde siyasileşti. Siyasi faaliyetlerin belirginleşmesi için belli bir sürenin geçmesi gerekiyordu. Hareket, başlangıçta liderlerden yoksun, bireyci bir olgu biçiminde kendini gösterdi. Filistin davası için yaşamını feda etmeye hazır, efsanevi olmakla birlikte o dönemde kesin bir biçimde tanımlanmamış Filistin savaşçısı (*fida'i* çoğul *fida'iyyun*) imgesi merkezinde gelişti. Hayatta kalmayı başarabilirse, cesareti sayesinde kendi toplumu içinde bir lider olarak kabul edilebiliyordu.

---

15 Sayigh 1997 s. 48.

Fida'iyyun'un faaliyet alanı, İsrail ile Filistin arasında silahlı muhafızlar tarafından korunan sınır bölgeleri, faaliyetleri ise yitirilen toprakların geri alınmasına yönelik savaştı. Filistinli mülteciler, bulundukları kampların sınır bölgelerine yakın olması nedeniyle artık İsrail devletinin vatandaşları sayılan Yahudi göçmenlerin topraklarını ve mülklerini gasp ettiklerini görmüşlerdi. Yitirdikleri mülkleri mümkün olduğu ölçüde geri almaları konusunda belli bir ölçüde Mısırlılardan ve Ürdünlülerden teşvik gören mültecilerden cesur olanları, Gazze Şeridi' ve Batı Şeria'ya yakın bölgelerde tecrit edilmiş olan Yahudi yerleşimlerine silahlı baskınlarda bulunmuşlar ve kimi zaman mülklerinin yeni Yahudi "sahiplerinden" bazılarını öldürmelerine ya da önlere çıkan Yahudilere rasgele ateş etmelerine karşın, çoğunlukla elleri boş bir şekilde kamplarına geri dönmüşlerdi. Siyaset ve ulusçuluk konusunda giderek daha fazla bilinçlenen Filistinliler, sonuçsuz kalan bu akınları, Yahudi devletine karşı daha sistematik bir savaş şeklinde örgütlemeye başladılar. Bu girişimin sonucu olarak, Filistin direnişinin başlangıcını oluşturan *fida'i* (fedai) birlikleri doğdu. Başlangıçta bu birlikler, oluşan bu yeni "ordunun" tamamen bağımsız kalmasını arzu etmeyen ve onu İsrail'e karşı düzenli bir savaşa sürmek isteyen Ürdünlülerin ve Mısırlıların denetimi ve kontrolü altındaydı. Öte yandan, İsrail tarafından yaygın bir biçimde uygulanan ve 1950'li yıllarda binlerce Filistinlinin ölümüne yol açan misilleme siyasetsini anımsayan Filistinliler de, çatışmaların bu şekilde tırmandırılmasını tereddütle karşılıyorlardı.[16] İsrailliler, daha erken dönemde *fida'i* tarafından sınırlı boyutlarda gerçekleştirilen eylemlere karşı çok sert tepki göstermişler ve saldırılarında sivil halktan çok sayıda kişiyi öldürmüşlerdi. İsrail tarafında bu misilleme eylemlerini gerçekleştiren özel eğitimli elit birimler, giriştikleri eylemlerle ülke içinde ve dışında İsrail ordusunun yenilmezliği efsanesinin oluşturulmasına yardımcı olan İsrail Savunma Gücü'ne (IDF) ait komando birliklerinin omurgasını oluşturdular.

Öte yandan, genç *fida'iyyun* kadrosundan, Yaser Arafat ve Halil al-Wazir (Abu-Cihad) gibi merkezi öneme sahip şahsiyetlerin yetiştiği en önemli Filistin örgütü olan *El Fetih* doğdu. Arafat, yaşam

16 Morris, 1991.

öyküsü ve çevresindekilerin anılarından dolayı kökenleri bugün bile bulanık görünmekle birlikte, Hüseyni ailesinin uzak akrabalarından biriydi. Halil al-Wasir ise Ramleh'den gelen genç bir mülteciydi. Bu iki şahıs, arkadaşlarıyla birlikte Gazze'deki mülteci kamplarında faaliyetlerini sürdürdüler ve burada, Filistin'in kurtuluşu için ulusal bir örgüt oluşturdular. Örgütün adı olan "Filistin Kurtuluş Hareketi"nin baş harfleri tersten okunduğunda *"fatah"* (*fetih*) sözcüğünü oluşturuyordu. Fetih, 1954 yılında *fida'iyyun*'u Mısır ordusundan kendi tarafına çekmek üzere Müslüman Kardeşler yapılarından yararlanarak, İsrail'e karşı bir dizi mini sabotaj eylemine girişti.[17] Kısa bir süre siyasi eylemler, yalnızca kampları değil, aynı zamanda Batı Şeria ve Gazze Şeridi' ndeki kentsel yerleşimler ile Amman ve Şam'ı da kapsayacak biçimde yaygınlaştı.

Artık siyaset, tek bir istisna dışında 1950'li yılların ortalarından bu yana herhangi bir varlık gösteremeyen eski dönem milliyetçi seçkinlerin dünyasından tamamen ayrılmıştı. Sözünü ettiğimiz istisnai durum ise Kral Hüseyin'in Temmuz 1951'de Emin el-Hüseyni ile bağlantılı olduğu tahmin edilen bir şahıs tarafından suikast sonucu öldürülmesiydi. Abdullah, Yahudi devletiyle Nisan 1949'da imzalamış olduğu ateşkes anlaşmasının ötesinde, İsrail ile bir barış anlaşması imzalamaya yönelik girişiminden dolayı, milliyetçi seçkinlerin tüm öfkesini üzerinde toplamıştı. Bu ikinci anlaşmada Abdullah, Filistinlilere ait daha da geniş bir bölgeyi İsrail'e vermeyi kabul ediyordu. Anlaşma, 12 köy ve 15.000 kişilik nüfusuyla "Wadi Ara" adlı bölgenin (bu bölge daha sonra "Küçük Üçgen" olarak anılacaktır) Filistinli bir nüfusa sahip olduğu anlaşılınca bir engelle karşılaştı. Bununla birlikte bu bölge, kıyıda bulunan Hadera kentini doğudaki Afula kentine bağladığından, İsrail açısından stratejik bir öneme sahipti ve tam bir Arap kenti özelliğini taşımasına rağmen, İsrail bu kenti ele geçirmek istiyordu. Kent, Celile'nin ardından en yoğun Filistinli nüfusu barındıran ikinci büyük merkez oldu.[18]

Doğrudan doğruya Nakba felaketine neden olmakla itham edilmeseler de, seçkinler kendilerine duyulan güveni yitirdiler ve u-

17 Sayigh 1997 s. 35 - 112
18 Shlaim, 1988

lusal mücadele konusunda kendilerine sağlanan desteği kaybettiler. Ayrıca en azından orta sınıf için, siyasi İslam bir alternatif sunmuyordu. Kentli Filistinliler, solcu ve Marksist ideolojilere kendilerini daha yakın hissediyorlardı. Daha iyi durumdaki eylemciler gibi onlar da, Batı Şeria'da Komünist Parti'nin bulunduğu bölgelerde ve 1960'lı yılların sonlarına doğru ortaya çıkan PFLP ve PDFLP gibi solcu cephelerin öncüsü olan Arap Milliyetçi Hareketi (*al-Qawmiyyun al-Arab*) adında yeni bir parti kurdukları Gazze Şeridi"nde özellikle etkindiler.[19] Daha yakından incelediğimizde, bu eylemcilerin, kariyerleri ya da mali başarıları engellenmiş orta sınıftan profesyoneller, eğitimciler ya da öğrencilerden oluştukları ortaya çıkmaktadır. Ürdün'de bunlara, harekete daha Arap ve kökten bir kimlik kazandırmak isteyen dışlanmış diğer gruplar da katıldı. Bu grupların, Arap ideolojisi açısından yeni bir buluş getirdikleri söylenemez. Mısır'da Serbest Subaylar ve Suriye'de Baas Partisi, muğlak da olsa 1950'li yıllarda içine düştüğü müşkül durumdan kurtulmuş bir Arap dünyası üzerine uygun bir vizyon geliştirmişti. Bu vizyon, Avrupa'nın askerî varlığı, Siyonizm ve yerel kapitalizmin kötülüklerine karşı savaşımda en etkin üç silahı oluşturan Arap Birliği (pan-Arabizm), sosyalizm ve anti emperyalizm tarafından esinlenerek geliştirilen bir sentezdi. Filistinlerin post-kolonyal fikirlerin tarihine katkısı, Filistin'in özgürlüğünü Arap birliği açmazını çözmeye yönelik daha geniş kapsamlı bir çaba ile eklemlendirebilmesi idi. Filistin'in solcu ideolojisi başlangıçta, genel Filistin hareketine bir tür yoldaşlık ediyordu. Ancak zaman ilerledikçe, bazı Arap bölgelerinde daha köktenci bir devrimin itici gücünü oluşturdu. Filistinli solcular, rejimlerde ortaya çıkan değişimlerin gerçekleşmesinde ve Güney Yemen ve Lübnan'da olduğu gibi solcu siyasetçilerin iktidara gelmelerinde araçsal bir işlev üstlendiler. Fakat bu değişimler kısa ömürlü oldu. Son aşamada solcu siyasetçiler, sosyalist ve Marksist ideolojilere karşı herhangi bir bağlılıkları olmayan ve aynı şekilde, Filistin'in yazgısına fazla ilgi duymayan daha milliyetçi ve otoriter askerî rejimler tarafından dışlandılar (bununla birlikte Güney Yemen Cumhuriyeti bu duruma önemli bir istisna oluşturmaktadır).[20]

---

19 Sayigh s. 49.

20 Abidi 1965 s. 201-202).

Filistinli orta sınıf, yaşadıkları yer neresi olursa olsun, siyasi oyunu kurallarına göre oynayacak kadar pragmatik davranabiliyordu. İngiliz mandası dönemindeki Filistin sınırları içinde (İsrail, Batı Şeria ve Gazze Şeridi) yaşayan kentli orta sınıf, kendilerine sunulan eğitim olanaklarından yararlanabildiler. Siyasi uzamın sınırlı olmasına karşın, sunulan eğitim olanakları, gerek Ürdün'de ve Gazze Şeridi'nde, gerekse İsrail'de halka açık ve yaygındı. Filistinlilerin kentsel merkezlerde yaşadığı Arap dünyasındaki diğer ülkelerde olduğu gibi, bu üç bölgede de eğitim ücretsizdi. Ayrıca, mülteci kamplarında UNRWA da kurduğu okullarda eğitim hizmetleri sunuyordu. Bugün Filistinliler, tüm Arap dünyasında en yüksek eğitim düzeyine sahip gruplardan biridir.

Yaşadıkları ekonomik ve sosyal güçlüklerden kurtulmaya çalışan mülteciler için eğitim altyapısı en önemli önceliklerden biriydi ancak eğitim olanakları her zaman mevcut olmayabiliyordu. Lübnan'da, hükümet siyasetleri uyarınca istihdam olanakları sınırlıydı. Gazze Şeridi'nde ise, ciddi anlamda iş bulma fırsatı yok denecek kadar azdı. İsrail ve Ürdün'de ise sorunların türü değişiyordu. Bu iki ülkede geçerli olan ayrımcı yasalar ve davranış biçimlerinden dolayı Filistinliler niteliklerine uygun ya da beklentilerine karşılık verebilecek istihdam olanaklarından yoksundular. Eğitim düzeyi ile istihdam olanakları arasındaki bu tutarsızlık, Nakba travmasının yaktığı köktencilik ateşini canlandırdı.

1950'li yılların sonunda, *Fetih* gibi örgütlerin çabalarıyla birleşen kentli siyasi eylemler, ulusal bilinci belirgin bir biçimde canlandırdı. On yıldan kısa bir süre içinde farklı bölgelerde yaşayan Filistinli eylemciler, parti platformları ve söylemleri aracılığı ile kendilerine Nakba sonrası dönemde yol gösterecek olan Filistinlilerin iki kesin hedefini tanımlamayı başardılar: Bir Filistin devletinin yaratılması ve Filistinli mültecilerin yurtlarına geri dönmeleri. Kurmayı düşledikleri devlet İsrail'in yerini alacağından, ikinci hedef, birinci hedefin başarıya ulaşmasıyla birlikte gerçekleşecekti.[21] Daha sonra, 1970'li yıllarda Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) Batı Şeria'da ve Gazze Şeridi'nde bir devlet kurulmasını kabul etmeye istekli

[21] Sayigh s. 51-54

davrandığında, bu davranışın tarihsel Filistin'e geri dönüş hedefi ile ne ölçüde örtüştüğünü anlayabilmek kolay değildi.

Köktencilik yanlısı eylemciler, eski kuşak milliyetçi seçkinler ve kamplardaki İslami eylemciler ise ortak bir yaklaşımı paylaşıyorlardı: Filistin'in geri alınması için silahlı mücadele. Seçkinlerin bu amaca yönelik sunabilecekleri fazla bir şey bulunmuyordu. Silahlı mücadele fikrini daha istekli bir biçimde kucaklayanlar, bu silahlı mücadelenin kahramanları ve liderleri olarak kabul edilenler ve bu yolla Filistin toplumunun sosyal yapısına devrimci bir nitelik kazandıranlar, mağdur durumdaki mültecilerdi. Bu köktenci yaklaşım, 1956'dan sonra bölgesel ve küresel boyutta ilgi çekmeye başladı.

Filistinlilerin büyük bir bölümü için, ekonomik yönden hayatta kalabilmek en büyük önceliği oluşturuyordu. Bu anlayış, mülteci kamplarındaki kişilerin çoğunun olağan gündelik yaşamlarında kendini gösteriyordu. Sayıları yaklaşık 2 milyonu bulan Filistinlilerin yalnızca birkaç bini silahlanmış ya da yazın ve diplomasi yoluyla Filistin kurtuluş hareketine etkin bir biçimde katılmıştı. Çoğunluk için siyaset, yaşamlarına sürekli müdahale eden bir etkendi. Retorik, aşırı-milliyetçi faaliyetler ve (çoğu zaman gönüllü, ancak bazen baskı yoluyla) fiilen davanın içinde yer almak, gerek hiyerarşik düzeni, gerekse geleneksel yapıyı bozuyordu. Genç kuşaklar artık kendilerinden önceki ataerkil kuşakların yerini alıyor, kadınlar kamusal yaşamda daha merkezi roller üstleniyorlar ve aşiret düzeni, neredeyse tamamen başatlığını yitirerek yerini çekirdek aileye bırakıyordu. Yirminci yüzyıl boyunca Batı'daki göçmen toplulukların da tecrübe ettikleri gibi, aileler dış dünya ile iletişim kurabilmek için genç ve iyi eğitilmiş bireylere gereksinim duyuyorlardı ve durum, yaşa ve kıdeme tanınan önceliğin giderek azalmasına yol açıyordu. Benzer bir devrim, Arap ülkelerinden İsrail'e göç eden Yahudi topluluklarında ve İsrail'de yaşayan Filistinli azınlık arasında da gerçekleşiyordu.[23]

Kolektif yaşam tarzından bütünüyle farklı bu yeni koşullara uyum sağlama yönelik bireysel yöntemler, ticaret sektöründe, iş yerinde ve genelde işgücü piyasasında uygulanmaktaydı. Bu süreç,

---

23 Pamela Ann Smith 1984, 90-92

1948-1967 yılları arasında Batı Şeria'nın ekonomik tarihindeki gelişimden de izlenebilmektedir. İlhak edilen Batı Şeria'da, ekonomi-siyaseti belirleyecek sosyal ya da siyasi bir seçkin zümrenin var olması bir yana, ekonomik anlamda bir liderlik bile mevcut değildi. Gerek Doğu, gerekse Batı yakalarının başkenti Amman'dı ve yaşamın her veçhesi bu kentten yönetiliyordu. Bununla birlikte, Batı Şeria'daki Filistinlilerin ekonomik ve ticari başarı konusunda sahip oldukları kapasite, bir bütün olarak Ürdün'ün ekonomisini etkiliyordu. Farklı koşullar altında, bu kararlılık ve enerji, kolektif bir biçimde doğmakta olan bağımsız Filistin devletinin yararına yönlendirilebilirdi. Oysa mevcut durumda yaratılan değer, yalnızca ev sahibi ülkenin refahı için kullanıldı. Ürdün'deki Filistinli iş adamları, sanayiciler ve tarımsal üreticiler, kendilerinden önce var olmayan bir Ürdün ekonomisini, giderek zenginleşen bir piyasaya kavuşturdular. Yıllarca neredeyse boş ve kurak bir ülkeyi yöneten Haşimîler, şimdi modern sayılabilecek bir devlete sahip olmuşlardı.

Her zaman, ekonomik büyüme sonucu ceplerini dolduran ve bu büyümeden zararlı çıkan ya da en iyi durumda çok düşük bir kazanç elde edebilen insan grupları olmuştur. 1948 sonrası Batı Şeria'da toprak azdı. Bu bölge aynı zamanda Filistin'in kentleşmenin daha önce görülmemiş bir düzeyde yoğunlaştığı bölgesi idi. Sonuçta, ekonomik gelişimi zorlaştıran çelişkili bazı talepler ortaya çıkmıştı. Batı Şeria'daki toprak sahiplerinin büyük bir bölümü 1950'li yıllarda manda yönetimi döneminde toprak satın almışlar ve bu topraklarda özellikle turunçgiller yetiştirerek kazanç elde etmişlerdir. Bu toprak sahiplerinin bazıları ise artık topraklarını kentsel gelişim sürecine bağlı olarak, parsellenmiş arsalar hâlinde satmaya başlamışlardı. Ancak uzun bir göçebelik ve çöl ekonomisi geçmişi olan Amman'daki siyasi çevreler, yeni Ürdün'ü kentleşmiş bir toplum olarak değil, bir tarım ülkesi olarak algıladılar. Bundan dolayı da Amman'daki siyasetçiler, tarımsal üretimde ısrar eden çiftçilere vergi muafiyeti tanırken, kentli girişimcilere aynı kolaylığı göstermediler. Bunun sonucunda topraklar, kentsel gelişim sürecine katkıda bulunmak üzere satılmak yerine, belli bir azınlığın elinde kalmış, böylece toprak sahiplerinin tarımsal üretim faaliyetleri teşvik edilmişti. Toprak kiracılarına ve tarım işçilerine geçmişe kıyasla daha da az ücret ödendiğinden, Batı Şeria'nın önemli bir bö-

lümünün mevcut sahipleri tarafından muhafaza edilmesi konusunda açık ve kesin ticari teşvikler sağlandı. Hükümet ve eşraf aileleri bu siyasetten kârlı çıkarken, mülteciler ve çiftçiler mağdur duruma düştüler.

Bu çiftçilerin ürünleri için hazır bir pazar da bulunuyordu. 1950'li yıllarda bazı Arap ülkeleri, özellikle o dönemde yükselmeye başlayan zengin Suudi Arabistan krallığı, her zamankinden daha yüksek miktarda gıda ve tarım ürünleri talebinde bulunmaya başladı. Tarıma ayrılan arazilerin sayısı, 1948 – 1957 yılları arasında neredeyse iki kat arttı.[24] Tarımın son 240 yıl boyunca ticarileşmesi sürecine karşı varlığını sürdürebilen buğday ve arpa gibi bazı ürünlerse, turunçgiller, sebze, zeytin, incir hatta süt ürünleri gibi ticari değeri yüksek ürünler karşısında neredeyse hiç ekilmemeğe başlandı. Batı Şeria, Ürdün ve Arap dünyasının kalan bölgeleri için nitelikli gıda ürünlerinin yetiştirildiği başlıca bölgelerden biri oldu. Bununla birlikte, arada bir fark bulunuyordu. Göreceli olarak daha yüksek sayıdaki toprak sahipleri bu süreçten, manda dönemine kıyasla daha kazançlı çıkıyorlardı. Nakba sürecine rağmen, yaşam standardı önemli ölçüde yükseldi. Bu durumun bir paradoks oluşturduğu doğru... Ancak mülteci kamplarında yaşayanların yaşam standartlarının ne denli düşük olduğu göz önüne alındığında, bu gelişmenin Batı Şeria toplumundaki kutuplaşmayı acıklı bir biçimde yansıttığı da görülür.

Batı Şeria ekonomisinin aldığı yönden kazançlı çıkan küçük bir mülteci grubu da bulunuyordu. Bu mülteciler, kamplarından ayrılarak tarıma uygun araziler satın alan ve bu toprakların ekimiyle geçinen kişilerden oluşuyordu. Örneğin, El Halil bölgesinde yaşayan mülteciler, doğu yakasındaki al-Karak Bedevileri ile geçmişte ilişkiler kurarak, bunlardan toprak satın almışlar ve kampların dışında kendileri için bir geçim yolu oluşturmuşlardı. Bir diğer başarı öyküsü ise UNRWA ve Ürdün tarafından sağlanan fonlardan yararlanarak, bir sonraki bölümde tümüyle farklı bir rol oynadığını göreceğimiz Karameh'te kendi tarımsal yerleşimlerini oluşturan, Ürdün vadisinde yaşayan mültecilerdi. Ancak mültecilerin büyük bir bölümü, potansiyellerinden bu şekilde yararlanmayı başaramadılar

[24] a.g.e. s. 92.

ve tarım sektöründe çalışan mülteciler, ucuz işgücü olarak sömürüldüler.[25]

Ürdün'deki Haşimî Krallığı, kendi yönetimi altında zenginleşen büyük toprak sahiplerini desteklemek üzere, yasalardan ve vergi muafiyetlerinden yararlandı. Bu toprak sahibi aileler, aynı zamanda ticaret yollarını ve ticari faaliyetleri de kontrolleri altında tutuyorlardı. Öncelikle, Nablus'taki Nimr ailesi gibi aileler, geleneksel yöntemlerden yararlanarak, ticari yaşam üzerinde tahakküm kurabilmek üzere Bedevi aşiretleri ile aralarındaki bağlardan yararlandılar ve Ürdün hükümetinin ilgili bakanlıklarındaki idari kadrolarda yükselmenin yollarını buldular. Hıristiyan ve Müslüman gruplar, üretim ve dağıtım üzerinde oluşturdukları tekelden eşit bir biçimde yararlanabiliyordu. Bununla birlikte, ticari yaşamda aslan payı, doğu yakasındaki ailelerin elindeydi. Bir önceki bölümde de gördüğümüz gibi, eşraf ailelerin çıkarlarının siyasetten ekonomiye yönlendirilmesi, Nashashibi ailesinin ilgi alanlarını siyasi liderlikten ticari hayata doğru değiştirdikleri İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda başlayan bir süreçti.

Zengin bir siyasi geçmişe sahip olan diğer aileler de artık ticaret yoluyla para kazanmanın cazibesine kapılmışlardı. Bu eğilimin en iyi örneklerinden biri de, 1960'lı yıllarda başarılı bir biçimde fide ekimini gerçekleştiren Abd-al-Hadis idi. Ticareti seçen eşraf aileleri, devletin üst kadrolarında belediye başkanları, milletvekilleri ve Batı Şeria'da Haşimî yönetimini destekleyen diğer devlet adamları tarafından temsil ediliyorlardı. Bununla birlikte, artık birer ticaret erbabı olan bu aileler, mülteci kamplarında odaklanan Filistin siyasi yaşamına fazla ilgi göstermiyorlar ve Batı Şeria'dan çok Ürdün nehrinin doğu yakasında etkinliklerini sürdürüyorlardı. Daha sonra, İsrail'in bu bölgeyi işgal etmesiyle birlikte siyasi yaşama geri dönecekler, ancak 1976'da gerçekleşen demokratik seçimlerde iktidarı FKÖ kazanacaktı.

Eski kuşak milliyetçi seçkinlerin benimsedikleri yeni ekonomik anlayış, Batı Şeria'nın ihracatı ve ithalatının kontrol altına alınmasına yönelik olarak Haşimîlerin oluşturdukları denetim mekaniz-

25 Baron 1977 s. 163-4.

masına ulaşabilme şansı olmayan küçük esnaf, toprak sahipleri ve imalatçılara fazla bir yer bırakmıyordu. Küçük toprak sahiplerinin çıkarları teorik olarak tarım bakanlığı tarafından temsil ediliyordu ancak bu mevkii Haşimîler, anlaşılabilir nedenlerden dolayı Batı Şeria'da yaşayan bir kişiye teslim etmeyi tercih ediyorlardı. Bununla birlikte bu mevki her zaman, manda yönetimi döneminde Haşimîler'e biat eden eşraf ailelerinin fertlerine verilmiyordu.

Geleneksel seçkinlerin ekonomik yaşam üzerinde her zamankinden daha sıkı bir kontrol uygulamalarına karşın, siyasi yönden Haşimî hanedanlığı tarafından engellendiler. Kamu hizmetleri ve ikincil derecede önem taşıyan mevkilere erişebilmelerine karşın, ulusalcılığın sağlanmasına yönelik arayışlarında toplu halde hareket edebilme yetkileri bulunmuyordu. Bu durumun yarattığı boşluk, *Fida'iyyun*'un faaliyetlerini Gazze Şeridi'nden Ürdün'e yönlendirmeleri ile dolduruldu. Önde gelen ailelerin genç üyeleri, kısa bir süre sonra Filistin siyasetlerinde eşraf ailelerin sahip oldukları otoriteyi daha da zayıflatacak biçimde, bu yeni siyasi oluşuma katıldılar.

Batı Şeria'da yaşayan ve Haşimîler tarafından 1948'de "kurtarılmış" olmanın kendilerine fazla bir yarar sağlamadığına inanan Filistinlilerin çoğunluğu, giderek kendilerinin de işgal altında olduklarının ayrımına varmaya başlamışlardı. Bu kolektif duygu, Haşimîlerin Batı Şeria'da on dokuz yıl süren iktidarı süresince, dalgalar halinde kendini hissettirdi. Bu dalgalanma en uç noktasına ulaştığında, Ürdün ordusunun sert bir biçimde bastırdığı 1956 ayaklanmaları ile doruk noktasına ulaşan geniş çaptaki gösterilerin temelinde yatan itici gücü oluşturdu. Mısır ve Suriye'deki gerginlikler, muhalefetin bu ayaklanmayı Ürdün'de uygulanan siyasetlerin radikal bir çizgiye doğru yönlendirilmesine yönelik girişimleri doğrultusunda kullanması ile sonuçlandı. Ürdün Genel Kurmay Başkanı Abu Newat'ın 1957'de gerçekleştirdiği darbe girişimi başarısızlıkla sonuçlandı. (Ürdün kralı 1958 yılında İngiliz ordusunun ülkeye girmesi sonucu kurtuldu).[26]

Siyasi yaşamda bir pay elde etmek isteyen Batı Şeria'daki Filistinliler için oldukça ikircikli bir süreç yaşanıyordu. Bir yanda ulus-

---

26 Pappe, alıntı: Nevo ve Pappe (ed.) 1994[3] s. 61-94.

çuluğun cazibesi, diğer yanda işbirlikçiliğin sunduğu ödüller yer alıyordu. İktidarda bulunan hanedanlık, halihazırda Haşimîlerle ittifak halinde bulunmayan eşraf ailelerinin üyelerine, askerî valilik konumunu bile önermeye hazırdı. Ünlü Filistinli tarihçi Arif al-Arif'e ve Hayfa eski valisi Ahmet Halil'e Doğu Kudüs bölgesinde valilikler verildi. Özellikle Doğu Kudüs bölgesinde yaşayan bazı kişilere, Batı Şeria yönetiminde en yüksek mevkiler sunulmuştu. Bizzat kral tarafından yapılan tayinler, monarşiye sadakati öngörmekle birlikte, soylu aileler arasında birtakım bölünmelerin ortaya çıkması anlamına da geliyordu. Batı Şeria'da 1950'li yılların başlarında başlayan demokratikleşme ve serbest seçim süreçleri, seçkinlerin siyasi konumlarını daha da aşındırdı.

Köktencilik ve ona eşlik eden tecrit siyasetleri de İsrail'deki Filistinli azınlığa yönelik uygulamalar arasındaydı. Diğer Filistinlilerin kamplarda toplanmalarına ya da Ürdün vatandaşlığına geçmelerine veya Gazze'de vatandaşlık hakkından yoksun bir biçimde yaşamlarını sürdürmelerine karşın, yeni kurulan İsrail devletindeki 160.000 Filistinli, Ekim 1948'de askerî yönetime tabi tutuldular. Bu uygulama on sekiz yıl sürdü ve bu karanlık dönemin anıları, bugüne değin İsrail'de Filistin kimliğinin oluşumunda yapıcı bir rol oynadı ve çoğunluk ile azınlık arasındaki ilişkiyi kopma noktasına ulaşacak derecede gerginleştirdi. Yahudi toplumunun liderleri, manda yönetimi sonrası dönemle gündeme gelen iki uluslu yapıya hazır değildiler. Katıksız bir Yahudi devletinin inşası fikri üzerinde odaklanmışlardı. Yahudi liderler, 1947'de benimsenen, neredeyse eşit sayıdaki Yahudi ve Filistinlilerden oluşan bir Yahudi devletini öngören bölünme kararını desteklemiş olmalarına rağmen, gerek savaş, gerekse kendi tehcir planları sonucunda ülkedeki Filistin varlığını ortadan kaldırabileceklerini düşünmüşlerdi.[27] Bu nedenle, siyasi yaşamın diğer cepheleri yoğun tartışmaların konusunu oluşturduğu dönemlerde bile İsrail devletinin kuruluşunun hemen öncesinde, yeni Yahudi devletinde Filistinlilerin durumu konusunda sistematik herhangi bir tartışmanın yer almadığını görüyoruz.

Ekim 1948'de Filistinli azınlıklara uygulanan askerî yönetimin yasal statüsü, İngilizlerin 1945'de Yahudi yer altı örgütlerine karşı

27 Flapan 1987.

uygulamaya koydukları ve askerî valilere kendi yönetimleri altında bulunan kişiler üzerinde genişletilmiş yetkiler tanıyan zorunlu olağanüstü hal direktifleri temel alınarak hazırlanmıştı. Aynı direktifler şimdi, genellikle muharip olmayan birlikler arasından emekli olmalarından hemen önce seçilen katı, hatta sadist askerî yöneticilerin ellerinde ölümcül bir araç haline gelmişti. Bu acımasız davranışlar, genellikle askere yeni alınan kişilere karşı uygulanan aşağılayıcı muameleden pek de farklı olmayan tavırlarla halkın taciz edilmesinden oluşuyordu. İsrail'in askerî yönetiminin başka özellikleri de vardı. Bu şemsiye altında, resmen benimsenen arazilere el koyma siyaseti, "güvenlik" ve "kamu çıkarları" adı altında uygulanmaya devam etti. Filistin ulusçuluğu ile ilişkisi olması konusunda en ufak bir şüphenin ortaya çıkması durumunda siyasi eylemciler derhal sürülüyorlar ya da hapsediliyorlardı.

Ancak "sopayla" birlikte "havuç" da geliyordu. Başbakanın Arap ilişkilerinden sorumlu danışmanı, ustalıkla hazırlanmış bir özendirme ve denetim ağı geliştirdi. Kendileri için kişisel servet ve saygınlık ile toplumlarına sağlanan daha iyi yaşam koşulları karşılığında Filistin topluluğunun seçkin üyeleri, Filistin ulusal hareketi ile aralarındaki bağlar konusunda kolayca susturulabiliyorlardı. Ayrıca Filistinli seçkinlerden, İsrail'in işbirliği siyasetine uyan kişilere ne tür ayrıcalıklar tanınabileceğini de toplumlarına açıklamaları isteniyordu. Bu strateji, kırsal bölgelerde ve göçebe topluluklarda hâlâ geçerliliğini koruyan ataerkil ve hiyerarşik yapılarda başarıyla uygulandı. Bununla birlikte, hükümet siyasetinin temsilcisi olmayı kabul eden köy muhtarları ve aşiret reisleri (şeyhler) kısa bir süre sonra, toplumlarından şiddetli tepkiler aldılar ve toplumları tarafından *adhnab al-hukuma* (hükümetin kuyruğu) olarak adlandırıldılar. Uzun vadede, bu temsilcilik siyasetinin, İsrail hükümetinin durdurmaya çalıştığı süreçleri güçlendirmesi nedeniyle, verimsiz ve geri tepen bir uygulama olduğu anlaşıldı. Askerî rejimin 1966 yılında sona ermesiyle birlikte seçkinler sahip oldukları konumu yitirdiler.

Ben-Gurion, yeni temsilci atama yöntemlerinin geliştirilmesinde oldukça yaratıcıydı. Özellikle saçmalık derecesine varan bir önerisi, Filistinlilerin İsrail içinde bir Arap *millet*ine dönüştürülmesiydi. Daha gerçekçi bir önerisi ise ülkede yaşayan Hıristiyan ve Müslü-

man halklar arasına bir ayrım getirmek ve Hıristiyan nüfusun, Yahudi devletine daha sadık bir tebaa olarak temsil edilmesi ve tercihli bir konuma getirilmeleriydi.

İlginçtir, İsrailli yetkililerin ülkenin Arap vatandaşlarının dinsel bağlarına duydukları yoğun ilgi ve bundan yararlanma eğilimleri, bugün de sürmektedir. İngilizler gibi İsrailliler de, ulusal bütünlüğe sahip bir tek azınlık grubu yerine, farklı dinlerden cemaatleri kontrol etmenin daha kolay olduğunu düşünüyorlardı. Ancak, planlarının ve beklentilerinin aksine, Filistinlilerin İsrail yanlısı ya da İsrail karşıtı davranışlarında dinsel kimlik hiçbir zaman belirleyici bir etken olmamıştır.

Bununla birlikte, İsrail'de bir Müslüman ya da bir Hıristiyan olmak arasında bir fark vardı. İsrail'de Hıristiyan bir Filistinli olmak, farklı kimlik düzlemleri arasında dengeleyici işlev üstlenmeyi öngörüyordu. Diğerleri açısından, daha güçlü bir biçimde vurgulanan Hıristiyan kimliği, ulusal bir kimliğin billurlaşmasına kolayca eşlik edebiliyordu. Nitekim Hıristiyanlar, Filistin ulusal hareketinin ortaya çıkmasında genellikle etkin bir rol oynamışlardı.[28] İsrail'deki Filistin siyasetlerinde Hıristiyan unsurun başat konuma gelmesi, 1948 savaşıyla birlikte Filistin'deki Müslüman yapısının ve hiyerarşisinin tamamen çökmesiyle birlikte daha da kolaylaştı. Üst düzey *ulema* ülkeden ayrıldı ve siyasi İslam'ın önemli bir güç olarak ortaya çıkabilmesi için aradan uzun bir sürenin geçmesi gerekti. Bu arada İsrail hükümeti, eski Müslüman yapının yerine, Filistinli azınlık üzerinde tahakküm kurabilmesine daha uygun yeni bir yapı geliştirdi.

Müslüman yapının zayıflamasıyla birlikte, Müslümanların ülkede sahip oldukları ekonomik güç de giderek kayboldu. Manda yönetimi, Arap isyanı nedeniyle kamulaştırma kararı alıncaya kadar Yüksek Müslüman Konseyi'nin idaresi altında bulunan kamuya ait vakıflar, 1948'de "sahipleri ülke dışında bulunan mülkler" olarak ilan edildiler. İdarecileri "ülke dışında bulunan" özel vakıflar da aynı işleme tabi tutuldular. Knesset, 1965'de yayınladığı talimatlarda, sahipleri ülke dışında bulunan mülklerin yeddi eminlerinden, sahipleri ülke içinde bulunan özel vakıfların bu mülkleri hibe eden

28 Cragg, 1992 s. 240-241.

kişilere, kamuya ait vakıfların da (İsrail devletine sadık) bir İslami komisyona devredilmesi talebinde bulundu. Tahmin edildiği gibi, özel vakıflar büyük bir canlanma sürecine girerken, kamuya ait vakıflarda bir durgunluk hüküm sürdü.[29]

İslami yapıların ve mali altyapılarının çökmesi, Hıristiyanların İsrail'deki Filistinli topluluk içinde daha merkezi bir konuma gelmeleri ile sonuçlandı. Hıristiyan siyasetçiler, Filistinli azınlığın siyasi beklentilerini temsil eden tek örgütlü grup olan Komünist Parti'de önemli konumlar elde ettiler ve Siyonist partilerin Araplarla işbirliğini savunan kesimlerinde de söz sahibi oldular. Karizmatik lider Mutran Hakim'in öncülüğü altındaki Rum Katolik Kilisesi, siyasi yelpazenin her iki tarafında göze çarpan bir etkinlik gösterdi.

Ortodoks Kilisesi, bir Rus kilisesi olduğundan komünizmi oldukça önemsiyordu. Bazı Ortodokslar açısından komünizm, çar rejimine geçmişte olan bağlılıklarından çıkarak Sovyetler Birliği ile yakın ilişkiler kurmalarını kolaylaştırıyordu. Ancak Komünist Parti her şeyden önce, kentli Hıristiyan entelijensiyasının Müslüman işçiler (alt sosyo-ekonomik tabakaların önemli bir bölümü Müslüman'dı) ile bir araya gelebilecekleri, ortak sosyal ve ekonomik güçlüklere karşı mücadele edebilmek ve eylemde bulunabilmek üzere gündem oluşturabilecekleri bir forum sunuyordu. Önemli bir diğer husus da, ulus-dışı bir ideolojiye sahip olmasına rağmen Komünist Parti, tek ulusal parti olarak ortaya çıkmıştı. Diğer bir deyişle, bireylere, Marksist söyleme uygun bir biçimde dile getirmeleri koşuluyla, tutuklanma riskine maruz kalmadan kendi ulusal beklentilerini serbestçe ifade edebilme olanağı sunuyordu. Sovyetler Birliği'nde hâlâ büyük bir Yahudi cemaati bulunuyordu ve SSCB'nin dünya siyasetinde sahip olduğu önemle birleştiğinde bu gerçek, İsrail hükümetinin İsrail Komünist Partisi'ne yönelik pragmatik ve hoşgörülü tavrını açıklıyordu.

İsrail'deki Filistin toplumunun siyaseti ise hâlâ seçkinciydi ve büyük ölçüde erkeklerin tahakkümü altındaydı. İş birliği taraftarları ile komünistler arasındaki tartışmalar bile seçkinci bir platformda gerçekleşiyordu ve siyasi kadrolarda yer alan kişilerin, askerî reji-

29 Reiter 1989, s. 21-45 (İbranice).

min acımasız uygulamalarına ve giderek zorlaşan ekonomik koşullara dayanabilmeleri gerekiyordu. Geleneksel olarak ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayanan bir toplumun süratle proleterleşmesi sonucunda Filistinli azınlık, en yüksek işsizlik ve gizli işsizlik oranlarına sahip oldu. Niteliksiz iş gücü olarak son derece düşük ücretlerle çalışan köylüler, Yahudi bölgelerinde gecelemelerine izin verilmediğinden dolayı her akşam bakmakla yükümlü oldukları sefalet içindeki ailelerinin yanına dönüyorlardı. Bu durum, yalnızca bir tek gruba, kadınlara göreceli olarak bir ilerleme sağlayabilmişti. Kadınlar da evlerinin dışında çalışmak zorundaydılar ve buna karşılık daha fazla eğitim ve toplumu ilgilendiren konularda daha fazla söz sahibi olmayı talep ediyorlardı. Fakat bu gelişimi, İsrail'de yaşayan Filistinliler arasında feminist bir devrim şeklinde tanımlamak doğru olmaz.[30]

Yahudi devletiyle olan işbirliğine taraftar olanlar ve olmayanlar arasındaki gerginliğin tamamen dışında olarak kültürel seçkinler arasında bir grup bir oluşmuştu. Bu grup, ozanlardan oluşuyordu. Şiir sanatı, ulusal kimliğin Nakba'dan sağ salim kurulabilen tek bölgesi idi. Siyasi eylemcilerin ifade etmeye cesaret edemediklerini, ozanlar güçlü dizeleriyle dile edebiliyorlardı. Şiir, sevgi ve nefret, doğum ve ölüm, evlilik ve aile gibi gündelik olayların, toprakların gasp edilmesi ve devlet baskısı gibi siyasi konuların birbiriyle iç içe girdiği ve örneğin, Celile'deki Kafr Yassif'de olduğu gibi, düzenli aralıklarla gerçekleşen özel şiir festivallerinde kitlelere aktarılabildiği tek iletişim aracıydı. İsrail gizli servisi, bu olgunun yıkıcı bir faaliyet mi, yoksa kültürel bir etkinlik mi olduğu konusunda karasızdı. Güvenlik örgütleri, 1980'li yılların başında İslami hareket tarafından organize edilen festivalleri de izlediklerinde, aynı kararsızlığın içine düşmüşlerdi.[31]

Bu arada, bu Filistinli ozanların duygudaşları olan Yahudi ozanlar, uygulanan askerî rejimin kaldırılması konusunda en büyük gayreti gösteren grubu oluşturuyordu. Daha pragmatik düşünebilen, rejimin İsrail'in gerek bölgeyle, gerekse dünya kamuoyuyla olan ilişkilerini olumsuz yönde etkilediği görüşünde olan siyasetçiler de İsrailli

30 Al Haj, 1987.
31 Nakleh 1975b s. 497-516.

ozanlara destek veriyordu. Kendilerini liberal olarak tanımlayan bu siyasetçilerin bir bölümü, Filistinlilere tam vatandaşlık hakkının tanınması gerektiğini savunuyordu. Ancak Ben-Gurion başbakan olduğu sürece ya da en azından 1967'ye kadar, sahne gerisinde ipleri elinde bulundurduğu sürece, Filistinli azınlığa yönelik siyaset, güvenlik konusu üzerinde odaklanmış bulunan karar alıcılar tarafından yönlendirilecekti. Değişmez bir biçimde sertlik yanlısı olan bu siyasetler, olabildiğince çok sayıda Filistinlinin sürülmesini, kalan Filistinli nüfusun da yoğun denetim altındaki anklavlarda yaşamaya zorlanmasını savunan Ben-Gurion'un Arap ilişkilerinden sorumlu danışmanları tarafından uygulanıyordu. Bu uygulama, İsrail'in Batı Şeria'yı yeniden işgal ederek burada yaşayan Filistinli nüfusu çok sayıdaki küçük "bantustanlarda" yaşamaya zorladığı 2003'de İsrailli ozanlara, uygulanan siyaset ile meşum bir benzerlik içeriyor.

Sürgün yanlısı yetkililer, mevcut "gaipleri" oluşturan, yersiz yurtsuz ve vatansız bir biçimde İsrail sınırları içinde oradan oraya dolaşan Filistinlileri, tehcir edilecek ilk grup olarak belirledi. Dış İşleri Bakanı Moshe Sharett tarafından desteklenen Komünist Parti eylemcileri, bu grubun yardımına koştu ve yalnızca az sayıda Filistinli ülke dışına gönderildi.[32] Sharett, askerî rejimin kaldırılmasını destekleyen kişilerin en başında geliyordu. Bununla birlikte, Siyonist liberaller ve (Mapam gibi) sosyalistlerin, askerî yönetimin kaldırılmasını sağlayabilmeleri için aradan on beş yılın geçmesi gerekiyordu. Bunların arasında, aynı uygulamaların gerek kendisine, gerekse arkadaşlarına yapıldığını çok iyi anımsadığı için İngilizlerin olağanüstü hal düzenlemelerinin Filistinli azınlık üzerine uygulanması karşısında dehşete düşen Menachem Begin de bulunuyordu.

Ayrıca bu sorunla ilgili "kamuoyu", başbakandan yanaydı. Yerel İbrani basını da hükümetin siyasetinin desteklenmesi konusunda görüş birliği içindeydi. Fakat uygulanan tüm baskılara ve Ben-Gurion'un aksi yönde çabalarına rağmen, tek bir temel hak asla geri alınamadı: Seçme ve seçilme hakkı. Bu iki hak konusunda Mapai bünyesinde sürdürülen tartışmalarla ilgili belgelerde hayli ilginç hususlar yer alıyor. Ayrıca mümkün olduğunca fazla oy toplamaya yönelik güdülerin, ırk ayrımı gibi temel bir konuyu gölgede bırak-

32 Pappe, alıntı Troen ve Lucas (ed.) 1989 s. 81-90.

masının yarattığı ironi de göz ardı edilemez. Özellikle Histadrut, Arap seçmenlerin temsil ettiği oy hazinesine karşı koyamadı ve ateşli insan hakları savunucuları gibi davranarak Filistinlilere oy hakkı sağlanması konusunda cansiperane bir mücadeleye girdiler. Tüm Filistinlilerin blok halinde Komünist Parti'ye oy verecekleri yanılgısına düşen Ben-Guron bile istemeden de olsa, Filistinlilerin Mapai'nin iktidarda kalabilmesi için yararlı bir araç işlevini görebileceklerini kabul etti.

Askerî rejimin ahlaksızlığı, Kfar Qassem katliamında bir kez daha ortaya çıktı. İsrail Savunma Güçleri'nin (IDF), Nasır'ın devrilmesi konusunda İngiliz ve Fransız ordularıyla gerçekleştirdiği ortak operasyonun bir bölümü olarak Sina Yarımadası'nı işgal ettiği 29 Ekim 1956'da, İsrailliler tüm Filistin köylerinde sokağa çıkma yasağı uyguladılar. Bu durum, herhangi bir bildiride bulunulmaksızın tüm Filistinli nüfusa uygulandı. Kfar Qassem, köy halkının sokağa çıkma yasağının başladığı günbatımından sonra evlerine döndükleri tek köy değildi. Bununla birlikte İsrailli sınır muhafızları bir nedenle, sokağa çıkma yasağını ihlal ettikleri gerekçesiyle bu köyün halkını cezalandırdı ve kadınlar, çocuklar ve genç erkeklerden oluşan sivil halktan kırk sekiz kişiyi katletti. Devletin kendi vatandaşlarını koruyabilmedeki bu başarısızlığı kamuoyunda neredeyse hiç tepki görmedi ve katliamı işleyen askerlere hafif cezalar verilerek bu olay geçiştirilmeye çalışıldı.

Fakat uzun vadede Kfar Qassem katliamı ülke çapında derin bir şok yarattı ve hükümeti, bu konudaki siyasetini değiştirmeye zorladı. Eleştiriler yalnızca karar mekanizmalarına değil, aynı zamanda katillere verilen cezaların hafifliğine de yönelikti. Ayrıca İsrail'deki Filistinlilerin Sina operasyonu süresince sergiledikleri "iyi davranışlar", çoğu kişiyi askerî rejimin yararsız, hatta zararlı olduğuna ikna etmişti. İsrail gizli servisi başkanı Isar Herel bile güvenlik açısından askerî idarenin sona erdirilmesinin, bu uygulamanın sürdürülmesinden çok daha yapıcı sonuçlar doğuracağı konusunda Ben-Gurion'u ikna etmeye çalıştı. Herel'in bu görüşü, Savunma Bakanlığı Genel Direktörü Shimon Peres tarafından da güçlü bir biçimde destekleniyordu. Bununla birlikte, Ben-Gurion başbakanlığı yitirinceye kadar bu konuda herhangi bir gelişme kaydedilmeyecekti.

Öte yandan, askerî yönetim konusunda Filistinliler arasında da görüş ayrılıkları bulunmakla birlikte, bu durum İsrail'deki siyasi sistem tarafından herhangi bir olumlu tepki almıyordu. Hükümet, 1950'li yılların başlarında Filistinlilerin IDF'ye alınıp alınmamaları konusunda bir bölünme yaşıyordu. Gizli servis, İsrail'deki Filistinli azınlığın İsrail ordusuna hizmet etmeyi reddedeceklerini düşünüyor ve bu görüşünün kanıtlanabilmesi için Filistinlilere bir yıl için orduya katılmaları konusunda çağrıda bulunulmasının yeterli olacağını öne sürüyordu. Filistinliler bu çağrıyı reddettiklerinde hükümet, bir bütün olarak Filistinli topluluğun orduya hizmet etmeyi reddettikleri konusunda resmi bir duyuruda bulunabilecekti. Bu deney 1954 yılında uygulandığında Filistinliler, gizli servisi son derece şaşırtan bir davranış sergilediler ve orduya çağrılanların büyük bir bölümü celp emrine yanıt verdi. Ayrıca Komünist Parti de orduya katılabilecek adaylara büyük bir destek verdi ve celp emrinin yapıldığı gün, neredeyse bir şenliğe dönüştü. Ancak Filistinlilerden hiç kimse orduya kabul edilmedi. İsrailli siyasi çevreler, halkın bu konuda gösterdiği istekliliği tümüyle göz ardı etti. Üstelik hükümetin olayları yorumlayış biçimi, Filistinli azınlığa uyguladığı ayrımcı tavrı desteklemesine yönelik yeni bir uygulamayı da yürürlüğe koyabilmesi için bir gerekçe oluşturdu ki, bu uygulama, bugün de yürürlüktedir: Yalnızca İsrail ordusunda askerlik hizmeti yapan kişiler, kredi, ipotek ve üniversite ücretlerinde indirim gibi kamu haklarından yararlanmaya hak kazanıyorlardı. Yahudi devletinde, sanayi ve güvenlik arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır ve bu da sanayinin önemli bir bölümünün (yaklaşık yüzde 70) askerlik hizmetinde bulunmadıklarından dolayı Filistinli vatandaşlara kapalı olduğu anlamına gelmektedir.

Askerî rejim, tüm dehşetiyle birlikte 1966'da sona erdi. Rejim, halk arasında acıyı ve güvensizlik duygusunu canlı tutan birtakım anıların yerleşmesine neden olmakla birlikte, yine de birlikte yaşayabilme fırsatını tümüyle yok etmemişti. Ancak şu da bir gerçek ki, Knesset'in 1950'li yılların başlarında uygulamaya koyduğu bazı yasalar, bugün de geçerli olan bir ayrımcılık siyasetini güçlendirmiştir. Bu yasaların üçü, derhal yürürlüğe girmiştir ve bugün de İsrail'in Filistinli vatandaşlarının yaşamlarını derinden etkilemektedir: İade yasası, doğallaştırma yasası ve Keren Hakayemet (Yahudi Ulusal Fonu) yasası.

Vatandaşlık haklarına ilişkin bu yasalar, Yahudi göçmenlere, hatta yalnızca potansiyel göçmen konumundaki Yahudilere bile, neredeyse her alanda, yerli Filistinli vatandaşlar karşında öncelik tanıyordu. Mülk edinme konusunda, toprak alım satımıyla ilgili işlemlerde, ayrımcılığa dayalı bir sistem geliştirildi. Bu sistem, geriye dönük olarak toprakların kamulaştırılmasını ve devlete ait arazilerin (ki bugün bile İsrail'deki arazilerin büyük bir bölümü bu kapsamdadır) ve hatta sahipleri ülke dışında bulunan arazilerin Filistinlilere satılmasını yasaklamaktaydı. Daha da önemlisi yasalar, İsrail'de satışa çıkarılan arazilerin büyük bir bölümünün münhasıran ve daimi olarak Yahudilerin mülkiyeti altında bulunacağını öngörüyordu. Bunun sonucu olarak, Filistinlilere ait olan toprakların neredeyse tamamına hükümet tarafından el konuldu ve münhasıran Yahudilere satılmak ya da kiralanmak üzere devlet mülkiyetine geçirildi. Topraklara devlet tarafından yaygın biçimde el konulması ve bu süreci meşrulaştıran siyasetlerin yürürlüğe girmesi sonucunda ülkedeki toprakların yüzde 92'si Yahudilerin eline geçti. Savaşın hemen öncesinde daha sonra İsrail devletine ait olan bölge içinde Filistinlilere ait topraklar yaklaşık 4.6 milyon dönüm iken, 1950'de bu rakam yarım milyon dönüme inmişti.[33] 2000'li yıllara gelindiğinde, Filistinli nüfusun on kat artmasına karşın, Filistin halkına ayrılan toprakların büyüklüğü neredeyse hiç değişmedi.

SÜVEYŞ HAREKÂTI

1956 Süveyş Savaşı, 1948 savaşının aksine, Ürdün nehri ile Akdeniz arasında yer alan bölgede ya da eski manda dönemi Filistin'i içinde yaklaşık 250 kilometre karelik alan içinde dağınık bir biçimde yer alan mülteci kamplarında yaşayan nüfusun önemli bir bölümünü etkilemedi. Bu nedenle aşağıda yer alan bölüm, savaşın kendisinden çok, bir bütün olarak toplumu etkilediğinden savaşın patlak vermesine neden olan süreçler üzerinde odaklanmıştır.

İsrail açısından Kasım 1956 operasyonu, bölgenin giderek yükselen bir biçimde politisize olması sonucunda gerçekleşmiştir ve bölgede konuşlanan askerî birliklerin sayılarının artması, bölgeyi iktidar delisi liderlerin arzularının merkezi haline getirmiştir. So-

33 Toprakların müsaderesi ile ilgili olarak bkz. Lustick 1980.

nuçta güvercin simgesini ön plana çıkartan Moshe Sharett gibi ılımlı siyasetçilerin yerini, giderek şahin simgesini yücelten, sert ve ödün vermez siyasetleri savunan Ben-Gurion gibi liderler aldı. Bunun sonucunda İsrail, komşu Arap ülkelerine karşı saldırgan bir siyaset izlemeye başladı.[34] Ben-Gurion'un genelde Arap dünyası, özelde ise Filistinliler ile ilgili görüşlerinin altında iki temel görüş yer alıyordu. Birincisi, Ortadoğu'da Batı'nın çıkarlarının çağdaş bir kalesi olarak yeniden yükselen İsraillilerin "kadim krallığı" vizyonu idi. Bu görüş, belirli çeşitlemelerle birlikte, ordudaki bir çok general, özellikle de Genel Kurmay Başkanı Moshe Dayan tarafından paylaşılıyordu. Bu askerî liderlerin tümü de, kuzeye, güneye ve doğuya doğru genişleyen bir Büyük İsrail düşünü paylaşıyorlardı ve bunun bir bütün olarak Arap dünyasının o dönemde yaşadığı siyasi istikrarsızlıklardan yaralanılarak gerçekleşebileceğine inanıyorlardı: Lübnan'daki güçsüz rejim, Suriye'de birbiri ardından yapılan hükümet darbeleri, Ürdün'de genç ve deneyimsiz bir kralın başta olması ve Mısır'da gerek ülkenin, gerekse Arap dünyasının siyasetleri konusunda tam bir belirsizlik içinde bulunan devrimci yöneticiler... Arap dünyası siyasi yönden bir geçiş süreci içindeydi. Öte yandan, *fida'i* faaliyetlerine karşı daha etkin bir misilleme siyaseti geliştirmek, Lübnan'da yeni, İsrail yanlısı bir Hıristiyan hükümet oluşturmak üzere bu ülkenin siyasetine daha kapsamlı bir müdahalede bulunmak ve Suriye'ye karşı ödün vermeyen bir siyaset izlemek isteyen Ben-Gurion, bazı eylemleri gerçekleştirmek konusunda oldukça kararlıydı. Örneğin, 1948 yılından bu yana çeşitli tartışmalara konu olan ve sürekli sınır çatışmalarının yaşandığı İsrail ve Suriye arasındaki askerî güçlerden arındırılmış bölgeyi işgal etmeye hazırlanıyordu. Ayrıca Batı Şeria'nın işgali ya da Sina Yarımadası'nın ilhakı yoluyla İsrail'in sınırlarının genişletilmesi konusundaki düşlerini de gerçekleştirmek istiyordu.

Ben-Gurion'u güdülendiren ikinci vizyon ise, daha çok olumsuz duyguları kapsıyordu. Ona göre Arap dünyası özünde düşmanca bir tavır içindeydi. Martin Buber'in -sağduyunun sesini yansıtan ve o dönemde başbakanın görüşlerine açık bir biçimde meydan okuyan- uzlaşmazlığın bir bölümünün dolaysız bir biçimde İs-

34 Shlaim 1999 s. 143-185.

rail'in saldırganlığından kaynaklandığını öne süren savını kabul etmiyordu. 1948 savaşının ardından Arap retoriği ve eylemleri, Yahudi toplumunun büyük bir bölümünü başbakanın fikirlerinin doğru olduğuna ikna etmeyi başarmıştı ve yine Yahudi nüfusun büyük bir bölümü, uzlaşma ve barış düşüncesine sıcak bakmıyordu. Ayrıca bu döneme gelindiğinde, Filistin gerilla hareketi de ciddi bir biçimde kurumsallaşmaya başlamış ve Yahudi bölgelerine yönelik bireysel ve sivil saldırılar yerini sistematik sabotaj eylemlerine bırakmıştı. İsrail ordusu da bu eylemlere karşı sert ve acımasız misillemelerde bulunuyordu.

Bununla birlikte Arap liderler, İsrail liderliğine hem savaş hem de barış öneren ikircikli mesajlar gönderiyorlar, Ben-Gurion ise bu mesajların yalnızca düşmanca olanlarını dikkate alıyordu. Arap liderlerin çoğu 1948 savaşının ardından, BM tarafından başlatılan barış sürecine yeşil ışık yakmışlardı ve bu konuda ilerleme kaydedilmesinde Ben-Gurion'dan daha istekli davranıyorlardı. Öte yandan, Ben-Gurion'un bu uzlaşmaz tavrına açıklama getirebilecek bir gerekçe, BM'nin genelde mülteci sorunu, özellikle de mültecilerin kayıtsız şartsız evlerine geri dönmeleri konusunda İsrail'e yaptığı baskılardı. Öte yandan Arap dünyası, radyolarda yayınlanan ateşli konuşmalarda ve yerel basında yer alan öfkeli yazılarda benimsediği savaş yanlısı retorik ile farklı ve düşmanca bir cephe de geliştirerek, 1948 yenilgisinin öcünü almaya kararlı bir tavrı destekliyordu. Mısırlı ve Suriyeli liderler eyleme geçtiler ve Doğu Bloku ülkeleri ile büyük ölçekli silah anlaşmaları imzalayarak ordularını modernize etti ve savaşa hazır duruma getirdiler. Verilen sözleri kısmen eyleme dönüştürmek üzere Yahudi devleti sınırlarında gerilla savaşına girmeleri ve bu eylemlere karşı İsrail ordusunun kaçınılmaz bir biçimde misillemeye girmesi, İsrail ile sınırları bulunan Arap rejimlerinin duydukları güvensizlik ortamını tetikledi ve bir "savaş öncesi" ortamın oluşmasına önemli ölçüde katkıda bulundu.

Sherett'in başbakanlık görevini üstlendiği kısa bir dönemde (1954 – 1955) tarihin akışı değişecekmiş gibi göründü. Ancak Negrv'in kuzeyindeki Sdeh Boker adlı kibutza çekilmiş olan Ben-Gurion, oluşturduğu bir gölge kabine aracılığı ile İngilizlerin Süveyş Kanalı'ndaki güçlerini geri çekmeye yönelik kararlarının ar-

dından, İngilizleri Nasır'a karşı daha sert bir siyaset benimsemeye zorlamak üzere, 1954 yılında Mısır topraklarına yasa dışı bir saldırı düzenledi. (İngiliz Kuvvetleri, Temmuz 1952'de Mısır'da Serbest Subaylar tarafından gerçekleştirilen devrimin ardından Süveyş Kanalı bölgesine itilmişlerdi.) Bu operasyonun fikir babası, İsrail askerî istihbaratı olmakla birlikte, bu misyon için görevlendirilen Mısırlı Yahudilerin beceriksizlikleri sonucu operasyon amacına ulaşamadı. İsraillilerin kolektif belleklerinde bu olay Ha-Parasha (*vaka*) olarak anılır.

İronik bir biçimde, Ha-Parasha, böyle bir olaya katılabilecek en son kişi olan Moshe Sharett'in marjinal bir konuma itilmesi ile sonuçlandı. Kamuoyu, ülkedeki askerî-siyasi sistemin altüst olduğuna inanıyordu ve Ben-Gurion'a siyasi yaşama geri dönmesi için ısrar edildi. Ben-Gurion da Şubat 1955'de siyasete döndü ve önce savunma bakanı, ardından yeniden başbakan seçildi. Siyasi yaşamın merkezine geri dönmesinden yalnızca birkaç gün sonra, tek bir darbeyle -Gazze'de gerçekleştirilen geniş çaplı bir misilleme operasyonu ile -Sharett ve Nasır'ın İsrail ile Mısır arasında barış olasılıklarının ele alındığı gizli müzakereler sonucu oluşturdukları kırılgan barış ortamını paramparça etmeyi başardı.[35] Ancak Ha-Parasha henüz sona ermemişti ve sekiz yıl sonra, 1963'te Ben-Gurion'un devrilmesi ile sonuçlandı. Ancak bu süre boyunca Ben-Gurion ülkenin kontrolünü tek başına elinde tuttu ve bir sonraki hamlesi olan Sina operasyonunda ona karşı çıkabilecek hiç kimse yoktu.

Ben Gurion, Genelkurmay Başkanı Moshe Dayan ile birlikte yeni bir savaşa girmek için fırsat arıyordu. Mısır'da Nasır'ın devrilmesini amaçlayan İngilizlerin ve Fransızların ortak komplosuna İsrail'i de dahil ederek bu fırsatı ele geçirmiş oldu. Bu eski sömürgeci güçlerin kendilerine ait bir gündemleri mevcuttu. Mısırlı lider, ABD'nin Aswan Barajı projesine desteğini geri çekmesine tepki olarak aynı yılın Temmuz ayında Süveyş Kanalı'nı ulusallaştırdığından ve Soğuk Savaş'ta Batı Bloku'nu desteklemeyi açıkça reddettiğinden dolayı, zaten Batılı sömürgeci güçlerin nefretini kazanmıştı. Ayrıca Fransa, Cezayir'de Fransızlara karşı savaşan özgürlük hareketine destek sağladığından Nasır'a karşı kin besliyordu. Böylece Ben-Gurion, İsrail

35 a.g.e.

devletinin sınırlarını genişletmek, düşman Arap liderlerini ortadan kaldırmak ve yükselen Filistin direnişini ezmek hayallerini gerçekleştirebilmek yolunda, bu kez Fransa tarafından tasarlanan bu komploya katılarak, yeni bir güç kazanıyordu. Sömürgeci güçler IDF'e silah desteği ve İsrail'e nükleer güce sahip olabilmesi için gerekli ilk malzemeleri temin etmeyi önerdiler.[36]

Nasır'ın bu savaş oyununda tamamen masum ve pasif olduğunu öne sürmek doğru olmaz. İsrail'in güneydeki Eilat limanına tek erişim yolu olan Tiran Boğazı'nı kapatarak İsrail'i bloke etmiş ve Süveyş Kanalı'nda İsrail'e sevk edilecek malları taşıyan gemilere el koymuştu. 1967'de bir kez daha yapacağı gibi, İsrail'e yayılmacı ve saldırgan siyasetlerini uygulamak için iyi bir bahane sağlamıştı. Nasır'ın tam da İngiltere ve Amerika'nın Şubat 1955'te sundukları bir barış önerisi olan Alfa Planı'na vereceği yanıt üzerinde düşündüğü bir anda Ben Gurion, Gaza Şeridi'ndeki Filistinlilere karşı büyük çaplı bir misilleme operasyonu gerçekleştirmek üzere ordusunu bu bölgeye gönderdi ve Nasır'ı İsrail ordusuyla karşı karşıya gelmeye zorladı.[37]

İsrail'in askerî bir zafer elde etmesi uzun sürmedi, ancak siyasi açıdan elde edilen sonuçlar fazla parlak değildi. İsrail ordusu birkaç gün içinde Gaza Şeridi'nde ve Sina Yarımadası'nın önemli bir bölümünde ilerlediler. Bu arada, İngiliz ve Fransız hava kuvvetleri İsrail ordusunu destekleyerek Mısır'ı bombaladı ve daha sonra Kanal Bölgesi'ne paraşüt birlikleri gönderdi. Ancak İsrail, bu bölgede güçlerini uzun bir süre muhafaza edemedi. ABD ve Sovyetler Birliği'nin yoğun ortak çabaları sonucunda İsrailliler, işgal etmeyi başardıkları Sina Yarımadası'ndan geri çekildiler ve Mısır'ı topraklarındaki İngiliz ve Fransız işgal birliklerinden kurtardılar.

1956 savaşının en belirgin sonuçlarından biri de, ordunun daha önce rastlanmamış bir biçimde İsraillilerin sosyal yaşamlarında yer almalarıdır. Görebildiğim kadarıyla, 1948 zaferiyle birlikte başlayan İsrail toplumunun militarizasyonu, 1956 Sina zaferi ile tamamlanmıştır. İşgal edilen topraklardan ordunun geri çekilmeye zorlanması, 1948 savaşında elde edilen kazançlar üzerinde herhangi bir etki

---

36 Golani, 1998.

37 Shamir, alıntı, Louis ve 1956 (ed.) 1989, s. 81-90.

yaratmamıştır. Filistinliler açısından ise bu gelişmeler, mülteci kamplarından doğan siyasi hareketin stratejisi, taktikleri ve yapısında bir devrimin gerçekleşmesine giden yolu açmıştır.

POLİTİKA VE DEVRİM: DİRENİŞ HAREKETİNİN KURUMSALLAŞMASI

İsrail'in Süveyş Savaşı sırasında kısa bir süre için Gazze Şeridi'ni işgal etmesi ve Mısır'da ele geçirilen *fida'iyyun* listelerinde yer alan tüm üyelerin tutuklanması ve sürgün edilmesi, *fida'i* altyapısına önemli bir darbe indirmişti. Filistin'deki siyasi platformun 1956 Süveyş Savaşı'nı izleyen yıllarda göreceli bir sessizliğe bürünmesinin ve bunu izleyen 1958-1964 yılları arasında siyasi mücadelelerin yaşandığı "Arap Soğuk Savaşı" döneminde yeniden alevlenmesinin nedenleri de bu durumla açıklanabilmektedir. Bu süreçte kutuplaşmalar, iki farklı cephede gerçekleşiyordu: Bir cephede, Nasır ve müttefikleri geleneksel Batı yanlısı Arap monarşileriyle karşı karşıya geliyorlar; diğer cephede ise Nasır, 1948'de Irak'ta Haşimî hanedanlığını deviren Abd el-Karim Qasim gibi diğer radikal liderlerle mücadele ediyordu. Köktenciliğin en son aşaması, kamuoyunda yoğun bir biçimde yer alan Filistin'in kurtuluşu hareketiydi. Bu harekette Iraklılar, başat bir konum elde etmişlerdi. Qasim, 1959 yılının sonlarında, yeni oluşturulacak bir Filistin ordusunun yardımıyla Batı Şeria'da ve Gazze Şeridi'nde bir Filistin devleti kurmak arzusunda olduğunu belirterek Filistin yanlısı bir retorik benimsiyordu.[38]

Nasır, tüm dikkatini Suriye üzerinde topladığından dolayı bu konuda etkin bir yanıt veremiyordu. Nasır, 1958'de Suriye ve Mısır'ı birleştirerek Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni (BAC) kurdu. Filistinliler de dâhil olmak üzere, tüm askerî birlikler, İsrail'e karşı girişilen savaşın araçları olarak değil, kırılgan bir birliğin sürdürülebilmesi için gerekli olan ağın bir bölümü olarak izleniyorlardı. Oluşan bu yeni jeosiyasi ortamda, El Fetih'in rolü resmi bir kimlik kazandı.

El Fetih, kurucularının yalnızca silahlı mücadelenin sürdürülmesi değil, aynı zamanda Filistinlilere bağımsız bir yaşam ve siyaset sunulabilecek ulusal bir altyapının inşa edilmesi konusunda karar

38 Shemesh 1988.

aldıkları 1958'den önce önemli bir siyasi etken değildi. Örgüt, 1959–1964 yılları arasında yayınladığı *Filastinuna* (*Bizim Filistin'imiz*) adlı bir dergi ile kendisine daha geniş bir destek sağlamayı başardı ve Suriye ile daha yakın bir ittifaka girerek askerî gücünü korudu. El Fetih'in bu erken dönemde gerçekleştirdiği en önemli olgu, öğrencilerden ve işçi sınıfından oluşan ve bazıları kısa bir süre içinde örgüt bünyesinde yükselmeyi başaran genç bir kitleyi kendisine bağlayabilmesidir. Bu özelliği, El Fetih'i, gerek yapı, gerekse eğilim açısından manda döneminde kurulan geleneksel siyasi partilerden önemli ölçüde ayırmaktadır. El-Fetih'in olağanüstü niteliklerinden biri de, doktrinleşmiş bir ideolojisinin bulunmamasıydı: Filistin'in kurtulması, İsrail'in de yok edilmesi gerekiyordu ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelen Yahudilere, Filistin'de yer yoktu. Bununla birlikte, bunun ötesinde program sol ve sağ arasındaki siyasi yelpazeye kolayca yerleştirilemiyordu ve post-kolonyal ideolojilerin sözlüklerine dahil edilemiyordu.

BAC üç yıl sonra, Baas Partisi ile ittifak içindeki üç subay tarafından yönetimin ele geçirilmesi sonucu feshedildi. Nasır, bundan böyle Filistin sorunu üzerinde daha yakından odaklanabilecekti ve rakibi Abd el-Karim Qasim 1963 yılında bir hükümet darbesiyle devrildikten sonra, bu planını daha iyi bir biçimde gerçekleştirebilme fırsatını elde etti. Aynı yıl içinde, yine Baas Partisi adına, ancak bu kez Mısır ve Sovyetler Birliği ile yakın ilişkileri bulunan bir başka subay grubunun, kendilerinden önceki darbeci subayları devirmeleriyle birlikte Suriye bir kez daha çalkantıların içine sürüklendi. Aradan uzun bir süre geçmeden, bir yanda Şam ve Bağdat'taki yeni yöneticiler, diğer yanda ise Nasır, Filistinlilerin silahlı mücadelesini kendi siyasi oyunları için bir piyon olarak kullanıyorlardı.

Daha açık bir Filistin ideolojisi, yukarıda kısaca belirtilen bir diğer Filistinli hareket olan Arap Milliyetçi Hareketi (*al-Quawmiyyun al-Arab*) adlı örgütün felsefesinde ifadesini buluyordu. Bu örgüt, 1951'de Beyrut Amerikan Üniversitesi bünyesindeki solcu mülteciler tarafından bir tıp öğrencisi olan George Habbaş'ın liderliği altında oluşturulmuştu. Örgüt, BAC döneminde Nasır'ı desteklediğini açıkça ilan ettiği 1956 yılından sonra ve BAC'nin feshini izleyen dönemde zekice bir strateji izleyerek Suriye'deki rejimle yakın

ilişkiler kurduğu yıllarda, oldukça önemli bir güç oluşturacak biçimde genişlemişti. Suriye askerî istihbaratı tarafından eğitilen grubun askerî kanadı da oldukça güçlenmiş durumdaydı. Bununla birlikte, yönelimleri ve açıkça belirttiği hedefleri gereği bu örgüt, Filistin'in kuruluşundan çok bir bütün olarak Arap dünyasında bir devrimi gerçekleştirmeyi amaçlamıştı. Ancak 1960'lı yılların ortalarında *al-Qawmiun al-Arab*'ın eski üyeleri, Filistin'in Kurtuluşu İçin Halk Cephesi (PFLP) adı altında gerçek bir gerilla örgütü haline gelir ve tüm enerjisini doğrudan doğruya İsrail'e karşı silahlı mücadeleye yönlendirir.[39]

Bununla birlikte, siyasi tarih açısından burada anlatılanlar fazla bir önem taşımamaktadır. Özellikle geçmiş dönemdeki manda Filistin'i sınırları içinde yaşayan Filistinliler, pan-Arabizm düşüncesine tümüyle yabancıydılar. Yaşamlarını yakından etkileyen unsurlar ise Arap ya da Filistinli liderlerin vatanın kurtuluşuna ilişkin vecd içindeki vaatlerinden çok, bölgenin jeopolitik konumuyla ilgiliydi.

Bir Filistin köyü olan Barta'nın öyküsüne göz attığımızda, Nisan 1949'da imzalanan İsrail-Ürdün Ateşkes Anlaşması uyarınca, köyün iki bölüme ayrıldığını görürüz ki, bu oldukça sık rastlanan bir durumdur. Batı Barta'nın İsrail'e ilhakına karşın, doğu Barta, Batı Şeria'nın Ürdün'e ait topraklarında yer alıyordu. Köyün batı bölümü, halkının yabancı, hatta kimi zaman düşmanca davranan bir siyasi rejime tabi olmasına karşın, ekonomik açıdan daha iyi bir durumdaydı. Tüm Filistinliler gibi onlar da İsrail'in vatandaşlık hakkı tanımadığı bir kesimi oluşturuyorlardı ve temel insan haklarından ve medeni haklardan yoksundular. Kültürel açıdan ise, kendilerini ilkel ve geri olarak tanımlayan bir devletin sınırları içinde tecrit edilmiş durumdaydılar. Barta'nın doğusunda yaşayanlar ise bu tür sosyal ve kültürel güçlüklere maruz kalmamasına karşın, topraklarını yitirmiş durumdaydılar ve bu toprakların önemli bir bölümü İsrail tarafından gasp edilmişti.

1948-1967 yılları arasında köyün tam ortasından geçen sınır mühürlenmiş durumdaydı ve köy halkının, değil yeniden buluşma, aile fertlerinin bir araya gelmelerine bile izin verilmiyordu. Sonuç-

39 Sakakini, 1975 (Arapça)

ta, birbirinden çok farklı iki siyasi sistem altında iki Filistinli kolektif kimlik oluştu. Asimilasyon konusunda köyün doğu kesiminde yaşayan halka Haşimîler tarafından, batı kesimindeki halka da zorba İsrail askerî yönetimi tarafından uygulanan baskılar karşısında Bartalıların son derece zekice ve kurnazca davranmaları gerekiyordu. Nihayet, Haziran 1967 savaşının ardından aradaki sınır kaldırılarak köy yeniden birleştiğinde, köy halkı iki ayrı cemaat halinde yaşamını sürdürdü. Bugün de aynı durumun devam ettiğini görüyoruz. Köyde iki farklı Filistin aksanının konuşulmasının yanı sıra –en azından 1990'lı yıllara kadar, iki farklı siyasi tercih de söz konusuydu.

İsrail sınırları içinde mülteci kamplarının bulunmaması, geçmişte "yeşil hat" olarak adlandırılan sınır çizgisinin iki yakasında yaşayan Filistinlilerin arasındaki bariz farkı açıklayan en iyi nedendir. Bu "yeşil hat" İsrail ile Batı Şeria arasındaki sınırı belirlemektedir ve resmi haritalar üzerinde yer alan yeşil renk, en azından BM nezdinde bu sınırın kesin olmadığını işaret etmektedir (öte yandan, BM tarafından hazırlanan haritalarda nihai sınır siyah ya da kimi zaman mor renkle işaretlenmiş bulunmaktadır). Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ne mülteci akını başladığında, mültecilerin varlığı bu bölgelerin geleneksel toplumsal yapılarını altüst etmiş ve Filistin'in siyasi ortamında kökten bir devrimin gerçekleşme olasılığını gündeme getirmiştir.[40] Bu tür bir devrim coşkusu İsrail'de yaşanmadığından, bu bölgede yaşayan Filistinlilerin siyasi görüşleri, Filistin toplumunun diğer tabakalarında yer alan kişilerin siyasi görüşlerinden çok daha az radikal olmuştur.

1950'li yılların sonlarında köktenci akımlar, iktidarın dizginlerini ele geçirebilmek için son bir gayret gösteren ve köktenci Arap rejimlerinin yardımıyla, yeni bir örgüt olan FKÖ'nün kurulması yoluyla Filistin milliyetçiliğini yeniden canlandırmayı amaçlayan milliyetçi seçkinleri doğrudan etkilemişti. Bu gerçekten hayranlık verici bir düşünceydi. Fakat uygulamada başarılı olamadı. Başlangıçta Filistinlilerin büyük bir bölümünün ilgi alanından ve gündeminden ayrı, yeni bir siyasi eylemden öte bir anlam taşımıyordu.

---

40 Pamela Ann Smith 1984, s. 77.

SAHTE FKÖ (1964-1968)

Hâlâ Emin el-Hüseyni'nin liderliği altında varlıklarını sürdürmeye çalışan milliyetçi seçkinlerin son siyasi girişimi, Kahire'deki Arap Birliği bünyesinde Filistinlilerin faaliyetlerine bir yer açabilmek üzere Arap dünyasındaki soğuk savaştan yararlanmak oldu. Tipik olarak bu girişim, Filistin davası için içten bir savaşım vermekten çok milliyetçi seçkinlerin siyasi platformda kendileri için bir konum elde edebilme arzusundan kaynaklanıyordu. Oysa Arap Birliği artık geleneksel Arap siyasetinin bir kalesi olmaktan çıkmıştı. Bölgesel birliklerin tonunu ve gündemini artık köktenci rejimler belirliyordu ve bu rejimlerin liderlerini Filistin davasını benimsemeye ikna etmek hiç de zor değildi. Bununla birlikte, Arap Birliği'nin geleneksel üyeleri, eski kuşağın milliyetçi seçkinlerine kendilerini çok daha yakın hissediyorlardı. Emin el-Hüseyni'nin yeni kurulan bu Filistin örgütünün lideri olarak seçilmesi büyük tartışmalara yol açabileceğinden, 1948 savaşından sonra Suudi Arabistan Dışişleri Bakanlığı'nda bir göreve atanmış bulunan Arap Yüksek Komisyonu'nun madun bir üyesi olan Ahmed el-Shuqairi lider olarak seçildi.

Köktenci Arap rejimlerinin ve geleneksel Suudi Arabistan monarşisinin ortak çok az noktasının bulunmasına rağmen, tek bir siyasi amacı paylaşıyorlardı: Ürdün'deki Haşimî rejiminin Arap dünyasına dahil edilmesi. Glubb Paşa'nın azlinden sonra bile Ürdün, bölgede bir İngiliz karargâhı olarak görülüyordu. John Bagot Glubb, 1938'den itibaren Arap Lejyonu'nun genel komutanlığını üstlenmiş ve 1948 savaşında orduyu yönetmişti. Savaştan sonra Glubb, Lydda ve Ramleh'nin yitirilmesinden sorumlu olmakla suçlanmış, ancak Kral Hüseyin bu suçlamaları dikkate almamıştı. Ta ki, bizzat kendisinin de Glubb tarafından tehdit edildiği kanısına varıncaya kadar. Kral Hüseyin daha sonra Glubb'ı İngiltere'ye geri göndermişti. Ürdün'ün pan-Arap vatanseverliğinin sınanabilmesi için Filistin sorunundan daha uygun bir fırsat olamazdı. Böylece, oluşturulan yeni yapının mimarları olarak FKÖ, Ürdün'ün Arap dünyasına katılım töreni için Kudüs'ü seçti. Tören, Mayıs 1964'te Kudüs'teki Intercontinental Oteli'nde gerçekleşti. Bu törenle ilgili fotoğraflarda Kral Hüseyin'in yüzünden okunan düşünceli ifade, Kralın bu yeni örgütten fazla hoşlanmadığını gözler önüne sermektedir.

Ahmed el-Shuqairi başlangıçta oldukça dinamik davrandı. Kasım 1963'te Filistinli mülteciler konusunda BM tarafından düzenlenen yıllık konferansa katılmasına izin verilmemişti. Şimdi ise tüm dikkatini Arap dünyası üzerinde yoğunlaştırmış bulunuyordu. Kudüs'teki törenin hemen ardından, mültecilerin UNRWA dışında başka bir temsilcilerinin daha bulunduğunu bu topluluklara göstermek üzere Arap dünyasındaki tüm ülkelerde FKÖ temsilcilikleri oluşturdu. FKÖ'nün ayrıca, Filistin Kurtuluş Ordusu (FKO) ile bağlantılı bir ordusu bulunuyordu. Bununla birlikte ne FKÖ temsilciliklerinin, ne de FKO birliklerinin mültecilerin güvenini kazanamadıklarını belirtmek gerekiyor. Bu temsilcilikler, kentli orta sınıf için birer dernek ya da birer kariyer fırsatı olarak işlev görmekten öteye gitmedi. FKÖ'nün Nasır'a bağımlı olmasının hiç kimseyi etkilememesine karşın, bu dönemde Nasır, Filistin davasına gerçek bir bağlılık içine girdi ve Arap dünyasını bir araya getirmek ve İsrail ile gelecekte ortaya çıkabilecek bir savaşa karşı Arap dünyasını hazırlıklı duruma getirmek üzere yoğun ve kapsamlı bir faaliyet gerçekleştirdi. Yine de, 1948'deki selefleri gibi o da Filistinlileri Yahudi devletiyle bir sonraki savaşa sürükleyen, ateşli propagandalarla desteklenen seferberliğe dahil etmeyi başaramadı. Reel siyasi ve karar verme süreçlerinde Filistinlilerin hiçbir zaman yer almamış olmaları, kamuoyunda birçok kişinin Nasır'ın planlarının tutkularının içtenliğinden şüphe etmesi ile sonuçlanmıştır.

Arap Birliği tarafından desteklenen kısa ömürlü FKÖ'nün ölümü, bu örgüte hiçbir üyesinin katılmadığı *fida'i* hareketinin eliyle oldu. Fedailer, bu örgütün yerine, *al-Muquawwama* (*mukavemet*) adını verdikleri gayrı resmi bir birlik oluşturdular. Bu savaşçı kardeşler birliği, model olarak kendisine Viet Kong (örgüt için en sık kullanılan benzetmelerden bir, *Arap Hanoi* olmuştur) ve Cezayir'deki FLN'i (Front de Libération Nationale) almıştır. İsrail ile sınır komşusu olan Arap ülkelerini, Filistin'in kurtuluşu adına gerçekleştirilecek olan gerilla taarruzları için bir sıçrama tahtası olarak kullanmayı amaçlamaktadır. Benzetmeler bir yana, Üçüncü Dünya'daki devrimci hareketlerden silah ve beceri de elde etmiştir. Fetih örgütünün merkezde olmasına karşın, 1960'lı yılların ortalarında George Habbaş, kendi gerilla örgütünü (PFLP) kurmuştur.[41]

41 Danziger, bulunduğu yer Gabriel Ben-Dor (ed.) 1979, s. 377-379.

Gerilla hareketi, örgütlenme ve asker toplama süreçlerinin gerçekleştiği uzun bir aranın ardından yoğunlaştı ve İsrail'in misilleme operasyonları da gecikmedi. İsrailliler, 1966'da Batı Şeria'da bulunan Samua köyüne büyük çapta bir operasyon düzenlediler ve Ürdün ile ilişkilerin daha da bozulmasına neden oldular. Bu sınır boyunca tırmanan gerginlik, Kral Hüseyin'i isteksiz bir biçimde Suriye ve Mısır ile askerî ittifak oluşturmaya zorlayan etkenlerden biri oldu ve bu ittifak, mevcut düşmanlığı körükleyen diğer işaretlerle birlikte, İsrail hükümetinin askerî kanadı tarafından savaş nedeni (*casus belli*) olarak yorumlandı.

Bununla birlikte, İsrail'e karşı mücadelede hedef tahtası durumuna düşen ülke, Ürdün ya da Mısır değil, Suriye oluyordu. İsrail'in ülkenin kuzeyinden güneyine su naklinde kullanılmak üzere bir akifer inşa etmesi, İsrail-Suriye sınırında 1960'lı yılların başından bu yana süren yıpratma Savaşı'nı tetiklemişti. Bu kanlı çatışmalarda her iki taraf da zayiat vermişlerdi. Çatışmalar, 1962 yılında küçük çapta bir savaşa dönüştü ve sınırın iki tarafından açılan karşılıklı ateş, topyekun savaş tehdidini yükseltiyordu. Filistinli *fida'iyyun* gruplarının güçlenmesi ve Filistin'in kurtuluşunun yaklaşmakta olduğu söylentilerinin (ki bu doğru değildi) yaygınlaşması için ortam uygundu.

Al-Muqawwama'nın Filistin'in özgürleşmesi yolunda önemli bir ilerleme kaydedememesinin nedeni kısmen tam bir birlik oluşturamamasından kaynaklanmaktadır. Örgüt, kuruluşundan beri içindeki görüş ayrılıklarından kurtulamamıştı. PLFP, geleneksel Arap rejimlerinin dönüştürülmesine yardımcı olmak ve kurtarılmış Filistin'de Marksist bir devlet kurmak gibi açıkça devrimci hedeflere sahipti. Öte yandan El Fetih, daha önce de belirttiğimiz gibi, gelecekte kurulan ülkedeki rejimin ne olacağı konusunda kesin çizgilere sahip değildi. Bununla birlikte direniş hareketi, FKÖ'yü ele geçirmek için uygun bir fırsatın beklenmesi gerektiği konusunda hemfikirdi ve bu fırsat ta 1967 savaşından sonra gerçekleşti.

İSRAİL'İN SİYASETLERİNİN YUMUŞATILMASI: BİR DEVLETİN KURUMSALLAŞMASI

Filistin'in köktenci siyasetlerinin 1956 yılından sonra Batı Şeria'da ve Gazze'de gerilla hareketleri ve yer altı örgütleri biçiminde ve İsrail'deki parti siyasetleri bünyesinde kurumsallaştırıldığı bir dönemde, İsrail'deki Yahudi toplumu, oldukça farklı bir değişim sürecine girmişti. Ülke, yukarıdan gelen ve çoğul etnik yapıya sahip bir toplumun homojenleşmesini amaçlayan bilinçli bir girişimin bir bölümü olarak, siyasi ve ekonomik yönden merkezîleşmiş bir durumdaydı. Bu kaynaşma süreci, en kaba hatlarıyla modernleşme sürecini irdeleyen uzmanlar için bir tür vitrin işlevini görüyordu. Yahudi topluluğu, modern bir Batı toplumu, Avrupa'dan daha önceki dönemlerde göç eden Siyonistler ile modernleşmeyi bekleyen çok sayıda Batılı olmayan (Doğulu ya da Şarklı) gruptan oluşuyordu. Bunlar arasında, Filistinliler, Arap ülkelerinden gelen Yahudiler ve aşırı-Ortodoks Yahudiler yer alıyordu. İbrani Üniversitesi'nin yeni kurulan sosyoloji bölümündeki İsrailli araştırmacılar, modernleşme kuramlarını öğretmekle ve ayrıca hükümete bu kuramların uygulanmasına ilişkin tavsiyelerde bulunmakla görevlendirilmişlerdi.

Yönteme oldukça cazip bir ad verilmişti –"ergime potası süreci" ("melting pot process"). Model olarak alınan topluluk, İbranilik bilincinin etkisiyle modern İsrailli kimliğini kazanmış, yerleşik Avrupa kökenli Yahudiler, İsrail toplumunun militarizasyonu ve *yerleşim* felsefinden oluşuyor ve bu unsurlar, Marksist, sosyalist ve milliyetçi anlatılarla daha da renkli bir hale getiriliyordu. Ülkeye yeni gelen göçmenlere verilen İbranice kursları, endoktrinasyonun en önemli aracıydı. Kasım 1948'de Kudüs'te kurulan İbrani Dili Akademisi, farklı potansiyel lehçeler üzerinde kapsamlı araştırmalarda bulundu ve İbrani dilinin mevcut tüm lehçelerinin Siyonist deyimlerin ve ideallerin kapsamı içinde yer alması sağlandı. Bu bağlamda ödün vermez bir biçimde yapılan uygulamalardan bir diğeri de, Arap asıllı Yahudilerin Arapça konuşmalarının önlenmesine yönelikti. Mısır asıllı bir Yahudi olan Abraham Israel, yaşamını sürdürebilmek için yanında getirdiği bir Mısır filmini göstermek istediğinde, İsrail sansür kurulu ona bu filmi, yalnızca o tarihte nüfusu hâlâ salt Filis-

tinlilerden oluşan Nasıra şehrinde göstermesine izin verdi.[42] Böylece, gerçek anlamda heterojenlik ve çeşitlilik içeren bir arka plana karşı bir homojenlik savı geliştirildi ve farklılaşan unsurlar arasındaki gerginlik ancak 1980'li yılların sonunda su yüzüne çıktı.

İbranice'nin yeniden canlanması aynı zamanda Siyonizm'in kaydettiği en önemli ilerlemelerden birini ortaya çıkartıyordu: Dilin yenilenmesiyle birlikte gelen yeni bir İsrail-İbrani kültürü... Kadim çağların İncil dili, modern, uyarlanabilir ve esin verici bir dil olarak ortaya çıktı. Araya Shakespeare dönemi İngilizce'sinden tümceler serpiştirilmiş, modern düzyazı İngilizce'sinden çok da farklı olmayan bir dilin türetildiği acemice bir başlangıcın ardından, İsrailli yazarlar, romancılar ve gazeteciler, gündelik kaygılarını ve umutlarını özgür ve akıcı bir biçimde bu yeni dilde ifade etmeye başladılar. Çok kısa bir süre sonra, yaşayan bir dil olmanın kazandırdığı enerjiyle dil, kendi özgün argosuna da kavuştu.

Dilsel yönden kazanılan bu yeni ifade özgürlüğü ile birlikte, siyasi kavramları özgürce ifade edebilmeye yönelik talepler de kendini göstermeye başladı. Hiciv türünde eserlerin yoğun bir biçimde ortaya çıktığı 1950'li yıllarda, siyasi denetim mekanizmaları, bu yeni ortaya çıkan kültürel olguyu yakın takibe aldı. Bu dönemde siyasi kabare de oldukça ilgi gören bir sanat türüydü ve Ben-Gurion, bu tür eserler hükümeti zor durumda bırakabilecek malzemeler içerdiğinde, sansür uygulamaktan çekinmedi.

Dil alanında kaydedilen bu başarılara karşın, İbranice'nin laik bir çizgide yeniden üretimine yönelik girişimler, çeşitli güçlüklerle karşılaşabiliyordu. Bu yeni İbrani kültürünün erken dönem temsilcileri, dine yönelik hoşnutsuzluklarını açıkça ifade ettiler ve tüm umutlarını laik bir kültüre bağladılar. Buna karşın, erken dönemde iktidarda bulunan hükümetler, Siyonizm'de yer alan laik unsurlardan bazılarını dini çevrelerle uzlaşmak uğruna özveride bulunmayı seçti. Ben-Gurion, hükümetine laik ya da dinci, İsrail'deki tüm Yahudilere uygulanacak ve tüm vatandaşları kapsayacak dinsel yasalar hazırlamaları konusunda yetki tanıdı. Aynı yılın Ağustos ayında, hahamlık mahkemelerine evlilik ve boşanma konularında her tür

42 Haaretz, 2 Mart 1950.

yetki tanındı. Bu karar, ülke açısından son derece önemli bazı sonuçlar doğuracaktı. O tarihe kadar, İbraniliği milliyetçilikle özdeşleştirmek oldukça zordu. Ancak bu yeni düzenleme, ulus ile din arasındaki ayrımın muğlaklaşmasına doğru atılan ilk adım oldu. Haziran 1956'da, ulusal dinci bir parti olan Mafdal kuruldu. Parti, son derece güçlü bir eğitim ağına sahipti ve kendini İsrail'de Yahudi milliyetçiliğinin dinsel niteliğini korumaya adamıştı. Parti aynı zamanda, 1967'den sonra Batı Şeria'da Yahudi yerleşimciler hareketini oluşturan Guth Emunim adlı örgütün gelişimi için de uygun bir ortam hazırladı. Kudüs sokaklarında, laikler ve aşırı Ortodoks Yahudiler arasında çatışmalar, sık rastlanan bir olgu idi ve bu çatışmalarda her iki taraftan da yaralananlar oluyordu. Eylül 1956'da bu çatışmalardan birinde aşırı Ortodoks gruptan bir erkek çocuğu yaşamını yitirdi. Kültürel bölünme, Yossef Schumacher adlı bir çocuğun aşırı Ortodoks dedesi tarafından laik annesinden alınarak kaçırılmasıyla daha da belirgin bir hale geldi. İsrail gizli servisinin kaçırılan çocuğun izini Amerika'da bularak ülkeye geri getirmesi ve İsrail'deki Yahudi toplumunu derinden etkileyen bu davayı kapatması tam iki buçuk yıl sürdü. Mafdal'ın kültürel siyasi sahnede boy göstermesi, İsrail'deki Siyonist olmayan aşırı Ortodoks Museviliğin benimsediği tecrit siyasetinin da altını çizmekteydi. Bu olaydan sonra aşırı Ortodoks Yahudiler daha da içlerine kapandılar ve kendi oluşturdukları gettolarından dışarı çıkmadılar.

Çağdaş İsrail'in ulusal belleği, yukarıda özetlendiği biçimde "yaşandığı biçimiyle gerçeklik" ile "anımsandığı biçimiyle gerçeklik" arasındaki gerginlikten dolayı parçalanmış durumdadır. Ülkenin toplumsal ve kültürel yönden seçkin zümresini oluşturan ve büyük bir bölümü Eşkenaz Yahudilerinden oluşan grup için 1950'li yıllar, İsrail'in Filistinli ve Mizrahi vatandaşlar gibi yoksun grupların ayaklanmaları tarafından hatap edilmesinden önce, bireyler arasında dayanışma duygusunun hüküm sürdüğü, kitapların, şiirin, tiyatronu, popüler ezgilerin ve hepsinden önemlisi, Siyonist tarihin kahramanlık öykülerinin ülkenin kültürünü belirlediği, "barış ve bereket" dönemi olarak özlemle anılan *Israel haktanah* (*küçük İsrail*)in altın çağı idi.

Oysa hayallerde yaşatılan bu *küçük İsrail* de sorunsuz bir yer değildi. Resmi adıyla *tzena* (İbranicede *kıtlık* anlamına gelir ancak aynı zamanda *sadelik* ve *tutumluluk* şeklinde de çevrilebilir) olarak anılan, Nisan 1949'da özellikle halkın tüketim alışkanlıklarının denetlenmesinden sorumlu bakan Dov Yoseff tarafından ilan edilen ekonomik rejim süresince ülkede oldukça zor günler yaşandı. Yiyecek ve giyecek maddeleri karneye bağlanmıştı ve halkın belli bir kotanın üzerinde bu maddeleri almaları yasaklanmıştı. Ekonomik kriz ve onu izleyen işsizlik ve konut sıkıntısı, sık sık Mizrahi Yahudileri ile polis arasında çatışmaların ortaya çıkmasına neden oluyordu. Bu tür olaylar, 1959'da Wadi Salib ayaklanması gibi münferit olaylar dışında, sosyal anlamda bir isyana yol açmadı. Wadi Salib, eski Hayfa'nın Müslüman kesiminde bir zamanlar Filistinlilerin yaşadığı bir mahalleydi ve 1948 yılında gerçekleştirilen etnik temizliğin ardından bu mahalleye, çoğu Fas'tan gelen vasıfsız Yahudi işçiler yerleştirilmişti. Bir polis memuru ile bir işçi arasında ortaya çıkan önemsiz bir tartışmanın zenginler ile yoksullar arasındaki uçurumu gözler önüne sermesi üzerine, şiddet olayları patlak vermişti. Bu gelişmeler karşısında şaşkına dönen İşçi Partisi hükümeti, sayesinde iktidara geldiği Yahudi işçilerin uğradıkları hüsrana tepki olarak gösterdikleri bu öfkeyi bastırmak üzere, güvenlik güçlerini bölgeye gönderdi. Huzursuzluk, kentin diğer kesimlerinde yaşayan Arap ülkelerinden gelen yoksul ve işsiz Yahudilerin gösterilere katılmalarıyla büyüdü, ancak bu gösteriler de polis tarafından sert bir biçimde bastırıldı.[43]

Bu dönem, gerçekten zor yıllardı ve servet yalnızca belirli bir mutlu azınlığın elindeydi. Buna rağmen bugün, 1950'li yıllar ulusal bellekte bir altın çağ (*belle epoque*) olarak anımsanır. Bunun bir nedeni de, bu çetin dönemin kısa bir süre sonra (tam olarak 1954'te) sona ermesi ve Wadi Salib'de yaşayanlar için olmasa bile, Yahudi nüfusun önemli bir bölümü için bir ekonomik canlanmanın yeniden ortaya çıkmasıdır. İronik bir biçimde, yaşanan bu ekonomik durgunluk, toplumun her kesiminden insanların güçlüklere birlikte göğüs germelerinden ve daha önce yaşanmayan bir toplumsal dayanışma ortamı yarattığından dolayı, özellikle Arap ülkelerinden

43 Kalev, alıntı Offir (ed.) 1999 s. 149-158 (İbranice)

gelen Yahudilerin geçici bir süre için de olsa yararına olmuştur. Bununla birlikte, izleyen dönemde yerli Eşkenaz tüketicilerle tacirler arasında salt çıkar ilişkilerine dayalı bir ittifakın oluşturulmasıyla birlikte bu geçici dayanışma ortamı sona erdi ve bu ittifaktan en zararlı çıkan taraf, Mizrahi Yahudileri oldu. Ülkenin ucuz iş gücü olarak görülen Arap Yahudiler, kısa bir süre içinde toplumun diğer kesimlerinden tecrit edildiler ve ucuz işgücü konusunda Filistinlilerin yerini aldılar. Vasıfsız işgücü istihdamı konusunda Arap Yahudiler ve Filistinliler arasındaki rekabet, alaycı bir yaklaşımla, İsrail'in sınır bölgelerinde siyasi amaçlara alet edildi. Sınır bölgelerinde yaşayan Filistinliler, köylerinden sürülmüşler ve bu köylere Arap Yahudiler yerleştirilmişti. Böylelikle bu bölgelerde daha önce Filistinlilere sağlanan işler, Arap Yahudilere veriliyordu. Bu duruma bir de sınır bölgelerinde Filistinlilerin sızma operasyonları ile İsrailllilerin misilleme eylemleri eklendiğinde, yerli Eşkenaz Yahudi topluluğu ile Siyonizm'in kurbanları olan bu iki grup arasındaki gerginlik ve düşmanlık, daha da yükseliyordu.[44]

Bu dönem itibarıyla başlayan ekonomik büyüme, üç ana etkenin yardımıyla daha da kolaylaştı. Bu etkenler sırasıyla şöyle idi: Kitlesel göçler, silah endüstrisi bünyesindeki yoğun faaliyetler ve bölgesel yayılmacılık siyaseti. On yılı aşkın bir süre, bu etkenler, İsrail'in refahına ve ekonomik istikrarına hizmet etti. Bununla birlikte, 1964 yılında yaşanan ekonomik durgunluk, göçlerde bir azalmanın ve silah endüstrisinde üretimin düşmesine neden oldu. Bununla birlikte, ekonomik durgunluklar çok ender olarak salt "gizli piyasa güçlerinin" ürünüdürler. İsrail'de 1960'lı yıllarda, sendikaları Histadrut'un işçi kesiminin çıkarlarını artık korumadığının ayrımına varan militan işçi gruplarına karşı örgütlü bir eylem siyaseti geliştirilmişti. Artık dinozorlaşan bir kuruluş olan Histadrut, İsrail'deki işçi sınıfının önemli bir bölümünü harekete geçirmekten acizdi. Ayrıca, kendi fabrikalarına ve ticari işletmelerine sahip olan kuruluş, İsrail'in önde gelen işverenlerinden biri konumuna gelmişti. Histadrut'un işsizliği belli bir seviyede tutarak aşırı istihdamın önlenmesinde etkin bir rol oynadığını keşfeden işçi sınıfı öfkelenmişti. Bununla birlikte, ekonomik durgunluk sonucu istihdam

44 Levy, 1997.

olanakları azalmış, bunun sonucunda işçilerin bağımsız hareket edebilme olanakları engellenmişti.[45] Şubat 1966'da ekonomik durgunluk daha da derinleşmiş, hükümet, işten çıkartılan işçiler için daha önce görülmemiş tutarlarda kıdem tazminatı ödemek zorunda kalmıştı. Büyük kentlerin kenar mahallelerinde çatışmalar başlamıştı. Örneğin, nüfusunun önemli bir bölümü Faslı Yahudilerden oluşan Tel-Aviv'in güneyindeki işçi mahallesi Tikva'da patlak veren çatışmada, polis iki göstericiyi öldürmüştü. Öte yandan, bu ekonomik krizler acımasız siyasetçiler tarafından birer araç olarak kullanılıyordu.

Ekonomik kriz kamuoyunda, İsrail hükümetinin Nasır'ın 1967 baharında benimsediği kışkırtıcı siyasetlere karşı daha cesur ve saldırgan tepkiler vermesine olanak sağlayan bir ortam yaratmıştı. Cesur ve saldırgan siyasetler, güçlü bir askerî mekanizmayı gerektiriyordu ve bu da Fransa ile özel bir ilişkinin geliştirilmesiyle sağlandı (Amerika ile işbirliğini savunan Ben-Gurion'a karşı Fransa, en iyi ikinci seçeneği sunuyordu). Öte yandan, 1952'den beri ülkeye akmaya başlayan Alman desteği ile hava kuvvetleri güçlendirildi ve nükleer silahlar alanındaki çalışmalar başlatıldı.

Ben Gurion, 1958'de Nasır'ın Arap dünyasındaki nüfuzunu kontrol altında bulundurmak üzere Amerikalılardan ve İngilizlerden yardım talebinde bulundu ve bu talebi her iki ülke tarafından da kabul edildi. İngiliz deniz piyade birlikleri, Ürdün'de Nasır tarafından desteklenebilecek olası bir darbeye karşıla çıktılar. Kral Hüseyin'e yardımcı olmak üzere, İsrail üzerinden Ürdün'e doğru yola çıktılar. Lübnan'da ise, ülkenin anayasasını çiğneyerek görev süresini uzatmak isteyen Maronit Devlet Başkanı Camile Chamoun tarafından bir iç savaş ön hazırlıkları başlatılmıştı. Hıristiyan devlet başkanının bu planları CIA tarafından önlendi. Oysa Batılı güçler, savaşın sorumlusunun olarak Nasır yanlısı Müslümanlar olduğunu düşünüyorlardı. Bölgede genel olarak Batı'nın çıkarlarının risk altında bulunduğu görüşü hakimdi. Öte yandan, Haşimîlerin yönetimi altındaki Ürdün'de de durum pek parlak değildi.[46] Ben-Gurion Amerikalılara, Ürdün'de Haşimî yönetiminin devrilmesi

45 Shalev, 1984.
46 Gednizier, 1997.

halinde, ordusunun Batı Şeria'yı işgal edeceğini bildirdi. Bununla birlikte Ürdün'de Haşimîler toparlanmayı başardılar. İki yıl sonra Ben-Gurion, Amerikan yönetimi ile kurduğu iyi ilişkilerin neticesini elde etti ve İsrail devleti daha da güçlenmiş oldu.

Ben-Grion bir Amerikan hayranı idi ve Yahudi devletinin bu süper güç ile olabildiğince güçlü bir ittifak oluşturması için elinden gelen gayreti gösterdi. Ayrıca en baştan beri İsrail'de komünizm ile mücadelede de olağanüstü bir çaba harcadı ve İsrail kültürünün Amerikan yanlısı bir nitelik kazanması için çalıştı. İsrail sansür kurulu, 1949'da Konstantine Simonov'un *Bay Smith Amerika'ya Gidiyor* adlı oyununun, anti-Amerikan propagandası içerdiği gerekçesiyle İsrail'de sahnelenmesini yasakladı.[47] McCarthy'ciliğin dorukta olduğu bu dönemde İsrail'in bu hareketi ABD'de bir dayanışma jesti olarak algılandı.

Ben-Gurion'un siyaset ve kültürde izlediği bu Amerikan yanlısı siyasetler, İsrail'de ciddi bir muhalefetle karşılaşmadı. Öte yandan, Almanya ile kurulan ekonomik bağlar, gerek siyasi çevreleri, gerekse kamuoyunu derinden sarstı. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden yedi yıl sonra Nen-Gurion, İsrail'e ödenen büyük tazminatlar karşılığında, yeni Almanya'yı resmen tanıdığını ilan etti. Ben-Gurion'un benimsediği bu siyaset, soykırımdan sağ kurtulanlar tarafından paylaşılmıyordu ve güçlü, hatta kimi zaman şiddet içeren tepkilere yol açtı. Bu dava daha sonra en büyük iktidar partisi olan Herut'un (eski Irgun) lideri Menachem Begin tarafından da benimsenecekti.[48]

Soykırım ve dolaylı olarak da Almanya ile ilişkiler, iki farklı düzlemde ele alınıyordu: "Yeni Almanya" ile bağların resmileştiği fazla bir çabaya gerek kalmaksızın somutlaştığı ticari düzlemde ve halka açık ve oldukça duygusal bir ortamda gerçekleşen iki duruşmanın etkisiyle siyasi düzlemde. Bu iki duruşmadan ilki Kestner davası idi. Israel Kestner, İkinci Dünya Savaşı'nda Macar Yahudileri toplama kamplarına gönderilmekten kurtarmak üzere düzenlenen Siyonist operasyonun liderliğini üstlenmiş bir Siyonist eylem-

---

47 Haaretz, 11 Eylül 1949.

48 Segev 1991 s. 173-6 (İbranice)

ciydi. Avrupa'daki Yahudi soykırımının sorumluluğunu üstlenen üst düzey Nazi subayı Adolf Eichmann ile müzakerelere girerek, 1 milyon Yahudi'ye karşılık 10.000 kamyon önermişti. Müzakereler, iyi örgütlenemediğinden sonuçsuz kalmıştı. Bununla birlikte Kastner, kurtarabildiği kadar çok Yahudi'nin hayatını kurtarmıştı. Kestner, bu eylemlerinde doğrudan Filistin'deki Siyonist liderlerden emir alıyordu.

Kestner, Filistin'e göç ettikten sonra en büyük siyasi parti olan Mapai'a katıldı ve İsrail devleti kurulduktan sonra İsrail Ticaret ve Sanayi Bakanlığı'nda üst düzey görevli olarak çalıştı. Bununla birlikte, soykırımdan kurtulan bazı kişiler, Kestner'i Nazilerle işbirliği yapmakla suçladılar. Bu kişiler arasında yer alan Malciel Greenwald'ın bu suçlamaları yazılı olarak kamuoyuna sunması üzerine Kastner, Greenwald aleyhine iftira davası açtı. Bu olay, Nazilerle işbirliği yaptığından şüphe edilen kişiler aleyhine bir tür cadı avının başladığı İsrail'de bu konuda toplumsal bir histeri yaşandığı bir dönemde gerçekleşti. Göçmenler arasında elbette toplama kamplarında Naziler tarafından gardiyan olarak seçilen ve kendi yaşamlarını kurtarabilmek için diğer Yahudilere kötü davranmaktan ve onlara eziyet etmekten kaçınmayan birkaç yüz "*kapo*" vardı. Bunların bazıları, bizzat kendileri toplama kamplarında muğlak roller üstlenmiş kişiler tarafından yargılanmışlardı. (Soykırım, İsrail'de "öteki gezegen" olarak anılır. Burada bazı insanlar, diğer insanlar üzerinde akıl almaz bazı eylemler uygulamışlardır. Toplama kamplarında bulunan bazı insanları buralarda yaşanmış olanlarla ilgili olarak ahlaki ve mantıksal açıdan yargılamak, bu bağlamda gereksiz, hatta insanlığa yakışmayan bir davranıştır.)[49]

Kestner'n açtığı iftira davasıyla ilgili duruşma başladı. Kurnaz savunma avukatı Shmuel Tamir, elde bulunan kanıtları öylesine çarpıttı ve kamunun duygularını öylesine istismar etti ki, Kestner bir anda davacı konumundan sanık konumuna geçti. Yargıç Benjamin Halevy, İsrail'in Almanya ile ilişkilerinin yumuşaması aleyhindeki kampanyanın öncülüğünü yapan muhalefet partisi Herut ile yakın ilişkiler içinde olan bir hukukçuydu ve bu dava ona böyle bir yumuşamanın mümkün olamayacağını tüm dünyaya gös-

[49] Shahed 000, s. 36-80 (İbranice)

terebilmek için iyi bir fırsat sunuyordu. Daha da önemlisi yargıç Halevy, İşçi Partisi liderlerinin Nazilerle işbirliğinde bulundukları yolunda zımni bazı ithamların da gündeme gelmesini arzu ediyordu. Kestner, adına Nazilerle müzakerelerde bulunduğu Yishuv'un eski liderleri onun lehine tanıklık yapmış olsalardı, yine de davayı kazanabilirdi. Ancak, eski Yishuv liderleri Kestner ile aralarında bir ilişki bulunduğunu yalanladılar ve mahkeme kararında, Kestner'in kişisel çıkar ve prestij uğruna Nazilerle işbirliğinde bulunduğu yolunda bir ithamda bulundu. Kendisinin de Kestner'in lehine ifade vermesi gereken ancak böyle bir girişimde bulunmayan dönemin başbakanı Moshe Sharett, güncesinde bu olayı "Bir kabus, bir dehşet" olarak nitelendiriyordu.[50] Günlük olarak yayınlanan *Haaretz* gazetesi, mahkeme kararını ağır bir biçimde eleştirdi. Ancak bu olay tam da seçimlerin arifesinde gerçekleştiğinden, en kazançlı çıkan kişi Herut Partisi'nin lideri Menachem Begin oldu. Begin, Herut ile birlikte Kastner'in Naziler ve işbirlikçilerinin sorgulanması ve yargılanmasına ilişkin olarak İsrail'de 1949 yılında yürürlüğe giren yasa hükümleri uyarınca mahkemeye çıkartılması gerektiğini savunan Knesset'in komünist üyeleriyle garip bir ittifak oluşturmuştu. Mapai, 1955 seçimlerinde kaybetmedi ancak Kestner yine de tecrit edilmiş bir duruma düştü. Bu olay, Ha-Parasha ile birlikte, Ben-Gurion'un kısa süren siyasi sürgünlüğüne son verdi ve onun yeniden İsrail başbakanı olarak seçilmesiyle sonuçlandı. Kestner'in duruşmasının, doğrudan doğruya soykırımı değil, 1950'li yılların gündemini ilgilendirdiğinden, Nazile aleyhindeki yasa Kestner'e uygulanmadı. İsrail hükümeti bu yasayı, Eichmann'ın kaçırılarak yargılanmak üzere İsrail'e getirildiği 1962 yılında uyguladı. Soykırımdan sağ kurtulmayı başaran öfkeli Yahudiler, daha sonra Kestner'i bir suikast sonucu öldürdüler.

Ben-Gurion, İsrailli gençlere "mezbahaya giden kuzular gibi sessizce katliama giden" Yahudi cemaatleri ile, şimdi katledilenlerin öcünü almakta olan Yahudi devleti arasındaki farkı göstermek üzere, kamuoyunun ilgisini toplayacak bir yargılamanın gerçekleşmesini istiyordu.[51] Ben-Gurion aynı zamanda Wadi-Salib'teki çatışmalara da de-

50 22 Haziran 1955.

51 Segev s. 311.

ğinmekteydi. Öne sürdüğüne göre, Faslı Yahudiler soykırım hakkında hiçbir şey bilmiyorlardı ve eğer kendilerine soykırım sırasında olup bitenler öğretilecek olursa, yaşamın kendilerine getirdiği güçlüklere karşı daha dayanıklı olabileceklerdi. Martin Buber ve diğer bazı aydınlar kendisine Eichmann'ın uluslararası bir mahkemede yargılanması gerektiğini söylediklerinde, Ben-Gurion öfkelenerek onları İsrail'in egemenliğini tahrip etmeye çalışmakla suçladı. Eichmann'ın idamı ile sonuçlanan yargılama, İsrail'de soykırım anılarının gelecekte nasıl istismar edileceğine ilişkin bir model de hazırladı. Bundan böyle, soykırım ile ilgili imgeler, İsrail'in Filistinlilere ya da ikinci sınıf Kuzey Afrikalı Yahudi vatandaşlarına uyguladığı ayrımcı siyasetleri haklı göstermek üzere de kullanılacaktı. Bugüne değin, uluslararası çevreler tarafından yöneltilenler de dahil olmak üzere, etik yönden eleştirilere uğradığı her durumda İsrail devleti, kendini soykırımdan sağ kalanların tek meşru topluluğu olarak öne sürmekten ve eleştirileri bu şekilde susturmaya çalışmaktan çekinmemektedir.[52]

İSRAİL TOPLUMUNDA *ARAPLIĞIN* MARJİNALLEŞTİRİLMESİ

Büyük kentlerin kenar mahallelerinde yeni gelenler için inşa edilen kulübelerden oluşan kamplarda ve sınırlara yakın bölgelerdeki tecrit edilmiş alanlarda kurulan yerleşimlerde yaşayan Mizrahi (Arap) Yahudiler, çetin koşullar altında sürdürdükleri yaşam savaşımına kendilerini öylesine kaptırmışlardı ki, geçmişte olup biten dehşet üzerinde düşünmek için ne boş zamanları, ne de arzuları vardı. Celile ve Wadi Ara'daki askerî yönetim altındaki bölgelerde yaşamaya zorlanan Filistinlileri ise geçmiş daha da az ilgilendiriyordu. Bu Araplar, Yahudiler, Müslümanlar ve Hıristiyanlar, İsrail'in toplam nüfusunun neredeyse yarısını oluşturuyorlardı.

Bununla birlikte Almanya ile kurulan yeni ittifak, yoksunluk ve umutsuzluk duygularını daha da artırarak, yeni bazı finansal gerçekliklerin tohumlarını attı. Almanlar tarafından ödenen tazminatlar, İsrail'deki Avrupalı Yahudilerin büyük bir bölümünün refah düzeyini artırmakla birlikte, Eşkenaz ve Mizrahi Yahudileri arasındaki uçurumu daha da derinleştirmişti. İster Yahudi, ister Filistinli

52 Aredent, 1994.

olsun, Arap kökenleri olan tüm bireylere empoze edilen aşağılık duygusu, devletin kültür siyaseti tarafından daha da güçlendiriliyordu Resmi kültür tarafından geliştirilen tek tip bir bellek kültürü, toplum içinde yer alan marjinal grupların kendi kültürlerine ilişkin deneyimlerini baskı altında tutuyordu. Benimsenen ekonomi-siyaset, kültürel kanondan dışlanmaları ve toplumun sosyal ve coğrafi sınırlarında konumlanmaya zorlanmaları, en başta Fas'tan gelenler olmak üzere Mizrahi Yahudilerin ve İsrailli Filistinlilerin İsrail toplumuna yabancılaşmalarına yol açtı. Filistinli vatandaşların aksine, Arap ülkelerinden gelen Yahudiler en azından "yeni kuşak Yahudiler" olarak eğitilme ve böylece daha iyi bir sosyo-ekonomik konuma ulaşabilme umudunu taşıyorlardı.

İsrail ordusu, Arap Yahudilerin Batılılaştırılması çabalarında öncü rolünü üstlendi. Bununla birlikte, genel anlamda sosyo-ekonomik bölünmeler ordunun içinde de mevcuttu ve çoğunlukla kendi arzularının dışında askere alınan Mizrahi Yahudilere lojistik görevler veriliyordu. Oysa, komando savaşçıları ve hava kuvvetlerinde görev alan pilotları yücelten bir toplumda böyle bir konum, bireylerin gerek ordudaki prestijleri, gerekse daha sonra sivil yaşamları açısından kalıcı bir olumsuzluk yaratıyordu. Ordu bu tür bir değer sistemini benimseyerek, toplumun modernleştirilmesinin ya da sosyalizasyonunun bir aracı olmak yerine militarizasyonu destekleyen bir işlev üstleniyordu ve bu yaklaşım, İsrail'in Ortadoğu dahilinde uluslararası ilişkilerini de biçimlendiren önemli bir etken oldu. Ordunun bu tavrı, ülkenin sahip olduğu komando birlikleri, gizli istihbarat servisi ve gelişen askerî sanayinden etkilenen İran ve Türkiye gibi İsrail'in satın alabildiği birkaç müttefiki ile geliştirdiği ilişkilerin de büyük ölçüde belirleyicisi oldu. Bu nedenle, militarist milliyetçiliğin sürekli başarılar elde etmesi gerekiyordu. Ancak bunun yanı sıra coşkulu bir geri beslemeye de gereksinimi vardı ve bunu erken çocukluk dönemlerinden başlayarak yaşamlarının her döneminde endoktrinasyona tabi tutulan genç İsraillilerin önemli bir bölümünden sağlayabiliyordu. İsrail'i çevreleyen Arap dünyasının düşmanlığı, kamusal alanın her cephesinde, radyo istasyonları ve yazılı basın aracılığı ile halk arasında kendi davalarının haklı bir dava olduğu ve onlar için başka hiçbir seçeneğin bulunmadığına ilişkin inancı pekiştiriyordu.

Öte yandan, hiç şüphe yok ki farklı ulusal beklentilere sahip olan Faslı Yahudiler ve Filistinlilerin toplumsal ve ekonomik yönden içinde bulundukları marjinal konum, bu iki grup arasında herhangi bir dayanışma duygusunun ortaya çıkmasına yol açmadı. Arap Yahudiler, sahip oldukları Yahudi kökenlerini ön plana çıkartmalarının, onların "gerçek" Siyonistler olarak toplumda kabul görmelerini sağlayacağına inanıyorlardı ki böyle bir beklenti için vakit henüz erkendi. Bu Yahudiler, İsrailli olabilmek için Arap özelliklerinden arındırılmaya razı idiler. Bu umutları gerçekleşmeyince, Arap kökenlerine geri dönmeye başladılar. Etnik yönden Arap özellikler taşıyan Yahudilerle diğer Yahudi grupları arasındaki karmaşık ilişkilerin geçmişi, Yahudi devletinin kuruluşundan önceki yıllara inmektedir. Bu ilişkiler hakkında daha iyi bir fikir sahibi olabilmemiz açısından, Arap ülkelerinde yaşayan Yahudilerin önemli bir bölümü arasında başlangıçta Siyonizm'e karşı fazla bir ilginin olmadığını anımsamamız gerekiyor. Filistin'deki Yahudi topluluğunun liderleri de onları kendi davalarına kazandırmak açısından önemli bir gayret göstermemişlerdi. Genellikle Irak ve Suriye'den gelen küçük bir grup, Siyonizm'in büyüsüne kapılarak Filistin'e göç etti. Arapça'yı iyi bilmeleri ve Arap dünyasını tanımaları, bunları Yishuv'un gizli servisi için ideal adaylar konumuna getirmişti. Daha sonraki yıllarda bu grup, istihbarat servisinin ve dış işleri bakanlığının üst kademelerinde yer alan çok az sayıda Mizrahi Yahudi'sinin arasında yer aldılar.

Arap dünyasından İsrail'e kitleler halinde Yahudi göçü, 1948'de iki faklı sürecin birleşmesi sonucu gerçekleşti. Bunların ilki, Arap hükümeti ve siyasetçilerinin zihninde ve Arap ülkelerinin kamuoyunda, Arap ülkelerinde yaşayan Yahudilerin Siyonizm ve Filistin'de süren savaş ile giderek artan biçimde ilişkilendirilmesi idi. İkinci süreç ise, Siyonistlerin Arap Yahudileri İsrail'e çekmeye yönelik güdülenmelerine yönelikti. Diğer bir deyişle, 1948 savaşı sonrasında, gerek İsrail gerekse Arap rejimleri, Arap Yahudileri potansiyel Siyonistler olarak algılamaya başlamışlardı. Bunun sonucunda Arap Yahudiler, oldukça çetin bir ikilemle karşı karşıya geldiler: Ya Arap rejimlerinin Siyonizm'e karşı mücadeleye katılmaları konusundaki baskılarına boyun eğecekler ya da Arap ülkelerinde sahip oldukları her şeyi geride bırakıp Siyonistlerin İsrail'e göç teklifini

kabul edeceklerdi. Siyonist liderler, Arap dünyasında yaşayan sayıları bir milyonu bulan Yahudilerin İsrail devletiyle bütünleşmesinin sağladığı demografik potansiyeli düşünüyorlardı. Şu hususu belirtmek gerekiyor ki, bu demografik ilgi, öngörülen Yahudi devletinin Avrupa'nın bir parçası olarak betimlendiği soykırım öncesi dönemde Siyonist düşünce üzerinde herhangi bir rol oynamamıştı. Siyonist proje, altı milyon Yahudi soykırıma uğradıktan sonra dünyanın "gelişmemiş ve ilkel" bölgelerinden de olsa hayatta kalmayı başaran Yahudilere gerek duyuyordu. Bunun sonucu, Yahudileri İsrail'e göç etmeye teşvik eden bir kampanya başlatıldı.[53]

Arap Yahudi cemaatleri, kendi aralarında çeşitli yönlerden farklılaşıyorlardı. Iraklı Yahudiler, geçmişleri kadim çağlara inen bir topluluktu. Bağdat'ta yaşıyorlardı ve oldukça varlıklı bir kesimi oluşturduklarından bu ülkeden ayrılmak istemiyorlardı. Ancak, 1948 savaşından sonra dönemin Irak Başbakanı Nuri al-Said, Iraklı Yahudilerden ülkeyi terk etmelerini istedi ve bu talebinin Filistinli mültecileri kabul etmeye hazırlanan Irak'ın mübadele planının bir bölümünü oluşturduğunu belirtti. Bu mübadele gerçekleşmeyince Irak hükümeti, Siyonizm ile ilişki kurmayı ağır bir suç olarak kabul eden bir yasayı yürürlüğe koydu. Irak hükümeti 1951'de, anti-Siyonist oldukları konusunda bir bildirim imzalamayı reddeden Yahudilerin ülkeden sürülmesini emretti. Iraklı Yahudilerin neredeyse tamamı, tüm servetlerini bırakarak ülkeden göçe zorlandılar ve hükümet Yahudilerin mallarına el koydu. Yahudi Ajansı kendi hesabına Irak'taki Yahudilerin bu istikrarsız durumlarını daha da kötü bir hale getirmek için gayret sarf etti ve terör ve güvensizlik ortamını daha da tırmandırmak amacıyla Bağdat'taki sinagogların civarına bombalar yerleştirdi. Bu tür olaylar, kadim çağın Babil'inde yaşayan Yahudi cemaatin Siyon'a geri dönmelerinde önemli bir rol oynadı.[54]

Mısır'daki Yahudi topluluğu, on dokuzuncu yüzyılın başlarında Mehmet Ali Paşa'nın döneminden bu yana bu ülkede oldukça iyi bir konum elde etmeyi başarmışlardı Kıptiler gibi Yahudiler de, ge-

---

53 Slohat 1988 s. 1-27.

54 Gat 1987, s. 186 bu bombalama olaylarının gerisinde İsrail'in ne ölçüde yer aldığının tam olarak bilinmesinin mümkün olmamasına karşın, elinde bu iddiaları doğrulayacak düzeyde kanıt bulunduğunu belirtmektedir.

rek adli sistemde, gerekse bir bütün olarak Mısır'da önemli mevkilere ulaşabiliyorlardı. Ancak 1948'de, özellikle Mısır Kralı Faruk'un Müslüman Kardeşler örgütü gibi Filistin sorununda önemli bir rol üstlenmeyi arzu etmesiyle birlikte, bu durum değişti. 1947 yılının sonlarına doğru Filistin'de çatışmaların patlak vermesiyle birlikte, Mısır hükümetinin anti-Siyonizm konusunda Irak'taki uygulamalara benzer güvenceler talep etmesi ve benzer nitelikte cezaları uygulamaya koymasıyla birlikte Mısır'daki Yahudiler de, Irak'taki dindaşlarıyla benzer bir duruma düştüler. Her ne kadar Mısır hükümetinin ülkedeki Yahudilere yönelik siyasetlerinde sürgün olayları görülmese de, ülkedeki Yahudilerin yaşamlarında önemli birtakım değişiklikler ortaya çıktı ve bunun sonucunda, Mısırlı Yahudilerin büyük bir bölümü İsrail'e ya da başka ülkelere göç etmek üzere Mısır'dan ayrıldılar.[55]

En büyük Arap Yahudi göçmen grubu Fas'tan geldi. Faslı Yahudiler, Arap dünyasının diğer ülkelerinde yaşayan Yahudilere kıyasla daha yoksul durumda olmalarına karşın, bu grubun da kendi ekonomik ve sosyal seçkinleri bulunuyordu. Topluluk, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Kuzey Afrika'yı işgal eden Naziler tarafından tehdit edilmişlerdi. Ancak Fas Kralı V. Muhammed onları gerek Nazilere, gerekse Vichy hükümetinden gelen tehditlere karşı korumuştu ve onun Yahudilere karşı benimsediği bu ılımlı siyaset, oğlu ve halefi II. Hasan tarafından da sürdürülmüştü. Bu nedenle Siyonistlerin, Faslı Yahudileri böylesine güvenlikli bir ülkeyi terk ederek Filistin'in güvensiz ortamına göç etmeye razı edebilmek için oldukça yoğun bir gayret göstermeleri gerekiyordu. Büyük bir bölümü Fransız kültürünü özümsemiş seçkin Faslı Yahudilerin ülkeyi terk ederek Avrupa ve Kanada'ya yerleşmelerinin ve toplumun daha az ayrıcalıklı kesimlerini kendi yazgıları ile baş başa bırakmalarının başlıca nedeni, Fas'ın Fransa'dan bağımsızlığını kazanmak üzere giriştiği mücadele oldu. Geride kalanlar ise, artık bağımsızlığını elde etmiş olan Fas'ı terk ederek o tarihe kadar yalnızca dinsel bağlamda üzerinde düşündükleri İsrail'de kendilerine yeni bir yaşam kurmaları konusunda Siyonistlerden gelen davetlere uzun süre karşı koyamadılar.

---

55 Beinin, 1998.

Arap Yahudi göçmenler İsrail'e vardıklarında, maruz kaldıkları davranış, ilkel ve geleneksel bir toplumdan modern bir topluma göç ettikleri ve bu nedenle de ev sahiplerine minnettar olmaları gerektiğini ima eden bir tarzda oldu. Burada geçen *modern* terimi, 1950'li yılların başında İsrail'in ekonomik gerçekliğinin çarpıtılmış bir ifadesi idi. Gerçekten de, ekonominin modernleştirilebilmesi için ve özellikle de hükümetin kolonileştirme girişimlerini en yüksek düzeye çıkarttığı ve mümkün olduğu ölçüde geniş toprakları eline geçirmeye çalıştığı bir dönemde İsrail'in Arap ülkelerinden gelen Yahudilerin iş gücüne gereksinimi vardı. Toprak ve modern endüstri, yerel ekonominin yükselişe geçmesini sağlayabilecek iki etken olarak kabul ediliyordu ve bu amacın gerçekleşebilmesi için de hükümetin yoğun bir iş gücüne gereksinimi vardı. Mizrahi Yahudileri de bu gereksinimi karşılıyordu.[56]

Aradan bunca yılın geçmesine rağmen Mizrahi Yahudileri hâlâ yeni devletlerinin kendileri için uygun gördüğü mesleklerin kendilerine sunduğu düşük toplumsal konumdan kendilerini kurtaramamışlardır. Onların sosyal yaşamda uğradıkları bu başarısızlık ve yarattığı düş kırıklığı, 1948-1977 yılları arasında iktidarda bulunan İşçi Partisi'nin ülkede elde ettikleri siyasi üstünlüğü yitirmesi ile sonuçlanmıştır. Daha sonraki yıllarda, Mizrahi Yahudileri arasında yaygınlaşan neo-Siyonist kökten dincilik ise İsrail'de teokratik bir rejim kurmayı amaçlamaktadır.

Mizrahi Yahudilerinin, kendilerinin Filistinlilerin yerini alan ucuz iş gücü olarak kabul edilmeleri karşısında yapabilecekleri fazla bir şey yoktu. Mali yönden herhangi bir kaynaklarının bulunmaması onları, genelde Araplar, özelde ise Arap Yahudiler hakkında ırkçı ve küçümseyici görüşlere sahip Doğu Avrupalı Yahudilerin yönetimi altında olan devletin asimilasyon mekanizmasının gücü karşısında mülteciler konumuna indirgiyordu. Eğitim, konut, istihdam ve toplumsal refah ve toplumsal yaşamı ilgilendiren her konuda, bu resmi görevlilerin kendileri hakkında vereceği kararlara bağımlıydılar.

Ancak bu tür davranışlara maruz kalan tek grup Mizrahi Yahudileri değildi. Soykırımdan kurtularak 1948'den sonra İsrail'e gelen

---

56 Sivirsky ve Bernstein, alıntı Ram (ed) 1993 s. 120-147 (İbranice).

diğer Yahudiler de asimilasyon görevlileri tarafından benzer bir muameleye maruz kalmışlardı. Soykırımdan sağ kurtulanlar, onları ve yaşamış oldukları tüm deneyimi Siyonizm'in ve onun kahramanca mücadelesinin tam bir antitezi olarak gören yerli İsrailliler tarafından özellikle aşağılanıyorlardı. Arap Yahudiler gibi bu Avrupalı Yahudiler de oldukça katı bir tavırla, her ne kadar arada fiziksel bir benzerlik olmasa da, kendilerinde toplama kamplarıyla ilgili çağrışımlar uyandıran kamplara gönderiliyorlardı. Bu Yahudiler ayrıca dezenfeksiyon ve doktor muayenesi gibi aşağılayıcı bazı işlemlere tabi tutuluyorlar ve toplu halde üstlerine DDT gibi deterjanlar püskürtülüyordu. Ancak bir kez İsrail'e ayak bastıktan sonra, Almanlardan alınan tazminatlar sayesinde daha iyi bir yaşama kavuşabiliyorlardı. Iraklı Yahudiler, ekonomik becerilerinden dolayı diğer Arap Yahudilerden daha iyi durumdaydılar ve oradan oraya dolaştırılmayı, arzu etmedikleri yerlerde yerleşmeye yönelik baskıları ya da vasıflarına uygun olmayan işlerde çalıştırılmayı reddedebilme özgürlüğüne sahiptiler.

Hükümet tarafından düşman Arap ülkeleriyle birlikte inşa edilen kentsel gelişim bölgelerine itilen Kuzey Afrikalı Yahudiler, çoğunlukla vasıfsız işçilerdi. Amaç, ağırlıklı olarak kıyı bölgelerde bulunan kentsel merkezleri tercih eden Yahudi topluluğunu yaymak ve 1948 savaşından sonra Filistinli mültecilerin sızmasını önlemek üzere meskun bir tampon bölge oluşturmaktı. Kuzey Afrika'dan gelen Yahudilerden bazılarına, geçmişte karma nüfusun yaşadığı Filistin kentlerinin, artık boşaltılmış ve terk edilmiş bulunan mahallelerine yerleşmeleri önerildi. Bu davranış İsrail'in, sahipleri ülke dışında bulunan mülklerin ilgili merci tarafından korunacağı konusunda verdiği güvence ile açıkça alay ettiği anlamına geliyordu. Sahipleri ülke dışına sürülen ganimetlerin en değerli bölümlerine, kamu mercileri ve onların ardından da kibutz yöneticileri tarafından el konulmuştu. Kalan bölümler ise, Kuzey Afrikalı Yahudilerin doldurdukları kenar mahalleler haline geldi.

İsrail'deki kalitesiz toplu konutların büyük bir bölümü Arap Yahudilere verildi. Üstelik bir ücret karşılığında... Kiracıların kendilerine tahsis edilen bu konutların kira bedelini krediler, ipotekler ve teminatlar aracılığıyla devlete ödemeleri gerekiyordu. Binaların

bazıları son derece küçük dairelerden oluşuyordu ve başlangıçta geçici konutlar olarak kullanılmaları tasarlanmıştı (benzer bir biçimde, 1980'li yıllarda İsrail'e getirilen Etiyopyalı Yahudiler de "geçici" olarak karavanlara yerleştirilmişlerdi ve bugün bile buralarda son derece sağlıksız koşullarda yaşamlarını sürdürüyorlar). Arap Yahudilere tahsis edilen bu apartman daireleri, daha önceki yaşadıkları Kuzey Afrika ülkelerinde sahip oldukları ve onlar için son derece değerli açık alanları sunan avlulu evlerden sonra, yaşamlarında son derece tatsız bir değişim yaratıyordu. Büyük aileler artık neredeyse bir kutuyu andıran kasvetli mekanlarda yaşama zorlanıyorlar ve zaten geleneksel aile yapılarının ve hiyerarşilerinin bozulması sonucu büyük bir huzursuzluk içinde bulunan bu insanların yaşamlarındaki gerginliği daha da artırıyordu. Eski kuşak, kendilerini çevreleyen bu yeni ortamla iletişim kurmakta zorlanıyor, yeni kuşak ise, yaşadıkları bu yeni toplumla anlamlı bir iletişim kurabilmek için gerekli eğitimden ve maddi olanaklardan yoksun bir yaşam sürdürüyordu. Bu olumsuzluklar, İsrail'de işlenen adi suçların büyük bir bölümünün neden Kuzey Afrikalı Yahudiler tarafından işlendiğini de açıklamaktadır.

Kuzey Afrikalı Yahudilerin durumu, özellikle işsizlik oranının çok yüksek olduğu ilk on yıllık dönem içinde daha da bozuldu. Histadrut'un Eşkenaz Yahudilerinin ırkçı tavırlarından ister istemez etkilenmesi sonucu, Arap Yahudiler, istihdam edilen diğer iş gücüne sağlanan hizmetlerden ve menfaatlerden yararlanamadıkları gibi, aynı türdeki işler için eşit ücretin ödenmesi konusundaki taleplerinde de sendikadan herhangi bir destek alamadılar. Asimilasyon mekanizmasında yer alan diğer görevliler için olduğu gibi Histadrut açısından da Arap Yahudiler, ilkel bir kültüre aittiler ve modernleşme konusunda herhangi bir ilerleme kaydedebilme şansları yok denecek kadar azdı.

Eğitim sistemi ise, genç kuşaktan, kendi geçmişleri ve kökenleriyle ilgili tüm unsurları göz ardı etmelerini talep ediyordu. Bugün ABD'de oldukça tanınmış bir akademisyen olan Ellah Habib Shoat, Irak'tan gelmiş genç bir göçmen olarak İsrail'e geldiği ilk yıllarda, aynanın karşısına geçip İbranice'yi Arap kökenlerini belli etmeyecek bir lehçeyle telaffuz edebilmek için nasıl uğraştığını an-

latmaktadır. Arapça konuşmanın yanı sıra Arap görenekleri ve kıyafetleri de yasaklanmıştı. Bunun yerine göçmenlere bol bol Siyonist endoktrinasyon içeren, ancak onları toplumsal değişime ve ilerlemeye hazırlamakta yetersiz kalan, ikinci sınıf bir eğitim veriliyordu.

Tarımsal üretimin genişletilmesinde de Mizrahi Yahudilerin emeğine gereksinim duyuluyordu. Kendilerine *yaldei huz* (dışarıdan gelen çocuklar) adı verilen ve ebeveynlerinden ayrılmaları koşuluyla kabul edilen küçük çocuklar dışında Eşkenaz kibutzlarına davet edilmiyorlardı. Öte yandan, kibutzlara alınan bu çocuklara, en başta Faslı Yahudiler olmak üzere Mizrahilerin diğer üyelerine sağlanmayan düzeyde toplumsal hareketlilik ve entegrasyon fırsatı sağlanıyordu. Mizrahi Yahudileri genellikle kibutz hareketi tarafından tercih edilmeyen bölgelerde kolektif tarım faaliyetlerinde görevlendiriliyorlar ve narenciye bahçelerinde ve diğer tarımsal projelerde çalışıyorlardı.[57]

İnşaat endüstrisinde yer alan birkaç kişi, inşaat şirketlerinde yönetici ya da şirket sahibi gibi konumlar elde ederek yoksulluktan kurtulmayı başardılar. Ancak büyük bir bölümü olumsuz koşullarda yaşamlarını sürdürdüler. Kamu hizmetleri sektöründeki görevlilerin modernleşme konusunda yanlış kuramlardan yola çıkarak toplumsal eşitsizliği desteklemeleri nedeniyle bu kısır döngü, büyük ölçekli bir sosyal refah sistemi tarafından da destekleniyordu. Bu eşitsizlik, Eşkenazların kapitalist çıkarlarına hizmet etti. Kuzey Afrikalı işçilere ödenen düşük ücretler yoluyla sağladıkları büyük kazançlar, en hafif ifade ile bu gelir eşitsizliğinin görmezden gelinmesinde bir teşvik unsuru oldu. Sonuçta, 1970'li yılların başlarında yönetim kadroları Mizrahi Yahudilerine kapandı. Bu dönemde kamu sektöründe faaliyet gösteren (toplam otuz üç) inşaat şirketinden yalnızca birinde Mizrahi Yahudiler üst düzey yönetimde yer alıyorlardı.[58]

Yönetim kadrolarıyla birlikte devlet kadrolarında da üst düzey pozisyonlar Arap Yahudilerine kapalıydı. Bu gerçek de söz konusu durumun, ana akım içinde önde gelen Yahudi toplumbilimcilerinin

---

57 Sivirsky 1981 (İbranice); Smooha 1981.

58 Sivirsky ve Bernstein 1993, s. 132.

öne sürdüğü gibi Mizrahi Yahudilerinin ilkelliği ile ilgili ontolojik bir sorundan değil, uygulanan ayrım siyasetinden kaynaklandığını açıkça göstermektedir. O dönemde Yemenli Yahudiler, olumsuz önyargılardan, diğer gruplara kıyasla daha fazla etkileniyorlardı. *Haaretz*'in önde gelen köşe yazarlarından Amos Elon, bu konuda şöyle yazmaktadır: "Onlar, tüm göçmenler arasında en fazla sorun çıkartan grubu oluşturuyorlar". Elon, Arap Yahudilerin çalışkanlıkları ile ilgili genel kanıyı da sarsmak istiyordu.[59] Arap ülkelerinden gelen diğer göçmenlere karşı da olumsuz bir tavır içindeydi. İki yıl sonra, Nisan 1953'te Elon, Tunuslu Yahudilerin İsrail'e getirilmelerinin altında yatan mantığı sorguladı.[60]

Bu tür önyargılardan etkilenen topluluklar salt Arap Yahudilerden oluşan bir parti kurmayı denediler ancak bu girişim de kısa süre içinde farklı etnik gruplar arasındaki bölünmeler sonucu başarısızlığa uğradı. Örneğin, Yemenli Yahudiler, kendi partilerini Knesset bünyesinde oluşturdular.[61] Arap Yahudilerinin toplumsal ve ekonomik konularda yaşadıkları düş kırıklıklarının çözümüne yönelik siyasi bir çerçeve en sonunda, Polonyalı bir Yahudi olan Menachem Begin'in başkanlığındaki ana muhalefet partisi Herut tarafından gerçekleştirildi.

Ayrımcılığa yönelik aynı örüntüler, 1956'dan sonra İsrail'deki Filistin azınlığa karşı da uygulandı. Askerî rejimle işbirliğini öngören siyasetleri ve bir Yahudi devletinde bir Filistin vatandaşı olmanın yarattığı güçlükler, ülkede yaşayan Filistinliler arasında çeşitli tepkilerin ortaya çıkmasına neden oluyordu ve bu tepkilerin hemfikir oldukları nokta, bir yandan Filistinli kimliğini korumak ama aynı zamanda diğer vatandaşlarla eşit haklara sahip birer İsrail vatandaşı olmaktı. Bazıları komünizmin toplumsal bir devrim gerçekleştirebileceğini, milliyetçiliğin ikincil bir konuma geleceğini ve böylece herkese eşit haklar sağlanabileceğine inanıyordu. Diğerlerinin Komünist Parti'ye katılmalarının altında yatan nedenler bu denli diğerkam değildi. Enternasyonalist söylemi, farklı bir biçimde dile getirmeleri hiç şüphesiz İsrailli yetkililerle ciddi sorunların ortaya çıkmasına yol açabile-

59 Haaretz, 28 Aralık 1951
60 Haaretz, 29 Nisan 1953
61 Haaretz, 28 Aralık 1951.

cek, daha derinde yatan güçlü ulusal beklentilerini gizlemek üzere kullanıyorlardı. Komünizme bağlılık, parti kanalıyla mesleki yönden destek almayı ya da en azından, resmen olmasa da uygulamada hukuk ve tıp alanlarının men edildiği İsrail'deki Filistinlilere Doğu Bloku ülkelerinde yüksek öğrenim görebilme ve meslek edinme imkânı sağlayabiliyordu.[62] Diğerleri ise siyasi geleceklerini Siyonist partilere bağladılar ve kendi uydu partilerini kurdular ya da mevcut partilere üye olarak katıldılar. Böyle bir davranış görünürde çıkarlarını korumalarına yardımcı olabilirdi ancak gerçekte, bir bütün olarak Filistin halkının çıkarlarına–komünizmle kıyaslandığında- çok az katkı sağlayabildi. Böylece 1967'de Komünist Parti, Filistinli azınlık açısından ülkedeki en önemli siyasi güç durumuna geldi.

İsrail vatandaşı Filistinlilerin çok küçük bir bölümü *fida'i* hareketinin temsil ettiği Filistin milliyetçiliğine açıkça bağlılığını ilan ederek İsrailliilerle doğrudan karşı karşıya gelmeyi tercih etti. 1959'dan sonra, *Al-Muqawwama* İsrail'deki Filistinliler arasında büyük bir taraftar kitlesi toplamayı başardı. Tawfiq Zayad ve Emil Habibi gibi İsrail Komünist Partisi'nin radikal liderleri, mültecilerin ülkeye geri dönüş haklarını savunduklarından ya da askerî rejimin sona ermesine yönelik bildiriler dağıtmaları nedeniyle düzenli aralıklarla hapsedildiler sorguya çekildiler ya da işkence gördüler. Bu tür gösteriler, İsrail hükümetinin, Celile yakınlarında yeni kurulacak olan Carmiel adlı Yahudi şehrinin inşasında kullanılmak üzere Arap köylerinden 5.000 dönümün üzerindeki araziyi kamulaştırması üzerine 1961 yılında doruk noktasına ulaştı.

Böyle bir ortamın içinden, 1959 yılında *al-Ard* (*toprak*) adlı bir grup doğdu. Bu grubun eylemi, Nasır'ın Batı düşmanı retoriğini andırıyordu ve grup üyeleri "gerici rejimlere" karşı mücadelesinde Nasır'ı desteklemeye and içmişti. İşgal altında olarak kabul ettikleri Filistin'de bir anlamda bu düşüncelerinin kabul edilmesi için gayret gösterdiler. Bununla birlikte, Filistin'in bölünmesi konusunda Kasım 1947'de alınan 181 Sayılı BM Kararı'nı yeni jeopolitik çözüm olarak desteklediler. Bu gruba faaliyet yasağı getirildi ve üyelerinin bir bölümü tutuklandı, bir bölümü ise ülke dışına sürüldü.[63]

---

62 Kauffman, 1997

63 Zureik 1979

Siyasi İslam 1967 öncesi dönemde henüz emekleme aşamasındaydı. Genelde siyasi İslam'ın yükselişe geçmesinin altında yatan nedenler, sosyo ekonomik güçlükler, devletin toplumsal refah konusunda etkin siyasetlere sahip olmaması ve seküler eylem alternatiflerinin zayıflaması gibi etkenlerin kombine bir biçimde ortaya çıkması ile açıklanabilir. Ortadoğu'daki her İslami hareket benzersiz bir niteliğe sahiptir ve dinsel unsurun önüne geçen kendine özgü ulusal ya da toplumsal bir gündemi bulunmaktadır. İsrail ve Filistin durumunda, özellikle 1980'li yıllarda ulusal gündem dinsel gündemden daha güçlü olmasa bile, en azından onun kadar güçlüydü.

Tuhaftır, İslamcı görüşlerin yükselişi, özellikle Papa VI. Pius'n 1964 yılında İsrail ve Filistin'i ziyaretinin ardından ivme kazandı. Genç Hıristiyanlar tam bir coşku içinde bu ziyarete hazırlandılar ve özellikle Celile'de (Galilee) dernekler ve etkinlik merkezleri kurdular. Bu şevk daha sonra Müslümanlara da geçti ve onlar da dinsel etkinliklere ağırlık vermeye başladılar. Bu etkinliklerin elde ettiği en büyük başarı, Celile'nin Filistinlilere ait bölümünde ve Küçük Üçgen bölgesinde işsiz ve gizli işsiz konumundaki nüfus arasında büyük bir canlanmaya yol açması oldu. Arap dünyasında erkeklerin sakal uzatmaya başlamaları, geleneksel giyim tarzlarının benimsenmesi ve İslami siyasetlere karşı artan ilgi (örneğin, Nasır'ın Mısır'daki Müslüman Kardeşler örgütüne yönelik olumsuz tavrının açıkça eleştirilmesi) bu yeni görüngünün birer parçası idiler. Baş Müftü Şeyh Ahmed Abdullah'ın gayrı resmi halefi, bu olayların gerisindeki en büyük isimdi. Bu şahıs ayrıca bölgede daha çok sayıda caminin inşası için de fon topladı.

ARADA KALANLAR: BEDEVİLER VE DÜRZİLER

Bedeviler ve Dürziler, Doğulu Yahudiler ile Filistinliler arasında, araştırmacıların Filistin toplumuna dahil ettikleri ancak geçmişte ve olasılıkla bugün de diğer gruplardan kesinlikle ayrı iki grup, iki etnik azınlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada ele aldığımız dönem boyunca kendilerini ayrı gruplar olarak tanımladılar ve resmen de ayrı gruplar olarak tanımlandılar.

Onlara göre siyasileşme, uzlaşma ve işbirliğinin sunduğu cazibe ile direnmenin yönelttiği tehditler arasında güvenlikli bir biçimde

dolaşabilmek anlamına geliyordu. Bedevi yaşamı ve kültürü 1831 ile 1948 yılları arasında çok az değişime uğradı. Bir önceki yüzyılda, Mısırlı yöneticiler tarafından Sina Yarımadası'ndaki merkezlerinden Filistin'e giriş yapmaları konusunda kendilerine izin verilmesi (1831-40) sonucunda sayıları artmıştı ve özellikle Osmanlı reformlarından sonra bölgede varlıklarını sürdürmüşlerdi. Osmanlı döneminin sonlarına doğru ülkenin doğusunda ve kuzeyinde göçebe yaşam biçimlerini sürdürdüler. Ancak 1900'den sonra göçebe ve yarı göçebe Bedevi aşiretleri özellikle güneyde al-Naqab ya da Negev'de yoğunluklu olarak yaşamaya başladılar.

Yirminci yüzyılın başlarında seksen aşiret, merkez olarak işaretlenen yedi farklı beldede tescil edilmişlerdi. Bu ilkel yapı 1948 yılına kadar değişmedi. 1047'de Filistin'in güneyinde 80.000 Bedevi vardı. Ancak İsrail'in sürgün siyasetinden onlar da kurtulamadılar ve savaş rüzgarları dindiğinde, geride yalnızca 13.000 Bedevi kalmıştı. Negev'e doğru yayılmış durumdaki Bedeviler, üç bölgede yirmi aşiret bazında yeniden gruplandırıldılar. Aşiret reislerinin aşiretteki genç erkekleri İsrail ordusuna göndermeyi kabul etmeleri koşuluyla Bedevilere diğer Araplardan daha iyi yaşam koşulları sağlanacağı konusunda vaatlerde bulunuldu. Bununla birlikte, Bedevilerin büyük bir bölümü açısından bu vaatler yerine getirilmedi. (Bir bölümü 1960'lı yıllarda İsrail'in kuzeyine yeniden yerleştirildiler. Bunların yaşam koşullarının güneydekilerden daha iyi olduğu söylenebilir ancak her halükârda yaşam koşulları, ortalama bir Filistin vatandaşına sağlanan yaşam koşullarından daha iyi değildi.)

Bedevilerin varlığından dolayı Negev, İsrail'de modernleşme çılgınlığından göreceli olarak kurtulabilmeyi başaran tek bölge olmuştur. Develer, koyun ve keçi sürüleri hâlâ Bedevi yaşamının en önemli unsurları idi. Bununla birlikte, tarım ve yarı-proleterleştirme, İsrail'de yaşayan diğer Filistinli topluluklarda olduğu gibi Bedevilerin yaşamını da, 1950'li yılların sonlarına doğru etkilemeye başladı ve bu süreçte Bedevilerin bir bölümü göçebe yaşamdan yerleşik düzene geçtiler. Bu on yılın ikinci yarısı özellikle kurak geçti ve ardı ardına beş yıl süren kuraklık Bedevilerin çoğunu, hükümetin en sonunda yerleşime izni verdiği birkaç köyün bulunduğu ülkenin kuzeyine göç etmeye zorladı. Güneyde yaşayanlar ise, tarım, inşaat ve bakım sek-

törlerinde vasıfsız işçi olarak iş bulmak uğruna, kırsal yaşamlarından vazgeçmek zorunda kaldılar.

Dürziler ise, işbirliği ve uzlaşma konusunda daha başarılı bir örnek sunmaktadırlar. Dürzilik, Şii İslamlığın uzantısı olan dinsel bir mezheptir. İsrail'de ise Dürzilik ayrı bir din olarak görülür ve İsrail'de yaşayan Dürzilerin toplu halde ibadet biçimleri, diğer Ortadoğu ülkelerinde yaşayan benzer cemaatlerinkilerden farklıdır (İsrail'in yanı sıra, Lübnan, Suriye ve Ürdün'de de Dürzi cemaatleri yaşamaktadır). 1948 savaşı sırasında, güçler dengesinin değiştiğinin ayrımına varan cemaatin ileri gelenleri, Yahudi devletiyle bir ittifak anlaşması imzaladılar. Tam vatandaşlık hakları ve devlet tarafından sağlanan imtiyazlar göz önünde bulundurulduğunda, bu anlaşmanın İsrail toplumunda yaşayan Dürzilere birinci sınıf vatandaşlık hakkı tanıması gerekirdi. Oysa Dürzilere orduda yalnızca belirli birliklerde yer verildi ve sosyo-ekonomik açıdan çoğu Yahudi vatandaşıyla eşit bir konumda yer almadılar. Buna rağmen, liderlerinin büyük bir bölümü İsrail ile uzlaşma ve işbirliği içinde bulunmayı sürdürdüler.[64] Ürdün Nehri ile Akdeniz arasında yaşayan diğer grupların çoğu hatta çoğunluğu gibi, onların da geçmişle hesaplaşmaları 1967 savaşıyla yaşanan dönüm noktasından sonra gerçekleşmiştir.

64 Firo 1999

BÖLÜM 6

BÜYÜK İSRAİL VE İŞGAL ALTINDAKİ FİLİSTİN: YÜKSEK POLİTİKALARIN YÜKSELİŞİ VE ÇÖKÜŞÜ (1967-1987)

1948 ile 1967 savaşları arasındaki dönemde politika, doğuda Ürdün Nehri ile batıda Akdeniz arasındaki bölgede yaşayan herkesin yaşamını tüm vahşetiyle eline geçirmişti. Her zamankinden daha militarist ve milliyetçi bir kimlik kazanan seçkinci politikalar, gerek Filistinlilerden, gerekse Yahudilerden tam bir dikkat, düzenli katılım ve kayıtsız şartız sadakat bekliyordu. Bireylerin yaşamlarına yukarıdan gelen müdahalelerden uzakta az çok kurtarılmış bölgeler bulunuyordu. Her iki tarafın siyasi seçkinleri, daha önce görülmemiş ve ileride de bir kez daha karşılaşılmayacak bir biçimde kendi toplumları üzerinde baskı oluşturmuştu. Karşı çıkanların sesleri derhal bastırılıyordu ve her şeye rağmen birlikte yaşamaya yönelik güdüler, neredeyse tümüyle ortadan kalkmıştı. Öte yandan aynı dönemde seçkinci politikaların insanların yaşamında önemlerini yitirmeye başladıklarına da şahit oluyoruz. Bu durum özellikle 1973 savaşının ardından kendini göstermeye başladı. Merkezi bir konumda yer almayan çoğu grup için politika, devletle ya da ulusal seçkinlerle etkileşimlerini sağlayan bir aygıt olmanın ötesinde herhangi bir anlam taşımıyordu. Dışlanmış bir konumda yer alan grupların büyük bir bölümünün, aynı zamanda ekonomik açıdan da büyük bir yoksunluğu yaşıyor olmalarından dolayı, bu insanların başlıca kaygıları, gündelik yaşamlarını idame ettirebilmekti. Gelenek ve kültür, katı gerçeklere karşı bir dayanak noktası ya da bir savunma mekanizması işlevini görmeyi sürdürdü.

Halk ile siyasi seçkinler arasındaki bu mesafe, Filistin toplumundan daha belirgin bir biçimde kendini göstermiyordu. Bu durumun en iyi örneğini, var olabilmenin aynı zamanda işgalin siyasi gerçeğine karşı hayatta kalabilme mücadelesi anlamına geldiği Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde görüyoruz. Bu bölgelerde yaşayan topluluklar için askerî yönetim, yoksullarla zenginleri birleştiren travmatik bir deneyimdi. Politikadan uzak durma eğilimi, mülteci kamplarında kendini daha da belirgin bir biçimde gösteriyordu. Ancak bu durum, işgal altındaki bölgelerdeki mülteci kampları için geçerli değildi. Arap ülkelerinde kurulan mülteci kamplarında yaşayan kişiler, siyasi liderlerin, kendilerini içinde bulundukları olumsuz koşullardan kurtarabileceklerine yönelik umutlarını yitirmişlerdi ve İsrail'deki Filistinli cemaati gibi onlar da bir azınlığın kendi adlarına köktenci politikalar benimsememesine izin veriyorlardı.

Dönem, Haziran 1967 savaşıyla başladı. Bu savaşa eşlik eden ve İsrail'de yaşayan Yahudiler açısından apokaliptik ve coşkulu, Arap dünyası açısından ise travmatik ve bozgunluk içeren toplumsal histeri, zamanla silinerek yerini daha sakin ve gerçekçi bir değerlendirmeye bıraktı. Zaman içinde İsrail'deki Yahudi toplumunun giderek artan bir bölümü, altı gün savaşının yaşamları üzerinde yarattığı olumsuz etkileri ciddi bir biçimde gözden geçirdi. Öte yandan, genelde Arap toplumları ve özellikle Filistinliler bu savaşı, 1948 felaketini yaşamlarının en belirleyici olayı olarak merkeze alan bir perspektif içinde değerlendirmeyi başardılar.

HAZİRAN 1967 SAVAŞI

Sina kampanyasının sona ermesinin ardından her iki tarafta da ortaya çıkan savaş retoriği, İsrail ile Arap dünyası arasında yeni ve şiddetli bir savaş dalgasının habercisi oldu. Bir önceki dönemde, 1948 ile 1956 yılları arasında yaşanan çatışmanın aksine bu retorik, barış girişimleri tarafından desteklenmiyordu. Tersine, gelişen bu savaş retoriğine bir silahlanma yarışı eşlik ediyordu ve İsrail askerî gücünü nükleer silahlarla arttırmaya başladı. Arap tarafında ise silahlanma yarışı, yeni silahlar satın alma yoluyla ordunun yoğun bir biçimde modernleştirilmesi ve güvenlik bütçelerinde kaydedilen büyük şişkinlik ile kendini gösteriyordu. Her iki tarafta da, toplu imha silahlarına yapılan yatırımlar, sosyal ve ekonomik gereksinimlerin üzerinde ülkelerin en büyük önceliği olarak yer alıyordu. Bazı ülkeler, önceliklerini bu şekilde belirlemelerinin bedelini çok ağır ödeyeceklerdi. Sağlam ekonomik ve sosyal politikaların olmayışının yol açtığı boşluk, büyük bir memnuniyetle Filistinliler yönünde siyasi İslam tarafından, İsrail yönünde ise Yahudi fundamentalizmi tarafından dolduruldu. Savaşın yol açtığı toplumsal histeri sona erdiğinde, bu politikaların elde ettiği şeffaf biçimde muğlak ve düş kırıklığı yaratan sonuçlar, siyasi fundamentalizmin daha da güçlü bir biçimde yükselmesine yol açtı. Kendi dinleriyle ilgili köktenci yorumlar geliştiren karizmatik liderler, kendilerini kolayca yeni çözümler getiren öncüler olarak kabul ettirebildi, içinde bulundukları zor dönemlerde kendi toplumlarına birer esin kaynağı oldu ve yol gösteren birer lider olarak benimsendiler. Bu liderlerin siyasi platformda merkezi figürler olarak karşımıza çıkmalarına şaşırmamak gerekiyor.

1967 Mayıs'ının ortalarında, retorik eyleme dönüştü. İsrail, hâlihazırda Sina Yarımadası'nda bulunan Mısır ordularının, daha önce imzalanan anlaşmaları çiğneyerek sınırı aştıklarının anlaşılması üzerine, 14 Mayıs'ta kaygılı bir bekleme sürecine girdi. Mısırlı lider Cemal Abdül Nasır, İsrail-Suriye sınırında durumun daha önce görülmemiş boyutlarda bozulması üzerine, saldırgan bir politika izlemeye başlamıştı. 1949 yılında imzalanan ateşkes anlaşmasında tarafsız bölge olarak tanımlanan bu alanın kimin kontrolü altında olacağı konusunda uzun bir süredir devam eden gerginlik, Ocak 1967'de tırmanmaya başlamıştı. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu gerginlik, her iki ülkeye ait olan suyun bir akifer inşası ile İsrail'e kanalize edilmesi ve Suriye'nin bir misilleme eylemi olarak suyun güneye doğru akışını olabildiğince azaltmak üzere çeşitlendirme projeleri geliştirmesi sonucu başlamıştı. Nisan 1967'de, her iki tarafın tankları ve uçakları ile katıldığı küçük çapta bir savaş patlak verdi ve bu çatışmalar, İsrail Hava Kuvvetleri'nin Şam semalarında yıkıcı bir gövde gösterisine girmesi ile doruk noktasına ulaştı.[1]

Mısır'ın Sina Yarımadası'na çıkartma yapması, ülkesi üzerindeki baskının hafifletilebilmesi amacıyla Suriye'de dönemin savunma bakanı Hafız el-Esat'ın umutsuz bir biçimde yardım istemesi üzerine gerçekleşti. Esat'ın Sovyet danışmanları ona İsrail'in Suriye'ye yapacağı taarruza yönelik hazırlıkları konusunda yanlış bilgi vermişlerdi. Şam'da panik baş gösterdi ve üst düzey siyasi müzakereler sonucunda Mısır, Suriye ve Ürdün arasında askerî bir ittifak oluşturuldu.

Levi Eshkol yönetimi altındaki İsrail hükümeti, bu ittifaka ihtiyat güçlerini seferber ederek ve İsrail-Mısır sınırındaki İsrail ordusunu takviye ederek yanıt verdi. Nasır ise, İsrail'in bu hamlesine karşı Tiran Boğazı'nı kapattı ve İsrail'in güneydeki Eliat Limanı'na ulaşan deniz trafiğini bloke etti. Tereddüde düşen Eshkol, İsrail radyosunda yaptığı konuşmalarda İsrail ordusunun misillemede bulunacağı vaadinde bulundu ve zayıf performansından dolayı ülkede daha da geniş bir paniğe yol açtı. Ben-Gurion, onun bu beceriksizliğinden ustalıkla istifade etti. Ben-Gurion olasılıkla Eshkol'un zayıf imajından yararlanarak siyasi gücüne yeniden kavuşmayı arzu ediyordu. Ancak bu dönemde kendisi de etkili olamayacak düzeyde zayıf ve

---

1 Morris 1999a, s. 302-345

marjinal bir konuma itilmişti. Bununla birlikte, Eshkol'a yönelik eleştirileri kamuoyunda ulusal birliğe dayalı bir hükümetin oluşturulmasına yönelik talepleri güçlendirdi. 1 Haziran 1967'de Menachem Begin ve Moshe Dayan kabineye seçildiler. Dayan, dört gün sonra, 5 Haziran 1967'de İsrail'in Arap dünyasına indireceği darbeyi organize etmekle görevlendirildi.

İsrail'de bir grup, yaşanan bu genel paniği İsrail halkıyla paylaşmıyordu: Filistinli azınlık. Bunların bir bölümü, ortak bir Arap girişiminin kendilerini özgürlüklerine kavuşturabileceği umuduyla, yeni bir savaş olasılığını destekliyorlardı. Bununla birlikte liderleri, 1948'de yaşanan felaketin bir kez daha yaşanacağını tahmin edebilecek düzeyde gerçekçi düşünebiliyorlardı. *Fida'i* hareketinin liderleri gibi onlar da Arap Birliği tarafından gerçekleştirilen bir kampanyanın Filistin'i kurtarabileceğine pek ihtimal vermiyorlardı.

Nasır'ın kendi yenilgisine yol açacak bir politikayı benimsemesinin altında yatan güdüleri tam olarak açık değildir. Fakat şurası da bir gerçek ki, İsrailli siyasi seçkinlerin önemli bir bölümüne Büyük İsrail düşlerini gerçekleştirebilmeleri için son derece önemli bir koz sağlamıştır.

İsrail ordusu, 1950'li yıllardan bu yana Batı Şeria'nın süratle işgaline yönelik planlar geliştiriyordu. Bu planları böylece eyleme dönüştürebilme fırsatına sahip oldu ve birkaç gün içinde bu amacını gerçekleştirebildi.[2]

Bu planların gerisinde, İsrail akademik çevrelerinin *kurtarıcılar* (*redeemers*) olarak adlandırdığı, işçi hareketinin tam merkezinde ortaya çıkan, stratejik ve milliyetçi unsurların ürettiği bir düşünce biçimi yatıyordu. Buna göre, onların jargonunda Judea ve Samaria olarak geçen Batı Şeria, Yahudi devleti için hayati önem taşıyor ve mutlaka geri alınması gerekiyordu. *Kurtarıcılar*, İsrail toplumunda nereyse efsanevi bir konuma ulaşmış olan ve çoğunluğu yerli kibutz halkından oluşan bir gruptu. Bu grubun üyeleri, İsrail'in 1948'de daha savunulabilir sınırlar edinme fırsatını kaçırmış olduğunu güçlü bir biçimde vurguluyorlardı. Bu grup, aynı zamanda kadim İsrail'in kalbi olan Batı Şeria geri alınmadıkça, Siyonizm dü-

2 Pappe (yayın tarihi: 2003)

şünün tamamlanamayacağına inanan romantik milliyetçilerdi. Fakat, Batı'nın tepkisinden çekinildiği ve Ben-Gurion çok sayıda Filistinlinin ilhak edilmesinin İsrail açısından potansiyel demografik sorunlara yol açacağını fark ettiği için, İsrail bu amacı gerçekleştirmek üzere Haziran 1967'den önce herhangi bir girişimde bulunmadı.

İsrail'in Batı Şeria işgali bu tarihte gerçekleşmedi. Altı gün süren kampanya sonunda Gazze Şeridi, Sina Yarımadası ve Golan Tepeleri'ni kontrolü altına aldı. Tipik bir yıldırım harekatı sonucu, motivasyonu son derece yüksek ve profesyonel askerlerden oluşan İsrail ordusu, şaşırtma tekniklerinden yararlanarak ve Batı teknolojisinin ürettiği üstün donanımlı silahlarını ustalıkla kullanarak, Arap ülkelerinin Doğu Bloku ülkelerinden sağladıkları silahların yetersizliğini kanıtladılar.

İsrail şimdi, Süveyş Kanalı'ndan Golan Tepeleri'nin kuzey noktasına kadar uzanıyordu. Elde edilen bu geniş topraklar, mekan ve toprak tutkusunu artık bir saplantı haline getirmiş ideolojik bir hareketin ellerine geçmişti. İnşaat sektöründeki patlamanın bu ilk yıllarının en büyük özelliği, binlerce kişiye yeni istihdam olanakları ve servet sağlayan canlı ve yoğun inşaat faaliyetleriydi. Ele geçirilen bölgelerin sınırları, sağlam duvarlarla tahkim edildi. Aralarında en iyi bilineni, Süveyş Kanalı'na paralel uzanarak bir tür Maginot hattı oluşturan ve 1973 savaşında İkinci Dünya Savaşı'nda bu hattın oynadığı role çok benzeyen bir işlev gören (ve dönemin Genelkurmay başkanının adının verildiği) Bar Lev hattı idi. Uluslararası anlaşmalar ihlal edilerek işgal altındaki bölgelerde inşa edilen yeni yerleşimleri birbirine bağlayan yollar inşa edildi. İsrail hükümeti ayrıca inşaat alanında faaliyet gösteren girişimcilere oldukça cömert teşvikler sağladı. İsrail ve Filistin'in modern tarihinin her döneminde olduğu gibi bu süratle gelişen ve zenginleşen faaliyet alanı, genelde Filistinlilerin, özelde ise mültecilerin yoksullukları ile tam bir tezat oluşturuyordu.

YAŞAM MÜCADELESİ: 1967 SAVAŞININ ARDINDAN FİLİSTİNLİ MÜLTECİLER

Her şey bittikten sonra, Altı Gün Savaşı olarak da bilinen Haziran 1967 savaşı, Arap dünyasının büyük bir bölümü gibi Filistinlileri de büyük bir şoka uğramış ve tümüyle felç olmuş bir halde bıraktı. Filisin halkı bir kez daha jeopolitik konumdan kaynaklanan kategorik bir bölünme yaşadı. Mültecilerle mülteci olmayanlar arasındaki ikilemin herhangi bir değişikliğe uğramadan varlığını sürdürmesine karşın, Batı Şeria, Gazze Şeridi ve İsrail'de yaşayan diğer insan topluluklarının tek ortak özellikleri, İsrail'in denetimi altında yaşıyor olmalarıydı.

Kamplarda ve diğer mülteci topluluklarında yaşayan Filistinlilerin sayısı, İsrail tarafından yeni ele geçirilen topraklardan kaçarak ya da güç kullanılarak sürgün yoluyla yerlerinden edilen yeni bir insan grubunun katılımıyla daha da arttı. Bu gelişme, 1948'de yaşanana kıyasla daha ufak çapta bir demografik hareketti fakat oldukça güç koşullar altında yaşayan bir toplumun üzerindeki yükü daha da artırdı. 1972 yılında 1.5 milyon mülteci kayıtlara geçirildi ve bunların 650.000'i Filistin, Ürdün, Suriye ve Lübnan'da bulunan on üç büyük mülteci kampına yerleştirildi. Kamplarda yaşayan mülteci sayısı 1982 yılına gelindiğinde yaklaşık 2 milyonu buldu.[3]

1967-68 döneminin başlarında mülteciler henüz UNRWA için belirlenen bölgede yaşıyorlardı. Fakat sonradan sayıları giderek arttı ve *fida'iyyun* faaliyetlerinin etkin olduğu bölgelere yerleştiler. Bir kez BM kararlarında belirlenen esas taahhütlerini (ülkeye geri dönme ve yeniden yerleşim) yerine getiremeyeceği neredeyse kesinleştikten sonra, UNRWA'nın mültecilere sunabileceği fazla bir şey kalmamıştı. UNRWA'nın geliştirdiği yerleşim planları mültecilerin yoğun olarak yaşadığı alanlardaki uzun vadeli gelişim projeleri ile ilişkili olsaydı, BM ve ABD'nin mültecilerin ülkelerine geri dönmelerine razı olması için İsrail'e ısrar etmekten vazgeçmelerinin ardından, asimilasyonu geliştirme fırsatına sahip olabilirdi. Fa-

---

[3] 2001 yılı için belirlenen en güncel rakam, 4.942.121 olmaktadır. Alıntı, Ortak: Parlamenter Orta Doğu Konseyleri Soruşturma Komisyonu – Filistinli Mülteciler, *Geri Dönme Hakkı*, s. 22

kat BM, bu tür projelere yönelik ilgisini yitirdi ve salt bir yardım ajansı olarak varlığını sürdürmekle yetindi.

Bununla birlikte, şu noktayı da vurgulamak gerekiyor: Yeniden yerleştirme, mülteciler açısından tatmin edici bir çözüm değildi. Zira mültecilerin önemli bir bölümü, BM'nin 194 Sayılı Kararı'nda kendilerine söz verdiği biçimde, kayıtsız şartsız ülkelerine geri dönme umudunu taşıyordu. Bu nedenle bir anlamda UNRWA'nın asimilasyonu sağlamada başarısız olması, mültecilerin bu örgütle ilişkilerinin tamamen koptuğu anlamına gelmiyordu. Ajansın, mültecilere vatanlarına dönünceye kadar her türlü yardımı sağlaması bekleniyordu. Çok sayıda mülteci fiilen görev almak üzere UNRWA'ya katılmıştı ve bu durum da ajansa neredeyse Filistinli bir görünüm kazandırmıştı.[4]

Bununla birlikte 1967 savaşından sonra UNRWA'nın politikası, ev sahibi ülkelerin tavırlarıyla birlikte belli bir değişim gösterdi. Ancak tüm bu değişimler, mültecilerin umutsuz ekonomik ve sosyal konumlarında herhangi bir düzelmeye yol açmadı. 1967 sonrası döneme ilişkin istatistikî veriler ışığında, örneğin "umutsuz" gibi sıfatları daha somut terimlerle açıklayabiliriz. Bu çerçevede, UNRWA'nın bütçesini incelediğimizde, organizasyonun her mülteci için yılda 13 dolar harcamış olduğunu görüyoruz. Uygulamada bu, mültecilerin yaşamlarında et, meyve ya da sebze gibi temel gıda maddelerinin bulunmadığı anlamına geliyordu. Mülteci kamplarında yaşayan insanlar, un, şeker, pirinç, bakliyat ve zeytinyağı gibi gıdalarla, günde 1.500 kalori ile yaşamlarını sürdürmek zorundaydılar. BM, sağlık alanında kişi başına yılda dört doların altında, eğitim alanında ise kişi başına yılda on iki doların altında bir bütçe ayırabiliyordu. 1967'den sonra ise, BM'ye yeterince bağış yapılmaması nedeniyle bu rakamlar daha da azaldı. UNRWA Başkanı 1966'da yaptığı açıklamada şöyle diyordu: "Biz bu insanlara ancak asgari yardım yapabiliyoruz." Bu "asgari yardım" ile yaşam mücadelesi veren nüfus, "insan yaşamı için en temel gereksinimlerden yoksun mekanlarda, karanlık mahzenlerde, her tarafı dökülen enkaz halindeki apartman dairelerinde ya da ağzına kadar dolu barakalarda ve kulübelerde yaşıyorlar ... Mülteci kamplarının neredeyse tamamına

4 UNRWA 1984.

yakın bir bölümü ... bir odada beş ya da daha fazla kişinin yaşadığı son derece yoğun bir kalabalığı barındırıyordu. Kamplarda uygun yollar ya da geçitler bulunmuyordu ve kampların çoğu kışları çamura, yazları ise toza gömülüyorlardı."[5]

Ekonomik yoksunluklar sonucu zaten son derece güç olan yaşam koşulları, yerel ev sahibi toplumların düşmanca tavırlarıyla iyice katlanılmaz bir hale geliyordu. Fawaz Turki adlı bir mülteci, anılarında, mültecilere çalışma izni veren görevliden, kötü davranmak konusunda elinde kayıtsız şartsız yetki bulunduğunu düşünen polis memuruna kadar resmi mekanizmanın her cephesinden mültecilere yönelen sataşmalardan, hakaretlerden ve aşağılamalardan söz ediyor.[6] Buna rağmen, bireysel başarı öyküleri de yok değildi. Birkaç yüz mülteci, geçmiş yaşamlarında edindikleri becerileri ya da mesleki fırsatları kamp dışında da değerlendirerek daha iyi yaşam koşullarına ulaşabilmişler, bir diğer mülteci grubu ise ev sahibi ülkelerin giderek büyüyen orta sınıfları tarafından talep edilen becerileri geliştirerek, tuğlacı, alçı ustası ya da elektrikçi olarak istihdam olanaklarına kavuşmuşlardı. Bu kişiler inşaat sektöründe becerilerini yükselterek parlak iş olanaklarına kavuşabildiler.

Bununla birlikte, bir iş sahibi olabilmek, her zaman bireyin yaşam standardında hemen bir düzelmenin ortaya çıkacağı anlamına gelmiyordu. Suriye ve Lübnan'da mültecilerin ekilebilir arazi satın almalarına izin verilmiyordu. Bir mültecinin ev ya da apartman dairesi satın alabilmesi ise neredeyse olanaksızdı. Ürdün'de durum, diğer ülkelerden farklıydı. Toprak satın alma ve gayrı menkul işlemleri konusunda mültecilere herhangi bir yasaklama getirilmemişti ve mülteciler kazandıkları paraları arzu ettikleri biçimde değerlendirebiliyorlardı.[7] Ancak koşulların daha uygun olduğu Ürdün gibi ülkelerde bile, özünde bir tarım toplumu olan mültecilerin büyük bir çoğunluğu yoğun bir yoksulluk içinde yaşıyorlardı. Yine de geçmiş yaşamlarında çiftçilikle geçinen bu kişiler, verdikleri yaşam mücadelesinden zaferle çıkmayı başardılar. Büyük bir bölümü toprak kirasının tamamını ödeyerek gerçekleştirdikleri tarımsal üretim-

---

5 Alıntı, Pamela Ann Smith 1984, s. 150 not 27.

6 Turki 1972, s. 53

7 Plascov 1981.

le kendi kendilerine yeterli bir yaşam kurdular ve olanak bulduklarında hizmet sektöründe de görev aldılar. Lübnan'da bile mülteciler, hasat döneminde kendilerine çalışmaları için izin verilen çok kısa süreler içinde ellerinden geldiği ölçüde çalışıyorlardı.[8]

Suriye hükümeti, mültecilerin toprak satın almalarına izin vermemekle birlikte, en azından onlara inşaat sektöründe çalışma izni sağlıyordu. İnşaat sektörü 1967 savaşından sonra Suriye'de kazançlı bir sektör olarak ön plana çıktı. Bununla birlikte ülkede bu sektörde yerel iş gücü sıkıntısı bulunuyordu. Bazıları açısından, daha kazançlı ve daha farklı sektörlerde istihdam olanaklarına kavuşabilme umutlarından vazgeçmek pahasına dahi olsa, mültecilerin kendilerine sunulan bu fırsattan yararlanmaktan başka seçenekleri yoktu. Çoğu mülteci toplumunda olduğu gibi Filistinli mültecilerin de önemli bir bölümü, inşaat işçiliğinden kazandıkları paraları, onlara farklı bir gelecek sunabilmek üzere çocuklarının eğitimlerine harcadılar. Böylece inşaat ve yapı sektörü, yalnızca Filistin'in ve İsrail'in farklı bölgelerinde değil, aynı zamanda tüm Ortadoğu'da, her mülteci grubunun içinde bulunduğu koşullarda ortaya çıkan değişimlere rağmen, Filistinliler açısından başlıca istihdam alanlarından birini oluşturuyordu.

Ürdün ve İsrail'de, örneğin hafif ve ağır endüstri gibi diğer istihdam alanları da mültecilere açıktı. Bu alanlarda sunulan olanaklar, Ürdün'de İsrail'e kıyasla daha genişti. Yahudi devletinde endüstri ile askeriye arasındaki yakın ilişki, Filistinlilerin sanayi sektöründeki istihdam olanaklarına erişebilmelerini sınırlandırıyordu. Ürdün'de ise, istihdam konusunda herhangi bir sınırlamanın olmaması, mültecilere sunulan istihdam olanaklarının da sınırsız olduğu anlamına gelmiyordu. İstihdam olanaklarının geniş bir yelpazeye yayılmış olmasına karşın, Ürdün'ün yerel kentsel piyasaları, ülkenin küçük kentlerine gelen Filistinli mültecilerin umutlarına karşılık verebilecek denli geniş değildi. Filistinli mülteciler, arayışları hüsranla sonuçlansa bile, genellikle kentsel bölgelerde kalmayı tercih ediyorlardı ve bunun sonucunda kentsel bölgelerin civarında, genellikle mültecilerin geride bıraktıkları kampları bile aratacak düzeyde olumsuz yaşam koşullarının geçerli olduğu gecekondu bölgeleri oluşuyordu. Bu yo-

8 Sayigh, 1979.

ğun kentleşme, yerel ücretlerin önemli ölçüde düşmesine yol açıyor ve istihdam giderek yerini gizli işsizliğe bırakıyordu. İşgücü piyasası tarafından sunulan işler, asgari yaşam koşulları için gerekli olan düzeyin çok altında idi ve mülteciler arasında kamplara geri dönerek UNRWA'nın bordrolarına geri dönme arzusu oldukça güçlenmişti.[9]

Bununla birlikte, tüm Filistinli mülteciler aynı düzeyde yoksun değildiler. Ürdün'deki varlıklı Filistinliler tarafından inşaat sektöründe istihdam edilenler -ki bunların sayısı oldukça yüksekti- daha iyi durumdaydılar. Ancak, Ürdün'deki resmi istatistiklerin Filistinliler ve Ürdünlüler arasında herhangi bir ayrım uygulamamasından dolayı, Ürdün'deki Filistinlileri ayrı bir topluluk olarak kabul etmek, belirsiz bazı sonuçlara ulaşmamıza neden olur.[10]

Filistin'i çevreleyen komşu ülkeler dışında, oldukça etkileyici bireysel başarı öykülerine rastlanmaktadır. Gazeteler, kamplarda edindikleri mesleki becerileri Arabistan'da ve Basra Körfezi'nde sunulan fırsatlara erişebilmek için atlama tahtası olarak kullanan köylülerden söz etmiştir. Bir önceki bölümde belirtildiği gibi, petrol zengini ülkelere göçler, 1950'li yıllarda başladı. Başlangıçta, Filistinlilerin işçi hakları konusunda oldukça bilinçli davrandıklarından ve ARAMCO'da (Arap-Amerikan Petrol Şirketi) ve diğer petrol şirketlerinde ilk grevi başlattıklarından, koşullar fazla elverişli değildi. Bununla birlikte, 1960'lı yılların sonlarına doğru, gelirlerde kaydedilen artış, çalışma koşullarını geliştirdi ve bu alanlarda işçi-işveren ilişkilerinin daha düzgün bir hale gelmesini sağladı. Yaratılan yeni servet, vasıflı Filistinli işçilere olan talebi artırdı. Ulusal Filistin anlatısında bu mültecilerden küçültücü bir biçimde söz edilir. Bu mültecilerin ulusal girişimlere siyasi katılımda bulunmak yerine kişisel zenginliği tercih ettikleri öne sürülür. Bu grup mültecinin bir bölümü, intifada döneminde ulusal kimliklerine geri dönerler ve tüm servetlerini davaya adarlar.[11] Yine de, bu bireyler elde ettikleri başarıları genellikle diğerleri ile paylaşmamışlardır. Kamplardan ayrılanların önemli bir bölümü gençlerden oluşuyordu ve yakınla-

---

9 Tamari 1981

10 Pamela Ann Smith, s. 169.

11 Bu durum, Kanafani'nin *Güneşin Altındaki Adamlar* adlı eserinin 1982 Lübnan Savaşına uyarlaması olan Riad Massarwa'nın *Beyrut Adlı Bir İstasyon* başlığını taşıyan oyununda (Akka: Al-Muwassar 1983) açık bir biçimde vurgulanmaktadır

rını, hatta bazı durumlarda diğer akrabalarını desteklemeyi sürdürseler de, çoğu durumda geri dönmemişlerdir.

Mülteciler, Filistin toplumunun topraksız proleterleriydiler. Yaşamlarının en önemli gayesini bir iş bulmak oluşturuyordu. Kimi durumda bu iş, hasat mevsiminde yerel bir toprak sahibinin tarlalarında tarım işçiliği, kimi durumda ise kamplardaki yardım organizasyonlarına ait atölyelerde ya da ofislerde bir görevden ibaretti. Bazıları, seyyar satıcılıkla geçiniyorlardı. Yaşam mücadeleleri, ev sahibi ülkelerin ekonomilerine ya da bulabildikleri geçici işlere bağlıydı ve kazançları genellikle ortalama bir ailenin geçimini sürdürebilmesi için gerekli olan gelir düzeyinin altındaydı.

Bu arada FKÖ, kamplardaki mültecileri özgürlük mücadelesinde yer alabilecek potansiyel savaşçılar olarak görüyordu. Bu örgüte katılmayı arzu eden mültecilere, askerî eğitimle birlikte temel bir milliyetçi eğitim veriliyordu. Bu hazırlık eğitimlerini başarıyla tamamlayabilenler, topluluk bünyesinde etkin konumlara getiriliyordu. Bazı mülteci kamplarında örgüt, UNWRA ya da ev sahibi ülkeler tarafından sağlanan olanaklardan daha iyi ve özerk sağlık, refah ve eğitim sistemleri oluşturabiliyordu.

Al-Muquawwama, 1967 savaşından çok daha güçlü bir biçimde çıkmayı başararak, tüm Filistin camiasında bir meşruiyet kazandı. Hareketin liderleri bu başarıyı, mücadelenin kendisinin amaçlarından önce geldiğini savunan Franz Fanon gibi düşünürlerin geliştirdikleri kavramları benimseyerek elde ettiler. Bu nedenle FKÖ'nün kuruluş belgesinin sekizinci maddesinde, "Filistin'in kurtuluşu için silahlı mücadelenin bir taktik değil strateji olduğu" vurgulanmaktadır. Mücadelenin kendisi, ulusal kimliğin korunabilmesinin bir yolu olarak görülüyordu ve bunun ötesinde bir başarının elde edilmesine gerek yoktu. Gerçekten de, "kurtuluş" bağlamında vurgulanabilecek herhangi bir başarı söz konusu değildi: FKÖ, vatanının her karış toprağını kurtarma mücadelesine giren, ancak henüz bir sonuç elde edemeyen Üçüncü Dünya'da gerçekleşen birkaç kurtuluş hareketinden biri olarak ön plana çıkmıştı.[12]

12 Bir örnek olarak bkz. Sirhan 1975, s. 91-107.

Hareketin faaliyet alanı, kentsel, burjuva yerleşim bölgelerinden, özellikle Ürdün ve Lübnan'daki kamplara kaydırıldı. Coğrafi yönde bu gelişme, örgüt karargâhının mülteci topluluklarına ve dolayısıyla da İsrail ile olan sınıra yaklaştırılması anlamına geliyordu. Böylece *fida'iyyun*, İsrail'e karşı gerilla savaşını başlatabilecek ve sosyal ve ekonomik hizmetler sunmaya başladıkları mülteci kamplarındaki yaşamın düzenleyici gücü olarak UNRWA ile rekabet edebilecek bir konuma gelmişti. Mülteciler arasında kendilerini, onları yönetebilecek ve koruyabilecek meşru bir otorite olarak kabul ettirdiler. Sınırı aşarak İsrail'e geçebilen savaşçılar olmaları, onların birer kahraman olarak kabul edilmelerini de sağlıyordu. Bununla birlikte yetkileri, özellikle Ürdün ve Suriye'de hayali olmanın ötesine geçemiyordu. Bu bölgelerde yaşayan mültecilerin tamamen tecrit edilmiş olmalarından dolayı, *fida'iyyun*'un gerçek anlamda otoriter bir konum kazandığı tek ülke, ironik bir biçimde Lübnan oldu. Al-Muquawwama'nın etkin bir biçimde otoriter bir konuma gelmesi, 1968 yılında El-Fetih'in öncülüğünde FKÖ'nün liderliğine karşı ayaklanarak, Ahmad al-Shuquairi'yi devirip Yasser Arafat'ı örgütün liderliğine getirmesi ile gerçekleşti.

Darbe FKÖ üzerinde birbiriyle çelişen iki etki yarattı. El-Fetih'e örgüt üzerinde daha sıkı bir kontrole sahip olmasını sağladı. Ancak bu zafer aynı zamanda, el-Fetih bünyesinde yer alan muhalefetin de altını çiziyordu. El-Fetih, FKÖ'yü Leninist çizgide yeniden yapılandırarak örgüt üzerindeki tahakkümünü daha da sıkılaştırdı. En tepede, örgütün icra kurulu olan kabine yer alıyordu. Bu kabine merkez yönetim kurulu olan hükümeti seçiyor ve hükümet de parlamentoyu oluşturan Filistin Ulusal Konseyi'ni (PNC) denetliyordu. Konsey üyelerinin yalnızca yarısı *fida'i* örgütlerinden seçiliyor, diğer yarısı ise meslek örgütlerinin temsilcilerinden oluşuyordu. Bu yasama mekanizmasına, ön-devlet bakanlıkları, yani FKÖ'nün dışişleri bakanlığı olan bir siyasi departman ile ordu, (ilk kez Arap Birliği bünyesinde kurulmuş olan) Filistin Kurtuluş Ordusu ekleniyordu. Örgütün kendine ait bir sosyal yardım hizmeti olan Samed ile kendi Kızılay cemiyeti de mevcuttu. Bu yapı ana hatlarıyla manda dönemindeki Siyonist organizasyonu andırıyordu (bkz. Bölüm 3) .

Samed'in FKÖ tarafından 1970 yılında kurulması, bölgenin başlıca işvereni olarak UNRWA'nın oynadığı rolü zayıflattı. Samed, başlangıçta silahlı mücadelede yaşamlarını yitiren savaşçıların ailelerine yardımcı olmak üzere kurulan bir tür hayır cemiyeti idi. Ancak kısa bir süre sonra özellikle Lübnan, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ndeki işsizlik sorunu üzerinde odaklandı. Sosyal yardım sisteminin bu şekilde ulusallaştırılması, FKÖ'nün mülteciler nezdinde saygınlığını yükseltti ve bu saygınlık, FKÖ'nün İsrail'le barış müzakereleri sürecine mültecilerin ülkelerine geri dönmeleri konusunu dahil etmemesi üzerine 1990'lı yıllarda sona erdi.

Benzer bir biçimde, Kızılay da kamuya salt ambulans ve hastane hizmeti sunmanın ötesinde bir işlev üstlenmiş durumdaydı. UNRWA'nın diğer işlevini, ev eşyaları imal eden atölyeler işletme faaliyetini üstlendi. Bu tür atölyeler, hem halk için istihdam olanağı sunuyor, hem de mobilya, mutfak eşyaları ve giysiler gibi temel gündelik gereksinimleri karşılıyordu.

HALK AYAKLANMASI, GERİLLA SAVAŞI VE TERÖRİZM (1968 – 1972)

1967 savaşının ardından al-Muqawwama'nın doğal faaliyet alanı, işgal altındaki Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nin kurtarılmasına yönelik mücadele üzerinde odaklandı. Başlangıçtaki strateji, işgal altındaki bölgelerde içeriden bir gerilla savaşını başlatmaktı. Bu amaçla Arafat bizzat kırsal bölgeleri dolaştı ve Maoist pratiklerden ideolojilerden esinlenerek böyle bir ayaklanma için kırsalda bir üs kurmak üzere girişimlerde bulundu. Arafat'ın bu girişimleri İsrail tarafından durduruldu. İsraillilerin eline geçmemekle birlikte, bu amacını gerçekleştiremedi. Birkaç ay sonra, Maoist modelin, genelde böyle bir karşılaşma için etkin bir üs temin etmeye hazır olmayan bir halk için uygun bir model oluşturmayacağı anlaşıldı.

Ürdün'ü İsrail'in Kuzey Vietnam'ı haline getirebilecek, diğer bir deyişle, bu ülkenin gerilla taarruzları için bir sıçrama tahtası olarak kullanılmasına yönelik, geçmişte de üzerinde durulan bir fikir yeniden gündeme geldi ve başarıyla da uygulandı. Operasyon, 1967'de başlatıldı ve civardaki askerî tesislere ve üslere yönelik 100 taarruz gerçekleştirildi. 1970'e gelindiğinde düzenlenen taarruzların sayısı 2.000'i

bulmuştu. El Fetih, Ürdün sınırının ötesindeki askerî tesislere ve hedeflere yöneltilen sistematik taarruzlara önderlik etti. İsrail derhal misilleme harekatlarına girişti ancak bunlar her zaman başarıyla sonuçlanmadı. Örneğin Mart 1968'de, (UNRWA'nın mültecileri yerleştirmeyi başardığı birkaç yerleşim merkezinden biri olan) Ürdün Vadisi'ndeki Karameh Filistin yerleşim merkezinde Filistinli savaşçılar, Ürdünlü askerlerin de yardımıyla, büyük bir İsrail birliğini yenilgiye uğrattılar.[13] Karameh'in ardından, binlerce genç adam *fida'iyyun*'a yazıldı.[14] PNC daha sonra al-Muqawwama'nın eline geçti. Al-Shuqairi görevinden azledildi ve kısa bir süre sonra yerine Arafat atandı. Örgütün tüm önemli pozisyonlarına El Fetih üyeleri atandı. İlk olarak 1967'de büyük ölçüde Nasır'ın etkisiyle hazırlanan FKÖ'nün kuruluş belgesi, değişen ideolojisini yansıtacak biçimde yeni baştan düzenlendi. Halkın özgürlük savaşının gerekliliğini vurgulayan ve FKÖ'nün Arap Birliği'nin denetiminden bağımsız hareket etmesi gerektiğini savunan üç madde (sekiz, dokuz ve on) eklendi.

Bu darbeyi, Arafat ile iki eski ortağı Naif Hawatmeh ile George Habash arasında ortaya çıkan anlaşmazlık izledi. Bu anlaşmazlık her ne kadar klasik anlamda bir iktidar mücadelesinden kaynaklanıyor olsa da, aynı zamanda Filistin'in kurtuluş mücadelesinde benimsenmesi gereken yöntemlerle ilgili taktik konularda ve Filistin'in gelecekteki imajı ve yönetim şekline ilişkin ideolojik konularda beliren görüş ayrılıklarının da önemli bir rolü bulunuyordu. Hawamath'ın bir bütün olarak Doğu Arap toplumunu Troçkist sosyalizmin bir paradigması olarak görmeyi arzu etmesine karşın George Habash, daha alçak gönüllü bir yaklaşımla Moskova ve Moskova'nın temsil ettiği Marksist-Leninist düşünce ile daha yakın ilişkiler kurulması gerektiğini savunuyordu. Bu iki lider arasında başlangıçta Filistin Kurtuluşu Halk Cephesi (PFLP) adlı örgütün çatısı altında bir ittifak sağlanmıştı. Ancak Hawatmeh daha sonra bu ittifaktan ayrılarak kendi hareketi olan Filistin'in Kurtuluşu İçin Demokratik Halk Cephesi'ni (PDFLP) kurdu.[15] Bu iki hareket, Filistin politikalarını belirleyen başlıca iki unsur oldu.

---

13 Farsoun ve Zacharia 1997, s. 182.

14 Hudson, 1969.

15 Cobban, 1984.

PFLP 1968'i izleyen dönemde, Latin Amerika'nın devrimci ideolojilerinden ve özellikle de Che Guevara'nın yazılarından ve eylemlerinden esinlenerek, onun görüşlerini Ortadoğu'ya uyarlamaya çalıştı. Bu girişim, grubun devrimci hedeflerinin gerici Arap rejimlerinin devrilmesini de kapsayacak biçimde genişletilmesi ile sonuçlandı Böylece, bir yandan El Fetih Arap hükümetlerinin desteğini sağlamaya çalışırken, diğer yandan PFLP, Arap ülkelerinde faaliyet gösteren radikal muhalif gruplarla işbirliği içinde hareket etti.

Gerek PFLP, gerekse PDFLP, Ürdün ve Lübnan'dan daha kapsamlı gerilla faaliyetlerinin örgütlenmesini arzu ediyorlardı ve bu çerçevede İsrail dışında bir terörist kampanya başlattılar (bu faaliyetlere birkaç yıl sonra El Fetih de dahil olacaktı). PFLP ilk uçak kaçırma eylemlerine girişirken, El Fetih de işgal altındaki Batı Şeria ve Ürdün sınırında gerilla savaşını sürdürdü. PFLP, İsrail'deki Filistinli esirlerin serbest bırakılmaları ve Batı ülkelerinin Arap-İsrail çatışmasına yönelik politikalarının değiştirilmesi konusundaki taleplerinin kabul edilmemesi üzerine, 1969'da üç uçak kaçırarak bunları Ürdün çölüne indirdi ve yolcuları dışarı çıkarttıktan sonra bu uçakları havaya uçurdu.

Ürdün'de, FKÖ aşırı bir özgüven kazandı. Ürdün Kralı Hüseyin'in deneyimsizliğinden ve Ürdün'ü neredeyse bir Filistin devleti haline getiren demografik güç dengesinden istifade eden El Fetih, İsrail'e karşı savaşlarında bir üs olarak kullanmak üzere Ürdün'deki mülteci kamplarında bir altyapı geliştirdi. Ülkedeki mülteci kampları aynı zamanda mültecilerin yaşamlarının örgütlenebilmesi için bir çerçeve işlevini görüyordu. Milliyetçi eşrafın aksine bu ulusal seçkinler, halkın eğitimini ve refah düzeyinin yükseltilmesini, en büyük öncelikler arasına dahil etmişlerdi ve bu nedenle pek çok başarısızlığa uğramalarına rağmen, halkın büyük bir bölümünün desteğini kazanmayı başardılar.

Cezayir'deki FLN (Front de Libération Nationale) gibi köktenci Arap rejimlerinin, El-Fetih'in taktiklerini terörist eylemlere tercih etmelerinin bir nedeni belki de, PFLP'nin Temmuz 1968'de gerçekleştirdiği ilk eylem olan El-Al Havayolları'na ait uçağın kaçırılmasında mekan olarak Cezayir'i seçmiş olmalarıydı. Bu meşum uçak kaçırma eyleminde İsrail hükümeti, PFLP'nin ele geçirdiği rehinelere

karşı Filistinli siyasi mahkumları serbest bırakmayı kabul etmişti. İsrail ordusunun kaçırılan Air France uçağındaki Yahudi ve İsrailli mültecileri kurtardığı Uganda'daki Entebbe baskınının gerçekleştiği 1967 yılına kadar gerçekleşen eylemler, genellikle bir anlaşma sağlanması ile sonuçlanıyordu. Ancak PDFLP'nin Atina'da bir El-Al uçağına saldırdığı Aralık 1968'de, İsrail Savunma Gücü (IDF) Beyrut Uluslararası Havaalanı'na bir misilleme saldırısında bulundu ve Arap havayollarına ait uçakları imha etti.[16]

El Fetih'in ve diğer iki örgütün liderleri açısından, devrimin ilk iki yılı oldukça coşkulu geçti. Tepeden tırnağa silahlı FKÖ savaşçıları Amman ve diğer kentlerde çekinmeden gövde gösterilerinde bulunuyorlardı. Ancak bu durum, Ürdün istihbarat görevlilerinin FKÖ'nün Amman'da iktidarı ele geçirmeye hazırlandığı yolundaki (olasılıkla abartılı) uyarılarıyla endişeye düşen Kral Hüseyin'in tahammül sınırlarını zorlamaya başlamıştı. Kral Hüseyin'in Eylül 1970'te mülteci kamplarındaki FKÖ savaşçılarının silahsızlandırılmasına yönelik girişimi, bir katliamla sonuçlandı. Bu olay, daha sonra Suriyeli birliklerin Filistinlilere olan dayanışmalarını göstermek üzere kuzey Ürdün'ü işgal etmeleri üzerine bir bölgesel savaşa dönüştü. Ancak İsrail'in gönderdiği ültimatom Suriyeli birlikler üzerinde caydırıcı bir etki yarattı ve Kral Hüseyin'i kurtardı. Katliamı durduran kişi ise Nasır'dı. Bir ateşkes anlaşmasının imzalanmasını ve ölümünden kısa süre önce, FKÖ'nün Lübnan'a naklini gerçekleştiren bir anlaşmanın yürürlüğe girmesini sağladı. FKÖ'nün Ürdün'den nakli ve bunun sonucu olarak gerilla faaliyetlerinin Lübnan'a ve İsrail'in kuzey sınırına taşınması, FKÖ'nün Batı Şeria'da ve Gazze Şeridi'nde İsrail işgali altında yaşayan Filistinli topluluk ile ilişkilerinin zayıflamasına yol açtı.

FKÖ'nün mülteciler ve belli ölçüde de işgal altındaki bölgeler ile İsrail'de sahip olduğu saygınlık, örgütün Filistin'in kurtuluşuna olan siyasi bağlılığından kaynaklanmadığı gibi, Filistinlilere gündelik yaşam mücadelelerinde pratik herhangi bir yardım da sağlamıyordu. FKÖ'nün taşıdığı hayati önemin altında başka bir neden yatıyordu. Toplumsal ve mesleki örgütleri kendine çeken bir mıknatıs gibiydi ve bu bağlamda bir devlet aygıtının bulunmamasının ya-

16 Sayigh 1997, s. 516.

rattığı boşluğu dolduruyordu. Bu nedenle, öğretmenleri, kadınları ve hukukçuları temsil eden sendikalar, kendi mesleki ve ulusal çıkarlarını savunabilen daha geniş bir siyasi hareketi ilke olarak destekliyorlardı. Bu ortak duygu, gerilla hareketlerinde ifadesini tam olarak bulabiliyordu ve bazı yönleriyle, gösterişli bir biçimde Filistin davasına bağlı olduklarını ifade eden Arap politikacılar açısından onay görüyordu.[17]

Bu saygınlık, al-Muquawwama'nın FKÖ'yü dönüştürmesini sağladı. Ancak FKÖ'nün mülteci kamplarıyla ilişkilerini yakınlaştırmasının bir bedeli vardı ve bunun sonucunda, esas Filistin vatanından bir süreliğine de olsa uzaklaştı. Burada, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde, 1967 savaşı ve işgal, toplumun yaşamında, genellikle kötüye doğru bir değişiklik yaratmıştı. FKÖ'nün, işgalin boyunduruğu altında yaşayan Filistinlilerle sürekli temas halinde bulunamaması, Filistin halkının gözünde FKÖ'ye olan güveni sarstı. FKÖ olmadan işgal altındaki topraklarda, mülteci kamplarında ve İsrail'de yaşayan farklı Filistinli gruplar, ortak bir zeminden yoksundular. Bu durum, 1980'li yıllarda ilk intifadanın patlak vermesine kadar sürdü.

İŞGAL (1967 – 1982)

İsrailli liderler, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde İsrail yönetiminin ilk on yıllık dönemi üzerindeki değerlendirmelerinde uzun bir süre "aydınlık bir işgalden" söz etmeyi yeğlemişlerdir. Oysa, en baştan bu yana Batı Şeria'da 590.000, Gazze Şeridi'nde ise 380.000 Filistinli İsrail'in tahakkümü altına girdiklerinde, maruz kaldıkları gaddar ve haşin muamele ile "aydınlık" sözcüğü arasında herhangi bir ilişki kurabilmek hayli zordur. Bu bölgelerde yaşayan halka indirilen ilk darbe, İsrail tarafından benimsenen sürgün politikasıydı. Yahudi devletinin pragmatik liderliği, geçmişin manda yönetimi altındaki Filistin'inin tamamının kısa sürede ele geçirilmiş olmasının yarattığı coşkuya rağmen, bölgede yaşayan bu denli geniş Filistinli nüfusun ülkeye asimilasyonu konusunda oldukça endişeli idi. "Sürgün" ise, Siyonist hareket için yabancı bir kavram ya da bilinmeyen bir uygulama değildi. Savaşın hemen ardından, Haim

17 Brand 1988, s. 3-4.

Herzog, sözde önce Kudüs'ün, ardından da tüm Batı Şeria'nın genel valisi seçilmişti. Herzog yönetimi altında, 17 Haziran 1967'de Kudüs'ün Eski Şehrinin Yahudi mahallesinde yaşayan Filistinli vatandaşlar ya tahliye edildiler ya da bu mahalleyi boşaltmak üzere tazminat aldılar. Burada yaşan tüm Filistinlilerden, geri dönme haklarından feragat ettiklerine dair yazılı bir senet imzalamaları istendi. Eriha'nın (Jericho) kuzeyindeki üç mülteci kampında yaşayan halk da bölgeden sürüldü. Savaşı ve sürgünleri izleyen dönemde de buralarda yaşayan halkın bir bölümü bölgeden kaçmak zorunda kaldı.[18] Filistin söyleminde, bu insanları tanımlarken *laji'un*, 1948'de bölgeden ayrılan mültecilerden ayırmak üzere *nazihun* (*köksüzleştirilmiş*) terimi kullanılmaktadır. İsrail tarafından gerçekleştirilen sürgün girişimlerinden yalnızca biri başarısızlıkla sonuçlandı: Gazze Şeridi'ndeki mültecilerin Batı Şeria'ya nakledilmeleri için 1971'de geliştirilen plan. Jaballiya (Cebeliye) kampında yaşayan birkaç yüz kişinin Batı Şeria'ya sevk edilmelerine yönelik bir girişim başlatıldı. Ancak yerel halkın gösterdiği direniş üzerine İsrailliler bu bölgede başka herhangi bir sürgün girişiminde bulunmadılar.[19]

Kudüs, yalnızca İsrail'in ilk sürgün politikasına şahit olmakla kalmadı, aynı zamanda işgal altındaki bölgelerde oluşturulan Yahudi yerleşimleri ile ilgili ilk "pilot proje" alanı olarak seçildi. İsrailli yetkililer 1968 yılının ilk aylarında Doğu Kudüs'ün büyük bir bölümüne el koydular. Bu alanların yaklaşık üçte biri özel mülkiyetti ve İsrailli yetkililer tarafından yeni Yahudi mahalleleri olarak yeni imar planları geliştirildi. Bu düzenlemeler karşısında şaşkına dönen mimarlar ve ekoloji uzmanları, ideoloji tarafından güdülendirilen ve ciddi herhangi bir çevresel plan geliştirilmeden alelacele uygulanan bu kararın çok vahim sonuçlar doğurabileceği konusunda belediyeyi uyarmaya çalıştılar. Ancak bu tür uyarılar sonuçsuz kaldı.[20] Kudüs, bu tarihten başlayarak, aşağıda uzanan Arap kentini tehdit edercesine kenti çevreleyen tepeler üzerine yığılmış son derece çirkin binalardan oluşan varoşlarla kuşatıldı.

---

18 Masalha 1997, s. 80-90.

19 A.g.e.

20 *Haaretz*, 31 Ekim 1967.

İsrail hükümeti hâlâ son dönemde yerlerinden edilen mültecilere yönelik politikasının ne olacağını belirlemeye çalışıyordu. Ağustos ayında, 1967'den sonra topraklarından ayrılan mültecilerin geri dönmelerine izi vermeyi arzu ettiğini duyurdu. Ancak, tahmin edileceği gibi, bu yaklaşım şüpheyle karşılandı ve yalnızca 150 kişi geri döndü. Bunu izleyen dönemde gayrı resmi İsrail politikası, mültecilerin işgal altındaki bölgelere izin vermemesi yönünde oluştu. Bu politika Menachem Begin'in başbakanlığı altında Likud Partisi'nin iktidara geldiği 1977'de resmileşti. Begin hükümeti Büyük İsrail ideolojisini savunuyordu: İşgal altındaki bölgelerde yaşayan Filistinlilerin sayısının azalmasının ya da Yahudi yerleşimlerinin sayısının artmasının, Büyük İsrail düşünün gerçekleşmesine yardımcı olacağına inanılıyordu. (İşçi Partisi'nden birçok kişi de bu görüşü destekliyordu). Bu nedenle de sürgün ve tehcir tehdidi, işgal güçlerinin yerel halka uyguladıkları baskılardan birini oluşturuyordu. Sürgün ve tehcirin en kötü sonuçlarının neler olacağını tam olarak açıklayabilmek zor. Toplu sürgünlerin arasında uzun yılların geçmesine karşın, gerek kendi halinde yaşayan insan grupları, gerekse eylemciler ayrım gözetilmeksizin, günbegün, evlerin aranması, sokağa çıkma yasağı ve sınır noktalarında aşağılayıcı biçimde sorgulanmak gibi askerî taciz eylemlerine maruz kalabiliyorlardı.[21]

"Direniş", İsrailliler tarafından son derece geniş bir biçimde tanımlanmıştı. İşgale karşı muhalefet anlamına gelebilecek, örneğin bir gösteri, grev, bildiri dağıtmak ya da Filistin bayrağını sallamak gibi her tür davranış, son derece sert ve acımasız eylemler ile karşılık görebiliyordu. Siyasi faaliyetlere yönelik İsrail'in giriştiği kampanya, halka Mahatma Gandhi'nin sivil itaatsizlik taktiğini benimsemeleri konusunda çağrıda bulunan eşraftan dört kişinin Doğu Kudüs'ten sürüldüğü Temmuz 1967'de başladı. (Bu olaydan yıllar sonra Amerikalı bir Filistinli olan Mubarak Awad'ın daha incelikli bir şiddet içermeyen direniş eylemi uygulama girişiminde bulunduğunda, İsrailliler tarafından baş-terörist muamelesi görmüştü.) Bunu çok daha gaddar eylemler izledi. Temmuz 1967'de İsrail savunma bakanı Moshe Dayan'a Batı Şeria'daki Qalqilya kentinde bir silahlı direniş hareketinin başladığının bildirilmesi üzerine, daha

21 Aruri, ed. 1989

sonra birbirini izleyecek olan toplu cezalandırma eylemlerinin ilkini başlatarak kentin yok edilmesini emretti. Qalqilya'nın yarısı bu harekat sonucu yıkıldı.[22]

Gazze Şeridi'nden sorumlu komutan Ariel Sharon, ister kişisel, ister kolektif olsun, tüm başkaldırıları bastırmak konusunda özellikle uzmanlık kazanmıştı. Qibyya'da 1953'de gerçekleşen katliamın başkanlığını üstlendikten sonra Ariel Sharon kariyeri boyunca Filistinlilerde her yerde kanlı çatışmalara girdi. Başlangıçta Sharon, yönetimi Mısır döneminde belediye ve adliye sistemlerini elinde bulunduran yerel eşrafa bırakmayı tercih etmişti. Böylece, örneğin Batı Şeria'da olduğu gibi, eğitim sistemi önceki duruma geri döndü. Bu, Batı Şeria'nın Ürdün'ün, Gazze Şeridi'nin de Mısır'ın denetimi altına girmesi anlamına geliyordu. Bununla birlikte Sharon kısa bir süre sonra, sürekliliğe dayalı böyle bir uygulamayla kolayca işbirliğine girişmeyecek, son derece politize olmuş bir mülteci topluluğu ile karşı karşıya olduğunu anladı. Mülteciler, İsrail ya da Mısır'ın kamplar üzerindeki otoritesini sınama yoluna gittiler. İsrail işgaline direndiklerini göstermek üzere zaman zaman gençlerden ve orta yaşlı kadınlardan ve erkeklerden oluşan gruplar silahlandılar ve taş, molotof kokteyli, ellerine ne geçerse işgal birliklerinin üzerine yığdırdılar. Bir devrime yönelik bu ilk girişimler, ayrım gözetmeksizin yerel sivil halk üzerine sürülen tankların ve çevrilen ağır makineli tüfeklerin yoğun ateşiyle kısa bir süre içinde bastırıldı. İsrail ordusu bu olaylardan sonra, 1987 intifadası ve daha sonra 2000 sonbaharındaki al-Aksa intifadasına (*Intifadat al-Aqsa*) kadar herhangi bir halk ayaklanmasına karşı böylesine tahripkar bir misilleme hareketine girişmedi.

Ordunun silahlı ya da barışçıl, herhangi bir siyasi direnişe karşı böylesine sert bir biçimde tepki göstermesi, İsrail'in Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ne tanıdığı yasal statü tarafından onaylanmıştı. İsrail hükümeti, bu bölgelerde başlattığı işgal eyleminin en başında, buraları askerî yönetimin uygulanabileceği "gözetim altındaki bölgeler" olarak ilan etti. İlk bakışta fazla bir anlam ifade etmeyen bu tümce, uygulamada bu bölgede yaşayan insanların her tür temel insan haklarından ve medeni haklardan yoksun oldukları anlamına geliyordu. Hükümet aynı zamanda, işgal altındaki bölgelerde uygula-

22 Lifshitz 1987, s. 77 (İbranice)

dığı yönetimin uluslararası yasalar tarafından belirlenen talimatlar uyarınca herhangi bir kısıtlamaya tabi tutulmaması için elinden gelen gayreti gösterdi ve bu talimatlar İsrailliler tarafından sistematik bir biçimde çiğnendi. Bu amaçla ocak 1968'de İsrail İçişleri Bakanı, Batı Şeria, Gazze Şeridi ve Golan Tepelerinin "düşman bölgeler" olmadıklarını ilan etti. Bu durum İsrail'e, bazı bölgelerde İsrail yasalarını uygulama (örneğin, Golan Tepeleri'nde yaşayan küçük bir Dürzi cemaatinin üyelerine medeni haklar tanınıyordu) ve diğer bölgelerde yaşayan halka herhangi bir hak tanımama yetkisini sağlıyordu. İsrail'in bu keyfi uygulaması uluslararası diplomatik çevrelerin dikkatinden kaçmamıştı ve çeşitli itirazlar yükseldi. Ancak bu tepkiler, İsrail'in üzerinde herhangi bir değişiklik yaratacak kadar etkili olmadı.

Bu rejimin yasal dayanağı, bir önceki bölümde açıklandığı gibi İsrail tarafından 1966 yılına kadar Filistinlilere uygulanan askerî rejimin de yasal dayanağını oluşturan, 1945'ten kalma manda yönetimine ait olağanüstü hal yönetmeliği idi. İsrailliler şimdi orduya, güvenlik açısından kuşkulu gördükleri kişileri İsrail ya da Filistin'de herhangi bir yerden istedikleri an sınır dışı edebilme yetkisi tanıyan yeni bir yönetmeliği uygulamaya koymuşlardı. Bu yönetmelik, İsrail devletinde yaşayan Filistinli eylemcilere olduğu kadar, işgal altındaki bölgelerde yaşayanlara da yoğun bir biçimde uygulanıyordu.[23]

İsrail hükümeti, tüm bu uygulamaların amacının Ürdünlülerin de bu yönetmeliklere uymalarını sağlamak olduğunu öne sürüyordu. Ancak, bu sav herhangi bir temelden yoksundu. Ne Ürdünlüler, ne de Gazze Şeridi'ndeki Mısırlılar bu yönetmelikten yararlanmışlardı. Bu, Ürdünlülerin ya da Mısırlıların medeni haklara ve insan haklarına saygı gösterdikleri anlamına gelmiyor, onlar da bu tür haklara saygı göstermemişlerdi. Ancak bu bölgelerde tüm demokratik hakları yok sayan askerî bir rejimin uygulanmasının yegâne sorumluları İsraillilerdi.

İsrailli askerî yetkililer, bu askerî rejimi 1967 savaşını izleyen ilk on yıl içinde en aşırı biçimiyle uygulamayı sürdürdüler. Burada "en aşırı biçimiyle" deyişi, düzene zarar verici ya da İsrail işgaline direniş şeklinde yorumlanan her tür eyleme karşı toplu cezalandırma yöntemlerinin uygulanması anlamında kullanılmıştır. Evlerin yıkı-

23 *Haaretz*, 31 Ekim 1967.

mı, sürgün ve yargısız tutuklama, yönetmelikler uyarınca en yaygın biçimde gerçekleştirilen uygulamalardı.[24] İsrail'de uygulanan askerî yönetimde olduğu gibi, bireylere seçme ve seçilme hakkı resmen tanınıyordu. Ancak bağımsız parti kurma hakkı bulunmadığından, bu haklar da fazla bir anlam taşımıyorlardı. İsrailliler, 1972 ve 1976 yıllarında halka belediye seçimlerinde oy kullanma hakkını tanıdılar. Bununla birlikte, 1976 seçimlerinde FKÖ adayının oyların büyük bir bölümünü kazanması üzerine, 1977 yılında iktidara gelen Likud Partisi seçimleri yasakladı ve böylece yerel nüfusu kendilerine tanınmış olan son haklarından da mahrum etti.

Uluslararası yargı organları, işgalin en başından bu yana, İsrail'in, ilgili bölgelerin tabi olacakları uygulamanın belirlendiği Cenevre Konvansiyonu tarafından öngörülen koşulları ihlal ederek, söz konusu alanları işgal altındaki bölgeler olarak elinde bulundurmasının gayri meşru bir eylem olduğunu vurguladı. İsrail, bölgeye Yahudi yerleşimleri kurarak, Filistinlileri bölgeden sürerek ve toplu cezalandırma yöntemleri uygulayarak, Cenevre Konvansiyonu'nun neredeyse tüm hükümlerini ihlal ediyordu. İsrail Anayasa Mahkemesi, işgalin ilk yıllarında rejimin meşruiyetini bizzat denetleme görevini üstlenmişti. Modern savaş tarihinde, bu olayın dışında, sivil bir yargı otoritesinin askerî yönetimi denetleme yetkisine sahip olduğu başka bir örnek bulunmamaktadır. Bu olağanüstü karar, 1967 yılında, askerî savcılık görevinden hükümetin hukuk danışmanlığı görevine getirilen Meir Shamgar'ın, işgal altındaki bölgelerde yaşayan Filistinlilere Anayasa Mahkemesi'ne başvuruda bulunabilme hakkını tanıması üzerine alınmıştı. 1988 yılına gelindiğinde, Anayasa Mahkemesi'ne yapılan tüm başvuruların yaklaşık yüzde 40'ı, işgal altındaki bölgelerde yaşayan Filistinliler tarafından yapılmıştı. Uygulamada ise, Filistinlilere tanınan bu hak, somut herhangi bir sonuç sağlamadı. Ordunun, mahkemelere güvenlik adına bireylere ya da topluluklara yönelttiği eylemlerinin meşrulaştırılması ya da bu tür eylemlere yetki tanınması konusunda baskıda bulunduğu bir ortamda, Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bu tür başvuruların kabul edilebilmesi elbette söz konusu değildi.[25]

---

24 Hofnung, 1996.

25 Shehadeh 1988.

İronik bir biçimde, bu güç durumun geciktirilebilmesi için tek çıkar yol, Doğu Kudüs'e yerleşmekti. Bir yandan İsrail, Filistin'in göreceli olarak açık bir bölgesi sayılan Doğu Kudüs'ü 1976'da ilhak etmişti ve öte yandan bu ilhak eylemi, kentin Filistinli kimliğini yitirmesi ve kente gayri meşru yerleşimlerin eklenmesi ile sonuçlanmıştı. Diğer yandan, Filistinliler tarafından yayınlanan gazete ve dergilerin önemli bir bölümünün merkezi Kudüs'e taşındı. Böylece, gazete ve dergilerin daha özgür bir ortamda yayınlanabileceği düşünülmüştü fakat bu beklenti gerçekleşmedi.

Kudüs'de ya da işgal altındaki bölgeler arasındaki alanlara yerleşme hakkı, münhasıran Yahudi yerleşimcilere ve özel izin tanınan kişilere verilmiş bir haktı. Yerleşme özgürlüğü üzerinde uygulanan kısıtlamalar, bugün bile olduğu gibi, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nden ayrılmak isteyen kişilere daha sert bir biçimde uygulanıyordu. Bu kısıtlama özellikle, 1968 döneminde hareketlenen İsrail ekonomisine vasıfsız işçiler olarak katılmak üzere çağrıda bulunulan Filistinli işçilere daha sıkı bir biçimde uygulanıyordu. Daha 1967 Kasım'ında işçilerin portakal bahçelerinde iş bulabilmek üzere yasadışı yollardan İsrail'e giriş yaptıkları konusunda haberler duyulmaya başlanmıştı. Bu dönemde Filistinli işçilere Yahudi işçilere ödenen ücretin dörtte biri ödeniyordu.[26] İşçilerden gün doğarken İsrail'e girmeleri ve günbatımıyla birlikte ülkeden ayrılmaları isteniyordu. Bir yıl sonra, Eylül 1968'de İsrail Hükümeti, "vasıfsız" işçilere duyulan gereksinim nedeniyle, içişleri bakanlığının "iş gücü ithaline" izin verdiğini bildirdi.

YERLEŞİMLER VE İSRAİL'DEKİ İÇ TARTIŞMALAR

1960'lı yılların sonuna doğru, Batı Şeria'daki yerel halka yönelik taciz eylemleri, yeni Yahudi yerleşimleri şeklinde ortaya çıktı. Yerleşim hareketi, İsrail'deki parti politikaları tarafından güdülendiriliyordu. Ülke içinde ise, gerek laik, gerekse dinci gruplar, İsrail'in kadim vatanına sonsuza değin geri döndüğü düşüncesini savunan "kurtuluş" davasını yeni bir boyuta taşımışlardı. Laik hareketin merkezinde, İşçi Partisi'nin sağ kanadı yer alıyordu. "İşçi Partisi" (Mapai) adı, 1967-sonrası dönemin buluşuydu. 1967 savaşını izle-

[26] Kaynak: Uri Avineri, *Haolam Hazeh Weekly*, 1 Temmuz 1968.

yen dönemde parti, gerek solunda, gerekse sağında yer alan diğer partilerle birleşerek sosyalist Siyonizm'in çoğulcu niteliğini sona erdirdi. 1969'da en soldaki sosyalist Siyonist parti olan Mapam'ı da bünyesine kattı ve adını değiştirerek *Ma'arach* (*Birlik Partisi*) adını aldı. Parti, 1980'li yıllara kadar resmi olarak bu isim altında faaliyetini sürdürdü. Mapam'ın 1980'li yılların ortasında bu birlikten ayrılması üzerine, partinin Ma'arach olan adı yeniden İşçi Partisi (*Ha-Avoda*) olarak belirlendi.[27]

Bu sözde sosyalist parti bünyesindeki tartışmalar, 1967 savaşını izleyen yıllarda, işgal altındaki bölgeler üzerinde odaklanmaya başladı. Bu birleşik partinin bir kanadını oluşturan ve Ahdut Ha-Avoda'nın eski üyelerinden oluşan bir grup, Sina ve Golan Tepeleri'nin Eretz Israel'in (*İsrail Ülkesi*) ayrılmaz bir parçası olduğunu savunuyordu. İşçi Partisi'nin bu kanadı, çoğunluğu kibutz hareketinden gelen eski kuşak Siyonistlerden oluşuyordu. İşçi Partisi'nin kibutz hareketi 15 Haziran 1967'de Eretz İsrail'de derhal Yahudi yerleşimlerinin inşa edilmesi konusunda çağrıda bulundu ve böylece, "kurtuluş" hareketinde öncü bir rol üstlendi. Bu grubun ideolojik lideri, manda yönetimi yıllarından bu yana etkin olarak partide yer alan ve hareket bünyesinde oldukça saygın ve yetkin bir konumda bulunan Yizhak Tabenkin idi.

Ahdut Ha-Avoda'nın lideri Yigal Alon idi. Alon, tam anlamıyla bir "kurtarıcı" değildi. Pragmatik yaklaşımlarla kurtarıcıların davası arasında bir denge sağlamaya çalışıyordu. Alon 1967 yılında, kendi partisi tarafından hazırlanan ve Batı Şeria'nın Yahudi bölgeleri ile Haşimî-Filistin bölgeleri arasında coğrafi olarak bölünmesini öngören bir plan sundu. Yahudi bölgesi içinde mümkün olduğu kadar çok sayıda Yahudi yerleşimlerinin inşa edilmesi gerektiğini savundu. Temel savına göre İsrail, işgal ettiği topraklardan geri çekildikten sonra bile, Ürdün Nehri'nden Akdeniz'e uzanan bölgede askerî yönden tüm kontrolü elinde bulundurması gerekiyordu. Görüşlerini bir kitap halinde yayınladı ve bu kitap, güvenlik nedenleriyle İsrail'in tüm Filistin ülkesi üzerinde hak sahibi olması gerektiğini savunan ardıllarına esin kaynağı oldu. Alon, 1974 yılında El Halil'de İncil'den alınan Qiryat Arba adlı yerleşimin inşasında önemli bir rol oynadı.

---

27 *Haaretz*, 21 Ocak 1968.

Bununla birlikte, "güvenlik" gerekçesiyle toprak talebinde bulunanlar, dinci kanatta yer alan karşılıkları, milliyetçi dinci parti Mafdal kadar ilerleme kaydedemediler. Mafdal, yerleşim projelerine 1970'li yılların ilk yarısında başladı ve İşçi Partisi hükümeti tarafından daha sonraki yıllarda geriye dönük olarak onaylanan yeni yerleşimler inşa ettirdi.[28]

Mafdal'ın daha önceki geçmişi oldukça farklı bir çizgideydi ve siyasi pragmatizm ve ılımlılık üzerinde temellendirilmişti. Karizmatik lideri Haim Moshe Shapira'nın ölümü ve partinin gençlik kolunu oluşturan Bnei Akiva'nın isyanı üzerine 1970'te parti bölündü. Genç fraksiyonun lideri Zavelun Hammer idi ve kendisine İsrail Baş Hahamı Shlomo Goren destek veriyordu. Goren, 1967 savaşında askerî haham olarak görev yapmıştı ve Yahudi Mesihi'ni Kudüs'e daha erken gelmeye razı etmek üzere Ağlama Duvarı'nın önünde geleneksel Yahudi borusu *shofar*'ı çalan kişi olarak ün yapmıştı. Baş Hahamın bu coşkusuna, Müslüman dünyasıyla global bir karşılaşmadan çekinen dönemin İsrail Savunma Bakanı Moshe Dayan tarafından ket vuruldu. Eylül 2000'de, dönemin muhalefet lideri Ariel Sharon'un Harem el-Şerif'e davetsiz olarak girip al-Aksa intifadasını ateşlemesiyle, bu ihtiyatlı davranış tarzının benimsenmediği anlaşıldı.

Daha da etkili bir diğer sima, Haham Zvi Yehuda Kook idi. Bu saygın haham, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nin, hangi durumda olursa olsun, Yahudi olmayan bir egemenliğe teslim edilmemesi gereken İsrail ülkesinin kutsal parçaları olduğunu savunuyordu. Kook, işgal altındaki bölgelerdeki Yahudi yerleşim hareketinin ruhani ilham kaynağı idi. Kook, Goren'in akıl hocasıydı ve Goren ona ödül olarak sık sık ruhani (halachic) tebliğler yayınlayarak tüm Filistin ülkesinde İsrail'in hükümranlığını kutsuyordu. Mizrahilerin Baş Hahamı Yaacov Nissim, işgal altındaki bölgeleri kutsal topraklar olarak tanımlamış ve gelecekte bu bölgelerden geri çekilmenin dinsel açıdan kesinlikle günah olduğunu ilan etmişti. [29] Desteklediği yerleşimciler gibi Goren'in dinsel görüşleri de modern Yahudi cemaatinin sosyal uygulamalarına yönelik esneklik ile dış politika ve güvenliğe yönelik politikalarda Museviliğin köktenci, şovenist yorumunun bir karışımını yansıtıyordu.

---

[28] Sprinzak 1986

[29] *Haaretz*, 31 Ekim 1967.

Goren ve diğerleri, yalnızca İsrail'in varlığını sürdürebilmesi için değil, aynı zamanda Mesih'in gelişi için yaşamsal önem taşıyan Judea, Samaria ve Aza yöreleri üzerinde Mesihçi bir söylem geliştirmişlerdi. Bu eksantrik yaklaşım, Likud Partisi'nin iktidara gelmesiyle birlikte merkezi bir konuma yerleşti. Gerçekten de Menachem Begin'in ilk eylemlerinden biri, medya mensupları da dahil olmak üzere hükümet görevlilerine işgal altındaki bölgeler için İncil'de geçen terimleri kullanmaları konusunda talimat vermek olmuştu.[30]

Genç "Gorenistler" bölgede yerleşmeye başlamalarının ardından, kendilerine yeni bir lider buldular: Haham Moshe Levinger. Haham, bu Mesihçi coşkuyu *Gush Emunim* (*inananlar cemaati*) adlı kurumlaştırılmış bir harekete dönüştürdü. Grup, İncil'de geçtiği öne sürülen bölgelere yasa dışı bir biçimde yerleşti, hükümetin bölgeyi tahliye etmeleri konusundaki baskılarına karşı direndi ve daha sonra da yeni yerleşimler kurma konusunda hükümetle müzakerelere girişti. Bu konudaki faaliyetlerine Nisan 1968'de eski çağlardan kalma El Halil şehrinin merkezinde başladılar ve önceleri bu konuda tereddüt içinde bulunan dönemin başbakanı Levi Eshkol'un (1963-69) bu yerleşimlerin resmen tanımasını sağladılar. Aynı davranış biçimi, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nin diğer bölgelerinde de uygulandı. Sina Yarımadası'nın kuzeyinde ve güneyinde ve Golan Tepeleri'nde yerleşim hareketi hükümet tarafından destekleniyordu ve bu nedenle de daha örgütlü ve yapılandırılmış bir biçimde gelişerek "kurtuluş ideolojisi" ile fazla bir ilgisi olmayan insanlara da cazip göründü. Ucuz konut olanakları ve son derece güzel doğal ortam, çok sayıda insanı bu bölgelere çekti.

Yerleşim girişimi, geniş alanları kapsayan toprakların devletçe haczedilmesiyle birlikte gelişiyordu. Bu süreç, kampları ve tesisleri için arazi arayışındaki ordu tarafından başlatıldı. Ancak daha sonra, göz dikilen bu topraklar yerleşmecilere tahsis edildi. İsrail, 1967'ye kadar, %28'i Batı Şeria'da yer alan 1.5 milyon dönüm toprağa el koydu. 2000 yılına gelindiğinde bu oran yüzde 42'ye yaklaşmıştı.[31]

İktidarda bulunan İşçi Partisi bünyesinde yerleşimlere itiraz edenler de vardı. *Koruyucular* (*custodians*) olarak bilinen bu kişiler, hac-

30 Sofer 1988.

31 Bu dönemde ele geçirilen toprakların oranı için bkz. Benvenisti, 1986.

zedilen toprakların İsrail tarafından *emaneten* ele geçirildiğine ve barışın sağlanması karşılığında esas sahiplerine iade edilmesi gerektiğine inanıyorlardı.[32] Bu görüşü savunanlardan biri olan Başbakan Levi Eshkol, savaşın hemen ardından, kendi görüşünün resmi bir politika haline getirilmesi için hükümetine baskı yaptıysa da fazla destek alamadı. *Koruyucular* ancak 1973 savaşından sonra söz konusu bölgelerin geleceği konusunda kamuoyunda sürdürülen tartışmalara önemli katkılarda bulunabildiler. Bununla birlikte *koruyucular* ve *kurtarıcılar* bir konuda hemfikirdiler: Batı Şeria'nın yaklaşık üçte birini oluşturan Büyük Kudüs, İsrail'e ait bir bölge olarak kalmalıydı.

Eylül 1967'de Hartum'da düzenlenen Arap Zirvesi sonucunda yayınlanan bildiride, Arap dünyasının ünlü üç *hayır* yer alıyordu: İsrail ile müzakerelere, İsrail'in tanınmasına ve İsrail ile barışa hayır! Bu reddiyeye rağmen bizzat Nasır, İsrail ile Arap dünyası arasında gelecekteki olası müzakereler için belli bir olasılığın bulunduğunu kabul ediyordu.[33] Eshkol'un Şubat ayında ölümünün ardından düzenlenen seçimleri kazanan, pek de esnek olmayan politikalarıyla tanınan Golda Meir oldu. Bunun sonucunda İsrail daha sert ve uzlaşma yanlısı olmayan politikalara yönlendirildi.

Likud, 1977'de iktidara geldikten sonra yerleşim hareketini açık bir biçimde destekledi. İşçi Partisi döneminde yerleşimlere verilen izinlerin gerekçelerinde ön planda olan unsur *güvenlik*ti. Buna karşın Likud, yerleşimlerin özellikle tarihsel bölgeler olarak kabul edilen bölgelerde inşa edilmelerini tercih etti. Likud'un bu tercihine *bilimsel* görüşleri yasal yerleşim sürecine destek sağlayan İsrailli arkeologlar yardımcı oldu. İsrail'deki adli merci, Filistinlilere ait toprakların haczi yoluyla oluşturulan yeni yerleşimlerin devlet arazisi olarak tapuya kaydedilmelerine izin veriyordu. İsrail Yüksek Mahkemesi, 1975 yılında Nablus yakınlarında inşa edilen Elon Morek yerleşimi ile ilgili olarak Ekim 1979'da yayınladığı muktezada bu uygulamanın aleyhine karar verdi. Ancak gerek hükümet, gerekse yerleşimciler, İsrail Yüksek Mahkemesi'nin verdiği bu kararı tanımadılar.

Yukarıda belirtildiği gibi, *koruyucular* 1973 savaşından sonra yeni bir grup oluşturdular ve en azından yerleşimlerin geleceği konu-

32 Sella 1986.
33 Meital 1997

sunda politikacılar arasında bir tartışmanın gelişmesini sağladılar. Ahlaki görüşlere fazla yer verilmeyen ve temelinde demografik sorunların yattığı bu tartışmalar, İsrail kamuoyunda fazla ilgi görmedi. İsrail tarafından el konulan bölgelerde bu kadar geniş bir Filistinli nüfusun yer alması, gerek bu bölgelerin Yahudileştirilmesine yönelik daha önceki girişimleri, gerekse 1948'deki bölgelerin Filistinli nüfustan arındırılması girişimlerini etkisiz hale getiriyordu. Siyasi seçkinler ve *koruyucular* ile akademik ve kültürel çevrelerden gelen kişilerden oluşan küçük bir grup, Kral Hüseyin ya da yerli Filistinli liderlerle, barışın sağlanması karşılığında İsrail'in derhal geri çekilmesini öngören müzakerelerin başlatılması gerektiğini savundular.

Koruyucu kampın sınırlarında yeni bir köktenci hareket ortaya çıktı. Henüz siyasi bir güç olarak ön plana çıkmamakla birlikte bu grup, yıllar sonra sanatçılar, akademisyenler, oyun yazarları, film yönetmenleri ve sanat dünyasının diğer simaları arasında büyük ölçüde destek görecek olan bir barış planını gündeme getirdi. Bu plan aynı zamanda, iki taraf arasında resmi temasları da başlatacak bir biçimde, FKÖ ile bir diyalogun başlamasını sağladı. Grubun öne sürdüğü gerekçeler, ahlaki ve ideolojik görüşler üzerinde temellendirilmişti. Grubun öncü üyeleri, düşmanca bir ortamda ifade özgürlüğüne sahip olma mücadelesini verdiler. İsrail'in işgal ettiği bölgelerden kayıtsız şartsız geri çekilmesi gerektiğini savunan ünlü Şarkiyatçı Aharon Cohen, kendi kibutzu tarafından sözlerini geri almaya zorlandı. Öte yandan, bu yöndeki baskıları reddeden bir meslektaşı, kibutzdan ihraç edildi. 1967 savaşını izleyen aylarda ortaya çıkan nispeten Troçkist sayılabilen bir hareket, bu görüşleri *Mazpen* (*pusula*) olarak tanınan bir grup bünyesinde toparladı. Bu grup, genelde Siyonizm'e, özelde ise işgale karşı fazla güçlü olmasa da, sürekli bir muhalefet oluşturmayı başardı.[34]

Sol kanatta çok daha önemli bir siyasi ses, iki devletli çözüm önerisine olan inancını, resmi koruyucular tarafından en makul çözüm olarak benimsenmelerinden çok önce açık bir biçimde dile getiren Komünist Parti idi. (Burada sözünü ettiğim *koruyucular*, İşçi Partisi bünyesindeki pragmatik *güvercinleri* kapsar ama bunun ötesine geçmez.)

---

[34] Wigoder ve Wigoder 1999, bulunduğu eser, Offir (ed.,) s. 195-204 (İbranice)

İsrail'deki tartışmalar ise, Batı Şeria üzerinde odaklanmıştı ve Gazze Şeridi'nin geleceği konusunda neredeyse hiçbir tartışma söz konusu değildi. Gerek politikaları belirleyen çevreler, gerekse köktenci siyasi eylemciler, Mısır rejiminin Gazze Şeridi'nin ilhakına yönelik herhangi bir hedefinin bulunmadığından kesinlikle emindiler. Bazı Filistinli liderler, gerek Gazze Şeridi'nde, gerekse Batı Şeria'da otonom bir Filistin varlığının oluşturulması ya da en azından İsrail'in himayesi altında bir Filistin devletinin kurulması konusunda İsrailli liderlerle temasa geçmeyi denediler. Ancak bu yöndeki girişimlerin önemli bir bölümü hükümet düzeyinde gerçekleşti. Filistin halkının çoğu artık gündelik yaşam konusunda verdikleri mücadelenin üzerine bir de vatanlarının siyasi geleceğinin belirsizliğinin getirdiği yükün bindiğinin ayrımındaydılar.

İŞGAL ALTINDA YAŞAM MÜCADELESİ

Bir üçüncü yol da mevcuttu.[35] İşgal altında yaşam, salt acımasız bir işgalci ile baskı altındaki işgal edilen arasındaki ikilemden ibaret değildi. İşgal süreci altında gelişen yeni sosyo-ekonomik koşulların sunduğu daha yüksek yaşam standartlarına kavuşma beklentileri ve ekonomik yönden kazanç elde edebilme umutları, başkaldırı güdüsünü hafifletebiliyordu. El Fetih'in savaşın hemen ardından İsrailli işgalcilere karşı bir gerilla savaşını başlatmadaki başarısızlığı, muhtemelen bundan kaynaklanıyordu. Batılı bankerler, bu yeni işgalcilere karşı Arafat'ın umut ettiğinden daha olumlu bir tavır sergilemişlerdi. Tacirler ve işadamları, daha yüksek yaşam standartlarına kavuşabilme umuduyla, İsrail ekonomisiyle olan bağlarını daha da güçlendirmişlerdi.

Son derece çetin yaşam koşulları altında yaşayan ve toplumun daha talihsiz kesimlerini oluşturan yoksullar, işsizler, çiftçiler ve köylüler, İsrail ekonomisi tarafından gerek duyulan işgücü talebini karşılamak üzere emek piyasası tarafından massedildiler. Filistin toplumunun bu kesimi, İsrailli ozan Nathan Alterman'ın son derece yerinde bir eğretileme ile dile getirdiği "toprağı çimentodan giysilere büründürme" arzusu içindeki inşaat şirketleri tarafından aranan işçilerdi. Bu iş gücü için yegane istihdam kaynağı inşaat sektö-

35 Bkz. Shehadeh 1984 (İbranice)

rü değildi. İsrail'de yaşayan Filistinli vatandaşlarla birlikte işgal altındaki bölgelerden gelen Filistinliler, 1970'li yılların ortalarında İsrail endüstrisindeki iş gücünün yaklaşık dörtte birini oluşturuyorlardı.[36] İnşaat ve tarım sektörlerinde istihdam edilen işçilerin yüzde ellisi Filistinliydi. 1974'e gelindiğinde, Batı Şeria'daki iş gücünün yüzde 45'i ve Gazze'deki iş gücünün yüzde 50'si İsrail'de istihdam ediliyordu. Gazze Şeridi'nde giderek artan nüfus, bölgenin tıkanmış durumdaki ekonomisinin içinde bulunduğu açmazın ve yaşayan halk üzerindeki baskıların daha da artması ile sonuçlanıyordu.

Bu Filistinli işçilere çok düşük ücretler ödeniyor ve çok olumsuz muamelelere maruz kalıyorlardı. Herhangi bir sosyal güvenceleri de yoktu. Bununla birlikte, geldikleri bölgelerde kazanabileceklerinden daha çok para kazanıyorlardı. FKÖ'nün karargâhını Beyrut'a taşımasının ardından, Filistinli işçiler üzerindeki baskılar azaldı. Hatta, Nablus ve El Halil'de yerleşimciler için tasarlanan konut projeleriyle başlayarak, Batı Şeria'daki ilk Yahudi yerleşimlerinde bile istihdam edildiler.

1967'de belirlenen sınırları aşarak İsrail'e giren mülteciler, İsrail devletinde çalışan Filistinli işçilerin yarısını oluşturuyordu.[37] Ülkelerinde çok düşük ücretlerle çalışan, neredeyse köleleşmiş işçiler, kendi vatanlarına yabancılaşmış kişiler olarak geri dönüyorlardı. Üstelik bu da yetmiyormuş gibi, bu tür işçilerin gündelik rutin yaşamları da bu "geri dönüş" eyleminin taşıdığı ulusal anlam denli aşağılayıcı idi. Gündelik yaşam, güneşin doğuşuyla birlikte işçilerin bir İsrail sınır noktasına sevkıyatı ile başlıyordu. İşçiler genellikle bu sınır noktalarında kötü muameleye ve tacize maruz kalıyorlardı. İşçiler buradan "köle pazarları" adı verilen ve müstakbel İsrailli işverenlerin o gün için çalıştıracakları talihli işçileri seçtikleri bölgelere taşınıyorlardı. Bu "köle pazarları" her büyük şehrin varoşlarında kurulurdu. Filistinli işçiler bu pazarlarda gruplar halinde toplanırlar ve buralardan ciplere ve kamyonlara yüklenerek, fabrikalara, lokantalara, çiftliklere ya da vasıfsız işçi olarak çalıştırılacakları diğer yerlere gönderilirlerdi. Günün sonunda bu işçilere, İsrail standartlarına göre acınası düzeyde ancak Ürdün ya da Mısır'da ödenenlere kıyasla yük-

[36] Don Peretz 1993, s. 414, dipnot 10

[37] Pamela Ann Smith 1984, s. 171.

sek sayılabilecek ücretler ödenirdi.[38] 1980'li yılların başına kadar, yaklaşık 150.000 Filistinli bu tür koşullar altında yaşıyordu.

Filistinli işçilerin yaşam koşullarına karşı gösterdikleri tepkiler farklılaşabiliyordu. Batı Şeria'da 1980'li yılların sonlarına doğru, olumsuz yaşam koşullarına karşı insanlar son derece sert tepki gösterdiler. İşçiler ellerinde bıçaklarla işverenlerine ya da cinnet getirerek Yahudi kalabalıklara saldırdılar. Bu tür saldırgan davranışların altında genellikle dinsel hezeyanlar ve İsrail askerlerinin sınırlardaki kötü davranışlarına ya da sorgulama ve tutuklamalarda uygulanan işkencelere duyulan öfkenin birikimi yatıyordu. Nüfusun ekonomik nedenlerden kaynaklanan genel hoşnutsuzluğuna karşın, işçiler arasında bu tür olaylara katılanların sayısı fazla değildi. [39]

Bireylerin herhangi bir çözümü olmayan katı gerçekliklere karşı gösterdikleri tepkilerde, dinin de önemli bir yeri vardı. Halk başlangıçta Müslüman Kardeşler örgütü ile bir yakınlaşma içine girdi ancak örgütün siyasi tavrı, halkın içinde bulunduğu zor koşullara somut bir çözüm öneremeyecek derecede belirsizdi. Bu nedenle halkın büyük bir bölümü, açık ve kesin bir ulusal/dinsel gündem belirlemiş bulunan Hamas ve İslami Cihat gibi Filistinli örgütlere yöneldi. Bir bölüm, İsrail'de kalmayı başardı. Bu kişilerin çoğunun İsrail'de akrabaları vardı. Bazıları da Filistinli İsrailli aileler ile evlilik bağı kurmayı arzu ediyorlardı ancak böyle bir bağ, Filistinli-İsrailli gelin ya da damadın işgal altındaki bölgelere yerleşmesi anlamına geliyordu.

İsrail ekonomisinin işgal altındaki bölgelerde sahip olduğu konum, yalnızca bir işveren olmaktan öteydi. İşgal altındaki bölgelerde sürdürülen küçük çapta endüstri faaliyetleri, İsrail'e mamul mal ihraç ediyordu ve bu faaliyet sonucu artan üretim, bu bölgelerde de yeni iş olanakları sağlıyordu. Yine de işsizlik, ciddi ve kalıcı bir sorun olarak varlığını sürdürdü. Ayrıca İsrail ekonomisinde de bolluk ve durgunluk arasında dalgalanmalar yaşanıyordu. Ekonominin canlandığı dönemlerde, Batı Şeria'daki işverenlerin işçilere daha yüksek ücretler ödemeleri gerekiyordu ki, çoğu işverenin bu ücret-

---

38 Gazze Şeridindeki ekonomik durum hakkında kapsamlı bir inceleme için bkz. Roy 2001.

39 Pappe 1989 (İbranice)

leri ödeyebilecek gücü yoktu. Durgunluk dönemlerinde ise, 1974-1988 yılları arasında olduğu gibi, İsrail'de yükselen enflasyon, işgal altındaki bölgelerde Filistin ekonomisini harap ediyordu.[40]

İsrail'in toprak haczi, Filistinli nüfusta büyük bir toprak sıkıntısına yol açtı ve bu durum da Filistin ekonomisini derinden etkiledi. Bununla birlikte, toprakların azlığı, İsrail işgalinin başladığı ilk on yıllık dönemde Batılı bankerlerin yatırımlarını İsrail'den Körfez ülkelerine taşımalarından dolayı, tarımsal üretimde kısa vadede bir azalmaya neden olmadı. Ayrıca büyük zeytinliklerin ve badem ve narenciye bahçelerinin sahiplerinin hasat ve meyve toplama dönemlerinde işgücüne gereksinim duyduklarından, topraklarından sürülen çiftçilere geçici istihdam olanakları sağlanabiliyordu. Hasat ve ürün toplama dönemlerinde işgücü talebi çok yüksek olduğundan, kadınlara ve çocuklara bile gerek duyuluyordu.

İşgal altındaki bölgelerin yönetiminden sorumlu aygıtın bir parçasını oluşturan İsrailli tarım uzmanları, tarım ürünlerinde modern yetiştirme teknolojileri geliştirdiler. Geliştirilen bu modern teknolojilerin bazıları açısından tarım sektöründe işsizliğin daha da büyümesi anlamına gelmesine karşın, özellikle Batı Şeria'nın daha kurak olan doğu bölümünde yaşayan çiftçiler açısından, İsrail'den ihraç edilen sera teknolojisi, küçük toprak sahiplerine yıl boyunca üretim yapabilme olanağını sağladı.

1970'li yıllarda çiftçilerin büyük bir bölümü topraklarına sahip çıkmaya çalışıyorlardı. Diğer etkenlerin yanı sıra topraklara İsrail tarafından el konulması da kentleşme sürecini yoğunlaştırdı. Bu gelişme, konut sorununa bir çözüm getirmeksizin gayrı menkul üzerinde spekülasyonlarda bulunan yeni bir vurguncu sınıfının türemesine neden oldu. Gayrı menkul sektöründe yaşanan hareketlilik, kısa bir süre için düşük kiralar karşılığında konut kiralama olanağına kavuşan mültecilerin yararına oldu. Ancak mültecilerin büyük bir bölümü konutlarını, kiralar ev sahipleri tarafından artırıncaya kadar geçen kısa süreler için kiralayabiliyorlardı.[41]

---

40 Abu Shokar, Abu Jaber, Buhbe ve Smadi 1990, s. 93-109.

41 Shlaim, 1999, s. 298-318

Gazze Şeridi'ndeki mülteciler ise bu denli talihli değildiler. Bulundukları yerden ayrılarak burada yeni bir yaşama başlamak isteyen mülteciler için bile toprak mevcut değildi. İşgal bir yana, Gazze Şeridi'nin en büyük sorunu, nüfus patlamasıydı. İsrail'in vasıfsız işçiye olan talebi birçok kişiye istihdam olanağı sunmasına rağmen, bir bütün olarak işsizlik sorununa ve tüm dünya üzerinde yoksulluk düzeyinin en yüksek noktaya ulaştığı bu bölgenin ekonomik açmazlarına somut ve kalıcı bir çözüm önerebilmekten çok uzaktı.[42]

Bundan dolayıdır ki, her yerde karşımıza çıkan görünüm aynı idi: Direniş, yaşam mücadelesi ve uyum sağlama. Bu seçenekler arasında uzanan ince çizgi, kimi atanan, kimi ise 1967'de olduğu gibi seçimle göreve gelen Filistinli politikacılar tarafından çiziliyordu. İşgal altındaki bölgelerde bulunan politikacılar ise başlangıçta, içinde bulundukları bu ortamda pasif birer piyondular. Bu politikacılar, doğuda Ürdünlüler, batıda İsrailliler gibi güçlü komşularla kuşatılmış bir toprak parçasında yaşayan bir toplumu temsil ediyorlardı. Bu durum, siyasi bir gündemin belirlenmesini olanaksızlaştırıyordu. İşgal altındaki bölgelerdeki Filistinli politikacılar, FKÖ'nün görüşlerinden etkileniyorlar ancak onun üzerinde herhangi bir etki kuramıyorlardı. Fakat her şeyden önce Amerika'nın politikaları hakkında bilgi sahibi olmak, toplumlarının geleceğini belirleyebilmeleri açısından son derece büyük bir önem taşıyordu.

İşgalin ilk yirmi yılında, liderler ve sıradan insanlar da dahil tüm yerel nüfus, içinde yaşadıkları bölgenin geleceğini ilgilendiren müzakerelerden dışlanmışlardı. Batı Şeria ve Gazze'deki halkın tacizler ve ekonomik yönden hayatta kalabilme mücadelesi arasında sıkışmış bir konumda yer almasına karşın, İsrail, Ürdün, Amerika Birleşik Devletleri ve daha sonra Mısır, Filistin'in bu bölümlerinin egemenliğinin belirlenmesi yönünde bir dizi diplomatik ittifak oluşturdu.

PAX AMERICANA, SAVAŞ VE BARIŞ (1973 – 1977)

Daha önce de gördüğümüz gibi işgal, bir yandan insan haklarının ve medeni hakların sürekli ihlaline, diğer yandan Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nin giderek artan boyutlarda Yahudileştirilmesi süre-

42 Kishk 1981.

cinin ortaya çıkmasına yol açtı. Bu ikili olumsuz gerçeğin birlikte ortaya çıkma nedeni, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde mülteci sorununun oldukça yüksek boyutlara ulaşmasına karşın, barış görüşmelerinin gündeminde oldukça düşük bir önceliğe sahip olmasından kaynaklanıyordu. Bu durum da büyük ölçüde Amerika'nın dış politikası ve elbette İsrail tarafından belirleniyordu.

Amerika Birleşik Devletleri'nin çatışmada İsrail'in sergilediği uzlaşmaz tavra karşı bir kolaylaştırıcı olarak üstlendiği rol, kısmen iki ülke arasındaki askerî ilişkilerde olumlu yönde bir gelişmenin kaydedilmesinden kaynaklanıyordu. İsrail'in ABD'den ağır silahlar temin etmeye yönelik talepleri Amerika tarafından yıllarca reddedildikten sonra, Lyndon B. Johnson başkanlığındaki ABD yönetimi, İsrail'in taleplerine sıcak bakmaya başlamıştı. Amerika'nın dış politikasında ortaya çıkan bu değişim, genellikle ABD Başkanı'nın Soğuk Savaş'a yönelik sertlik yanlısı (*şahin*) tavrı ve ABD'deki Yahudi lobilerinin etkinliği ile ilişkilendirilmiştir. Geliştirilmiş ABD yapımı Phantom uçakları İsrail'e ilk kez Eylül 1969'da teslim edildi. ABD tarafından verilen bu uçaklar karşılığında, İsrail kamuoyundan hükümete bağışta bulunması istendi. Bu eylem, salt propaganda amaçlı değildi. Zira İsrail'e sağlanan silah yardımları birkaç yıl önce ABD vatandaşlarının ödedikleri vergilerle finanse edilmişti.

Bununla birlikte ABD, İsrail'in koruyucusu olarak kalmak istemiyordu, aynı zamanda bölgede barışın sağlanmasında bir aracı konumunu üstlenmek niyetindeydi. Arabuluculuk görevi ABD Dışişleri Bakanı William Rogers'a verildi. Barış girişimleri, Kasım 1967'de BM tarafından alınan ve Arap komşularıyla barışın sağlanması karşılığında İsrail'in 1967 savaşından bu yana işgal ettiği tüm bölgelerden çekilmesini öngören 242 Sayılı BM Kararı temel alınarak geliştirilmişti. Rogers, bu plana yeni bir boyut ekledi. Bu temel üzerinde sürdürülecek olan barış müzakerelerine katılmak isteyen Arap ülkelerinden, Soğuk Savaş'ta ABD'nin tarafında olmaları istendi. Washington, Ortadoğu'daki gelişmeler üzerinde Sovyetler Birliği'nin önemli herhangi bir etkiye sahip olmamasını arzu ediyordu ve bu arzusunu gerçekleştirebildi. Bu yönlenme, Amerika'nın barış sürecinde oynadığı rolü giderek derinleştirdi. BM, Amerika'nın barış sürecinde herhangi bir sorumluluk üstlenmesin-

den önce, bir diğer İsveçli arabulucu Gunar Yaring'in yardımıyla, her iki tarafı da 242 Sayılı BM Kararı'nı benimsemeye razı etmeye çalıştı. Ancak Yaring'in bu konudaki girişimleri, kendinden önceki meslektaşının girişimleri gibi başarısızlıkla sonuçlandı.[43] İsrail sonunda 242 Sayılı BM Kararı'nı ilke olarak kabul etmekle birlikte, söz konusu kararın yalnızca Sina Yarımadası ile ilgili müzakereler için geçerli sayacağını ve kararın Golan Tepeleri, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ne uygulanmasını kabul etmeyeceğini belirtti. Hatta İsrail Dışişleri Bakanlığı kararın İbranice çevirisinde, İsrail'in işgal ettiği tüm bölgelerden geri çekilmesi gerektiğini ilişkin hükümler yer almıyordu.

Yaklaşık yirmi yıl süresince bu tür diplomatik faaliyetlerden kendini tecrit etmiş olan Amerika, barış girişimlerinde iş dünyasından ödünç aldığı ve etik değerlerin hiç yer almadığı maliyet-yarar ilkelerine dayalı bir jargon kullandı. Anahtar sözcük, "barış süreci" idi. Filistinliler, Amerika'nın benimsediği bu yeni söylemde, "dekolonizasyon", "işgale son verme" ve "ahlaki adalet" gibi terimleri boş yere aradılar. Bunun yerine güçler dengesini, çatışmanın her veçhesinde eşit koşullara sahip iki ortak arasında oluşturulabilecek bir denge olarak kabul eden bir dille karşılaştılar: İtham, suç ve adalet. Gerçekte burada bir barış süreci söz konusu değildi. Buna karşın, Noam Chomsky'nin son derece doğru bir biçimde dile getirdiği gibi bu jargon, Amerika'ya bu sözde "sürece" bir tür "akıl hocası" sıfatıyla dahil edilmesi için olanak sağlıyordu. Bu girişim aynı zamanda çatışmanın çözümüne yönelik kapsamlı bir girişimin var olmadığı ve müzakerelerde kaydedilen ilerlemelerin, hatta bizzat müzakerelerin, neticeden daha önemli olduğu anlamına geliyordu.

Nasır'ın bile son günlerinde 242 Sayılı Karar'ın eksiksiz bir biçimde uygulanmasını arzu ettiğinin ayrımına varan Amerikalılar, İsrail ile Mısır arasındaki ikili görüşmelerde daha tarafsız bir rol üstlendiler. Ancak onlar da İsrailliler gibi Mısır'da birbirini izleyen iki devlet başkanı, Cemal Abdül Nasır ve Enver Sedat'ın Sina Yarımadası'nı geri kazanmak üzere İsrail'e karşı verdikleri iki savaştan sonra böyle bir konumu benimsemeye ikna oldular. Nasır, Süveyş Kanalı konusunda Mart 1969'da başlayan ve Ağustos 1970'e kadar süren

43 Shlaim 1999 s. 268-318.

sonuçsuz bir yıpratma savaşına girdi. William Rogers tarafından başlatılan ve İsrail'in işgal altındaki bölgelerden geri çekilmesi karşılığında taraflar arasında barışı öngören barış inisiyatifi, 1969-1974 yılları arasında İsrail başbakanı olarak iktidarda bulunan Golda Meir'in uzlaşmaz tavrı nedeniyle sonuçsuz kaldı. Sedat'ın, Suriye devlet başkanı Hafız el-Esat ile birlikte önceden tasarladığı Ekim 1973'teki sürpriz saldırı, bir barış diyalogunun başlatılmasına yardımcı oldu ve İsrail'in Sina Yarımadası'ndan kısmen geri çekilmesini sağladı. İsrail birliklerinin Sina Yarımadası'ndan tamamen çekilmeleri, Enver Sedat'ın İsrail'in Mısır topraklarından çekilmesi karşılığında iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin yeniden başlatılması talebiyle Kasım 1977'de Kudüs'e yaptığı tarihi ziyaret sonucunda gerçekleşti.

Suriye ve Mısır birliklerinin 1973'te gerçekleştirdikleri ortak taarruz, İsrail istihbaratını hazırlıksız yakalamıştı ve İsrail'in savaş alanında neredeyse yenilgiye uğraması, bir bütün olarak siyasi sistem içinde şok dalgalarının ortaya çıkmasına neden oldu ve bunun sonucunda, İşçi Partisi'nin İsrail'deki iktidarı ölümcül bir darbe aldı. İşçi Partisi'nin en büyük rakibi Likud Partisi'nin lideri Begin, İsrail'in müzakerelere katılmasını protesto etmek üzere 1969 yılında koalisyondan çekilmişti. Ancak 1977 yılında iktidara yeniden geldiğinde Begin, Sina Yarımadası'nın tamamını Mısır devlet başkanına teslim etmek zorunda kalacaktı.

İsrail ile Arap dünyası, savaşın üçüncü raundu, Filistin sorunu üzerinde odaklanmamıştı ve Filistin'i doğrudan etkilemedi. Tüm Arap-İsrail çatışmalarının en kanlı olanının, Ürdün Nehri ile Akdeniz arasında yaşayan insanların büyük bir bölümünü ilgilendirmemiş olması, Arap-İsrail çatışmasına ilişkin bu anlatıda yer alan en garip dönüm noktalarından biridir. Savaşın bu bölgede yaşayan insanlar üzerinde bir tek etkisi, İsrailli siyasi seçkinlerin etkisini zayıflatması ve İsrail toplumu içinde amaç birliği hayallerini derinden sarsması oldu. İsrail dışında yaşayan Filistinli toplumları etkilemesine karşın, işgal altındaki bölgeler ya da mülteci kamplarında yaşayan Filistinliler açısından herhangi bir önemi yoktu.

Askerî komutanlar olarak Sedat ve Esat, beklenmedik bir zaferin ardından yapılması gereken hamlenin ne olacağı konusunda tereddüde düşmemiş olsalardı ve savaşın ilk günlerinde askerî dengenin

bozulmasının ardından Amerika İsrail'e yoğun destek sağlamasaydı, 1973 savaşı İsrail'in çok daha büyük bir bozguna uğraması ile sonuçlanabilirdi. Ancak Sedat ve Esat, sınırlı bir savaşı hedeflemişlerdi ve esas amaçları olan barış sürecinin yeniden başlamasını elde etmeyi başardılar. Sovyetler Birliği 1972 yılına kadar Mısır'a destek vermeyi sürdürdü ve Enver Sedat, Temmuz 1972'de Sovyet askerî danışmanlarını Mısır'dan sınır dışı etmeseydi, bu destek devam edebilirdi. Yine de Sovyetler, ABD'nin İsrail'e sağladığı destek kadar olmasa bile, Mısır'a önemli boyutlarda askerî yardım sağladı.

SINIR SORUNU: ÜRDÜN SEÇENEĞİ VE BÜYÜK İSRAİL

1973 savaşı, İsrail politikaları ve kültüründe çözülmeye yol açan travmatik bir olaydı. İsrail'in yenilmezliği efsanesi parçalandı. Bazıları bu gelişmeyi barışın sağlanmasına yönelik girişimlerde daha ısrarlı davranabilmek için iyi bir neden olarak kabul ederken, bazıları Tanrı'ya dönerek, barış ve bölgesel uzlaşma konularında daha sert ve tavizsiz bir konum benimsedi. Savaş sırasında verilen ağır kayıplar, kargaşa ve özgüven yitiminin yoğun biçimde hissedildiği bu ortamı daha da olumsuz bir hale getiriyordu. 1967 savaşında birkaç yüz kişinin yaşamını yitirmesine karşın, bu savaşta ölü sayısı yaklaşık 3.000 kişiyi bulmuştu. Tüm ülke derin bir yasa gömüldü ve hükümetin prestiji de önemli ölçüde azaldı.[44]

Başarısızlığın altında yatan temel nedenin istihbarat aygıtının beceriksizliği olduğuna inanılıyordu. Başarısızlığın kapsamı, dönemin Anayasa Mahkemesi başkanlığını üstlenen Shimon Agranat yönetimi altındaki bir komite tarafından hazırlanan Nisan 1974 tarihli raporda kamuya açıklandı. Raporda, uğranan başarısızlığın sorumluları olarak IDF ve istihbarat dairesi başkanı gösteriliyor, siyasi liderlerin sürpriz saldırıda herhangi bir sorumluluklarının bulunmadığı öne sürülüyordu. Ancak öyle görünüyor ki, Yahudi camiasındaki bazı kişiler farklı bir sonuca varmışlardı ve bu başarısızlığın esas sorumlularının Başbakan Golda Meir ile Savunma Bakanı Moshe Dayan olduğuna karar vermişlerdi. Agranat'ın raporunun hemen akabinde ülke çapında bir protesto hareketi kendili-

44 *Haaretz*, 7 Mart 1974.

ğinden gelişti. Bu protesto dalgasında yer alan çeşitli gruplar, partinin 1974 genel seçimlerini kazanmasına rağmen (ki bu tarihten sonra uzun bir süre ülkede genel seçimler yapılmayacaktı), Meir ve Dayan'ın azledilmeleri konusunda İşçi Partisi'ne baskı yaptılar.

Artık İşçi Partisi için yeni bir lider gerekiyordu ve bu liderlik için de 1948 savaşı kahramanı Yitzak Rabin'den daha iyi bir aday bulunamazdı. Rabin, bu dönemde İsrail Büyükelçisi sıfatıyla Washington'da olduğundan ordunun başarısızlığında herhangi bir rolü olmamıştı. Başbakan olmadan önce, İşçi Partisi bünyesinde yapılacak olan ilk demokratik seçimlerde en büyük rakibi Shimon Peres'i alt etmesi gerekiyordu. Bu tarihe kadar parti liderleri, sıradan üyeler tarafından değil, bir seçim komitesi tarafından tayin ediliyordu. Bu iki rakip, parti liderliği konusunda daha önce defalarca karşı karşıya gelmişti ve kişisel çekişmeler İşçi Partisi'ni bir bütün olarak istikrarsızlığa sürüklemişti. Rabin, İsrail doğumlu ilk başbakandı ve 1936 yılından bu yana oluşum süreci geçiren milliyetçi ve militarist bir toplumun düşlerini temsil ediyordu.

Rabin, gücü giderek azalan bir hareketin lideriydi. Partinin üstünlüğü hâlihazırda hayli aşınmıştı ve görevde bulunduğu ilk yılda, partisi ile dinci milliyetçi Mafdal partisi arasındaki ittifakta çatlaklar ortaya çıkmaya başlamıştı. Bu ittifak, *kurtarıcılar* ve yaklaşımcıların protestolarına rağmen, Mafdal'ın kıdemli Başkanı Yosef Burg'un partisinin Rabin ile koalisyon oluşturmaya razı olması üzerine kurulmuştu.

ABD yapımı F-15'lerin, bu armağanların, İsrail'e, dinci partilerle yapılan anlaşma uyarınca tüm trafiğin durduğu bir Cumartesi günü teslim edilmesi, koalisyonda bir krize yol açtı. Bu kriz, Mafdal'ın hükümetten çekilerek ülkede genel seçim çağrısında bulunması ile sonuçlandı. Felaketler birbirini izledi ve Rabin, eşinin Washington'da yasa dışı bir banka hesabının bulunmasının ortaya çıkması üzerine, partisi adına adaylığını koymaktan men edildi. Bu küçük olay, İşçi Partisi liderlerinin karıştığı diğer yolsuzlukların yanında oldukça önemsiz bir yer tutuyordu fakat Rabin'in istifa etmekten başka çaresi kalmamıştı.

Rabin, görevde bulunduğu üç yıl boyunca zamanının büyük bir bölümünü diplomatik faaliyetlere ayırdı. Barış görüşmeleri, savaştan önce olduğu gibi BM Güvenlik Konseyi tarafından alınan (bu

kez) 338 Sayılı Karar uyarınca belirleniyordu. Söz konusu 338 Sayılı Karar, ana hatlarıyla 242 Sayılı Karar'a benzemekle birlikte, Filistinli mültecilerin geleceği konusunda (fazla değilse de) belli bir ilgiyi de içeriyordu. FKÖ'nün BM bünyesinde meşruiyet kazandığı 1975'ten sonra örgütün Ortadoğu üzerindeki tüm kararları mülteciler sorunu üzerinde odaklanmıştı ve Filistin'in lehinde idi. Bunun nedeni, örgüt bünyesine katılan Asyalı ve Afrikalı ülkelerin sayısında kaydedilen artıştan kaynaklanıyordu. Ancak Güvenlik Konseyi'nde Amerikalıların bu konudaki kararları sürekli veto etmesi sonucunda bu yönde fazla bir ilerleme kaydedilmedi.

William Rogers'ın yerine, *sürecin* gerisindeki başlıca itici güç olan Henry Kissinger seçildi. Gerçek anlamda Siyonizm taraftarı olan Kissinger, Filistin milliyetçiliğine yönelik olarak genellikle İsrail'in görüşlerini yineledi. Bu görüşler daha önce kabaca Golda Meir tarafından da dile getirilmişti: Filistin halkının varlığı diye bir şey söz konusu olamazdı ve bu nedenle de, işgal altındaki bölgelerle ilgili müzakerelerde muhatap alınabilecek tek bir taraf vardı: Ürdün'deki Haşimî Krallığı.

Bu görüş, geçmişte manda yönetimi altında bulunan bölgenin İsrail ve Filistinlilerin pahasına Ürdün'deki Haşimî Krallığı arasında bölünmesini öngören İşçi Partisi'nin "Ürdün seçeneğini" yansıtıyordu. Görüş, işgal ve barış konularında İşçi Partisi'nin hem taktiklerini hem de stratejisini destekliyordu. Daha önce, 1948 savaşında Ben-Gurion'u Ürdün ile gizli bir ittifaka girmeye teşvik etmişti. Bu kez ise İsrailliler Ürdünlülere, daha da küçük bir toprak parçasını, yalnızca (Filistin'in yüzde 10'u ile 15'i arasında bir bölümü kapsayan) Batı Şeria'nın bir bölümünü öneriyorlardı.[45]

Ürdünlülerle İsrailliler görüş ayrılığına düştükleri tek konu, Filistinliler için uygun görülen roldü. İşçi Partisi'nin vizyonunun Filistinlilerden arındırılmış bir Filistin olmasına karşın Hüseyin, Batı Şeria'nın Filistinli kimliğinin ayrımındaydı. Hüseyin 1972'de İsrail'in planlarına karşılık, Filistin (diğer bir deyişle Batı Şeria) ile Ürdün arasında iki uluslu bir model üzerinde kendi geliştirdiği bir federasyon modeli sundu. Rabin hükümeti Ürdünlülere bile her-

45 Shalim 1999, s. 298-334.

hangi bir cömertlik göstermedi ve Kissinger, Kral Hüseyin'i ikili barış karşılığında Batı Şeria'yı kabul etmeye razı edebilmek için Amman ve Tel-Aviv arasında boş yere gidip geldi. Hüseyin 1973'te savaşa girmedi ancak İsrail tarafından sunulan sıkı koşullardaki barış anlaşmasına da razı olmadı (kaldı ki, FKÖ de Ürdünlülerin federasyon fikrini kabul etmeye yanaşmıyordu). Hüseyin daha sonra gerek FKÖ, gerekse İsrail ile görüşmelerde bulunarak, Batı Şeria soruna olası çözüm arayışlarına girdi. Ancak her iki tarafla da herhangi bir uzlaşma sağlayamadı. Kissinger, Sina Yarımadası ve Golan Tepeleri'ne yönelik geçici anlaşmalar sundu ve İsrail imparatorluğunun sınırlarını az da olsa daraltmayı başardı.

"Ürdün seçeneğinin" başarısızlığa uğraması, 1977'den sonra "Büyük İsrail" seçeneğinin giderek benimsenmesine yol açtı. Bu ideoloji, çok sayıda Filistinlinin yaşamını daha da karartti ve birçok İsraillinin barış düşünü de yok etti. Bu durum aynı zamanda, 1982'de Lübnan'daki Filistin toplumunu da etkiledi.

Kissinger ve diğerleri tarafından yaratılan yoğun diplomatik girdap, bir bütün olarak toplumu fazla etkilemedi ve yararlı herhangi bir sonuç getirmedi. ABD Dışişleri Bakanı bir başkentten diğerine dolaşırken, daha derinlerde yatan birtakım güçler harekete geçmişti. Kissinger, Filistin ve İsrail'e barış getirmedi ama İsrail kendini daha "güvende" hissetti ya da "güvenlik" konusunda daha az kaygılanmaya başladı ve böylece yıllardır bastırılmış durumda bulunan sosyal ve ekonomik sorunlar yeniden su yüzüne çıkarak devletin ve kurumlarının başına dert olmaya başladı.

MİZRAHİ DEVRİMİ

Ülkenin bu iç sorunlarının başında, özellikle Kuzey Afrika'dan gelen Mizrahi Yahudileri ile İşçi Partisi'nin siyasi kuruluşu arasında giderek tırmanan gerginlik yer alıyordu. 1967 savaşının ardından bir bütün olarak Yahudi toplumunun refah düzeyinde kaydedilen göreceli düzelme, Mizrahi Yahudileri arasında durgunluk ve ihmal edilmişlik duygularını güçlendirdi. Yerel ekonominin liderleri, İsrail'in 1967 savaşı öncesinde yaşadığı iktisadi durgunluktan kurtulmasını övgüyle karşıladı. Ancak çoğunlukla Faslı Yahudilerin yaşadıkları Kudüs ve Tel-Aviv'in kenar mahalleleri, bu varsıllıktan hiçbir pay

almamışlardı Aynı durum, bir zamanların gönençli Filistin kentleri olan Lydda ve Ramleh gibi Tel-Aviv'in civarında yer alan küçük kentlerde yaşayan Mizrahi Yahudileri için de geçerliydi. İsrail'in gelişen ekonomisi, gerginliklerin yaşandığı sınır bölgelerinde ve şehir merkezlerinden uzak bölgelerde oluşturulan tarıma dayalı topluluklarda çiftçi olarak yaşayan (*moshavim*) Irak, Kürdistan, Buhara, Yemen ve Tunus'tan gelen Yahudiler için de herhangi bir yarar sağlamamıştı. Ülkenin her yerinde Arap Yahudiler için inşa edilen ve sayıları giderek artan yeni ve çirkin yerleşimleri kapsayan pilot kentlerde de yoksulluk hüküm sürüyordu. Bu kentlerin ekonomileri, çoğunlukla tekstil ya da gıda sektöründe faaliyet gösteren ve bütünüyle bu geleneksel sanayi kollarının yerel ve global kazançlarına bağımlı olan bir ya da en iyi durumda iki fabrika ile yakından ilişkiliydi. Bu tür fabrikaların sahipleri olan Histadrut ve özel sektördeki sanayiciler, 1980'li yıllarda tesislerini oldukça kârlı bir biçimde sattılar ve bu el değiştirme sonucu işlerini kaybeden ve sayıları İsrail'deki Filistinlilere ulaşan işçiler bu kazançtan hiçbir pay elde etmediler.

1973 savaşını izleyen yıllarda işsizlik, yoksun bölgelerde göze çarpan insani, sosyal ve eğitimsel altyapı eksikliğine kıyasla ikinci plandaydı. Bu bölgelerde yaşayan insanların maruz kaldıkları ayrımcılık, çoğu genç insanın sosyo-ekonomik düzende ebeveynleriyle aynı düzeyde vasıfsız, düşük ücretli ve düşük statüdeki konumlarda yer almaları gerektiği gerçeğinin ayrımına varmalarıyla daha da belirginleşti. Sosyo-ekonomik marjinalleşme, Mizrahi Yahudilerinin kültürüne (yemek kültürü hariç) yönelik yönlendirici tavırlarda da yankısını buluyordu. Tüm bu baskılar, önce Mizrahi, Arap ve Akdeniz müziğinin yasa dışı radyo kasetleri aracılığıyla yayınlanmasıyla birlikte bir yeraltı müzik akımının ortaya çıkması ile sonuçlandı ve bu akım daha sonra güçlü bir toplumsal protesto biçimi ve Mizrahi pop yıldızlarının halk tarafından yakından tanınmalarını sağlayan bir araç olarak gelişti. Tuhaftır, Akdeniz ve daha sonra Arap müziğinin yerel pop kültürüne tanıtılmasına öncülük eden kişi, Ekim 1967'de Yafa'da bir gece kulübü açan Aris Sun adıyla tanınan Yunanlı bir şarkıcı oldu.

Müzik yalnızca belirli bir etnik kimliğin oluşumuna yönelik bir girişimi simgelemekle kalmıyor, aynı zamanda yeni kuşak Yahudi

gençlerinin daha küresel bir popüler kültüre özlemini de dile getiriyordu. Hükümet, 1967 savaşını izleyen yıllarda Tel-Aviv'de mantar gibi türeyen diskoteklere ve gece kulüplerine karşı mücadele etmek üzere polisten yararlanmıştı ve ulusal tiyatro, Hanoch Levin gibi oyun yazarlarının *kurumsal kültüre* (*recruited culture*) başkaldırıları karşısında telaşa düşmüştü. Bir coğrafi-kültürel merkez olarak Tel Aviv, kültürün yukarıdan gelen ulusal güçler tarafından yönlendirilmesine karşı, ülkenin diğere bölgelerine kıyasla daha fazla direniş gösteriyordu. Bu arada Tel-Aviv'in bu işlevine paralel bir rolü Filistin'de Ramallah üstlenmişti. Bu süreç içinde kendilerini Yahudi ve Filistinli toplumların diğer kısımlarından soyutlamış olsalar da, her iki şehir de daha evrensel değerlerin, üslupların ve beğenilerin toplandıkları birer merkez işlevini gördüler.

Mizrahilerin daha da marjinalleştirilmeleri, son aşamada bir yer altı kaset piyasasının ortaya çıkmasının ötesinde sonuçlar da doğurabildi. Eşkenazlara tanınan olanaklardan yoksun olmaları ve ülke dışında da benzeri protesto hareketlerinin varlığı konusunda bilinçlenmeleri, yeni ve daha odaklı bir hoşnutsuzluğun ortaya çıkmasına neden oldu. Bu tür bir başkaldırı, bir Afro-Amerikalı örgüt üzerinde modellendirilen "Kara Panterler" adlı hareketle başladı. Bu hareket, başta Faslı Yahudiler arasında olmak üzere, Mizrahilerin duyduğu hoşnutsuzluğun en köktenci biçimde dışavurumu oldu. Hareket, Kudüs ve Tel-Aviv'in varoşlarında başladı ancak Faslı Yahudilerin benzer koşullarda yaşadıkları pilot kentlerde fazla ilgi görmedi. Golda Meir başkanlığındaki İşçi Partisi hükümeti de olayları ilgisizlikle karşıladı. Kara Panterler eylemcileri, protesto gösterisi yaptıkları Golda Meir'ın evinin bahçesini terk etmeyi reddettiğinde Meir'in verdiği yanıt, İsrail'deki siyasi söylemin ve hicvin bir parçası oldu: *Hem yeladim lo nehmadim* (*Bunlar iyi çocuklar değiller*). Sözlerle yetinmeyen Meir hükümeti, "bunların medeni bir biçimde gösteri yapmasını bilmeyen caniler" olduklarını açıklayıp, planlanan her gösteriden bir gece önce mutlaka tutuklamalar gerçekleştiriyordu.[46]

İsrail toplumunun militarizasyonu, 1967 savaşının ardından güçlü bir biçimde sürdü ve bu tavra sosyal ve ekonomik yoksunluğa karşı ilgisizlik eşlik etti. Orduya hizmet, vatanseverliğin temel

46 Meital 1997.

kriteri olarak benimsendi. Rabin'in başbakan olarak seçilmesi, bu genel eğilimi daha da güçlendirdi. Rabin hükümeti 1974'te, yurt dışında yaşayan ve her yıl ülkeye dönerek IDF'te ihtiyat subaylığı görevini yapmayanlar için ağır müeyyideler uygulamaya başladı.

Pilot kentlerde, İşçi Partisi'nin icraatından hoşnut olmayan genç siyasetçiler, Menachem Begin'e ve Ariel Sharon'un yardımlarıyla kurduğu yeni partisi Likud'a yöneldiler. Bu sağcı parti, yoksulluk ve sosyal ayrımcılığa karşı herhangi bir eylem planı geliştirme niyetinde değildi ve benimsediği Büyük İsrail ideolojisi, İsrail'in sorunlu bölgelerinde yaşayan çok az kişiyi ilgilendiriyordu. Bu partiyi cazip kılan tek unsur, İşçi Partisi'nin tam karşısında yer almasıydı. Likud bu konumu ile yıllarca ayrımcılığa ve yoksullaşma sürecine maruz kalan Mizrahi Yahudilerini kendi tarafına çekmeyi ve bunlardan 1977 seçimlerinde Begin'i iktidara taşıyacak sayıda oy toplamayı başardı.

BEGİN DEVRİMİ

Menachem Begin'in iktidara yolculuğu uzun sürdü. Filistin'deki Siyonist projenin ilk aşamalarından bu yana, İsrail toplumunun her kesiminde başatlığını sürdüren İşçi Partisi'nin üstünlüğünü aşabilmesi için uzun bir sürenin geçmesi gerekti. 1967 savaşından önce ne Begin, ne de manda yönetimi sınırları içindeki Filistin'de bir Yahudi Siyonist devletinin kurulmasını savunan meslektaşları, yasal anlamda siyasi ortaklar olarak kabul edilmiyorlardı. 1967 savaşı Begin'e İsrail hükümetinde ilk bakanlık görevini kazandırdı ve 1970'te görevden istifa etmesine rağmen, kamuoyunda popülerliğini sürdürdü ve siyasi yaşamda elde etmiş olduğu fırsatları asla yitirmedi. İlk aşamada, kendi partisi Herut (sağ kanattaki revizyonistler ile manda dönemindeki İrgun Partisi'nin eski üyelerinden oluşuyordu) ile Liberal Parti'nin katılımıyla Gahal adlı bir blok oluşturdu. Askerî alandaki eksikliğini tamamlayabilmek üzere iki generali partisine dahil etti: İsrail Hava Kuvvetleri'nin efsanevi kumandanı ve İsrail'in ilk cumhurbaşkanı Haim Weizmann'ın yeğeni Ezer Weismannn ve Ariel Sharon. Böylece, 1970 yılında Likud Partisi kuruldu (Likud, İbranice'de *bütünleşme* anlamına gelmektedir).

Durumlarından hoşnut olmayan İsraillilerin oluşturduğu bir koalisyon Begin'i iktidara getirdi. Yıllar boyu toplumda ayrımcılığa maruz kalan Mizrahi Yahudileri, Yahudi devletinde marjinal bir konuma itildiklerini hisseden dindar Yahudiler, Arapların 1973'de düzenledikleri sürpriz saldırı karşısında şaşkına dönen İşçi Partililer ve (gerek laik, gerek dinci) yayılmacı Yahudiler, Begin'in işgal altındaki bölgelerde İsrail yönetimini kabul ettireceğini umut ediyorlardı. Her ne kadar Begin'i iktidara getiren Mizrahi Yahudileri olsa da, İşçi Partisi iktidarının düşmesine yol açan grup, düş kırıklığına uğramış durumdaki Eşkenazlar oldu. Eşkenazlar, ne Begin'e ne de İşçi Partisi'ne destek vermediler. Çoğu ya oy vermekten kaçındı ya da farklı bir partiye oy verdi. Hatta 1948 savaşı kahramanı Yigal Yadin başkanlığında, kendi partileri olan Demokratik Değişim Partisi'ni kurdular.

Likud Partisi'nin iktidara geldikten sonra seçmenlerine fazla bir şey sunamadığına şaşmamak gerekiyor. Sosyal ve iktisadi politikalar, İşçi Partisi'nin artık gücünü yitirmiş sosyalist mirasını ortadan kaldırmayı en büyük öncelik olarak belirlemiş olan Liberal Parti'nin portföyünde yer alıyordu. Şimdi geriye baktığımızda, İşçi Partisi'nin Ocak 1968'de ülkenin ulusal marşı olan *Hatikvah* ile birlikte *Enternasyonal*'in de benimsenmesi yolundaki kararına rağmen[47] İşçi Partisi'nin uyguladığı politikaların klasik anlamdaki sosyalist ya da sosyal demokrat politikalardan iyice uzaklaşmış olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Her durumda, Begin'in ilk (1977-81) ve ikinci (1981 – 4) hükümetleri serbest piyasa ekonomisini benimsedi. Ekonomik *guru*ları Milton Friedman idi. Bazı Üçüncü Dünya ülkelerinde de olduğu gibi Friedman'ın etkisiyle İsrail ekonomisi, daha sonra İşçi Partisi-Likud koalisyon hükümeti tarafından serbest piyasa ekonomisinin daha yumuşak bir versiyonun uygulamaya girmesiyle birlikte göreceli bir düzelme yaşayıncaya kadar, hiper-enflasyon ve zenginle yoksul arasında ortaya çıkan aşılamaz bir uçurumun yarattığı son derece sorunlu bir dönem yaşadı. İşçi Partisi-Likud koalisyonu 1984'te kuruldu ve Likud tek başına iktidara gelinceye kadar yedi yıl sürdü.

47 *Maariv*, 7 Ocak 1968.

Resim 6:
Kara Panterlerin Kudüs'teki Gösterileri, 1972.

Likud'un başlangıçta uyguladığı dış politika, Enver Sedat'ın başlattığı yeni bir barış girişimine olumlu yaklaşımından dolayı tüm dünyada şaşkınlık uyandırdı. Begin'in ilk Likud hükümetinde, Moshe Dayan gibi eski tüfek politikacılar bulunuyordu. Dayan ve artık bir güvercin olmayı seçen Ezer Weisman, 1979 yılında Begin'i Mısır'la ikili bir barış anlaşması imzalamaya razı etti. Bu anlaşma, işgalci ve uzlaşmaz zihniyeti zayıflatmak üzere tasarlanan psikolojik bir manevra olarak Enver Sedat'ın Kasım 1977'de İsrail'e yaptığı sürpriz ziyaretin ardından İsrail kamuoyunun desteğini kazandı.

Sedat, Arap-İsrail çatışmasının çözümü konusundaki uluslararası girişimlerin sonuçsuz kalmasının ve özellikle de bir uluslararası barış konferansının düzenlenmesine yönelik çabaların başarısızlıkla sonuçlanmış olmasının yarattığı karamsarlık içinde Kudüs'e geldi. Sözünü ettiğimiz uluslararası barış konferansı, Sovyetler Birliği'nin, bu çerçevedeki tüm görüşmelerde en büyük önceliğin FKÖ'nün konumu, mülteciler sorunu ve Filistin'in işgal altındaki bölgeleri üzerinde odaklanması gerektiği konusundaki ısrarlarından dolayı, arızi olarak, FKÖ'nün işine yarayabilirdi. Filistin sorununu "barış sürecinin" merkezinde gören ilk ABD başkanı Jimmy Carter, bu öncelikleri kesin bir biçimde onaylamıştı. Ancak bu konulara öncelik verilmesi, Sedat'ın tarihi ziyaretinden çok önce üst düzey İsrailli ve Mısırlı politikacılar tarafından tasarlandığı biçimde, Sedat İnisiyatifi çerçevesinde engellendi. Mısır cumhurbaşkanı, ülkesinin İsrail'le ilişkilerinin normalleştirilmesi karşılığında Sina Yarımadası'nın tamamının Mısır'a verileceğini biliyordu.

Sina Yarımadası'nın bir karış toprağından bile vazgeçilmeyeceği konusunda ant içen politikacılar, şimdi "barış kampanyasının" en ateşli taraftarları olmuşlardı. Muharip birliklerde hizmet etmiş bulunan kıdemli subaylardan oluşan *Barış Şimdi* adlı parlamento dışı bir hareket, kamuoyunda Sedat ile gireceği müzakerelerde Begin'i destekleyen bir ortam oluşturdu. Görüşmeler her yönüyle pürüzsüz geçmese de resmi bir barış anlaşmasının imzalanması ve iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin normalleşmesi ile sonuçlandı. *Barış Şimdi* hareketinin içinde yer alan subaylar, gelecekte sonucu belirsiz bir savaşa girmeyeceklerini ima ettiler. Bu subayların büyük bir bölümünün 1982'de Lübnan'ın işgaline katılmakta tereddüt etmediklerini dikkate aldığımızda, bunun boş bir tehdit olmadığı ortaya çıkmaktadır.[48]

Kamuoyunun zihnine Beyaz Saray'ın bahçesinde Carter, Sedat ve Begin'in el sıkışmalarını görüntüleyen fotoğrafla yerleşen barış anlaşması iki yıl önce imzalanmıştı. İsrail televizyonu, Kasım 1977'de Kudüs'te uçağının merdivenlerinden çıkan Sedat'ın görüntülerinden başlayarak, iki liderin Nobel Barış Ödülü'nü kazandıkları 1978 sonunda düzenlenen törene kadar, müzakerelerin her aşamasını canlı olarak

48 Bar-On 1996.

yayınladılar. Medyanın görüşmelere kapsamlı bir biçimde yer vermesi, kamuoyunda derin bir etki yarattı ve Begin'e, gelecekteki ardılı Yitzak Shamir gibi güçlü rakiplerini alt etme fırsatı sağladı. Halkla ilişkilerde böyle bir propagandaya gereksinim duyuluyordu. Zira anlaşma, Ofira ve Yamit gibi süratle gelişen iki kent de dahil olmak üzere, Sina Yarımadası'nda bulunan bazı yerleşimlerden İsrail birliklerinin geri çekilmesini ve bu yerleşimlerin yıkılmasını öngörüyordu. Yine de daha önceki dönemlerin başlıca özelliklerini oluşturan işgalci zihniyet ve tecrit politikası kısa bir süre içinde silindi. İsrailli turistler, bir barış ortamı içinde komşu bir ülkeyi ziyaret etmenin verdiği heyecanla gruplar halinde otobüslere doluşarak Mısır'ı ziyaret ettiler.

Bu coşkunun önemli bir bölümü giderek azaldı. Mısır cumhurbaşkanı Filistinlilere ikili anlaşmayı Filistin sorunu ile ilişkilendireceği konusunda vaatte bulunmuştu ancak bu vaadini yerine getiremedi. Likud, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nin barış gündeminden dışlanmasını sağlamak amacıyla Sina'ya geri döndü. Her iki taraf da yeni geliştirilen bir terim olarak "özerklik" kavramı üzerinde uzlaştı. İşgal altındaki bölgeler sorununun çözümüne yönelik stratejik bir hedef olarak benimsenen bu kavram, özünde bu bölgelerde statükonun korunması anlamına geliyordu. Sağda ya da solda, laik ya da İslamcı, bir bütün olarak Mısır sivil toplumu için bu tür bir uzlaşmacı tavır, Filistin davasına ihanet ile aynı anlama geliyordu. Mısır toplumu, barış ortamını, geçmişte yaşanan husumetin ve düşmanlıkların hiç değişmeden kalacağı bir "soğukluk" ortamına dönüştürme gücüne sahipti.

İsrail'in Mısır'la ilişkileri hiçbir zaman gerçek anlamda normale dönmedi. Mısır'ı ziyaret eden İsrailli turist sayısı azaldı ve neredeyse hiçbir Mısırlı İsrail'i ziyaret etmedi. Bununla birlikte, savaş döngüsü sona ermişti ve bu durum, Yahudi devletine karşı herhangi bir pan-Arap askerî seçeneğinin olasılığını ortadan kaldırmıştı. Her iki tarafın iş çevreleri ise, giderek ilişkilerini güçlendirmeyi sürdürdüler ve bu trend günümüze kadar devam etti.[49]

Özerklik kavramı Begin'e, 1981 yılında ikinci kez iktidara geldiğinde, işgal altındaki bölgelerde Yahudi yerleşimleri hareketini so-

[49] Meital, 1997.

mut bir temele oturtma olanağını sağladı. Bu planın fikir babası, önce İmar Ve İskan Bakanlığı'nı, ardından Savunma Bakanlığı'nı üstlenen Ariel Sharon'du. Daha Büyük Eretz Israel tezinin tek olumsuz yönü, Sharon'un bu bölgeleri ilhak etmeyi değil, Yahudileştirmeyi arzu etmesiydi. Bu pragmatizm son aşamada Likud'a ve İşçi Partisi'ne işgal altındaki bölgeler konusunda kamuoyunda yıllardır süren tartışmaları sonlandırma olanağı tanıdı. Her iki parti de, sosyal ve iktisadi konulara ilgilerini yitirdiklerinde, 1984-1988 yılları arasında iki koalisyon oluşturmayı başardı. İki parti arasındaki husumet, Mizrahilerin düşmanlığının Likud tarafından İşçi Partisi'ne yönlendirilmesi ve klasik anlamda siyasi iktidar mücadeleleri, İsrail'in içişleri sorunu olarak uzun bir süre devam etti. Öte yandan, Filistin'de siyasi yaşam, İsrail'in politikalarına karşı giderek artan bir ilgisizlik içinde sürdü. İktidardaki parti hangisi olursa olsun, Filistinlilerin yaşam koşulları açısından, herhangi bir değişiklik söz konusu değildi.

GÜNDEMLER ARASI GEÇİŞLER: FİLİSTİN SİYASETİ (1967 – 1987)

Gerek Filistin'deki, gerekse Filistin dışındaki politikacılar, Filistin'in diğer kesimlerinin ya da mültecilerin kaderlerini tayin edebilmek bir yana, işgal altındaki bölgelerin geleceğini bile tayin edebilme gücünden yoksundular. Fakat başka alanlarda başarılı olabiliyorlardı. Örneğin, işgal altındaki bölgelerde yaşayan siyasi eylemciler, kendi gündemlerini geliştirebilmişlerdi. İkinci olarak, öncelikleri işgale son vermekti. Bu amaca yönelik olarak, İsrail'in işgal ettiği bölgelerden tamamen çekilmesini, İsrail yerleşimlerinin sökülmesini ve bağımsız bir Filistin yönetiminin kurulmasını arzu ediyorlardı. Ürdün'deki Haşimî hanedanlığına sadık kalan birkaç politikacı, giderek nüfuzlarını yitiriyordu ve sonunda siyasi arenadan tümüyle silindi. Buların yerini alan FKÖ yanlısı liderler, İşçi Partisi hükümeti tarafından hoşgörüyle karşılanıyordu ancak, Likud 1977 yılında iktidara geldiğinde FKÖ'yü bir yıkıcı unsur olarak ilan etti.

İşgal altındaki bölgelerde yaşayan Filistinlilerin durumu, Sharon'un Savunma Bakanlığı döneminde daha da bozuldu ve bu süre içinde işgalin ağırlığı her zamankinden daha fazla hissedildi. Yerel siyasi merciler, FKÖ'den bir yanıt beklemediler. Ortaya çıkan koşullarla baş edebilmek üzere, yeni kurulan Lajnat al-Tawjih

(Yönlendirme Komitesi) adlı örgütün başkanlığında kendi altyapılarını oluşturdular. Sharon'a göre Filistinliler tarafından ulusal bir liderliğin oluşturulması, bir savaş nedeni (*casus belli*) anlamına geliyordu. Bir tepki olarak, örgütün çok sayıda üyesinin tutuklanmasını sağladı ve daha sonra da, bu örgüte karşı mücadelesini, Lübnan'da FKÖ varlığının tümüyle ortadan kaldırılmasına yönelik planı ile birleştirdi. Sharon ayrıca, saygın bir İsrailli şarkiyatçı olan Menachem Milson'un yardımıyla, "Köy İttifakları" adlı bir kukla liderlik oluşturdu. Ancak bu oluşum, ortaya çıktığı kadar kısa bir süre içinde ortadan kayboldu.

Sharon döneminde işgal kuvvetlerinin gaddarca eylemlerine muhatap olan çeşitli siyasi organlar arasında, çoğu Filistinli politikacının bu nosyonu bir sapkınlık olarak görmesine rağmen Filistin'in Yahudi devletiyle paylaşımını savunan (ki Filistin devletinin kuruluş belgesinde bu düşünceye şiddetle karşı çıkan hükümler bulunuyordu) Filistin Komünist Partisi de vardı. Bununla birlikte, benim açımdan çok daha önemli bir diğer husus da, Komünist Partisi'nin işgal altındaki bölgelerde sivil bir toplumun oluşturulması gerektiği konusundaki ısrarı idi. Benzer konumlar daha önce, FKÖ bünyesinde yeni bir strateji olarak iki-devletli bir çözümü öneren ilk grup olan Filistin'in Kurtuluşu İçin Demokratik Halk Cephesi (PDFLP) tarafından da benimsenmişti (örgüt, 1969 yılında Filistin Kurtuluşu Halk Cephesinden (PFLP) ayrıldıktan kısa bir süre sonra unvanından *halk* sözcüğünü çıkartmıştı.[50] Böyle bir seçenek, Sharon döneminde söz konusu olamazdı ama 1982 Lübnan Savaşı'nın hemen ardından Sharon'un gözden düşmesiyle, komünistlerin gündeminde bulunan Filistin'in iki devlete bölünmesi ve sivil kurumların oluşturulması olasılığı, işgale rağmen işgal altındaki bölgelerde geçerlilik kazanmaya başladı.

FKÖ, El Fetih'in "Aşamalar Programını" yayınladığı 1974 yılında, bu gündeme bir adım daha yaklaştı. Söz konusu belge, işgal altındaki bölgelerin özgürlüğe kavuşturulmasının Filistin'in tümüyle kurtarılması düşünden önce geldiğini belirten siyasi bir belgeydi. Filistin'in tamamının kurtarılmasına yönelik kesin bir takvim belirtmediği gibi, bunun kesin bir hedef olup olmadığı konusuna da herhangi bir açıklamada bulunmuyordu. Bununla birlikte, bir bütün olarak

50 Gresh 1980, s. 1-30

FKÖ'yü etkileyen ve silahlı çatışmanın yerini kademeli olarak diplomatik kanallara bırakmasını sağlayan pragmatik bir değişimi öngörüyordu. Bu süreç, Arap Zirvesi'nde alınan ve FKÖ'yü "Filistin halkının tek ve meşru temsilcisi olarak tanıyan" kararın ardından daha da kolaylaştı. Aynı karar daha sonra BM tarafından 1975'te, Avrupa Topluluğu tarafından 1981'de, ABD tarafından fiilen (*de facto*) 1988'de ve İsrail tarafından 1993'te benimsendi.

Pragmatizme yaklaşım yalnızca, PFLP ve PDFLP'nin aksine kendini devrimci söylem ya da pratikten uzaklaştırmış olan El Fetih açısından uygulanabilir bir seçenekti. Bu yaklaşım, Arap devletlerinin uyguladıkları siyasete müdahaleden kaçınıyor, bölgesel politikaların ve endoktrinasyon politikalarının kapsamını kurtuluşa yönelik ulusal amaçlarla sınırlandırıyor ve taktik ve stratejik değişiklere olumlu bakıyordu. Gerçekten de, bu iki örgüt El Fetih'in kurtuluş hareketinin hedefinin Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde bağımsız bir devletin kuruluşu ile sınırlandırma kararını reddettiler. Fakat kontrol El Fetih'in elindeydi ve liderliği aracılığı ile Lübnan'da faaliyet gösteren FKÖ ve işgal altındaki bölgelerde faaliyet gösteren Yönlendirme Komitesi ile bir irtibat ağı oluşturmayı başardı. Diğer fraksiyonlar da, işgal altındaki bölgelerle olan bağlarını güçlendirerek Beyrut'ta ve belli başlı Filistin şehirlerinde faaliyet gösteren bürolara benzer gölge bürolar kurdular. Filistin politikalarının Lübnan'da odaklanmasına karşın, Filistin ulusal hareketi, pek çok yerden gelen baskılara uygun biçimde hareket edebilen uluslar üstü bir yapıya sahipti.[51]

Böylece, on yılı biraz aşan bir süre içinde (1970-81) diasporadaki milliyetçilik politikaları, işgal altındaki bölgelerde geçerli olan politikalarla yeniden bütünleşti. Aynı on yıllık süre içinde FKÖ, tüm ofislerini ve savaşçılarını Lübnan'a intikal ettirdikten sonra, resmi merkezini de bu ülkede kurdu. Örgüt, Lübnan'da iki bölgede faaliyet gösteriyordu. Siyasi liderlik Beyrut'ta gayrimenkul satın aldı ve örgütün yerleşik bölümleri ile arşiv dairesi, yayın bölümü ve uluslararası ilişkiler bölümleri Beyrut'ta faaliyetlerini sürdürdü. Lübnan'daki diğer bölge ise, ülkenin güneyinde, Filistinli mülteci kamplarına yakın dağlık bir alanda bulunuyordu. İsrail'e karşı düzenlenen askerî operasyonlar, El Fetih gerillalarının 1960'lı yıllarda

51 Khalidi 1986.

kendi kullanımlarına tahsis ettikleri güneydoğu Lübnan'da bulunan al-Arqub bölgesinden gerçekleştiriliyordu.

FKÖ bünyesindeki sol ve sağ kanatlar arasındaki farklılaşan yapı, örgütün Lübnan'da bulunduğu sırada Arap devletlerinin örgütün faaliyetlerine daha fazla karışmalarıyla birlikte daha da bölündü. Eskiden de olduğu gibi, FKÖ bünyesindeki çeşitli gruplar arasındaki güçler dengesi, İsrail'e karşı mücadelede gösterilen cesaret ve yaratıcılık bazında belirleniyordu. Güney Lübnan, İsrail'e yönelik saldırılarda bir atlama tahtası olarak kullanılıyordu. Bu saldırıların bazılarında Yahudi yerleşimlerine Katyuşa roketleri fırlatılıyor, bazı saldırılarda ise İsrail'de tutuklu bulunan Filistinli tutukluların serbest bırakılmasını sağlamak üzere rehineler alınıyordu. Bu tür eylemler genelde sonuçsuz kalmakla birlikte, kuzey İsrail'de yaşayan halkı dehşete düşürmeyi ve genel bir güvensizlik ortamı yaratmayı başarıyordu ve bunun sonucunda çeşitli İsrail hükümetleri bu tür eylemlere karşı geniş çapta misilleme hareketleri düzenlemek zorunda kaldı.

Kimi zamanlar Filistinli gerillaların giriştikleri savaşın kurbanları İsrailli çocuklar oluyordu. Örneğin, 1974'teki Ma'alot operasyonunda, kuzey İsrail'de bulunan bu pilot kentin lisesi, FDFLP'in saldırısına uğramıştı. İsrailli birliklerin işgal altındaki okula ani baskın yapma girişimleri sonucunda çok sayıda öğrenci yaşamını yitirmişti. İsrâillilerin pazarlığa girmeyi reddettikleri diğer operasyonlarda da benzer şiddet döngüleri yaşandı. İki yıl önce, Münih'teki Olimpiyat Oyunlarında on bir İsrailli atlet, El Fetih'e bağlı Kara Eylül adlı grup tarafından rehin alındıktan sonra, Almanların beceriksiz kurtarma girişimleri sonucu katliama dönüşen bir operasyonda öldürülmüşlerdi. Katliama katılan Kara Eylül örgütünün üyelerinin çoğu, daha sonra Münih katliamına karışanlara karşı bir intikam operasyonu düzenleyen Mossad tarafından öldürüldüler. Gerilla savaşı daha sonra, örneğin, İsrail'de çeşitli yerlere bombaların yerleştirilmesi, uçak kaçırma olayları ve askerî tesislere saldırıların düzenlenmesi gibi, bize artık aşina gelen yöntemlerle sürdürüldü. En azından huzursuzluk dönemlerinde yer yer boşalan Güney Lübnan, bir savaş alanı haline geldi.

Bu faaliyetler, oldukça geniş bir cephaneliği gerektiriyordu. SSCB, FKÖ'nün başlıca silah tedarikçisi haline geldi. Önde gelen

başlıca devrimci rejimler olan Çin, Kuzey Kore, Cezayir ve Küba, harekete destek sağladı. FKÖ aynı zamanda IRA, İtalya'daki Kızıl Tugaylar, Almanya'daki Baader-Meinhof çetesi, Japonya'daki Kızıl Ordu ve Viet Kong gibi tüm dünya üzerindeki anarşist, terörist, gerilla ve kuruluş hareketlerini kapsayan uluslararası bir şebekenin içine de karıştı. Bu hareketlerin bazıları, kendi üyelerini FKÖ'nün güney Lübnan'daki kamplarına eğitilmek üzere gönderiyordu.

Tam böyle bir ortamda El Fetih, Aşamalar Programı içinde yer alan en pragmatik politikayı formüle etti. Bu politika, gerilla savaşı tekniklerinin ve diplomatik inisiyatiflerin ilginç ve bir süre için de başarılı bir karışımından oluşuyordu. Bununla birlikte Arafat, çoğu Arap ülkesi tarafından bir devlet başkanı olarak kabul edilmesine karşın, en yakın destekleyicisi olan Sovyetler Birliği de dahil olmak üzere, Ortadoğu dışında hiçbir ülke tarafından resmen tanınmıyordu. En büyük rakibi, Filistin'in siyasi yaşamını tüm diğer Arap liderlerinden daha yakın bir biçimde izleyen ve çevresindekilerden izlediği politikalara kayıtsız şartsız sadık kalmalarını talep eden, Suriye Cumhurbaşkanı Esat'tı. El Fetih Sedat'a karşı direndi ve sonuçta Şam ve FKÖ arasında aşılması olanaksız bir uçurum belirdi.

Arafat'ın birçok yönden en büyük düşmanı, yine kendisi oldu. En büyük hatası, FKÖ'yü 1975'te patlak veren Lübnan iç savaşının dışında tutamaması oldu. Kendi kendisine duyduğu aşırı hayranlık ve kendisinin ve örgütünün Lübnan'da sahip olduğu önemi gereğinden fazla abartması, onu, Lübnan iç savaşında önemli bir rol üstlenmeye itti. Yakın çevresindeki danışmanların tavsiyelerine rağmen, FKÖ'yü Müslüman-Hıristiyan çatışmasına dahil olmaya zorladı ve açıkça Müslümanların tarafını tuttu. Lübnan hükümeti, 1970'te FKÖ'yü kendi topraklarında istemiyordu ancak Mısır ve Ürdün'ün bu konudaki baskılarına diremeyecek kadar zayıf durumdaydı. Yine de bu ülkelerin Lübnan'ın iç işlerine karışmasını protesto etti. FKÖ isteseydi Lübnan'da tarafsız kalabilirdi ancak Lübnan'daki konumunun, Müslümanların zaferine bağlı olduğunu düşünüyordu.[52]

Savaşın belirsiz akıbeti ve 1976'da ordusu Lübnan'ı istila eden Suriye'nin çıkarcı politikaları, burada yaşayan mülteci toplumunun,

---

52 Said 1994, s. 69-77.

FKÖ'nün "düşmana" hizmet ettiğini düşünen tüm güçler tarafından sürekli saldırılara maruz kalmaları ile sonuçlandı. Suriyeliler, Hıristiyanlarla ittifak kurdukları 1976'da, Tel-Zaatar'da Filistinlileri katlettiler. Daha sonra ise, taraf değiştirerek Müslümanlara destek vermeye karar verdiklerinde, Abu Musa adlı bir albayın başkanlığındaki FKÖ'nün bir fraksiyonunu, Arafat'ı devirmek üzere kışkırttılar.

Suriye'nin politikalarında ortaya çıkan değişiklik sonucu Müslümanların daha iyi duruma gelmeleriyle birlikte FKÖ, ülkedeki konumunu düzeltti ve bir kez daha İsrail'e karşı silahlı mücadele üzerinde odaklandı. Cesurca ve iyi planlanmış bir dizi operasyon gerçekleştirildi. Bunlardan en iyi bilineni, 1978'de Hayfa-Tel-Aviv karayolu üzerindeki önemli bir kavşak noktasına yapılan saldırı idi. Bu operasyonda yirmiden fazla İsrailli sivil öldü ve İsrail hükümeti bu operasyona güney Lübnan'ı işgal ederek karşılık verdi. İsrail'in işgal ettiği bu bölgede yaşayan halka uyguladığı yıldırma eylemleri üzerine Şiiler Beyrut'a doğru ilerlediler. Bu olay, gerek Lübnan'ın İslamlaştırılması, gerekse İsrail işgaline karşı verilen mücadelenin daha militarist bir boyut kazanması ile sonuçlandı.

İsrail devleti, Lübnanlı Şiiler, FKÖ, Hıristiyan Falanjistler ve Suriyeliler 1982'de kendilerini, klasik anlamda sınırlı olmakla birlikte, siyasi ve sosyal yönden İsrail ve Filistin üzerindeki etkileri uzun yıllar sürecek olan bir savaşın içinde buldular.

LÜBNAN SAVAŞI VE SONRASI (1982 – 1978)

Yukarıda tanımlanan süreçlerin tümü, Haziran 1982 Lübnan Savaşı'nda bir araya geldi. Bunların ilki, işgal altındaki bölgelerde Filistinlilik bilincinin yükselmesiydi. İkinci etken, güney Lübnan'da örgütlenen Filistin direniş operasyonlarının sayılarının giderek artmasıydı. Üçüncü etken ise Likud hükümetinin güç kullanma yoluyla bir bütün olarak Filistin sorununu ortadan kaldırma arzusuydu. İlk iki etken, Sharon'un Lübnan'ı istila etmek üzere Begin'i devre dışı bırakması ile sonuçlandı.

Sharon'a bu girişiminde milliyetçi genelkurmay başkanı Refael Eytan yardım ediyordu ve birlikte güney Lübnan'da saldırgan bir İsrail politikasını uygulamaya koyuldular. Eylemleri, bölgede geçmiş yıllarda oluşan üç ana güç arasında yaşanan gerginliğin daha da tır-

manmasına neden oldu. Bölgede yer alan üç oyuncu, Baka (Baqa) Vadisi'nde konuşlanan Suriye birlikleri, Akdeniz kıyısından Jabal al-Shaykh (Suriye-Lübnan sınırındaki Hermon dağları) bölgesine taşınan FKÖ birimi ve Güney Lübnan Ordusu adıyla bilinen kendi Maruni milis kuvvetleri tarafından desteklenen İsrail ordusuydu.

1981'de yaşanan sıcak çatışmaların ardından FKÖ ve Suriye, Amerika tarafından özel elçi olarak bölgeye atanan Philip Habib'in yardımıyla İsrail ile geçici bir anlaşma sağlamak istedi. Savaşın sonunda yazılı şifahi bir ateşkes ilan edildi. Ancak Haziran 1982'de FKÖ'den ayrılan Abu Nidal'in Londra'daki İsrail büyükelçisi Shlomov Argov'a yönelik suikast girişimi üzerine, ateşkesten vazgeçildi (İsrail büyükelçisi suikast girişiminden ağır yaralı olarak kurtuldu). Bu olay Sharon ve Eytan'a "Celile (Galilee) için Barış" gibi yanıltıcı bir ad altında, FKÖ'ye karşı bir yeni bir başlatabilmeleri için bir bahane sunuyordu. Sharon kendi başbakanını, operasyon kapsamının güney Lübnan'daki bazı bölgelerin işgali ile sınırlı kalacağını söyleyerek aldattı. Oysa en baştan beri niyeti, Beyrut'u işgal ederek Suriyelilerden temizlemek, Lübnan'da İsrail yanlısı Maruni bir hükümet oluşturmak ve FKÖ'yü yok etmekti.

Bu savaşta Lübnan ağır yaralar aldı ve havadan atılan bombalar ve yerden atılan mermilerle Beyrut tam bir yıkım yaşadı. İşgalin diğer sonuçları arasında, FKÖ karargâhının Eylül 1982'de boşaltılarak Tunus'a taşınması, Suriye'nin ülke üzerinde uyguladığı denetimin daha da sıkılaştırılması ve de İran'daki Humeyni rejimi tarafından desteklenen radikal siyasi İslamcı Şii hareketi Hizbullah'ın Lübnan'ın siyasi yaşamında boy göstermesi yer alıyordu.

Ayrıca İsrail, kendi Vietnam'ını bulmuştu. İsrail, tarihinde ilk kez vatandaşları arasında yoğun tartışmalara yol açan bir savaşı başlattı. Bu tür savaşlar kaçınılmaz olarak protesto hareketlerinin ortaya çıkmasına neden oluyordu ve Lübnan Savaşı'nın ardından ortaya çıkan savaş, Lübnan'ın uğradığı yıkımdan çok, gerek savaş sırasında, gerekse savaşın ardından Hizbullah'ın liderliği altındaki yerel direniş hareketiyle olan çatışmalarda çok sayıda İsraillinin yaşamlarını yitirmeleri üzerinde odaklanıyordu. Begin'in Kudüs'teki resmi konutunun önünde nöbet tutan bir grup, her sabah bir önceki gün çatışmalarda ölen İsrail askerlerinin sayısını ilan ediyordu.

Begin'in, örneğin Eşkenaz-Mizrahi Yahudileri arasında gerginliğin kışkırtılması gibi 1981 seçimlerinden önce başarıyla uyguladığı entrikalar, artık kendisini kurtarmakta yetersiz kalıyordu. Hatta ülke tarihinde az rastlanan bir siyasi suikastı da tetikledi. Kudüs'ün kenar mahallelerinden gelen öfkeli bir Faslı Yahudi, Amerikalı Yahudi haham Meir Kahana ile ilişkisi olan aşırı sağ kanattan bir gruba katıldı ve kalabalık bir *Barış Şimdi* gösterisine atılan el bombası, bir kişinin ölümüne ve çok sayıda kişinin yaralanmasına neden oldu.

Savaşın, İsrail'deki siyasi liderlerin Filistin sorununa yönelik algılarında ve tavırlarında önemli bir değişikliğe yol açmamasının nedeni, İsrail'deki protesto hareketinin içe dönük doğası ile açıklanabilir. Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ndeki koruyucuların durumunda olduğu gibi, siyasi platformda yer alanlar yalnızca kendi imajları ve genç bir kibutz öğretmeni olan Amos Oz'un 1967'de "yozlaşmış işgal" sözleriyle tanımladığı savaşta ölen İsrailllilerin sayısı ile ilgileniyorlardı ve savaşın aynı zamanda bir baskı ve yıkım aracı olduğunu hiçbir zaman vurgulamadılar.

Kişisel çıkarlarından fazlasını düşünebilselerdi, Filistinli mültecilere karşı düzenlenen İsrail saldırısının, 1948 ve 1967 savaşlarında olduğu gibi Lübnan savaşında da mültecilerin bir kez daha İsrail'in bölge, güvenlik ve üstünlük elde etmeye yönelik güdülerinin başlıca kurbanı olduklarını görebilirlerdi. Mültecilerin çektikleri acılar, işgalden önce başlamıştı. 1976 yılından başlayarak iç savaş ve İsrail'in Lübnan'ı daha önceki istilalarında, birkaç kez yaşadıkları bölgelerden sürüldüler. 1978'de Lübnan'da 1.8 mülteci kayıtlı idi. 1982 yılında İsrail'in Lübnan'ı işgalinde bu sayı 2 milyonu aşıyordu. Bu dönemlerde kampları ziyaret eden bazı araştırmacılar, ne denli yoksulluk ve mahrumiyet içinde yaşarlarsa yaşasınlar, mültecilerin hayatta kalabilmek için belli bir yaşam temposu geliştirdiklerini gözlemlemişlerdi. Bu "normal yaşam", Beyrut'ta yaşayanlar açısından Lübnan iç savaşı sırasında, ülkenin güneyindeki mülteci kamplarında yaşayanlar açısından 1978 İsrail işgali sırasında, ülkenin kalan nüfusu açısından ise, Lübnan savaşını izleyen dönemlerde yoğun bir müdahaleye uğramıştı.[53] Filistinli mülteciler 1982 savaşının ardından günümüze kadar, UNRWA tarafından kurulan

[53] Farsoun ve Zacharia 1997, s. 165

on bir kampta bir tür getto yaşamı sürdürmek zorunda bırakıldılar. FKÖ'nün kamplardan çekildiği tarihten bu yana, kötü beslenme, çok yüksek işsizlik oranı ve yaşam için gerekli hijyenik ve tıbbi altyapıdan yoksun bir biçimde yaşamlarını sürdürdüler.

İşgal boyunca yaşanan en büyük felaket, Eylül 1982'de Güney Lübnan'daki Şabra ve Şatilla adlı iki mülteci kampında yaşayan halkın Hıristiyan Falanjistler tarafından katledilmeleri oldu. Yüzlerce Filistinli kadın, erkek ve çocuk, yüksek rütbeli İsrailli subaylar tarafından kışkırtılan Maruni milis kuvvetleri tarafından katledildiler. Olayın IDF ile bağlantısı, 400.00 İsraillinin sokaklara dökülerek katliamı protesto etmelerini ve eski bir Anayasa Mahkemesi yargıcı başkanlığı altında bir soruşturma komisyonunun kuruşunu sağlayacak derecede açıktı. Komisyon, olaya karışan birkaç yüksek rütbeli subayı ordudan ihraç etti ve Savunma Bakanı Ariel Sharon'un böyle bir göreve uygun olmadığına karar verdi. Fakat Sharon Şubat 2001'de İsrail başbakanı seçildi.

Öte yandan, Yasser Arafat Filistin'i terk etmek zorunda kalmıştı ve diğer FKÖ grupları ile ciddi bir görüş ayrılığı içindeydi. Bu gruplar, FKÖ'nün karargâhının Şam'a taşınmasına karar verdiler ve Arafat'ın Filistin sorununa diplomatik çözüm arayışına yönelik politikasına ve daha sonra Arap-İsrail çatışmasına arabulucu olarak ABD'ye yönelmesine itiraz ederek bir "red cephesi" oluşturdular.

Arafat'ın tecrit edilmiş konumu, El-Fetih ve FKÖ'yü en etkin ve karizmatik biçimde yöneten iki meslektaşının 1980'lerin sonunda ve 1990'ların başında öldürülmeleri ile daha da yoğunlaştı. Ebu Cihat (Halil al-Wazir) Tunus yakınlarındaki Hammamet'teki evinde İsrailliler tarafından öldürüldü. Abu Iyad (Salah Khalaf) ise, yine aynı bölgede, Abu Nidal'in örgütü tarafından düzenlenen suikastta yaşamını yitirdi. Bu örgüt, Saddam Hüseyin'in Irak'ı ve Kaddafi'nin Libya'sı gibi köktenci ve aşırılık yanlısı Arap rejimleri ile ittifak halinde olan ve aynı zamanda da Ortadoğu'daki diğer devletlere ve gizli servislere hizmet sunan karanlık bir örgüttü.[54]

Arafat şimdi, FKÖ'nün ilk kurulduğu dönemlerden beri yaşamış olduğu kronik sorunların bedelini ödüyordu. Tümü de farklı

[54] Seale 1992.

Arap ülkelerinden gelen çok sayıdaki küçük gruba ev sahipliği yapıyordu. Lübnan Savaşı'ndan önce bu bölünme su yüzüne çıkmamıştı. Ancak FKÖ karargâhını Tunus'a taşıdıktan sonra, uzlaşmaya dayalı bir politika benimseyebilme olanağı önemli ölçüde kısıtlandı ve zamanının büyük bir bölümünü örgüt içi anlaşmazlıkların çözümüne ayırmak zorunda kaldı.

Bu nedenle, İsrail'in Lübnan'ı işgalini izleyen yıllarda Filistin'in siyasi merkezi, Filistin ülkesinden daha da uzak bölgelere sürüklendi ve İsrail'deki siyasi aygıtın dikkatini ve ilgisini çekebilmekte daha da yetersiz kaldı. Öte yandan, İsrail'deki Yahudiler arasındaki oldukça içe dönük bir biçimde süren tartışmalar, savaşın ardından yoğun bir boyut kazandı. Bu tartışmaların merkezinde, iki parlamento dışı hareket yer alıyordu: *Barış Şimdi* ile *Gush Emunim* (*İnananlar Cemaati*). Bu hareketlerin 1980'li yıllarda yeniden canlanmaları, Yahudi devletindeki hegemonyaya dayalı politikaların daha genel bağlamda kutuplaşmanın bir bölümünü oluşturuyordu.

DUVARDAKİ GEDİKLER: İSRAİL TOPLUMUNUN KUTUPLAŞMASI

Barış Şimdi – Gush Emunim arasında işgal altındaki bölgelerin geleceğine yönelik tartışmaların –birinci grup bu bölgelerin boşaltılmasını, ikinci grup ise mutlaka İsrail'e ait olması gerektiğini savunuyordu- tarihsel bir perspektife oturtulması gerekiyor. *Barış Şimdi*, Moshe Sharett tarafından vaaz edilen Siyonist pragmatizmin yakın bir izleyicisi idi ve manda döneminde iki uluslu devlet görüşünü savunan Brit Shalom'un savı ile tam olarak örtüşmüyordu. *Barış Şimdi*, kesinlikle Siyonist görüş birliği üzerinde temellendirilmişti ve alternatif bir paradigma ya da söylem sunmuyordu. Yeni bir "pragmatik güvercin" grubu, 1990'lı yıllarda, siyasi yelpazede İşçi Partisi'nin solunda yer alan kendi partileri *Meretz*'i kurdular. *Meretz* sözcüğü, İbranice'de *dayanıklılık* anlamına gelmekle birlikte, partinin kurucuları olan üç küçük partinin adlarının ilk hecelerinin birleşimini de temsil ediyordu: *Shulamit Aloni* tarafından oluşturulan medeni haklar hareketi, liberal kanatta yer alan *Shinui* (*değişim*) partisi ve sosyalist konumdaki *Mapam*.

Bu bağlamda "pragmatizm" sözcüğü, tercihli bir kavram olarak barışa, diğer tarafın içinde bulunduğu güç duruma karşı duyulan ya-

kınlığa ya da bu güç durumun ortaya çıkmasına yol açan sorumluluğu sahiplenmeye ilişkin bir değer yargısı değil, İsrail'in güvenliği ve caydırmayı yücelten tipik tavrını simgeliyordu. Bu partinin kurucuları, Oslo sürecinde (1993 – 99) İşçi Partisi'nin merkez ve sağ kanadında yer alan kişileri, Likud'un sol kanadını ve bir seçim kampanyasından sonra genellikle siyasi yaşamdan silinen karizmatik emekli generalleri kapsayan "güvenlik güvercinleri"ydiler. Asker kökenlilerle olan bağlantıları, *Barış Şimdi* hareketinin, neden 1982'deki Lübnan işgaline karşı çıkmada yetersiz kaldığını açıklamaktadır. Hareket başlangıçta İsrail'in işgalini desteklemişti. Fakat işgal başlayıp yedek güçlerin büyük bir bölümü bölgeye sevk edildiğinde, bu konudaki görüşünü değiştirmeye başlamıştı. *Barış Şimdi* grubunun solunda, Yesh Gvul (*bir sınır var*) adlı yeni bir grup yer alıyordu. Bu grup, İsrail'in Lübnan'ı işgaline karşı bilinçli bir muhalefeti savunuyordu ve bu çağrı daha sonra Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ndeki İsrail askerlerine de iletildi. Lübnan Savaşı ve güney Lübnan'da İsrail varlığının devam etmesi konusunda kamuoyunda süren tartışmalarda sesini duyurabilmesine rağmen bu hareket, işgal alındaki bölgelerin geleceği konusunda önemli herhangi bir rol üstlenemedi.

Yerel İsrail jargonunda ve medya ve akademisyenler tarafından benimsenen söylemde, İsrail'deki "barış cephesi" sol kanat ile özdeşleştirilmiştir. Dünyanın diğer bölgelerinde ise bu konum, zorunlu olarak sosyal demokrat ya da sosyalist platform anlamına gelir. Ya da en azından, belirli bir toplumda ekonomik ve sosyal yönden yoksunluklar içinde yaşayan insan gruplarına duyulan ilgiyi temsil eder. İsrail'deki barış cephesi ise, tümüyle 1973 savaşından bu yana sürdürülen diplomatik manevralar üzerinde odaklanmıştı ve bu oyun, 1973 sonrası İsrail toplumunda sayılara giderek artan gruplara karşı neredeyse ilgisiz bir konum içinde yer alıyordu. Solun bu grupların sorunları ile kendini özdeşleştirememesi, bu grupların gözünde solun yabancılaşması ile sonuçlandı ve bazı grupların "sağa", diğer bir deyişle "barış karşıtı" bir konuma itilmeleri ile sonuçlandı. Genelde, sağ kanada yönelen iki ana grup bulunuyordu: Mizrahi Yahudileri ve aşırı Ortodoks Yahudiler. Barış cephesinin, İsrail'in uzlaşma politikalarını benimsemesini içtenlikle destekleyen İsrail'deki Filistinli azınlık ile temaslarının bulunmasına rağ-

men, Filistinlilerin bu temaslardan olumlu, yapıcı sonuçlar elde edilebilmesine yönelik umutları, düş kırıklığı ile sonuçlandı.

İsrail "sağı", işgal altındaki bölgelerdeki yerleşimci hareketi üzerinde odaklanmıştı. Sağ kanat içinde gerek sertlik yanlısı, gerekse yumuşama yanlısı kişiler bulunuyordu. Yumuşama yanlısı taraf, Büyük İsrail ideolojisinden ödün vermemekle birlikte, siyasi aygıt bünyesinde kendi kendini kurumlaştırmak için büyük bir gayret sarf etti. Begin'in 1983 yılında siyasi yaşamdan çekilmesi üzerine başbakanlığı devralan Yitzhak Shamir'in görüşleri, Gush Emunim'e çok yakındı. Öte yandan "sertlik yanlısı" tarafta, Meir Kahana ve yandaşları yer alıyordu. Bu Amerikalı Yahudi, Mizrahi Yahudilerinin, kendisinin ve çoğunluğu ABD ve SSCB'den gelen en fanatik göçmenlerden oluşan yardakçılarının kurduğu Kach (*öyle olsun*) adlı hareketin köktenci destekleyicileri olarak yoksul bölgelerde görevlendirilmelerini planlıyordu. Parti, 1984 seçimlerinde Kahan'a Knesset'te kendisine bir koltuk kazandıracak kadar çok sayıda taraftara sahipti. Ancak Nazileri andıran ideolojisi ülkede kaygı uyandırdı ve parti 1988 seçimlerine katılmaktan men edildi.[55]

"Sağ" ve "sol" kategorileri, 1980'li yıllarda İsrail toplumunun çok kültürlü dokusunda ortaya çıkan çeşitli kültürel grupların amaçlarına hizmet edemeyecek derecede muğlak yapılardı. Kara Panterler hareketi zaman içinde çözüldü. Ancak bunun yerine üç yeni Mizrahi temelli hareket ortaya çıktı. Varoşlardan ve yoksul mahallelerden gelen eylemcilerin oluşturduğu bir grup olan *Ohalim* (*çadırlar*), yoksulluğun kısmen işgal altındaki bölgelerde inşa edilen Yahudi yerleşimlerine yapılan aşırı yatırımlardan kaynaklandığını öne sürmekteydi. İkinci grubu oluşturan *Tenuat Mizrahim Israilis* (TAMI) adlı Mizrahi hareketi, Fas'tan göç eden önemli bir ailenin üyeleri tarafından kurulmuştu ancak uzun ömürlü bir hareket olamadı. Kimlik politikaları temelinde kurulan üçüncü ve en başarılı grup, *Shas* adlı aşırı-Ortodoks bir Mizrahi Yahudi grubuydu. Bu grup, 1984'te aşırı-Ortodoks kanattaki Eşkenazların başatlığı altındaki gruba karşı başkaldıran Mizrahi Yahudilerinin bir bölümünü oluşturuyordu ve İsrail tarihindeki en popüler sosyal ve siyasi Mizrahi hareketini oluşturdu. Bu hareket, geçmişte İsrail Baş Hahamı olarak da görev

55 Ravitzky 1986.

yapan karizmatik haham Ovadia Yossef başkanlığı altında kuruldu ve bugün de onun liderliği altında faaliyetlerini sürdürmektedir. Shas, 1988 yılından bu yana İsrail'de düzenlenen tüm genel seçimlerde kuvvetler dengesini belirleyen bir etken olarak oluşturulan her koalisyon hükümetinde yer almıştır. Aşırı-Ortodoks Eşkenaz grup gibi aynı kanatta yer alan diğer gruplar da, İsrail'in koalisyon politikalarında belli bir güce sahip olmuşlardır.

Lübnan işgalini izleyen dönemlerde siyasi yaşamda üç isim karşımıza çıkmaktadır: Likud lideri Yitzak Shamir, 1984-88 yılları arasında kurulan çeşitli koalisyon hükümetlerinde Shamir ile birlikte iktidarı paylaşan Shimon Peres ve Peres'den sonraki ikinci adam ve İşçi Partisi'ndeki baş rakibi Yitzhak Rabin. Bu üçlünün siyasetle ilgili temel sorunlar üzerinde uzlaşmaya varamamış olmaları, Lübnan savaşını izleyen dönemde Ortadoğu'daki diplomatik girişimlerin son derece ağır ve verimsiz bir gelişim göstermesinin altında yatan en büyük nedenlerden biridir. Her iki blok da herhangi bir siyasi olaya tepki göstermek istediklerinde sokak gösterilerinden yararlandılar. Bununla birlikte, sağ kanat, kendi milis güçlerine sahipti: Barış eylemcilerini korkutmak istediklerinde yerleşimciler onlara hazır kuvvet sunabiliyordu. Milis kuvvetleri aynı zamanda İsrail hükümetinin yerleşimlerin boşaltılması yolunda bir karar alması üzerinde de caydırıcı bir etki yaratıyordu. Zira bu yönde alınacak bir karar, ülkeyi iç savaşa sürükleyebilirdi. Siyasi yaşamın içinde olan kişilerin silahlanması, politikayı tehlikeli bir oyun haline getiriyordu. Sivil toplumun silahlanması ise 1967 savaşının hemen ardından ciddi bir biçimde tırmanmaya başlamıştı. Aynı yılın güzünde İsrail içişleri bakanı ateşli silah ruhsatı için yapılan başvurularla hükümetin baş edemediğini açıklıyordu.[56]

Sağ ve sol kamplar İsrail toplumunun, taraflardan herhangi birinin seçimleri kesin bir biçimde kazanamadığı, ancak diğer tarafın da zafer kazanmasını engellediği İtalya'daki siyasi sistemi andıran, bir felç noktasına varacak biçimde kutuplaşmasına neden oldu. Dengenin barış cephesine lehine değişmesini sağlayabilecek tek unsur, İsrail'deki Filistinli azınlık ile oluşturulacak siyasi bir ittifak olabilirdi.

---

56 *Haaretz*, 24 Kasım 1967

İSRAİL'DEKİ FİLİSTİNLİLER (1967 – 1987)

İsrail'de yaşayan Filistinliler, 1970'li yılarda önemli bir dönüşümü yaşadılar. Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ndeki Filistinlilerle oldukça anormal koşullar altında gerçekleşen yeniden birleşme, bu iki grubun amaç birliğinin altını çizdi ancak aynı zamanda, yeşil hattın iki yakasında yaşayan grupların gündemlerinin birbirleriyle çeliştiğini de ortaya çıkarttı. Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ndeki siyasi hareket, İsrail işgalinden kurtuluş hedefi üzerinde odaklanmıştı. Öte yandan, İsrail'de yaşayan Filistinliler bu davayı desteklemekle birlikte, esas önceliklerinin İsrail devleti içinde Yahudilerle eşit haklardan yararlanmak olduğunu vurguluyorlardı.

1967 savaşını izleyen dönemde, en ivedilikle çözüme ulaştırılması gereken konu, toprak sorunuydu. Altı Gün Savaşı'ndan sonra, Eskol, Meir ve Rabin başkanlığındaki İsrail hükümeti, bölgenin Yahudileştirilmesinden sorumlu enerjik Yahudi görevlilere, Celile (Galilee) bölgesinde toprak istimlakine yönelik yeni bir kampanya başlatmaları için tam yetki verdi. *Yehud Hagalil* (Celile'nin Yahudileştirilmesi), 1967 yılına kadar bir yer altı operasyonu şeklinde gerçekleştirildi ve bu tarihten sonra, İmar Bakanlığı tarafından açıkça benimsenen bir slogan halini aldı. 1975 yılında, İçişleri Bakanlığı'nın Celile Bölümü Başkanı Israel Koning, bu Yahudileştirme dalgasına sistematik bir boyut kazandırdı. Başbakan Rabin'e sunduğu (ve daha sonra basına sızdırılan) raporunda, İsrail'deki Arapları "Yahudi bünyesinde büyüyen bir kanser" olarak nitelendiriyor, Celile'ye giderek artan sayıda Yahudi'nin yerleştirilmesini sağlayarak, bu büyümenin kontrol altına alınması ve engellenmesi gerektiğini vurguluyordu.

Bu rapor kısa bir süre sonra son derece acımasız bir şekilde uygulanan toprak istimlaki politikasıyla eyleme dönüştürüldü.[57] Mümkün olan her yola başvurarak Yahudilerden -yeni kentler, yeni kibutzlar, yeni cemaat merkezleri oluşturarak- Celile'ye yerleşmeleri istendi. Bu amaca yönelik olarak, tazminat ya da protesto hakkı tanınmaksızın toprak istimlakini gerçekleştirmek üzere İngiliz manda yönetiminden kalma olağanüstü hal yönetmeliği uygu-

57 Yiftachel 97, s. 505-519.

lamaya kondu. Bu şekilde ele geçirilen topraklar üzerinde, Tel-Aviv'den üst sosyo-ekonomik kesimden insanları bölgeye çekmek üzere yeni Yahudi kentleri ve yerleşim merkezleri inşa edildi (İsrail'de yeni hiçbir Arap kenti inşa edilmemiştir). Ayrıca, eğitim için sürekli yeni alanlara gerek duyan İsrail ordusunun hizmetine tahsis edilmek üzere de topraklar istimlak edildi.

Yıllardır politikalarını enternasyonalist çizgide sürdüren Komünist Parti'nin Filistinli üyeleri, sonunda salt ulusal bir gündem oluşturmaya karar verdiler. Diğer gruplarla birlikte, ülke savunması için bir komite oluşturdular. Ulusal bir ozan ve aynı zamanda bir politikacı olan karizmatik komünist lider Tawfik Zayad, bu yeni inisiyatiften yararlanarak İsrail'deki tek Filistin şehri olan Nasıra'daki yerel seçimleri kazandı. Komünist olmayan Filistinli ve Siyonist olmayan Yahudi kurumları da bünyesinde toplayarak büyüyen Komünist Parti, faaliyetlerini artık Barış ve Demokrasi İçin Yeni Demokratik Cephe (*Jabha*) adı altında sürdürmeye başladı. Bu dönüşüm, partinin üye potansiyelini genişletti ve olasılıkla, toplumun daha yoksul sosyo ekonomik kesimlerinde var olan etkinlikler gibi geleneksel komünist hedeflerin pahasına, İsrail'deki en etkin Filistinli ulusal politika durumuna gelmesini sağladı. İsrail'de etnik kökenler, sosyo-ekonomik konum ile öylesine örtüşüyordu ki, sosyal eşitliği ve ekonomik adaleti savunan Yahudiler, bu eylemlerinde büyük ölçüde İsrail'de yaşayan Filistinlileri göz önünde bulunduruyorlardı. Cephe kurulduğunda ve bunu izleyen uzun yıllar boyunca, en yoksul Yahudi kenti olan Yeruham'daki yaşam standartlarının, her yönüyle İsrail'deki en zengin Arap toplumu olan Me'ilya'dan çok daha yüksek olduğu ortaya çıkıyordu.

Cephe (*Jabha*) toprakları ve evleri kendilerinden zorla alınan binlerce Celilelinin acısını ve öfkesini dile getiriyordu. Bu duygusal birikim, 30 Mart 1976'da, o tarihten bu yana "Toprağın Günü" olarak anılan büyük bir protesto gösterisinin patlak vermesiyle sonuçlandı. Bu gösteri sırasında İsrail polisiyle yaşanan çatışmalarda altı Filistinli yaşamını yitirdi. Devlet güvenlik güçlerinin kendi vatandaşlarını öldürmesi, artık her zamankinden daha "şahinleşen" İsrailli politikacıların görmeyi reddettikleri bir görünümdü. Bu olay, kısa süreli bir yaklaşma (*approchement*) ve toprak istimlaki faali-

yetlerinin durması ile sonuçlandı. Celile, Yahudileştirilmedi ancak Arap-Yahudi gerginliği sürdü.

İki topluluk arasındaki ekonomik uçurum, Filistinli azınlığın İsrail toplumunda yükselebilme olanaklarının kısıtlılığı ve bundan da önemlisi, Filistinli azınlığın devlete karşı giderek yabancılaşması süreci var oldukça, gerçek anlamda bir uzlaşma söz konusu olamazdı. Devlet, kendi vatandaşlarına tanıdığı medeni hakları Filistinlilere tanımıyordu. Onların ulus-devletini işgal etmişti, Nakba'yı tanımıyordu ve İsrail'in bu olayda oynadığı rolü reddetmişti. Örneğin, İsrail'deki resmi istatistiki verilere göre İsrail'de yaşayan on altı yaşından büyük Filistinlilerin yalnızca yüzde 1'i, on üç ile on beş yaşları arasındaki Filistinlilerin ise yalnızca yüzde 4'ü resmi eğitim sisteminde eğitimlerini sürdürebiliyorlardı.[58] İsrail üniversitelerine çok düşük oranda Filistinli öğrencinin kabul edilmesi, Filistinlerin yüksek öğrenim görmeye yönelik arzularını karşılamakta yetersiz kalıyordu. Bu nedenle de çok sayıda Filistinli genç, bu amaçla Avrupa'ya gidebilmenin yollarını buldu ve Komünist Parti ile ilişkileri olanlar da, akademik kariyerlerini Doğu Avrupa'da tamamladılar.

Lübnan Savaşı, İsrail'de yaşayan Filistinliler ve Yahudiler arasındaki ilişkilerde yeni ikilemlerin ortaya çıkmasına neden oldu. Artık hayatta olmayan ozan ve romancı Emil Habibi, bu dönemi tanımlarken şöyle bir yorumda bulunuyordu: "Ülkem, kendi halkıyla savaş halindeydi." Belki şaşırtıcı gelebilir ama İsrail'in Celile halkını koruma bahanesiyle giriştiği bir savaşta (Filistinlilerin büyük bir bölümü böyle bir korumayı asla arzu etmemişti) FKÖ ile özdeşleşme, esas hedefleri demokratik eylem üzerinde odaklanan ve 1982 savaşından sonra olgunlaşan bir demokratikleşme sürecini gerçekleştiren İsrail'deki Filistinli azınlığın yaklaşımını değiştirmedi.[59] Topluluk liderleri ve aydınlar, kendi ülkelerinde dış bir sisteme tabi olmaya zorlanan kendi toplumlarının benzersiz konumlarının daha da kesin çizgilerle ayrımına varmışlardı. Mevcut durumda Filistinliler, ev sahibi ülkenin dayattığı kuralları isteyerek kabul eden göçmenler ya da kendi ailelerinden çeşitli nedenlerle ayrılmak zorunda kalan bireyler değillerdi. Bölgenin yerel halkını oluşturan

---

58 Nakleh 1975, s. 29-35

59 Rouhana ve Ghanem, alıntı: Pappe (ed.) 1999b, s. 223-46.

bir toplumdular ve kendi vatanlarında bir ulus oluşturma hakları ellerinden alınmıştı.

İsrail'de ve işgal altındaki bölgelerde yaşayan Filistinliler, en azından 1990'lı yıllara kadar sanki ayrı ayrı gündemlermiş gibi görünen bir dava için mücadele vermelerine karşın, siyasi kolektif mücadelelerini özünde birbirine benzeyen yöntemlerden yararlanarak sürdürüyorlardı. Aydınlar, öğrenciler, işçiler ve (liderliğin içinde yer almasalar da, davanın içinde kesinlikle yer alan) kadınlar, siyasi mücadeleyi fiilen sürdüren belli başlı faillerdi. Benzer bir biçimde, siyasi kimlik ve toprak sorunu, gerek işgal altındaki bölgelerde, gerekse İsrail'de siyasi yaşamın tam kalbinde yer alan iki etkendi. İsrail'in bu iki bölgedeki Filistinlilerin yaşamları üzerinde uyguladığı denetimin niteliğinin farklılaşması, her topluluğun, İsrail devletinde yaşayan ikinci sınıf vatandaşlar ya da askerî bir rejim tarafından yönetilen işgal altındaki bölgeler olarak yaşadıkları deneyimi belirliyordu.

Vatandaşlık, İsrail'de yaşayan Filistinlilere siyasi amaçlarını ifade konusunda daha geniş bir özgürlük tanıyabiliyordu. Öte yandan işgal, kaleme alınan siyasi şiirler, göç etmeyi reddederek Filistin'de kalmayı seçen bireylerin birer kahraman olarak kabul edilmeleri ve FKÖ, Arap dünyası ve uluslararası çevreler gibi güçlerin, işgal altında yaşayan bu toplumun bir gün kurtulacağına duyulan güçlü inanç gibi unsurlardan yararlanan daha incelikli ve daha dolambaçlı bir yaklaşımı gerektiriyordu. Bu yöntemlerden bir sonuç alınamaması üzerine, genç kuşağın büyük bir bölümü fiili direnişe geçmeye karar verdi ve 1987 ayaklanmasının önünü açtı.

Sosyal ve siyasi entrikalar, kısmen İsrail'deki Filistinliler ve toplumdaki diğer gruplar arasındaki ilişkiler bağlamında açıklanabilir. Filistinliler, kimlik politikalarının, siyasi yaşamın belirli etnik, dinsel ve kültürel gündemleri temsil eden partilere bölünmesine yol açan yeni çok kültürlü İsrail siyasetinin bir bölümünü oluşturuyordu. Bu partilerin her biri, bir şekilde, geçmişte ya da hâlihazırda devlet tarafından mağdur edilen grupları temsil ediyorlardı. Yine de bu partiler kendi içlerinde herhangi bir ittifak oluşturmamışlardı. "Barış kampı" ve Filistinli azınlık arasındaki siyasi işbirliği bile sınırlıydı. 1980'li yıllarda İsrail'de, önce Muhammed Mi'ari ve Abd al-Wahab al-Darawshe, daha sonra da çok daha başarılı bir uygulamayla Az-

mi Beshara liderliğinde ortaya çıkan Filistinli ulusal partilerle birlikte barış konusu, İsrail'deki Filistinli azınlığın geleceği ile daha yakından ilişkilendirildi. Böyle bir gelişme, İsrail'in kimliği, ülkede demokrasinin işleyişi ve Avrupa ile Ortadoğu arasındaki geleceğini ciddi bir biçimde sorguluyordu ve bu nedenle de, Siyonist sol tarafından kabul edilebilecek bir çözüm olmaktan uzaktı.

Bir ittifakın işleyebilmesi için ya solun Siyonizm'den tamamen vazgeçmesi ya da Filistinli azınlığın kendi ulusal bağlarını göz ardı etmesi gerekiyordu. Göreceli terimlerle açıklamak gerekirse, böyle bir paktın, farklı bir bağlamda benim "Post-Siyonist" adını verdiğim ilkeler üzerinde temellendirilmesi gerekiyordu. Diğer bir deyişle Yahudilerin, gerçekliğe yönelik Siyonist yorumlarının tamamından ya da bir bölümünden vazgeçmeleri, Filistinlilerin de yurttaşlığa ilişkin gündemlerini ulusal gündemlerinin üzerinde kabul etmeleri gerekiyordu. Bu iki sürecin birincisinin gecikmeli olarak başlamasına ve zayıf kalmasına karşın, ikinci süreç, oldukça güçlü bir biçimde benimsendi. Bununla birlikte, bu seçenek uygun bir biçimde somutlaşmadan, yoğunluk ve yerleşik kanılar ve inançlar arasındaki uçurum, potansiyel bir uzlaşma olasılığını yerle bir etti.

İsrail'deki Filistinliler, Cornell West'in Afrika kökenli Amerikalıların mücadeleleri için belirlediği iki stratejiyi benimsediler: Bir yanda asimilasyona yönelik işbirliği (co-optation) pahasına da olsa toplumla her anlamda bütünleşebilme arzusu, diğer yanda ise özerklik, hatta bağımsızlık mücadelesinin bir bölümü olarak kolektif kimliğin homojenleşmesi. Bu iki strateji ancak 1966'da İsrailli Filistinlilere uygulanan askerî rejimin sona erdirilmesinden sonra eksiksiz bir biçimde uygulanabildi.

Bireysel bağlamda ise asimilasyona yönelik işbirliği, siyasi gündemde reddedilmesine karşın varlığını sürdürmekteydi. Ekonomik çıkarlar bu davranış biçimiyle örtüştüğü sürece başarılı da oluyordu. Ancak İsrail'deki Filistinliler arasında hüküm süren ekonomik durgunluk ve büyümenin gerçekleşememesi, Filistin halkının yaşamın her veçhesinde sürekli biçimde maruz kaldıkları ayrımcılık ve işgal altındaki bölgelerde yaşayan halka yönelik açık düşmanlıkla birleştiğinde, ulusallaşmanın siyasi gündemini bireylerin yaşadıkları öznel deneyimlere ve bir bütün olarak toplumun davranış biçimine daha da yaklaştırdı.

Resim 7:
Batı Şeria sınır noktasında Filistinliler, Aralık 2002.

İNTİFADAYA GİDEN YOL

İsrail'deki Filistinliler yaşamı kendileri için neredeyse olanaksız hale getiren koşullarda varlıklarını sürdürmeye çalıştıkları dönemde, diğer bölgelerde yaşayan Filistinliler, Lübnan Savaşı'nı izleyen yıllarda kendi gündemlerini geliştiriyorlardı. Yukarıda da belirtildiği gibi savaştan önce, işgal altındaki bölgelerde yaşayan Filistinliler ile karargâhlarını Tunus'a taşımış olan FKÖ arasında bir yakınlaşma süreci gerçekleşmişti. Bu sürecin içerdiği başlıca tehlike, mülteciler sorununu ikincil konuma taşımak pahasına, İsrail işgalinin sona erdirilmesine yönelik mücadelenin ortak gündem olarak benimsenmiş olmasıydı. Geri dönüşsüz olmasa da, mültecileri marjinal bir konuma getiren bu gündem, böyle bir bölünmeyi kaldırabilecek denli güçlü olmayan bir topluluk bünyesinde muhalefet tohumları ekmeyi başardı.

Gündemlerin birleşimi, nihai aşamada 1987 intifadasının patlak vermesi ile sonuçlandı. Ancak bu ayaklanmanın altında, Batı Şeria'nın büyük bir bölümünün Ürdün'e teslim edilmesini arzulayan İşçi Partisi'nin bu talebine destek veren Amerikalılar tarafından planlanan ve bölge barışına yönelik politikalar bağlamında sonuçsuz kalan bir diğer girişim yatıyordu. Bu girişimin başarısızlıkla sonuçlanması, bir kez daha, etkin kararlar almaktan kaçınan, ancak işgal altındaki bölgelerde yaşayanlar açısından çekilmez bir hale gelen siyasi seçkinler tarafından alkışlanan bir boşluğun ortaya çıkmasına neden oldu.

Lübnan Savaşı'nın ardından başlayan bu sözde barış sürecine yönelik yeni girişim, üç yönde gelişti. İlk yön, içinden çıkılması iyice olanaksızlaşan Lübnan anlaşmazlığına yönelik çözüm arayışından oluşuyordu. Bu arayış, 1985 yılında İsrail, Suriye, Şii milis kuvvetleri ve Lübnan hükümeti arasında tatmin edici bir çözüm sunmaktan uzak bir güç bölümü ile sonuçlandı. Bu düzenleme, FKÖ'nün bölgedeki yoksul Filistinli mülteci kampları üzerinde başatlığını sürdürdüğü Güney Lübnan'ın, bu güçler arasında bölüştürülmesini öngörüyordu. 1985'ten sonra, Şii milis gücü Hizbullah, bölgede bir gerilla direniş harekâtını başlattı ve cesurca planlanan intihar saldırıları, tuzak operasyonlar ve işgalci İsrail ordusuyla göğüs göğüse savaşlar sonucunda yüzlerce İsrail askerini öldürdü. İkinci yön, Yasser Arafat ile Ürdün Kralı Hüseyin arasında oluşan garip yakınlaşma idi. Bu süreç sonunda FKÖ, kendi adına İsrail ile Batı Şeria'nın geleceğini müzakere etmek konusunda Haşimî Kralı'na cevaz verdi. Üçüncü yön ise, İsrailliler ve Filistinliler arasında işgal altındaki bölgelerde, siyasi olduğu kadar profesyonel ve entelektüel düzeylerde açık bir diyalogun başlatılması idi.

Bu üç yönlü gelişmeden en verimlisi ikincisi oldu. Kral Hüseyin, Peres ve Rabin ile sürdürdüğü gizli ve özel müzakereler sonucunda İsrail ile bir uzlaşma sağlamayı başardı ve bunun sonucunda, Şubat 1987'de taslak halinde bir anlaşma hazırlandı. Ancak, bu iki İşçi Partili politikacı, savaş taraftarı Yitzak Shamir ile oluşturulan koalisyon hükümetinde yer alıyordu ve Shamir taslak anlaşmayı veto ederek, barış yönündeki çabaların sonuçsuz kalmasına neden oldu. Kral Hüseyin daha sonra yaptığı açıklamada, bu barış fırsatı-

nın başarısızlığının altında yatan nedenin, Peres'in tüm başarılarını tam bir aymazlıkla kamuoyuna sızdırması olduğunu belirtiyordu.

Uzlaşma girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlanması, İsrail'in uzun süren "Ürdün seçeneği" faslını sona erdirmekle birlikte, daha dolaysız bir seçenek olarak bir süre için Filistin'in akıbetinin belirlenmesinde yegane eksen kabul edilen, İsrail-Filistin diyaloguna giden kapıları da açmış oldu. Bununla birlikte, İsrail ve Filistin yetkilileri arasındaki doğrudan müzakereler ancak 1987 yılının sonlarına doğru patlak veren Filistin intifadasından sonra kabul edilebilir bir seçenek olarak gündemdeki yerini aldı.

BÖLÜM 7

AYAKLANMA VE POLİTİK SONUÇLARI (1987 – 1996)

Yirmi yıllık işgalin ardından işgal altındaki bölgelerde yaşam, buralarda yaşayan Filistinlilerin büyük bir bölümü için alışılmış ancak dayanılması zor bir rutin halinde sürüyordu. Daha 1987 yılının başında, dışarıdan gelebilecek hiçbir gücün bu insanların içinde bulundukları acımasız koşulları değiştiremeyeceği açıkça belli olmuştu. Filistin sorunu, Arap zirvelerinin öncelik listelerinin en sonunda yer alıyordu. Filistinliler bunun farkına varmakta gecikmediler. Arap liderler, Filistin'i öncelikli bir sorun olarak ele aldıkları durumlarda bile, işgal altındaki bölgelerde ya da mülteci kamplarında yaşayan insanlara için herhangi bir çözüm ya da kurtuluş umudu sunamıyorlardı. Merkezi Tunus'ta bulunan ve Arafat için geliştirilen bir Kahire-Amman diplomatik güvenlik şebekesinin inşası üzerinde temellendirilen FKÖ'nün politik stratejisi, ne işgale ne de mülteci sorununa yönelik herhangi bir çözüm önerebiliyordu. FKÖ'nün, kendi vatanının yitirilmesi ve Filistinlilerin kendi geleceklerini belirlemeleri girişimlerinin sonuçsuz kalması karşısında tam bir teslimiyet içine girdiği gözlemleniyordu. Öte yandan, İsrail'in politik durumu 1967 yılından bu yana fazla değişmemişti ve esneklikten yoksun ve ödün vermez politikalara iyice gömülmüş durumdaydı.

Siyasi anlamda hareketlilik, yalnızca işgal altındaki bölgelerde karşımıza çıkıyordu. Bu bölgelerde, tümü de Tunus'ta faaliyet gösteren çok sayıdaki FKÖ alt gruplarından biriyle bağlantıları bulunan meslek sahibi bireylerden ve orta sınıf kentlilerden oluşan genç, ulusal bir liderlik bulunuyordu. Ancak bu liderlik de, işgalin sona erdirilmesi için gerekli olan açık ve net bir stratejiden yoksundu. Bu yoksunluk, 1980'lerde Doğu Asya, Doğu Avrupa ve Güney Afrika'da baskı altında yaşayan halkların kurtuluşu karşısında acı bir düş kırıklığının yaşanmasına neden olmuştu.

Bu arka plan karşısında tarihçilerin zihninde ister istemez yerel bir ayaklanmanın neden bu denli geciktiği sorusu beliriyor. Her durumda, beklenen ayaklanma nihayet gerçekleşti ve liderleri, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde İsrail varlığının sona erdirilmesine yönelik amaçlarını betimlemek üzere bu eyleme, Arap dünyasındaki radikal hareketler tarafından hâlihazırda benimsenmiş bulunan *intifada* (*kurtuluş*) adını verdiler. Aralık 1987'de ayaklanma başlar başlamaz

bir anda tüm işgal altındaki bölgelerde yayılıverdi. İşgal altındaki bölgelerin sınırlı bir alanı kapsaması ve bu bölgelerde uygulanan askeri yönetimin sertliği, herhangi bir işbirliğini olanaksız kılıyordu. Geçmişte birbirini izleyen İsrail hükümetleri, bölgede uyguladıkları baskıcı rejimi hiçbir zaman gevşetmemişlerdi ve işgal altındaki halkın yaşamlarının her veçhesine müdahale ediyorlardı.

Ayaklanma, İsraillileri, toplum bilimcilerin "sinsice ilerleyen ilhak" adını verdikleri süreci geçici olarak durdurmaya zorladı. 1987 yılından bu yana, Filistinlilere ait bölgelerin (Büyük Kudüs projesi ya da yerleşimler aracılığıyla) aşamalı olarak İsrail'e dahil edilmesi ve diğer bölgelerde de, Lesotho ve Güney Afrika bantustanlarındaki kabilesel fief yapılarına benzeyen modellerde munis özerk yönetimlerin oluşturulması yönünde önemli adımlar atılmıştı.

"Sinsice ilerleyen ilhak" sürecinin birtakım ekonomik boyutları da bulunuyordu. Bunların en önemlisi, ihtiyaç fazlası Filistinli işgücünün İsrail ekonomisine dahil edilmesiydi. İsrail, 1987 yılında ekonomisini Reagan–Thatcher ideolojisi doğrultusunda serbest piyasaya dayalı kapitalist sisteme yönlendirmişti. Böyle bir ekonomik sistemin, işgal altındaki bölgelerden gelen ucuz, uysal iş gücüne gereksinimi vardı. Bu da, temsilci atanması yoluyla işbirliğine hazır yerel belediye başkanları ve heyet başkanlarına yerel idare, sosyal hizmet ve iktisadi alanlarda yetki devri kanalıyla oluşturulan bir tür neo-kolonyalist ilişki yoluyla sağlanıyordu. Bu güç yapısı, İsrail'in işgal altındaki bölgelerde var olan tüm işgücü potansiyeli, bu potansiyel olmadan varlığını sürdürmesi olanak dışı olan bir ekonomiye aktarılması yönünde sonuna kadar kullanabilmesini sağladı. [1]

Temsilci yoluyla yönetime ilişkin girişimler, en azından işgal altındaki bölgelerde, Filistin'in bu bölümünün oldukça sınırlı bir alanı kapsıyor olmasından dolayı, sonuçsuz kaldı. Örneğin, Yahudilerin yeni yerleşimler kurmaya yönelik arzuları, gerek ilhak edilen, gerekse kuramda özerk olan bölgelerde yaşayan herkesçe biliniyordu. Yahudiler, İsrail hükümeti tarafından İsrail'in varlığı için "yaşamsal önem taşıdığı" belirlenen bölgelerde yerleşmişlerdi. Böylelikle bu bölgeler İsrail'e ilhak edilmişlerdi ve Batı Şeria ya da

[1] Tamari 1992, s. 7-28 (İbranice)

Gazze Şeridi üzerinde gelecekte yapılacak olan pazarlıkların ya da uzlaşmaların kapsamında yer almayacaklardı.

Ayaklanma, her yönüyle bir anti-kolonyalist hareket özelliğini taşıyordu. Sinsice ilerleyen ilhak, yerel ekonominin İsrail ekonomisiyle bütünleşmesi sonucunu doğurmuştu. Böylelikle bölge ekonomisi, İsrail ekonomisine bağımlı hale gelmişti. İşte bu gerçek, işgal altındaki bölgelerin en önemli özelliklerinden birini oluşturuyordu. İsrail ekonomisinin bir durgunluk dönemi yaşadığı 1975 yılı hariç olmak üzere, bu piyasanın genelde canlı bir süreci yaşaması, işgal altındaki bölgelerdeki ekonomik faaliyetlerin bir bölümünü de etkiliyordu. Genelde bu canlılık, tüketim düzeyinin yükselmesi ve işsizliğin azalması anlamına geliyordu. Bu iki etken, İsrailli akademisyenlerin işgal altındaki bölgelerin modernleşmesinde önemli bir ilerleme kaydedildiğini öne sürerek övünmelerine neden olmuştu.[2] Ancak neo-kolonyalist paradigma, Filistinlilere ait bölgelerde hiçbir yatırımın gerçekleşmediği ve sermaye ve kâr fazlasının yatırılması ve biriktirilmesi için hiçbir altyapının bulunmadığı anlamına geliyordu. Gerçekten de, ekonomik etkinliğin iki göstergesi olan tasarruf ve yatırım, sinsice ilerleyen ilhak sürecinde geriledi. İsrailliler ürünlerini bu bölgelere yığıyorlar ve bölgede bulunan fabrikaların ve üreticilerin faaliyetlerini durdurmalarına neden oluyorlardı. Bu girişimlere, tüm tabelaların, kamusal alanların ve bireysel bilincin İbranileştirilmesine yönelik yoğun bir pazarlama kampanyası eşlik ediyordu.

Ekonomi, her şeyden önce bir denge sorunudur. Sinsice ilerleyen ilhak, iki yönlü bir ekonomik akış sağladı: İşgal altındaki bölgelerden ucuz iş gücü ile öncelikle üretimlerinde harcanan emeğe dayalı olarak değerlendirilen kapitalist süreç öncesi metalar geliyordu. Diğer yönden ise, emek yoğun olmaktan çok, sermaye yatırımı gerektiren metalar geliyordu. Bir tahmine göre bu, işgal altındaki bölgelerde üretilen yaklaşık 2 milyar dolar tutarındaki kâr fazlasının İsrail ekonomisi tarafından gasp edildiği anlamına geliyordu.[3] Her gün çalışmak üzere Tel-Aviv'e gelen işçiler, marketlerden İsrail sütü satın

---

2 Bkz. Israeli (ed.) 1988 (İbranice).

3 Cemil Hilal'e göre, yedi yıllık işgalin sonunda bu tutar 500 milyon doları bulmuştu. Bkz. Hilal 1976, s. 207-210.

alan ev kadınları ve pazarlara sebze taşıyan çiftçiler, bu dengesizliğin farkında değildiler. Ancak günlük bütçelerinde ve ellerine geçen net kârda bu neo-kolonyalizm belirleyici bir etkiye sahipti.

İşgalcilerin piyasalarına bağımlılık karşılığında ödenen ekonomik bedel, çeşitli biçimlerde kendini gösteriyordu. Aldıkları ücretleri İsrailli meslektaşlarının aldıkları ücretlerle karşılaştıran Filistinli işçiler (İsrailliler aynı iş karşılığında onların aldıkları ücretin iki mislini kazanıyorlardı) bu gerçeğin farkındaydılar. Bürokratların işgal altındaki bölgelere diledikleri oranlar üzerinden uyguladıkları vergileri ödemekle yükümlü olan serbest meslek sahipleri de bu acı gerçeğin farkındaydı. İmtiyazlardan yararlanabilmek ve müteahhitlik faaliyetlerinde bulunabilmek için yalvarmak gibi aşağılayıcı bir muameleye maruz bırakılan girişimciler de bu bedelin farkındaydı. Son olarak da binlerce köylü, çiftliklerinden, köylerinden sürülmüşlerdi. Bu mikro-ekonomik kavrayış, halkın isyan etmesi, protesto eylemlerine girmesi ve "yeter artık" diye seslerini yükseltmelerinde, devrimci söylemin benimsenmesinin neden bir zorunluluk haline geldiğini çok iyi açıklamaktadır.

Bu nedenle, konuyu toplumbilimsel terimlerle değerlendirdiğimizde, işgalden doğrudan doğruya en olumsuz biçimde etkilenen grubun, üretimi gerçekleştiren ve bu yatırımları karşılığında hiçbir kazanç elde edemeyenler olduğu anlaşılmaktadır. Bu konum, Nakba kurbanları, işgal altında yaşayan mülteciler sayesinde daha da güçlenmişti. Tehcire uğrayan bu grupların yapısı, bunların bir ayaklanmanın gerçekleştirilmesine yönelik herhangi bir sistematik plan geliştirmelerine ya da eylemlerini örgütlü bir şekilde yönlendirebilmelerine izin vermiyordu. Protesto eylemleri onlara bir itici güç sağlıyordu ancak bu öfkelerinin onlara nasıl bir yarar sağlayacağını ya da bu öfkeyle nereye varabileceklerini hiç kimse bilmiyordu. Ayaklanma, baskı altında olmanın yarattığı umutsuzluk ve düş kırıklıkları, ekonomik sömürü, topraklarının istimlaki, her gün yaşanan taciz eylemleri, Yahudi yerleşimciler ve yıllardır süren işgalden kurtulamamanın yarattığı öfkenin sonucu ortaya çıkan evrensel bir patlama idi. Bu patlama, mültecilerin zihinlerinde ve kalplerinde biriken düşmanca duyguların daha da yoğunlaşmasına neden oldu.

İntifada, Aralık 1987'de Gazze'deki mülteci kamplarında patlak verdi. Batı Şeria'da olduğu gibi bu kamplar da, işgal altındaki bölgelerde yaşayan toplam 1.5 milyon mültecinin 850.000'ini barındırıyordu. Bu nüfusun üçte biri, on beş yaşın altındaki çocuklardan oluşuyordu ve UNRWA'in raporuna göre, kamplarda yaşayan nüfusun yaş ortalaması yirmi yedi idi.[4] İş bulabilen erkekler, çoğunlukla İsrail'de ücretli işçi olarak çalışıyorlardı. Bununla birlikte, intifadanın hemen öncesinde, toplam işgücünün yüzde otuz beşinden fazlası işsizdi. Ortalama beş kişiden oluşan ailelere bir buçuk odadan oluşan konutlar verilmişti. Genellikle tuvaletleri dışarıda olan bu konutlar, son derece olumsuz koşullara sahipti. Bu evlerde, Ortadoğulu ailelerin yaşamlarında ve komşularıyla olan ilişkilerinde son derece önem taşıyan oturma odaları (*madafa*) bile bulunmuyordu.

Mülteciler aynı zamanda toplumun en politize olmuş kesimini oluşturuyordu ve bu da toplumun bu kesiminin ayaklanmadan önceki iki yıl boyunca neden İsrail'in uyguladığı toplu cezalandırma politikasına maruz kaldığını açıklamaktadır. Bu cezai eylemlerin en kötüsü, evlerin, daha doğrusu, mülteci kulübelerinin mühürlenmesiydi. Bu tür "evlerin" en iyi durumda bile sundukları sınırlı alan dikkate alındığında, halka uygulanan bu cezanın etkilerinin ne denli ağır olduğunu tahmin etmek zor olmaz.

Ekonomik yoksunluğun kaçınılmaz bir biçimde politik eyleme yönelik bir güdülenme yaratmasına karşın, aynı zamanda İsrail işgalinin en acı ürününü de getiriyordu: İşbirlikçiler. Son derece güç olan yaşam koşulları, İsrail'in gizli servisi Shabak'ın, Filistinli nüfus arasından işbirlikçiler bulmalarını kolaylaştırıyordu. Politik eylemciler İsrail gizli servisinin bu girişimlerine misillemede bulunabiliyorlardı ve bu işbirlikçilerin çoğu, bazen vahşi bir biçimde öldürüldüler. İsrail daha sonra, kendi muhbirlerinin bazılarını Celile ve Wadi Ara'nın köylerine ve mahallelerine yerleştirdi. Ancak bu eylem, muhbirleri vatan haini olarak gören bölge halkı arasında büyük bir öfke yarattı. İsrailliler de son aşamada kendileri için başka çözüm yolları arayışına girdiler.

---

4 UNRWA, İsrail İşgali Altındaki Filistinli Sivillerin Durumu: Gazze Şeridi, Mart-Mayıs 1991.

İntifadanın ilk yılında İsrail ordusuyla çatışmalarda 400 mülteci yaşamını yitirmişti. Birçok kaynağın öne sürdüğüne göre on binlerce kişi yaralanmıştı. Ancak İsrail kaynakları yaralı sayısının birkaç binle sınırlı olduğunu iddia ediyorlardı. Yaralıların sayısı konusunda görüş ayrılıklarının bulunmasına karşın, yaralıların çoğunluğunun kadınlardan ve çocuklardan oluştuğu konusunda taraflar uzlaşıyorlardı. Yaralılar, yalnızca atılan bombaların ya da plastik kurşunların değil, aynı zamanda İsrail askerlerinin ve sınır polisinin sistematik bir biçimde uyguladığı dayağın da kurbanlarıydılar.[5] İsrail, intifada sırasında toplu sürgün uygulamasa da -toplu sürgünler 1993'te başlayacaktı- sürgün edilen altmış Filistinlinin büyük bir bölümü mülteci idi. Bu rakamın göreceli olarak düşük olmasına karşın, bu eylem, Filistinlilerin nefret ve düşmanlık duygularını daha da kamçıladı.

Mültecilerin ayaklanması başladığında, bu eylemin sürekli kılınmasının yükü, 1936 başkaldırısında olduğu gibi, kırsal bölgelerde yaşayan Filistinlilerin omuzlarına yüklenmişti. Gösteri eylemlerinin düzenlenmesi, sokak çatışmalarının yönlendirilmesi, işgalci askerlerin taşa tutulmaları gibi eylemler bağlamında, köylüler en önemli unsuru oluşturuyorlardı. Ayaklanma sırasında öldürülen ilk köylü, işgalin sona erdirilmesi amacıyla ayaklanan Filistin halkı arasında kırsal kesimden gelenlerin oynadıkları rolü simgeliyordu. Talal Hawihi, on yedi yaşındaydı ve halkının büyük bir bölümünün İsrail'de ücretli işçi olarak istihdam edildiği, Gazze Şeridi'nde, mülteci kampının yakınlarında bulunan Beit Hanun adlı bir köyden geliyordu. Talal Hawihi, intifadanın ilk dört ayında, Batı Şeria'da ve Gazze Şeridi'nde bulunan tüm köylerde düzenli bir biçimde patlak veren eylemlerden birinde yaşamını yitirmişti. Bu tür eylemler, genellikle askerleri taşa tutmak, işçilerin sınır noktalarından geçmelerini engellemek, en azından askerler geri dönünceye kadar geçen birkaç gün boyunca köyleri kurtarılmış bölgeler olarak ilan etmek gibi faaliyetleri kapsıyordu. Köylerin kurtarılmış bölgeler olarak ilan edildikleri kısa süre içinde göstericiler, elektrik direklerine Filistin bayrakları asıyorlar, köylerdeki evlerin duvarlarına sloganlar yazıyorlar ve köyün civarına kum ya da çöpten oluşan barikatlar yer-

[5] Al-Haq Law in the Service of Man 1988.

leştiriyorlardı. IDF bu protestolara yanıt olarak köylere göz yaşartıcı bombalar atıyor ve daha sonra çok sayıda kişiyi tutukluyordu. Bunu izleyen "yumuşama" sürecinde, İsrail birlikleri tarafından yeniden işgal edilmelerine bir ön hazırlık olarak köyler, plastik kaplı çelik mermiler kullanılarak kurşun yağmuruna tutuluyordu.[6]

Filistinlilerin, son derece sofistike silahlarla teçhiz edilen bir orduya karşı neredeyse silahsız bir biçimde karşı koyabilme cesaretini gösterebilmelerinin altında çeşitli nedenler yatıyordu. En önemli unsurlardan biri, intifada için hem bir gazete, hem de bir el kitabı işlevini gören Ulusal Birleşik Cephe tarafından düzenli bir biçimde yayınlanan kitapçıklardı. Ulusal Birleşik Cephe, intifadanın ilk yıllarında kısa bir süre içinde kurulan ve daha sonra FKÖ tarafından resmen tanınan bir organdı. Dağıttığı broşürlerde, işgalin ekonomik ve sosyal boyutlarının ele alındığı genel bir analiz yer alıyor; daha da önemlisi, örneğin İsrail'e ya da yerleşimlere çalışmak üzere giden işçileri taşıyan otobüsler gibi saldırı düzenlenecek olan hedefleri ve örneğin köylerin kurtarılması ve Yahudi yerleşimlerinin yıkılması gibi amaçları tam olarak belirliyordu.

Filistinlilere cesaret veren bir diğer önemli unsur da, tarihsel açıdan pek de beklenmeyen bir biçimde, İsrail'deki Filistinlilerden geliyordu. İsrail'deki Filistinliler, işgal altındaki Filistin'de gelişen olaylara Tunus'taki FKÖ'den çok daha kısa bir süre içinde tepki verdiler. Ayaklanmanın başlamasından birkaç hafta sonra, "Barış Günü" olarak adlandırılan özel bir günde çeşitli grevler ve gösteriler düzenlediler. Böylece ilk kez olarak yeşil hattın iki yakasında yaşayan Filistinliler arasında eşgüdümlü bir politik eylem gerçekleşmiş oldu. İsrail'deki Filistinliler, IDF ve Shabak'ın intifadaya karşı gösterdikleri katı ve acımasız tavrın kamuoyuna duyurulmasında Yahudi solundan önce davrandılar.

İsrail devleti tarafından Filistinlilere uygulanan eylemler arasında, yargısız tutuklamalar, sorgulama sırasında yapılan işkence eylemleri, yeniden işgal edilen köylerdeki tüm erkeklerin toplanması, kimi durumda bunların acımasız bir biçimde dövülmeleri ve hepsinin ötesinde, yeni bir uygulama olarak bazı köylerin "güvenli as-

6 Masalha 1997, s. 122-123.

keri alanlar" şeklinde kordon altına alınıp, günlerce bu köylere tüm giriş çıkışların yasaklanması yer alıyordu. Bu son yöntem, uluslararası medyanın ve özellikle de televizyon şebekelerinin, Filistin sorununu, 1948'den beri ilk kez Filistinlilerin anlatılarına da yer vererek dünya kamuoyuna yansıttıklarının fark edilmesiyle daha sık bir biçimde uygulanmaya başlandı.[7]

İsrail'deki Filistinliler ve daha sonra Yahudi solunun bazı kesimleri tarafından sağlanan katkılar, kendi savaşımlarına rağmen, 1988'de Toprağın Günü'nü, kırsal bölgelerdeki ayaklanmada önemli bir dayanışma anı olarak anmak isteyen, işgal altındaki bölgelerde yaşayan Filistin halkı tarafından kullanıldı. Bu dayanışma eylemi, 1976'da Celile'de gerçekleşen toprak istimlaki, işlenen cinayetler ve 1987'de işgal altındaki bölgelerde çok daha geniş bir ölçekte yapılan diğer eylemler karşısında, yeşil hattın iki tarafında yaşayan Filistin halkı arasında bir bütünleşme sağladı. Bu dayanışma aynı zamanda, İsrail'in her iki Filistin toplumu ile sürdürdüğü ilişkilere çok benzeyen neo-kolonyalist bir ekonomik bağımlılığı da gün ışığına çıkarmış oldu.

Dayanışma, daha cesur ve geniş kapsamlı bir direnişin de ortaya çıkmasına neden oldu. Buna karşın, ayaklanmanın giderek büyümesi, İsrailli askerlerin ve komutanların Filistinlilere karşı daha da acımasız eylemlere girişmelerine yol açtı. Böylece İsrail ordusu, uyguladığı toplu cezalandırma envanterlerine, evlerin yıkımı, mülteci kamplarının yüksek duvarlarla çevrilmesi, mülteci kamplarında ve mahallelerinde yaşayan erkeklerin köy meydanında toplanarak türlü eziyete ve aşağılanmaya maruz bırakılmaları gibi yeni uygulamaları da ekledi. İsrail askerleri, daha önce yirmi yıllık bir süre içinde uygulamış oldukları acımasız ve gaddarca eylemlere eşit düzeyde gaddarlığı ve acımasızlığı, birkaç aylık süre içinde Filistinlilere uyguladılar. İsrailli romancı David Grossman, intifadayı önceden görebildiği *The Yellow Wind* adlı romanı ile uluslararası çevrelerin övgüsünü kazandı.[8] Romancı bu eserinde, İsrail'in gösterdiği acımasızlığın gölgesi altında yaşayan mülteci çocukların içlerinde giderek büyüyen nefreti incelikli bir duyarlık ve usta bir üslupla betimlemektedir. *Haaretz*

7 Barghouti, 1990.
8 Grossman, 1988.

muhabirleri Gideon Levy ve Amria Hass da, İsrail'in kuşaklardır süren bu sert ve acımasız tavrının 1990'lı yıllarda barışa yönelik fırsatları nasıl ortadan kaldırdığını vurgulamışlardır.

İntifadanın 1936 ayaklanmasına olan benzerliği oldukça çarpıcıydı. Kırsal bölgelerde yaşayan Filistin halkının büyük bir bölümünün eylemlere fiilen katılmaları, intifadanın yayılmasında en büyük rolü oynamıştı. İntifada sırasında ölenlerin yarısını köylerden gelen kişiler oluşturuyordu. Yıkılan evlerin büyük bir bölümü kırsal bölgelerde yer alıyordu ve en yıkıcı misilleme eylemleri köylerde gerçekleşti. 1991'de intifadanın sonlarına doğru İsrail ordusu son çare olarak köylere ekonomik bir darbe indirip, tüm Filistin köylerinin elektriğini ve suyunu kesti ve hasat döneminde zeytin toplama faaliyetini engelledi.

CİNSİYET VE SINIF

İki ayaklanma arasındaki en önemli fark, 1987 intifadasında kadınların merkezi bir rol üstlenmeleri ve orduyla cesur bir biçimde yüzleşmeleriydi. Kadınların Filistin davasına olan bağlılıkları, çatışmada ölenlerin sayısına da yansıyordu. Olaylarda yaşamlarını yitirenlerin üçte biri kadındı.[9] Kentli kadınlar arasında katılım oranı daha da yüksekti. Bunun başlıca nedeni, köylerde yaşayan kadınların da büyük bir bölümünün evlerinden dışarı çıkarak işgalcilere meydan okumayı ilke olarak arzu etmelerine karşın, kırsal bölgelerde geçerli olan aile yapısının kadınların evlerinde kalmalarını gerektirmesiydi.

Kentli kadınların, intifadanın en baştan elde ettiği başarı üzerinde birden fazla rolü bulunuyordu. Kadınların fiilen eylemlere katılımı, hem kendiliğinden oluşan bir inisiyatif, hem de ulusal liderlerden gelen çağrıya bir yanıt olarak gerçekleşti. Bu davranış biçimi, geçmişte benimsenen politik davranışlardan önemli bir farklılaşmanın ortaya çıktığını gösteriyordu. 1965 yılına kadar kadınların ulusal siyasete katılımları genelde önde gelen eylemci liderlerin eşlerine tanınan bir ayrıcalıktı. FKÖ'nün genel yapısının bir bölümü olarak 1965 yılında bir Filistinli kadınlar birliği oluşturulmuştu. Bununla birlikte, bu birliğin faaliyet alanı, sosyal refah ve sağlık gibi "kadınların ilgi alanına giren konularla" sınırlandırılmıştı.

---

9 Kutab alıntı Sivirski ve Pappe 1992, s. 135

İntifada, kadınların kimlik politikası açısından yaşamın her cephesinde bir rahatlama sağladı. Öncelikle, ataerkil toplum yapısının ve İsrail işgalinin çifte yükünün Filistinli kadınlar üzerinde yarattığı baskıdan kurtulmalarını sağladı. Mülteci kamplarında, kentlerde ve köylerde yaşayan kadınların da erkekler gibi, Filistin'de ve İsrail'de çalışmaları gerekiyordu. İşgücü piyasalarında kadınlara erkeklere kıyasla daha az para veriliyordu ve daha kötü bir muameleye maruz kalıyorlardı. Öte yandan, dış dünyaya açılmaları kadınların, geleneksel ev içi görevleri ile ilgili yükümlülüklerinden muaf olmalarını sağlamıyordu.[10]

Bu nedenle, intifadadan çok daha önce kadınlar, erkeklerle eşit konumlarda toplumda yer alabilmek için politize olmayı seçmişlerdi. Kadınlar arasında yaygınlaşan bu eğilimi şu örnekten de izleyebiliyoruz: Tutuklanan ya da yargısız gözaltına alınan kadınların sayısı 1970'li yılların başlarında birkaç yüzü aşmazken, 1980'li yılların başlarında bu rakam birkaç bine ulaşıyordu. Kadınların Filistin davasına katkılarının ve özverili davranışlarının artması, ulusal liderlik işlevini üstlenen çeşitli organlar tarafından takdirle karşılanıyordu. Lajnat al-Tawjih, kadınlara kendi saflarında bir mevki ayırdı. Öte yandan, diğer merciler, özellikle sol kanatta yer alan partiler ve fraksiyonlar, kadınlara kendi örgütlerinde daha da geniş yer verdiler. 1970'li yıllarda kadınlar politik yaşama, öğrenci örgütleri aracılığı ile girmişlerdi ve kadınların toplumda kaydettikleri bu ilerleme, o dönem için tümüyle yeni bir olguydu. İşgal altındaki bölgelerin dışındaki bölgelerde de kadınlar, gerilla savaşı ve terör olayları gibi daha cesur eylemlerde öncü roller üstleniyorlardı. İşgalciler, Ürdün'de kadınların seçimlere katılmalarını yasaklayan bir yasayı 1955 yılında feshederek, bir anlamda kadınların politik yaşamda ilerlemelerine olumlu bir katkıda bulundular. İsrailli yetkililer 1976 yılında belediye seçimlerine izin verdiklerinde, bu süreçte kadınların da yer almasını sağladılar. Bizzat dönemin Savunma Bakanı Shimon Perez tarafından alınan bu kararın gerisinde, feminist bir gündem bulunmuyordu. Danışmanları kendisine kadınların tutucu seçmenler olduklarını ve bu nedenle de Ürdün yanlısı politikacılara oy vereceklerini söylemişlerdi. Uygulamada ise kadınlar ulusal ve

[10] Jad, alıntı Nassar ve Heacock (ed.), 1990

"köktenci" adaylara oy verdiler. Kadınlar seçimlere salt birer seçmen olarak katılmakla kalmadılar, aynı zamanda seçimler sonucu oluşan yirmi dört belediyenin temsilcileri olarak seçildiler.

Kadınların seçimlere katılım düzeyi, ulusal koşullarda ortaya çıkan olumsuzluklarla doğru orantılı bir biçimde arttı. Böylece, Likud Partisi'nin iktidara gelişi ve daha önce eşi görülmemiş düzeyde baskıcı yöntemler içeren işgal politikası, daha da çok sayıda kadının ulusal direniş hareketine katılımı ile sonuçlandı. Bu gelişme, klasik anlamda politik katılımın ötesinde bir anlam taşıyordu ve kadınların güzel sanatlar ve tiyatro gibi kültürel etkinliklerin yanı sıra, sosyal hizmetler gibi daha yüksek politik beceri gerektiren alanlarda ve eğitim alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarında fiilen yer aldıklarını gösteriyordu.

İntifadanın başlamasından önceki yıllarda kadın komiteleri, gerek ulusal sorunlar, gerekse kadın sorunlarıyla ilgilendiklerini kamuoyuna açıkladılar. 1978 yılında BM himayesinde oluşturulan Uluslararası Kadınlar Günü ile, bu yeni aşamaya doğru ilk adım atıldı ve bu harekete duyulan ilgi arttı. Kadınların intifadayı siyasal bir kazanıma dönüştürebilmek için işgalcileri taş yağmuruna tutma, ülke çapında grevler düzenleme ve diplomatik politikalar belirleme gibi eylemler yoluyla, ayaklanmanın her aşaması ve cephesinde etkin bir şekilde yer almalarının altında yatan nedenleri, bu bilgilerin ışığında değerlendirebiliyoruz. Ancak mesleklerin dağılımı açısından, ayaklanmanın kadınların yaşamında devrim sayılabilecek bir değişiklik yaratmadığını görüyoruz. Bu durumun en önemli nedenlerinden biri, gerek kadınların, gerekse erkeklerin yerel ekonomiye verdikleri önemdi. İsrail tarafından uygulanan yaptırımlara karşı ekonomik açıdan kendi kendine yeterliliğin bir öncelik olarak ön plana çıkması, ayaklanmaya sağlanan destekte ev kadınlarının oynadığı önemli rolün altını çizmektedir Bu da, Ulusal Birleşik Cephe tarafından sağlanan destekle gerçekleşebildi. Kadınlar, gerek kendi evlerinde, gerekse dışarıda kooperatifler oluşturdular ve İsrail'in giderek artan yaptırımlarına karşı ellerinden gelen tüm gayreti göstererek çeşitli eşyalar ürettiler.

İntifada sırasında kadın sorunlarının üzerine çöken bir diğer gölge de, siyasal İslam'ın ayaklanmada oynadığı önemli roldü. Siyasal

İslam'ın tüm Filistin ve İsrail'deki yaşam üzerinde yaptığı etki ayaklanma olgusunu aştığından dolayı bu konu, kitabın son bölümünde etraflı bir biçimde ele alınacaktır.

Ulusal faaliyetlere ilk kez karışan bir diğer Filistinli grup da, büyük bir cesaret örneği göstererek ayaklanmaya katılmalarının bedelini çok ağır ödeyen gençler ve çocuklardı. İronik ve trajik bir biçimde, ayaklanma sırasında yaşamlarını yitiren çocukların sayısının bu denli yüksek olması, çatışmanın Filistin cephesinden görünümünün, İsrail'in acımasız tepkisinin görsel kanıtları olarak elektronik medya kanalıyla uluslararası camiaya duyurulmasında rolü büyük oldu.

Tıpkı 1930'lu yıllarda olduğu gibi, işyerleri birer savaş alanına dönmüştü. Filistinli işçiler, işgalin niteliğini dönüştürmeye yönelik bu kitlesel girişime katılmakta tereddüt etmediler ve işverenlerini işgalin kişileştirilmesi olarak algıladılar. Bununla birlikte uzun vadede işçilerin köylülerden daha az dayanıklı oldukları ortaya çıktı. İşçilerin tamamen işverenlerine bağımlı olmaları onların, çiftçilerin yaptığı gibi alternatif var olabilme biçimlerini benimseyebilmelerini engelliyordu. İntifadanın üçüncü yılında işçilerin enerjileri tükenmeye başladı.[11] Ürdün dinarının 1988 sonbaharında devalüasyonunun ardından, direnebilme güçleri daha da azalmıştı. Ücretleri Ürdün dinarı üzerinden ödeniyordu ve devalüasyon sonucunda ellerine geçen para yarı yarıya azalmıştı. Ulusal Birleşik Cephe, Filistinli işverenlerden işçi ücretlerinde kesinti yapmamaları, daha sonra da ücretleri artırmaları talebinde bulundu ancak bu girişimleri sonuçsuz kaldı. Topluluk bu tür fedakârlıklarda bulunabilecek ekonomik kaynaklardan yoksundu ve İsrail'in intifadaya karşı giriştiği savaşın bir bölümü olarak uyguladığı ekonomik yaptırımlar sonucu, durum daha da kötüye gidiyordu. Savaşta yaşamlarını yitirenlerin yarısı kırsal bölgelerden gelenlerden, diğer yarısı da genellikle mülteci kamplarından gelen erkek ve kadın işçilerden oluşuyordu. İşgale karşı verilen savaşta yaşamlarını yitirenler arasında, kentlerden gelen orta sınıf Filistinliler yok denecek kadar azdı.[12]

---

11 Hilternan, a.g.e.

12 Tamari 1990.

Burjuvazi daha çok uzun süren ticari grevlerle ilgileniyordu. Bu tür eylemler, ticaretle uğraşan Filistin toplumunun birkaç ay süren tereddüt döneminin ardından başlamıştı. Orta sınıftan Filistinlilerin bu bölümünün vatanseverlik eylemleri, İsraillilere karşı başlatılan bir vergi isyanı ile geniş boyutlara ulaşmıştı. Her yörenin, işgalin başladığı tarihten bu yana üretici profesyonellere uygulanan vergi ağına karşı boykot eylemlerinin başlatılması konusunda karar merci olarak bir ticaret komitesi bulunuyordu.

Ayaklanma, gerek kentlerde, gerekse köylerde halk komitelerinden oluşan bir şebeke tarafından örgütleniyordu. Halk komiteleri, 1936 ayaklanması sırasında oluşturulan ulusal komiteler model alınarak oluşturulmuştu. Fakat bu komiteler, öncülleri gibi seçkinci değil, demokratik bir biçimde yapılandırılmışlardı ve üyeleri, ilgili köyün ya da mahallenin yerel halkı tarafından geçici bir süre için seçiliyorlardı. Bu komisyonların değişken yapıları, İsrail istihbaratının o köy ya da mahallenin yetkili kişilerine ve hiyerarşik yapısına ilişkin kaynak bilgilere sızmaları ya da bu konularda analizler geliştirmesini önlüyordu. 1980'li yılların başlangıcından itibaren, kırsal bölgelerde ve özellikle de Batı Şeria'da "halk çerçevesi" adlı bir örgüt oluşturulmuştu. Bu çerçeve, sosyal hizmetler alanında tüm sorumlulukların kendilerine ait olduğunu iddia eden, ancak uygulamada neredeyse hiçbir hizmet sunmayan İsrailli yerel yönetimin gözünün önünde sosyal faaliyetler düzenleyen ve bir kamu hizmetleri sistemi örgütleyen, gönüllü çalışma komitesi (*lajnat al-a'amal al-tatawat*) ya da gençlik komitesi (*lajnat al-shabab*) gibi çeşitli komitelerden oluşuyordu.[13]

Kentsel bölgelerde intifada krizi, düzenleyici ve örgütleyici bir güç olarak sendikalara yeniden bir canlılık kazandırdı. Sendikalar, halk komitelerinden farklı olarak, ayaklanma sırasında resmi otorite konumuna gelmiş olan Ulusal Birleşik Cephe (Unified National Command/UNC) ile düzenli temas halinde olmayı amaçlamışlardı. Ulusal Birleşik Cephe başlangıçta, yerel politik eylemcilerin daha atak bir kesiminde yer alan üyelerden oluşuyordu. Ancak daha sonra FKÖ'nün icra komitesi çizgisinde bir yeniden yapılanma süreci gerçekleştirdi. İntifada sırasında sendika liderlerinin İsrailliler

[13] Hunter 1991, s. 136-141.

tarafından yargılanmadan tutuklanmaları, sendikaların halk üzerinde ne denli etkili olduğunun bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Komitelerin merkezsiz yapılarına bir müdahale olmadıkça ayaklanma tüm işgal altındaki bölgelerde başarılı oldu. Bu durum yaklaşık 1988 yılının sonuna değin geçerli oldu ve bu süreçte Ulusal Birleşik Cephe, eylemlerin belirleyicisi olmaktan çok, aracılık işlevini üstlendi. Bununla birlikte, ayaklanmanın rutin bir niteliğe bürünmesi, yerel inisiyatiflerde bir azalmaya, buna karşılık, merkezileşme arzularında ve Ulusal Birleşik Cephenin (Command) kendine tanıdığı yetki düzeyinde bir artışa neden oldu. Ayaklanmanın ortalarında bu organ çoğunlukla radikal öğrencilerden, öğretim üyelerinden ve sabık politikacılardan oluşuyordu.

Ayaklanma birinci yılını doldurmadan FKÖ, sağlamış olduğu başarılardan yararlanarak, 1960 tarihli FKÖ kuruluş belgesinden bu yana en önemli Filistin belgesini düzenledi. Bu belgenin adı, Bağımsızlık Bildirgesi'ydi ve belge, 15 Kasım 1988'de Tunus'ta toplanan Filistin Ulusal Konseyi'nde (PNC) kamuya açıklandı. Bu belge, zorunlu olarak Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ndeki İsrailli işgalcilere karşı benimsenen politik eylemi temsil etmemekle birlikte, ayaklanmanın Filistin gündemine yönlendirilmesi konusundaki ilk ve en önemli girişimdi. Belgede, mültecilerin akıbeti, Kudüs'ün geleceği ve gelecekteki Filistin devletinin yapısı ve sınırları gibi Filistin'i yakından ilgilendiren eski ve yeni konular ele alınıyordu. Belge, gelecekteki Filistin devletinde kadın erkek eşitliğinin sağlanmasına yönelik taahhütleri açık bir biçimde telaffuz eden ilk belge olma niteliğini taşıyordu ve bu konu, ayaklanmada son derece önemli roller üstlenmiş bulunan Filistinli kadınlara karşı bir tür gönül borcu olarak yer almıştı.[14]

Belgenin başka özellikleri de bulunuyordu. Örgütün yeni stratejik taleplerine, diğer bir deyişle, FKÖ'nün ABD ile ilişkilerini geliştirmesi yönündeki gereksinime bir yanıt olarak tasarlanmıştı. Filistin Ulusal Konseyi'nin Tunus'taki toplantısından önce FKÖ ile ABD arasında yoğun müzakereler gerçekleşmişti ve bu müzakereler, ABD-FKÖ ilişkilerinde yeni bir bölümün başladığının haberci-

14 Filistin Ulusal Konseyi 1989, s. 213-222.

siydi. Müzakereler sırasında, ABD'de yaşayan uluslararası saygınlığa sahip bazı Filistinli simalar, FKÖ'nün politikasının biçimlenişine yardımcı olan diplomatik delegasyona katılmışlardı. Bağımsızlık bildirgesi son analizde, Filistin'in bölünmesinin Filistin halkına karşı işlenen bir cürüm ve fakat çatışmanın sona erdirilebilmesi için de bir gereksinim olduğunu teslim ediyordu. Bu gelişmenin ardından FKÖ tarafından, silahlı çatışmanın sona erdirilmesi ve ilke olarak İsrail devletinin tanınmasına yönelik bazı bildiriler yayınlandı. Ancak FKÖ merkezî bir konuma ulaşmadan, işgal altındaki bölgelerdeki mevcut liderler, kendi diplomatik kampanyalarını başlattılar. Merkez olarak Kudüs'ü seçtiler ve geçmişte kentin önde gelen ailelerinden biri olan Hüseynilere ait olan Orient House adlı oteli bir tür hükümet merkezi olarak seçtiler. Bu liderler, 1989 yılından başlayarak yabancı diplomatlarla, ABD Dışişleri Bakanlığı yetkilileriyle, İsrail meclisinin (Knesset) sol kanattan ve sağ kanattan üyeleriyle temaslarını sürdürdüler. Bununla birlikte, bir zafer kazanabilmeleri için, 1990-91 Körfez Savaşı'nın sonuna kadar beklemeleri gerekiyordu.

1990 yazında Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgal etmesi ve ABD'nin de bu işgale bir tepki olarak 1991'de Saddam'a savaş ilan etmesi üzerine, FKÖ açık bir biçimde Irak'ın tarafını tuttu. Bu olay, FKÖ ile ABD ilişkilerinde bir soğukluğun ortaya çıkmasına yol açtı ama aynı zamanda Orient House'da karargâh kuran liderlerin, Amerikalıların ve İsrailli barış taraflarının gözünde erişilebilir ve cazip bir konum elde etmelerine de neden oldu.

Körfez Savaşı'nın sonunda, 1991'de Madrid'de düzenlenen barış konferansında Filistin sorunu ele alındı. Olayların gidişatında ortaya çıkan bu sapma, Amerikalıların Irak ile diplomatik kanallarda yüzleşmeyi reddetmeleri ve Amerikalıların bir uluslararası forumda yer alacak olan Golan Tepeleri ile ilgili müzakerelere Suriye Başkanı Hafız el-Esat'ı dahil etme konusunda Suriye'ye verdiği taahhüt üzerine ortaya çıktı. Amerikalıların bu taahhüdü, Suriye'nin Körfez Savaşı sırasında anti-Saddam koalisyonuna katılarak gösterdiği sembolik, ancak son derece önemli jeste karşılık olarak verilmişti.

Ancak bu görkemli olay, hiçbir sonuç vermedi. Filistin sorunu kapsamında tartışma konusu olan bölgeler, büyük ölçüde İsrail'in bu konuda göstereceği iyi niyete bağlı olarak çözülebilecekti. Oysa İsra-

il'in en iyi stratejisinin mevcut statükonun muhafazası olduğuna inanan Yitzak Shamir hükümetinden bu türde bir iyi niyet gösterisi beklemek gerçekçi bir davranış olamazdı. Yine de, İsrail, Ürdün ve Filistin Orient House grubu arasında üçlü bir diplomatik süreci tetikledi ve bu süreç, 1992 yılı boyunca, Shamir'in başbakan sıfatıyla Shamir'in yerini aldığı aynı yılın yaz aylarına kadar genellikle Washington'da gerçekleşti. İsrail ile Suriye arasında Golan Tepeleri konusunda sürdürülen sonuçsuz müzakereler de aynı dönemde başladı ve Hafız Esat'ın 2000 yılında ölümüne kadar sürdü.

Daima değişime yönelik gerçekleşemeyen umutlar üreten yüksek politikanın yanı sıra, Batı Şeria'da bir devletin altyapısının oluşturulabilmesi amacıyla Filistin'de yaşanan politik dramdan yararlanmaya yönelik oldukça dokunaklı bir yerel girişim de söz konusuydu. Bu girişim, geleceğin Filistin devletinde yaşamın ve iktidar mekanizmasının her cephesini planlamak üzere yıllarca Orient House'da çalışan profesyonel *tawaqim* (*ekipler*) tarafından başlatılmıştı. Ne yazık ki, bu çabalar da göz ardı edildi ve işgal altındaki Filistinlilerin büyük önem taşıyan birçok alandaki diğer başarıları gibi, bu girişimler de Oslo Anlaşması ve onu izleyen dönemde ortadan kayboldu.

OSLO SÜRECİ VE SONRASI

Oslo planı, Siyonizm'in sol kanadında yer alan İsrailliler tarafından geliştirilmişti. Bu İsrailliler, İşçi Partisi'nin geleneksel konumunun ötesine geçerek daha da radikal sol kanatta yer alan Siyonist partilerin kabul edebileceği bir çözüm temelinde FKÖ ile uzlaşmaya varmanın yollarını arayan işçi hareketi üyelerinden oluşuyorlardı. Müzakereciler, karargâhı Tunus'ta bulunan FKÖ'nün ikinci kademesinden gelen pragmatik düşünebilen FKÖ üyeleri ile temaslarda bulundular. Filistinli müzakereciler, çatışmaların çözümünde Filistin'in bölünmesini ilke olarak benimseyen Filistin Ulusal Konseyi'nin aldığı karar çerçevesinde Oslo'ya gelmişlerdi. FKÖ'nün konumunda ortaya çıkan bu değişiklik Arafat'ın, kendi örgütünün geçmişte manda yönetimi altında bulunan Filistin'in tamamında laik bir Arap devleti kurulmasına yönelik bir anlaşmanın kabul ettirilmesinde yetersiz kaldığının ayrımına vardığını gösteriyordu. Bununla birlikte Arafat'ın FKÖ'sü, Filistinli mültecilerin ülkelerine geri dönüş hakları konusundaki ısrarlı tavrını sürdürdü

ve Yahudi yerleşimlerinden arındırılmış, başkenti Kudüs olan ve her anlamda bağımsız bir Filistin devletinin kurulması konusunda kararlı olduğunu açıkça vurguladı. Ancak FKÖ'nün bu savları, tarihinde ilk kez olarak ulusal ideolojinin ilkeleri olarak değil, müzakere konusu talepler olarak öne sürülüyordu.

Bu yeni pragmatizm, her biri FKÖ'nün zayıflamasına katkıda bulunan tek tek gelişmelerin sonucu olarak ortaya çıkmıştı: FKÖ'yü destekleyen süper güç olarak Sovyetler Birliği'nin tarih sahnesinden çekilmesi, FKÖ'nün Körfez Savaşı'ndaki konumunun ardından Suudi mali yardımlarının azaltılması ve FKÖ'nün 1982'de Lübnan'dan ayrılmasının ardından FKÖ'nün genelde Arap dünyası, özelde ise Filistin'de kaydettiği gerileme. Kasım 1988'de ilan edilen Bağımsızlık Bildirgesi'nde olduğu gibi bu hamle de, intifadanın gerek Filistin'de, gerekse uluslararası boyutta, daha önce FKÖ'nün gerilla hareketiyle elde edemediği ölçüde bir kamuoyu desteği kazanması ile sonuçlandı. Her şeyden önce bu gelişme, 1974'te başlayan ve güç ve diplomatik yolların birlikte uygulanması sonucu FKÖ'yü pragmatik bir güce dönüştüren uzun bir sürecin sonunda ortaya çıkmıştı. Son olarak, 1992 İsrail seçimleri de önemli bir rol oynadı. Yahudi toplumu artık işgal ettiği toprakları boşaltmayı arzu ettiğini açıkça ifade eden bir hükümete bir şans tanımaya hazırdı. Böylece Oslo belgesi, İsrailllilerin bölgesel konularda uzlaşmaya varabilme arzusu ile, bu türde bir uzlaşmacı yaklaşım ile –bununla yetinmemek koşuluyla barış müzakerelerinde bulunmaya yönelik Filistinlilerin arzusu arasında bir buluşma noktasını temsil ediyordu.

FKÖ ile sürdürülen görüşmelerin olumsuz arka planına ve iki taraf arasındaki güç dengesi açısından İsrail'in elinde bulundurduğu büyük üstünlüğe rağmen, görünürde Oslo, o dönemde Filistin ulusal hareketi liderlerine önemli bir fırsat kapısı açıyordu. Anlaşma, 13 Eylül 1993'te ilan edilen ve Amerikalıların "barış" arabulucuları olarak tipik gövde gösterisini de içeren bir törenle Beyaz Saray'ın bahçesinde imzalanan İlkeler Bildirgesi (DOP) ile belgelendi.

Belgede yer alan ilkeleri dikkatle okuyan zeki bir gözlemci, anlaşmanın ne denli istikrarsız bir yapıya sahip olduğunu fark edecektir. Örneğin, 5. Maddenin 3. bendi belgenin, çatışmanın gerçek niteliğini ortaya çıkartmasına karşın neden dolaysız bir çözüm öne-

risinde bulunmadığını açıklamaktadır. Madde, iki taraf arasında imzalanacak olan bir ara anlaşmanın başarıyla uygulamaya konmasının ardından, bundan sonraki müzakerelerde ele alınması gereken üç ana konunun bulunduğunu vurgulamaktadır: Kudüs sorunu, Filistinli mültecilerin geleceği ve işgal altındaki bölgelerdeki Yahudi yerleşimleri sorunu. Ayrıca maddede, taraflardan herhangi birinin, karşı tarafla bir anlaşmaya girmeden önce, gerekli gördüğü herhangi bir konuyu karşı tarafın dikkatine sunabileceğine yönelik bir hüküm de bulunuyordu.

FKÖ tarafından beklenen başlıca ödün, ara dönemde kaydedilen başarılı uygulamayı bölgeler ve yukarıda sözü edilen üç konu ile ilişkilendirmekti. Belge üzerinde ara dönemde uygulamaya girecek olan süreçler belirtiliyordu: İsrail'in Gazze ve Eriha'dan (Jericho) çekilmesi, ardından belirli sivil işlevlerin aşamalı bir biçimde İsrail'den FKÖ'ye devri ve son aşamada da İsrail'in tüm Filistin kentlerinden ve Filistinlilere ait diğer yerleşim merkezlerinden geri çekilmesi. Ara dönemin sonunda, nihai anlaşmaya yönelik görüşmeler başlayacaktı. Bu ara anlaşma, İsrailliler tarafından dikte ettirilmişti ve onların güvenliğe ilişkin algıları doğrultusunda hazırlanmıştı. Anlaşma ayrıca çatışmanın niteliği ve içeriğine ilişkin olarak da, yalnızca İsraillilerin görüşlerini kapsıyordu. Anlaşma, sanki mevcut durumun temelinde yatan tek gerçek 1967 savaşıymış gibi, yalnızca 1967 savaşından kaynaklanan sorunları içeriyordu. Mutabık kalınan ara dönemin, İsraillilerin çok sayıdaki Filistinlinin yaşamları üzerindeki tahakkümün sona ermesine katkıda bulunmasına karşın, çatışma konusunda Filistinlilerin perspektifini hiç dikkate almamaktaydı ve 1948 savaşında topraklarını yitirerek yerlerinden yurtlarından edilen Filistinlilere yönelik hiçbir çözüm önermemekteydi. İsraillilerin 1967 savaşını Oslo Anlaşması'nın merkezi olarak kabul edilmesine yönelik talebi kabul etmeleri ile verdikleri ödün, Filistinlilerin boşaltılan bölgeler üzerindeki egemenliklerinin simgeleri ve -bu simgeselliğin de ötesinde- FKÖ'nün bu bölgelerde sahip oldukları yetkinin resmen tanınması yoluyla destekleniyordu.

Bununla birlikte, ara dönem çerçevesinin Filistinliler tarafından olumlu karşılanmasının altında yatan en önemli neden, belgenin 5. maddesinin 3. bendi uyarınca Filistinlilere yapılan vaatten kaynaklanıyordu. Mülteci sorunu ve Kudüs sorunu elbette büyük önem

taşıyordu. Ancak FKÖ öncelikle, ileride yapılacak olan müzakerelerde bir devlet olarak resmen tanınması umudunu taşıyordu. Oslo gündeminde yer alan üç konu da, birçok yönden Filistinlilerin yeni ulusal kimliklerinin belirleyicisi olan ve onların ulusal gündemlerini belirlemelerini sağlayan 1948 savaşı ile ilişkiliydi.[15] FKÖ, varlığını 1948'de oluşan mülteci topluluğuna borçluydu ve varoluş nedeni, 1967'de başlayan İsrail işgalini sona erdirmek değil, 1948 savaşının yol açtığı olumsuzlukların giderilmesiydi.

Her ne kadar örtük bir biçimde yer almış olsa da, Oslo belgesine dahil edilen bu vaatler FKÖ'nün elde ettiği başarıyı temsil ediyordu. Tarihinde ilk kez olarak İsrail tarafından resmen tanınması bir yana FKÖ, çatışmanın tam kalbinde yer aldığına inandığı üç sorun üzerinde müzakerelerde bulunmaya da İsrail'i razı etti. İsrailliler ise son derece zeki bir biçimde, 1967'den bu yana gündemde olan yerleşimler konusunu da gündeme dahil etmeyi başardılar. Bu konu, İsrailli seçmenler açısından oldukça tartışılan ve hassas bir konuydu ve seçmenler bu konudaki müzakerelerin mümkün olduğu ölçüde ertelenmesini istiyorlardı. Bununla birlikte belgede, İsrail'in söz konusu müzakerelere katılımının ara anlaşmanın "başarılı ve barışçıl" bir biçimde uygulanmasına bağlı olduğu vurgulanıyordu ki bu özünde İsrail'in vetosu anlamına geliyordu. "Barışçıl" terimi, İsrail'in tanımladığı anlamda güvenliğinin teminat altına alınması anlamına geliyordu ki bu da, bu aşamada uygulamanın İsrailli generallerin denetimi ve yönetimi altında gerçekleşeceğini ifade ediyordu.[16]

Bu nedenle uygulamada anlaşma, belgenin amacından tamamen saptırılmış oluyordu. Bu çelişki, politik elit tarafından öngörülen durum ile bölgede yaşayan nüfusun yaşadığı deneyim arasındaki gerilimi yansıtıyordu. Profesyonel uzmanlığı bulunmayan Filistin ekibi[17] ile yüzleşen İsrailli generaller tarafından dikte ettirilen bir dizi anlaşmaya göre[18], Oslo belgesinde belirtilen ara döneme ilişkin

---

15 Bu konular, 11 Aralık 1949 tarihinde alınan 194 (IV) Sayılı Kararda BM Genel Kurulu tarafından iki taraf arasında sağlanacak olan barışın temeli olarak belirlenmişti. Bkz Pappe 1992, s. 195-202.

16 Pappe 1999, s. 95-112.

17 Said 2001

18 Tarih sırasına göre, söz konusu anlaşmalar şunlardı: 4 Mayıs 1994 tarihinde imzalanan Gazze Şeridi ve Eriha (Jericho) Anlaşması. Bunun ardından, 29 Ağustos

hedefler, çatışmanın nihai ve kalıcı bir çözüme ulaştırılmasında bir temel işlevini görüyordu. İsrail tarafından girişilen eylemler ya da Filistinlilere tanınan ayrıcalıklar, işgal altındaki bölgeler ya da mülteciler sorunu ve Kudüs'ün geleceğine ilişkin olarak ileride yapılabilecek herhangi bir müzakere sürecinin sonuçsuz ve yararsız olacağı sonucunun ortaya çıkmasına neden oldu.

Süreç, Oslo belgesinde verilen başlıca vaatlerin bir bölümünü geçersiz kılıyordu. Belgenin 31. maddesinin 7. bendinde şu hüküm yer alıyordu: "Taraflar, nihai duruma ilişkin müzakereler sona ermeden, Batı Şeria'nın statüsünü değiştirebilecek herhangi bir inisiyatif üstlenemezler ve bu yönde herhangi bir adım atamazlar." İsrail, 1994 yılından itibaren, yeni yerleşimlerin inşası, mevcut yerleşimlerin genişletilmesi ve müzakerelerden önce Batı Şeria'da bölünen alanların sınırlarını belirleyen çitlerin yerleştirilmesi de dahil olmak üzere birtakım inşaat faaliyetlerinde bulundu. İşçi Partisi hükümetinin ilk dört yıllık döneminde (1992-6) geniş alanları kapsayan topraklar istimlak edildi ve mevcut yerleşimler genişletildi. İşçi Partisi hükümeti, işgal altındaki Filistin topraklarında yaşayan ve sayıları yaklaşın 144.000'i bulan Yahudi yerleşimci nüfusu için 46 milyon dolar tutarında yatırım gerçekleştirdi. Bu tutar, kendinden önceki Likud hükümeti tarafından gerçekleştirilen yatırımın kat kat üzerinde idi ve 1996 yılında yerleşimlerde yaşayan Yahudi nüfus, Batı Şeria'da yüzde 48, Gazze Şeridi'nde ise yüzde 62 oranında artış gösterdi.[19] Tüm bu gelişmeler, yerleşimlerde yaşayan nüfusun bölgeyi tahliye etme olasılığını giderek daha az gerçekçi bir hale getiriyordu.

Oslo'dan sonra imzalanan anlaşmaların her birinde, güç dengesi ve İsrail'in üstünlüğü, mevcut durumun somut gerçekliklerine aktarıl-

1994'te Yetki ve Sorumlulukların Devrine İlişkin Hazırlık Anlaşması (İsrail-FKÖ) imzalandı. Daha sonra ise 28 Eylül 1995'te İsrail ile Filistinliler arasına Oslo B: Ara Anlaşması imzalandı. Bu anlaşmada, diğer hususların yanı sıra, yeniden konuşlandırma, Filistin seçimleri, ekonomik ilişkiler ve güvenlik alanında işbirliği konularının ele alındığı yedi ek bölüm yer alıyordu. Anlaşmanın ekinde ayrıca, yeniden konuşlandırma uyarınca İsrail'in varlığı düzeyine bağlı olarak Batı Şeria'yı A, B ve C bölgelerine ayıran dokuz harita bulunuyordu. Son haritada, İsrail'in El Halil'den geri çekilme planı tanımlanıyordu. Bu anlaşma, "El Halil"da Yeniden Konuşlandırmaya İlişkin Uzlaşma Protokolü' başlığı altında 17 Ocak 1997'de imzalandı.

19 Yerleşimler Gözlem Raporu No. 8 (*Barış Şimdi*, Kudüs, 31 Temmuz 1996).

dı. Bu durum, İsraillilerin tutuklamalar, gözaltı ve evlerin yıkımı gibi şiddet içeren yöntemler benimseyerek bölgedeki nüfuzlarını artırmaları ile sonuçlanacak bir biçimde, işgal altındaki bölgelerdeki yaşamın her cephesini ilgilendiriyordu.

Nihai görüşmelerin gerçekleşebilmesinin olanaksızlaşmasının yanı sıra, Oslo belgesinin ihlali ile sonuçlanan bir diğer husus daha mevcuttu. Belgenin 31. maddesinin 8. bendinde şöyle bir hüküm yer alıyordu: "Taraflar, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ni tek bir bölge olarak kabul edecekler ve bu bölgenin bütünlüğü ve statüsü ara rapor süresince muhafaza edilecektir." Oysa, inşa edilen üst geçitler ve tüneller, bölgelerin bölünmesi ve Batı Şeria'nın Yahudi kesiminin birden fazla anlamda Filistin kesiminin üzerinde yer aldığı düşsel bir haritanın çizilmesi ile sonuçlandı. Bu küçük Yahudi yerleşimleri, diğer yerleşimlere ve İsrail'e karayolları ağı ile bağlanmıştı. Yerleşimler tarafından kuşatılan bölgede yaşayan Filistinlilere hareket edebilme olanağı ya hiç tanınmamıştı ya da ancak bir dizi askeri barikat aracılığıyla ve son derece güç bir biçimde hareket edebiliyorlardı. Karayollarının döşenmesi, tünellerin kazılması ve Batı Şeria'nın kantonlaştırılması (Gazze ve Oslo konusunda bir sonraki bölümde daha ayrıntılı açıklamalar yer alacaktır) Oslo "sürecini" oluşturuyordu. Bu düzenlemeler meşruiyetini, İlkeler Bildirgesi'nden (DoP) değil, İsrail ile Oslo'nun yeni buluşu olan Filistin Otoritesi (FO) arasında imzalanan çeşitli anlaşmalardan alıyordu.

İsrail'de çalışmak üzere, FO'nun yetkisi altında Batı Şeria'nın bir ucundan diğerine yolculuk eden Filistinliler, Oslo süreci öncesi ve sonrası arasındaki süreklilik örüntülerini herkesten daha iyi görüyorlardı. Sınır noktalarında ve İsrail bölgesi içinde yollar üzerinde kurulan blokajlardaki İsrail askerlerinin ve polislerinin acımasız ve sert tavırları, Batı Şeria'nın bir bantustana dönüştüğünü doğruluyordu. İşgalciler, İsrail ve Filistin arasındaki sınırlardan geçen Filistinlilere fiziksel ve zihinsel her tür kötü muameleyi uygulamak üzere sınır noktalarında bekliyorlardı. Bu gerçek, işgalin sürekli kılınmasının yanı sıra, Oslo belgesinin ihlali anlamına geliyordu. Belgenin 10. maddesinin 1. bendinin A alt-bendinde şu hüküm yer alıyordu: "İnsanların, araçların ve malların hareket edebilmesi için Batı Şeria ile Gazze Şeridi arasında koruma altında bir geçiş yolu

bulundurulacaktır." Aynı belgenin B bendinde ise, şu hüküm yer alıyordu: "İsrail, gündüz saatlerinde (gün doğumundan gün batımına kadar) insanların ve malların güvenli bir biçimde geçişlerini sağlayacaktır ... şuraya kadar ki, bu gözetim her gün 10 saatten az olmayacaktır." Bu hüküm, yalnızca Gazze ile Batı Şeria arasındaki geçitte değil, aynı zamanda tüm Batı Şeria'da ihlal ediliyordu.

Belgede öngörülen taahhütler ile söz konusu alanlardaki fiili gelişmeler arasındaki gerginlik, parametreler ve işlevler arasında yer alan boşluğa da yansıyordu. İsraillilerin parametreleri kontrol altında bulundurmalarına karşın, Filistinlilere de sınırlı birtakım işlevler tanınıyordu. Ancak bu sınırlı işlevlerde bile, Oslo süreci herhangi bir ilerleme kaydedemedi. Filistinlilerin işlevleri, FO yönetimi altındaki bölgelerde gündelik yaşamlarını sürdürebilmeleri ile sınırlı kalmıştı. Filistinlilerin özerkliği, gerçek anlamda egemenliğin yerini alan, bayraklar ya da örneğin, "Filistin mevkii" gibi birimler, adlar ve unvanlar türünde simgelerle ifade ediliyordu. Filistinlilerin deyişiyle, kendilerine tanınan bunca "şerefiye" ye (*salata*) karşın, gerçek anlamda bir yetki (*sulta*) tanınmamıştı.

Bu yeni durum, yeni yaşam örüntülerinin oluşumunu sağladı ve bu gerçek de tüm olumsuzluklara rağmen Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde yaşayan çok sayıdaki Filistinlinin neden uzun yıllar sürecin içinde yer almak konusunda istekli davrandıklarını açıklamaktadır. FO'nun yetki bölgelerinde yaşamı düzenlemek üzere geliştirilen çeşitli mekanizmalar, Tunus'tan gelen FKÖ mensupları ve bölgede yaşayan çok sayıdaki Filistinli için yeni iş olanakları sağlıyordu. Bu şekilde istihdam edilen kişiler şimdi, statükonun muhafazası karşılığında birtakım haklar elde etmişlerdi ve bu nedenle de, anlaşmanın sağlanabilmesi konusunda Filistin tarafından gelen desteğin önemli bir unsurunu oluşturuyorlardı.

Anlaşma tarafından öngörülen avantajlar, Batı Şeria'ya kıyasla daha az parçalanmış durumda bulunan Gazze'de daha belirgin bir biçimde görülebiliyordu. Gazze'nin Batı Şeria'dan ayrılması, Oslo belgesinin harfiyen ya da FKÖ yanlısı yorumuna bakılmaksızın, uzun süre yürürlükte kalacak olan bir anlaşma uyarınca kabul edilmiş bulunuyordu. Böylece Gazze'deki göreceli bölgesel bütünlük, sokağa çıkma yasağının kaldırılması, gece baskınlarının durdu-

rulması ve yollarda insanlara uygulanan taciz eylemlerinin sona erdirilmesi gibi, doğrudan İsrail işgalinin sona ermesi ile başlangıçta bir rahatlama duygusunun yaşanmasına neden oldu. Sınır bölgelerinin sürekli olarak kapatılmasının[20] ve Oslo sürecinin Gazze'yi, içeride Filistin bayraklarının dalgalandığı ancak sınır bölgelerinde silahlı İsrail askerlerinin nöbet tuttuğu devasa bir hapishaneye çevirdiği mesajını Filistin'e iletmek üzere Gazze Şeridi boyunca yolculuk etme özgürlüğü üzerindeki keyfi kısıtlamaların yaygın biçimde uygulanabilmesi için aradan bir yılın geçmesi gerekiyordu. Sınırların kapatılması, İslami direniş hareketleri olan Hamas ve İslami Cihad'ın anlaşmaya tepki olarak giriştikleri operasyonun bir parçası olarak gerçekleştirdikleri bombalama eylemlerine karşı İsrail'in tepkisi olarak yeniden uygulandı. Bu tür eylemlerin büyük bir bölümü, yalnızca Oslo belgesi hükümlerinin değil, aynı zamanda 1949 Savaşı döneminde Sivillerin Korunmasına Yönelik Dördüncü Cenevre Konvansiyonu'nun 3. Maddesinin de ihlali anlamına geliyordu.

Oslo süreci, büyük ölçüde İsrail kamuoyuna ve uluslararası çevrelere cazip göründüğünden dolayı 1999 yılına değin gündemde kaldı. İsrailliler açısından Oslo, en azından 1999'da Benjamin Netanyahu'nun seçilmesine kadar kamuoyunda ve elektronik medyada bir barış süreci olarak gündemdeki yerini korudu. Barış yolunda ilerlemeye yönelik bu mesajın kitlelere iletilebilmesi için büyük çaba harcandı ve Siyonist sağın Oslo'ya karşı aldığı sert ve düşmanca tavır, sol kesimde yer alan çok sayıdaki İsraillinin, muhaliflerine karşı gerçek anlamda bir barış sürecini desteklediklerine yönelik inançlarını pekiştirdi. Son analizde, uluslararası çevrelerin ve özellikle de Amerikalıların söyleminde, Oslo anlaşması ya da kısaca "Oslo" barış ile eşanlamlı bir sözcük olarak benimsendi.

Ancak 1996'ya doğru somut gerçeklikler, politik liderlerin Oslo süreci ile geliştirdikleri barış hayallerinin sona ermesini sağladı. Bu tarihten itibaren gündeme gelen soru, Oslo'nun parçalanmış İsrail ve Filistin ülkesine barış getirip getirmediği değil, bu ülkede yaşayan insanların basiretsiz politikacılar tarafından onlara satılan boş hayaller karşılığında ödedikleri bedelin ne olduğu idi.

---

20 Usher 1996, s. 33-37.

SİYASETİN GÖLGESİNDE: DİN, MİLLİYETÇİLİK VE ÇOK KÜLTÜRLÜLÜK

1980'li yılların sonuna doğru İsrail ve Filistin'de yeni bir politik aktör ortaya çıktı: İslami hareketler. Bunlar, işgal altındaki bölgelerde (ve Güney Lübnan'da) Hamas ve İslami Cihad ile İsrail topraklarındaki İslami hareket idi. "Politik İslam", "İslami fundamentalizm" teriminin yerini alan oldukça yeni bir terim olmakla birlikte, aynı görüngüyü açıklamaya çalışmaktadır. Genelde terim, dinin Arap dünyası ve ötesi üzerindeki etkilerini değerlendirmeye yönelik akademik bir girişimi ifade etmektedir. Kesinlikle nihai bir terim değildir ve her dini hareketin kendi bağlamı içinde kavranması gerekmektedir.

Yirminci yüzyılın sonlarında ortaya çıkan diğer İslamcılar gibi Filistin ve İsrail'dekiler de Amerikan aleyhtarı idiler ve bu nedenle de ABD'nin aracılık ettiği tüm barış girişimlerine karşı çıkıyorlardı. İsrail ile ABD arasındaki yakın ilişki ve bunun Filistinlilerin yazgısı üzerindeki etkileri, takip edilmesi oldukça kolay bir gündem oluşturuyordu. Ancak, bu politik ilgi, İsrail ve Filistin'deki politik İslami grupların yalnızca bir veçhesini yansıtıyordu.

İslami kavramların siyasi yaşama dahil edilmesi, İsrail ve Filistin'de dine ve geleneklere geri dönüşe yönelik gerçek bir güdülenme üzerinde temellendirilmişti. Geçmişteki davranış kodlarına yeniden bağlanma arzusu, Müslüman toplumla sınırlı değildi ve Yahudi cemaatinde de belirgin bir biçimde kendini göstermekteydi. Filistin ve İsrail'de din, bu çalışmanın önsözünde de tahmin ettiğim gibi, modernleşme kuramlarının "guruları" tarafından kolayca göz ardı edilen geleneksel toplum yapısının, sayıları giderek azalan kalıntılar şeklinde değil, esnek ve toplumsal değişimlere kendini kolayca uyarlayabilen bağlayıcı bir güç olarak ortaya çıkıyordu.

Din, yirminci yüzyılın ikinci yarısı boyunca binlerce Filistinlinin maruz kaldıkları sonu gelmeyen köksüzleştirme, yoksunlaştırma ve ayrım uygulamalarının neden olduğu baskılara karşı etkin bir tepki olarak ortaya çıktı Din, aynı zamanda, yaşamlarında nispeten daha az zorlukla karşılaşan, ancak yine de ekonomik güçlükler ve yönlenme eksikliğinden dolayı mutsuzluk ve düş kırıklığı yaşayan İsrailli Yahudilere de bir tür kurtuluş vizyonu sunuyordu. Dinsel yeni-

den canlanmanın politik cephesi, salt gündelik uygulamalarda değil, yaşanabilecek en kötü olayların yaşanmış olduğu bir durumda, insanlara değişim vaat eden bir plan olarak da, dine dönüşü daha cazip bir alternatif haline getiriyordu

Din, aynı zamanda en aşırı politik eylemler için de bir gerekçe sağlamaya başlamıştı. Din adına ve din için, bir çatışmada diğer taraftan olanlara ve içerideki "hainlere" karşı, tüm ve her tür düşmana karşı şiddet uygulanabiliyordu. Bu inanç Filistinli gençlere, canlı bombalar haline gelerek İsrail kentlerinde ve kamusal alanlarda kendilerini havaya uçurma konusunda esin kaynağı olabiliyor, bağnaz Yahudileri Filistinli mahallelerde ayrım yapmaksızın katliamlar düzenlemeleri konusunda güdülendirebiliyordu. Toplumun daha az yoksun kesimlerinden gelenlerin çoğu için ise din, huzura yönelik kişisel arayışlarda bir kılavuz görevini görüyordu ve bu tür arayışlar içinde bulunan inançlı kişilerin sayısı, gerek İslam'da, gerekse Ortodoks Judaism'de giderek artıyordu.

Sosyal bir güç olarak dinin bu yeni yorumu, gerek İsrail'de, gerekse Filistin'de, sivil toplum oluşumuyla örtüşebiliyordu. Dünyanın dinsel terimlerle yorumlanması, devletin ve siyasi elit zümrenin kendi cemaatlerinin büyük bir bölümüne karşı gösterdikleri duyarsızlık sonucunda daha da güçleniyordu. Devletin ya da ulusun kendi insanlarının yaşamlarına ya da kimliklerine sahip çıkmaması, diğer ideolojilerin bu rolü üstlenmelerine fırsat tanıdı. 1980'li yıllarda bu yeni gruplar, her biri *ulus*un kendisinden küçük ancak bir devletin koyduğu sınırlamaları aşan bir kimlik adına, devleti kontrol etmeyi ya da en azından özerkliğe kavuşabilmeyi amaçlayan farklı kimliklerin oluşturduğu gök kuşağını andıran bir çeşitlilik içinde İsrail ve Filistin haritasını renklendirdiler. Dini kimlik politikası, milliyetçiliğin yerini almayı ya da en azından, milliyetçiliğin yenilenmiş bir yorumunu geliştirmeyi arzu ettiğinden, diğer gruplaşmalardan farklı bir niteliğe sahipti. Ancak inançları uğruna kim olursa olsun, "öteki" ile daha aşırı, daha uzlaşmaz bir çatışmaya girmesi kaçınılmazdı.

Gerek işgal altındaki bölgeler, gerekse İsrail'de yaşayan Filistinliler açısından 1967 savaşından bu yana FKÖ ve ulusal liderlikler kendi toplumları üzerindeki etkilerini yitirmişlerdi. Bu da, daha i-

nançlı davranış biçimlerinin gerek bireysel, gerekse kolektif anlamda benimsenmesi için daha fazla gerekçe ve güdülenmenin var olduğu anlamına geliyordu. Dine yönelme, özellikle iki alanda kendisini göstermekteydi. Kırsal bölgelerde geleneksel kavramlar ve inançlar, yüzyıllar boyunca değişmeden kalmıştı ve -özellikle İsraillilerin yerel halkın yaşamlarına yönelik yoğun müdahaleleri dikkate alındığında- bu eğilim kolayca politik tavrın benimsenmesine doğru yönlendirilebilirdi. Aynı eğilim, Nasıra, El Halil, Nablus gibi kentlerin yoksul kesimlerinde de kendisini gösteriyordu. Kentlerde yaşayan daha varlıklı kişilerin gerek yaşam tarzları, gerekse hayata bakış açıları büyük ölçüde laikleştiğinden, yalnızca yoksulluğun hüküm sürdüğü kentsel kesimlerde yaşayanlar servete ve entelektüelliğe karşı olumsuz bir tavır benimsiyorlardı.

İşgal altındaki bölgelerde yaşayan bireylerin İslamiyet'e dönmeleri, 1980'li yıllarda kolektif ve milliyetçi bir nitelik kazandı.[21] FKÖ'nün tacizler ve askeri kontrole karşı halkı korumada yetersiz kalması, çok sayıda kişinin politik İslam'a yaklaşması ile sonuçlandı. Bu hareket, başlangıçta İsrail tarafından da destek görmüştü. İsrail hükümetinin oryantalist danışmanları, politik İslam'ın FKÖ tarafından vaaz edilen milliyetçi politikalara karşı bir hareket olarak geliştirilebileceğini düşünüyordu. Bizzat himaye ettikleri bu akımın çok daha güçlü ve kararlı bir biçimde kendilerini hedef aldığını fark ettiklerinde ise, artık çok geç olmuştu.[22]

İsrail'de ise, Filistinlilerin genel olarak içinde yaşadıkları yoksulluğa karşın, Yahudi devletinde yaşayan Arapların yoğunlaştığı iki coğrafi bölge arasında da sosyo-ekonomik açıdan bazı dengesizlikler göze çarpıyordu. Kuzeydeki Celile bölgesinde yaşayanlar genel olarak, nüfusun küçük bir alana sıkıştırıldığı ve iş olanaklarının hayli sınırlı olduğu Küçük Üçgen adı verilen bölgede yaşayanlara kıyasla genelde daha iyi durumdaydılar. Yoksul bölgelerde suç oranının ve işsizliğin oldukça yüksek olduğuna şaşmamak gerekiyor. Siyasi İslam ise özellikle, nüfusun büyük bir çoğunluğunun mülteci kamplarında yaşayanlardan bile daha sefil koşullarda yaşadıkları Wadi Ara'nın kentsel bölgelerinin yoksul mahalleleri ile Batı Şeria ve Gazze Şeri-

21 Ziyad, 1994.

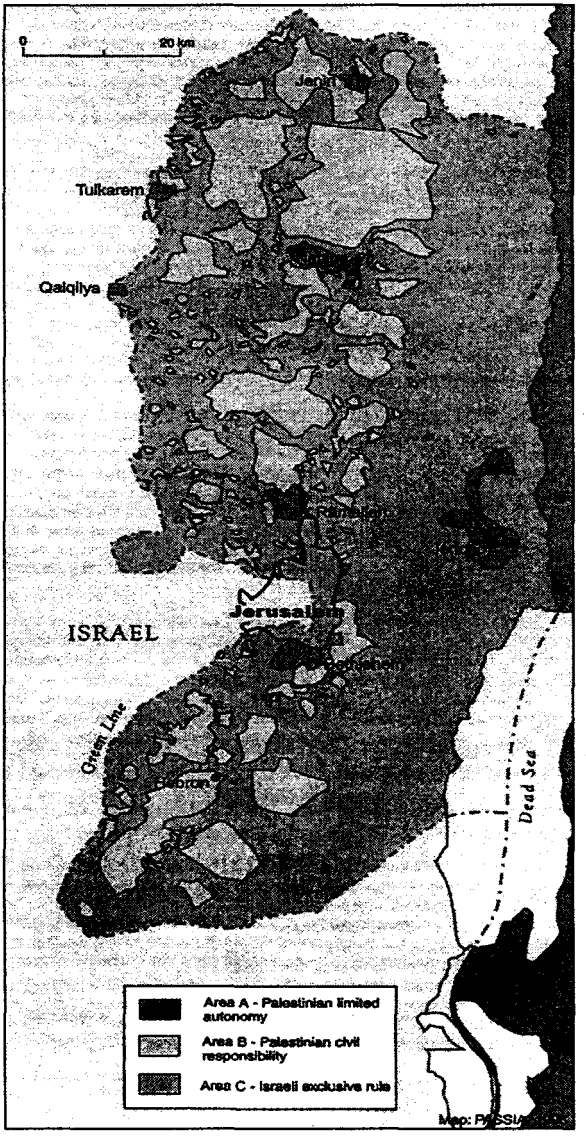
22 Ziyad, 1993, s. 5-19

di'nin iyice yoksullaşan köylerinden yayıldı. Ekonomik yönden daha iyi durumda bulunan Batı Şeria'yı köktenci siyasi İslam'a yönlendiren güç de Gazze Şeridi'nden geldi.

İslam'ın çeşitli yorumları tarafından sunulan bireysel kurtuluş çağrısına katılanların büyük bir bölümü, toplumun siyasi mücadelede kendilerine kesin bir rol tanımadığı gençlerden ve kadınlardan oluşuyordu. Söz konusu İslami yorumlar, mistik Sufilerden, Müslüman Kardeşler'in çeşitli uzantıları tarafından sunulan fundamentalist vizyonlara kadar çeşitlilik gösteriyordu. Bu vizyonlardan biri de 1980'li yıllarda Wadi Ara'nın yoksul ve yoğun bir nüfusu barındıran bölgelerinde ortaya çıkan daha karizmatik genç liderler karşısında yenilgiye uğramadan önce İsrail'deki İslami politikalar konusunda oldukça söz sahibi olan Abdullah Nimr Darwish tarafından sunuluyordu. Çoğu lider gibi Darwish de 1970'li yılların başlarında El Halil ve Nablus'da İslami bir eğitim almıştı ve aldığı bu eğitimle yalnızca İslam şeriatı konusunda değil, aynı zamanda İslami doktrini savunan militan politikacılara sunulan çeşitli faaliyetler konusunda da oldukça bilgilenmişti. Gördüğü eğitim, özünde Peygamber tarafından müminlere gönderilen *risalat*, dini akideleri kapsıyordu ancak bu öğretiler günümüzde yeraltında oluşturulan hücre örgütlerine yönelik sabotaj ve şiddet içeren politik mesajları da kapsıyordu. Bununla birlikte bu tür faaliyetler en gözle görülebilir biçimiyle camilerde verilen vaazlar aracılığıyla sürdürülüyordu. Vaazlarda, Filistin'de İslam'ın altın çağının yeniden kurulması, diğer bir deyişle ülkenin en katı biçimiyle İslami şeriata dayalı bir rejim ile kontrol altına alınması konusunda bir çağrı yer alıyordu. Yahudiler, emperyalizm ve daha da önemlisi FKÖ'nün Filistin sorununa yönelik tavrını yansıtan hâlihazırda geçerli politikalara yapılan göndermeler, ana mesaja bir çeşni katıyordu. Bu tür içeriklerden oluşan bir bileşim, Abdullah Nimr Darwish gibi liderlerin başını derde sokmaya yeterli idi. Nitekim Darwish de faaliyetlerini Usrat-al-Jihad (Cihad Ailesi) adlı bir örgüt çerçevesinde bir doktrine dönüştürmesinin ardından, 1980'li yıllarda uzun bir süre İsrail hapishanelerinde tutuklu kaldı. Serbest bırakılmasının ardından Darwish, eleştirilerinin dozunu biraz hafifleterek al-Haraka al-Islamiyya (İslami Hareket) adlı resmen tescilli bir sivil toplum örgütünün kurucu üyeleri arasında yer aldı. Hare-

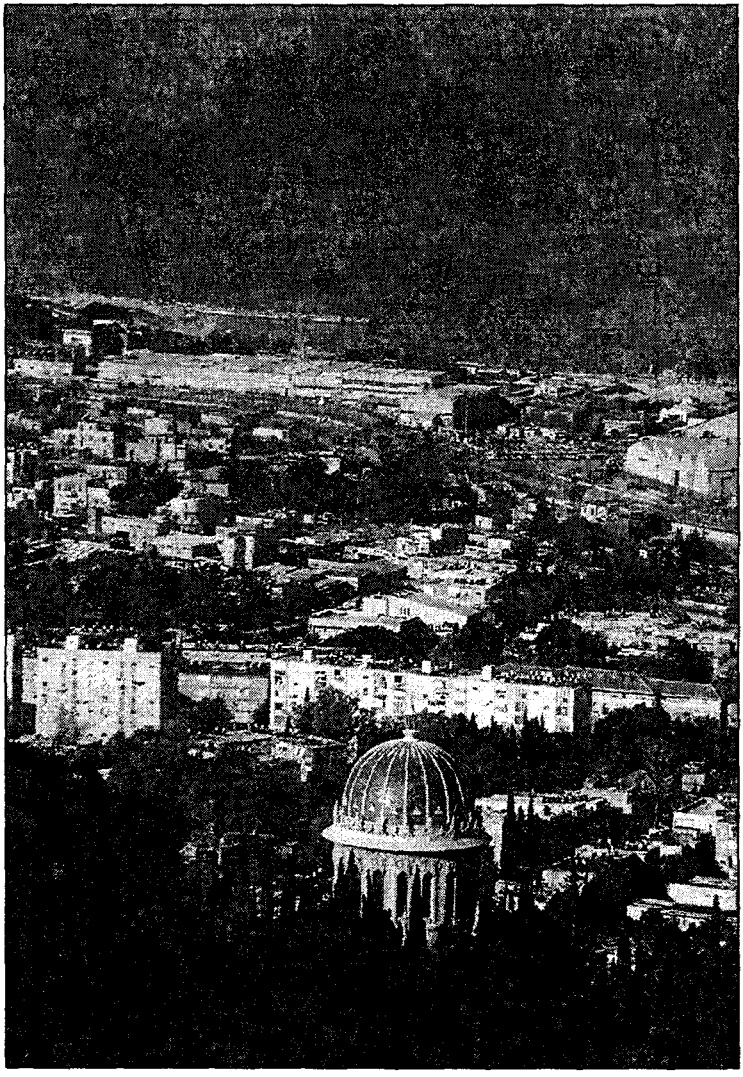
ket, 1980'li yılların sonlarında ve 1990'lı yılların başlarında yapılan belediye seçimlerinde başarılı oldu ve gerek eski tüfek komünist politikacılardan, gerekse Siyonist partilerden daha fazla oy kazandı. Bazı durumlarda yeni seçilen belediye başkanları ve yerel komisyonların başkanları, uzun yıllardır sürüncemede kalan sorunları hallederek, yerel belediyelerin idarelerini ellerinde tutmayı başardı. Ancak, bu yerel yönetimler de zaman içinde, hükümetin düşmanca tavrı ve daha da önemlisi, grup içi bölünmeler ve rüşvet olayları nedeniyle iktidardan silindiler.

Yahudi toplumunda dine dönüş ise, 1967'den sonra bu toplumun parçalanmasına yol açan kültürel bölünmenin bir bölümüydü. Bu bölünme yeni bir olay değildi. Daha 1950'li yıllarda dinci ve laik Yahudiler arasında yer yer çatışmalar ortaya çıkıyordu. Anti-Siyonist, aşırı Ortodoks Musevilerin kendilerini toplumun kalan bölümlerinden tecrit ederek gettolara kapanmaları girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Bazı aşırı Ortodoks gruplar açısından anti-Siyonizm, yabancıların ya da Filistinlilerin yönetimi altında yaşamaya razı olmayı da kapsayabiliyordu. Bununla birlikte, aşırı dinci Yahudi grupların birçoğu açısından genel eğilim, bir devletin bir parçasını oluşturmadan, o devletin içinde yaşayabilmek gibi gerçek dışı bir arzuyu temsil ediyordu.

A Alanı: Filistin'e ait sınırlı özerk bölge
B Alanı: Filistin'in Sivil sorumluluk bölgesi
C Alanı: Münhasıran İsrail yönetimi altındaki bölge

Harita 5:
Oslo Ara Anlaşması, 28 Eylül 1995

Resim 8:
Hayfa 2002, Karmel Dağından bir görünüm

Uygulamada ise bu grubun kendi cemaatini, içinde yaşadığı daha dünyevi ve heterojen laik toplumun cazibesinden uzaklaştırabilmesi pek de mümkün olmuyordu.

İsrail'de 1967'den sonra ortaya çıkan *kulturkampf* (kültür çatışması), başarıların ve yenilgilerin ulus çapındaki dengesi, laiklerin lehine gelişti. Sermaye birikimi, küreselleşme ve özelleştirme, İsrail'de kamusal yaşama yeni laik boyutlar kazandırdı. Bu yeniliklerden biri de televizyonun giderek yaygınlaşması ve Yüksek Mahkeme'nin, dinsel gruplardan gelen sert tepkilere rağmen, cuma akşamları televizyon yayınlarının yapılması yönünde verdiği karardı. Dışarıdan bir okuyucu için bu karar önemsiz görülebilir. Ancak bu karar, İsrail'de statüko mücadelesi olarak tanımlanan mücadelenin bir bölümünü oluşturuyordu. Bu görünüm tıpkı, 1948'de İsrail'in kuruluş gününde çekilen bir fotoğrafa yansıyan dini ve laik kamusal yaşamın görüntüsüne benzemektedir. Örneğin, Hayfa'da Sebt (cumartesi) günü otobüsler işliyorsa ya da cuma geceleri tüm eğlence yerleri kapalıysa, bu kararlar, öyle gerektiği için alınmıştı. Oysa uygulamada, statüko değişiyor ve kamusal yaşamda laiklik giderek yaygınlaşıyordu. Bu süreçte en önemli rol, Yüksek Mahkeme'ye düşüyordu. Yüksek Mahkeme tarafından bu bağlamda alınan en önemli karar, 1970'li yılların başında, Yahudi olmayan bir kadınla evli bir Yahudi vatandaşının çocuğunu nüfusa Yahudi olarak kaydedebileceği konusunda aldığı karardı (Halacha'ya göre ancak Yahudi bir anadan doğan çocuklar Yahudi sayılabilirlerdi). Bununla birlikte Yüksek Mahkeme, tipik olarak bir insanın Yahudi olarak kabul edilebilmesi için hangi koşulları yerine getirmesi gerekeceğini belirlememişti. Bu konu politikacılara bırakılmıştı. Yaklaşık 1972'de yürürlüğe giren mevzuat uyarınca bir bireyin Yahudi olup olmadığı, yerel hahamlar tarafından belirlenecekti. Bu konu, bugüne değin çözüme ulaştırılmamış açık bir soru olarak gündemdeki yerine muhafaza etmektedir.

O tarihten bu yana, İsrail'de Yahudilik sorunu, hükümet ile Knesset koalisyonu arasındaki siyasi güç dengesi tarafından belirleniyordu. Bu konu, 1989 yılında parçalanan Sovyetler Birliği'ndeki Yahudilerin kafileler halinde İsrail'e göç ettiği dönemde son derece önemli bir sorun olarak gündeme geldi. Ülkeye kabul edilen ancak Yahudi olarak tanınmayan bireyler, göçmenlere tanınan oldukça cömert avantajlardan yararlanamıyorlardı. Bununla birlikte, bu soruna bir çözüm bulunuyordu. O da, bir Yahudi annenin varlığını kanıtlayabilecek aile soy ağacına ilişkin bir belgenin elde edilmesiy-

di. İsrail'e göç eden kişilerin çoğu bu tür bir belgeyi temin etmeyi başardılar ve yıllar sonra, "Yahudiliği" tescil edilen bu kişilerin bazılarını, yaşadığım semtte bulunan Rus ve Rum Ortodoks kiliselerindeki ayinlere düzenli bir biçimde katılarak dua ettiklerini gözlerimle gördüm.

Değişik bir açıdan baktığımızda, göreceli olarak sakinliğin yaşandığı dönemlerde su yüzüne çıkan görüş ayrılıkları, her zaman politik kimliklerle ilişkilidir. Oslo Anlaşması'nın imzalandığı 1933 yılına kadar, seçkinci politikaların işgal altındaki bölgelerin muhafaza edilmesi ya da bu konuda Ürdünlülerle ya da Filistinlilerle bir uzlaşmaya varılması konusu üzerinde odaklanmalarına karşın, bir bütün olarak İsrail toplumunun, sınırlar ve barış konuları üzerinde değil, kimlik sorunu üzerinde odaklandığı göze çarpmaktadır.

Bu iki sorun bir bakıma, 1990'lı yıllarda aniden ortaya çıkan ancak yine çok kısa bir süre içinde ortadan kaybolan, oldukça ilginç kültürel bir mini devrim oluşturacak bir biçimde birleşmişti. Bu sürece Post-Siyonist entelektüel girişim adı verildi. Bu nedenle, Oslo Anlaşması'nın nasıl çöktüğünü ve iki toplumun bir kez daha nasıl şiddete ve acılara gömüldüğünü –ki bu aşama bugün, 2005'te de sona ermiş değildir- Filistin ülkesinde Siyonizm'in tarihinin bu neredeyse tuhaf diyebileceğimiz kısa faslı üzerinde bir değerlendirme girişimi, tarihsel açıdan doğru ve entelektüel açıdan da verimli bir girişim olacaktır.

BÖLÜM 8

POST-SİYONİZM'İN YÜKSELİŞ ANI MI?

İsrail üniversiteleri 1990'lı yıllarda İsrail tarihi ve sosyolojisi konusunda son derece canlı ve sürükleyici tartışmalara sahne oldu. 90'ların sonlarına doğru tartışma, belli başlı gazetelerde yayınlanan bir dizi makale aracılığıyla tüm kamuoyuna yansımıştı ve birkaç kez de elektronik medyada konuyla ilgili ateşli tartışmalar yapıldı. Aynı dönemi belirleyen gündeme daha yakından baktığımızda, tartışmaların kapsamının ilgili akademik disiplinlerin sınırlarını aşarak sanat, sinema, şiir, edebiyat ve gazetecilik gibi farklı alanlara da yayıldıklarını görmekteyiz. Bu tartışmanın en belirgin özelliği, İsrail'de yaşayan çok sayıdaki Yahudi'nin, Yahudi devletinin ideolojik hegemonyasını temsil eden Siyonizm'in yeniden değerlendirilmesine yönelik talepleri idi. Yöneltilen eleştiriler, yoğunlukları ve bu görüşleri ifade etmeye çalışan bireylerin cesaret derecelerine bağlı olarak değişkenlik göstermekle de, kendilerini Siyonist ya da anti-Siyonist konumda tanımlayan farklı gruplar tarafından dile getirildiler. Bu eleştiri hareketini tanımlarken, başvuracağımız en yerinde terim, "post-Siyonizm" olacaktır. Bununla birlikte, post-Siyonist tartışma dolaysız olarak İsrail toplumunda tartışma forumlarının ve yazışma gruplarının ötesinde adını duyuramadı. O dönem için seçkici bir uygulamaydı ve olasılıkla bir bütün olarak toplumun her cephesinde yankılar uyandırdı. Yine de post-Siyonist dönem, önemi ancak geriye bakıldığında fark edilebilecek bir tarihsel dönemdir.

AKADEMİK TARTIŞMA – POST SİYONİST AKADEMİSYENLER

1980'li yılların sonlarına doğru, gerek İsrail'de, gerekse ülke dışında yaşayan bir grup akademisyen, çeşitli veçheleri açısından Yahudi toplumunun geçmişi ve bugünü konusunda geleneksel Siyonist söylem ve İsrail'in resmi tarihsel söylemi ile çelişen akademik çalışmalar gerçekleştirdiler. Bu çalışmalar, Siyonizm'in en kutsal "tarihi gerçeklerinin" ipini pazara çıkartıyor ve bunların şimdiki kuşaklar için geçerliliğini sorguluyordu. Bu akademisyenler ayrıca, İsrailli akademik kurumların Siyonizm'in kendi kendini tanımlamasında ve Filistin gerçeğinin açıklanışında oynadıkları rolü de eleştiriyordu. Gerek dolaylı, gerekse dolaysız yönden bu yorumlar, Filistin tarihi ve çağdaş Yahudi toplumu konularında İsrail'deki akademik çevrelerde başat bir konum elde eden araştırmacılara çalış-

malarının bir yapı çözümünü sunuyordu. Bu yeni kuşak akademisyenler, kamuoyunun bilincinde önemli bir rol oynadıklarından, İsrail'de kültürel yönden haklı bir ün kazandılar. Yerel basın, bugün olduğu gibi o dönemde de bu grubu "post-Siyonist" akademisyenler olarak adlandırmıştı. Bu terim, grupta yer alan bazı akademisyenler tarafından kabul edilmese de, ait oldukları hareketin tanımlanışında uygun bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır ve bu nedenle de, bu bölümde "post-Siyonizm" terimi kullanılmıştır.[1]

POLİTİK ARKA PLAN

Filistinli yazarlar ve akademisyenler, gerek popüler, gerekse akademik biçimleriyle Siyonist anlatı ve ideolojiye 1948'den bu yana meydan okumuşlardır. Bu meydan okuma, İsrail politik sisteminde yer alan marjinal gruplar tarafından haklı görülmüştür. Ancak 1967 savaşını izleyen yıllarda hareket İsrail'de ivme kazandı ve iki yönde gelişti: Siyonist sol bünyesinde seçkinci bir yönde ve Kuzey Afrika'dan gelen Yahudi göçmenler ve İsrail'de yaşayan Filistinli Arap azınlıklar tarafından popülist bir yönde. Seçkinci meydan okuma, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde İsrail işgalinin devam etmesine karşı ahlaki bir itiraz bağlamında başladı. Bu kanat, anti-Siyonist olmak bir yana, temel ve fikir birliğine dayalı Siyonist konumlara sıkı sıkıya bağlı bir hareketti. FKÖ stratejik amaçlarına sadık kaldığı sürece Siyonist sol, 1948 mültecilerinin ya da Kudüs'ün geleceği gibi merkezi konularda Filistin tarafından benimsenen temel konumları asla kabul etmeyecekti. Seçkinci konum, bir önceki bölümde sözünü ettiğimiz *Barış Şimdi* hareketinin 1978 yılında hayata geçirilmesiyle birlikte kurumsal bir nitelik kazandı. Birinci İntifada süresince (1987-1993) etkin bir rol oynadı, ancak Rabin hükümetinin iktidarı sırasında (1993-1995) durgunlaştı ve neredeyse sessiz kaldı.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, hareketin Lübnan Savaşı'na ve daha sonra İntifadaya yönelik tepkisi, Siyonistlerin gerçekliği algılayış biçimlerinden bir sapma göstermedi. Daha açık olmak gerekirse, bu hareketin tüm eleştirileri, bugün olduğu gibi geçmişte de, 1967 savaşı sonrası İsrail'in benimsediği siyasete yönelikti ve en

---

1 İsrailli sosyolog Uri Ram, "Post-Siyonizm" kavramı ile ilgili en kapsamlı tartışmayı sunmuştur, Ram 1994.

büyük kaygısı, İsrail hükümetinin bu siyasetinin ülkenin ahlaki yapısı üzerinde sahip olduğu ya da olabileceği etki üzerinde odaklanmıştı. Birçok akademisyen, bu hareket içinde yerlerini aldı. Ancak bu bağlanma, İsrail ve Filistin'in geçmişi ya da bugünü üzerine üretilen ana akım akademik çalışmalar üzerinde herhangi bir etkide bulunmadı. Diğer yandan, aşağıda da göreceğimiz gibi, özellikle film yapımcılarının ve oyun yazarlarının İsrail'deki yaşam ile ilgili post-Siyonist bakış açılarını geliştirebilmeleri için bir başlangıç noktası oluşturdu. Bununla birlikte, örneğin İsrail'de Komünist Parti'nin yıllardır bulunduğu konum gibi Siyonist olmayan ya da anti-Siyonist bakış açıları akademisyenler tarafından da benimsendikten sonradır ki, İsraillilerin "Arap" sorununu ya da "Filistinlileri" ya da hatta tüm Siyonist projeyi algılayış biçimlerinde kökten bir değişiklik ortaya çıkabildi.

1967 sonrası meydan okumanın ikinci yönü, post-Siyonist akademisyenlerin kuramsal dünyalarının biçimlenmesinde daha kararlı bir gelişim süreci izledi. Bu eğilim özünde, yoksunlaştırılan Yahudi toplumlarının, özellikle de Kuzey Afrika kökenli (Mizrahi) Yahudilerin maruz kaldıkları kötülüklere karşı toplumsal bir protesto idi. Bu kitabın daha önceki bölümlerinde, 1970'li yılların başlarında "Kara Panterler" adlı hareketi oluşturan Afrika kökenli Amerikalılar tarafından gerçekleştirilen muhalif harekete öykünerek seslerini yükselten eylemcilerden söz etmiştim. Bu hareketin öncüleri, İsrail solunu harekete geçirebilmekte başarısız oldular. Ancak eylemleri sağ kesimin dikkatini çekti ve böylece sağcılar, büyük bir kurnazlıkla bu hareketi sömürmeyi ve eylemcilerini 1977 yılında Menachem Begin'e iktidarın yollarını açan bir kitle hareketine doğru yönlendirmeyi başardılar. Böylelikle İsrail solu, doğal seçmen potansiyelinin önemli bir bölümünü yitirdi ve davasını akademik boyutta sürdürmeye çalışmaktan başka yapabileceği fazla bir şey kalmadı.

Mizrahi Yahudilerinin yaşadıkları talihsizlik, akademik çevrelerde yeni düşünce biçimlerini besleyen tek etken değildi. Ülkede yaşayan Filistinli vatandaşlar arasında yayılan ulusal kimlik bilinci de, İsrail üniversitelerinde "post-Siyonist' gündemin biçimlenmesine yardımcı oldu. İsrail'deki Filistinliler kamuoyuna karşı bir söy-

lemin varlığının hatırlatılmasında önemli bir rol oynadılar. Kendini Siyonist tarihsel anlatının dışında hisseden ve çalışmaları okulların ve üniversitelerin müfredatına, çarpıtılmış bir biçimde yansıtılan tüm akademisyenlere yol gösterdiler.

Üniversitelerde bir dönüşümün gerçekleşmesini sağlayan, bu ikinci yön idi. İsrail'deki akademik çevrelerin bazı üyeleri, yoksunlaştırılmış grupların davalarını benimsediler ve bu konularda gerçekleştirilen tarihsel ve sosyolojik araştırmaların yardımıyla, bu grupların davalarını bilimsel terimlerle açıklayarak onlara bilimsel geçerlilik kazandırdılar. Bu arada, İsrail'de yaşayan ve temel başlıca haklarından yoksun bırakılan üç ana grubun -Filistinliler, Mizrahi Yahudileri ve kadınlar- ortak bir politik cephe oluşturulmak üzere bütünleşmesine yönelik girişimlerde bulundular. Bu girişimin politik yönden başarısızlıkla sonuçlanmasına karşın, akademik protesto hareketinin içinde yer alan daha iyimser üyeler açısından bu girişim, popüler bir vizyon olarak varlığını sürdürdü. Bu gelişmeler, 1982 Lübnan Savaşı'ndan sonra daha da olgunlaştı. Lübnan Savaşı ile ilgili olarak kamuoyunda yapılan tartışmalar, romancılar, film yapımcıları, oyun yazarları, müzisyenler, ozanlar, sanatçılar ve gazetecilerin oluşturduğu bir gruba, geçmişin ve bugünün gerçekleri konusunda Siyonist olmayan bir yorumun oluşturulması amacına yönelik ortak bir eylemin gerçekleştirilmesi konusunda cesaret verdi.

AKADEMİK ARKA PLAN

Kronolojik bir perspektiften bakıldığında, ilk akademik inisiyatifin İsrail konusundaki tarih kitaplarının yeniden yazılması biçiminde başladığı göze çarpıyor. Ancak çok kısa bir süre sonra, belki de oldukça doğal nedenlerden dolayı, akademi bünyesinde ortaya çıkan muhalifler, "gerçeğin" kendisine değil, bu "gerçeğin" inşa ediliş ve sunuluş biçimine meydan okuma eğilimi gösterdiler. Akademinin ideolojik rolü, olgusal ve yöntembilimsel bakış açılarından sunuldu. Olgusal yaklaşımı benimseyen muhalifler, katıksız ve pozitivist bir biçimde, kendi görüşleri doğrultusunda Filistin'de Siyonist projenin gerçek niteliğini ve İsrail'in geçmişindeki bazı aşamaları gözler önüne sermeye çalıştılar. Bu tarihi, mağdur tarafın bakış açısından yansıttılar ki burada Siyonizm, mağdur eden taraf olarak

betimleniyordu. Özellikle İsrail'in, geçmişte ve bugün Arap dünyasına ve Filistinlilere yönelik davranışını ya da daha doğrusu, olumsuz davranışını yeniden yazdılar. Ortaya çıkan görüntü, kamuoyunun önde gelen simalarından ve köşe yazarlarından sert tepkiler aldı. Bu görüntü, İsraillilerin çoğunun o güne kadar hiç farkında olmadıkları bazı gerçekleri yansıtıyordu. Burada, İsraillilerin ve Siyonistlerin komşu bölgelerde yaşayan Filistinli ve Arap topluluklara yönelik geçmişteki ve bugünkü davranışları ve uyguladıkları politikalar saldırgan, kimi zaman acımasız ve insanlık dışı, genellikle de ahlaki açıdan kabul edilemez olarak betimleniyordu. Ana akımın içinde yer alan akademik çevreler ise bu hoş olmayan bölümleri ve gerçekleri örtbas etmekle ve gizlemekle suçlanıyorlardı.

Akademik meydan okuma, 1948 savaşının tarihini yeniden yazan bazı kitapların yayınlanmasıyla başladı. Bu kitapların ortaya çıkmasından önce, savaş ve bir bütün olarak İngiliz mandası dönemi (1922-1948), yalnızca üniversitelerin Siyonizm'in tarihinin öğretildiği bölümlerinde ele alınıyordu. Bu bölümlere göre 1948 savaşında yaşanan olaylar, Yahudi halkının kuruluşu ve yeniden doğuşu ile ilgili erekbilimsel sürecin doruk noktasını temsil ediyordu. Tarihçinin rolü, 1880'li yıllarda Yahudi ulusal hareketinin uyanışı ile başlayan ve 1948'de İngilizlere karşı verilen kurtuluş savaşı ile sonuçlanan bu mucizenin yeniden inşası ile sınırlıydı. Savaşla ilgili İsrail terminolojisi Siyonizm'e, Üçüncü Dünya'daki diğer kurtuluş hareketlerine eşdeğerde bir konum atfedecek biçimde, büyük bir özenle oluşturuluyordu -bu nedenle, Araplara karşı verilen savaş bu bağlamda yer almamaktadır.

1948 savaşıyla ilgili olarak kullanılan iki terim, *azma'ut* (İngilizlerden bağımsızlığın kazanılması) ve *shihrur* (diaspora boyunduruğundan kurtuluş), Arap dünyasıyla doğrudan bir çatışmaya herhangi bir göndermede bulunmamaktadır. Elbette bu, 1948 savaşının Siyonist tarih yazımında "Arapların" yer almadığı anlamına gelmez. Bu savaşın öyküsü ya da manda yönetimi altında bu savaştan önceki yıllar aktarıldığında, bu konular araştırıldığında ya da öğretildiğinde, Arap tarafından, Yahudilerin başa çıkmaları gereken bir diğer güçlükmüş gibi söz edilir. Bu öykünün içinde yer alan mesaj açıktır: Filistin'deki Yahudiler, her şeye rağmen kazanmışlardır. Bu ikilem hiç-

bir yerde, çoğu soykırımdan kurtulmayı başarabilmiş, savaşmayı bilmeyen kişilerden oluşan Yahudi toplumunun düşman bir İngiliz hükümeti ve kendisini yok etmeğe hazırlanan birleşik Arap dünyası ile karşı karşıya geldiği 1948 yılından daha belirgin bir biçimde karşımıza çıkmamaktadır. İsrail'in bu var olma savaşını kazanması, mucizevi bir olaydı ve savaş, David Ben-Gurion'un askeri dehası ve savaş meydanındaki askerlerin kahramanlıkları sayesinde kazanılmıştı. Tarihçilerin görevi, savaş alanındaki bu kahramanlığın yeniden inşası ve bu dönüm noktasında ya da benzer anlarda alınan taktik kararların izlenmesi ile sınırlıydı. Liderliğin kararlarını ve seçimlerini gereğinden fazla eleştirmemeye özen göstermeleri gerekiyordu.[2]

Revizyonistler ya da bilinen adlarıyla "yeni tarihçiler", İsrail'in savaşla ilgili kolektif anılarının altında yatan temel varsayımları reddederler. Sonuçta varılan nokta ise şu olmaktadır: Bu tür çalışmalar toplu halde, İsrail'in kuruluşuna ilişkin mitlere dolaysız bir saldırıdır. Bu yorum, bu kitabın Filistin'deki etnik temizliğin ve kurulan yeni Yahudi devletinin, Filistin'i kurtarmak ve olasılıkla da bazı bölgelerini kendi topraklarına ilhak etme umuduyla Filistin'e giren Arap birliklerinin göreceli olarak kolay bir biçimde nasıl püskürtüldüklerinin aktarıldığı 4. bölümünde yer alan yorumla birçok yönden örtüşmektedir.

DİĞER DÖNEMLERİN SİYONİST YORUMLARDAN ARINDIRILMASI

İsrail'deki "yeni tarihçiler", erken dönem Siyonizm'in tarihini irdelemek üzere, 1948 yılından başlayarak zaman içinde geriye doğru bir yolculuğa giriştiler. Bu süreç öncelikle, meslektaşları tarafından henüz ele alınmamış olan, daha dürüst ve yalansız ideolojik bir savı yerleştiren ve belgelendiren kuramlar ve metodolojilerden yararlanan toplumbilimciler tarafından gerçekleştirildi. Bu kuramsal bakış açısı toplumbilimcilerin, dolaysız bir biçimde Filistinlilerin söylemini benimsedikleri yolunda herhangi bir suçlamaya maruz kalmalarını önleyecek bir biçimde Siyonizm'i sömürgeci bir hareket olarak değerlendirebilmelerini sağladı. Ancak kolonyalist prizmadan hiç yararlanmasalar bile, tarafsız metodolojik araçlardan yararlanmaları toplumbilimcilerin, tahakküm ve tayin kuramlarının yardımıyla,

2 Bu konuda ayrıntılı bir tanım 1993 yılında Pappe tarafından yapılmıştır.

manda yönetimi döneminde gelişen Yahudi politik sisteminin diktatörce ve keyfi yapısını irdeleyebilmelerini sağlamıştır.[3] Tarafsız metodoloji, hâlâ yerleşik yorumlarla yakın ilişki içinde bulunan akademisyenler hariç olmak üzere, günümüzde Siyonizm üzerine çalışmalarını sürdüren İsrail'deki araştırmacıların birçoğu tarafından kabul edilmiş olan profesyonel bir söylem yaratmıştır. Bu söylemin ışığında, "Ülkenin Kurtuluşu" kavramının yerini *işgal*, *oleh* kavramının yerini *göçmen*, "İbrani Eseri" kavramının yerini *tehcir* almıştır.

"Yeni tarihçiler" ayrıca yine 1948 yılından başlayarak ileriye yönelik çalışmalarda da bulunmuşlar ve 1950'li yılların ilk yarısını "yeniden inşa" etmeye başlamışlardır. Bir kez daha genç İsrail'i, sürgün edilen tüm Yahudilerin yeniden bir araya gelerek mutlu bir şekilde yaşamlarını sürdürdükleri bir ergime potası olarak betimleyen kolektif ulusal bellek ile yüzleşen bir tablo çizmeyi başaranlar da yine toplumbilimcililer olmuştur. Bu çerçevede ilk adım olarak, İsrail'in en kutsal ineği olan "güvenlik" mitosu kurban edilmiştir. Toplumbilimciler, Kuzey Afrikalı Yahudilerin toplumun coğrafi ve sosyal marjlarına itilmesinin ve İsrail'de yaşayan Filistinliler üzerinde *apartheid* (ayrımcı) rejimin uygulanmasının tek gerekçesinin, güvenlik ve ulusal savunmaya ilişkin kaygılardan kaynaklandığını öne süren İsrail hükümetine ait açıklamaları reddettiler. İsrail hükümetinin uyguladığı bu politikaların ırkçı ve milliyetçi eğilimin ürünleri oldukları ortaya çıkartılmıştır. Daha önce de belirttiğim gibi, bu akademisyenlerin büyük bir bölümü Mizrahi Yahudilerinin maruz kaldıkları kötü muamele ile İsrail'deki Filistinlilere uygulanan ayrımcı politikaları ilişkilendirmişlerdi. Edward Said'in *Şarkiyatçılık* adlı eseri, İsrail rejiminin *oryantalist* bir rejim olarak yapı çözücü bir yaklaşımla ele alınışı yönünde kusursuz bir çıkış noktası sunmaktadır.[4]

İsrail'deki Filistinli azınlığın içinde yaşadıkları olumsuz koşulların diğer yönleri üzerinde yapılan araştırmalarda da önemli bir ilerleme kaydedilmiştir. Bu konuda son derece önemli birtakım çalışmalar daha önce de yapılmıştı. Ancak yeni araştırma yöntemlerinde kaydedilen gelişmeler iki yönde evrilmiştir: Ülkedeki Arap-İsrail ilişkilerinin eleştirel bağlamda değerlendirilmesi konusunda yeni

3 Bu bağlamda en iyi örnekler: Sami Smooha (1981) ve Yonathan Shapira (1993).

4 Shohat, 1988.

bir açılım getirmiştir. Ancak daha da önemlisi, İsrail üniversitesinde, kendi geçmişleri konusunda ayrıntılı araştırmalar gerçekleştirmeyi arzu eden Filistinli akademisyenlerin sayısında önemli bir artış kaydedilmiştir. Yine de, İsrail üniversitelerinde öğretim görevlisi sıfatıyla görev yapan Filistinli bilim adamlarının sayısı hâlâ çok azdır ve toplam 900 akademisyenin arasında Filistinli öğretim görevlilerinin sayısı 20'yi aşmamaktadır.

Siyaset bilimciler ise daha da ileri gitmeyi başardılar. Geçmişi gelecek ile ilişkilendirerek militarist bir toplum olarak İsrail'i değerlendirmeye başladılar. Çalışmaları kapsamında, İsrail'in bölge haritası üzerinde salt reaktif olmaktan çok aktif bir oyuncu olarak gösterildiği analizler geliştirdiler. Böylece, Ortadoğu'daki istikrarsızlık ve çatışmaların altında yatan nedenlerin yalnızca "Arap radikalizminden" ya da "Arap uzlaşmazlığından" değil, aynı zamanda İsrail'in eylemlerinden de kaynaklandığı vurgulanıyordu.[5]

Yeni eleştirel yaklaşım, akademik araştırma konusu olarak son derece hassas bir konu olan soykırımı da göz ardı etmemişti. Yerel Yahudi liderliğin soykırım döneminde benimsemiş olduğu davranış biçimi, özel bir alan olarak araştırma kapsamına dahil edilmişti. Tom Segev, *The Seventh Million* (*Yedinci Milyon*) adlı eserinde, yerel liderliğin soykırımdan hemen önce yalnızca Filistin'e göç etmeyi arzu eden ya da Yahudi cemaatinin başarısına katkıda bulunabilecek düzeyde bedensel ve zihinsel becerilere sahip Yahudilerle ilgilendiğini vurgulamaktadır. Ayrıca, Idit Zertal'in *The Jew's Gold* (*Yahudi Altınları*) adlı eserinde *Sabre*'nin soykırımdan kurtulanlara ve bu kişilerin yaşadıkları zorluklara karşı sergilediği mağrur ve aşağılayıcı tavırdan söz etmektedir. Bu davranış, soykırımdan kurtularak Filistin'e göç etmeyi başaran Yahudiler üzerinde derin bir iz bırakmıştı. Zertal'in yeni kitabında "Arapların Nazileştirilmeleri" soykırımın sinik bir biçimde kullanılmasının doğurduğu en ciddi sonuç olarak vurgulanıyor.[6] Post-Siyonizm, 1990'lı yılların sonuna doğru akademik çevrenin sınırlarını aşarak kamuoyuna erişebildi. Bu dönüşüm, akademi ile, daha akademik kitapların Siyonist ideo-

---

5 Örneğin, Bkz., Ben Eliezer 1995; Carmi ve Rosenfeld 1989; Erlich 1987 ve Kimmerling 1993.

6 Segev 1989 ve Zertal 1996 ve 2005.

lojinin rolünün yapı çözümünü akademi dışı ortamlarda gerçekleştirebildikleri yazın, sinema ve tiyatro arasındaki sınır çizgisinde başladı. Yazarlar, bu dönüşümün etkilerini romanlarda, filmlerde ve tiyatro oyunlarında gün ışığına çıkarttılar. İsrail'de kültürel çalışmaların temellerini attılar ve akademinin fildişi kuleleri dışındaki dünya ile daha dolaysız bir biçimde ilişki kurabildiler.

POST SİYONİST ŞİİR, POP MÜZİK VE YAZIN

İsrail'de, kurgusal yazın ve şiir arasında kesin bir ayrım bulunmaktadır. Eserlerini düz yazı halinde veren çok az yazar, şiir ile düzyazı arasında belirlenen sınırı aşmışlardır. Siyonizm tarafından kendilerine empoze edilen ideolojik yönlenmenin kabul ettirdiği kısıtlamaları aşamadığını kabul eden düzyazı yazarı, yok denecek kadar azdır. Öte yandan ozanlar, geçmiş ve gelecek üzerinde, özellikle de Filistinliler konusunda alternatif bakış açıları ile kendi aralarında deneysel bir iletişim kurmayı daha kolay biçimde başarabilmektedirler. Batı Şeria ve Gazze Şeridini işgal eden İsraillilerin yaptıkları kötülükler, çoğunlukla kadın vokalistler tarafından seslendirilen bazı popüler ezgilerde ve daha dolaysız bir biçimde, politik şiirlerde dile getirilmektedir. Lübnan Savaşı, önde gelen bazı ozanları barış yanlısı ya da en azından savaş aleyhtarı şiirler yazmaya zorlamıştı. Daha Kasım 1983'te, Hanan Hever ve Moshe Ron, savaş aleyhtarı şiirlerden oluşan bir antoloji yayınladılar.[7] Bu eğilim, İntifada boyunca sürdü ve 1990'lı yılların başlarında, daha da yoğun protesto içeren şiirlerin yer aldığı seçkiler birbiri ardından yayınlandı. Bu tür eserler arasında özellikle Ilena Hamerman ve Roli Rosen tarafından derlenen *Şiir Artık Yazılmayacak* (1990) başlığı altında yayınlanan seçki dikkate değer bir çalışma olarak ön plana çıkmaktadır. Ancak şu hususu da belirtmek gerekiyor ki, şiir ülke çapında yaygın biçimde okunan bir yazı türü olmamıştır ve bu nedenle de ozanların mesajları ne denli radikal olursa olsunlar, akademik çevrelerde gördükleri ilginin ötesinde, siyaset alanında vurucu bir etki yaratabilmeleri hayli zordur.

Batı'daki pop endüstrisine öykünmenin ötesine pek geçemeyen İsrail'deki ana akım pop şarkıcılarına gelince, bir bütün olarak ül-

7 Hever ve Ron, 1983.

kede ilgi gören pop şarkıcılarının, tüketici kitle ile aralarındaki ilişkiyi tehlikeye atabilecek bir girişimde bulunmaya cesaret edebilmeleri de pek olanaklı değildir. İsrail'in en sevilen pop yıldızlarından biri olan ve şarkı sözlerinde İsrail militarizmini, naif de olsa sert bir biçimde eleştiren Aviv Gefen, pop yıldızlarının bu tavrına ilginç bir istisna oluşturmaktadır. Aviv Gefen, İsrail yasaları uyarınca zorunlu olan askerlik hizmeti için kendisine gelen çağrıyı reddetmişti. Gefen aslında, Michael Jackson'ın tarzında pop şovları düzenleyen bir emprezaryo idi ve bu nedenle de popülerliğini verdiği mesaja değil, düzenlediği şovlara borçlu idi. Yine de, bir pop figürü olarak, daha az milliyetçi fikirlerin yeniyetme gruplar arasında daha yaygın bir biçimde benimsenmesinde bir öncü sayılabilecek muhalif mesajlar içeren şarkı sözlerine karşı kamuoyunun gösterdiği hoşgörü düzeyinde oluşan belirli bir değişimin habercisi olmuştur.

Post-Siyonist perspektiflerin yaygınlaşmasına bir diğer katkı da, Arap ve Filistin şiirlerinin İbranice'ye çevirileri ile gerçekleşmiştir. *Iton 77* adlı aylık bir dergi, 1980'li yıllardan başlayarak Arap ve Filistinli ozanların şiirlerinin İbranice çevirilerini yayınlamıştır. Filistinli ozanlarla kurulan kişisel ilişkiler de, daha radikal bir şiirsel duyarlığın gelişimine katkıda bulunmuştur.

Arap müziği de İsrail'deki dinleyicilere erişebilmenin yollarını bulmuştur. *Um Kulthum*'dan *Ra'f*'ye, farklı yöresel müzikler, yerel versiyonlara uyarlamalar şeklinde İsrail pop müziğinin en sevilen ezgileri olarak kitlelere ulaşmıştır. Ancak ne yazık ki, sözlerinden yoksun müziğin, yiyecek kültürü ya da folklorun, Yahudi toplumu ile Arap dünyası arasında bir köprü oluşturduğunu düşünmek, bir yanılgıdan başka bir şey değil. Bu süreç temelde, nüfusun daha geniş bir bölümüne, Mizrahi Yahudilerine hitap eden kültürel ürünlerin tahakkümcü politik bir güç tarafından kullanılmasından ibarettir. Politik herhangi bir anlamı olmadığı gibi, İsrail devletinin kimliği ve davranış biçimleri üzerinde de kültürel yönden önemli sayılabilecek herhangi bir etkisi yoktur. En sağcı partiler bile, bu ezgileri toplantılarında ve gösterilerinde çalabilmektedirler.

Filistinli ve Mısırlı yazarların bazı öyküleri, fazla olmamakla birlikte, İbranice'ye çevrilmiştir. Özellikle Filistinli yazarların öykülerinde politik bir mesaj yer almaktadır. Ancak bu tür eserler yaygın

bir biçimde dağıtılmamaktadır. Hegemonyacı Siyonist ideolojiye en büyük meydan okuma, post-Siyonist Yahudi yazarlardan gelmektedir. İsrail'de ancak bir avuç post-Siyonist yazarın bulunmasına karşın, bu yazarlar, post-Siyonist dönemde oldukça verimli olmuşlardır. İbranice'de kanonik kabul edilen diğer yazarların eserlerinde asla rastlanmayan yeni ve özgün perspektifler sunabilmişlerdir. Bu yazarlardan biri de, Irak'ta oldukça büyük bir ün kazanan ancak ana akımda yer alan yazın eleştirmenlerince ya tümüyle göz ardı edilen ya da bazılarınca salt "ilkel" bir yazın türünün temsilcisiymiş gibi küçültücü bir tavırla okurlara tanıtılan Shimon Balas'tır. Doğal olarak yayınevleri eleştirmenler tarafından seçilen eserlere öncelik verirler ve bu nedenle de, ana akım dışındaki bu yazarların eserleri, gerek fazla satmayacakları, gerekse kültürel yönden değersiz bulundukları gerekçesiyle reddedilirler. Yerah Gover'in, diğer yazarların yanı sıra Balas'ın eserleri üzerindeki analizlerini de içeren *Siyonizm* adlı çalışmasında özlü bir biçimde vurguladığı gibi, Balas yapıtlarında bir karşı-anlatı sunmaktadır. Kuzey Afrika kökenli İsrailli bir diğer yazar olan Albert Swisa gibi Balas da kendisini bir Arap Yahudi'si olarak tanımlamaktadır –İsrail'de gerçekten ya da sinik bir yaklaşımla Siyonizm'i savunanlarca ancak bir "ihanet" olarak kabul edilebilecek "öznel bir alt-kimlik". Balas'ın kahramanları, Siyonistleri olduğu kadar, Batılıları ve şarkiyatçılığı da eleştirmektedir. Balas aynı zamanda Arapların oryantalizmi içselleştirme konusunda genel anlamda gösterdikleri istekliliği de eleştirmektedir. Bu ise, kanonik İsrail edebiyatında çok ender olarak karşılaşılan bir yaklaşımdır.[8]

Gover, çalışmasında ayrıca, İsrail'de Balas ve Swisa'dan daha iyi bilinen bir yazar olan Sami Michael'ı karşı-Mizrahi İsrailli yazarlar arasında saymaktadır. Sami Michael'ın ilk eserlerinde Filistinli İsrailllilerin gözüyle İsrail'in tarihi anlatılmaktadır ve bu yapıtlar, İbrani okuyucuya farklı bakış açılarının sunulmasına büyük bir katkıda bulunmaktadır. Artık aramızda olmayan Emil Habibi'nin, 1966 yılına kadar İsrail'deki Filistinliler üzerinde uygulanan meşum askeri rejimin dehşetlerini gözler önüne seren romanlarının İbranice'ye çevirileri de, İsrail'de benzer bir etki yaratmıştır. Bu bağlamda, ozan Yitzhak Laor'un yakınlarda yayınlanan bir romanından da söz etmek

8 Gover, 1994.

gerekiyor: *The People, Food Fit for a King* (*Halk, Krallara Layık bir Gıda*) (1994), tıpkı Balas'ın yapıtları gibi, bir karşı-anlatı sunmaktadır. Roman, kahramanlarının adlarından ve kullandıkları dilden, kurgunun açılımına kadar, İsrail toplumunun gerçek olarak benimsediği her şeyi sorgulamak üzere, mevcut tüm yazın tekniklerinden yararlanmaktadır. Roman, Altı Gün Savaşı'nın arifesinde bir ordu birliğinin öyküsünü aktarmaktadır. Romanın birden fazla sonu vardır ve birden fazla kutsal İsrail ineğini kurban etmektedir. Neticede, David Grossman'ın İsrail işgali ve İsrail'deki Filistinlilerle ilgili belgesel raporunu unutmamamız gerekiyor. Söz konusu rapor, oldukça büyük bir kitle tarafından okundu ve genellikle İsrail'de yaşayan çoğu Yahudi'nin kesinlikle haberdar olmadığı sesler ve görüntüleri yansıtan, yeni-gazetecilik anlayışına uygun bir formatta kitlelere sunuldu.[9]

Şiir ve yazın alanlarında beliren bu mütevazı başlangıçlar, İsrail'deki Yahudi okurların, yerel gerçekliklerin, başka anti-Siyonist, post-Siyonist ya da Filistinli bakış açılarından görünümlerine aşinalık kazanmalarını sağladı. Ancak böylesi bir karşılaşmanın, bu bakış açılarının meşruiyetini sağladığı, hatta geçerliliğini kaçınılmaz olarak kabul ettirdiği gibi bir yanılgıya düşmememiz gerekiyor.

POST-SİYONİST TİYATRO VE SİNEMA

Dan Orian, yeni kitabında, İsrail devletinin kurulduğu tarihten bu yana İsrail tiyatrosunda "Arap" imgesi ve "Arap" kimliğinin nasıl algılandığı konusunda ayrıntılı bir çalışma sunmaktadır. Oyunların çoğunda Arap, oyun yazarının nefret, korku ve düşmanlık duygularını yansıttığı sığ ve tek boyutlu bir figür olarak işlenmektedir. Yönetmenler bu ırkçı görüntüye sahnede -bakımsız dış görünüm, peltek konuşma biçimi gibi- bir dizi tipik "Arap" davranış örüntülerini de eklemişlerdir. Arap imgesinin sahneye bu şekilde yansıtılması, 1936'dan bu yana bu konuyu işleyen tüm oyunların ortak özelliğidir ve "sağ kanat" ya da her durumda çoğu solcu olan "şahin" tavırlı tiyatrocular ile sınırlandırılmamıştır.[10]

Bu tek boyutlu yaklaşım, genç kuşak oyun yazarlarının ve tiyatro yönetmenlerinin eserlerinde barış yanlısı görüşlere yer vermeye baş-

9 Grossman 1987, 1992.

10 Orian 1995.

lamalarının ardından belli bir değişim geçirmiştir. Daha önce de sözünü ettiğimiz Hanoch Levin, militarizm tanrısını yücelten ve kimi durumda ona kul köle olan bir toplumda yaşıyor olmanın verdiği bıkkınlığı dile getiren ilk yazarlardan biridir. Diğer sanat çevrelerinde olduğu gibi İsrail tiyatrosunda da özeleştiri, 1967-sonrası dönemle sınırlıydı ve İsrail'in işgali sürdürmesinin Yahudi toplumunda uyandırdığı ahlaki kaygılar üzerinde odaklanmıştı. Bu konuya, tiyatro camiasından birçok kişinin fiilen yer aldığı *Barış Şimdi* hareketi bağlamında değinmiştim. 1948 savaşını hâlâ bir tabu olarak gören yoğun bir oto-sansürün yaşandığı bu dönemde, Lübnan savaşının ardından sahnelenmeye başlanan *Barış Şimdi* hareketinde yer alan oyun yazarlarının yapılarında da açıkça kendini göstermektedir. Bu oyunlarda, Filistinlilerin 1967 yılından bu yana maruz kaldıkları baskılardan söz edilmekle birlikte, esas olarak bu baskıların İsrail toplumunun "demokratik ve etik" yapısı üzerindeki olumsuz etkileri üzerinde durulmuştu. Bundan dolayıdır ki, Yehoshua Sobol'un *Filistinli Kadın* (1985) ya da Benny Barabash'ın *Ehad Meshelanu* (*İçimizden Biri*) (1988) gibi belli başlı oyunlarda yer alan Filistinli karakterler, savaşan, öldüren, işkence eden ama daha sonra nedamet getiren Yahudi kahramanların yanında ikincil konumda bulunan gizemli, ancak tek boyutlu figürler olarak betimlenmişlerdir (Sobol'un oyununun başlığı bile adsız bir kadın kahramanı ima etmektedir).

Ayrıca ticari yönden ve yarattığı politik etki açısından marjinal bir değere sahip olsa da, farklı bir yaklaşımın benimsendiği göze çarpmaktadır. Bu yaklaşım, İbranice'ye çevrilen Filistinli yazarların eserlerinde ya da özgün dilde yazılan Siyonist olmayan eserlerde kendini göstermektedir. Post-Siyonizm'in yükseliş anında sahnelenen çeviri yapıtlardan biri de, Hasan Kanafani'nin *Güneşin Altındaki Adamlar* adlı romanının İbranice tiyatro uyarlaması idi.[11] Oyun ticari yönden bir fiyasko ile sonuçlandı ve bu nedenle de bizim açımızdan ancak daha sonraki gelişmelerin potansiyel bir öncüsü olarak değerlendirilebilir. Sami Michael'ın bazı öyküleri de sahneye uyarlanmıştır. Bu oyunlar, Filistinlilerin birer insan olarak sahnede betimlendikleri ilk yapıtlardı. Böylece İsrail'deki Filistinliler gerçek

[11] Bu uyarlamayı ve bu bağlamdaki diğer yapıtları daha önce irdelemiştim. Bkz. Pappe 1995b.

birer isimleri, tarihleri ve tutkuları olan gerçek insanlar olarak sahnede betimlendiler.

Daha güçlü bir meydan okuma, yukarıda romancı kişiliğinden söz ettiğim Yitzhak Laor'un oyununda karşımıza çıkmaktadır. Laor, içe dönük *Barış Şimdi* hareketinden sapma gösterebilen ender yazarlardan biridir. İsrail'in militarizminin açık bir eleştirisi olan *Ephraim Holech La-Zava* (*Efraim Askere Gidiyor*) adlı oyunu, İsrail'de olup bitenlerden çok, Filistinlilerin yaşadıkları acılar üzerinde odaklanmıştır. İsrail'de sahnelenmeden önce bir süre sansüre takılan bu oyun, İsrail işgali altındaki bölgelerde İsrail gizli servisi *Shin Beit* tarafından uygulanan sorgulama ve işkenceleri gerçekçi bir biçimde betimlemektedir. Bu bağlamda sözü edilmesi gereken diğer örnekler arasında, Filistinli İsrailliler tarafından yazılan alternatif tiyatro örnekleri ile Kudüs'te iki ulusun sanatçıları tarafından ortak bir yapım olarak gerçekleştirilen *Romeo ve Juliet*'in çağdaş yorumu yer almaktadır.[12]

Bunları sayıca fazla olmamakla birlikte diğer örnekler de izledi. İsrail'de kamuoyu, *Shetahim*'de (uzamın coğrafya ötesi ve apolitik tanımı şeklinde yorumlanabilecek bir anlamda *bölgeler* şeklinde çevrilebilen İbranice bir terim) yaşamın çirkin yüzünü -bu anlamda, tek yüzünü- halkın gözleri önüne sermek üzere, basının barış yanlısı güçlerle işbirliğine girmesinden sonra İsrail ordusunun acımasız ve insanlık dışı eylemlerinin farkına varabildi.

İsrail'deki sinema endüstrisi de benzer bir gelişim çizgisi izledi. Başlangıçta ticari sinemada kayda değer herhangi bir yenilik bulunmamakla birlikte, ulusal televizyonun drama bölümünde bu konuda bir hareketlilik göze çarpıyordu. İsrail'in bir ulusal televizyon kanalına kavuştuğu tarihten itibaren, yerli drama yapımlarının geliştirilmesi için büyük bir çaba harcandı. İsrail yapımı yerli dramalar, her zaman politik ve ulusal mesajlar içermiştir. Bu nedenle de, film yapımcılarının yeni düşünce biçimlerini ve yerel gerçekliğe farklı bakış açılarını kitlelere iletmeyi başardıkları ilk medya,

---

12 *Romeo ve Juliet,* Khan (Kudüs'te faaliyet gösteren bir İsrail tiyatrosu) ile Al-Qasaba (yine Kudüs'te faaliyet gösteren Filistinli bir tiyatro grubu) tarafından gerçekleştirilen bir ortak yapımdı (yönetmenler: Fuad Awad ve Eran Baniel, 1994).

televizyon dizileri olmuştur. 1948 savaşının ardından S. Yizhar tarafından kaleme alınan ve bir Arap savaş esirinin maruz kaldığı kötü muameleyi aktaran bir öykünün, yönetmen Ram Levi tarafından televizyona uyarlanması ile İsrail'deki izleyiciler, işgal altındaki bölgelerdeki İsraillilerin Filistinlilere davranışlarının eleştirel bir yorumunu ekranlarından izleyebilmişlerdir.[13] Devlete ait televizyon kanalı uzun bir süre bu filmi göstermeyi reddetti (oysa filmin konusunu oluşturan öykünün yer aldığı kitap, çoktan İsrail edebiyatının kanonik eserleri arasında yerini almıştı). Ulusal televizyon istasyonunun politik yayınlardan sorumlu yöneticilerinin filmi göstermekten çekinmelerinin nedeni, yalnızca filmin içerdiği genel eleştirel mesajdan değil, aynı zamanda 1948 savaşıyla ilgili hoş olmayan bazı anılara ışık tutmasından da kaynaklanıyordu.[14] Yizhar öyküsünde, tanımlanmamış kurgusal bir mekanda cereyan eden trajik bir olayı aktarıyordu. Mekanın bu şekilde soyutlanması, İsrailli askerlerin katliamlar gerçekleştirmiş olabilecekleri gerçeğinin yazar ve okurları tarafından daha kolay bir biçimde sindirilmesini sağlıyordu. Oysa Levi öykünün televizyona uyarlanışında daha somut bir mekan belirlemişti.

İsrail'de kurgusal ve ticari sinema endüstrisinin daha ağır adımlarla ilerlemesine karşın, sonunda o da bu eleştirel söylemi yakalayabildi. İsrail'de ticari sinema, 1970'li yılların başına kadar genellikle ülkenin en milliyetçi kültürel aracı olarak kabul ediliyordu. Bu tavır, Arapların -acıklı, klişeleşmiş figürler olarak- ekrana yansıtılış biçimini de etkiliyordu. Çocuk kitaplarını bir yana bırakacak olursak, sonunda üstün İsrailli kahramana teslim olan kötü ruhlu, acımasız ve budala bir düşmanın betimlenmesinde sinema filmlerinin benzersiz bir yeri vardı. Silahlı Arap teröristlerini ya da işgalcilerini silahsız olarak haklayan Yahudi çocukları, en klişe kurgulardan biriydi.[15]

---

13 Ram Levi ayrıca 1986 yılında, İsrail'de yaşayan Filistinlilerin mağduriyetlerini konu alan *Ani Ahmad* (Ben Ahmet) adlı bir film de yapmıştı.

14 *Hirbet Hiza* (aynı zamanda tipik bir Arap köyünün adını da çağrıştıran kurgusal bir Arap karakterin adı) 1976 yılında yapıldı ve derhal sansür edildi.

15 Tel Aviv Üniversitesi Eğitim Fakültesinden Daniel Bar-Tar, Kasım 1996 başlarında yayınladığı araştırma sonuçlarında, tüm eğitim sistemi bünyesinde İsrail'de yayınlanan ders kitaplarının çoğunda Arapların "kana susamış caniler"ve "katiller" olarak betimlendiğini göstermektedir.

Lübnan Savaşı da bu bağlamda bir katalizör işlevini görmüştür. İsrailli film yapımcıları kendilerini Siyonizm'e karşı kolektif bağlılıktan kurtarmayı başardılar ve İsrail'deki temel haklardan yoksun ve yoksullaşmış bireylerin ve grupların seslerini ekranda duyurmaya başladılar. Ancak onların bu tavırları henüz *Barış Şimdi* hareketi tarafından üretilen bir eleştiri olarak yorumlanıyordu. Yapılan filmlerin hiçbiri, Siyonist meta-anlatıdan ya da okullarda ve üniversitelerde öğretilen efsanelere dayanan tarih yazımının belli başlı bölümlerinden sapmaya cesaret edemiyordu. İsrailli sinemacılar, İsrail'in 1967 savaşı sonrasında Filistin sorunu karşısında yaşadığı ikilem üzerinde odaklanmayı daha kolay bir yol olarak görünüyor ve iki kültür arasındaki çatışmayı cinsel ve romantik bir öykü aracılığı ile aktarmayı tercih ediyorlardı. Bununla birlikte, İsrail sinemasında kaydedilen bu değişim bile, özellikle 1960'lı yılların İsrail'i ile karşılaştırıldığında, önemli bir gelişme kaydedildiğinin göstergesiydi. Gerçekten de Filistinliler artık ekrana gerçek birer insan, hatta kimi filmlerde, olayın kahramanı olarak yansıtılıyorlardı.[16]

Yukarıda da belirttiğimiz gibi romantizm, izleyicilerin beğenisini sağlamak üzere yararlanılan bir tür "tatlandırıcı" işlevini görüyordu. Romantizm ve cinsellik, her dönemde iyi iş yapan izleklerdir. Ancak bu izleklerin, ticari kaygıların ötesinde işlevleri de bulunuyordu. *Romeo ile Juliet*'in sinemaya uyarlanan versiyonu, Arap-Yahudi ilişkilerinin bir eğretilemesi olarak kullanılmaktadır. Ayrıca, ezilmiş azınlıkları konu alan Amerikan filmlerinde olduğu gibi, bu tür İsrail yapımı filmlerde de "Araplar", her zaman yakışıklı erkekler ve güzel kadınlar olarak betimlenmişlerdir. Cinsel ve fiziksel yakınlık içeren ilişkiler üzerindeki bu tür odaklanmalara ruhbilimciler, "ikame" adını verirler. Karşı tarafça öne sürülen savların Yahudiler tarafından rasyonel bir çerçevede kabul edilmesi yerine, karşı tarafın salt tutkuları ve duyguları simgeleyecek biçimde algılanmasıdır.[17] Ancak bu yaklaşımın bazı sonuçları bulunmaktadır:

---

16 Rollerin değişimini yansıtan en başarılı ticari film, Filistinli bir politik tutuklunun, hapishanede başlattığı bir ayaklanmanın anlatıldığı *Meahorei Ha-Soragim* (Parmaklıkların Ardında) idi (yönetmen, Uri Barabash, 1984) Film, 1980'li ve 1990'lı yıllarda yapılan ve Filistinli karakterlerin ilk kez kahraman olarak rol aldıkları bir dizi filmden biriydi.

17 Bu türün en iyi bilinen örneği olan Hamsin (Yönetmen: Moshe Goralnik, 1988), Filistinli bir gündelikçi işçi ile işvereninin kızı arasındaki aşk öyküsünü anlatmaktadır

Yahudiler kötüleri, Filistinliler ise iyileri simgelemektedir. Klasik rollerin bu şekilde tersine dönmesi, Siyonist meta-anlatıdaki Arap imgesi ile çelişmektedir. Şüphesiz hiçbir akademik çalışma bu denli yaygın bir biçimde kitlelere ulaşamaz ya da böylesine açık bir mesaj veremez. Bu tür filmlerden biri olan *Esh Zolver*'de (*Çapraz Ateş*) - film, ticari yönden başarılı olmamıştır- senaryo yazarı cinsellik izleğinin ötesine geçerek, eşine az rastlanır bir biçimde -ki böyle bir kurguya ülkede yapılan sinema filmlerinde bir daha rastlanmamıştır- 1948 savaşını Filistin perspektifinden yansıtmaktadır. Film, Birleşmiş Milletler tarafından bölünme kararının alındığı dönemde Yafa'da yaşayan Filistinlilerin neler hissettiklerini anlatmaktadır.[18] Bu film birkaç yıl önce İngiltere'de Channel 4 tarafından gösterilmişti.

Bundan, 1980'li ve 1990'lı yıllarda, sinema endüstrisinin gerçek anlamda bir radikalleşme sürecine girdiği sonucu çıkartılabilir. Bu dönemin filmleri, Siyonizm'in özünün yeniden değerlendirilmesine yönelik olarak İsrail'deki Yahudi toplumunun girişimleri açısından radikal avangard bir perspektif sunmaktadır. Akademik bağlamda olduğu gibi, film endüstrisi alanında da bu radikalleşmenin arka planında sosyo-politik etkenler yatmaktadır. Bu akım, 1982 depreminin yol açtığı şok dalgalarıyla birlikte yayılmıştır. Üzerinde yoğun tartışmaların yaşandığı Lübnan Savaşı'nın ardından, akademisyenlerin yanı sıra İsrail'deki kültür endüstrisinin temsilcileri ve yapımcıları, a-Siyonist, anti-Siyonist ya da Post-Siyonist görüşlerini açıkça ifade etmişlerdir. Ancak Paul Bourdieu'nün de bize hatırlattığı gibi, kültürün bir meta olarak pazarlanabilir bir değere sahip olması gerekir ve bunun sonucu olarak da bu tür mesajlar, ticari kaygılar tarafından kısıtlanabilir ve bu bağlamda ticari kaygılar, en azından yapıtın içerdiği ideolojik mesaj kadar önem taşımaktadır. Yine de, radikal ve göreceli olarak başarılı mesajların üretilmiş olması, en azından Siyonist olmayan kültür üreticilerinin gözünde, gelip geçici bir moda olmanın ötesindedir. Gerçekten de, tam aksi yönde gelişen ve dinsel fanatizm ve aşırı milliyetçiliğin güçleri tarafından yönlendirilen dar görüşlülük ve yerelleşme üzerinde odaklanan bir kültürle eş zamanlı bir biçimde var olabilmek, çok önemli

---

[18] *Esh Zolvet* (Çapraz Ateş, Yönetmen: Gideon Ganani, Senaryo: Benny Barabash, 1989).

bir gelişimi ifade etmektedir. Birbiriyle taban tabana zıt bu iki süreç, İsrail toplumunun kutuplaşmasına yol açsa da bu kutuplaşma toplumun çözülmesi ile sonuçlanmamıştır. Kültürel yönden iki zıt yönü gösteren bu çatallaşmanın ortaya çıkarttığı sonuç, Yahudilerin dayanışma ve amaç bütünlüğü konularında geçmişteki iddialarının kökten bir biçimde sorgulanması ve bu iddiaların ileride ciddi bir ekonomik kriz ya da bir savaş durumunda nasıl ayakta durmayı başaracağı konusunda oldukça düşündürücü soruları gündeme getirmesidir.

Gerek vardığım sonuçlarda, gerekse bu sonuçlara daha sonra eklediğim bölümlerde gösterdiğim gibi, alışılmışın dışındaki silahlardan, atom bombalarından ve diğer güçlü silahlardan oluşan cephanesine baktığımızda, İsrail'in yukarıda belirttiğim ikinci tehdide karşı kendisini hazırlamış olduğu anlaşılmaktadır.

Film yapımcıları, ait oldukları etnik yapı, cinsiyet ya da ulusal gruplarla kendilerini daha kolay bir biçimde özdeşleştirmeyi başarmışlardır. Bu nedenle de, ilk kez olarak İsrail'deki Arap Yahudilerin dünyasını temsil eden bir araca bugün sahibiz. Mizrahi Yahudilerinin dünyası, yaşadıkları sosyo-ekonomik yoksulluğu tüm boyutları ile göstermektedir ve geçen uzun yıllar boyunca bu etnik grubun sosyo-ekonomik konumu çok az ilerleme kaydedebilmiştir. Ülkede Eşkenaz Yahudilerinin yer aldığı üst sınıfın içinde yaşadığı yüksek refah düzeyine baktığımızda, Mizrahi Yahudilerinin yaşadıkları bu yoksulluk daha da utanç verici bir durum almakta ve Mizrahilerin duydukları öfkeyi daha da artırmaktadır. Bu filmlerde (pilot kentlerde ve kentin varoşlarına yayılan gecekondularda) yaşayan bu grupların marjinal konumları, ülkenin sunduğu ekonomik olanaklardan yoksunlukları ve ulusal anlatılarda ve efsanelerdeki çarpıtılmış görüntüleri yansıtılmaktadır.

Mizrahi gerçekliği üzerinde odaklanan film yapımcılarından bazıları, daha sonra ya da eş zamanlı olarak İsrail'in içindeki ve dışındaki Filistinlileri de konu olarak işlediler. Örneğin Ram Levi, *Hirbet Hiza* adlı filminde 1948 savaşını, *Lehem* (*Ekmek*) adlı filminde ise pilot kentleri işliyordu. Bu ikinci film, ülkenin güneyindeki pilot kentlerden birinde yaşayan işsiz Faslı bir ailenin dramını ele alıyordu.

Ancak bu radikal dalgada bile, Eşkenazların üstün konumları açıkça belli oluyordu. Bu tür filmlerin arasında, pek çoğu Tel-Aviv'de yaşayan post-Siyonist *yuppie* kesiminin bakış açısını yansıtıyordu ki bu da, gündemlerinin toplumsal olmaktan çok politik olduğunu gösteriyordu. Bu anlamda, "öteki" ile özdeşleşmede "öteki" kavramı ile kastedilen, yakın çevrede yaşayan Mizrahiler değil, daha uzaklarda bulunan Filistinliler idi.

Arap-Yahudi ilişkilerinin ele alındığı filmlerin ekonomik ve sosyal açıdan göreceli olarak daha yoksun bölgelerde nasıl karşılandığı da ister istemez bir merak konusu oluyor. Bu filmlerin bazıları haftalarca gösterimde kalmıştı ve bu da, filmlerin bu bölgelerde yaşayan izleyiciler arasında belli bir empati ya da en azından ilgi uyandırdığını gösteriyor. Her durumda, içerdikleri radikal mesajların en azından bir bölümünün kabul edilmiş olması gerekiyor. Filmlerde İsrailliler işgalci ve sömürgeci, Filistinliler ise "yerli", "yerel" ve "öteki" olarak betimlenmişlerdir.[19] Jad Ne'eman'ın da belirttiği gibi, son yıllarda yapılan bu filmler, mesajlarını ister doğrudan filmlerin metinlerinde, ister dolaylı biçimde alt metinlerinde iletsinler, Siyonizm'in kökten bir eleştirisini sunmaktadırlar. Ne'eman'ın kendisi de, aynı zamanda hem Siyonizm'in doğru bildiği gerçekleri sert bir biçimde eleştiren bir film yapımcısı[20], hem de bu tür filmlerin ideolojik mesajları üzerinde araştırmalar yapan bir akademisyen idi.

Bu filmlerin bazıları, toplumun en hassas konularından birine parmak basmaları açısından diğer kitle iletişim araçlarından daha da öteye giderek, soykırım izleğinin İsrail politik yaşamında ve söyleminde nasıl istismar edildiğini irdelemişlerdir. Bu bağlama dahil edebileceğimiz filmlerden biri olan *Roveh Huliot* (*Oyuncak Tabanca*) Nazilerin Avrupa'daki Yahudileri ortadan kaldırmaya yönelik arzuları ile Siyonistlerin Filistin'de bir Yahudi devleti kurmak üzere Yahudilerin Avrupa'dan sürülmelerine ilişkin planları arasında olası bir ilişkilendirme konusunda İsraillilerin hissettikleri rahatsızlığı dile getirmektedir.[21]

---

19 Bu tür filmlere bir diğer örnek de, *Gesher Zar Meod* (Çok Dar bir Köprü) idi (Yönetmen: Nissim Dayan, 1985).

20 *Masa Alunkot* (Sedyenin Yolculuğu) – İsrail ordusuna yeni katılan askerlerin yaşadıkları en çetin askeri tatbikatlardan birinin tanımlanışında kullanılan bir terim)(Yönetmen: Jad Ne'eman, 1977).

21 *Roveh Huiot* (Yönetmen, Ilan Moshenson, 1979)

Ancak geçmişi sorgulayan bu oldukça etkileyici yapıtlarda bile, "öteki" izleğini ele alış biçimine göz attığımızda, gerek oyunlarda, gerekse filmlerde Filistin tarafına bir İsrail kimliği atfedilmesi yoluyla, her şeye rağmen belirli bir sınırlandırmanın uygulandığını görüyoruz. Bu nedenle, karşı taraf ancak kahramanları İsrail'e özgü davranış biçimleri sergilediklerinde ya da İsrail tarafından kabul edilen bir gerçeklik kavramından söz ettiklerinde, İsrailli izleyiciler tarafından anlaşılabilirler. Örneğin, *Avanti Popolo* adlı filmde Mısırlı bir asker, her iki tarafta ortak olarak benimsenen insani değerlerle ilgili bir mesaj iletmek üzere, Shakespeare'in Shylock karakterinden bir alıntı yapar -İsrailliler kendilerinin bir Avrupa toplumu olarak algılanmaları gerektiğini düşünürler, oysa Mısırlıların böyle bir kaygıları yoktur.[22] Bu oldukça ince, duyarlı ve güzel filmde bile Mısırlı askerler, Filistinli İsrailli aktörler tarafından canlandırıldıklarından Arapça'yı Filistinli şivesi ile konuşmaktadırlar -ki bu da sanki tüm "Arapların" aynı ve bir oldukları gibi bir mesaj iletmektedir. Belirli tarihlerin ve kimliklerin öğrenilmesi gibi bir gereksinim bulunmamaktadır. Bunun sonucu olarak da, filmi izleyen İsrailliler, Mısırlıların da, İsrail'deki Yahudileri kaygılandıran türden bir kimlik sorunlarının bulunduğu sonucuna varabilmektedirler. Yine de, İsrail'deki kurgusal film endüstrisi, bu tür hassas konulara ilişkin ikilemleri ve tabuları en cesur biçimde dile getirebilen kitle iletişim aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan belgesel film yapımcıları ve özellikle de ulusal televizyon, bu konuda daha çekinceli davranmaktadır. İsrail televizyonunda, geçmişte olduğu gibi bugün de çok sayıda tarihi ve dramatik belgesel üretilmektedir. Özellikle belgeseller, resmi görüşe en sadık kalan tarz olarak göze çarpmaktadırlar ve diğer tarafın sahip olduğu konumlar üzerinde herhangi bir sempatiye ya da anlayışa yer vermemektedirler. Bu tavır, özellikle Filistinli mültecilerin görüntülerine yer veren filmlerde göze çarpmaktadır –bu tür filmlerde yer alan yorumlar ya da açıklamalarda sevecenliğin en ufak bir izine bile rastlanmadığı gibi, filmlerde "mülteci" sözcüğüne neredeyse hiç yer verilmemektedir.[23]

---

22 Belli özelliklerin belli gruplara atfedilmesi düşüncesi ilk kez Laor (1994) tarafından ortaya atılmıştır,

23 Ana akım içinde yer alan tarihçiler 1988 yılında, *Ohalei Ha-Palmach* (Palmach'ın Çadırları) adlı 1948 savaşıyla ilgili bir propaganda yorumunun

Belgesel film alanında Amos Gitai, bu tarzda eserler veren (örneğin, *Istiqlal (İstiklal)* adlı filmi ile Nizar Hasan gibi) birkaç Filistinli İsrailli meslektaşıyla birlikte, olağanüstü başarılı bir film yapımcısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Gitai, *Bait* (Ev) adlı filminde, Kudüs'te restorasyon sürecindeki bir evin öyküsünü anlatmaktadır. Öyküde, Filistinli bir doktora ait bir ev, 1948 savaşında İsrailliler tarafından istimlak edildikten sonra, Cezayir'den gelen Yahudi göçmenler tarafından satın alınmaktadır. Genellikle güvencenin simgesi olan ev, böylece çatışmanın bir simgesi haline gelmektedir. Filmde, eve yerleşen Cezayirli Yahudi ailenin meşruiyeti sorgulanmamakla birlikte, Filistinli ailenin ev üzerindeki hakları kesin bir biçimde savunulmaktadır.

Nizar Hasan'ın *İstiklal* adlı filmi, tüm tehditlere, baskılara, istimlak ve sürgünlere rağmen Filistinli kimliğini muhafaza etmeyi başaran İsrail'deki bir köyün öyküsünü anlatmaktadır. Ancak İsrail'deki Yahudi kamuoyunu en derinden etkileyen ve sarsan gerçekler, daima Yahudilerin geçmişte işlenen günahları "keşfettikleri" anlar olmuştur. Bu tür filmlere bir örnek olarak, David Ben Shitrit'in *Mbea'd Le-Re'alat Hagalus* (*Sürgünün Örtüsünün Ötesinde,* 1992) adlı yapıtı gösterilebilir. Film, tümüyle Filistin'in tarihsel anlatısı üzerinde odaklanmış bir prizmadan üç Filistinli kadının yaşamlarından kesitler sunmaktadır. Yanılmıyorsam, tehcire uğrayan Filistinlilerin doldurdukları kamyonların görüntülerinin yer aldığı tek İsrail filmi bu idi.

Bu bağlamda ayrıca bir televizyon dizisinden de söz etmek gerekiyor: *Tekkuma* adlı diziyi özünde post-Siyonist bir yapıt olarak tanımlamak gerekiyor. Dizi, İsrail'in 1998 jübile kutlamalarının bir bölümü olarak ekranlara geldi. Yirmi iki bölümden oluşan dizi, Siyonist projelerin ya da İsrail politikalarının kurbanlarının öykülerini aktarmayı amaçlıyordu. Her ne kadar dizi, bu anlatıları oldukça "ihtiyatlı" bir biçimde iletmiş olsa da, diziyi "vatanseverlikten yoksun" olarak nitelendiren politik sistemde bir rahatsızlık uyandırmayı başardı. Dizi, 1990-2000 arasındaki on yıllık dönemin post-Siyonist televizyonunun en kayda değer başyapıtlarından biri olarak kabul edilebilir.

---

yapımına katkıda bulundular (Yönetmen: Gil Sadan, 1988). Bir yıl sonra, daha eleştirel bir vizyona sahip bir diğer yönetmen (Nissim Dayan) daha revizyonist bir bakış açısından, aynı başlık altında daha dengeli bir film yaptı.

POST-SİYONİST MEDYA

İsrail basını, yıllar boyunca, demokratik dünyada eşi görülmemiş bir oto sansür uygulamıştır. Bu süreç, askeri sansürün öne sürdüğü tüm koşulları karşılayan ve ülke güvenliği ile ilgili tüm talimatları harfiyen yerine getiren, kendi kendini atayan bir yayın yönetmenleri kadrosu tarafından uygulanıyordu. Resmen belirlenmemekle birlikte yazılı basın, başlıca köşe yazarlarının yönelimleri, sunduğu haberlerde kullandığı ifade ve gazetelerde yer alan diğer makalelerde Siyonist görüş birliğinden asla sapmamaya özen gösterirdi. Bununla birlikte, belirli düzeyde ifade özgürlüğüne ve farklı görüşlere de yer verirdi -post-Siyonist yazarların kamuoyuna tanıtılmaları bu sayede gerçekleşmiştir. Son yıllarda askeri sansürün bazı gazeteler aleyhine soruşturma başlattığına bile rastlanmıştır. Bir yanda içeriden tayin edilen bir sansür kurumunun varlığı, diğer yanda fikir özgürlüğüne yer veren bir platformun oluşturulmasına yönelik girişimler, Arapların ve Filistinlilerin yazılı basına ve elektronik medyaya yansıtılış biçimini de etkilemiştir. 1980'li yıllarda, *Hadashot* adlı günlük bir gazete, daha tarafsız, hatta kimi durumda daha radikal bir söylem geliştirmeye çalıştı ancak karşılaştığı mali sorunlar nedeniyle bu girişimini gerçekleştiremedi. Kudüs'te yayınlanan yerel bir gazete olan *Kol Ha'ir*, ülkede ve bölgede cereyan eden olayların yansıtılmasında açık fikirli -diğer bir deyişle İsrailllilerin gözünde radikal- bir yayın politikası benimseyerek, bir anlamda *Hadashot*'un yayın dünyasından çekilmesiyle ortaya çıkan boşluğu doldurmaya çalışmıştır.

Diğer yönlerden, kitle iletişim araçları tarafından benimsenen habercilik anlayışı, gerek radyo ve televizyonda, gerekse yazılı basında başatlığını sürdüren milliyetçi söyleme uygun bir yayın çizgisi izlemekte birlikte, post-Siyonist ortam belli bir değişiklik yaratmayı başarmıştı. Geçmişte, olaylar ve gelişmelere ilişkin olarak Arapların ve Filistinlilerin yorumlarına hiç yer verilmemesine karşın, bu dönemde zaman zaman bu tür yorumlara yer verildi. Ancak burada da tercihler kesinlikle "resmi" yorumlar üzerinde odaklanıyordu. Basında hâlâ trafik kazalarında yaşamlarını yitiren Yahudiler ve Araplarla ilgili haberlerde bir ayrımcılık söz konusuydu ve böylece medya, farkında olmadan Yahudi ölümlerine trajik bir boyut katı-

yordu. Normal söylemde kullanılan *beni miutim* (*azınlık gruplarının üyeleri*) terimiyle, İsrail'de yaşayan Arapların ulusal kimliği göz ardı edilmektedir. Ayrıca, televizyonda ya da radyoda Araplarla ya da Filistinlilerle yapılan söyleşilerde söyleşiyi yapan kişi, hâlâ hükümetin bir temsilcisi ya da kamuoyunun ortak görüşünü temsil eden bir bireymiş gibi gösterilmektedir.

Post-Siyonist dönemde ise, kitle iletişim araçlarında daha geniş bir yelpazede yer alan kişilerin farklı bakış açıları yansıtılmaya başlandı. Özellikle yazılı basında yer alan yorumcular, 1989 yılından başlayarak sistematik bir biçimde, ulusal televizyonun ve radyonun sunmaya cesaret edemediği konuları gündeme getirmeye başladılar. İşgal altındaki bölgelerde yaşayan kişilere her gün uygulanan insanlık dışı davranışlar ve haksız eylemler, tüyler ürperten bir üslupla kamuoyunda yer almaya başladı. Bu tür haberlere yer veren gazeteciler arasında özellikle, *Ha'aretz* adlı günlük gazetenin yazarları Gideon Levi ve Amira Hess, işgal altındaki bölgelerde her gün yaşanan trajik olayları düzenli olarak İsrailli okurların gözlerinin önüne serdiler. Ordu tarafından kurulan barikatların önünde yaşamını yitiren bir bebek, Hadasa'da bir hastanede zincire vurulan ve doktorların kesinlikle ilgilenmedikleri on altı yaşında yaralı bir genç ya da işkence odalarına geri gönderilmeden önce İsrailli doktorlar tarafından tedavi gören işkence kurbanı tutuklular, İsrail kamuoyuna ifşa edilen tüyler ürpertici olayların yalnızca bir kaçını oluşturuyordu.

Gazetelerin edebiyat ekleri ve belli bir ölçüye kadar elektronik medyada yayınlanan söyleşiler, daha çok sayıdaki izleyicinin, bir toplum ve bir devlet olarak İsrail'in geçmişte ve günümüzde benimsediği tavırlar üzerinde sürdürülen akademik tartışmalar konusunda bilgilenmelerini sağladı. "Post-Siyonistler" ya da "yeni tarihçiler" gibi terimlerin yerel kültürel söyleme dahil edilmeleri bu sayede olmuştur. Bu tür terimler, tam olarak kimlerin "İsrail halkı" sayıldığının ve kimlerin sayılmadığının açıklığa kavuşturulmasında bir tür "belirleyici terimler" olarak yer alıyorlardı. Eleştirel bir anti-Siyonist sesin varlığı, solun "fanatikleri" (bu tür makalelerin yazarları) ile sağın "fanatikleri" (Filistinlileri ve Arapları katledenler) arasında bir denge oluşturabileceklerini ve böylece ana akım Siyonizm'in politik yönden sağlıklı ve etik bir alternatif olduğunun kanıtlanabileceğini

iddia eden merkez kanatta yer alan politikacılar için son derece uygun bir araç olarak görülüyordu.

İsrail'de yeni bir gazetecilik anlayışı geliştirmeye yönelik daha kurumsal bağlamda girişimler de mevcuttu. Yalnızca resmi Filistin görüşü üzerine değil, Filistin'deki muhalif gruplar üzerine de tarafsız yazılara yer veren *News from Within (İç Haberler)* adlı dergi (İbranice versiyonu *Mezad Sheni* başlığı altında yayınlanmaktadır), bu yeni gazetecilik anlayışının en iyi örneklerinden birini oluşturmaktadır. Her ne kadar başarıya ulaşamamış olsa da Hamas, Filistin solundaki ret cephesini oluşturan örgütler, İsrail'deki Filistinliler, pilot kentlerde yaşayan Mizrahi Yahudileri ve feminist örgütler gibi çok çeşitli grupların yer aldığı ortak bir cephe oluşturmaya yönelik bir girişimin varlığı, oldukça ilginçtir. Öte yandan, eğer bu yayın organı geniş bir okuyucu kitlesine ulaşabiliyorsa -dergi haftalık olarak yayınlanmakta ve ilgili kişilere gönderilmektedir- sıradan İsrailli okurlar açısından oldukça aydınlatıcı bilgiler içerdiği de kesindir.

2000'li yılların başlarında, bir kültürel fenomen olarak post-Siyonizm'in İsrail toplumu üzerindeki olası etkileri üzerinde bir değerlendirmede bulunabilmek mümkündü. Post-Siyonizm, bir politik seçenek ya da konum halini almadığı sürece, en başta eğitim ve medya alanları olmak üzere, toplumsal yaşamın farklı boyutları üzerine etkili olabilecek bir düşünce biçimi olarak kabul görüyordu. Politik mekanizma içinde çoğunlukla danışman sıfatıyla görev alan post-Siyonist akademisyenler, müfredat programlarını, ders kitaplarını, televizyon belgesellerini ve yazılı basın ve elektronik medya aracılığı ile belli ölçüde kamusal söylemi etkileyebilecek nüfuza sahiptiler. 1990'lı yılların ikinci yarısında belgeseller sektöründe danışmanlık yapan akademisyenlerin adlarını içeren listeler üzerinde yapılan bir incelemede, İsrail'de milyonlarca eve ulaşan ürünlerin yapımlarında danışmanlık yapan çok sayıda eleştirel ve açık fikirli akademisyenin adına rastlanabilir. Ancak, burada bizi esas ilgilendiren "açık bilgiler", diğer bir deyişle, bu yeni mesajların kamuoyu tarafından nasıl karşılandığı konusunda elimizde kesin bilgiler bulunmuyor.

Post-Siyonizm'in daha önemli bir etkisi, olasılıkla eğitim sistemi üzerinde olmuştur. Akademisyenler, 1970'li yıllarda eğitim kurum-

larının müfredat programlarının hazırlanmasına yardımcı olmak üzere davet edilmişlerdi. Akademisyenlerin müfredat programlarının hazırlanışında sağladıkları yönlendirmenin ne ölçüde etkili olduğu konusunda bir değerlendirmede bulunabilmek hem çok zor, hem de bunun için vakit çok erken. Kaldı ki, İsrail'deki eğitimcilerin bu akademik ve kültürel arayışlara katılmaları son derece yeni bir olgu. Bu bilim adamlarının çok azı hâlihazırda eğitim sistemi üzerinde bir yapı çözümü gerçekleştirebilecek ve eğitim sisteminde ideolojinin oynadığı başat konumu ortaya çıkartabilecek donanıma sahiptir. Bu bağlamda bir diğer caydırıcı unsur da bu tür bir yapı çözümü sürecinin, eğitim alanında tutarlı bir alternatif yönlenmeyi kolay kolay sunmayan post-modernist ya da neo-Marksist eleştiri ile belli düzeyde bir aşinalığı öngörmesidir. Gerçekten de, eleştirel akademisyenler -çok kültürlü, Marksist, Filistin -yanlısı ya da salt hümanist- alternatif bir eğitim sistemi öngörmedikçe, kitleleri kendi eleştirilerinin geçerliliği konusunda ikna edebilmeleri olanaklı değildir.

Daha genel terimlerle açıklamak gerekirse, bu on yıllık sürenin sonuna kadar, Siyonist anlatıyı ve bu anlatının Arapları olumsuz biçimde betimlemeye yönelik tavrını ciddi biçimde aşan romanların, oyunların ve filmlerin, İsrail'in kültür yaşamında kanonik bir konuma erişmediklerini vurgulamak yerinde olacaktır. Ne de bu tür ürünlerin başat bir kültürel konumu temsil ettiklerinden söz edilebilir. İsrail kültürünü oluşturanlar arasında hegemonik bir gruba ait değildirler. Yine de, bu kültürel olguyu şu şekilde toparlayabilmek mümkündür: "Yeni tarihçiler", ozanlar, yazarlar, film yapımcıları ve oyun yazarları, İsrail'in kültürel kimliğini üreten ve biçimlendiren sistemin içinde yer almaktadırlar ve marjinal konumlarından dolayı sınırlı bir boyutta olsa da, aradan geçen bunca yıl içinde mutlaka belli bir etki yaratabilmeyi başarmışlardır.

Post-Siyonist eleştiri, 1993 yılında beliren barış olasılığı ile karşı karşıya geldiğinden bu yana İsrail'deki Yahudi toplumunun yaşadığı kimlik krizinin bir tezahürüdür. Barış, bir toplumu bir arada tutan çimentoyu zayıflatabilir ve özellikle bu toplumun bütünlüğü ortak bir dış düşman kavramı üzerinde temellendirilmişse, toplumun içinde yaşanan anlaşmazlıkları ve çatışmaları güçlendirebilir. Ayrıca, ekonomik alanda göreceli olarak kaydedilen başarı ve ba-

rışçıl dönemler, yoksun grupların ekonomik refahtan kendilerine düşen payı talep etmelerine yol açabilir ve demokratik bir toplum olma arzusu ya da iddiası ile Yahudi ulus-devletinin idamesi arasındaki çözülemez gerginliği su yüzüne çıkartabilir. Gerçek anlamda barış, İsrail'in zihin yapısında ve genelde Araplar, özelde Filistinliler konusundaki temel görüşlerinde radikal ve esaslı bir değişimi öngörmektedir. Yukarıda aktarılan olgular, üniversiteler, okullar, basın ve müzeler aracılığı ile kamuoyuna erişebilen az sayıda insana, böyle bir dönüşüm için birtakım çıkış noktalarının sunulduğu anlamına gelmektedir. Ana çıkış noktası ise, İsrail hakkında bugüne değin tartışmasız bir biçimde kabul edilen bazı hususları sorgulayan yeni ve meydan okuyan seslerin ifade ettikleri gerçekliğin Siyonist olmayan bir yaklaşım içinde kabul edilmeleri ya da en azından İsrail'in kültürel kimliğinin, aslında Siyonist olmayan ve çoğulcu bir kimlik olduğu gerçeğinin kabul edilebilmesidir.

Bir toplumun kültürel kimliği, bir yanda tarihsel ve çağdaş gerçeklik, diğer yanda ise yukarıdan formüle edilen "kültürel bilinç" adını verdiğimiz süreç tarafından biçimlendirilir. Bu "kültürel bilinç" kimi zaman gerçekliği çarpıtır ve sürekli bir biçimde onu dönüştürmeğe çalışır. Post-Siyonist on yılın sonunda, diğer bir deyişle, 2000'li yılların başlarında İsrail'in kültürel kimliği, bir yanda Filistin ülkesinin mirası ve insan coğrafyası, diğer yanda ise hâlâ bu ülkeye yeni bir kimlik kazandırmaya çalışan Siyonist kültürel bilinç tarafından biçimlendirilmektedir. Oysa Siyonizm'in bu girişimi en baştan beri, İsrail'in içinde ve dışında yaşayan Filistinliler ile İsrail devletinde yaşayan yoksun kültürel gruplar tarafından ciddi biçimde sorgulanmaktadır. Burada sorun, ülkeye zorla kabul ettirilmeye çalışılan yeni kimliğin bu süreçte uğradığı başarısızlık değildir – Siyonizm ve İsrail değişimin araçları olarak her zaman son derece güçlü olmuşlardır. Esas sorun, Siyonizm'in başarısının kurbanları ve ülkenin doğasında ve kimliğinde ortaya çıkan bu güçlü dönüşümün sonuçları ile yeterince yüzleşememekten kaynaklanmaktadır. İsrail'in bu hatasına karşı ona meydan okuma olasılığı bugün de geçerlidir ve gerek ülke içinde ve dışında yaşayan Filistinliler, gerek Arap ülkelerinden zorla İsrail'e getirtilen Yahudiler, gerekse -bu yazar gibi- ülkenin kuruluşundan sonra İsrail'de doğan ve bu-

gün İsrail'de yaşayan muhalif grubu temsil eden az sayıdaki birey tarafından yoğun biçimde uygulanmaktadır.

Bu bağlamda "post-Siyonist" on yıl olarak belirttiğim süreç içinde, ülke ve topluma empoze edilmeye çalışılan Siyonist kimlik, yalnızca "yeni tarihçiler" ya da anti-Siyonist romancılar tarafından eleştiri konusu yapılmamıştır. Yoksunlaştırılmış gruplar tarafından yöneltilen politik talepler, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ndeki işgalin sürmesi, barış süreci -tüm bu etkenler, Siyonizm'in bir anakronizma ya da daha kötüsü, ancak örneğin yerleşimcilerin uyguladıkları türden saldırgan politikalar tarafından uygulanabilen bir kavrama dönüşmesine yardımcı olmuştur. Bu gelişmeler, Eşkenaz politik seçkinlerin hegemonyasına karşı ilk meydan okumanın ortaya çıktığı 1977 yılından başlayarak, 1982 Lübnan Savaşı ve İntifada ile sürmüş ve Rabin'in suikast sonucu öldürülmesi ve 1996 ile 1999 seçimleriyle doruk noktasına ulaşmıştır. Ancak bu dramatik olaylar cereyan etmeden önce bile, Arap ülkelerinde yaşayan Yahudilerin İsrail'e göç etmeleri, İsrail toplumunun bir "Ortadoğulu" kültürel kimlik edinmesini sağlamıştı. Arap ülkelerinden İsrail'e göç eden ilk kuşak göçmenlerden zorla Arap kültürünü terk etmeleri talep edilmiş, kamusal mekânlarda, ana dilleri olan Arapça'yı konuşma hakları ellerinden alınmıştı. Oysa Arap etkisi gerek pilot kentlerde dinlenen müziklerde, gerekse yemek kültürü ve folklorda kendini somut bir biçimde gösteriyordu. Bugün ise bu etkinin izlerine edebiyatta, şiirde ve politikada rastlıyoruz. Bu eserlerde, "Arap" kökenlere duyulan özlem kolayca fark edilebilmekle birlikte, kimi durumlarda bu özlemin Filistinlilere ve genelde Araplara karşı duyulan yabancı düşmanlığı ve ırkçılık ile yan yana olduğu görülebilmektedir. Bu yaklaşım, iktidardaki Eşkenaz politik partilerin kışkırtmalarıyla birlikte, tuhaf bir karışım meydana getirmiştir. Bununla birlikte, eğer bu ülkede yaşayan insanların gerçek, otantik kültürlerinin ortaya çıkartılmasına yönelik güdülerin, bu gerçekliğin katı ve tek boyutlu milliyetçi yorumlarından özgürleştirilebilmeleri mümkün olsaydı, bu kültürel kimliklerden, İsrail'in Siyonizm'den arındırılmasında potansiyel birer güç olarak yararlanmak mümkün olabilirdi. Ancak İkinci İntifadanın patlak vermesiyle bu yöndeki tüm girişimler bir duraklama noktasına, hatta bir sonlanma noktasına ulaştı.

BÖLÜM 9

İNTİHAR SÜRECİ: OSLO'NUN ÖLÜMÜ VE GAZAP YOLU

Oslo Anlaşması, bu kitabın 2003 yılında ilk baskısı yayınlandığında zaten sona ermiş ya da artık gündemdeki yerini kaybetmiş kabul ediliyordu. Barış girişimleri, parçalanmış bir ülkenin yaralarını sağaltmak bir yana, yirmi birinci yüzyılın ilk yıllarında, bu ülkeyi yeniden kan gölüne çeviren bir süreci başlattı. Siyasi Filistin adını verdiğimiz Batı Şeria ve Gazze Şeridi, İsrail ile savaş halindeydi ve bunun en önemli nedeni, bölgenin İsrail işgali altında bulunmasıydı. Diğer bir deyişle, Gazze Şeridi'nde yer alan bölgelerin yanı sıra, tarihsel Filistin bir bütün olarak Yahudi devletinin işgali altındaydı. Bu son şiddet dalgasının patlak vermesinden önce bile 1990'lı yıllarda başlatılan barış girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlanmaya mahkum olduğu herkesçe bilinen bir gerçekti. Daha 1995'li yılların başında Filistinlilerin büyük bir bölümü Oslo sürecinin İsrail işgalinin sürmesi ile aynı anlama geldiğini düşünüyordu. İsraillilerin çoğu ise sürecin kişisel güvenliklerinin teminatı konusunda yetersiz kaldığı görüşündeydiler. Her iki topluluk açısından da bu talihsiz bir biçimde gelişen olaylar dizisinin kendi liderleri tarafından mı öngörüldüğü, yoksa politikacıların iyi niyetlerine rağmen amacından sapmış gerçek bir barış girişimi mi olduğu, herhangi bir önem taşımıyordu.

On yıl sonra geriye baktığımda, bana göre esas sorun, 13 Eylül 1993'te Yasser Arafat, Bill Clinton ve Yitzhak Rabin tarafından Beyaz Saray'ın bahçesinde İlkeler Bildirgesi'nin uygulamadaki sonuçlarının, söz konusu Bildirge'de belirtilen ilkelerle uzlaşmamasından kaynaklanıyordu. İlkelerin gerçekliğe nasıl aktarılacağını belirleyen husus, büyük ölçüde İsrail'in lehine dönen kuvvetler dengesiydi. Bu süreçte İsrail tarafı en ufak bir cömertlik ya da duyarlılık göstermedi. Öte yandan, Sovyetler Birliği'nin çöküşü, Körfez Savaşı sırasında talihsiz bir seçim sonucu Saddam Hüseyin'i desteklemeleri ve FKÖ'nün kaynaklarının kurumasına yol açan mali kriz gibi FKÖ'nün dünya üzerindeki konumunu derinden etkileyen gelişmelerin ardından, İsrailliler ve Amerikalılar karşısında anlamlı herhangi bir konumdan yoksun kalan ve bunun sonucunda gücünü önemli ölçüde yitiren Filistin delegasyonu da bu gelişmeye karşı koyabilecek durumda değildi.

Bu nedenle İsrail, Filistin'de yerleşimler konusunda kendi yorumunu kabul ettirebilecek durumdaydı: Filistinlilere ait küçük bir *protektora* (koruma altındaki bölge) üzerinde tahakküm kuran güçlü bir Yahudi devletinin varlığı. Bu yorumda mülteci sorunu ya da Kudüs'te yaşayan çok sayıdaki Filistinlinin varlığı ya da Kudüs'teki Filistinli cemaatinin egemenliği konusunda herhangi bir çözüm önermiyordu. Söz konusu "yerleşim" politikası, 1993 – 2000 yılları arasında iktidarda bulunan Rabin, Netanyahu, Peres ve Barak hükümetleri tarafından uygulanmıştı. Politika tarafından benimsenen strateji, 1996 İsrail genel seçimlerinin sonuçlarının da gösterdiği gibi, İsrail halkı arasında son derece ilgi görmekteydi ve Yahudi seçmenlerin büyük bir çoğunluğu, Oslo Anlaşması'nın İsrail yorumunun, Likud tarafından öngörüldüğü gibi daha da katı bir biçimde uygulanmasını arzu ediyordu. Ancak Oslo'nun İsraillilere en cazip görünen yanı, bu minimalist yorumun iktidarda bulunan politik seçkinler arasında paylaşılan Siyonist görüş birliğini herhangi bir biçimde aşındırmadan kabul edilebilir bir nitelikte olmasıydı. İsrail'de 1996 yılında yapılan seçimlerin hemen ardından, İşçi Partisi'nin önde gelen barış yanlısı politikacılarından olan Yossi Beilin, İşçi Partisi ve Likud'un barış süreci konusunda ortak bir zemin üzerinde anlaşmaya varabileceklerinden emin olduğu yorumunda bulunuyordu.[1]

Trajik bir biçimde, Siyonist politikalar arasındaki görüş ayrılıklarının azalması, Rabin'in bir suikast sonucu öldürülmesi ile sonuçlandı. Suikastçı, herhangi bir gerekçeleri olmaksızın Rabin'in barış uğruna Filistinlilere ödün verebileceğinden korkan aşırı sağ kanattaki yerleşimcilerin temsilcisiydi. Rabin, tecrit edilmiş konumdaki yerleşimlerin boşaltılmasını arzu etmekle birlikte, bir bütün olarak yerleşim hareketini karşısına alma riskini asla almamıştı ve bölgede barışın kesin olarak sağlanması karşılığında Filistinlileri bir mini devlet kurmaya razı edebileceğini düşünüyordu. İşin en ilginç yanı, suikastçının bu eylemini açıklarken öne sürdüğü gerekçelerdi. Suikastçı, Rabin'in İsrail'deki Filistinlilerin sağladığı destekle iktidara geldiğini, İsrail'deki Filistin varlığının meşruiyetini sağladığını ve bu nedenle de ne pahasına olursa olsun durdurulması gerektiğini öne sürüyordu. Oslo sürecinin 2000 yazında dağılması, suikast ey-

1 *Haaretz*, 4 Haziran 1996.

leminin ana hedefini gerçekleştirdiğini kanıtlar bir biçimde, İsrail'deki Filistinli azınlığın meşruiyetinin sistematik bir biçimde yok edilmesini hızlandırdı.

Barış için ortak bir platform, Likud ve İşçi Partisi gibi daha büyük siyasi partilerin, başbakanın doğrudan seçilmesini öngören yeni seçim sisteminin uygulamaya konmasıyla güçlenen marjinal konumdaki ideolojik partilere bağımlılıklarını azaltmanın en pratik yoluydu.[2] Küçük partiler, Mizrahi Yahudileri, Rus Yahudileri, Ortodoks Yahudiler, laik Filistinliler ve siyasi İslamcılar gibi kimlik politikalarını temsil ediyorlardı. Bu iki parti tarafından 1996 seçimlerinden itibaren oluşturulan platformlara göz attığımızda, iki partinin görüşlerinin Oslo sürecinde yer alan birçok konu üzerinde birleştiğini görüyoruz. İşçi Partisi, nihai barış müzakerelerinde, işgal altındaki bölgelerde kurulmuş 144 Yahudi yerleşiminin hiçbirinin boşaltılmaması ve bunların büyük bir bölümünün de İsrail'in egemenliği altına girmesi gerektiğini savunuyordu. Likud'un konumu da bu konuda İşçi Partisi'nin konumuyla aynı idi. İki parti de, Kudüs'ten "İsrail'in ebedi başkenti" olarak söz eden İşçi Partisi'nin savını benimsemişti. Her iki taraf da İsrail yerleşimlerinden artakalan bölgelerde bir tür Filistin devletinin kurulabileceği konusunda hemfikirdiler. Ancak böyle bir durumda kurulacak olan Filistin devletinin gerçek anlamda bir egemenliğinin ya da bağımsızlığının bulunacağından söz etmek hayli güçtü.

1996 seçimleri işgal altındaki bölgelerde de yapıldı. Bu bölgelerdeki seçimlerde El Fetih, yeni kurulan konsey ve kabinedeki önemli konumların çoğunu ele geçirdi. El Fetih, İsrail'in 5 Haziran 1967'de belirlenen sınırlara geri çekilmesi, Kudüs'ün egemenliğini Filistin ile paylaşması ve mülteci sorununa yönelik makul bir çözüm üzerinde Filistin tarafı ile uzlaşmaya varması koşuluyla, İsrail'le anlaşma masasına oturmayı kabul edebilecek pragmatik bir liderliğe sahipti. Filistin'i temsilen müzakerelere katılan en önemli şahıs, Abu Mazin adıyla tanınan Mahmoud Abbas idi. Abbas, Şubat 1966'da ileride yapılabilecek müzakereler konusunda ilke olarak İşçi Partisi'nin bazı liderleriyle uzlaşmaya varmış ancak bu uzlaşma Netanyahu hükümeti tarafından (1996-99) kesinlikle reddedilmişti.

---

2 Arian ve Shamir 1999.

Geleceğe yönelik ekonomik konular üzerindeki görüşmeler, işgal altındaki bölgelerin geleceği konusunda olası uzlaşmaların engellenmesi girişimleriyle koşut bir biçimde sürmüştü. Her iki siyasi liderlik de yıllar süren işgalin Filistinlilere ve belli bir ölçüde de İsrail toplumunun daha yoksul kesimlerine getirdiği ekonomik felaketlere karşı en iyi yanıtın kapitalist ve serbest piyasaya dayalı bir ekonomi olduğu konusunda hemfikir görünüyordu. 1994'te imzalanan Oslo Belgesi'nin ekonomik tamamlayıcısı olan Paris Anlaşması uyarınca İsrail ve Filistin'in bağlantılı ekonomik sistemlere ve ortak bir vergilendirme politikasına sahip bir ekonomik birim oluşturmaları gerekiyordu.[3] Filistinliler kendi para birimlerini kullanma talebinde bulundular ancak bu konu hiçbir zaman çözüme ulaştırılmadı.

Oslo'nun ekonomik vizyonu, anlaşmanın diğer bölümleri gibi Filistinlilerin aleyhine işleyen bir güç dengesi üzerinde oluşturulmuştu. Paris Anlaşması İsrail'e Filistin otoritesi tarafından sunulan her tür gelişim planını veto etme yetkisi tanıyordu. Bu da, İsrail'in mali ve gelişime ilişkin politikalarının ve İsrail tarafından belirlenecek olan kur oranlarının Filistin ekonomisinde başat bir rol oynayacağı anlamına geliyordu. Dış ticaret ve endüstri gibi ekonominin diğer alanları da, ara anlaşma uyarınca kesinlikle İsrail'in yönetimi altındaydı.

Kapitalist toplumun İsrail versiyonunun Filistin'deki bölgelere tanıtılması, gerçek bir felaket ile sonuçlanabilirdi. Demokratik bir yapıdan yoksunluk ve son derece düşük bir GSMH, Filistin Otoritesinin yönetimi altındaki bölgeleri, İsrail'in gecekondu bölgelerine dönüştürebilirdi. Böyle bir durum, Oslo Anlaşması'nın başarısızlıkla sonuçlanmasından önce de gündemdeydi. 1995'de İsrail ile Gaza Şeridi arasındaki tampon bölgede Eretz Tesisi adlı bir endüstri parkı inşa edilmişti. "Eretz" adına rağmen tesisin tüm işçileri Filistinli, işverenler ise işçilere herhangi bir sosyal hak ya da sendika olanağı tanımadan onları son derece düşük ücretlerle çalıştırmayı başaran İsraillilerdi. İsrail'deki sanayicilerin kendilerini barış yanlısı olarak kabul etmelerinin gerçek nedeni budur. Bu özellik, barış sürecinin kapitalistleştirilmesinin veçhelerinden de yalnızca birini oluşturuyordu. Bir diğer kayda değer özellik de bu tür ekonomik

---

3 İsrail ve FKÖ arasında imzalanan Ekonomik Anlaşma (İsrail Ticaret Odası, Tel-Aviv 1994).

işlemlerden çıkar sağlayan sınırlı sayıdaki Filistinlinin sisteme sağladığı destekti. İşgal altındaki bölgelerde yaşayan Filistinliler, Oslo sürecinden önce olduğu gibi bu süreçten sonra da yoksuldular, işsizdiler ve onların bu yoksulluklarına herhangi bir çözüm getirmekten uzak komşu ekonomi tarafından sömürülüyorlardı.

Ekonomik sefaletin ve gerçek anlamda bir ilerlemenin bulunmayışının ulusal cephe üzerinde yarattığı çifte yük, Filistinlileri son aşamada Oslo sonrası duruma karşı bir ayaklanmaya zorlarken, İsrailli siyasi liderlik, barış ve uzlaşmaya doğru, neredeyse gözle görülmez denli yavaş ilerleyişten memnun görünüyordu. Militan İslamcıların terör kampanyaları, ilk kez güney Lübnan'ı IDF'nin kontrolünden kurtarmak üzere başarılı bir savaş veren Hizbullah tarafından gerçekleştirilen bombalı saldırılarla birlikte, 1994 yılında başladı. Bu terör kampanyası, bir bütün olarak Yahudi toplumunda güvensiz ve huzursuz bir ortamın oluşmasına yol açmakla birlikte, politik sistemde herhangi bir değişikliğe neden olmadı.

Terör saldırıları Shimon Peres'in Rabin'in suikastından yararlanarak yükselmesini engelledi ve Peres, 1996 seçimlerinde Benjamin Netanyahu'ya karşı bir yenilgi aldı. Buna karşın Netanyahu da, Oslo Anlaşması'na doğru ülke politikasında önemli herhangi bir değişiklik yapmadı ve El Halil'in bir bölümünden geri çekilmek gibi, İsrail hükümeti tarafından daha önce verilmiş olan taahhütleri yerine getirmeyi sürdürdü. Şimdi, A bölgesi olarak tanımlanan ve sınırları dahilinde yer alan tüm Filistin kentlerini ve bu kentleri çevreleyen bölgeleri kapsayan topraklar, tümüyle Filistinlilerin eline geçmişti. Bu Filistin anklavları arasında kalan alanları ve Yahudi yerleşim bloklarını kapsayan B bölgesinde, İsrail ve Filistin Otoritesi güvenlikle ilgili sorumlulukları paylaşıyorlardı. Buna karşılık, Yahudi yerleşimcilerin yaşadıkları C bölgesi tümüyle İsrail'in kontrolü altındaydı.

Politik seçkinler ve toplumları arasında ortaya çıkan bölünme, her iki tarafta da yaşanıyordu. İsrail'de, Yahudi toplumunun büyük bir bölümü, İsrail kentlerindeki terör kampanyaları sürdükçe, imzalanan çeşitli ara anlaşmaları anlayamamakta ya da bunlara herhangi bir ilgi göstermemekteydi. Filistin tarafında ise durum daha da kötüydü. Oslo Anlaşması'nın uyandırdığı umutlar yıkılmıştı ve İsrail hükümeti Eylül 1996'da Harem-el-Şerif'in altından (öncelikle

Yahudi) turistler için bir tünel açma konusunda karar aldığında, giderek tırmanan gerginlik ve öfke, açık bir isyana dönüştü. Olaylar kısa zamanda kontrol altına alındı. Ancak 2000 yazında Clinton, Arafat ve Barak arasında Camp David'de yapılan zirvede kalıcı bir çözüme yönelik arayışlardan herhangi bir sonuç elde edilememesinin ardından ikinci intifada patlak verdi. Ayaklanmayı körükleyen provokatif eylem, Ariel Sharon'un Harem-el-Şerif'e davetsiz olarak yaptığı ziyaret olmuştur.

İKİNCİ İNTİFADA

Yirminci yüzyılın son yılları, çatışmaların parçaladığı bir ülkede, barış barometresinin umut ve umutsuzluk arasında çılgın bir salınım içinde gidip geldiğine şahit olmuştur. 1990'lı yılların başlarında gösterge, olumlu kutba yakındı. İsrail ve FKÖ'nün Eylül 1993'te karşılıklı olarak birbirlerini tanımaları tarihe geçmiş, yeni umutların doğmasına neden olmuştu. Filistinlilerin, daha kapsamlı bir ulus inşası programına doğru bir adım atmalarına ve eski manda döneminin Filistin topraklarının sadece yüzde yirmisini kaplayan bir bölgede de olsa, özyönetim sürecini tecrübe etmelerini sağladı. Üç ana yetke olan yasama, yürütme ve yargının ile olarak bir kontrol ve denge sistemi içinde oluşturulduğu deneyim, yaşamın her veçhesini kapsamaktaydı. Bu sürecin, Avrupa Birliği'nin denetimi altında geliştirilecek daha demokratik ve mali bir çerçeve, yeni bir eğitim sistemi ve ulusal bir radyo-televizyon kurumunun kurulmasıyla daha da genişletilmesi planlanıyordu.

Uygulamada ise bu programın hiçbir bölümü ulus inşası süreci içinde somut bir gerçekliğe dönüşemedi. İsrailli yorumcular kısa bir süre sonra, Yasser Arafat'ın yönetimi altındaki Filistin liderliğinin siyasi kültürünün -ki İsraillilerin gözünde bu, çeşitli yolsuzlukların ve diktatörlüğün hüküm sürdüğü bir kültürdü- Filistinlilerin uğradığı başarısızlığın başlıca nedenini oluşturduğunu öne sürdüler. Aslında öyle görünüyor ki bu "ulus inşası" uygulaması da en başından bir aldatmacaydı. Zira Oslo süreci, barışa ve bağımsızlığa giden yolda özlenen adımı sunmaktan çok uzaktaydı.

Oslo süreci, 21. yüzyılın perspektifinden bakıldığında, Filistin ve İsrail'de barışçıl girişimlerin tarihinin acıklı bölümlerinden biri-

dir. 1978 ve 1979 yıllarında gerçekleşen ilk Camp David anlaşmalarından başlayarak, sürdürülen tüm barış girişimlerinin tek bir ortak noktası bulunuyordu: Tümü de çatışmanın ve çatışmanın kurbanlarının durumuna gerçek bir ilgi duymalarına karşın, örneğin mülteciler sorunu gibi anlaşmazlığın merkezinde yer alan somut konuları göz ardı etmişlerdi. Barış girişimleri, çoğunlukla Filistinlilerin değil, İsraillilerin bakış açılarını destekleyen Amerikalı arabulucular tarafından gerçekleştiriliyordu. Birinci görüşe göre, Filistin'deki çatışma 1967'de Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nin işgaliyle başlamıştı ve bu nedenle de barış, İsrail'in bu bölgelerden geri çekilmesi ile gerçekleşebilecekti. Camp David anlaşmaları ve daha sonra Oslo süreci, Filistinli liderleri, elde edebilecekleri en iyi sonucun Bat Şeria'da ve Gazze Şeridi'nde sınırlı bir egemenliğin sağlanması olacağı konusunda razı etmeye çalışıyorlar ve bu bölgelerin tamamının ilhakının ya da Filistin devleti için bir başkent belirlenmesinin söz konusu olmayacağını vurguluyorlardı. Ayrıca Filistinli liderlerden 1948'den bu yana verdikleri mücadelenin tek nedeninden feragat etmeleri isteniyordu: İsrail tarafından 1948'de sürülen mültecilerin ülkelerine geri dönme hakları, oysa bu hak Aralık 1948'de Birleşmiş Milletler tarafından Filistinlilere tanınmıştı. Filistinlilerin önce lideri, daha sonra devlet başkanı seçilen Arafat, 2000 yazında Camp David'de bu yönde bir taleple karşılaştığında, nihai çözüm olarak böyle bir anlaşmaya razı olmayacağını kesin olarak belirtti. İşgal bölgelerinde yaşayan halk, 2000 yazında Başkan Clinton ve Başbakan Barak tarafından kendilerine yapılan ve bir hakaret olarak gördükleri bu öneriyi protesto etmek üzere bir kez daha ayaklandılar.

İkinci intifada, Ekim 2000 yılında şiddetlenmeye başladı. Filistinli azınlığın, İsrail'de o dönem muhalefet lideri olan Ariel Sharon'un Kudüs'teki Harem-el-Şerif'e yaptığı davetsiz ziyaretin ardından başlayan çatışmalarda öldürülen Filistinlilerle dayanışma gösterisi şeklinde başlattıkları ayaklanma, kısa sürede İsrail'e de sıçradı. Silahsız Filistinliler, Sharon'un ziyareti ve Barka'nın Camp David'de kendilerine yaptığı aşağılayıcı teklifi protesto etmek üzere düzenlediklere gösterilere tepeden tırnağa silahlı İsrail sınır polisleri karşılık verdi. Çatışmalar sırasında on üç İsrailli Filistin vatandaşı polis tarafından vurularak öldürüldü ve Yüksek Mahkeme Yargıcı

Theodor Or başkanlığı altındaki resmi komite tarafından gerçekleştirilen iyi niyetli bir soruşturmaya rağmen, iki toplum arasındaki gerilim azalmadı. Yirmi birinci yüzyılda, kendi toplumlarını ulusal bir topluluk olarak yeniden tanımlayan ve İsrail'in tüm vatandaşlarına eşit haklar tanımasını savunan genç ve kararlı bir Filistinli kuşak, ülkedeki durumun daha da kötüye gitmesi halinde, Filistinli azınlığın tamamen sürülmesini ciddi bir olasılık olarak gören, her zamankinden daha etnosantrik, hatta ırkçı bir Yahudi çoğunlukla karşı karşıya geldi.

Sharon'un ziyaretini izleyen dönemdeki ölümlerin ardından, Filistinlilerin Yahudi toplumuna duyduğu hınç, yeni bir boyut kazandı. Filistin politikasının her grubunu ya da fraksiyonunu temsil eden genç ve yaşlı Filistinli milis kuvvetleri, tehditkar bir amaç ve eylem birliği içinde operasyonlara başladılar. Gerek *El-Aksa Şehitleri* ya da *Izz al-Din Taburları* adı altında, gerekse komünist ya da İslamcı gruplar hâlinde, işgali sona erdirmenin tek yolu olarak gördükleri yönteme başvurdu ve intihar bombacılarından yararlandılar. İsrail'in bu tür eylemlere tepkisi geçmişte uyguladığı misilleme eylemlerinden daha sert oldu. Nisan 2002'de çok sayıda Filistinlinin katledildiği Jenin mülteci kampının imhasıyla doruk noktasına ulaştı. Bu eylemi, Netanya'da bir Hamursuz yemeğine katılan otuz Yahudi'nin öldürüldüğü saldırı izledi. Bu süreçte, Filistin toplumunun sosyal ve ekonomik dokusu parçalanırken, diğer yandan da İsrailllilerin kişisel güvenlikleri ve göreceli olarak yüksek yaşam standartları, daha önce görülmemiş bir biçimde zarar gördü.

İki yıl boyunca bölgede gerçekleşen katliamların ve özellikle de Jenin'de cereyan eden korkunç olayların kamuoyu tarafından öğrenilmesinin ardından, ABD yönetimi barış girişimlerine yeniden başladı. Bu girişimler, 2002-2003 kışında, "Yol Haritası" ("Road Map") adı verilen bir plan ile doruk noktasına ulaştı. Bu planın uygulamaya girmesi için aradan iki yılın geçmesi gerekiyordu. Zira başkan George W. Bush, ABD yönetimini selefi Clinton'un geride bıraktığı karışıklığın içine sokmayı arzu etmiyordu. Lakin, 11 Eylül 2002'de Washington, genelde dünya olayları, özelde ise Ortadoğu'daki gelişmeler üzerinde daha yoğun bir biçimde odaklanması gerektiği konusunda ciddi bir uyarı aldı. Suudi Arabistan'ın en

zengin ailelerinden birinin oğlu olan Usame bin Ladin (Osama Ibn Laden), kendi siyasi İslam yorumunu geliştirerek, ABD ile her zaman arzu ettiği karşılaşmayı sağlayacak olan El-Kaide adlı örgütü kurmuştu. Bin-Ladin, savaşına 1990'lı yılların sonunda Doğu Afrika'daki ABD elçiliklerini bombalayarak başladı. Eylül 2001'de, el-Kaide örgütünün üyeleri dört uçak kaçırdı ve bunların ikisi Dünya Ticaret Merkezi'ne biri ise Pentagon'a çakıldı.

Amerika'nın tepkisi "neo-con"ların kültürel üstünlük ve ekonomik hegemonyaya dayalı gündemlerinde ifadesini buluyordu. Afganistan'daki Taliban rejimi devrildi ve 2003'te sıra Irak'a geldi. Başkanın babası ile Irak'ın yöneticisi Saddam Hüseyin arasındaki henüz sonuçlanmamış hesaplar, Irak'taki petrol kuyularının kontrolüne yönelik arzular, İslamcı İran ile anti-Amerikan Suriye'ye sırada onların da bulunduğu konusunda bir mesaj gönderme arzusu ve son olarak da, ABD'deki güçlü Yahudi lobisinin eylem konusundaki baskıları, Amerika'nın Mart 2003'te Irak'ı işgali ile sonuçlandı.

ABD'nin Körfez Savaşı'ndaki birkaç müttefikinden biri olan Büyük Britanya, Ortadoğu'da yeni dünya düzeninin uygulanışında birincil hedeflerden birinin, Filistin konusunda bir barış planının geliştirilmesi olduğu konusunda ısrarlı idi. Mayıs 2003'te Irak'ta Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesi ve bunun sonucunda başlatılan askeri harekât ile birlikte, Filistin-İsrail çatışmasında barışın sağlanmasına yönelik "Yol Haritası", ABD, AT, Rusya ve BM dörtlüsü tarafından onaylandı. Plan, 2005 yılına kadar işgal altındaki bölgelerde bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasını (ancak bu devletin kesin sınırlarının ne olacağı belirsizdi), buna karşın, Filistinlilerden İsrail'i hedef alan terörist saldırılara son vermesi konusunda bir taahhüt alınmasını öngörüyordu. Oldukça kalın bir dosya olmasına karşın, bilinen gerçeklikleri değiştirebilecek yeni herhangi bir şey önermiyordu ve bölgedeki çatışmanın çözümüne yönelik daha önce yapılan girişimlerin eksiklikleri ve yetersizlikler, bu girişimde de aynen kalmıştı.

Hükümetler ve dışişleri bakanlıkları düzeyinde barış söyleminin yeniden canlanmasına karşın, intihar bombacıları, İsrail'in alışveriş merkezlerinde, toplu taşıma araçlarında ve askeri tesislerin yakınlarında eylemlerini sürdürdüler. İsrailliler ise yakın bir geçmişte geri

çekildikleri bölgelerden çoğunu yeniden işgal ettiler, Arafat'ı Ramallah'daki konutunda tecrit ederek etkisiz duruma getirdiler. Amerikalıların ve İsraillilerin, Arafat'ın eski ortaklarından biri olan Mahmoud Abbas'ı (Ebu Mazin) Filistinlilerin yeni lideri olarak atama girişimleri sonuçsuz kaldı. Filistin'in ilk başbakanı olarak göreve getirilen Ebu Mazin, birkaç hafta sonra istifa etti. Arafat'ın desteği olmadan herhangi bir yetkisinin bulunamayacağını ve işgalin sona erdirilmesine yönelik mücadelelerinde Filistinlileri kontrol altına alamayacağını bildirdi. Bu arada, İsrailli yetkililer, Filistinlilerin yaşamlarının her cephesi üzerinde kurdukları tahakkümü sürdürüyorlardı: Sınırların kapatılması, çıkış noktalarında Filistinlilerin kötü muameleye maruz kalmaları, evlerin yıkımı, askeri ve politik eylemcilerin katledilmeleri, toplu tutuklamalar ve Batı Şeria'daki bölgeleri İsrail'den ayıran duvarın inşası ve benzeri eylemler sürmekteydi.

Yukarıda sözü edilen duvar, inşa edilen tek duvar değildi. İsrailliler, 1990'lı yılların ortalarında, Gazze Şeridi'ni de devasa bir duvar, elektrikli tel örgüler ve gözetleme kuleleri ile çevrelemişlerdi ve bu şekilde tecrit edilen Gazze Şeridi, devasa bir hapishaneye dönüşmüştü. Benzer nitelikte diğer bir duvarın da Batı Şeria'yı İsrail'den ayırmak üzere inşası planlanıyordu. Bu plan uyarınca inşa edilecek olan ara yollar, bölgedeki belli başlı Yahudi yerleşimlerinin bazılarının sınırının İsrail yakasında yer almasını sağlayacaktı. Filistinlilerin birçoğu açısından proje halindeki bu "Filistin Devleti" sınırları içinde kendilerine bırakılan bölgeler, yine bir tutuklular kampından farksızdı.

Ebu Mazin'in istifasının ardından Arafat, yakın çevresinden biri olan Ahmad Qari'ye (Ebu Ala) Başbakanlık teklifinde bulundu. Bununla birlikte bazı yönlerden, ne isimler, ne de kişiler fazla bir şey ifade etmektedir. Arafat da dahil olmak üzere hiçbir Filistinli liderden, işsizliğin yüzde 75'i bulduğu, evlerin yarısının harabe hâlinde olduğu, kanunsuzluğun hüküm sürdüğü ve halkının büyük bir çoğunluğunun komşu köyleri bile ziyaret edemedikleri ya da emniyetli bir biçimde hastanelere, okullara ya da iş yerlerine ulaşamadıkları devasa iki tutuklu kampının baş gardiyanlığı görevini kabul etmeleri beklenemezdi.

Filistin'in trajedisinin kaynağında şu gerçek yatmaktadır: Kimin tarafından ve ne zaman geliştirildiğine bakılmaksızın, bir sonraki barış planı da, barışın İsrail'in 1967 sınırlarına geri çekilmesi ve yanı başında bir Filistin devletinin kurulması ile eş anlamlı olacağı yanılgısına düşecektir. İsrail'de yaşayan yüzlerce Filistinlinin varlığı ve geleceğin Filistin devleti olarak görülen bölgelerde yaşayan önemli sayıdaki Yahudi yerleşimcilerin, daha 1947 yılında Filistin'in yerli nüfusunu ikna etmeyi başaramamış olması bu görüşün olabilirliği üzerinde ciddi şüpheler doğurmaktadır.

Daha da önemlisi, Filistin'deki çatışmanın esas kurbanları olan ve barış sürecinden gerçek anlamda yararlanabilecek grubu oluşturan mültecilere sunulabilecek herhangi bir model bulunmuyordu. Bu kitapta en baştan beri vurgulamak istediğim gibi, Filistin'in tarihi, öncelikle bölgenin yerli halkının öyküsüdür ve yeni gelen nüfus, bu halka daha sonra katılmıştır. Seçkin grubun dışındaki halklar, göçler ve yerleşimlerle ortaya çıkan yeni gerçekliğe kendilerini uydurmanın yollarını aramışlardır. Buna karşın siyasi seçkinler, olayların gelişimi üzerinde kendi yorumlarını kabul ettirmek için çatışmaya girmeyi ve askeri yollardan yararlanmayı tercih etmişlerdir.

Siyasi liderler amaçlarını gerçekleştirebilmekte başarısız oldular ve sivil toplumlar, son derece zayıf ve yetersiz bir biçimde de olsa, en azından yaşamlarından ve güvenliklerinden artakalanları koruyabilmek için uğraş vermişlerdir. Herhangi bir politik barış inisiyatifinin başarılı olabilmesi için, tarihin Filistin'in mülksüzleştirilmesi sürecine ilişkin faslının sona ermesi gerekmektedir. Mülksüzleştirme eyleminin -ilke olarak Filistinli mültecilere geri dönüş hakkının kabul edilmesi yoluyla- resmen tanınması, çatışmanın sona ermesine ulaşan yolun kapılarını açan bir dönüm noktası olacaktır. Mülksüzleştirilen halk ve onları yerlerinden yurtlarından eden devlet arasında kurulabilecek karşılıklı bir diyalog, barış söylemini yeniden canlandırabilir ve gerek halkların, gerekse liderlerin, bu öykünün belirli tarihsel birleşme noktalarında bir olasılık olarak belirdiği biçimde, ortak bir politik yapı arayışının gerekliliğini kabul etmeleri ile sonuçlanabilir.

Bu kitabı, bu topraklar üzerinde savaşan iki taraf arasında, çok kısa ve başarısız da olsa, barış olasılığının görünebildiği o son de-

rece kırılgan dokunun altında yatan volkanik dağların büyük bir şiddetle yeniden patlayışının gölgesinde, modern Filistin'in kültürel ve sosyal yönelimlerinin bir analizi ile bitireceğim. Güç dengesinin açıkça bozulması, umutların karanlığa gömülmesi ve umutsuzluğun yeniden hüküm sürmesi, büyük ölçüde İsrail'in uyguladığı politikanın ürünüdür. Bu politikayı üreten liderler, kendi toplumlarına -akademilere, medyaya ve özellikle de eğitim sistemine- getirdikleri açıklıktan dolayı neredeyse dehşete düşmüş gibi davrandılar. Güvenlik ve milliyetçilik sloganları altında şiddetle bastırdıkları etnik ve sosyal sorunların bir anda patlaması karşısında da dehşete düştüler. Sınırlarda ya da işgal altındaki bölgelerde göreceli bir sakinliğin yaşandığı dönemlerde İsrail'de kimlik politikaları, giderek sesini yükselten toplumsal protesto ile birlikte kendini gösteriyordu. Seçkinler, serbest piyasa ekonomisinin başatlığında, giderek artan güvensizliğin ve Filistinlilerle zaman zaman çatışmaların yaşandığı bir ortamdan oldukça hoşnut görünüyorlardı. Aşağıda, İsrail'de Filistinlilerle olan ilişkilerde eski ve katı Siyonizm'e geri dönüşün belirtilerinden ve devlet içinde sesini duyuran muhaliflerden söz edeceğim. Ancak bundan önce okurların dikkatini kısa bir süre için, Filistin toplumunda ortaya çıkan farklı türde bir gerici akıma çekmek istiyorum. Uzlaşma ve çözüm arayışlarına ağırlık veren Arafat dönemi yerini, parçalanmışlık, yön kaybı ve 1950'li yılları andıran ancak umut ve coşkudan yoksun bir militanlığın başatlık kazandığı yeni bir döneme bıraktı.

UMARSIZCA ŞEHİTLİĞE YÖNELENLER

Oslo yapısının dökülmeye başladığı sırada, her iki taraftaki siyasi ve ruhani, dini liderlere kamuoyunun gündeminde yeniden yer alabilmek üzere bu durumdan faydalanabilme fırsatı sağlanmıştı. İşgal altındaki bölgelerde dini liderlerin prestijleri, 1987 intifadasının ardından önemli ölçüde artmıştı ve 1996 seçimlerinde oldukça başarılı bir performans göstermişlerdi.

Yahudi tarafında ise aşırı Ortodoks Shas Partisi, 1999 seçimlerinde Knesset'deki 120 koltuğun 17'sini kazanmıştı. Parti'nin bu denli yüksek oy potansiyeline sahip olması, ülkede yıllardır uygulanan etnik ayrımcılığın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştı. Parti lider-

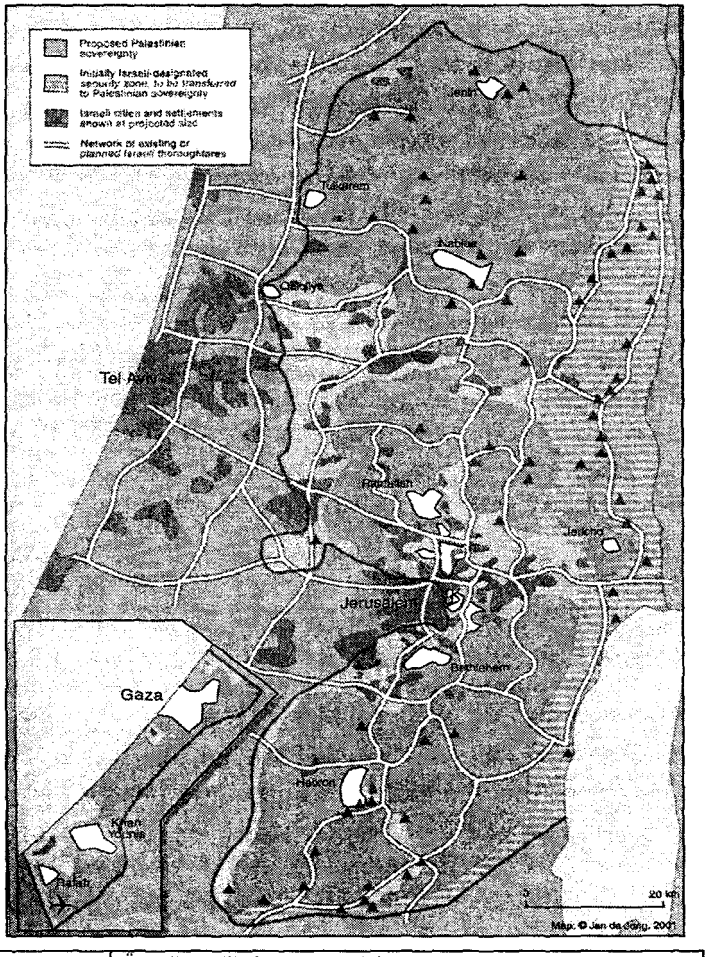
leri, geçmişi 1959'da Wadi Salib'e kadar inen adaletsizliğe son verebileceklerini öne sürüyorlardı ve daha laik konumdaki Mizrahi Yahudilerinin, partinin kökten dinci konumundan uzaklaşmalarını önlemek üzere, siyasi oportünizme başvurmakta tereddüt etmediler.

Ancak parti üyeleri, Knesset'e ve hükümete girdikten sonra, verdikleri oylarla iktidara gelmelerini sağlayan sahipsiz kalmış pilot kentlerde ve büyük kentlerin iyice yoksullaşmış kenar mahallelerinde yaşayan seçmenlerini ihmal etmeye başladılar. İsrail yasama meclisi, yoksullara sağlanan teşvikleri ve yardımları giderek kesmeye ve bunun yerine ülkenin kaynaklarını zaten refah düzeyleri oldukça yüksek olan varlıklı kesimlerin çıkarlarına tahsis etmeye başladı.

Öte yandan, İsrail'de yaşayan diğer bir yoksun grup olan Filistinlileri temsil eden İslami hareket, kendi adına fazla başarılı bir performans sergilememekle birlikte, temsil ettiği zümre açısından daha yararlı olmayı başardı. İslami harekette yer alan politikacılar, yolsuzluklara ve çıkar ilişkilerine daha az karışmış olmakla birlikte, 1993 yılından başlayarak, İslami hareket içinde ortaya çıkan görüş ayrılıklarından dolayı ciddi sorunlar yaşıyordu ve bu görüş ayrılıkları hareketin, Wadi Ara bölgesinin kuzeyi ve güneyi olarak ikiye bölünmesi ile sonuçlanmıştı. Parti'nin güney kanadı daha pragmatik bir görüş benimsemişti ve İsrail'in sunduğu politik oyunu kurallarına göre oynamaya hazırdı. Bu kanat, aynı zamanda Filistin Otoritesinin ve başkanı olan Yasser Arafat'ın meşruiyetini kabul ediyordu. Kuzey kanadı ise daha militandı ve Oslo anlaşmalarını reddediyordu. Hamas gibi her iki kanat da, bir bütün olarak Filistin ülkesini kutsal bir emanet, bir *vakıf* olarak görüyor ve bu nedenle de bölgenin yasal sahiplerinin Filistin'in Müslüman halkı olduğunu savunuyordu. Ancak seçimler konusunda ortak bir strateji üzerinde iki kanat arasında bir mutabakat sağlanamıyordu. Bu durum, 1996'da iki kanat arasındaki ilişkilerin tamamen kopmasıyla sonuçlandı. Ancak 1999 yılında güney kanat, daha laik ve ulusal gruplara katılarak ortak bir liste hazırladı ve (Komünist Parti'nin de dahil olduğu) cephenin yerini alarak İsrail'deki en büyük Filistin partisi konumuna geldi.

Tüm görüş ayrılıklarına rağmen her iki taraf da, 1967 sınırlarının iki yakasında yaşayan Filistinlilerin birleşebilmeleri için ciddi çabalar harcadılar. Bu kimlik birliği, Kudüs'ün kutsallığı konusunda verilen ortak mücadelede ortaya çıktı. Gerek işgal altındaki bölgelerde, gerekse İsrail'de *Intifadat al-Aqsa* olarak da anılan ve Ekim 2000'de patlak veren ikinci intifadayı ateşleyen kıvılcım, Harem-el-Şerif'in savunmasına yönelik bu güdülenme idi. Bu kitabın yazıldığı tarihte, Filistin'in politik İslam kanadındaki tüm fraksiyonlar, ikinci intifadanın ardından Filistin Otoritesi bünyesinde birleşmiş durumdadırlar ve Filistin Otoritesi'ne sağlanan bu destek, bir "barış" sürecinin yeniden canlandırılması durumunda azalabilecektir. Siyasi İslamcılar da Yahudi fundamentalistler gibi, gerek bireysel, gerekse kolektif politikalar için bir araç işlevini görmektedir ve başarısı iki etkene bağlıdır. Birincisi, ulusal seçkinlerin her ne şekilde olursa olsun egemenliklerini sürdürebilmeleri; ikincisi ise Yahudi ya da Müslüman, bu grupların kendi cemaatlerinin daha laik kesimleriyle birlikte var olmaya yönelik makul düzeyde ilişkiler geliştirebilmeleridir.

Oslo süreci, İslami blokun, İsrail'deki İslami hareketin karşı karşıya bulunduğu aynı ikilem ile yüzleşmesine neden olmuştur. Tüm dogmatik siyasi merciler gibi İslami blokun da, bir şekilde uzlaşmayı engelleyen bir söylem içinde yapılandırılan belirli konumlara bağlı kalması gerekiyordu. Benimsediği bu konumlar nedeniyle seçimleri boykot etmesi gerektiğine inandığından, barış sürecinin önemli bir bölümünü oluşturan 1996 seçimlerine katılmayı reddetti. Oysa seçimler, Batı Şeria'nın ara yollar ve yerleşim bloklarının yardımıyla, ekonomik ve askeri yönden İsrail'in kontrolü altındaki kantonlara bölünmesini öngören Oslo sürecinin kamuoyunda yarattığı düş kırıklığının giderek yoğunlaştığı bir ortamda gerçekleşmişti. Ayrıca tıpkı İsrail gizli servisinin yaptığı gibi bölgede yaşayan halkı yıldıran eylemlerde bulunan Filistinli güvenlik güçlerinin demokratik olmayan tavırlarına karşı da bir hoşnutsuzluk söz konusuydu. Böyle bir ortam, İslami bloka yardımcı olabilirdi. Zira, seçimlere katılmamasına rağmen İslami blokun temsilcileri seçmenlere hangi Filistinli parlamento adaylarının kabul edilebileceği konusunda açıklamalarda bulunuyorlardı. Bununla birlikte son aşamada Arafat'ın aldığı kararlar, İslami blokun desteği ile seçilen kişilerin bile yerel siyaset konusunda herhangi bir söz hakkına sahip olmalarını engelledi.

	Önerilen Filistin Egemenliği
	Başlangıçta İsrail tarafından belirlenen güvenlik bölgesi, daha sonra Filistin egemenliğine aktarılacaktır
	Tahmini boyutlarıyla İsrail kentleri ve yerleşimleri
	Mevcut ya da planlanan İsrail'e ait ara yollar

Harita 6:
Camp David Uyarınca Sağlanan Koruma, Temmuz 20000

Barış sürecinde herhangi bir ilerlemenin kaydedildiği (1996) ya da Filistin Otoritesi'nin İsrail'e karşı askeri inisiyatifi üstlendiği

(2000) dönemlerde, İslami para-militer kanadın intihar bombaları eylemlerine giriştiği gözlemlenmektedir. Bu olgu, uluslararası akademik çevrelerin de yakın ilgisini çekmiştir. Ortak görüşe göre, bu olayların temelinde İslami inançlar yatmaktaydı ve bu nedenle de akademisyenlerden İslamiyet'in erken dönemlerine ait el yazmalarını ve kutsal metinleri incelemeleri istenmişti. Böyle bir önerinin Ortadoğu uygarlıkları üzerinde araştırmalar yapan öğrenciler için yararlı olmasına karşın, uygulamada Oslo Anlaşması'nın hemen öncesinde Filistin'deki İslamcılar tarafından uygulanan terör eylemlerinin özünü kavrayabilmemizde bizlere fazla bir yarar sağlamamaktadır. İslam şeriatı temelde intihar eylemlerini kınamaktadır ve Filistin'deki tüm İslami görüşü savunanların ait oldukları Sünni İslam, cihattan ziyade hoşgörüyü ve barışı teşvik etmektedir. Ayrıca, eylemlerinin gerekçelerini dinsel öğretiler üzerinde temellendiren taraf, İsrail ve Siyonizm'e karşı mücadele eden siyasi güçler değil, bizzat İsrail ve Siyonizm'dir. Son olarak, fanatik liderler ya da baskı altındaki liderler tarafından yapılan ateşli konuşmalarda zaman zaman anti-semitik bir söylem yer alsa bile, Hıristiyanlık gibi Musevilik de, en aşırı İslamcılar tarafından bile meşru bir din olarak kabul edilmektedir. Bu retorik, ilk olarak erken Ortaçağ döneminde Hıristiyanlık, İslam ve Musevilik arasında sürdürülen polemiklerde kullanılan bir dizi imgelere dayanmasına karşın günümüzde çoğunlukla din bilimciler tarafından değil, politikacılar tarafından kullanılmaktadır. Bundan dolayıdır ki, intihar eylemleri için yasal ya da metinsel bağlamda dini herhangi bir destek söz konusu olamaz. Batı medyası, bu tür eylemleri sınıflandırmaya yönelik umutsuz çabaları içinde intihar olgusuna mistik ya da metafizik bir yorum getirmeye çalışmıştır ancak bu yorumu destekleyebilecek kanıtlar yok denecek kadar azdır.

İntihar eylemleri biçimindeki terörizm, özünde Filistin'de siyasi İslam'ın ortaya çıkması ve gelişmesi ile bağlantılıdır. Bu olgu, Mısır'daki Müslüman Kardeşler örgütünün Filistin'de bir şube açması ile başlamıştır. Müslüman Kardeşler, 1948 ile 1967 yılları arasında, FKÖ'nün yükselişine kadar geçen dönemde, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde Filistin'in siyasetinde söz sahibi olmuştu. İşgalin yol açtığı güçlüklerin, dinsel duyarlığın yeniden canlanmasına yol açmasının ardından, yükselen bir siyasi güç olarak ortaya

çıktı ve 1979 İran Devrimi, ulus adına değil, din adına uygulanan siyasetin kitleler tarafından benimsenmesini sağladı. Camiler, toplumun daha düşük sosyo-ekonomik kesimlerinden gelen kişiler, işsizler, mülteciler, öğretmenler ve öğrenciler, köylüler ve kentliler için birer çekim merkezi haline geldi. Camiler kanalıyla kitlelere ekonomik yardım, sosyal ilişkiler ve dinsel vaazlar sağlandı. Ulusal liderliğin işgalin yükünün hafifletilmesi konusundaki başarısızlığı arttıkça, camilerin işgalin ağırlığı altında en fazla ezilen gruplar için bir sığınak olarak üstlendiği işlevin önemi de o ölçüde arttı.

Müslüman Kardeşler'in siyasi anlamı, tüm camilerin tek bir ağ oluşturacak biçimde bütünleşmelerini ve FKÖ'ye karşı hareketin statükosunun güçlenerek meşrulaştırılmasını sağlayacak derecede güçlü idi. Dinsel bir canlanmanın Filistinliler açısından ne denli önem taşıdığı, intifadanın ilk gününde ortaya çıktı. Aynı gün içinde hareketin liderleri, İslami direniş hareketi Hamas'ı kurdular. Yeni örgüt, ilk iş olarak, ana hedefi işgal altındaki bölgelere yönelik yeni bir savaş stratejisi hazırlamak ve böylece FKÖ'yü gafil avlayarak gözden düşürmek olarak belirlenen bir askeri kanat oluşturdu.

Daha 1967 savaşını izleyen dönemde Müslüman Kardeşler'in yeni bir alt grubu oluşmuştu. Bu grup, Filistin'deki diğer hareketler tarafından benimsenen görüşlere yakın ilkeler benimsemekle birlikte, aşırı taktiklerden yararlanarak, kendini diğer gruplardan ayırmayı amaçlıyordu. Grup, daha sonra İslami Cihat adını alarak örgütlü bir hareket haline geldi. İşgale karşı verdiği mücadelede daha ihtiyatlı davranmayı yeğleyen Müslüman Kardeşler'e kıyasla daha aşırı yöntemlere baş vuran grup, başlangıçta bu özelliği ile kendini gösteriyordu. Ancak Müslüman Kardeşler'in uzantısı olarak daha sonra kurulan Hamas'a karşı rekabette hayli zorlandı.

İntihar bombacılarının eylemlerinin bu bağlamda değerlendirilmesi gerekir. Belirli bir politik İslamcı grubun işgale karşı verdiği savaşımda özgünlüğünün ve davaya bağlılığının ön plana çıkartılması, kısmen taktik bir seçimdir. Lübnan'da Hizbullah, bugüne değin uygulanan en cesur yöntemi benimsemiştir: Birer canlı bomba olarak kendilerini yok etmeye hazır genç militanlar... Bu tür eylemcileri birer şehit olarak kabul eden ilk hareket İslami Ci-

hat idi ve onu Hamas izledi. Ekim 2000'de gerçekleşen ikinci intifadada bombalı eylemler, işgale güç kullanarak karşı koyan gruplar tarafından tercih edilen bir eylem türü idi. İsrail ordusu, F-165, Merkava tankları ve Apache helikopterleri kullanıyordu. Filistinliler ise İsrail'in saldırılarına, El-Fetih'in laik uzantısı El-Aksa Şehitleri (Shuhada al-Aqsa) ve Marksist PFLP desteği altında, intihar bombacıları ile karşılık veriyorlardı. Entelektüeller ve politikacılar, bu tür eylemlerin İsrail'de sivillerin yaşadıkları bölgelerde gerçekleştirilmesinin kabul edilebilir bir eylem olmadığını düşünmelerine rağmen, orduya ve yerleşimcilere yönelik eylemlere göz yumma eğilimi içindeydiler. Gençler ise şehitleri birer kahraman olarak yüceltiyorlardı ve çoğu, onların izinden gitmeyi arzu ediyordu.

Başlangıçta, Hamas'ın askeri kanadı olan Izz-al-Din al-Qassam tugayları, potansiyel intihar bombacıları bulmakta zorluk çekiyorlardı. Ancak askeri işgal, yoksulluk ve yoksunluğun hüküm sürdüğü acımasız bir dünyanın tuzağına düşen gençleri bu konuda yönlendirmek hiç de zor değildi. Gençlerin bu tür eylemlere katılma konusunda istekli davranmaları, belirli bir politik kültürün meyvesi olmaktan çok, karizmatik liderlik ve belirli varoluşsal nedenlerin başarılı bir bileşiminin sonucuydu. (Harekete katılan tüm gençlerin nihai aşamada birer intihar bombacısı olmayı kabul etmediklerini biliyoruz. Bu nedenle, bu tür eylemlerin altında mutlaka psikolojik bir unsurun da yer alması gerekiyor). Ancak 2000'li yıllara gelindiğinde koşullar tümüyle değişti. Yüzde 50'lere varan işsizlik, İsrail'in Batı Şeria'daki şehirlere uyguladığı ardı arkası kesilmeyen ablukalar, Gazze Şeridi'nin bir uçtan diğerine elektrikli tel örgülerle çevrelenmesi ve görünürde siyasi bir çözüm olasılığının bulunmaması –tüm bu gerçekler bir araya geldiğinde, dini vaazlara ya da "öğretmenlere" herhangi bir ihtiyaç kalmamıştı. Artık gerek duyulan tek şey, patlayıcı ve el bombası tedarikinin kesintisiz bir biçimde sürmesiydi.

POST-SİYONİZMİN ÖLÜMÜ

İşgal altındaki bölgelerdeki ayaklanma konusunda, özellikle de İsrail'de post-Siyonizm'in başarısı üzerine öylesine çok spekülasyonda bulunuldu ki, post-Siyonist on yılın -en azından ilk bakıştasanki hiçbir önemi olmamış gibi görünmeye başladı. Oysa beş yıl

sonra geriye baktığımızda, post-Siyonist girişimin, yakın gelecekte olmasa bile, göreceli olarak daha ileri bir zaman diliminde çiçeklenebilecek umut ve düşünce biçimlerinin tohumlarını serpmiş olduğunun ayrımına varabiliyoruz. İkinci intifada patlak verdiğinde, taraftarlarından bazıları açısından post-Siyonizm'in salt entelektüel bir moda ya da arzu edilebilen bir Siyonist taktik olarak algılandığı açık bir biçimde belliydi: Kavram entelektüel bir snobizm içeriyordu ve daha barışçı bir İsrail imgesinin dünyaya tanıtılmasında yararlı bir araç işlevini görüyordu. Bununla birlikte, İsrail devletinin üzerinde oluşturulduğu ideolojik altyapının değiştirilmesi gerektiğine ciddi bir biçimde inanan bir grup insan da bulunuyordu. Bu insanlar, temel Siyonist ideolojinin İsrail ve Filistin arasında barışın sağlanmasında ve ilişkilerin normalleştirilmesinde önemli bir engel oluşturduğuna inanıyorlardı.

Ekim 2000'i izleyen birkaç hafta içinde İsrail'deki kamusal söylem, kesinlikle kamuoyunda oluşan fikir birliği tarafından belirleniyordu. Görüş birliğine dayalı bu yeni söylem, daha önce Bölüm 8'de sözünü ettiğimiz kültürel üretimin belirli alanlarında faaliyet gösterenler de dahil olmak üzere, ülkede yaşayan herkesi kapsıyordu. İlgili bölümde *post-Siyonistler* olarak sözünü ettiğim kişiler, adeta günah çıkarıyormuşçasına Siyonizm'e bağlılıklarını beyan ediyorlar, Filistinlilere kesinlikle güvenmediklerini öne sürüyorlar ve İsrail'de yaşayan Filistinli azınlığa karşı duydukları düşmanca duyguları dile getiriyorlardı.[4]

Kamusal söylemde bir rahatlama göze çarpıyordu. On yıl süren çözülme ve bölünme sona ermişti ve bunun yerini, işgal altındaki bölgelerdeki yerleşimci hareketinin yeniden benimsenmesi de dahil olmak üzere, ulus çapında birlik ve dayanışma duygusu yer almıştı. Kamuoyunu ele geçiren bu yeni eğilimi gösterebilmek için dört örnek yeterli olacaktır ve bu örneklerin tümü de, bir zamanlar post-Siyonizm'in en güçlü kalesi sayılan akademiye aittir.

Birinci örnek, Hayfa Üniversitesi'nde yaşanan bir olayla ilgilidir ve 1948 yılında işlenen bir katliamı ortaya çıkartan bir yüksek lisans öğrencisine yönelik tavrından açıkça anlaşıldığı gibi, İsrail'de

---

[4] Hayfa Üniversitesi'nde bu konuda düzenlenen konferanslar, 11 Mayıs 2001 tarihli *Kol Bo* adlı yerel gazetede yayınlandı.

akademinin hoşgörüsüzlüğünü gözler önüne sermektedir. Bu olayı farklı bir bağlamda ele almıştım[5] ancak İsrail akademisinde çoğulculuğun ve ifade özgürlüğünün sona erişine bir örnek olarak, söz konusu olaya burada bir kez daha değineceğim. Yüksek lisans tezi, Teddy Katz tarafından 1998 yılında yazılmıştı ve ancak 2000 yılında yayınlanabildi. Katz tezinde, 22 – 23 Mayıs gecesinde ve sabahın erken saatlerinde Tantura köyünde işlenen ve yaklaşık 250 Filistinlinin ölümüyle sonuçlanan bir katliamı gün ışığına çıkarttı. Katz tezinde, katliamı gördükleri ya da duydukları konusunda şahitlik eden Yahudiler ve Filistinlilerle yaptığı mülakatlardan elde ettiği sözlü kaynaklardan yararlanmıştı. Söz konusu akademik çalışma daha sonra mahkemeye verildi ve bu katliamı işleyen İsrail birliğinin hâlihazırda emekliye ayrılmış subayları tarafından Katz aleyhine dava açıldı. Katz başlangıçta bulgularını geri aldı ve çalışmanın bir hayal ürünü olduğunu kabul etti. Aradan bir gün geçmemişti ki Katz, çalışmanın hayal mahsulü olduğu yolundaki beyanını geri aldı.

Olay, İsrail'de gerek akademik, gerekse hukuki çevrelerde ciddi tartışmalara neden oldu ve bu kitabın yazıldığı tarihte bu tartışmalar henüz bir sonuca bağlanamamıştı. Hayfa Üniversitesi, tezin hatalı olduğu iddiasında bulunuyordu ancak katliamın gerçekten bir hayal mahsulü olup olmadığı konusunda kesin bir yargıya varamamıştı. Gerek bu tezi, gerekse konuyla ilgili tüm materyali ayrıntılı bir biçimde inceleyen bu kitabın yazarı ve diğer uzmanlar, tezin kusursuz bir akademik çalışma olduğu ve Tantura'da Yahudilerin 200'ün üzerinde Filistinliyi katlettiklerinin tartışmasız bir biçimde gerçekten cereyan etmiş olduğu sonucuna vardılar.

İkinci örneğimiz, politik yelpazenin tam merkezinde yer alan bir akademik kurum olan ve büyük bir bölümü kendilerini İşçi Partisi ile özdeşleştiren yaşlı İsrailli akademisyenler için bir tür "emekliler evi" işlevini gören çok disiplinli Herzeliya Üniversitesi tarafından yayınlanan bir raporda yer almaktadır. İsrail'de yeni kurulan birlik hükümeti tarafından yapılan talep üzerine düzenlenen bu rapor, önümüzdeki birkaç yıllık döneme ilişkin ulusal gündemi sunmaktadır. Raporda, İsrail'de yaşayan Filistinlilerin ülke nüfu-

5 Pappe, 2001.

sundaki toplam paylarının iki kat artması (diğer bir deyişle, toplam oranın yüzde yirmiden yüzde kırka yükselmesi) durumunda, Filistinlilerin ülke dışına sürülmelerine ve eğitim sisteminde milliyetçi endoktrinasyonun yeniden müfredat programına alınmasına yönelik öneriler yer almaktadır ve bu ikinci öneri, yeni Eğitim Bakanı Limor Livnat tarafından son derece olumlu karşılanmıştır.[6]

Üçüncü örnek, post-Siyonist görüşlerden etkilendikleri konusunda en ufak bir şüpheye yer veren ders kitaplarının eğitim sisteminden çıkartılmasına ilişkin karardır. Dördüncü örnek ise, Knesset koalisyonunun önde gelen üyeleri tarafından alınmış bulunan post-Siyonist öğretim görevlilerinin üniversiteden atılmalarına ilişkin karardır.[7]

Bu yeni eğilimin sürüp sürmeyeceği ya da ülkenin yaşamına ağırlığını koyup koymayacağı konusunda herhangi bir tahminde bulunabilmek için henüz vakit çok erken. Beni korkutan, bu olasılığın gerçekleşmesi ve post-Siyonizm'in belki bir gün, uzak bir gelecekte İsrail ve Filistin'de yeni bir gerçekliğin bir bölümünü oluşturabilecek salt bir anektod olarak görülmesi. Siyonist solun politik ve kültürel gücünün giderek azalması, ne yazık ki, Yahudi devletinin tarihinde solun yükseliş döneminin, yerini -ne kadar süreceğini hiç kimsenin bilmediği- karanlık bir döneme bırakmasına ve Siyonizm'in daha köktenci, ödün vermeyen bir versiyonu olan neo-Siyonizm'in post-Siyonizm'in yerine iktidara gelmesine işaret ediyor.

---

6 Bu rapor özet halinde 27 Mart 2001 tarihli *Haaretz* gazetesinde yayınlanmıştır.

7 *Yediot Achronot,* 21 Mayıs 2001.

SONSÖZ
Post-Arafat Dönemi ve Yeni Sharon Çağı

İsrail ordusuna ait sarı buldozerlerin kolektif cezalandırma yöntemi olarak evlerin yıkımına girmesi, işgal yıllarında Ramallah'da sık rastlanan bir görünümdü. Nisan 2000'de D9 Caterpillar buldozer kente giren buldozer de çevrede yaşayan insanların kaygı ve merak dolu bakışlarını topladı. Buldozer, geçmişte Ramallah ve Batı Şeria'nın İsrailli askeri valisinin karargâhı olarak kullanılan, Oslo döneminden bu yana da Arafat'ın Batı Şeria'daki konutu olarak tahsis edilen Muqata adlı komplekse doğru ilerliyordu. Arafat'ın Gazze Şeridi'nde buna benzer bir konutu daha bulunuyordu. Ancak, ikinci intifadanın ardından, İsrail'in uyguladığı misilleme politikası gereğince, Arafat'ın Gazze Şeridi'ndeki ikametgâhına erişimi yasaklanmıştı. İsrail'in misilleme politikası, 2002 yılının Hamursuz (Passover) Bayramı'nın arifesinde Netanaya'daki Park Otel'e yapılan ve kırk kişinin ölümüyle sonuçlanan bombalı saldırıyla doruk noktasına ulaşan intihar saldırılarının artması üzerine daha da yoğunlaşmıştı. Son saldırı ise Savunma Kalkanı Harekâtı'nın uygulanması ile sonuçlandı. Bu harekât, Batı Şeria'daki tüm kentlerin ve köylerin güç kullanılarak yeniden işgalini kapsıyordu ve bölgede yaşayan halk, bu işgal harekâtına karşı tüm gücüyle direndi. Özellikle Jenin mülteci kampında yaşayanlar, büyük bir cesaretle kendilerini savundular ve İsrail ordusunun kampı defalarca bombalaması sonucu kampın ortasında oluşan derin bir yarık, kampı ikiye böldü. Bu yarık, bir zamanlar kampın ana caddesinin ve onu çevreleyen dar sokaklarda evlerin bulunduğu alanda boylu boylunca uzanıyordu ve içi, yıkılan binaların enkazlarından artakalan molozlarla dolmuştu. Filistinliler, harekât sırasında kampta bir katliamın gerçekleştiğini öne sürdüler. Ancak BM Soruşturma Komisyonu, İsraillilerin gerçekleştirdikleri gaddarca eylemleri belirtmekle birlikte, harekâtı bir katliam olarak nitelendirmekten kaçındı ve Jenin'de olup bitenler hakkında gerçeği söylemek yerine, İsrail yanlısı bir söylemin benimsendiği, tuhaf bir üslupla kaleme alınan bir rapor hazırladı. Raporda benimsenen üslup nasıl olursa olsun, şurası bir gerçekti ki, harekât sırasında vatandaşlar toplu halde kurşuna dizilmişlerdi. Ayrıca çok sayıda kişi rast gele açılan ateş sonucu yaşamını yitirmişti ve birçok bina yerle bir edilmişti.

Ramallah'da, D9 Muqata'ya ulaştı ve silahlarla donatılmış bir ekskavatör (birkaç dakika içinde bir binanın temellerine ulaşıp onu yerle bir eden özel bir matkap tertibatı bulunan devasa bir buldozer) Arafat'ın konutunu yıktı. Filistinli lider, binanın ayakta kalmayı başaran küçük bir bölümüne sığındı ve iki yıl kuşatma altında yaşadı. Kısa bir süre içinde sağlığı bozuldu ve her ne kadar son iki yıl boyunca büyük bir yoksulluğun ve yüksek işsizlik oranının yaşandığı Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ndeki koşullar kadar kötü koşullara kıyasla göreceli olarak daha iyi bir konumda olsa da, oldukça güç koşullar altında yaşadı. Yemekleri ancak çevreyi abluka altına almış bulunan ve az ilerde konuşlanan İsrail askerleri tarafından denetlendikten sonra kendisine veriliyordu ve Filistinli kaynaklar, bu dönemde Arafat'ın yavaş yavaş zehirlendiğinden şüphe ediyorlardı. Ekim 2004'te rahatsızlanarak Fransa'da bir hastaneye kaldırıldı ve Kasım ayının başlarında, Fransız doktorların belirttiğine göre esrarengiz bir hastalık sonucu yaşamını yitirdi. Yetmiş beş yaşında ölen Arafat, 12 Kasım 2004'te toprağa verildi.

Arafat'ın ölümünün ardından liderliğe Abu Mazin adıyla da anılan Mahmut Abbas getirildi ve yukarıda da belirttiğimiz gibi, özünde 2000 yılında gerçekleşen Camp David zirvesinde sunulan önerilerinin daha da zayıflatılmış bir versiyonunun Filistinlilere kabul ettirilmesine yönelik bir girişim olan "Yol Haritası" projesi çerçevesinde, barış sürecini yeniden canlandırmak üzere girişimlerde bulundu. Barış girişimlerinde yaşanan açmazlar, Filistinliler ve İsrailli Yahudiler arasında birbirinden son derece farklı iki ayrı sürecin ortaya çıkması ile sonuçlandı.

Filistin toplumu, dış dünyanın barış söylemi ile fiilen süren işgalin gerçeklikleri arasında geçmişte yaşamadığı düzeyde bir kopukluğa maruz kaldı. Bu kopukluktan en büyük zararı gören grup, uluslararası çevrelerin kınamalarına ve La Hey Uluslararası Adalet Divanı'nın uluslararası yasalara aykırı olduğu gerekçesiyle yoğun eleştirilerine rağmen, İsrailliler tarafından 2005'de inşasının büyük bir bölümü tamamlanan güvenlik duvarı boyunca yaşayan Filistinlilerdi.

İsrail güvenlik duvarının inşası, 16 Haziran 2002'de başladı. İnşaat tamamlandığında toplam uzunluğunun 750 kilometreyi ve duvarın yüksekliğinin birçok noktada 8 metreyi bulması planlanıyor.

Duvar bütünüyle tampon bölge sayılıyor ve siperler, dikenli teller ve elektrik akımı verilen çitlerle çevreleniyor. Duvar boyunca çok sayıda gözetleme kulesi, elektronik duyargalar, termal görüntüleme sistemleri, video kameraları, insansız uydu görüntüleme cihazları, atış kuleleri bulunuyor.

Duvarın inşası sırasında, 200.000'in üzerinde Filistinlinin, evlerine el konuldu ya da tarlalarına ya da zeytinliklerine erişimleri engellendi. Benzer bir biçimde, iş adamlarının iş yerlerine, okul çocuklarının ya da üniversite öğrencilerinin okullarına ya da kampüslerine ulaşımları kısıtlandı. Duvarın inşası tamamlandığında, Batı Şeria'da yaşayan nüfusun yaklaşık yarısına yakın bir bölümünün yaşamları, duvarın varlığından etkilenecek. Şöyle ki, en iyi olasılıkla yaşam standartlarında bir bozulma ortaya çıkacak ve en kötü olasılıkla da bu insanlar işsiz ve evsiz kalacaklar.

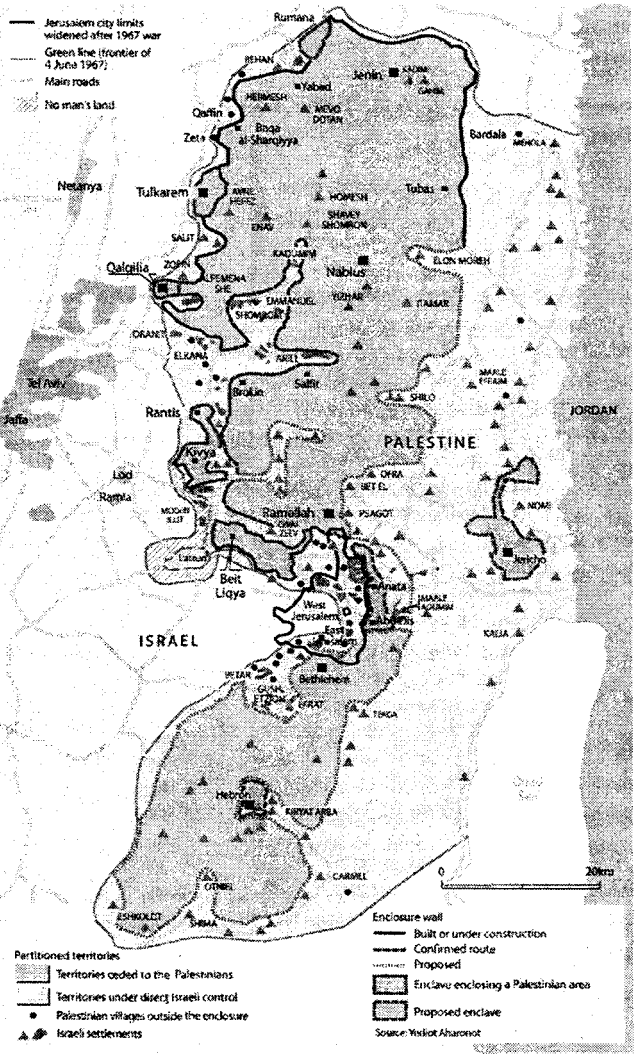
Duvarın, etkisiz bir engel oluşturacağı anlaşıldı. Öte yandan, üst düzey politikacıların ve generallerin yerel medyada zaman zaman yer alan açıklamalarına göre duvarın esas amacı, daha fazla bölgenin İsrail'e ilhakının sağlanması idi. İnsanın aklına ister istemez duvarın inşasının altında yatan diğer bir nedenin de bölgede yaşayan halkı sindirerek duvarı çevreleyen geniş bir parametrede uzanan bölgelerin de boşaltılmasını sağlamak olup olmadığı geliyor.

Gerçekten de, intihar saldırılarının sayılarının azalmasının altında yatan neden, duvarın inşası ya da yolların abluka altına alınması değil, Filistin kentlerindeki İsrail birliklerinin sayılarının giderek artırılmasıydı. İntihar saldırılarının azalması, İsrail ekonomisinin 2004 yılında içinde bulunduğu durgunluk sürecinden kurtulmasına, 2000 yılından beri ülkeyi ziyaret etmeyen turistlerin sayısının giderek artmasına ve ülkede gerçekleştirilen yabancı yatırımların yeniden canlanmasına yol açtı. Bununla birlikte, ekonomide gözlemlenen bu göreceli hareketlilik aslında aldatıcıydı. Ülke nüfusunun yalnızca yüzde 25'i bu canlanmadan pay aldı ve çoğunluğunu Ortodoks Yahudiler, Kuzey Afrikalı Yahudiler ve Filistinlilerin oluşturduğu daha alt sosyo-ekonomik katmanlarda bulunan bireylerin yaşamları üzerinde herhangi bir etkide bulunmadı. Bu gruplar, daha önce de olduğu gibi, İsrail'de "yoksulluk sınırı" olarak tabir edilen, diğer bir deyişle belirli bir gelir düzeyi ve yaşam standardının

altında bulunan kişilerin sosyo-ekonomik düzeylerinde bir iyileşme sağlamadı.

Duvarın inşası ve İsrail'in işgal altındaki bölgelerde 600 noktada uyguladığı abluka, bu bölgelerde yaşayan halkın daha militan gruplara açıkça destek sağlamaları ile sonuçlandı. Bu militan grupların en önemlileri arasında, El-Fetih'e bağlı El-Aksa Şehitleri, Hamas'a bağlı olan ve Bölüm 3'te sözünü ettiğimiz imam Izz al-Din al–Quassam'a bağlı taburlar bulunuyordu. İslami Cihad adlı örgüt de, zaman içinde önemli bir rol üstlendi. Daha militan kanatta yer alan örgütler, öfkelerini iki şekilde gösteriyorlardı. Birincisi, kentleri yeni işgal eden güçler ile sürekli çatışmalara girmekti. Bu eylemlere İsrailli güçler şiddet kullanarak misillemede bulunuyorlardı ve genellikle de, örneğin kadim Khalil (El Halil) kentinde olduğu gibi, bu tür misilleme eylemleri fanatik yerleşimciler tarafından kışkırtılıyordu. Bugün bu kenti ziyaret edenler, İkinci Dünya Savaşı sırasında bombalanan şehirleri anımsatan görünümlerle karşılaşacaklardır. Kentin yerli halkını oluşturan Filistinliler kentten sürülmüşlerdir, evleri imha edilmiştir ve kentin bu bölümünün sokakları ise ıssızdır.

Militan grupların başvurdukları ikinci eylem türü ise Gazze Şeridi'nden, yakınlardaki Gush Kazir adlı Yahudi yerleşim blokuna ve civardaki Yahudi yerleşimlerine atılan ilkel füzelerle gerçekleşmektedir. Militan Hamas grubu bu füzelere "Qassam" adını vermektedir. Burada da İsrail son derece sert misilleme eylemlerinde bulunmuştur ve -tüm bölgeye yayılan karşılıklı imha eylemlerinin yanı sıra -Hamas, İslami Cihat ve El-Fetih örgütünün askeri kanadı ve (Filistin Otoritesi'nin askeri uzantısı olan) Tanzim'in liderlerine yönelik suikast eylemleri de düzenlemiştir. Öldürülen askeri liderler arasında, Hamas hareketinin dinsel lideri ve kurucusu Şeyh Ahmet Yasin de yer almaktadır. Elbette bu suikastlara karşı intihar bombacıları da eylemlerini kesintisiz bir biçimde sürdürmüşlerdir

HARİTA 7:

Filistin'in tam merkezinden bölen duvar. Philippe Rekacewicz tarafından hazırlanan harita, Mayıs 2005, Le Monde diplomatique, Paris: http:mondediplo.com/2003/o7/IMG/pdf/cisjordaine_mono.pdf

ve bu kitabın yazıldığı tarihte intihar bombacılarının eylemleri tüm şiddetiyle sürüyordu.

Gazze Şeridi'nde Yahudi yerleşimlerine yönelik saldırılar, 2001 ve 2003 yıllarında iki kez ezici bir çoğunlukla ulusal seçimleri kazanarak İsrail başbakanlığına getirilen Ariel Sharon'un çıkarlarına oldukça uygun bir dönemde gerçekleşmiştir. Sharon, daha 2001'de yerleşimler konusunda herhangi bir müzakere sürecine girmeyi istemediğini. Bunun yerine, İsrail birliklerinin tek taraflı bir biçimde Gazze Şeridi boyunca yeniden konuşlandırılmalarını ve İsrail'in bu bölgede gelecekteki sınırlarını belirlemesini tercih ettiğini belirtmişti. Sharon'un 2001 seçimlerinde partisi için fon toplamak üzere karışmış olduğu bir yolsuzluğun beklenmedik bir biçimde ortaya çıkartılması, bu muğlak fikirlerin somut planlara dönüştürülmesine ilişkin zamanlamayı belirleyen unsur oldu. Yolsuzluk iddiaları ile yargılanmaktan korkan Sharon, İsrail kamuoyunun dikkatini, 2001 seçimlerinden sonra bir plan olarak gündeme getirdiği ve 2003 seçimlerinin ardından da politik bir program olarak bir önerge halinde sunduğu Gazze Şeridi'nden çekilme ile ilgili yeni planı üzerinde odakladı. Yaklaşık bir buçuk yıl süren hazırlık döneminin ardından 2005 yazında ve istifa ettiği Kasım 2005'e değin süren parti içi çatışmalar sırasında geri çekilme süreci bir oldu bittiye getirildi.

İsrail'in Gazze Şeridi üzerinde şimdi içeriden değil, dışarıdan gerçekleştirdiği bu tek taraflı yeniden düzenlemenin söylemi, İsrailliileri şaşkına çevirdi. Dış dünya ise özellikle de Ortadoğu Dörtlüsü olarak adlandırılan ve çatışmanın çözümü konusunda kendi kendini aracı olarak atayan *ad hoc* ittifakta yer alan egemen güçler -BM, ABD, Rusya ve İngiltere- bu yeni hareketi barışa doğru atılan cesurca bir adım olarak benimsediler –ki, bugün bunun böyle olmadığını anlıyoruz. Öte yandan İsrail hükümeti, Gush Emunim adlı yerleşimciler hareketinden de aldığı destekle, bu gelişmeyi neredeyse bir iç savaşın başlangıcı olarak nitelendiriyordu –ki, böyle olmadığını da bugün biliyoruz. Ciddi herhangi bir güçlükle karşılaşılmadan ve yerel ve uluslararası medyanın olay hakkında yarattıkları aşırı dramatik havaya rağmen, çekilme operasyonu kolayca uygulandı ve bu süreçte Batı Şeria'nın kuzey bölgesinde tecrit edilmiş bir konumda bulunan dört yerleşim de yıkıldı.

Geri çekilme operasyonunun barış girişimleri için yetersiz bir eylem olduğunun anlaşılması üzerine, şiddet olayları yeniden başladı. Bu olaylar öncelikle İsrail'in yerel politik yaşamını etkiledi ve

uyandırdığı yankılar büyük bir olasılıkla Filistin Otoritesi'nin dahili yapısı üzerine de yansıdı. İsrail'de, ülkenin tamamen yıkılması olmasa bile, en azından bir iç savaşın patlak vermesi gibi "Kıyamet" senaryoları üreten yerleşimci hareketin yönelttiği tehditler ve Hahamların, geri çekilme eyleminin ilahi güçler tarafından "engelleneceği" yolundaki sözde kehanetler, elbette geri çekilme operasyonunun İsrail'in siyaseti üzerinde taşıdığı önemi zayıflatıyordu. Birçok açıdan, sol kanatta yer alan Siyonist partilerin görüşleriyle örtüşen Sharon'un, Batı Şeria'nın yarısının ve Büyük Kudüs'ün alıkonması ve teoride Gazze Şeridi'ni ve Batı Şeria'nın kalan bölümünü kapsayan bölgede bir Filistin devletinin kurulmasına yönelik savı, sağ kanatta yer alan partiler de dahil olmak üzere, İsrail'deki Yahudilerin büyük bir bölümü tarafından destekleniyordu. Gelecekte kurulacak olan Filistin devletinin herhangi bir egemenliğe, ekonomik altyapıya ve başkente sahip olmayan, bir tür sömürge devleti niteliğini taşıması, Sharon'un görüşünü daha da cazip kılıyordu. Bu sav, gerek Irak batağına iyice saplanmış bulunan Amerika Birleşik Devletleri tarafından onaylanabilen, gerekse Avrupa ve BM tarafından da zımnen kabul edilebilecek bir formül gibi görünüyordu.

Filistinliler cephesinde ise, Filistin Otoritesi, Sharon yönetiminin kazandığı meşruiyetle aynı oranda kan kaybediyordu. Filistinliler, ilk aşamalarda Sharon'un planını kabul etmeye hazırdılar. Ancak Sharon –El Fetih ve Hamas da dahil olmak üzere tüm Filistinli grupların silahsızlanmalarını öngörüyordu. Yoğun bir baskıya maruz alan Filistin Başkanı Abu Mazin, bir *Tahadi'a* (Uzlaşma) -bir tür ateşkes anlaşması- imzalamaya razı oldu. Hamas ve El Fetih'in bu anlaşmaya razı olmalarına karşın öneri İslami Cihat tarafından reddedildi. Yerleşimlerde hareketliliğin devam etmesi ve İslami Cihat tarafından düzenlenen saldırılara karşı yapılan misilleme eylemleri, Filistinlilerin bu ateşkese uymalarını engelliyordu. Öte yandan İsrail ordusu da, generallerin bazılarının Gazze'den geri çekilme operasyonunun ordunun prestijini sarstığına inandığından, ateşkese uyma konusunda isteksizdi. Öyle görünüyor ki, uzlaşma ve ateşkese yönelik gerçek bir adımın atıldığı her durumda, İsrail güçleri bir Filistinli lideri hedef alarak suikast düzenliyordu. Hamas, Ocak 2006'daki genel seçimlere katılma konusunda istekli davrandığında, Hamas'ın İsrail'deki olası adaylarının büyük bir bölümü tutuklandı.

Hamas açısından, örgütün popülaritesinin giderek yükseldiği ve laik kanadın bir gerileme sürecine girdiği dönemde seçimlere katılmak, oldukça yerinde bir hamle olacaktı. Lakin, bölgedeki güç dengesi değişmedikçe, İsrailliler arzu ettikleri her dönemde, Batı Şeria ve Gazze Şeridi üzerindeki taleplerini kabul ettirmek üzere, müdahalede bulunabileceklerdi ve bu amaç için ellerindeki tüm gücü kullanmaktan çekinmeyeceklerdi.

Bu karmakarışık barış süreci içinde mültecilerin geri dönme haklarından mahrum bırakılmaları, Filistin Otoritesi'nin salt işgal altında yaşayan halka değil, aynı zamanda tüm dünya üzerindeki diaspora cemaatlerine de yabancılaşmasına yol açtı. Mülteci kamplarında ve Filistin'den sürgün edilen bireylerce oluşturulan cemaatlerde, bir pan-Filistin varlığının bir bölümü olarak FKÖ'nün yeniden oluşturulmasına yönelik yeni bir hareketin varlığından sık sık söz ediliyor. Ancak bu konuyla ilgili olarak düzenlenen müzakerelerden ve konferanslardan bugüne değin somut herhangi bir sonuç elde edilemedi.

Sharon çağında İsrail'de yaşayan Filistinliler, daha önce de olduğu gibi, politik oyunlardan dışlanmışlardı ve Ekim 2000'de otuz Arap vatandaşının öldürülmesinin yarattığı travmadan henüz kurtulamamışlardı. Filistin vatandaşlarının İsrail'de maruz kaldıkları ayrımcılık bugün de sürmekte, zaman zaman bireysel başarı öyküleriyle karşı karşıya gelsek de bu öyküler bir bütün olarak İsrail'deki Filistinlilerin durumunu yansıtmaktan çok uzaktadır.

Yine de Filistinlilerin nüfus artış oranı, Yahudi nüfusunun artış oranının üç katına ulaşmıştır ve bu durum, Yahudi devletinin yitirilmesi korkusuyla paniğe kapılan İsrailli akademik çevreler tarafından düzenlenen çeşitli seminerlerde, raporlarda ve planlarda yer alan en ırkçı yorumlarda ifadesini bulmaktadır. İsrail'deki siyasi seçkinler –fazla bir ilgi duymadıkları Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nin bazı bölümlerini dışarıda bırakacak biçimde- İsrail devletinin kesin sınırlarını ne şekilde belirlerlerse belirlesinler, Büyük İsrail Devleti sınırları içinde yaşayan Filistin vatandaşlarının nüfusu her zaman çok yüksek olacaktır. Şurası bir gerçektir ki, İsrail'de yaşayan Filistin vatandaşlarının toplam nüfusa olan oranı, gelecekte bugün olduğundan (yüzde yirmi) daha yüksek olacaktır ve bu nedenle de,

gelecekteki etnik temizlik operasyonları ve/veya ayrımcılık politikalarının hedefi durumuna düşeceklerdir.

Filistinlilerin kolektif sosyal ve kültürel varlıkları ve eğilimleri, ayrı bir kitabın konusunu oluşturabilir ancak ben bu kitabı, Celile ve Wadi Ara'da yaşayan Filistinlilerin ve onların Yahudi komşularının yaşamları üzerine kısa bir bölümle sonuçlandırmak istiyorum -burada Filistin ve İsrail'in birleşik bir ülke oluşturması halinde, ortak yaşama dayalı gelecekte kurulabilecek bir modelin nasıl olabileceği konusunda bir fikir vermeyi amaçlıyorum.

Yirmi birinci yüzyılın ilk yıllarında, Celile'de demografik açıdan Yahudilerle Filistinliler arasında aşağı yukarı bir eşitlik sağlanmış durumdadır. İsrail'de Filistinlilerin odaklandığı diğer bir merkez olan Wadi Ara' bölgesinde ise, İsrailliler azınlık konumdadırlar. Bu kural dışı gerçeklik, birlikte varolma ve paylaşıma dayalı en ilginç ve en kayda değer projeleri üretmiştir. İsrail'de yaşayan Filistinliler, ayrımcılığa dayalı bir rejim altında yaşamalarına rağmen, Batı Şeria'da uygulanan askeri işgal ya da Gazze Şeridi'ndeki tecrit ortamlarında yaşayan Filistinlilerin maruz kaldıkları acılara katlanmıyorlar. İsrail'deki Filistinlilerin yaşam koşulları, birlikte yaşama ve tek bir toplum bünyesinde bütünleşme düşüncesinin gerçekleşebilmesi için daha elverişli bir ortam sunuyor.

Bu amaca yönelik girişimlerin arasında en kayda değer örneklerden biri de Filistinli ve Yahudi kadınlar tarafından geleneksel zeytinyağı üretimi alanındaki olanakların geliştirilmesi amacıyla kurulan Sindyanat al-Galil adlı örgüt. Bu girişim, zeytinyağı üretimi alanında kuşaklardır süregelen geleneksel yöntemleri bir anda yok etmeye çalışan zeytinyağı sektöründeki tröstleşmeye karşı bir meydan okuma ve yoğun ortak çabalar sonucu oluşturulmuş. Girişim ayrıca, Filistinli köylülerin yaşamında ve ekonomilerinde zeytinyağı üretiminin sahip olduğu yaşamsal önemi vurgulamaya çalışan ekolojik bir proje olma özelliğini de taşıyor.

Yad-be-Yad (*El Ele*) Celile'de Arap-Yahudi okulları açan bir sivil toplum kuruluşu. Kuruluş -tıpkı bu kitabın yapmaya çalıştığı gibi- geçmişe ve içinde yaşadığımız döneme ait ortak anlatılar aracılığı ile ya da daha temkinli bir yaklaşım içinde, birden fazla bakış açısına yer vermeye özen gösterecek bir biçimde, anaokulundan lise

çağına kadar olan öğrencilere eğitim vermeyi amaçlıyor. İsrail'in eğitim sisteminde yer alan bariz ayrımcı politikalara karşı çıkarak, Filistinlilere ve Yahudilere alternatif bir eğitim olanağı sunmayı amaçlayan bu programın bugüne değin elde ettiği en önemli başarı, iki dilli eğitim sistemini gerçekleştirebilmiş olması. Benzer bir okul, 2005 yılında Wadi Ara'daki Kafr Qara'da açıldı.

Filistinli ve Yahudi vatandaşlar, 2004 yılında birkaç kez, İsrail hükümetinin ülkenin akciğerleri sayılan bölgeyi bir uçtan diğer uca keserek İsrail'i kuzeyden güneye ikiye ayıran 6 numaralı karayolunun inşasına yönelik planlarını protesto eden ortak gösteriler düzenlediler. Normal koşullarda ulusal görüşlerin kapsamında yer almayan ekolojik, sosyal, feminist ya da diğer türdeki gündemlerin bir an için ön plana çıkmasını sağlayan oluşumlar, Filistin'in, 1948 yılında boşaltılan Filistin köylerine eşit sayıda diğer Filistin köylerinin bulunduğu ender bölgelerinden olan ülkenin kuzey bölgesinde yaşayan sivil toplumların sergiledikleri tipik eylemler arasındadır. Daha sağlıklı bir ekoloji için verilen mücadelenin bedeli hiçbir zaman Nakba ile ilgili ortak anıların ya da sürgünde bulunan ya da işgal altındaki bölgelerde yaşayan Filistinlilerle varolan dayanışmanın yadsınması olmamıştır. Bu tür konular, kolektif bilinçte hep birlikte varolurlar.

Bundan dolayıdır ki, yıkılan köylere topluca yapılan yıllık ziyaretler ya da geri dönüş hakkı konusunda düzenlenen bir konferans gibi olaylar veya kolektif Filistinli kimliğinin korunmasını amaçlayan yüzlerce STK, ülkenin kuzeyi ve Wadi Ara'ya ait gerçeklerin bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölgeler ayrıca, Batı Şeria'daki işgalin sona ermesi olasılığının ufukta görünmediği ya da İsrail'deki Filistinlilere karşı kurumsal bir ayrımcılık politikasının uygulandığı dönemlerde yerel İslami hareketlerin ivme kazandığı mekânlardır. Ancak ulusal ya da dinsel, direniş, umutsuzluk ya da protestolarla birlikte varolmayı başaran -manda dönemindeki süreci anımsatan- iki toplumun yan yana yaşadıkları adacıklar da yok değildir. Yaşamın her veçhesini -ortak ticari girişimler, işçi kooperatifleri, toplu işçi eylemleri, eğitim sistemleri, ekolojik girişimler ve politik eylemler- kapsayan bu adacıklar, insanlar için yalnızca ayrımcılık yanlısı politikaların ve baskıcı rejimlerin sert gerçekliklerine karşı bir sığınak işlevini görmekle kalmıyor, aynı zamanda onlara yüzü geleceğe yönelik bir model de sunuyor.

KAYNAKLAR

Abidi, A. 1965 *Jordan: A Political Study 1948-1957,* London: Asia Publishing House.

Abu Maneh, B. 1979 "The Rise and Fall of the Sanjack of Jerusalem in the Late 19th Century", in G. Ben-Dor (ed.), *The Palestinians and the Middle East Conflict: Studies in their History, Sociology and Politics,* Haifa: University of Haifa.

1990 "Jerusalem in the Tanzimat Period", *Die Welt des Islams* 30.

Abu Shokar, A., K. Abu Jaber, M. Buhbe and M. Smadi 1990 "Income distribution and its Social Impact in the Occupied Territories", in K. Abu Jaber, M. Buhbe and M. Smadi, *Income Distribution in Jordan,* Boulder: Westview Press.

Abu Sita, S. 1999 "The Feasibility of the Right of Return", in Ghada Karmi and Eugene Cortran (eds), *The Palestinian Exodus, 1948-1988,* London: Ithaca Press.

Adler, R. 1988 "The Tenants of Wadi Hawarith: Another View of the Land Question in Paletsine", *International Journal of Middle Eastern Studies* 20.

Amitzur, I. 1996 *The Origin of the Arab-Israeli Arms Race: Arms, Embargo, Military Power and Decisions in the 1948 Palestine War,* New York: New York University Press.

Anderson, B. 1991 *Imagined Communities,* London: Verso.

Anglo-American Committee of Inquiry 1991 *A Survey of Palestine,* Vol. 2, Washington: Reprint by the Institute of Palestine Studies.

Antonious, G. 1938 *The Arab Awakening,* London: Hamish Hamilton.

Archer, R. and J. Fleming 1986 *Lady Ann Blunt: Journals and Correspondence, 1878-1917,* Cheltenham: Alexander Heriot.

Arendt, H. 1994 *Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil,* New York: Penguin.

Arian, A. and M. Shamir 1999 *The Elections of Israel, 1996,* Albany: State University of New York Press.

Aruri, N. (ed.) 1989 *Occupation: Israel over Palestine,* Belmont MA: Association of Arab American University Graduates.

Baer, G. 1979 "Jerusalem's Families of Notables and the Waqf in the East in the 19th Century", in D. Kushner (ed.), *Palestine in the Late Ottoman Period,* Leiden: E. J. Brill.

1980 "The Office and Functions of the Village Mukhtar" in Joel Migdal (ed.), *Palestinian Society and Politics,* Princeton: Princeton University Press.

Barghouti, M. 1990 "Jeep Versus Bare Feet: The Villages in the intifada",

in Jamal R. Nassar and Roger Heacock (eds), *Intifada: Palestine at the Crossroads,* New York: Praeger.

Bar-On, M. 1996 *In Pursuit of Peace: A History of the Israeli Peace Movement,* Washington: United States Institute of Peace Press.

Beinin, J. 1990 *Was the Red Flag Flying There?,* Berkeley: University of California Press.

1998 *The Dispersion of Egyptian Jewry: Culture, Politics, and the Formation of a Modern Diaspora,* Berkeley: University of California Press.

Benvenisti, M. 1986 *1986 Report: Demographic, Economic, Legal, Social and Political Developments in the West Bank,* Boulder: Westview.

2000 *Sacred Landscape: The Buried History of the Holy Land since 1948,* Berkeley: University of California Press.

Bernstein, D. S. 2000 *Constructing Boundaries: Jewish and Arab Workers in Mandatory Palestine—A Case Study of Haifa,* New York: State University of New York Press.

Bhabha, H. K. (ed.) 1970 *The Nation and Narration,* London and New York: Routledge.

Bialer, U. 1990 *Between East and West: Israel's Foreign Policy Orientation, 1948—1956,*New York: Cambridge University Press.

Biger, G. 1994 *An Empire in the Holy Land: Historical Geography of the British Administration in Palestine, 1917-1929,* Jerusalem: Yehuda Magnes Press.

Blyth, E. 1927 *When We Lived in Jerusalem,* London: J. Murray.

Bowman, H. 1947 *A Middle East Window,* London: Longman, Green and Co.

Brand, L. A. 1988 *Palestinians in the Arab World,* New York: Columbia University Press.

Al-Budairi, M. 1979 *The Palestine Communist Party: Arab and Jew in the Struggle for Internationalism,* London: Ithaca Press.

Cannan, T. 1920 *Mohammedan Saints and Sanctuaries in Palestine,* London: Luzac and Co.

Carmi, S. and H. Rosenfeld 1989 "The Emergence of Nationalistic Militarism in Israel", *International Journal of Politics, Culture and Society* 3.1:5-49.

Cobban, H. 1984 *The Palestinian Liberation Organization: People, Power and Politics,* Cambridge: Cambridge University Press.

Cragg, K. 1992 *The Arab Christian: A History in the Middle East,* London: Mowbray.

Danziger, R. 1979 "Algeria and the Palestinian Organizations" in G. Ben-Dor (ed.), *The Palestinians and the Middle East Conflict: Studies in*

their History, Sociology and Politics, Haifa: University of Haifa.

Department of Education, Government of Palestine, *Note on Education in Palestine, 1920—1929* (microfilm, Haifa University Library)

Deringil, S. 1999 *Ottoman Almanacs of the Arab Provinces, 1888—1892,* Buckinghamshire: Archives Editions.

Doumani, B. 1995 *Rediscovering Palestine: Merchants and Peasants in Jabal Nablus, 1700—1900,* Berkeley and London: University of California Press.

Doumani, B. 1999 "Rediscovering Ottoman Palestine: Writing Palestinians into History", in Ilan Pappe (ed.), *The Israel-Palestine Question,* London and New York: Routledge.

Douwes, D. 1999 The *Ottomans in Syria, A History of Justice and Oppression,* London and New York: I. B. Tauris.

Erlich, A. 1987 "Israel: Conflict, War and Social Change", in C. Creighton and M. Shaw (eds), *The Sociology of War and Peace,* London: Routledge, pp. 121-143.

Farsoun, S. and C. E. Zacharia 1997 *Palestine and the Palestinians,* Boulder: Westview Press.

Firestone, Y. 1975 "Crop Sharing Economics in Mandatory Paletsine", *Middle Eastern Studies* (January) and 11:2 (April)

1990 "The Land Equalizing Musha' Village: A Reassessment", in Gad G. Gilbar (ed.), *Ottoman Palestine, 1800-1914: Studies in Economic and Social History,* Leiden: E. J. Brill.

Firo, K. 1999 *The Druzes in the Jewish State,* Leiden: E. J. Brill.

Flapan, S. 1987 *The Birth of Israel: Myths and Realities,* London: Croom Helm.

Foucault, M. 1972 *Power / Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972-77,* edited by Colin Gordon, New York: Pantheon Books.

French, L. 1931 *Reports on Agricultural Development and Land Settlement in Palestine,* Jerusalem, December 1931.

Gat, M. 1987 *The Jewish Exodus from Iraq, 1948-1951,* London and New York: Frank Cass.

Gednizier, I. L. 1997 *Notes from the Minefield: US Intervention in Lebanon and the Middle East,* New York: Columbia University Press.

Geertz, C. 1986 *Islam Observed: Religious Development in Morocco and Indonesia,* Chicago: Chicago University Press.

Gerber, H. 1998 "Palestine and Other Territorial Concepts in the 17th Century", *International Journal of Middle East Studies,* 30:4 (November).

Gilbar, G. G. 1997 *Population Dilemmas in the Middle East: Essays in Political Demography and Economy,* London and New York: Frank Cass.

Golani, M. 1998 *Israel in Search of War,* Brighton: Academic Sussex Press.

Gover, Y. 1994 *Zionism: The Limits of Moral Discourse in Israeli Hebrew Fiction,* Minneapolis: University of Minneapolis Press.

Government of Palestine, *Report of Palestine Administration, July 1920-December 1921.*

1925 *Report of the High Commissioner on the Administration of Palestine, 1920-1925.*

Gracia-Granados, J. 1948 *The Birth of Israel,* New York: Knopf.

Gresh, A. 1988 *PLO: The Struggle Within. Touards an Independent Palestinian State,* London: ZED.

Grossman, D. 1988 *The Yellow Wind,* New York: Straus and Giroux.

Gurney, E. W. 1920 *Hygiene and Disease in Palestine in Modern and Biblical Times,* London: Palestine Exploration Fund.

Hadawi, S. 1967 *Bitter Harvest,* New York: New World Press.

Al-Haj, M. 1987 *Social Change and Family Processes: Arab Communities in Shefar A'm,* London and Boulder: Westview Press.

Halpern, B. and J. Reinharz 1998 *Zionism and the Creation of a New Society,* New York: Oxford University Press.

Al-Haq Law in the Service of Man 1988 *Punishing a Nation: Human Rights Violations during the Palestinian Uprising, December 1987—December 1988,* Ramallah, West Bank.

Al-Husayni, J. 1930 "Palestine Today", *Journal of Central Asian Studies* 17:1 Haymson, A. M. 1918 "British Projects for the Restoration of the Jews in Paletsine", *Journal of the American Jewish Historical Society* 26.

1950 *Palestine Under the Mandate, 1920-1945,* London: Green Wood.

Hechler, W. H. 1883 *The Jerusalem Bishopric,* London (no publisher).

Hilal, J. 1976 "Class Transformation in the West Bank and Gaza" *MERIP Reports* No. 53.

Hilterman, Y. 1990 "Work and Action, the Role of the Working Class in the Uprising", in J. R. Nassar and R. Heacock (eds), *intifada: Palestine at the Crossroads,* New York: Praeger.

Hofnung, M. 1996 *Democracy, Law, and National Security in Israel,* Dartmouth: Aldershot.

Horowitz, D. and M. Lissak 1978 *Origins of Israeli Polity: Palestine Under the Mandate,* Chicago: Chicago University Press.

Hourani, A. 1981 *The Emergence of the Modern Middle East,* London: St. Antony's / Macmillan Press.

Hudson, M. 1969 "The Palestinian Arab Resistance Movement: Its Significance in the Middle East Crisis", *Middle East Journal* 2.3:3 (Summer).

Hunter, E R. 1991 *The Palestinian Uprising: A War by Other Means,* London and New York: I. B. Tauris.

IDAN 1984 *Tel-Aviv in its Beginning, 1909-1934,* Jerusalem: Ben Zvi Institute, 1999 *The Sacred Scrolls of Tel-Aviv,* Jerusalem: Ben Zvi Institute.

Jad, I. "From Saloons to Popular Committees, Palestinian Women, 1919-1989", in J. R. Nassar and R. Heacock (eds), *Intifada: Palestine at the Crossroads,* New York: Praeger.

Joint Parliamentary Middle East Councils Commission of Enquiry-Palestinian Refugees, 2001 *Right of Return.*

Katz, Y. 1994 *The Business of Settlement,* Jerusalem: Magnes Press.

Kaufman, 1.1997 *Arab National Communism in the Jewish State,* Miami: University of Florida Press.

Kaufman, M. (ed.) 1998 *The Magness-Philby Negotiations 192c,* Jerusalem: Magnes Press.

Khalaf, I. 1991 *Politics in Palestine: Arab Factionalism and Social Disintegration, 1939-1948,* Albany: State University of New York Press.

Khalidi, R. 1986 *Under Siege: PLO Decision Making During the 1982 War,* New York: Columbia University Press.

1997 *Palestinian Identity: The Construction of Modern National Consciousness,* New York: Columbia University Press.

Khalidi, W. 1992 *Ali That Remains: The Palestinian Villages Occupied and Depopulated by Israel in 1948,* Washington: Institute for Palestinian Studies.

Kimmerling, B. 1993 "Patterns of Militarism in Israel", *European Journal of Sociology* 2:1-28.

Kimmerling, B. and J. S. Migdal 1993 *Palestinians: The Making of a People,* New York: The Free Press.

Kishk, A. B. 1981 "The Industrial and Economic Trends in the West Bank and the Gaza Strip", Beirut: UN Economic Commission for West Asia.

Levi, M. J. 1966 *Modernization and the Structure of Societies,* Princeton: Princeton University Press.

Levy, Y. 1997 *Trial and Error: IsraeTs Routefrom War to De-Escalation,* Albany: State University of New York Press.

Lockman, Z. 1996 *Comrades and Enemies: Arab and Jetuish Workers in Palestine, 1906-1948,* Berkeley: University of California Press.

Lustick, I. 1980 *Arabs in the Jewish State: Israel's Control of a National Minority,* Austin, TX: University of Texas Press.

Mabro, J. (ed.) 1991 *Veiled Half-Truths: Western Travelen Perceptions of Middle*

Eastern Women, London and New York: I. B. Tauris.

McCarthy, J. 1988 *The Population of Palestine: Population Statistics of the Late Ottoman Period and the Mandate,* New York: Columbia University Press.

Mardin, S. 1993 "Religion and Secularism in Turkey", in Albert Hourani, Philip S. Khoury and Mary C. Wilson (eds), *The Modern Middle East,* London and New York: I. B. Tauris.

Masalha, N. 1997 *A Land Without a People: Israel, Transfer and the Palestinians 1949—85,* London: Faber and Faber.

1999 "A Critique of Benny Morris", in I. Pappe (ed.), *The Israel-Palestine Question,* London and New York: Routledge.

Masterman, E. W. G. 1918 "Hygiene and Disease in Palestine in Modern and in Biblical Times", *Palestine Exploration Fund Quarterly.*

Mattar, P. 1988 *The Mufti of Jerusalem: Al-Haj Aminal-Husayniand the Palestinian National Movement,* New York: Columbia University Press.

Meital, Y. 1997 *Egypt's Struggle for Peace: Continuity and Change, 1967-1977,* Gainsville: University Press of Florida.

Meredith, D. "The British Government and Colonial Economic Policy, 1919-1930", *The Economic History Review* 28:3.

Mezer, J. 1998 *The Divided Economy of Mandatory Palestine,* Cambridge: Cambridge University Press.

Middle East Institute 1984 *UNRWA and Peace in the Middle East,* Washington.

Miller, Y. 1980 "Administrative Policy in Rural Palestine: The Impact of British Norms on Arab Community Life, 1920—1948", in J. Migdal (ed.), *Palestinian Society and Politics,* Princeton: Princeton University Press.

Mogannam, M. E. T. 1937 *The Arab Women and the Palestine Problem,* London: Herbert Joseph Ltd.

Morris, B. 1988 *The Birth of the Palestinian Refugee Problem, 1947-1949,* Cambridge: Cambridge University Press.

1990 *1948 and After: Israel and the Palestinians,* Oxford: Clarendon Press.

1993 *Israel's Border Wars, 1949—1956,* Oxford: Clarendon Press.

Morris, B. 1999a *Righteous Victims: A History of the Zionist-Arab Conflict, 1881-1999,* New York: Alfred A. Knopf.

1999b "The Causes and Character of the Arab Exodus from Palestine: the Israeli Defense Forces Intelligence Service Analysis of June 1948", in I.

Pappe (ed.), *The Israel-Palestine Ouestion,* London and New York: Routledge.

Nakhleh, K. 1975a "The Goal of Education for Arabs in Israel", *New Outlook,* April-May.

1975b "The Direction of Local Level Conflict in Two Arab Villages in Israel", *American Ethnologist* 23 (August).

Nardi, N. 1945 *Education in Palestine,* Washington: Zionist Organization in America.

Naval Intelligence Division 1943 *Palestine and Transjordan.*

Newman, B. 1947 *Middle Eastern Journey,* London: Victor Gollancz.

Nordau, M. S. 1941 *Max Nordau to His People, a Summons and a Challenge,* introduction by B. Netanyahu, New York: Published for Nordau Zionist Society by Scopus Publishing Company Inc.

Owen, R. 1988 "The Economic Development in Mandatory Palestine, 1918-1948", in George T. Abed (ed.), *The Palestinian Economy,* London and New York: Routledge.

Palestinian National Council 1989 "The Palestinian Declaration of Independence", *Journal of Palestinian Studies* 18.

Palmer, A. 1993 *The Decline and Fall of the Ottoman Empire,* London: John Murray.

Palumbo, M. 1987 *The Palestinian Catastrophe: The 1948 Expulsion of a People from their Homeland,* London and New York: Quartet.

Pappe, I.1988 *Britain and the Arab-Israeli Conflict, 1947-1951,* London and New York: St. Antony's / Macmillan Series.

1994a "Jordan between Hashemite and Palestinian Identity", in J. Nevo and I. Pappe (eds), *Jordan in the Middle East: The Making of a Pivotal State,* London: Frank Cass.

1994b *The Making of the Arab—Israeli Conflict, 1948-1951,* New York and London: I. B. Tauris.

1995a "An Uneasy Co-existence: Arabs and Jews in the First Decade of Statehood", in I. Troen and N. Lucas (eds), *Israel: The First Decade of Independence,* New York: State University Press.

1995b "A Text in the Eyes of the Beholder: Four Theatrical Interpretations of Kanafani's *Men in the Sun, Contemporary Theatre Revieu* 3:2.

1997 "From the 'Politics of Notables' to the 'Politics of Nationalism': The Husayni Family, 1840-1922", in M. Maoz and I. Pappe (eds), *Middle Eastern Politics and Ideas: A History from Within,* London and New York: I. B. Tauris.

1999a "Breaking the Mirror: Oslo and After", in Haim Gordon (ed.), *Looking Back at the June 1967 War,* Westport: Praeger, pp. 95—112.

1999b *The Israel/Palestine Ouestion,* London and New York: Routledge.

1999c "Were They Expelled?: The History, Historiography and Relevance of the Refugee Problem", in G. Karmi and E. Cortran (eds), *The Palestinian Exodus, tp48—tp88,* London: Ithaca.

Pappe, I. 2001 "The Tantura Case in Israel: The Katz Research and Trial", *Journal of Palestine Studies* 30:3.

2003 "The Israeli Perspective of the 1958 Crisis", in R. Louis and R. Owen (eds), *The Crisis of 1958,* London and New York: I. B. Tauris.

Patati, R. 1957 "The Dynamics of Westernization in the Middle East", *The Middle East Journal,* 9:1.

Peretz, D. 1993 *Palestinians, Refugees and the Middle East Peace Process* TVocra, Washington: US Institute of Peace Press.

Pirie-Gordon, H. (ed.) 1919 *A Brief Record of the Advance of the Egyptian Expeditionary Force (July 1917-October 1918),* London: His Majesty's Stationery Office.

Plascov, A. 1981 *The Palestinian Refugees in Jordan, IP48-IP57,* London and New York: Frank Cass.

Porath, Y. 1974 *The Emergence of the Palestinian Arab National Movement 1919-1929,* London and New York: Frank Cass.

Qanu, J. 1983 *The Land Conflict in Palestine,* Givat Haviva: Institute For Arab Affairs.

Quataert, D. 1994 "The Age of Reforms", in H. Inalcik and D. Quataert (eds), *An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300-1914,* Cambridge: Cambridge University Press.

Ram, U. 1994, *The Changing Agenda of Israeli Sociology: Theory, Ideology and Identity,* New York: State University of New York Press.

Ravitzky, A. 1986 *The Roots of Kahanism: Consciousness and Political Reality,* Jerusalem: Shazar Library.

Rouhana, N. and A. Ghanem 1999 "The Democratization of a Traditional Minority in an Ethnic Democracy: The Palestinians in Israel", in I. Pappe (ed.), *The Israel—Palestine Ouestion,* London and New York: Routledge.

Roy, S. 2001 *The Gaza Strip: The Political Economy of De-Development,* Washington: Institute for Palestine Studies.

Russell, M. 1985 *Palestine: or The Holy Land,* London: Darf Publishers Limited (new impression).

Said, E. W. 1994 *The Politics of Dispossession,* London: Chatto and Windus 2001 *The End of the Peace Process: Oslo and Af er,* New York: Vintage.

Sayigh, R. 1979 *Palestinians: From Peasants to Revolutionaries,* London: Zed Books.

Sayigh, Y. 1997 *Armed Struggle and the Search for State,* Oxford: Oxford University Press.

Schama, S. 1978 *Two Rothschilds and the Land of Israel,* New York: Knopf.

Scholch, A. 1986 "Was there a Feudal System in Ottoman Lebanon and Paletsine", in D. Kushner (ed.), *Palestine in the Late Ottoman Period: Political, Social and Economic Transformation,* Leiden: E. J. Brill.

1993 *Palestine in Transformation, 1856-1882: Studies in Social, Economic and Political Development,* Washington: Institute of Palestine Studies.

Seale, P. 1992 *Abu Nidal: A Gunfor Hire,* New York: Random House.

Segev, T 2000 *One Palestine: Jews and Arabs Under the Mandate,* New York: Metropolitan Books.

Sella, A. 1986 "Custodians and Redeemers: Israeli Leaders" Perceptions of Peace', *Middle Eastern Studies* 22:2.

Shafir, G. 1989 *Land, Labor and the Origins of the Israeli-Palestinian Conflict,* Cambridge: Cambridge University Press.

Shalev, M. 1984 "Labor, State and Crisis: An Israeli Case Study", *Industrial Relations* 23:3.

Shamir, R. 2000 *The Colonies of Law: Colonialism, Zionism and Law in Early Mandate Palestine,* Cambridge: Cambridge University Press.

Shamir, S. 1989 "The Collapse of Project Alpha", in Wm R. Louis and R. Owen (eds), *Suez 1956: The Crisis and its Consequences,* Oxford: Clarendon Press.

Shapira, Y. 1993 "The Historical Origins of Israeli Democracy", in L. Diammond and E. Sprinzak (eds.), *Israeli Democracy Under Stress,* Boulder, CO: Lynne Rienner.

Shapiro, Y. 1976 *The Formative Years of the Israeli Labour Party: The Organization of Power, 1919-1930,* London: Sage Publications.

Shehadeh, R. 1988 *Occupier-'s Law: Israel and the West Bank,* Washington: Institute for Palestine Studies.

Shemesh, M. 1988 *The Palestinian National Entity, 1959-1974: Arab Politics and the PLO,* London and New York: Frank Cass.

Shenhav, Y. 1999 "The Jews of Iraq: Zionist Ideology, and the Property of the Palestinian Refugees of 1948 - An Anomaly of National Accounting", *International Journal of Middle Eastern Studies* 31:4.

Shepherd, N. 2000 *Ploughing Sand: British Rule in Palestine, 1917-1948,* New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.

Shlaim, A. 1988 *Collusion Across Jordan,* Oxford: Columbia University Press.

1999 *The Iron Wall: Israel and the Arab World,* New York and London: W. W. Norton and Company.

Shohat, E. 1988 "Sepharadim in Israel: Zionism from the Standpoint of its Jewish Victims", *Social Text 19/20.*

Sirhan, B. 1975 "Palestinian Refugee Camp Life in Lebanon", *Journal of*

Paletsine Studies 4:2.

Smelser, N. J. and S. M. Lipset 1966 *Social Structure and Mobility in Economic Development,* Chicago: Adline.

Smith, B. 1993 *The Roots of Separatism in Palestine: British Economic Policy, 1920-1929,* Syracuse: Syracuse University Press.

Smith, C. D. 2004 *Palestine and the Arab-Israeli Conflict: A History with Documents,* Boston: Bedford / St Martin's.

Smith, P. A. 1984 *Palestine and the Palestinians, 18y6-tp88,* New York: St. Martin Press.

Smooha, S. 1981 *Israel: Pluralism and Conflict,* London: Routledge.

Sofer, S. 1988 *An Anatomy of Leadership,* Oxford: Blackwell Publishers.

Spafford-Vester, B. 1950 *Our Jerusalem: An American Family in the Holy City, 1881-1949,* Garden City: Doubleday.

Sprinzak, E. 1986 *Gush Emunim: The Politics of Zionist Fundamentalism in Israel,* New York: American Jewish Committee, Institute of Human Relations.

Stein, K. 1984 *The Land Chtestion in Palestine, tpty-tpşp,* Atlanta: University of North Carolina State.

Sternhell, Z. 1998 *The Founding Myths of Israel: Nationalism, Socialism, and the Making of the Jewish State,* Princeton: Princeton University Press.

Swedenburg, T. R. 1995 *Memories of Revolt: The 1936-1939 Rebellion and the Palestinian National Past,* Minneapolis: University of Minnesota Press.

Szyliowicz, J. S. 1973 *Education and Modernization in the Middle East,* Ithaca and London: Cornell University Press.

Tamari, S. 1981 "Building Other Peoples' Homes: The Palestinian Peasant's Household and Work in Israel", *Journal of Palestine Studies* 11:1 (Autumn).

1990 "The Revolt of the Petit Bourgeoisie: Urban Merchants and the Palestinian Uprising", in J. R. Nassar and R. Heacock (eds), *intifada: Palestine at the Crossroads,* New York: Praeger.

Tibawi, A. L. 1956 *Arab Education in Mandatory Palestine,* London: Luzac.

1986 *British Interests in Palestine, 1800-tpot,* Oxford: Oxford University Press.

Tsimchoni, D. 1979 "The Arab Christians and the Palestinian Arab National Movement during the Formative Stage", in G. Ben-Dor (ed.), *The Palestinians and the Middle East Conflict: Studies in their History, Sociology and Politics,* Tel-Aviv: Turtledove Publishing.

Turki, F. 1972 *The Disinherited: Journal of a Palestinian Exile,* New York: no Publisher. UNRWA 1951 Annual Report.

1984 *A Brief History, 1950-1982,* Vienna: The Agency and Milton Viorst.

1991 Situation of Palestine Civilians under Israeli Occupation: Gaza Strip, March-May.

Usher, G. 1996 "Closures, Cantons and the Palestinian Covenant", *Middle East Report 199.*

Wallerstein, I. 1990 "Culture is the World System - a Reply to Boyne", in Mike Featherstone (ed.), *Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity, A Theory, Culture and Society Special Issue,* London, Newbury Park: Sage.

Yazbak, M. 1998 *Haifa in the Late Ottoman Period, 1864-1914: A Müslim Town in Transition,* Leiden: E. J. Brill.

Yiftachel, O. 1997 "Israeli Society and Jewish-Palestinian Reconciliation: Ethnocracy and its Territorial Contradictions", *Middle East Journal* 51 (Autumn).

Zertal, I. 2005 *Israel's Holocaust and the Politics of Nationhood,* Cambridge: Cambridge University Press.

Ziyad, A. A. 1993 "Hamas: A Historical and Political Background", *Journal of Palestine Studies* 22:4 (Summer).

1994 *Islamic Fundamentalism in the West Bank and Gaza,* Bloomington: Indiana University Press.

Zureik, E. 1979 *The Palestinians in Israel: A Study ofInternal Colonialism,* London and New York: Routledge.

1980 "Reflections on Twentieth-Century Palestinian Class Structure", in Khalil Nakhleh and Elia Zureik (eds), *The Sociology of the Palestinians,* London: Croom Helm

ARAPÇA KAYNAKLAR

Abu Ghazzalah, A. n. d. *The National Education in Palestine During the British Mandate,* Acre: AJ-Aswar.

Abu Izz al-Din, S. 1929 *İbrahim Pasha in Syria,* Beirut: no Publisher.

Al-Budairi, M. 1980 *The Development of the Arab Workers' Movement in Palestine: Historical Introduction and Collected Documents,* Beirut: Dar Ibn Khaldun.

Darwazeh, I. M. 1986 *Memoirs and Notes: A Palestinian Century,* Vol. 1, Damascus: Samed.

Hala, M. 1974 *Palestine and the British Mandate, 1922-1939,* Beirut: no publisher.

Al-Hut, N. B. 1981 *Political Leaderships and Institutions in Palestine, 1917-1948,* Beirut: Institute for Palestine Studies.

Al-Khalidi, A. S. 1925 "The Ottoman Education System", *Majalat Dar al-Mua'limin* 1 (November).

Manna, A. 1995 *The Notables of Palestine at the End of the Ottoman Period (1900—1918),* Beirut: Institute of Palestine Studies.

Massarvva, R. 1983 *A Station Called Beirut,* Acre: Al-Mussawar Qasmiya,

K. (ed.) 1975 *Fatuzi al-Qawqji's Memoirs,* Beirut: PLO Publication.

Al-Safari, I. 1937 *Palestine between Mandate and Zionism,* Jerusalem: no publisher Sakakini, I. 1975 "The Palestinian Entity, 1964—1974", *Shuun Filastyinia* 41, 42 (January—February).

Al-Tamimi, M. R. and M. al-Bahjat 1914 *Vilayet Beirut: The Southern Part,* Beirut: AJ-Iqbal Yehoshua, Y. 1974 *The History of the Arabic Press in Palestine: The Ottoman Period,1908-1918,* Jerusalem: Hebrew University Press.

İBRANİCE KAYNAKÇA

Adler, R. 1986 'The Administration and the Problem of Tenants in the Wadi Hawarith Affair, 1929-1933', *Haziyonut,* II.

Agmon, I. 1994 "Women and Society: Müslim Women, the Shar'ia Court and the Society of Jaffa and Haifa under Late Ottoman Rule (1900-1914)", doctoral thesis, Hebrew University.

Amitai, Y. 1988 *The United Workers Party (Mapam) 1948-1954: Attitudes on Palestinian-Arab Issues,* Tel-Aviv: Tcherikova Publishers.

Asaf, M. 1970 *Arab-Jewish Relationships, 1860-1948,* Tel-Aviv: Mifalei Tarbut Ve-Hinuch.

Ben-Eliezer, U. 1995 *The Emergence of Israeli Militarism, 1936-1956,* Tel-Aviv: Dvir.

Ben Zvi, Y. 1936 *The Ben-Zvi Papers,* Tel-Aviv: Government Publication.

Bernstein, D. 1987 *A Woman in Eretz Israel,* Tel-Aviv: Hakibbutz Hameuhad.

Cohen, A. et al., 1993 *Jews in the Müslim Court: Society, Economy and Communal Administration The Eighteenth Century,* Jerusalem: Yad Ben-Zvi.

Colbi, S. P. 1969 *Christianity in the Holy Land, Past and Present,* Tel-Aviv: Am Hasefer.

De Vries, D. 1999 *Idealism and Bureaucracy: The Roots of Red Haifa,* Tel-Aviv: Hakibbutz Hameuhad.

Frumkin, G. 1954 *The Life of a Judge,* Tel-Aviv: Dvir.

Gilad, Z. (ed.) 1957 *The Palmach Book,* Tel-Aviv: Hakibbutz Hameuhad.

Greenberg, L. L. 1995 "The Arab-Jewish Drivers" Union Strike, 1931: A Contribution to the Critique on the National Conflict Sociology, in I. Pappe (ed.), *Jewish-Arab Relations in Mandatory Palestine: A New Approach to the Historical Research,* Givat Haviva: Institute for Peace Research.

Grossman, D. 1987 *The Yellow Time,* Tel-Aviv: Hakibbutz Hameuhad.

1992 *Present Absentees,* Tel-Aviv: Hakibutz Hameuhad.

Hever, H. and M. Ron 1983 *Fighting and Killing Without End: Political Poetry*

in the Lebanon War, Tel-Aviv: Hakibbutz Hameuhad.

IDF Publications 1964 *The Book of the Alexandroni Brigade,* Tel-Aviv.

Israeli, R. (ed.) 1988 *Ten Years of Israeli Rule in Judea and Samaria,* Jerusalem: Magnes Press.

Kalev, H. D. 1999 "The Wadi Salib Riots", in Adi Offir (ed.), *Fify to Forty-Eight: Critical Moments in the History of the State of Israel,* Jerusalem: Van Leer Jerusalem Institute.

Katinka, B. 1961 *Then andNou,* Jerusalem: Qiryat Sefer.

Kazanelson-Shazar, R. 1930 *The Speeches of Women Workers,* Tel-Aviv: Council of Women Workers, Am Oved.

Klausner, I. 1960 *Opposition to Herzel,* Jerusalem: R. Mas.

Kutab, E. 1992 "The Participation of the Palestinian Woman in the intifada", in S. Sivirski and I. Pappe (eds), *The intifada: An inside View,* Tel-Aviv: Mifras.

Laor, Y. 1994 *The People, Food Fit for a King,* Tel-Aviv: Hakibbutz Hameuhad.

Lifshitz, O. 1987 *SelfDefeating Conquest,* Tel-Aviv: Mapam Publication.

Makover, R. 1984 *Administration and Government in Palestine, tpty-ıç>2<;,* Tel-Aviv: no Publisher.

Mezer, Y and O. Kaplan 1990 *The Jewish and the Arab Economy in Mandatory Palestine: Product, Employment and Growth,* Jerusalem: Mossad Byalik.

Naor, M. and A. Levinson 1984 "Who were the *66* Founders of Tel-Aviv?", in IDAN *Tel-Aviv in its Beginning, 1909-1934,* Jerusalem: Ben Zvi Institute.

Nini, Y 2000 *Were You There, Or Was it a Dream? Tel-Aviv:* Am Oved.

Offir, A. (ed.) 1999 *Fify to Forty-Eight: Critical Moments in the History ofthe State of Israel,* Jerusalem: Van Leer Institute.

Orian, D. 1995 *The Arab in Israeli Theatre,* Tel-Aviv: Or-Am.

Pappe, I. 1989 *A Profile of a Knifer,* Givat Haviva: Institute for Peace Research.

1993 "The New History of the 1948 War", *Theory and Criticism* 3:95-114.

Ram, H. 1996 *The Jewish Community in Jaffa: From Sepharadic Community to Zionist Center,* Jerusalem: Karmel.

Reiter, Y. 1989 "An Assessment of the Reform in the Müslim Waqf Institution in Israel - the Waqf in Acre", in *The New East,* 32:125-128.

Rupin, A. 1968 *Chapters of my Life,* Part 2, Tel-Aviv: Am Oved.

Segev, T. 1989 *The Seventh Million,* Tel-Aviv: Domino.

1991 *The Seventh Million: The Israelis and the Holocaust,* Tel-Aviv: Keter.

Shaked, M. 2000 "The History in Court and the Court in History - the

Verdict in the Kastner Case and the Natratives of Memory", *Alpyim* 20.

Shehadeh, R. 1984 *The ThirdWay,* Tel-Aviv: Mifras.

Sivirsky, S. 1981 *Deprived and Not Under-Developed: The Relationship between Mizrachim and Ashkenazim,* Haifa: Mahbarot.

Sivirsky, S. and D. Bernstein 1993 'Who Worked in What, for Whom and for What? The Economic Development of Israel and the Making of the Sectarian Labour Distribution", in Uri Ram (ed.), *The Israeli Society: Critical Aspects,* Tel-Aviv: Breirot.

Sluzki, Y. 1954 *The Book of the Hagana,* Tel-Aviv: Am Oved.

Tamari, S. 1992 "The Palestinians in the West Bank and the Gaza Strip: A Sociology of Dependence", in S. Sivirski and I. Pappe (eds), *The intifada: An inside View,* Tel-Aviv: Mifras.

Washitz, Y. 1947 *The Arabs in Palestine,* Merhavia: no Publisher.

Wigoder, S. and M. Widoger 1999 "The Matzpen Movement", in Adi Offir (ed.), *Fifty to Forty-Eight: Critical Moments in the History of the State of Israel,* Jerusalem: Van Leer Institute, pp. 195-204.

Yehoshua, Y. 1981 *Jerusalem in Days ofOld* Vol. 3, Jerusalem: R. Mass.

Yehudai, N. 1997 "Economic Cooperation Benveen Palestinian Arabs and Jews as a Possible Pattern for Relations for the Two National Communities in a State of Conflict, 1920-1930", MA thesis submitted to Haifa University.

Zertal, I. 1996 *The Jews' Gold: From Catastrophe to Power,* Tel-Aviv: Am Oved

ALMANCA KAYNAKLAR

Kahle, P. 1912 Gebräuche bei den Moslemischen Heiligtümern in Palastine, *Palastina Jahrbuch* (1912).

Kober, A. 1968 *Samuel Gobat: Von Juradorf nach Jerusalem,* Basle: Gute Schriften

FRANSIZCA KAYNAKLAR

Baron, X. 1977 *Les Palestiniens: Un Peuple.* Paris: no Publisher.

Zureik, E. 1997 "Refugies: Etat des lieux (lere partie)", *REP* II (nouvelle série) (Spring).

İSİMLER SÖZLÜĞÜ

Abdül Nasır, Cemal (1918-1970). Asyut yakınlarında Bani Mur'da doğdu. Genç bir subayken, 1939'da Hür Subaylar Birliği'nin çekirdek kadrosunu oluşturdu. 1948 savaşı sırasında İsrailliler tarafından esir alındı. 1951 yılında albaylığa getirildi ve 1952 yılında gerçekleşen askerî darbenin planlayıcıları arasında yer aldı. Mısır cumhurbaşkanı olarak 1956-70 yılları arasında görev yaptı ve Filistin davasını merkez alarak pan-Arabist bir politika izledi.

Abdülaziz II. (saltanat dönemi. 1861 – 1876). Tanzimat Dönemi Osmanlı padişahı.

Abdülhamit II (1876-1908). Osmanlı İmparatorluğu'nun fiili olarak son padişahı. Başlangıçta reformistlerle ittifak kurdu ancak daha sonra pan-İslamizm ve pan-Osmanlıcılığı savundu.

Abdullah, ibn Hüseyin (1882-1951). Mekke'de doğdu. Siyasete babasının desteği ile atıldı. Mekke temsilcisi olarak 1912 yılında Osmanlı Parlamentosu'na atandı. 1914 yılında Osmanlılara karşı bir ayaklanma düzenlemek üzere Mısır'daki İngilizlerle işbirliğine girdi. Kasım 1920'de Mavera-ı-Ürdün'de bulunan Ma'an bölgesine giderek Suriye'nin geri alınması konusunda Fransızları tehdit etti ancak daha sonra bölgede kurulan krallığın başına geçti. Yahudi Ajansı ile 1948 savaşı sırasında yapmış olduğu anlaşma uyarınca Batı Şeria'yı ilhak etti ve 1951 yılında Filistinliler tarafından öldürüldü.

Abu Gosh, Mustafa (1800-1864). Kudüs yakınlarındaki Kafar Anab'da doğdu. On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında Kudüs Dağları bölgesinin en önde gelen şeyhi ve bölgedeki Yamani fraksiyonunun lideri olarak kabul edildi.

Abu İyad (Salah Khalaf) (1939-1991). Yafa'da doğdu ancak ailesi ile birlikte 1948 yılında Gazze'ye sürüldü. Buradan Kahire'ye göç ederek El-Fetih'in kurucuları arasında yer aldı ve Ocak 1991 yılında kimliği meçhul suikastçılar tarafından öldürülünceye kadar, örgütte Arafat'tan sonra ikinci şahıs olarak kabul edildi.

Abu Cihat (Khalil al-Wazir) (1935-1988). Ramleh (Ramla)'de doğdu. Ailesi ile birlikte 1948 savaşının ardından Gazze'ye sürüldü. Abu İyad gibi o da El-Fetih'in kurucuları ve Arafat'ın yaverleri arasında yer aldı. Nisan 1988'de İsrailliler tarafından öldürüldü. El-Fetih'in askerî kanadının ve operasyonlarının liderliğini üstlendi.

Abu Mazin (Mahmut Abbas) (1933 - ...). Safad'da doğdu ancak, ailesiyle birlikte 1948'de tehcire uğradı. Katar'da genç bir iş adamı iken, El Fetih'in ilk üyeleri arasına katıldı. 1983 yılından başlaya-

rak, FKÖ'nün İsrail ile barış görüşmelerini sürdüren kanadında yer aldı. Sovyetler Birliği ile yakın ilişkiler kurdu ve bu ülkede bir süre yaşadı. Oslo Anlaşması'nda ve Filistin Otoritesi'nde önemli roller üstlendi ve 2003 yılında birkaç hafta süreyle Filistin Devleti'nin başbakanlığı görevini üstlendi.

Abu Musa (Mahmut Said Musa) (1931 -...) Kudüs'te doğdu. El-Fetih'e bağlı Yarmuc tugayının komutanlığını yaptığı dönemde, Mayıs 1983'te anti-Arafat El Fetih hareketinin liderliğini üstlenerek ün kazandı. Arafat tarafından verilen askerî atamalara ilişkin kararlara ve Ürdün ile düzenlenen yeni anlaşmalara karşı çıktı.

El-Afgani Cemaleddin (1839 – 1997) Afganistan'da doğdu. Çağdaş İslam'ın ilk reformcularından biridir. Sultan II. Abdülhamit'in Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasını önlemek üzere pan-İslamizm'i benimsemesinden etkilendi. Daha sonra Mısır'a göç ederek İslam ile modernite arasında bir sentez oluşturmak üzere Muhammed Abduh ile birlikte çalıştı.

Ahad Ha'Am (İbranice'de "halktan biri" anlamına gelir) (1856-1927) Asher Ginzburg'un takma adıdır. Ukrayna'da doğdu. Yahudi şeriatının (Halacha) en parlak öğrencileri arasında yer aldı. 1886'da Hoveni Zion adlı örgüte katıldı ancak daha sonra bu gruptan ayrılarak kendi "Ruhani Siyonizm" öğretilerini geliştirdi. Filistin'de politik değil ruhani bir Yahudi merkezi kurulması yolunda çağrılarda bulundu.

Ahronson, Aharon (1876-1919). Romanya'da doğdu. 1882 yılında Filistin'e göç etti. Babası Zicron Yaacov adlı örgütün lideriydi. I. Dünya Savaşı yıllarında İngiltere yanlısı bir casusluk şebekesini örgütledi. 1919 yılında esrarengiz bir uçak kazasında yaşamını yitirdi.

Allenby, Edmond (Vikont) (1861-1936). On dokuzuncu yüzyılın sonlarında genç bir İngiliz subayı olarak Güney Afrika'daki Boer Savaşı'na katıldı. I. Dünya Savaşı yıllarında Fransa'da görev yaptı. 1917'de Filistin'deki İngiliz Keşif Güçleri'nin komutanlığını üstlendi ve daha sonra, İngiliz işgali altındaki Filistin'in ilk askerî valisi olarak atandı. 1922 yılında Mısır'da İngiliz Yüksek Komiseri olarak tayin edildi.

Alon (Paikovitz), Yigal (1918-1980). Kefar Tavor'da doğdu. Palmach Komutanı oldu ve çeşitli İsrail hükümetlerinde bakanlık görevini üstlendi. 1948 savaşından 1980 yılında ölümüne kadar İşçi Partisi'nin liderliğini üstlendi. 1960 yılında Oxford Üniversitesi, St. Anthony's College'e devam etti ancak çalışmalarını tamamlayamadı.

Aloni, Shulamit (1929 -...) Tel-Aviv'de doğdu. İşçi Partisi'nde bir yıl görev aldıktan sonra 1973 yılında İsrail'de Medeni Haklar Hareketi örgütünü kurdu. 1992-93 yılları arasında eğitim ve kültür bakanlığı görevini üstlendi. İsrail'de medeni haklar ve insan haklarının en

ateşli savunucularından biri olarak çeşitli eylemlere katıldı ve bu çabalarından dolayı 1985 yılında Kreisky ödülünü kazandı.

Alternam, Nathan (1910 – 1970). Varşova'da doğdu. 1925 yılında Filistin'e göç etti. İsrail'in önde gelen ozanlarından ve deneme yazarlarından. İşçi Partisi'ne yakınlığı ile tanınıyordu.

Argov, Shlomo (1929 – 2003) Kudüs'te doğdu. İsrail Dışişleri Bakanlığı'nda görev aldı. 1980'li yılların başlarında Londra'da büyükelçilik görevinde bulundu. İsrail'in 1982 yılında Lübnan'ı işgal ettiği gerekçesiyle bir suikast girişimine uğradı.

El-Arif, Arif (1891 – 1973) Kudüs'te doğdu. Gençlik yıllarında Türk ordusunda görev aldı ve Müttefikler tarafından esir edildi. I. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda, Filistin ulusal hareketinin kurucuları arasında yer aldı ve önce Büyük Suriye kavramını, daha sonra da bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasını destekledi. Manda yönetiminde görev aldı ve bu dönemde Filistin tarihi üzerine yazılan en önemli kaynak kitaplardan birini kaleme aldı.

Awad, Mubarak (1954 -...) Filistinli barış eylemcisi. Gandhi'nin şiddet karşıtı yöntemlerini işgal altındaki Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ndeki Filistin direniş hareketine uygulamaya yönelik girişimlerinde başarıya ulaşamadı. 1988'de İsrailliler tarafından Filistin'den sürüldü.

Baidas, Halil (1874 – 1949) Nasıra'da doğdu. Filistin'in ilk romancılarındandı ve ilk ulusal liderler kuşağı tarafından övgüyle anılan bir öğretmendi.

Balfour, Arthur James (1st Earl Balfour) (1848 – 1930) İngiliz Parlamentosu'na bir konservatif üye olarak 1874 yılında girdi. Hükümette ilk aktif görevini 1886 yılında elde etti ve 1902 – 1905 yılları arasında Başbakan, 1916 – 1919 yılları arasında da dışişleri bakanı olarak görev yaptı. İngiltere hükümetinde görev yaptığı dönemde, Filistin'de bir Yahudi devletinin kuruluşunu destekleyen ünlü Balfour Bildirisi'ni yayınladı.

El-Banna, Hasan (1906 – 1949) İsmailiye, Mısır'da doğdu ve 1928 yılında "Müslüman Kardeşler' örgütünü kurdu. Mısır gizli servisi tarafından 1949 yılında öldürüldü. Kardeşi, 1940'lı yıllarda hareketin Filistin şubesini kurdu.

Barak, Ehud (1942 -...) Hasharon'da Mishamer Kibbutz'unda doğdu 1959 yılında İsrail ordusuna katıldı. Orduda 35 yıl hizmet etti ve en yüksek pozisyon olan genel kurmay başkanlığına seçildi. 1996 yılında politikaya atıldı ve 1999 yılında başbakan seçildi ancak 2001 yılında yapılan seçimlerde kaybetti.

Begin, Menachem (Wolfowich) (1913 – 1992) Beyaz Rusya'da doğdu ve Polonya'da (sağ kanat Siyonist gençlik hareketi olan) Beitar ör-

gütüne katıldı. 1942 yılında Filistin'e göç etti. 1943 – 1948 yılları arasında Irgun'un liderliğini üstlendi. İngilizlere karşı verilen gerilla savaşında ve Filistinlilere yönelik terör eylemlerinde yer aldı. 1977 yılında başbakan seçilinceye kadar İşçi Partisi'ne karşı sağ kanat muhalefette yer aldı. İsrail'in 1983 yılında Lübnan'da uğradığı fiyasko kariyerine son verinceye kadar bu görevde kaldı.

Beilin, Yossi (1948 -...) Tel-Aviv'de doğdu. Bir süre gazetecilik yaptıktan sonra İşçi Partisi'ne katıldı ve 1977 – 1984 yılları arasında partinin sözcülüğünü üstlendi. 1988 yılından başlayarak, İşçi Partisi liderliğinde kurulan çeşitli hükümetlerde bakan olarak görev yaptı. 2003 yılında Meretz'e katıldı ve parlamentodaki görevini kaybetti. Oslo Anlaşması'nın mimarları arasında yer almaktadır.

Ben-Gurion, David (1886 – 1973) Polonya'nın Plonsk kentinde doğdu. 1906 yılında Filistin'e göç etti ve burada ateşli bir Siyonist sosyalizm taraftarı olarak faaliyetlerini sürdürdü. Siyaset yaşamına 1920'de Histradrut ya da Filistinli İşçiler Genel Federasyonu Genel Sekreteri olarak başladı. 1930 yılında İşçi Partisi Mapai'i kurdu ve 1935 yılında Yahudi Ajansı yönetiminin başkanlığını üstlendi. 1948-53 ve 1955-63 yılları arasında İsrail Başbakanı olarak görev yaptı. 1970 yılına kadar kendi kurduğu Rafi Partisi'nin başkanlığını üstlendi ve 1970 yılında Knesset ve siyasi yaşamdan emekliye ayrıldı.

Ben-Zvi (Shmishelvitz), Izhak (1884-1961) Ukrayna'da doğdu. Filistin'e 1907 yılında göç etti ve Siyonist sosyalizm hareketinin kurucuları arasında yer aldı. 1908 yılında Hashomer hareketinin kuruluşunda etkin rol oynadı ve manda yönetimi süresince Filistin'in tarihi üzerine kitaplar yazdı. Yishuv liderliğini üstlendi. İsrail'in ikinci cumhurbaşkanı (1952-63).

Bernadotte, Kont Folke (1895-1948). İsveç'te doğdu. İsveç Kızıl Haç'ının başkanlığını üstlendi. 1948 savaşında BM arabuluculuğunu üstlendi ve Eylül 1948'de Lehi tarafından düzenlenen bir suikast sonucu öldürüldü.

Beshara, Azmi (1956-...) Nasıra'da doğdu. 1990'lı yıllarda İsrail'deki Filistin cemaatinin önde gelen politik simalarından biri oldu. 2003 seçimlerinde İsrail parlamentosunda üç temsilcilik elde eden Demokratik Ulusal Parti Balad'ın kurucuları arasında yer aldı. 1996'dan bu yana Knesset'te fiilen yer almaktadır.

Blyth, George Francis Popham (1830 – 1914). Kudüs Piskoposu.

Bowman, Humphry (1879 – 1965) Manda döneminde eğitim dairesi başkanı.

Burg, Yosef (1909 – 1999) Almanya'da doğdu. 1939 yılında Filistin'e göç etti. Dinci Siyonist hareketin liderliğini üstlendi. 1986 yılına kadar

neredeyse tüm hükümetlerde en başta içişleri bakanı olmak üzere değişik bakanlıklarda bakan olarak görev yaptı.

Cohen, Aharon (1910 - ...) Beserabya'da doğdu. 1937 yılında Filistin'e göç etti. Mapam'ın lideri ve Arap ilişkileri uzmanı olarak görev yaptı. 1949 yılında Mapam'ın seçim kampanyasını üstlendi ancak, partinin Arap düşmanlığını destekleyen politikalarından dolayı 1950'de bu görevden ayrıldı. Ortadoğu tarihi üzerine çeşitli kitaplar yazdı. 1958'de Ruslar lehine casusluk yapmaktan suçlu bulundu. 1960 yılında yargılandı ve beş yıl hapse mahkum oldu ancak 1963 yılında serbest bırakıldı.

El-Dajani, Hasan Sıtkı (tah. 1890 – 1938) Kudüslü gazeteci, avukat ve politikacı. 1919 yılında Muntada al-Adabi Partisi'ni kurdu. Ayrıca 1930 yılında Liberal Parti'yi kurdu. Naşaşibiler tarafından kurulan Difa' Partisi'nin genel sekreterliğini üstlendi. Arap Araç Sahipleri ve Sürücüleri Derneği'nin başkanlığını üstlendi. 1938 yılında, olasılıkla Müftü'nün taraftarlarınca düzenlenen bir suikast sonucu öldürüldü.

El-Darawshe, Abdal Wahab (1940 -...) Uzun yıllar İşçi Partisi'nde yer aldıktan sonra, 1988 yılında İsrail'de yaşayan Filistinli azınlığı temsil eden ilk Arap partisini kurdu.

Darwish, Abdullah Nimr (1958 -...) Kafar Qassem'de doğdu. 1980'li yıllarda İsrail'deki İslami hareketin kuruculuğunu ve hareketin güney kanadının liderliğini üstlendi.

Dayan, Moshe (1915 – 1981). Filistin'de doğdu. Gençliğinde Hagana hareketine katıldı. Vichy hükümeti tarafından işgal edilen Lübnan'da İngilizler tarafından Fransız güçlerine karşı verilen savaşta tek gözünü kaybetti. Hagana'nın komando birliği kanadını oluşturan Palmach'ın kurucuları arasında yer aldı ve önce Kudüs'teki, daha sonra da kuzeydeki birliklerin komutanlığını üstlendi. 1953'te ve Süveyş seferi sırasında genel kurmay başkanı olarak görev yaptı. 1959'da ordudan ayrıldı ve 1966 yılına kadar Ban-Gurion'un kurduğu Rafi Partisi'nde görev aldı. 1968 yılında Rafi ile Mapai arasında bir ittifak oluşturarak bugünkü İşçi Partisi'nin temellerini attı. 1967 savaşında İsrail Savunma Bakanlığını üstlenerek milli kahraman ilan edildi ancak 1973 savaşında itibar kaybına uğradı. Menachem Begin'in ilk hükümetinde (1977-79) dışişleri bakanı olarak görev aldı. İsrail ile Mısır'ın Camp David zirvesinde bir araya gelmelerinde önemli bir rol oynadı.

Eichmann, Adolf (1906 - 1962). Almanya'da doğdu. Yüksek rütbeli Nazi subayı ve Yahudi soykırımının mimarlarından biri. 1960 yılında Mossad tarafından ele geçirilerek İsrail'e getirildi ve yargılanarak idam edildi.

Eshkol, Levi (1895 – 1969) Ukrayna'da doğdu. 1913 yılında Filistin'e göç etti. Hagana Yüksek Komutanlığı üyesi. 1951-52 yılları arasında tarım bakanı, 1952-63 yılları arasında maliye bakanı olarak görev yaptı. 1963-69 yılları arasında, İsrail'in üçüncü başbakanı oldu.

Eytan, Rafael (1929 – 2004). Moshav Tel-Adashim'de doğdu. 1978 – 83 yılları arasında İsrail Genel Kurmay Başkanlığı'nı üstlendi. Zomet adlı sağcı bir parti kurdu. 1989-1991 ve 1996 –1999 yılları arasında İsrail'de kurulan sağcı hükümetlerde bakan olarak görev yaptı.

Faruk (1920-65). Mısır Kralı (1936 – 1952 yılları arasında). Kahire'de doğdu. 1952 yılında Mısır Hür Subaylar Birliği tarafından azledilerek İtalya'ya sürgün edildi.

El-Faruki, Şükrü Taci (1882 – 1953). Ramleh'de (Ramla) doğdu. 1910 yılında Arap-Osmanlı Dayanışma Partisi'nin başkanlığını üstlendi. Mu'aradanın önde gelen simaları arasında yer aldı.

Faysal, İbn Hüseyin (1885- 1933). Hicaz'da doğdu. Mekke Şerifi Hüseyin'in üçüncü oğlu. Arap isyanını başlatan ordunun başında yer aldı ve Şam'ın işgaline yardımcı oldu. Önce Büyük Suriye Kralı (1918 – 20) daha sonra da Irak Kralı (1921 – 1933) oldu.

Galilli, Israel (1911 – 1986) Ukrayna'da doğdu. 1915 yılında Filistin'e göç etti. Hagana'nın ilk üyeleri arasında yer aldı ve daha sonra (1946 – 48) bu partinin başkanlığını üstlendi. 1954 – 1977 yılları arasında Knesset'te ve İşçi Partisi'nde fiilen yer aldı.

Glubb, Sir John Bagot (1897 – 1986). 1939'dan Kral Hüseyin tarafından 1977 yılında görevden alınıncaya kadar Ürdün'deki Arap Lejyonunun Henel Komutanlığı'nı üstlendi.

Gobat, Samuel (1799 – 1879). İsviçre'nin Basel kentinde doğdu. Uzun yıllar süren misyonerlik görevinin ardından 1846 yılında Kudüs Piskoposu olarak atandı. Eğitim alanındaki girişimleri ve tüm ülke çapında kurduğu hastanelerle Filistin tarihinde iz bırakan simalardan biridir.

Goren, Shlomo (1917 – 94). Polonya'da doğdu. 1925 yılında Filistin'e göç etti ve 1936 yılında Hagana'ya katıldı. 1948 yılında ordunun baş hahamı olarak seçildi ve daha sonra İsrail'in dördüncü Eşkenaz Hahamı olarak görev yaptı. Gush Emunim hareketinin ruhani lideri olarak kabul edildi.

Habash, George (1925 -...) Lydda'da doğdu. İlk gençlik yıllarında ailesi Yafa'ya göç etti. Beyrut'ta tıp öğrenimi gördü ancak Nakba'nın ardından siyasete girdi. 1951 yılında pan-Arabist bir hareket olan ve merkez üssü Amman'da olmak üzere, tüm Arap ülkelerinde şubeleri bulunan al-Qawmiyyun al-Arab (Arap Milliyetçi Hareketi) adlı örgütü kurdu. 1967 yılında Filistin'in Kurtuluşu İçin Halk Cephesi

adlı örgütü kurdu. Yasser Arafat'ın Ürdün ile yakınlaşması üzerine 1948'de Şam'da Arafat'a muhalif Red Cephesini kurdu ancak 1987'den sonra El-Fetih ile FKÖ bünyesinde daha yakın ilişkiler içine girdi. Oslo Anlaşması'nın ardından siyasi yaşamdan çekildi. Halefi, Batı Şeria'da ilerledi ve ikinci intifadanın patlak vermesinden kısa bir süre sonra İsrailliler tarafından öldürüldü.

Habibi, Emil (1922 – 1996) Hayfa'da doğdu. Gençlik yıllarında Komünist Parti'ye katıldı ve 1970'li yıllarda al-İttihad adlı günlük gazetenin editörlüğünü üstlendi. Ksset'te Komünist Parti temsilcisi olarak yer almaktadır. Arap dünyasında romancı kişiliği ile tanınmaktadır.

Hacohen, David (1898 – 1984). Rusya'da doğdu. 1907'de Filistin'e göç etti. I. Dünya Savaşı'nda Türk ordusunda, II. Dünya Savaşı'nda İngiliz ordusunda hizmet etti. Hagana'nın önde gelen simaları arasında yer aldı ve Siyonist İşçi Partisi bünyesinde Filistinlilere yönelik politikaların belirlenmesinde söz sahibi oldu. İsrail devletinin ilk yıllarında Knesset'te yer aldı ve Burma'da İsrail Büyükelçiliği görevinde bulundu.

Halevy, Benjamin (1910 – 1996) Almanya'da doğdu. 1933 yılında Filistin'e göç etti. Kastner'in yargılanması sürecinde Kudüs'teki bölgesel mahkemede başkan yardımcılığı görevini üstlendi. 1970'li yılların başlarında Knesset'te Gahal'i temsilen yer aldı ve siyasetten çekilmeden önce, Yigil Yadin tarafından 1977'de örgütlenen Dash adlı değişim hareketinde yer aldı.

Hammad, Haj Tevfik (1863 – 1934). Nablus'da doğdu. Gençlik yıllarında Osmanlı bölgesel yönetiminde yer aldı. Reform karşıtı faaliyetlerinde Sultan II. Abdülhamit'i destekledi. I. Dünya Savaşı'nın başlamasından kısa bir süre önce Nablus Valisi oldu. Hıristiyan-Müslüman cemaatlerinin kuruculuğunu üstlendi. Filistin kongreleri yönetim komitesinde yer aldı. 1930'lu yılların başında Ahali Partisi'ne katıldı.

Hammer, Zevulun (1936 – 1998) Hayfa'da doğdu. Mafdal temsilcisi olarak 1969 yılından itibaren Knesset'te yer aldı. Gush Emunim hareketinin kurucularındandır. Diğer mevkilerin yanı sıra İsrail Eğitim Bakanı olarak görev yaptığı 1980'li yıllarda Mafdal'ın liderliğini de üstlendi.

Hankin, Yeshosua (1864 – 1945) Ukrayna'da doğdu. 1882 yılında Filistin'e göç etti ve özellikle Filistin'in kuzey bölgesindeki arazilerin satın alınması faaliyetinin sorumluluğunu üstlendi.

Harel (Halperin), Isar (1912 – 2003) Rusya'da doğdu. 1930 yılında Filistin'e göç etti. Manda yönetimi polis gücünde Hagana'ya hizmet etti. Shabak örgütünün ilk başkanlığını, daha sonra da Mossad'ın başkanlığını üstlendi. Ben-Gurion ile kişisel anlaşmazlıklarından

dolayı 1963 yılında görevinden istifa etti ve kısa bir süre Levi Eshkol'a ulusal güvenlik konularında danışmanlık yaptı.

Hassan II, Muhammed (1929 – 1999). Fas Kralı. 1946 yılında tahta çıktı.

Hawatmeh, Naif (1935 -...) Ürdün'de Salt kentinde doğdu. Al-Qawmiyyun al-Arab hareketi içinde siyasete atıldı ve örgüt tarafından yayınlanan al-Hurriya adlı gazetenin editörlüğünü üstlendi. Habash ile birlikte 1967 yılında PFLP (Filistin'in Kurtuluşu İçin Halk Cephesi) adlı örgütü kurdu. 1969 yılında bu örgütten ayrılarak daha da sol kanatta yer alan PDFLP (Demokratik Halk Cephesi) adlı örgütü kurdu. Red Cephesi bünyesinde kısa bir süre için Habash'la yeniden ittifak oluşturdu. Ancak, 1988 yılından sonra Arafat'ı ve daha pragmatik akımı destekledi.

Hawihi, Talal (1970 – 1987). Gazze'de Beit Hanun kentinde doğdu. Birinci intifadanın ilk kurbanlarındandır.

Herzl, Theodor (1860 – 1904). Budapeşte'de doğdu. Başarısız bir oyun yazarlığı kariyerinin ardından Avusturya'da yayınlanan Die Presse adlı gazetede muhabirlik yaptı. 1895 yılında Siyonizm ve Yahudilerin finans desteği ve Avrupalıların onayı ile Filistin'in kolonizasyonuna ilişkin düşüncelerini geliştirdi. Siyonist hareketi kurdu ve 1903 yılına kadar liderliğini üstlendi. Filistin'e bir alternatif olarak Uganda'yı önerdi.

Herzog, Haim (1918 – 1904). Dublin'de doğdu. Babası, İrlanda'daki Yahudi cemaatinin Baş Hahamı idi. 1936 yılında Filistin'e göç etti ve derhal Hagana'ya katıldı. II. Dünya Savaşı yıllarında kuzey Almanya'daki İngiliz istihbarat örgütünün başkanlığını üstlendi. 1950'li yıllarda ve 1960'lı yılların başlarında, İsrail'de askerî istihbaratın başına geçti. 1967 savaşına doğru, radyoda yaptığı konuşmaları halk tarafından büyük ilgi görgü. İşgal altındaki doğu Kudüs'ün ve daha sonra da Batı Şeria'nın ilk askerî valisi seçildi. 1970'li yıllarda BM'de İsrail büyükelçisi sıfatıyla görev yaptı. 1983 – 1993 yılları arasında İsrail Cumhurbaşkanlığı görevini üstlendi.

Hoffmann, Christoph (1815 – 1885) Almanya'da doğdu. 1856 yılında Filistin'in Hıristiyanlar tarafından kolonizasyonu amacıyla taraftarlarıyla birlikte Tapınakçılar hareketini kurdu. 1868 yılında ilk yerleşmecilerin Filistin'e gelmelerini sağladı ve bölgede bunlar için çeşitli koloniler kurdu.

Hourani, Albert (1915 – 1997). Lübnanlı bir ailenin çocuğu olarak İngiltere'de doğdu. 1946 yılında Oxford'dan genç bir akademisyen olarak Filistin sorununu Anglo-Amerikan Soruşturma Komisyonu'nun dikkatine sundu. Daha sonra akademik kariyerine geri döndü ve en önde gelen Ortadoğu tarihçilerinden biri olarak ün kazandı.

Hüseyin, Saddam (1937 - [2007]) Irak'ın Tikrit kentinde doğdu. 1957 yılında Baas Partisi'ne katıldı ve 1968 yılında Baas Partisi tarafından gerçekleştirilen hükümet darbesinde yer aldı. 1979 yılında Irak Cumhurbaşkanı seçildi ve katı bir diktatörlük rejimiyle ülkeyi yönetti. Irak ordusunu başarısızlıkla sonuçlanan iki savaşa sürükledi. Bu savaşlardan ilki İran'a karşı verildi ve sekiz yıl sürdü (1980 – 88). İkinci savaş ise Batılı güçlere karşı verildi (1991). 1991 Körfez Savaşı'nda Irak ordusu, İsrail'e füze saldırısında bulundu. Saddam Hüseyin'in rejimi, ABD'nin Nisan 2003'te Irak'ı işgali ile devrildi. Bu kitabın yazıldığı tarihte Saddam'ın nerede olduğu bilinmiyor.

Hüseyin ibn Ali, Şerif (1852 – 1931). Mekke'de doğdu. 1908 yılında kutsal Mekke ve Medine şehirlerinin Hamisi oldu. Hüseyin-McMahon yazışmaları çerçevesinde İngilizlerin Doğu Arap dünyasının büyük bir bölümünün hanedanlığına devri vaat etmeleri üzerine, I. Dünya Savaşı sırasında oğullarıyla birlikte Arap isyanını gerçekleştirdi. 1916 yılında Hicaz kralı oldu ancak, 1924 yılında Suudilerin Hicaz'ı ele geçirmeleri üzerine hanedanlığı sona erdi. Yaşamının kalan bölümünü oğlu Abdullah ile birlikte Ürdün'de sürdürdü.

El-Hüseyni, Abdülkadir (1907 – 48) Kudüs'te doğdu. Kahire Amerikan Üniversitesi'nde kimya öğrenimi gördü. 1930'lu yılların başlarında ulusal gençlik teşkilatını kurdu ve 1936 isyanı sırasında askeri kanadın komutanlığına getirildi. Al-Jihad al-Muqaddas (Kutsal Cihat) adlı paramiliter ordunun başına geçti ve Nisan 1948 savaşı sırasında yaşamını yitirdi.

El-Hüseyni, Emin (1895 – 1974). Kudüs'ün önde gelen ailelerinden birinin çocuğu olarak dünyaya geldi. I. Dünya Savaşı yıllarında Türk Ordusunda hizmet etti. Savaştan sonra al-Nadi al-Arabi adlı örgüte katıldı ve Büyük Suriye idealini destekledi. Bir süreliğine Şam'da Emir Faysal'ın hizmetinde çalıştı. Faysal'ın krallığının yıkılışının ardından, Filistin Müftüsü olarak tayin edildi ve 1922 yılında Yüksek Müslüman Konseyi'nin başkanlığına seçildi. Filistin ulusal hareketinin lideri olarak kabul edildi ve 1936 yılında İngiliz yönetimine karşı ayaklanmanın liderliğini üstlendi. II. Dünya Savaşı yıllarında ülkeden kaçmak zorunda kaldı ve İtalyanlar ve Almanlarla işbirliğini sürdürdü. Savaştan sonra ülkeye dönmesi yasaklandığından 1974 yılında ölümüne kadar Beyrut'ta yaşadı.

El-Hüseyni, Faysal (1940-2001). Babası Abdülkadir'in sürgünde bulunduğu Bağdat'ta doğdu. 1950'li yılların sonlarında Filistin öğrenci hareketinin kuruculuğunu üstlendi ve 1960'lı yılların başlarında El-Fetih'e katıldı. 19709'da Orient House'da Arap Kültür Merkezini kurdu ve birinci intifadanın patlak vermesiyle birlikte siyasete atıldı. Yerel Filistin liderliğinin merkezinde yer aldı. Filistin delegasyonu ile birlikte Madrid konferansına katıldı ve Oslo Anlaşması'nın imzala-

nışının ardından Filistin Otoritesi bünyesinde Kudüs'te bakanlık görevi üstlendi. Kuveyt'i ziyareti sırasında esrarengiz bir biçimde öldü.

El-Hüseyni, İsmail (1860 – 1945). Kudüs'te doğdu. On dokuzuncu yüzyılın son yıllarında ve yirminci yüzyılın başlarında Hüseyni ailesinin liderliğini üstlendi. Yerel yönetimde ve Osmanlı hükümetinde önemli mevkilere yükseldi ve Kudüs'te eğitimin, özellikle de kız çocuklarının eğitiminin geliştirilmesi konusunda önemli faaliyetlerde bulundu. Konutu daha sonra ünlü "Orient House" olarak hizmet verdi.

El-Hüseyni, Cemal (1892 – 1982) Kudüs'te doğdu. Beyrut Amerikan Üniversitesi'nde tıp öğrenimi gördü. I. Dünya Savaşı'ndan sonra aktif siyaset hayatına atılarak Majlisiyyun Partisi'ne katıldı ve Müftü ile aynı saflarda yer aldı. Arap Yüksek Komisyonu'nda yer aldı ve Komisyonun "Dışişleri Bakanı" olarak görevlendirildi. Müftünün sürgün edilmesinin ardından Komisyonun başkanlığını üstlendi. 1948'den sonra Suudi Arabistan'da danışman olarak görev yaptı.

El-Hüseyni, Kamil (t. 1842 – 1921). Kudüs'te doğdu. İngilizlerin Filistin'i işgal ettiği dönemde Hanefi Müftüsü olarak görev yapıyordu. Daha sonra, İngilizler tarafından Filistin Müftüsü olarak atandı.

El-Hüseyni, Musa (1853 – 1933). Kudüs'te doğdu. Yerel Osmanlı yönetiminde önemli mevkilerde bulundu. İngiliz işgalinden hemen önce, 1918'de Kudüs Valisi olarak atandı ancak 1920'de İngilizler tarafından azledildi. Filistin ulusçuluğu hareketinde son derece sayın bir yer edindi ve ilerlemiş yaşına rağmen gençlerle yan yana gösterilerde yer aldı.

El Hüseyni, Tahir II(1842 – 1908). Kudüs'te doğdu. Siyonist kolonizasyona karşı fetva veren ilk müftüdür.

Hüseyin, İbn Talal (1935 – 1999) Ürdün Kralı Hüseyin. Kral Abdullah'ın oğlu. Amman'da doğdu. 1953 yılında Ürdün Kralı oldu ve saltanatının ilk yıllarında kendisini devirmeye yönelik çeşitli girişimlere karşı mücadele verdi. 1970 yılında doğrudan FKÖ ile çatışmalara girdi. 1985 yılında FKÖ ile uzlaştı ve 1988 yılında Batı Şeria'yı teslim ederek Büyük Ürdün düşüne veda etmek zorunda kaldı. 2000 yılında kanserden öldü.

İbrahim Paşa (1789 – 1848). Doğu Makedonya'da doğdu. Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından evlat edinildiği tahmin ediliyor. Ordularıyla birlikte 1831 yılında Suriye ve Filistin'e seferler düzenleyerek bu ülkeleri işgal etti. Mevcut yasal sistemde ve tarım ve yönetim alanlarında reformlar gerçekleştirdi. 1834 yılında Filistin'de yönetimine karşı başlatılan ayaklanmayı bastırdı.

Jabotinsky, Zeev (Vladimir) (1880 – 1940). Rusya'nın Odessa kentinde doğdu. Kishniev'deki pogromun ardından 1903 yılında Siyonist harekete katıldı. 1909 yılında İstanbul'da hareket adına faaliyetler-

de bulundu. Yetenekli bir hatip ve bir yazardı. I. Dünya Savaşı'nda Yahudi lejyonu nosyonunu benimsedi ve İngilizlerin tarafında savaştı. 1918 yılında Filistin'e geldi ve tüm yaşamını Yishuv'un askerî kanadının geliştirilmesine adadı. Liderliğin Mavera-ı Ürdün'ün Filistin mandasından ayrılmasına razı olması üzerine Siyonist hareketin merkez yönetim kurulundan ayrıldı. Herut tarafından hareketin ruhani lideri olarak kabul edildi.

Cemal Paşa (1872 – 1922). İstanbul'da doğdu. 1908'de Jön Türk hareketine katıldı ve 1912'de rejimi devralan liderler arasında yer aldı. I. Dünya Savaşı yıllarında Filistin askerî valisi olarak görev yaptı ve bu dönemde, İngilizlerle işbirliğinde bulunduğundan şüphelendiği çok sayıda Filistinli ve Yahudi'yi idam ettirdi. 1918 yılında Berlin'e kaçtı ve Balkanlar'da bir suikast sonucu öldürülünceye kadar sürgün yaşamı sürdürdü.

Kahana, Meir (1932 – 1990) New York'da doğdu. 1969 yılında Yahudi Savunma Birliği'ni kurdu. 1971 yılında İsrail'e göç etti ve tüm Filistinlilerin Filistin'den tehcirini savunan ırkçı parti olan Kach hareketini kurdu. Knesset'e seçildi ancak daha sonra partisi kapatıldı. 1990 yılında New York'da öldürüldü.

Kanafani, Hasan (1936 – 1972). Akka'da doğdu ve ailesiyle birlikte Lübnan'a sürgün edildi. PFLP'ye katıldı ve örgüt tarafından yayınlanan al-Hadaf adlı gazetenin editörlüğünü üstlendi. Bir ozan ve bir romancı olarak eserlerinde Filistinli mültecilerin talihsiz yaşamlarını işledi. İsrailliler tarafından Beyrut'ta öldürüldü.

Kapan, Eliezer (1891 – 1952). Rusya'da doğdu. 1920 yılında Filistin'e göç etti. Yahudi Ajansı'nın "Maliye Bakanlığı'nı" üstlendi ve Mapai örgütünün önde gelen liderleri arasında yer aldı. İsrail'deki ilk iki Knesset'te yer aldı.

Kestner, Israel Rudolf (1906 – 1957). Budapeşte'de doğdu. Macar Yahudi cemaatinin lideri olarak Adolph Eichmann ile Macar Yahudilerinin can güvenliği konusunda görüşmelerde bulundu. 1946 yılında İsrail'e göç etti. Mapai bünyesinde yer aldığı 1955 yılında, kendisini Nazi işbirlikçiliği ile suçlayan bir Yahudi'yi dava etti. Yargıç Benjamin Halevy, Kastner'in ruhunu şeytana sattığına karar verdi. Kestner daha sonra beraat etti ancak 1957 yılında düzenlenen bir suikast sonucu öldürüldü.

Kazanelson, Berl (1887 – 1944). Rusya'da doğdu. Filistin'e göç etti. Sosyalist bir idealist olarak başlangıçta belirli bir sosyalist Siyonist grupla özdeşleşmeyi reddetti ve işçi hareketini Yishuv bünyesinde birleşmeye çağırdı. Tarım işçileri sendikasını ve 1919 yılında da Ahdut Ha'Avoda'yo kurdu. Am Oved adlı yayınevi tarafından yayınlanan Davar gazetesinin editörlüğünü üstlendi.

El-Halidi, Ruhi (1864 – 1913). Kudüs'te doğdu. Osmanlı İmparatorluğu döneminde, gerek devlet adamı, gerek diplomat sıfatıyla çeşitli görevler üstlendi. Zamanının büyük bir bölümünü deneme ve roman yazarlığına ayırdı. 1908 – 1912 döneminde Osmanlı Parlamentosu'nda Filistin'in ilk temsilcileri arasında yer aldı.

El-Halidi, Yusuf Diya (1829 – 1902) Kudüs'te doğdu. Eğitimini İngiliz misyoner okullarında tamamladı. 1876 yılında ilk Osmanlı Parlamentosu'nda Kudüs temsilcisi olarak yer aldı. Yerel Osmanlı yönetiminde önemli mevkilerde görev aldı. 1899 yılında Kudüs Belediye Başkanı seçildi ve ölümüne kadar bu görevde kaldı.

Khalil (Halil) Ahmed (1914–1968). Hayfa'da doğdu. Beyrut Amerikan Üniversitesi'nde eğitim gördü. İngilizler tarafından yargıç olarak atandı. Batı Şeria'nın Ürdün'ün yönetimi altında bulunduğu dönemde Nablus Valisi olarak görev yaptı. 1950'li yılların başlarında Amman'da özel bir hukuk bürosu açtı.

Kook, Zvi Yehuda (1891 – 1982). Amerikalı Haham. 1950 – 1970'li yıllar arasında yaşamının önemli bir bölümünü İsrail'de geçirdi. Gush Emunim'in başlıca ideologlarındandı. İşgal edilen bölgelerden geri çekilmeyi bir sapkınlık ve günah olarak nitelendirdi ve Musevi Şeriatı uyarınca işgal edilen bölgelerde yerleşimler oluşturmayı dini bir görev sayan bir buyruk yayınladı.

Levin, Hanoch (1943 – 1999). Tel-Aviv'de doğdu. İsrail'in önde gelen oyun yazarlarındandır. İsrail'de militarizm ve işgali yeren en güçlü hicivlerinden biri olan "Küvetteki Kraliçe" adlı eserini 1970 yılında yazdı.

Lilienblum, Pinchas (1843 – 1910). Litvanya'da doğdu. Yahudi aydınlanmasının en önemli yazarlarından biriydi. Eserlerini İbranice yazdı. 1881 yılında Hovevi Zion örgütüne katıldı ve 1884 yılında örgüt sekreteri olarak görev yaptı.

MacDonald, Ramsey (1866 – 1937). İskoçya'da doğdu. 1884 yılında Londra'ya yerleşti ve 1900 yılında İşçi Partisi'nin kurucu üyeleri arasında yer aldı. 1906 yılında Avam Kamarası'ndan milletvekili seçildi. 1921 yılında kısa bir süreliğine, daha sonra 1929 – 1931 yılları arasında İngiltere Başbakanı olarak görev yaptı.

Magnes, Yahunda (1877 – 1948). ABD'de doğdu. Bir haham olarak bu ülkede reform hareketi içinde yer aldı. I. Dünya Savaşı'nda Amerika'daki pasifist harekette yer aldı. 1921 yılında Filistin'e göç etti. 1925 yılında İbrani Üniversitesi'nin ilk başkanı seçildi. Brit Shalom'u kurdu.

McMahon, Sir Henry (1862 – 1949) Mısır Yüksek Komiseri (1914 – 16). Ortadoğu'da Arapların gelecekteki konumları ile ilgili olarak Şerif Hüseyin ile müzakerelerde bulundu.

Meir (Meirson), Golda (1898 – 1978). Rusya'da doğdu ve ilk gençlik yıllarını ABD'de geçirdi. 1921 yılında Filistin'e göç etti. Histadrut'ta etkin bir rol aldı ve politik biriminin başkanlığını üstlendi. Sharett'in İngilizler tarafından 1946 yılında tutuklanması üzerine Yahudi Ajansı'nın politik biriminin başkanlığına getirildi ve daha sonra bir süreliğine dışişleri bakanlığını üstlendi. Ürdün kralı Hüseyin ile 1946 savaşından önce müzakerelerde bulundu. 1950'li yılların başında İsrail delegasyonu ile birlikte Moskova'ya gitti. 1968 yılında yeni İşçi Partisi'nin kuruluşunda önemli bir rol üstlendi ve 1969 yılında İsrail Başbakanı oldu. 1973 fiyaskosunda oynadığı rolden dolayı 1974 yılında görevinden istifa etti.

Mi'ari, Muhammed (1939 -...) Birweh, Celile'de doğdu. Al-Ard'ın kurucuları arasında yer aldı ve 1984 yılında İsrail'deki Filistin yanlısı ilk parti olan İlerici Barış Partisi'ni (Progressive List for Peace) kurdu. 1992 yılına kadar Knesset'te yer aldı.

Mozkin, Leo (1867 – 1933). Rusya'da doğdu. 1889 yılında Berlin'de Siyonist öğrenci hareketini oluşturdu. Rusya'da yaşayan Yahudilere eşit haklar tanınmasını savunan harekette etkin bir rol oynadı. 1905 yılında ateşli bir Siyonist oldu ve Dünya Siyonist Örgütü tarafından düzenlenen çeşitli konferanslara başkanlık etti.

Muhammed V. (1910 – 61). Fas'ın Fransız yönetimi altındaki son sultanı. 1957 yılında bağımsız Fas Krallığı'nın ilk sultanı oldu.

Mehmet Ali (Kavalalı Mehmet Ali Paşa) (1769 – 1849). Makedonya'da doğdu. Tütün tüccarıyken Osmanlı yönetiminde yer alarak Mısır'a tayin edildi. Ülkeyi 1805'te eline geçirdi ve bir süre için Filistin de dahil olmak üzere bölgede mini bir imparatorluk kurdu. Modern Mısır'ın temellerini oluşturan bir dizi reform gerçekleştirdi.

El-Nashashibi, Fahri (1900 – 42). Kudüs'te doğdu. Mu'arida hareketi içinde etkin bir rol aldı ve kimliği belirlenemeyen kişiler tarafından düzenlenen bir suikast sonucu Bağdat'ta öldürüldü.

El-Nashashibi, Ragıp (1881 – 1941) Kudüs'te doğdu. İstanbul'daki Mühendislik Mektebi'nden mezun oldu. Osmanlı yönetiminde son derece parlak bir meslek yaşamı oldu. 1914 yılında Osmanlı Parlamentosu'na seçildi. 1919 yılında Suriye Konferansı'na katıldı. 1920-24 yılları arasında Kudüs belediye başkanı oldu. Mu'arida'nın Savunma Partisi'nin kuruculuğunu ve liderliğini üstlendi.1949 yılında Ürdün hükümetinde mültecilerden sorumlu bakan görevini üstlendi. Ve ölümüne kadar Ürdün hükümetinde çeşitli bakanlıklarda görev yaptı.

Navon, Yossef (1852 – 1934). Yafa'da doğdu. Kadim Yahudi cemaatinin önde gelen ailelerinden birinin üyesiydi. Yerel eşraf ve yabancılarla gerçekleştirdiği ortak yatırımlarla demiryolu şebekesini geliştirdi ve oteller inşa etti. 1894 yılında iflas etti ve Filistin'den ayrıldı. Paris'te öldü.

Netanyahu, Benjamin (1949 -...) Tel-Aviv'de doğdu. Lisans derecesini mimari, yüksel lisans derecesini işletme dalında tamamladı ve kariyerine iş hayatıyla başladı. 1988 yılında Likud Partisi'ne katıldı ve süratle yükselerek önce BM İsrail Büyükelçisi, daha sonra dışişleri bakanının yardımcısı oldu (1996-1999). Daha sonra dışişleri bakanı (2002 – 93) ardından da başbakan oldu (1996 – 99). Daha sonra sırasıyla dışişleri bakanı (2002-2003) ve maliye bakanı (2003) olarak görev yaptı.

Peel, William Robert Wellesley (Lord) (1867 – 1937). Londra Belediye Konseyi'nin önce üyesi, daha sonra başkanı. Sendika yanlısı üye olarak İngiltere Parlamentosu'na seçildi. I. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda savunma bakanlığı müsteşarı olarak görev yaptı ve 1922'de Hindistan'dan sorumlu dışişleri bakanlığı görevini üstlendi. Ölümünden kısa bir süre önce, Kraliyet Soruşturma Komisyonu Başkanı olarak Filistin'de görev yaptı.

Peres (Perski), Shimon (1923 -...) Polonya'da doğdu. 1934 yılında Filistin'e göç etti. Siyasi yaşamına genç İsrail devleti için silah tedarikçisi olarak başladı. İsrail'de askerî ve nükleer sanayinin kurucuları arasında yer aldı. 1965 yılında önce Rafi'ye, ardında İşçi Partisi'ne üye oldu ve çeşitli bakanlıklarda görev yaptı. 1944 ve 1988 yıllarında iki İşçi Partisi-Likud koalisyonunda Likud'un temsilen koalisyon hükümetlerinde yer aldı ve Rabin'in bir suikasta kurban gitmesinin ardından 1995 yılında kısa bir süre onun yerine başbakanlık yaptı. Oslo sürecine katılımından dolayı Nobel Barış Ödülü aldı.

Pisker, Leon (1921 – 1991) Rusya'da doğdu. Odessa bölgesinde önce askerî, ardından sivil doktor olarak ün yaptı. 1860'lı yıllarda Yahudi aydınlanmasına katkıda bulundu. Rusya'da uygulanan pogromlar sonucu 1870'li yıllarda Siyonist oldu ve Hovevi Siyon hareketini kurdu.

Kaddafi, Muammer (1941 -...)Libya'da 1969 yılında gerçekleştirdiği darbe sonuncu iktidara gelen ve o tarihten bu yana ülkenin başında bulunan askerî lider.

Kasım, Abdülkerim (1914 – 1963). Bağdat'ta doğdu. 1938 yılında Irak ordusunda subay olarak yer aldı. 1948 savaşında Filistin'de tugay komutanı olarak Irak ordularının başına geçti. 1958 yılında, Haşimi hanedanlığını deviren "Hür Subaylar" hareketinin lideri seçildi.1963 yılında Baas Partisi tarafından devrildi ve idam edildi.

El-Kassam, İzzettin (1895 – 1935). Suriye'de doğdu. 1929'da Suriye isyanına katıldıktan sonra, Hayfa'ya gitti ve el-İstiklal Camii'nde hatiplik yaptı. Vaazlarında Filistin'in Siyonistlerden ve İngilizlerden temizlenmesi çağrısında bulundu. Silahlı mücadeleyi ve cihadı savunuyordu ve 1935'te ölümüne kadar kendisine bağlı bir grup savaşçı ile İngilizlere karşı mücadelesini sürdürdü. Günümüzde, Hamas hareketi

tarafından büyük bir saygı ile anılmaktadır ve hareketin askerî kanadına Şehit İzzettin el-Kassam Tugayı adı verilmiştir.

El-Kavukçu, Fevzi (1897 – 1974). Lübnan'da doğdu. Suriye isyanına katıldıktan sonra 1930'lu yıllarda Irak ordusunda yer aldı. 1936 Filistin isyanına gönüllü olarak katıldı ve 1948 yılında geri dönerek Arap Kurtuluş Ordusu'nun başına geçti.

Rabin, Yitzak (1922 – 1995). Kudüs'te doğdu ve Tel-Aviv'de büyüdü. 1941'de Palmach'a katıldı. 1948 savaşı sırasında Harel Tugayı'nın komutanı oldu. Orduda kalarak Genel Kurmay Başkanlığı'na kadar yükseldi ve 1967 savaşında ordunun zafer kazanmasında önemli bir rol oynadı. Ordudan ayrıldıktan sonra bir süre Washington'da İsrail Büyükelçiliği görevinde bulundu. 1974 yılında ve daha sonra bir kez daha 1992 yılında İsrail Başbakanı seçildi. Filistinlilerle Oslo Anlaşması çerçevesinde uzlaşma sağlanması konusundaki kararlı tavrı nedeniyle 1995 yılında düzenlenen bir suikast sonucu yaşamını yitirdi.

De Retschild, Baron Edmond (1854 – 1934). Avrupa'nın en zengin ailelerinden birinin çocuğu olarak Paris'te doğdu. 1883 yılında Filistin'de kurulan Siyonist yerleşimlerin büyük bir bölümünün finansmanını üstlendi. 1900 yılında yerleşimlerin finansmanı bu amaçla kurulan özerk bir kuruma devredildi.

Rupin, Arthur (1876 – 1942). Almanya'da doğdu. 1908 yılında Filistin'e göç etti. Yishuv cemaatinin modern bir topluma dönüştürülmesine yönelik projenin başkanlığını üstlendi. Politik etkinliklerinin yanı sıra İbrani Üniversitesi'nde sosyoloji bölümünü kurdu.

El-Said, Nuri (1888 – 1958) Bağdat'ta doğdu. Türk ordusunda görev yapan Arap subaylar arasında el-Ahd hareketini başlattı. 1916 yılında Arap isyanına katıldı. 1921 yılında Irak devletinin ilk Genel Kurmay Başkanı seçildi. Daha sonra Savunma Bakanlığı'na ve 1930 yılında da Başbakanlığa seçildi. Başbakanlığı sırasında Mısır ile birlikte Arap Birliği'nin kurulması için faaliyetlerde bulundu. İngiliz-Irak Anlaşması'nın başlıca destekçileri arasında yer aldı ve bu tercihinden dolayı 1958 yılında öldürüldü.

Selami, Hasan (1907 – 1948). Lydda yakınlarında Qula'da dünyaya geldi. 1934 yılında Abdülkadir el-Hüseyni tarafından kurulan el-Cihad el-Mukaddes ordusuna katıldı. 1936 isyanında Lydda bölgesinin komutanı olarak görev aldı. Filistin para-militer güçlerinin komutanı iken, 1948 savaşında Ras al-Ayn'da yaşamını yitirdi.

Samuel, Sir Herbert (daha sonra Vikont unvanını almıştır) (1870 – 1963). Varlıklı bir İngiliz-Yahudi ailesinin çocuğu olarak İngiltere'de doğdu. Gençlik yıllarından itibaren Liberal Parti'nin faal bir üyesi oldu. 1902 yılında İngiliz Parlamentosu'na seçildi ve 1906 yı-

linda hükümette görev almaya başladı. 1916 yılında İçişleri Bakanı oldu ve bu tarihte Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulması düşüncesi ile ciddi bir biçimde ilgilenmeye başladı. Kabinede görev alan ilk Yahudi üye oldu ve 1920-1925 yılları arasında Filistin'e atanan ilk İngiliz Yüksek Komiseri oldu. Daha sonra Lordlar Kamarası'na seçildi ve burada Liberal Parti'nin temsilcisi olarak yer aldı.

El-Sakakini, Halil (1880 – 1953). Kudüs'te doğdu. Gençlik yıllarında ABD'ye göç etti ancak buradaki ticari faaliyetlerinde başarılı olamadı. 1908 yılında Filistin'e döndü ve bağlı olduğu Ortodoks kilisesi bünyesinde bir Arap isyanı örgütledi. Özellikle eğitim alanına ilgi duyuyordu ve Kudüs'te özel okullar açtı. Manda yönetimi döneminde eğitim sistemi bünyesinde önemli mevkilerde yer aldı ve Filistin kongrelerine katıldı. 1948 yılında Filistin'den ayrılarak Kahire'ye yerleşti.

Shamir (Yizranizki), Yitzak (1915 -...) Polonya'da doğdu. 1935 yılında Filistin'e göç etti. Irgun örgütüne katıldı. 1955 – 1965 yılları arasında Mossad'da görev aldı ve daha sonra Gahal'a katıldı. 1980 yılından başlayarak Likud üyesi olarak çeşitli bakanlıklarda görev aldı ve 1983 yılında Başbakan seçildi. 1984 – 1988 yılları arasında başbakanlık görevini Shimon Peres ile paylaştı. 1988 – 92 yılları arasında bir kez daha başbakanlık görevine atandı.

Shapira, Haim Moshe (1902 – 1970). Rusya'da doğdu. 1925 yılında Filistin'e göç etti. Filistin'de Mizrahi hareketinin önde gelen eylemcileri arasında yer aldı. 1957 yılında Knesset'e yönelik bombalı eylemde yaralandı. 1949'dan 1970 yılında ölümüne kadar Mafdal temsilcisi olarak tüm İsrail hükümetlerinde görev aldı.

Sharett (Chertock), Moshe (1894 – 1965). Ukrayna'da doğdu. Babasının bir Filistin köyüne yerleşmesi üzerine 1912 yılında Filistin'e göç etti. 1920 yılında İngiltere'ye giderek Londra Üniversitesi'nde ekonomi öğrenimi gördü. 1933 yılında Yishuv'un Dışişleri Bakanı olarak görev yaptı ve Yahudi Ajansı'nın siyasi bölümünün başkanlığını üstlendi. 1949 yılında İsrail'in ilk dışişleri bakanı olarak görev aldı ve 1954-55 yılları arasında başbakanlık görevini üstlendi. Ben-Gurion'un savaş yanlısı politikalarına karşı barış yanlısı politikaları savundu.

Sharon, Ariel (1922 -...) Kefar Malal, Filistin'de doğdu. 1948 savaşı sırasında Alexandroni birliğinde göre yaptı. 1950'li yılların başlarında 101. Komando Birliği'ni kurdu ve bu birlikle Filistin hedeflerine karşı misilleme eylemleri gerçekleştirdi. Güney bölgesi komutanı olarak 1973 savaşının kazanılmasına katkıda bulundu. 1933 yılında, Knesset'te tek başına iktidarı ele geçirmek üzere Likud Partisi'ni kurdu. Kahan komitesinin kendisini Sabra ve Şatilla katliamlarının sorumlusu olarak ilan etmesine kadar sırasıyla tarım bakanı, imar bakanı ve savunma bakanı

olarak görev yaptı. Daha sonra da çeşitli bakanlıklarda görev aldı ve 2001 – 2003 yılları arasında Başbakan seçildi.

El-Şukairi, Ahmed (1907 – 80). Lübnan'ın Tibnin kentinde doğdu. Babası Akka müftüsü iken Osmanlılar tarafından sürgün edilmişti. 1916'da Ahmed, Akka'ya geri döndü İstiklal Partisi'nde fiilen görev aldı ve 1946 yılında Arap Yüksek Komitesi'ne katıldı. Nakba'dan sonra, Suudi Arabistan'a gitti ve BM' nezdinde bu ülkenin temsilciliğini üstlendi. Cemal Abdül Nasır'ın desteğiyle Arap Birliği'nde Filistin temsilcisi olarak görev yaptı. Bu görevi sırasında FKÖ'nün kurucuları arasında yer aldı ve El-Fetih tarafından 1968 yılında azledilinceye kadar FKÖ'nün ilk başkanı olarak görev aldı.

El-Şukairi, Esad (1860 – 1940). Akka'da doğdu. El-Azhar Üniversitesi'nde okudu. 1908 ve 1912 yıllarında Osmanlı parlamentolarına seçildi. I. Dünya Savaşı döneminde Fourdi Osmanlı ordusunun müftüsü olarak görev yaptı. 1030'da Liberal Parti'yi kurdu ve Mua'rida fraksiyonunu destekledi.

Tabenkin, Tizhak (1888 – 1971). Rusya'da doğdu. 1912 yılında Filistin'e göç etti. 1919 yılında Polei Zion Partisi Ahdut Ha'Avoda'nın, 1920 yılında da Histadrut'un kurucuları arasında yer aldı. Kibutz Mehuad hareketinin ideolojik yönden öncülüğünü üstlendi. 1930'da Mapai'in kurucuları arasında yer aldı. 1948'de Mapam'ın kurulmasına yardımcı oldu ancak 1968'de İşçi Partisi'ne katıldı. Aynı yıl içinde, Büyük İsrail hareketinin öncülüğünü yaparak, işgal altındaki bölgelerin İsrail'e ilhakını savunan dinci milliyetçilerin yanı sıra hareket içinde laik üyelerin katılımını da sağladı.

Taha, Sami (1916 – 1947). Cenin yakınlarında Arrabeh'de doğdu. Hayfa'da yetişti ve buradaki Ticaret Odası'nda görev yaptı. 1930'da Arap İşçi Birliği'ne katıldı. 1947 yılında öldürüldü.

Tamir (Kazanelson), Shmuel (1923 – 87). Kudüs'te doğdu. 1938'de Irgun'a katıldı. 1948 yılında Herut Partisi'nin kurucuları arasında yer aldı. 1952 yılında partiden ayrıldı. Kastner duruşmasında Greenwald'ı destekledi ve Kastner'in davacı konumundan sanık durumuna geçmesine neden oldu. 1967'de yeni bir merkez parti kurdu ve söz konusu parti önce 1973 yılında Likud'a daha sonra da, 1977 yılında Dash hareketine katıldı.

El-Umar, Tahir (1686 – 1776). Safad'da doğdu. Filistin'de Osmanlı yönetimine karşı meydan okumayı başaran Celile'li bir şeyh idi. 1749 yılında Akka'yı işgal etti ve Kudüs dışarıda olmak üzere Batı Filistin'in büyük bir bölümünün yönetimini ele geçirdi ve bu arada da, Mısır ve Rusya ile ittifaklar oluşturdu. Ancak 90 yaşına geldiğinde, Mısır'ın Osmanlı İmparatorluğu ile yeniden uzlaşmasına razı oldu. Yeni Hayfa kentinin ilk kurucuları arasında yer aldı.

Usishiqin, Menachem (1863 – 1941). Rusya'da doğdu. 1885 yılında Moskova'daki tüm Siyonist birliklerin genel sekreteri olarak tayin edildi. 1887 yılında Hovevi Zion hareketine temsilci olarak katıldı. 1919 yılına kadar Filistin'i birkaç kez ziyaret etti ve Filistin'de öğretmenler sendikasını kurdu. 1919 yılında Versay'da düzenlenen barış konferansına Siyonist hareketin temsilcisi olarak katıldıktan sonra, aynı yıl içinde Filistin'e göç etti. 1923 yılında Yahudi Ulusal Fonunun başkanlığına getirildi ve toprak satın alma ve kolonizasyon faaliyetlerinde fiilen yer aldı.

Webb, Sidney (Lord Passfield) (1857 – 1947). Londra'da doğdu. Eşiyle birlikte 1880'li yılların başında "Fabian" olarak anılan sosyalist harekete katıldı. 1895 yılında yine eşiyle birlikte, London School of Economics'i kurdu ve orta öğretim sistemini geliştirdi. 1900 yılında İşçi Partisi'ne katıldı. 1929'da Lord unvanını kazandı ve sömürgelerden sorumlu devlet bakanlığına getirildi. Bu görevi sırasında, 1930 yılında Siyonist projeye belli kısıtlamalar getiren Beyaz Rapor'u yayınladı.

Weizmann, Ezer (1924 -) Tel-Aviv'de doğdu. II. Dünya Savaşı yıllarında İngiliz Hava Kuvvetleri'nde görev yaptı. İsrail Hava Kuvvetleri'nin ilk komutanı. 1977 yılında Likud Partisi'ne katıldı. Daha sonra, Savunma Bakanlığı görevini üstlendi ve İsrail-Mısır barışına katkıda bulundu. 1993-1999 yılları arasında İsrail'in yedinci cumhurbaşkanı olarak görev yaptı.

Weizmann, Haim (1874 – 1952). Rusya'da doğdu. 1899 yılında kimya dalında doktora derecesi aldı ve 1904 yılından itibaren Manchester Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalıştı. 1901 yılında siyasi Siyonizm'e katıldı ve 1903 yılında anti-Uganda fraksiyonunun liderliğini üstlendi. I. Dünya Savaşı'nda yeni patlayıcı silah türlerinin geliştirilmesinde İngiliz ordusu ile işbirliğinde bulundu. 1919 yılında Filistin'e göç etti ve 1920 yılında Dünya Siyonist Örgütü'nün başkanlığına getirildi. 1948 yılında İsrail'in ilk cumhurbaşkanı seçildi.

Wingate, Orde (1903 – 44). Hindistan'da doğdu. 1929 yılından itibaren İngiliz İmparatorluğu'nun hizmetine girdi. İlk görevini, bir tür bağımsız strateji uzmanı olarak Sudan'da üstlendi. 1936'da ateşli bir Siyonist olarak Filistin'e yerleşti ve Siyonist projenin sürdürülebilmesine yönelik savunma ve taarruz stratejileri konusunda Yahudi cemaatine danışmanlık hizmeti sağladı. II. Dünya Savaşı yıllarında Burma'da görev yaptı ve 1944 yılında bir uçak kazasında yaşamını yitirdi.

Yasin, Şeyh Ahmed (1937 -...) Majdal'da doğdu. 1948 yılında, öğretmen ve vaiz olarak görev alacağı Gazze'ye sürüldü. İsrail'in izniyle 1973'te Gazze'de İslam Kültür Merkezi'ni ve Gazze Üniversite-

si'ni kurdu. 1988 yılında Müslüman Kardeşler örgütünün Hamas'a dönüşümünü sağladı ve Hamas'ın ruhani lideri oldu. 1989 yılında İsrailliler tarafından tutuklandı ve daha sonra serbest bırakıldı.

Yossev, Dov (1890 – 1970). Kanada'da doğdu. 1921 yılında Filistin'e göç etti. Manda döneminin son yıllarında Yahudi Ajansı icra kurulu üyesi oldu. 1948 yılının ilk yarısında Kudüs askerî valisi olarak görev yaptı. Malzeme bakanı olarak atandı (1948-49) ve Zena adı verilen karne sisteminin denetimini üstlendi. 1955 yılına kadar çeşitli bakanlık görevleri aldı ve bu tarihte Yahudi Ajansı'nın muhasebe bölümü şefi oldu.

Yossef, Ovadia (1920 -...) Bağdat'ta doğdu. 1924 yılında Filistin'e göç etti. 1945 yılında Yahudi şeriat mahkemesinde yargıçlık görevi yaptı. Kısa bir süre Mısır Baş Hahamı olarak görev yaptı. 1968 yılında Tel-Aviv Sefarad Cemaati'nin Baş Hahamlığı'nı üstlendi. 1984 yılında Shas hareketini kurdu ve örgütün ruhani liderliğini üstlendi.

Zayad, Tevfik (1929 – 94). Nasıra doğumlu ozan. 1975 yılında Nasıra belediye başkanı seçildi. Ölümüne değin Komünist Partisi'nin ve Hadash'ın liderliğini üstlendi. Celile'de toprak istimlâkine karşı verilen mücadelenin liderliğini üstlendi.

TERİMLER SÖZLÜĞÜ

A'yan (soylu aileler): Filistinli Müslüman kentli seçkin aileler.

Ahdut Ha-Avoda: 1910 yılında kurulan Siyonist Sosyalist Parti. 1930 yılında, *Ha-Poel Azair* adlı diğer bir parti ile birlikte 1977'ye kadar İsrail'in siyasi yaşamında başat bir konumda yer alan Mapai'i kurdu. Yine Ahdut Ha Avoda adını taşıyan ve Mapai'ın sol kanadında yer alan diğer bir parti 1944 yılında kuruldu. Daha sonra İsrail'deki ikinci büyük sosyalist parti olan Mapam'ın kurucuları arasında yer almak üzere 1948 yılında kendi kendini feshetti.

Ahuzat Bayit: Yafa'nın kuzeyinde 1909 yılında kurulan Siyonist mahalle. 1910 yılında Tel-Aviv adını aldı.

Aleviler (Nusayriler): İsmailî Şiilerinin uzantısı olan bir mezhep. Hıristiyanlığın izlerini taşır. Alevilerin büyük bir bölümü, Suriye, Türkiye ve Lübnan'da yaşamaktadır.

Alexandroni Tugayı: 1948 savaşında Hagana tugaylarından biri.

Aliya: Filistin'e ve daha sonra İsrail'e yapılan Yahudi göçlerine verilen isim.

Alfa Planı: 1955 sonrası dönemde Arap-İsrail çatışmalarının çözümü amacıyla İngilizler ve Amerikalılar tarafından geliştirilen ancak somut bir çözümün üretilmesi konusunda başarısızlıkla sonuçlanan barış planı.

Arap Yüksek Komitesi: Manda yönetimi döneminde (1934-1948) Filistinliler tarafından oluşturulan liderlik.

Arap Lejyonu: Ürdün Ordusu. Glubb Paşa tarafından 1920 yılında kuruldu ve 1948 savaşında önemli bir rol oynadı.

Arap Kurtuluş Ordusu: Suriye'de 1947 yılının sonlarına doğru oluşturulan paramiliter ordu. Filistin'in kurtuluşu amacına yönelik olarak tüm Arap dünyasından gelen gönüllülerin katılımıyla kuruldu. 1948 yılında birlikleri Filistin'e nüfuz etmeyi başardılar. Biri Fevzi el-Kavukçu, diğeri Adib el-Shishaqly (?) komutası altında bulunan iki taburdan oluşuyordu. Genel Komutanı Iraklı general İsmail Safwat idi.

Arap İşçi Sendikası: Filistinli işçilerin haklarını korumak üzere 1930 yılında kuruldu.

Al-Ard: İsrail'deki Filistinli azınlık tarafından oluşturulan siyasi hareket. Aynı adı taşıyan ve 181 Sayılı Karar uyarınca Filistin'in bölünmesini öngören bir yayın organının çevresinde kuruldu. İsrail Yüksek Mahkemesi tarafından yasa dışı ilan edildi ve 1964 yılında üyeleri tutuklandı ve bazıları Filistin'den sürüldü.

Aşkenaz (Eşkenaz) (Eski İbrani dilinde Alman): Batı'dan Filistin'e göç eden Yahudilere verilen isim.

Evkaf (Awqaf) (tekil: Vakıf): İslam dünyasında bağışlarla oluşturulan kamu yararına faaliyet gösteren kurumlar.

Awqaf dhuri: Özel vakıflar.

Baas Partisi: (Arapça *Yeniden Doğuş*) 1947 yılında Şam'da kurulan pan-Arabist parti. 1953 yılında Adib al-Shishaqly'nin iktidara gelmesiyle birlikte Suriye ile ortak bir parti haline geldi. 1957 yılında Arap dünyasında şubeler açtı. Bunlardan en başarılısı Irak Baas Partisi oldu ve bu parti Irak'ta uzun yıllar iktidar partisi olarak yönetimi ekline geçirdi. 1963 yılında Suriye'de iktidarı ele geçirdi ve o dönemden bu yana Suriye'nin yönetimini elinde bulunduruyor.

Badaliya (Bedel): Osmanlı İmparatorluğu topraklarında yaşayan Yahudilerin ve Hıristiyanların askere alınmamaları karşılığında ödedikleri vergi.

Balfour Bildirisi: İngiltere Dışişleri Bakanı 2 Kasım 1917'de Lord Rotschild'e gönderdiği mektupta, bölgede yaşayan yerli halkın haklarına herhangi bir zarar vermeksizin Yahudilere Filistin topraklarında bir ulus kurmalarının sağlanacağı konusunda bir vaatte bulundu.

Beitar: Zeev Jabotinsky tarafından 1919'da Doğu Avrupa'da oluşturulan Siyonist gençlik hareketi. Bu hareket İsrail'de Büyük İsrail (tüm Filistin üzerinde Siyonizm'in hakimiyeti) kavramına bağlı Likud ve sağ kanatta yer alan diğer partiler ile ilişkilendirildi. Amblemi, Yahudilerin Ürdün üzerinde de hakimiyet kurmasını amaçladığından daha da geniş kapsamlı bir Siyonizm idealini öngörmektedir.

Biluim: Rusya'da 1881-1882 yıllarında birbirini izleyen *pogrom* dalgalarının ardından oluşturulan Yahudi yerleşim hareketi.

Bnei Akiva: İsrail'de dinci-milliyetçi bir gençlik hareketi.

Brit Shalom: Filistin'deki Yahudiler ve Araplar arasında karşılıklı anlayışı geliştirmek amacıyla 1925 yılında oluşturulan bir Yahudi grubu.

Christian-Muslim Association (Hıristiyan-Müslüman Birliği): Filistinliler tarafından 1918 yılında kurulan ilk ulusal birlik.

Dinar: Ürdün de dahil olmak üzere bazı Arap ülkelerinde kullanılan para birimi.

DOP (Declaration of Principles/İlkeler Bildirgesi): FKÖ ve İsrail tarafından 13 Eylül 1993 yılında imzalanan ve Oslo sürecini başlatan belge.

Al-Fatah (El-Fetih): Paris'te 1911 yılında kurulan ilk pan-Arap ulusal birliklerden biri. Osmanlı İmparatorluğu döneminde faaliyetlerini gizli olarak sürdürmüştü.

Fetva: Bir müftü tarafından verilen dinsel karar

Fida'i(Fedai) (çoğulu fida'iyyun) (Arapça yaşamını feda etmeye hazır savaşçı anlamında): 1950'li 60'lı yıllarda Filistinli gerilla savaşçılarına verilen ad.

FLN *Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi: Cezayir'in kurtuluşu amacıyla 1954 yılında oluşturuldu. Ülkede başat bir siyasi güç olarak bugün de varlığını sürdürüyor.*

Gahak: Menachem Begin başkanlığında kurulan ve 1965 yılında Herut Revizyonist Parti ve Liberal Parti ile birleşen siyasi blok.

Yeşil Hat: İsrail ile 1967 savaşında işgal ettiği topraklar (Batı Şeria, Gazze Şeridi ve Golan Tepeleri) arasında 4 Haziran 1967 tarihinde belirlenen sınırlar (başlangıçta 1948 savaşı sonrasında imzalanan ateşkes anlaşmasında belirlenen sınırlar için kullanılıyordu).

Gush Emunim (İbranice *inananlar cemaati* anlamına gelmektedir): Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ndeki yerleşim bölgelerinin yaygınlaştırılması ve bu bölgelerin İsrail devletine ilhakının sağlanması amacıyla Şubat 1974'te kuruldu. İsrail'de sağ kanatta yer alan laik güçlerin desteğini kazanan dinci milliyetçi bir hareket.

Ha-Avoda (İbranice *emek* anlamına gelmektedir): Mapai ve Mapam arasında 1969'da oluşturulan ve 1984'te tasfiye edilen ittifak.

Hadassa: Amerika'da 1912 yılında kurulan Siyonist kadın örgütü. İsrail devleti için para fon toplama amacıyla oluşturulan dünyanın en büyük kadın örgütlerinden biri.

Hafiye: II. Abdülhamit döneminde Osmanlıların gizli polisi.

Hagana (İbranice *savunma* anlamına gelmektedir). Yishuv'un savunma gücü olarak 1920'li yıllarda kuruldu. İlk dönemlerinde Yahudilerin en önemli yeraltı örgütü olarak faaliyet gösterdi ve 1948 yılında Irgun ve Stern Çetesi'yle birleşerek İsrail'in Savunma Gücünü oluşturdu.

Halacha: Yahudi şeriatı

Haluzim: (İbranice *öncüler* anlamına gelmektedir). Erken dönem Siyonist yerleşmecilere ortak olarak verilen isim.

Hamas (Arapça İslami Direniş Hareketi sözcüklerinin baş harfleri): Birinci intifada döneminde 1988 yılında kurulan radikal İslami hareket. Örgütün askeri kanadının başında bulunan İzzettin al-Kassam, 1988 yılından bu yana İsrail'e karşı başlattığı gerilla ve terör kampanyasını sürdürmektedir.

Hanefi: İslamiyet'in Sünni yasalarında yer alan dört düşünce okulundan biri. Tüm düşünce akımları içinde zamana ve yere göre değişebilen esnek kurallardan oluştuğundan dolayı (Filistin de dahil olmak üzere) en yaygın biçimde benimsenen düşünce akımlarından biri olmuştur. Adını, kurucusu olan Ebu Hanifa'dan almıştır (ölümü 767).

Ha-Parasha (İbranice *olay* anlamına gelmektedir). Lavon olayı, 1954 yılında İsrail gizli servisi tarafından gerçekleştirilen casusluk ve sabotaj eylemlerinin ortaya çıkması sonucu İsrail'de patlak veren bir siyasi skandal idi. Bu olayın ve özellikle de Ben Gurion'un bu olaya karışmış olmasının yarattığı yankılar, 1963 yılına kadar İsrail'in politik sistemini derinden sarstı ve Ben-Gurion'un iktidardan düşmesine yol açtı.

Harem: İslamiyet'te yalnızca Müslümanların girebileceği kutsal yerler.

Harem ül-Şerif: Kudüs'ün Eski Kent bölgesinde Tapınak Dağı üzerinde inşa edilen Mescid-ül Aksa Camii ve Kubbetüssahra'nın (Dome of the Rock) bulunduğu alan.

Haşimîler: Şerif Hüseyin başkanlığında 1908 yılında Mekke ve Medine'yi yöneten hanedanlık. Şerif Hüseyin'in ardılları 1958 yılına kadar Irak'ın yöneticiler olarak görev yaptılar ve günümüzde de Ürdün'ün yönetimi Haşimîlerin elindedir.

Herut Partisi Jabotinsky'nin liderliği altındaki Siyonist Revizyonist Parti'nin yerini almıştır. Herut 1948 yılında kuruldu. İlk başkanı Menachem Begin idi, daha sonra Liberal Parti ile birleşti ve 1965 yılında Gahal, 1973 yılında da Likud adını aldı.

Hizbullah: (Arapça *Allah'ın Partisi* anlamına gelmektedir). Şii radikal hareketi. 1982'de kuruldu. Aynı zamanda hem bir politik parti, hem de paramiliter bir örgüt olarak faaliyet göstermektedir.

Histadrut: 1920 yılında İsrail'de kurulan İşçi Genel Federasyonu.

Hovevi Zion: (İbranice *Siyon Sevenler* anlamına gelmektedir): 1881-96 yılları arasında Filistin'in kolonileştirilmesi amacıyla özellikle Rusya'da faaliyet gösteren cemiyet. 1890 yılında Rusya'da yasal bir örgüt olarak tescil edildi. Ancak daha sonra örgüt üyeleri Rusya'dan sürgün edildiler ve Filistin'e yerleştiler.

İntifada (Arapça *sarsmak* anlamına gelmektedir): Filistin halkının ilk kez 1987'de, ikinci kez de 2000 yılında İsrail işgaline karşı ayaklanmaları.

Irgun Zevai Leumi (Irgun) (İbranice'de *Ulusal Askeri Örgüt* anlamına gelmektedir): (Mavera-ı Ürdün de dahil olmak üzere) tüm Filistin'de bir Yahudi devleti kurmak üzere 1937 yılında David Raziel tarafından kurulan örgüt. Menachem Begin 1941 yılında örgütün liderliğine getirildi. 1946 yılında King David Otelini havaya uçurdu ve Filistinli nüfusa karşı düzenlenen terörist saldırılarda yoğun bir biçimde yer aldı. Örgüt, 1948 savaşında IDF'in bir bölümünü oluşturdu ve Dir Yassin katliamını düzenledi. Aynı yıl içinde lağvedildi.

İslami Cihat: İşgal altındaki bölgelerde oluşturulan militan askeri hareket. 1980 yılında bölünerek *Müslüman Kardeşler* adını aldı. İsrail birliklerine yönelik ilk saldırısı 1986 yılında gerçekleşti ve 1990'lı yılların ortalarından bu yana İsrail işgaline karşı intihar bombacıları eylemleri düzenliyor.

El-İstiklal: Birleşik bir Arap dünyası bünyesinde Filistin'de bir Arap devletinin kurulmasını sağlamak üzere 1932 yılında Filistin'de kurulan politik bir parti. 1941 yılında faaliyetine son verdi.

Izzettin al-Kassam: Hamas'ın askeri kanadını oluşturan tugaylar.

Jabha (Cephe) Barış ve Eşitlik İçin Demokratik Cephe: İbranice karşılığı olan Hadash adı ile de bilinmektedir 1977 yılında eski Komünist Parti'nin (Rakah) İsrail'deki Siyonist olmayan fraksiyonlar ve bireylerle ittifakı sonucu oluşturulan politik parti.

Yahudi Ajansı: Yahudi cemaatinin gayri resmi hükümeti olarak 1929 yılında kuruldu. Resmi misyonu Yahudi göçmenlere yardımcı olmaktı ancak fiili olarak Yishuv'un idaresini üstlendi. 1971 yılından bu yana İsrail'in dünya üzerindeki Yahudi toplumlarıyla ilişkilerinin koordinasyonunu sağlamaktadır.

Kapolar: Holokost döneminde toplama kamplarında gözcülük yapmak üzere Naziler tarafından seçilen Yahudiler.

Knesset (İbranice *meclis* anlamına gelmektedir): İsrail Parlamentosu. Ocak 1949 yılında görevine başlamıştır. Hâlihazırda 120 üyesi bulunmaktadır.

Lajant al-Tawjih (Arapça *Yönetim Kurulu* anlamına gelmektedir): Batı Şerialı genç liderlerin oluşturduğu bu gayri resmi organ, bölge halkına işgale karşı direnmeleri konusunda çağrıda bulundu. Ancak İsrail ordusu tarafından sert bir biçimde engellendi.

La-markaziayya (Arapça *merkezsizleştirme* anlamına gelmektedir): 1912 yılında Beyrut'ta kurulan ve Mısır'da da faaliyet gösteren ilk pan-Arap ulusal hareketlerden biridir. Avusturya-Macaristan modelinin o dönemin Arap-Osmanlı toplusal yapısına uyarlanmasını amaçlıyordu.

Likud (İbranice *birleşme* anlamına gelmektedir): İsrail'de sağ kanatta yer alan partileri temsil eden parlamenter blok. 1973 yılında oluşturuldu. İlk kez 1977 yılında seçimleri kazandı ve 1992-1969 dönemi hariç olmak üzere o tarihten bu yana iktidarda bulunmaktadır.

Küçük Üçgen: Nüfusunun büyük bir bölümünü Filistinlilerin oluşturduğu Hadera ve Afula arasında yer alan bölge. Nisan 1949'da İsrail ve Ürdün arasında imzalanan ateşkes anlaşması uyarınca Batı Şeria'dan çekilerek İsrail'e ilhak edildi.

Ma'arach (İbranice *gruplaşma* anlamına gelmektedir): İşçi Partisi Mapam ile 1969 yılında ittifak oluşturarak Ma'arach'a dahil oldu. Daha sonra 1984 yılında Mapam ittifaktan ayrılınca adını İşçi Partisi (Ha-Avoda) olarak değiştirdi ve yeniden bağımsız bir parti niteliğini kazandı.

Mafdal: Ulusal dinci partinin İbranice'deki kısaltılmış biçimi. 1956 yılında iki dinci Siyonist hareket olan Ha-Poel Hamizrachi ve Hamizrachi hareketinin birleşmesi sonucu kuruldu. Gush Emunim hareketinin ruhani merkezi olarak kabul edildi ve İsrail'de iktidarda bulunan birçok hükümette yer aldı.

Meclis: Filistin'in yerel ve ulusal tarihinde faaliyet gösteren çeşitli konseyler için kullanılır.

Meclissiyun (Arapça *konsey üyeleri* anlamına gelmektedir): Baş Müftü Emin el-Hüseyni ve partisinin liderliği altında oluşturulan koalisyonu destekleyen üyelere verilen addır.

Manda: Tam olarak bağımsızlığına kavuşamadığı kabul edilen ülkelere Milletler Cemiyeti tarafından verilen özerklik. I. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda Amerikalılar tarafından toplumların kendi geleceklerini kendilerinin belirlemeleri haklarına saygı gösterilmesi gerektiği konusundaki ısrarcı tavrı ile denetim altına alınan kolonyalist emellerin gizlemek üzere kullanılan bir kisve.

Mapai Eretz: İsrail işçi hareketi partisinin kısa adı. İlk Siyonist sosyalist parti olarak 1930 yılında kuruldu. 1969 yılında Ma'arach, daha sonra da 1984 yılında Ha-Avoda, İşçi Partisi olarak değiştirdi.

Mapam: Birleşik İşçi Partisi'nin İbranice'de kısaltılmış adı. 1948 yılında Mapai'in solunda yer alan Siyonist bir parti olarak kuruldu. Eski rakibi

ile bir ittifak oluşturarak 1969 yılında Ma'arach adını aldı, ancak 1984 yılında bu ittifaktan ayrıldı. 1990'lı yılların ortalarına kadar kendi kibutz hareketini örgütledi. 1992'de Shulamit Aloni adlı medeni hakları savunan hareket ve bu hareketin partisi olan Raz ile irleşerek sol Siyonist parti Meretz'i kurdu.

Mazpen (İbranice *pusula* anlamına gelmektedir): İsrail'deki ilk anti-Siyonist eylemciler tarafından 1960'lı yılların ortalarında oluşturulan küçük bir grup.

Mizrahi (İbranice *doğulu* anlamına gelmektedir): Arap ülkelerinden İsrail'e gelen ve ayrımcılığa ve yoksunluğa karşı mücadele eden Yahudilere ortak olarak verilen ad. Mizrahiler, 1970'li yıllardan bu yana İsrail'in toplam nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturmaktadırlar.

Mossad (İbranice *kurum* anlamına gelmektedir): Tam olarak unvanı, İstihbarat ve Özel Misyon Kurumudur. CIA örgütünün İsrail'deki karşılığı olarak tanımlanabilir. CIA örgütünün misyonuna benzer bir misyondan yola çıkılarak 1951 yılında kuruldu.

El-Mu'arada Naşhaşibilerin liderliği altında oluşturulan Meclisiyyun konseyine muhalif partilere verilen genel ad.

Müftü: İslam şeriatına uygun yargı kararları veren Müslüman ulema grubu üyesi kişilere verilen ad. Müftülerin Müslüman cemaatin başkanları olarak görüldükleri Mısır'da ve Filistin'de İngilizler, müftülere politik yetki tanıdılar.

El-Muntada el-Arabi: (Arapça *Edebiyatçılar Cemiyeti* anlamına gelmektedir). Filistin'in bağımsızlığı çağrısında bulunan ilk Filistinli ulusal gruplardan biridir. 1918 yılında kuruldu.

El-Mukawwama (Arapça *direniş* anlamına gelmektedir): Çeşitli Filistinli örgütler tarafından 1948-68 yılları arasında uygulanan gerilla savaşına genel olarak verilen ad.

Musha: Kırsal bölgelerde rotasyona dayalı olarak uygulanan kolektif toprak mülkiyeti sistemine verilen ad. Bu sistem Filistin'de yirminci yüzyılın başlarına kadar uygulanmıştır.

Müslüman Kardeşler: Arap dünyasında oluşturulan ilk ve en büyük siyasi İslami örgüt. Mısır'da 1928 yılında Hasan el-Banna tarafından kuruldu. Örgüt üyeleri, 1936 ve 1948 yıllarında Filistinliler adına gönüllü olarak savaşa katıldılar. Örgüt, 1940'lı yılların başlarında Filistin'de ve Mavera-ı Ürdün'de şubeler açtı. 1967 savaşından sonra örgütün lideri Ahmet Yasin'e hareketi El-Fetih örgütüne karşı güç olarak yeniden yapılandırması konusunda yetki tanındı. Örgüt daha sonra İslami Cihat ve Hamas olarak ikiye ayrıldı (Yasin, Hamas'ın ruhani lideri seçildi).

Mutawali: Müslüman vakıflarının koruyucularına verilen ad.

El-Nadi el-Arabi (Arapça, *Arap Derneği* anlamına gelmektedir): Büyük Suriye'nin oluşumunu sağlamak üzere 1918 yılında kurulan ilk ulusal Filistin örgütüdür. 1921 yılında dağıldı ve Hüseynilere bağlı bir ulusal Arap partisi olarak faaliyetlerini sürdürdü.

El-Nakba (Arapça *felaket* anlamına gelmektedir): Filistinliler ve Arap dünyası tarafından 1948 savaşına verilen ad.

Nazihun (Arapça *yerinden yurdundan edilme* anlamına gelmektedir): İsrailliler tarafından 1967 savaşında işgal edilen bölgelerden gelen Filistinli mültecilerin tanımlanışında bu kişileri 1948 savaşı Laji'un (mültecilerinden) ayırmak üzere kullanılan bir terim.

Ohalim (İbranice *çadırlar* anlamına gelmektedir): Mizrahi Yahudileri tarafından yaşadıkları kentsel gecekondu bölgelerinin imarı ve rehabilitasyonu talebiyle 1970'li yıllarda başlatılan protesto eylemlerine verilen ad.

Filistin Otoritesi: 1993 Oslo Anlaşması uyarınca işgal altındaki bölgelerde yasama ve yürütme faaliyetlerini üstlenen mercie verilen ad. Başkanlığını Yasser Arafat üstlenmişti. İkinci intifadanın 2000 yılında patlak vermesi üzerine lağvedildi.

Palmach (İbranice *vurucu müfrezeler* sözcüklerinin kısaltılmışı): Hagana tarafından 1941 yılında oluşturulan komando birlikleri.

PDFLP (Filistin'in Kurtuluşu İçin Demokratik Halk Cephesi): 1969 yılında Naif Hawatmeh'in başkanlığında PFLP'den ayrılarak oluşturulan grup. Filistin'in kurtuluşunda Marksizm ve Maoizm'in rolü konusunda ortaya çıkan ideolojik tartışmalar sonucunda ana örgütten ayrıldı.

PFLP (Filistin Kurtuluşu Halk Cephesi): George Habash tarafından 1967 yılında al-Qawmiyyun al-Arab (Arap Milliyetçi Hareketi) ile birleşen çeşitli küçük grupların katılımıyla oluşturuldu. Sovyetler Birliği'ne ve Sovyetler tipi Marksizm-Leninizm'e bağlı kalan örgüt, 1984 yılını izleyen dönemlerde el-Fetih ve Arafat'a karşı muhalif bir konumda yer almışlardır.

PLO/FKÖ (Filistin Kurtuluş Örgütü). Mayıs 1964'te, Kudüs'teki Arap Birliği tarafından Filistinlilerin bağımsızlık mücadelelerini temsil eden bir örgüt olarak kurulmuştur. Örgütün geleneksel liderliği daha sonra Yasser Arafat'ın başkanlığı altındaki el-Fetih örgütü tarafından devralınmıştır ve bu tarihten itibaren FKÖ, bir Filistin devletinin kurulması, sürgünde yaşayan Filistinlilere ülkelerine geri dönme hakkının sağlanması ve İsrail'in işgaline karşı verilen mücadele ile özdeşleşmiştir.

PNC (Filistin Ulusal Konseyi): FKÖ'nün parlamenter organıdır. Yaklaşık 400 üyeden oluşan Konsey bünyesinde, Filistinlilerin çeşitli politik fraksiyonlarının yanı sıra mesleki örgütler de yer almaktadır.

Palestine National Fund (Filistin Ulusal Fonu): FKÖ'nün Maliye Bakanlığı.

Poalei Zion Small (İbranice *Siyonist Sol İşçiler* anlamına gelmektedir): Poalei, Zion'dan ayrılan bir grup tarafından 1919 yılında kurulmuştur. 1900 yılında Rusya'nın Minsk kentinde kurulan ana hareket ise ve ilk Siyonist sosyalist harekettir.

Qawmi (Arapça *ulusçuluk* anlamına gelmektedir). Pan-Arabist milliyetçilik anlamına gelen bir terim.

El Qawmiyyunei-Arab (Arapça *Arap Milliyetçileri* anlamına gelmektedir): 1951 yılında George Habash tarafından kurulan ve tüm Arap dünyasında faaliyet gösteren pan-Arabist hareket (Ürdün'de bu örgüt çoğunlukla Filistinlilerden oluşuyordu). Resmi bir örgüt yapısına sahip olmamakla birlikte kuruluş amacını gerici Arap rejimlerinin devrilmesi olarak tanımlamıştı. Üyelerinin büyük bir bölümü, 1969 yılında PFLP'ye katıldılar.

Qeren Ha-Qayamet Le-Israel (İbranice *İsrail için Sürekli Fon* anlamına gelmektedir): Aynı zamanda *Yahudi Ulusal Fonu* olarak da bilinmektedir. 1905 yılından bu yana Filistin'de toprak satın alma ve Yahudi yerleşimleri inşası faaliyetleri üzerinde odaklanmış bulunan Dünya Siyonist Organizasyonu'nun en büyük kolu. 1948 yılında tehcire uğrayan Filistinlilerin boşalttıkları topraklar üzerinde Yahudi yerleşimlerinin inşası faaliyetlerinde yer alan başlıca aktör.

Samed (Arapça *dayanıklılık* anlamına gelmektedir). FKÖ tarafından kurulan sosyal yardım örgütü.

Sancak: Osmanlı İmparatorluğunda alt-vilayetler.

Sefarad: (İbranice *İspanya'da yaşayan kişiler* anlamına gelmektedir): Arap ülkelerinden İsrail'e gelen Yahudilere toplu olarak verilen ad.

Shabak (İbranice *Genel Gizli Servis* sözcüklerinin kısaltılmış şekli): Aynı zamanda Shin Bet (*güvenlik servisi* sözcüklerinin kısaltılmış şekli) olarak da bilinmektedir. İsrail'in dahili gizli servisi. 1948 yılında kuruldu. İlk yıllarda Filistinli azınlığı ve Yahudi solcuları hedef aldı. 1967 savaşının ardından faaliyetlerini işgal altındaki bölgeler üzerinde odaklandırdı.

Shas (İbranice *Torah Muhafizi* sözcüklerinin kısaltılmış şekli): İsrail'in en büyük aşırı Ortodoks dinci partisi Agudat Israel'den ayrılan aşırı Ortodoks Mizrahi Yahudiler tarafından kurulmuştur. Kurulduğu tarihten bu yana hareketin başında Haham Ovadia Yossef yer almaktadır. Hareket misyonunu, İsrail'de teokratik bir sistemin oluşturulması ve Mizrahi Yahudilerin toplumda eşit haklar sağlanması olarak tanımlamıştır. İsrail'de 1988-200 yılları arasında gerçekleşen tüm seçim kampanyalarında son derece başarılı olmuştur.

Shaykh (çoğul şekli: *Mashayikh)*(Arapça *üst düzey* anlamına gelmektedir): Filistin'de genellikle kırsal kesimde ya da göçebe olarak yaşayan grupların soylularına ve aşiret reislerine verilen ad.

Şii (Arapça *taraflar* anlamına gelmektedir): Yedinci yüzyılda Ortodoks İslam'dan ayrılan bir mezhep. Filistin'de Şii nüfus bulunmamasına karşın, Güney Lübnan'ın büyük bir bölümü Şii'dir.

Shinui (İbranice *değişim* anlamına gelmektedir): 1974 yılında kurulan siyasi merkeziyetçi parti. Zamanla liberal ve sol Siyonist gruplarla birleşerek 1990 yılında Meretz Partisi'ni kurmuş ancak 1997'de bu partiden ayrılarak yirmi birinci yüzyılın ilk yıllarında İsrail'in politik yaşamında oldukça önemli bir konum edinmiştir.

Shuhada al-Aqsa (El-Aksa Şehitleri): İkinci intifada döneminde el-Fetih hareketinin askeri kanadını oluşturan grup.

Sicil (Sijil): Şeriat mahkemesi kayıtları. Yüzyıllar boyunca Filistin'in sosyal tarihi ile ilgili bilgiler içeren son derece değerli kaynaklar.

Stern Çetesi (Lehi – İbranice *İsrail'in özgürlük savaşçıları* sözcüklerinin kısaltılmış biçimi): İngilizler tarafından 1942 yılında öldürülen eski Irgun lideri Abraham Stern tarafından 1939 yılında kurulan Siyonist terör örgütü. BM tarafından görevlendirilen arabulucu Kont Bernadotte'nin suikastının sorumlusu. Liderlerinden biri olan Yitzak Shamir, 1983 – 1992 yılları arasında birkaç kez İsrail Başbakanı olarak görev yapmıştır.

Yüksek Müslüman Konseyi: Manda yönetimi döneminde Müslüman nüfusun sorunları ile meşgul olmak üzere 1922 yılında kuruldu. 1936 Arap isyanı döneminde lağvedilinceye kadar başkanlığını Emin el-Hüseyni üstlendi.

Sykes-Picot Anlaşması: (Mayıs-Ekim 1916) Osmanlı dönemi sonrasında Ortadoğu'nun doğu bölümünün bölünerek kontrol altına alınmasına ilişkin olarak İngilizler ve Fransızlar arasında imzalanan anlaşma. Ortadoğu'nun, büyük bir bölümü bugün de varlığını sürdüren siyasi oluşumlara bölünmesini öngören bu ganimet paylaşımı düzenlemesine Ruslar da razı olmuşlardı.

Tabur Ameliye: Osmanlı İmparatorluğu tarafından bayındırlık hizmetlerinde ve savaş döneminde yararlanılmak üzere görevlendirilen angarya işçiler.

Tanzimat: Osmanlı İmparatorluğu'nda 1839 yılında başlayan ve 1876'da sona eren reform hareketi. Osmanlı İmparatorluğu'nun modernizasyonuna yönelik oldukça önemli bir girişimdir.

Tapu: Osmanlı İmparatorluğu'nda gayrı menkullerin tescili. İsrail'de bugün de gayrı menkullerin tescilinde bu sistem uygulanmaktadır.

Tawaqim (Arapça *takım* anlamına gelmektedir): Madrid Konferansı'nın akabinde Kudüs'te Orient House'ı kurarak gelecekteki Filistin devletinin temellerini atan gruplar.

BAC (UAR) (Birleşik Arap Cumhuriyeti): 1958-61 yılları arasında varlığını sürdüren Mısır-Suriye birliğinin resmi adı.

Ulema: Müslüman toplumlarda ruhban sınıf, hiyerarşinin üst kademelerinde yer alan ve bilgili kişilere verilen ortak isim.

UNRWA: Birleşmiş Milletler tarafından kurulan Ortadoğu'daki *Filistinli Mültecilere Yardım Teşkilatı*. BM Genel Kurulu tarafından, kalıcı bir çözüm bulununcaya kadar Filistinli mültecilere iş olanakları sağlayabilmek amacıyla geçici bir kurum şeklinde Şubat 1947'de kuruldu. Kısa bir süre sonra, kamplarda yaşayan mülteciler için en önemli istihdam ve sosyal yardım kaynağı haline geldi. Kuruluş bugün de faaliyetlerini sürdürmektedir.

UNSCOP: BM Filistin Özel Komitesi BM Genel Kurulu tarafından Filistin sorununa bir çözüm üretmek üzere Şubat 1947'de kurulan soruşturma komisyonu. Filistin'in ekonomik açıdan bir birliğe sahip iki devlete bölünmesini öngören bir çoğunluk raporunu benimsedi. Bu rapor, 29 Kasım 1947'de 181 Sayılı Birleşmiş Milletler Kararı olarak kabul edildi.

Usrat el-Cihad (Arapça *cihad ailesi* anlamına gelmektedir): İsrail'de 1980'li yılların başlarında ortaya çıkan İslami hareketin özgün adı.

Vaad Leumi (İbranice *Ulusal Komite* anlamına geliyor): Yishuv ulusal meclisi. 1949 yılında Knesset adını almıştır.

Vilayet: Osmanlı İmparatorluğu'nda idari bölgelere verilen ad.

Köy Birlikleri: İsrailliler tarafından 1980'li yılların başlarında kırsal bölgelerde FKÖ'ye karşı güç olarak oluşturdukları birimler. Amacına ulaşamamıştır.

Vahabbiler: On sekizinci yüzyılın ortalarında Sünniler tarafından Arap Yarımadası'nda başlatılan kökten dinci İslami hareket. Bu hareketin içinde yer alanlar kendilerine Muwahiddin, *Tanrı'nın birliğine inananlar* adını veriyorlardı. Arap Yarımadası'nda Osmanlı yönetimine başarılı bir biçimde meydan okudular ve yirminci yüzyılda Suudi hanedanlığı ile işbirliği içine girerek Hicaz'da Haşimî yönetimine son verdiler.

Ağlama Duvarı: Kudüs'te Tapınak Dağı'nın batı duvarında yer alan, Yahudilerce en kutsal bölge olarak kabul edilen alan.

Vekil: Toprak mülkiyeti ile ilgili işlemlerde toprak sahibini temsil eden kişi.

Watani (Arapça *milliyetçilik* anlamına gelmektedir): Yerel milliyetçi duyguları ifade eden terim (vatanseverlik).

World Zionist Federation (Dünya Siyonist Federasyonu): Dünya üzerindeki tüm Siyonist örgütlerin katılımıyla 1907 yılında bir pan-Siyonist teşkilat olarak kuruldu. Demokratik politik bir kurum şeklinde yapılanmıştır. Shekel adı verilen yıllık vergiyi ödeyen herkes bu örgüte katılabilir ve Siyonist Kongre'de oy kullanma yetkisine sahip olabilir. Kongre, bir icra kurulu tarafından yönetilmektedir. Kurum, 1948 yılından sonra önemini büyük ölçüde yitirmiştir.

Yesh Gvul (İbranice *her şeyin bir sınırı var* anlamına geliyor): 1982 Lübnan Savaşı'nda orduda hizmet etmeyi reddeden İsrailli askerler tarafından kurulan ve daha sonraki dönemde, işgal altındaki bölgelerde İsrail ordusunda yer almayı reddeden tüm askerlerin katıldığı bir hareket.

Yishuv (İbranice hem *yerleşim*, hem de *cemaat* anlamına gelen bir sözcük): Manda döneminde kurulan Yahudi yerleşimlerine verilen ortak ad.

Zena (İbranice *tasarruf* anlamına gelmektedir): İsrail'de 1950'li yılların başlarında uygulanan ve birçok maddenin karneye bağlandığı tasarruf önlemleri.

A
Abraham Israel, 234
Abu Iyad, 314
Abu Musa, 311
Abu Nidal, 312, 314
Ağlama Duvarı, 119, 120, 283
Aharon Cohen, 286
Ahmed Abu Shabib, 100
Alfred Dreyfus, 34
Aliya, 38, 59
Al-Muqawwama, 233, 253
Al-Quds, 70
Altı Gün Savaşı, 264, 319, 374
Amerikan Kolonisi, 42
Amman, 108, 206, 210, 274, 298, 329
Amos Gitai, 383
Arap Birliği, 161, 164, 171, 174, 207, 231, 232, 262, 270, 272
Arap Kurtuluş Ordusu, 175
Arap Lejyonu, 175, 181, 190, 231
Arap Soğuk Savaşı, 227
Arap Yüksek Komitesi, 113, 161, 175
Ariel Sharon, 278
Arthur Balfour, 82
Aviv Gefen, 372
Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, 79
Aza, 284

B
Baas Partisi, 207, 228
Babil, 246
Bağdat, 23, 85, 156, 182, 228, 246
Balfour Bildirisi, 81, 82, 83, 84, 91, 101, 103, 105, 107, 108, 109, 121, 143
Balkanlar, 66, 74, 79
Barış Günü, 335
Barta, 229
Başbakan, 285, 295, 296, 319, 399
Bedeviler, 9, 17, 55, 100, 201, 254, 255
Beersheba, 20, 21, 185
Beit Hanun, 334
Beit Shean, 134
Benjamin Disraeli, 132
Benjamin Halevy, 241
Benny Barabash, 375, 379
Bernard Newman, 167
Beyrut, 17, 20, 21, 23, 25, 51, 71, 87, 102, 228, 268, 274, 288, 308, 311, 312, 313
Binyamina, 186
Birleşik Arap Cumhuriyeti, 227
Bnei Akiva, 283
Bolşevik, 82
Bölgesel Siyonistler, 38, 39
Brit Po'alei Eretz Israel, 151

C
Cemal Paşa, 72, 75, 76, 77, 84, 94
Cezayir, 168, 225, 232, 273, 310, 383

Ç
Çin, 310

D
Dan Orian, 374
David Ben Gurion, 189
David Ben Gurion, 189
David Ben Shitrit, 383
David Grossman, 336
Değişim, 14, 18, 302
Dr. Michael Solomon Alexander, 31

E
Eğitim, 28, 71, 94, 95, 115, 116, 208, 248, 250, 377, 413
Ein Ghazal, 186
El Fetih, 205, 227, 233, 272, 273, 274, 287, 307, 308, 309, 310, 395, 420
El Halil, 3, 10, 20, 21, 102, 119, 211, 282, 284, 288, 348, 354, 355, 397, 417
El-Arish, 58, 84
Emil Habibi, 321
Eretz Tesisi, 396
Ernest Bevin, 163, 182

F

Fasli Yahudiler, 247
Filistinli Mülteciler, 196, 264
FKÖ, 231, 269, 298, 307, 308, 311, 322, 325, 342, 347

G

Galilee, 41, 254, 312, 319
Gelibolu, 77
George Habash, 272
George Picot, 80
George W. Bush, 400
Göç, 135, 160
Grevler, 154
Gush Emunim, 284, 315, 317, 419
Güney Lübnan Ordusu, 312
Güney Suriye, 107
Güney Yemen, 207

H

Ha-Avoda, 125, 282
Hadassa, 116
Haham, 283, 284
Haim Arlosaroff, 117
Haim Herzog, 276
Haim Weizmann, 107, 117
Hamas, 289, 351, 352, 386, 405, 409, 410, 417, 420, 421
Hanoch Levin, 375
Hashomer Hazair, 125, 202
Hayfa, 3, 10, 20, 25, 28, 32, 41, 53, 73, 94, 102, 103, 108, 136, 138, 141, 148, 149, 150, 152, 156, 177, 182, 186, 199, 214, 237, 311, 358, 359, 411, 412
Hayfa Üniversitesi, 94, 156, 411, 412
Herbert Samuel, 110
Hıristiyan-Müslüman Birliği, 103, 105
Hicaz, 78, 85
Hindistan, 85, 91, 93, 94, 95, 98, 106, 163
Histadrut, 125, 144, 149, 151, 153, 154, 220, 238, 250, 299
Humphry Bowman, 95, 115

I

Irak, 23, 55, 80, 108, 109, 121, 142, 180, 185, 190, 201, 227, 245, 246, 247, 250, 299, 314, 343, 373, 401, 420
Israel Galilli, 172
Israel Koning, 319

İ

İlkeler Bildirgesi, 345, 349, 393
İngiliz Kuvvetleri, 225
İngiliz Uganda, 58
İngiltere İmparatorluğu, 91, 120, 132, 133
İran, 244, 312, 401, 409
İslami Cihad, 351, 352, 417
İsrail, 16, 19, 20, 24, 36, 38, 55, 59, 62, 76, 91, 101, 114, 117, 118, 124, 139, 144, 145, 150, 159, 169, 174, 180, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 195, 197, 198, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 208, 209, 212, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 252, 253, 254, 255, 256, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 267, 270, 271, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 308, 309, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 329, 330, 331, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 343, 345, 346, 347, 348, 349, 351, 352, 353, 354, 355, 357, 359, 360, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373,

374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 419, 420, 421, 422, 423
İsrail-Ürdün Ateşkes Anlaşması, 229

J

Jabha, 320
John Bagot Glubb, 231
Judea ve Samaria, 262

K

Kara Eylül, 309
Kara Panterler, 300, 303, 317, 365
Kıptiler, 246
Kızıl Tugaylar, 310
Kızılay, 270, 271
Kolonyalizm, 29
Köyler, 86, 93, 139
Köylüler, 12, 19
Kudüs, 3, 4, 10, 15, 16, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 31, 40, 41, 42, 48, 53, 55, 56, 59, 62, 69, 71, 72, 73, 75, 91, 94, 96, 100, 102, 103, 104, 106, 107, 110, 117, 119, 120, 129, 141, 150, 154, 163, 167, 176, 178, 181, 182, 190, 197, 200, 214, 231, 232, 234, 236, 276, 277, 281, 283, 285, 294, 298, 300, 303, 304, 312, 313, 330, 342, 343, 345, 346, 348, 364, 376, 383, 384, 394, 395, 399, 406, 420
Kurtarıcılar, 262
Kutab, 337
Kuzey Kore, 310
Küba, 310

L

Leo Mozkin, 84
Levi Eshkol, 285
Lewis Andrew, 142
Likud, 285, 301, 305
Londra Hıristiyan Cemaati, 31
Lord Cromer, 58
Lord Passfield, 121
Louis French, 132
Lübnan, 17, 24, 51, 195, 256, 271, 309
Lydda, 189

M

Mafdal, 283
Mahkeme, 359, 399
Martin Buber, 223, 243
Menachem Begin, 145, 183, 219, 240, 242, 252, 262, 277, 284, 301, 365
Milliyetçi, 67, 113, 125, 136, 139, 141, 152, 171, 207, 228, 273
Mizrahi Yahudileri, 237, 238, 243, 248, 251, 252, 298, 299, 301, 302, 313, 316, 317, 365, 366, 369, 372, 380, 386, 395, 405
Mizrahi Yahudileri, 302, 395
Moshe Dayan, 223, 225, 262, 277, 283, 295, 303
Moshe Ron, 371
Moshe Sharett, 242
Mustafa Abu Gosh, 4, 24
Mutran Hakim, 217
Müftü, 104, 150
Mülteciler, 197, 269, 270, 278, 333
Müslüman, 3, 5, 6, 8, 10, 15, 16, 28, 32, 42, 50, 52, 53, 67, 68, 75, 76, 92, 103, 104, 107, 111, 142, 149, 150, 204, 206, 212, 216, 217, 237, 247, 254, 283, 289, 310, 352, 355, 405, 406, 408, 409

N

Nablus, 3, 102
Napolyon Yasaları, 37
Nathan Alterman, 287
Negev, 255

O

Ortadoğu, 7, 20, 50, 57, 75, 79, 80, 83, 85, 91, 104, 105, 106, 108, 114, 121, 162, 167, 182, 196, 197, 203, 223, 244, 254, 256, 267, 273, 292, 297, 310, 314, 318, 323, 370, 400, 401, 408, 419

Ortodoks Yahudiler, 61, 62, 115, 234, 236, 316, 395, 416
Oslo Anlaşması, 183, 344, 346, 360, 393, 394, 396, 397, 408

P

Palin Komisyonu, 107
Palmach, 145
Paskalya Yortusu, 41
Post-Siyonist, 323, 360, 372, 379, 385, 387, 388

Q

Qalqilya, 277

R

Ralph Bunch, 185
Ram Levi, 380
Ramallah, 86, 95, 300, 402, 414, 415
Ramleh, 189, 206, 231, 299
Rusya, 35, 37, 38, 39, 62, 79, 81, 82, 167, 172, 401, 419

S

Safad, 20, 55, 119, 177
Sağlık, 5, 55, 116
Samua, 233
Savunma Kalkanı Harekâtı, 414
Seçkinler, 50, 110, 155, 404
Sefarad Yahudileri, 61
Sekülarizm, 66
Serbest Subaylar, 207
Shabak, 333, 335
Shaw Komisyonu, 121
Shimon Agranat, 295
Shimon Balas, 373
Shin Beit, 376
Shmuel Tamir,, 241
Shulamit Aloni, 315
Sidney Webb,, 121
Sina Yarımadası, 77, 79, 220, 223, 226, 255, 261, 263, 284, 293, 294, 298, 304, 305
Sir Alan Cunningham,, 180
Siyasi İslam, 254, 354, 406
Siyonist, 21, 27, 29, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 57, 58, 59, 60, 62, 64, 65, 70, 76, 78, 81, 82, 83, 84, 91, 92, 95, 98, 99, 100, 101, 107, 108, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 129, 130, 131, 133, 136, 137, 139, 140, 144, 145, 146, 148, 149, 151, 152, 153, 155, 158, 159, 160, 161, 163, 167, 168, 169, 177, 179, 184, 202, 217, 219, 234, 236, 240, 246, 248, 251, 253, 270, 275, 282, 301, 315, 320, 323, 344, 351, 356, 363, 364, 365, 366, 367, 370, 373, 374, 375, 378, 379, 381, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 394, 410, 413, 420
Siyonizm, 33, 34, 35, 37, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 64, 65, 69, 77, 82, 83, 84, 91, 103, 104, 107, 110, 111, 112, 113, 117, 120, 121, 123, 125, 129, 139, 143, 145, 146, 158, 160, 177, 184, 197, 207, 235, 238, 245, 246, 247, 249, 262, 282, 286, 297, 323, 344, 356, 360, 363, 364, 366, 367, 368, 370, 371, 373, 375, 378, 379, 381, 385, 386, 388, 389, 404, 408, 410, 411, 413
Soğuk Savaş, 167, 225, 292
Soykırım, 240, 241
Su, 18
Suudi Arabistan, 211, 231, 400
Süveyş Kanalı, 79, 224, 225, 226, 263, 293

Ş

Şam, 68, 87, 102
Şeyh Ahmed Abdullah, 254
Şeyhler, 24
Şii İslam, 256
Şiir, 218, 371, 374

T

T. E. Lawrence,, 80
Talal Hawihi,, 334
Tantura, 186, 188, 412
Tarih, 156, 178, 347

Tel-Aviv, 84, 176, 181, 182, 184, 186, 239, 298, 300, 311, 320, 332, 381, 396
Tiberias, 177
Tiran Boğazı, 226, 261
Tom Segev, 370
Toprağın Günü, 320, 336

U

Uganda, 57, 58, 274
Ulusal Birleşik Cephe, 335, 339, 340, 341, 342
Ulusal Otorite, 161
Uluslararası Kadınlar Günü, 339

Ü

Ürdün, 23, 24, 30, 80, 81, 107, 109, 111, 141, 145, 160, 164, 171, 175, 180, 181, 182, 184, 185, 190, 191, 195, 198, 199, 205, 207, 208, 210, 211, 212, 213, 214, 222, 223, 229, 231, 233, 239, 256, 259, 261, 264, 266, 267, 268, 270, 271, 273, 274, 278, 279, 282, 288, 291, 294, 297, 298, 306, 310, 325, 326, 338, 340, 344

V

Vakıf, 126

W

Wadi Salib, 237, 405
Woodhead Komisyonu, 141

Y

Yabancılar, 56, 73
Yafa, 3, 4, 20, 21, 25, 28, 48, 53, 55, 61, 73, 74, 84, 97, 102, 103, 107, 110, 136, 140, 141, 149, 150, 177, 299, 379
Yahudi, 3, 5, 12, 16, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 67, 73, 74, 75, 76, 77, 81, 82, 83, 84, 85, 92, 94, 95, 98, 99, 108, 109, 110, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 143, 145, 147, 148, 149, 150, 152, 153, 154, 155, 156, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 167, 169, 170, 171, 174, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 195, 198, 200, 201, 203, 205, 206, 209, 214, 216, 217, 218, 221, 222, 224, 232, 234, 236, 237, 240, 241, 242, 243, 245, 246, 247, 248, 249, 251, 252, 253, 256, 260, 262, 267, 274, 275, 276, 277, 280, 281, 282, 283, 288, 289, 292, 295, 298, 299, 301, 302, 305, 307, 309, 313, 315, 317, 319, 320, 321, 332, 335, 336, 345, 346, 348, 349, 352, 354, 356, 359, 363, 364, 365, 367, 368, 369, 370, 372, 373, 374, 375, 377, 378, 379, 381, 383, 384, 387, 393, 394, 395, 397, 400, 401, 402, 403, 404, 406, 413, 417, 419, 421, 422, 423
Yahudi Ajansı, 114, 117, 118, 124, 125, 126, 136, 140, 164, 171, 190, 246
Yahudilik, 12, 39, 359
Yamit, 305
Yaser Arafat, 205
Yazarlar, 371
Yehud Hagalil, 319
Yemen, 25, 64, 207, 299
Yemenli Yahudiler, 252
Yeruham, 320
Yigal Alon, 95, 282
Yishuv, 143
Yosef Burg, 296
Yossi Beilin, 394
Yüksek Müslüman Konseyi, 216

Ilan Pappe

Modern Filistin Tarihi

"Bu kitap, dünyanın diğer bölgelerinde yaşayan çoğu insanın çok iyi bildiği ahmaklıklardan dolayı acı çeken ve mağdur duruma düşürülen Filistin halkının öyküsünü anlatmaktadır. İnsanların bitip tükenmeyen hırsları, Filistin'e istilalar, işgaller, sürgünler, ayrımcılık ve ırkçılık getirmiştir. Bundan dolayıdır ki, bu kitabın kahramanları, bu felaketlerin kurbanları olan kadınlar, çocuklar, işçiler, sıradan kentliler, barış yanlıları ve insan haklarını savunan eylemciler olmuştur. Bu kitap, sömürgeciden değil sömürülenden yana olan, işgalcilere değil, işgal altındakilere sempati duyan, patronların değil, işçilerin tarafını tutan bir insan tarafından yazılmıştır.

"Müteveffa Edward Said ile birlikte Ilan Pappe, Filistin tarihi konusunda en belagatlı ve aynı zamanda en bilgili yazardır. Bu çalışma, Filistin ile ilgili gerçek öyküyü, yani Siyonizm'i anti-Siyonist bir yaklaşımla, gerçekte olduğu gibi anlatan ilk kitaptır."
New Statesman

"Ilan Pappe kolay anlaşılır ve dobra dobra bir kitap yazdı. Bu kitap, bu sıkıntılı ülkenin ve Ortadoğu'daki gelişmelerden etkilenen tüm ülkelerin tarihine yapılmış eşsiz bir katkıdır. Pappe'nin kitabı, Filistin ile ilgili tarihsel araştırmalara ve bu konuyu çalışan araştırmacılara genel bir bakış sağlayan çok değerli bir çalışmadır. Öğrenciler ve genel okuyucu için tasarlanmış olan bu kitabın, çok iyi bilinen konuların çözümlenmesi konusunda sunduğu yeni yaklaşım, akademisyenlerin, gazetecilerin, dış politika konusunda araştırma yapanların ve Filistin'in karmaşık geçmişi ve belirsiz geleceği ile ilgilenen herkesin ilgisini çekecektir. Resimlerin, haritaların, kısa öz geçmişlerin, terim ve isim sözlüklerinin ve dizinin kapsamı da kitabın yararlılığını arttırmaktadır."
Quarterly Journal of African and Asian Studies

ISBN 9944-931-20-9

www.phoenixkitap.com